HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

Tercüme ve Şerhi

Prof. Dr. İbrahim CANAN

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

13. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Nurullah ERDOĞAN

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

YEDİNCİ BAB: MÜTEFERRİK AMEL VE FİİLLERİN FAZİLETLERİ

SEKİZİNCİ BAB: HASTALIK, ÖLÜM VE MUSİBETLERİN FAZİLETİ

FİTNELER, HEVALAR VE İHTİLAFLAR BÖLÜMÜ

KADER BÖLÜMÜ

KANAAT BÖLÜMÜ

KAZA (DAVA) VE HÜKÜM BÖLÜMÜ

KATL BÖLÜMÜ

KISAS BÖLÜMÜ

İLAVE

MEDİNE'NİN HARAM İLAN EDİLMESİ MAHİYETİ, MÂNÂSI

Mekke, *Hz. İbrahim* aleyhisselâm'dan bu yana haram ilan edilmiştir. *Resûlullah* da Medine'yi haram ilan etmiştir. Bir yerin haram ilan edilmesi demek, öncelikle ot, ağaç her çeşit bitkinin koparılıp kesilmesinin yasak edilmesi, yabanî hayvanlarının öldürülüp avlanmasının yasaklanması demektir. Mukaddes beldeler için düşünülmüş olan bu tarihî tatbikat, günümüzde *"millî park"*, *"yeşil kuşak"*, *"yeşil saha"* gibi farklı telakkilerle daha yaygın bir şekilde gündeme gelmiş ve uygulanmaya konmaya başlamıştır. Bu durum, tarihî tatbikatın aktualite kazanmasına ve gündeme gelmesine sebep olmuştur. Bu sebeple Medine'nin tahrîmiyle ilgili tatbikatı açıklamayı gerekli ve faydalı mülahaza ettik ve meseleye burada müstakillen temas etmeyi uygun bulduk.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mezkur yasağıyla ilgili hadisler, noksan ve ziyade farklarıyla başta *Ebû Hüreyre* ve *Câbir* radıyallahu anhüma olmak üzere, *Abdullah İbnu Zeyd, Asım İbnu Ahvâl, Râfi İbnu Hudeyc, Enes İbnu Mâlik, Ebû Saîdi'l-Hudrî, Ali İbnu Ebi Talib, Sa'd İbnu Ebi Vakkas, Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallahu anhüm ecmâin) gibi pek çok sahabe tarafından rivayet edilmiştir. Bu hadislere başta Sahiheyn olmak üzere bütün hadis kitapları yer verir.

Enes'ten gelen rivayete göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hayber seferinden dönerken, Medine'ye yaklaşınca, şehre işaret ederek: *"Yâ Rabbi! Hz. İbrahim'in Mekke'yi haram kıldığı gibi, ben de Medine'yi haram kıldım. Onun iki kayalığı arası haramdır, ağaçları kesilemez, hayvanları avlanamaz, otu yolunamaz, ağaçlarının yaprağı silkilemez..."* der. Hadis muhtelif vecihleri (varyantları) çerçevesinde çok daha uzun olmakla beraber, bizi alâkadar eden kısmı, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, Medine'nin civarında belli bir sahayı haram ilân ederek, "hayvanlarını öldürmekten, otunu yolmaktan, ağaçlarını kesmekten ve hattâ yapraklarını koparmaktan" Müslümanları men etmiş olmasıdır.

Buharî'nin rivayetinde haram (yasak) ilân edilen bu yerler hususu oldukça mübhemdir. En açık ifâde "iki siyah kayalık (harrateyn) arası" tâbiridir. Bu haram bölge, *Ebû Dâvud*'un bir rivayetinde "Air dağı ile Sevr dağı arası" diye tayin edilir. Müslim'in *Ebû Hüreyre*'den yaptığı bir rivayette "Medine'nin etrafında oniki millik bir kısmı koruluk (Himâ) kıldı" denir ki, bu, *Adiyy İbni Zeyd*'in "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Medine'nin her cihetinden bir berîdlik[1] sahayı koruluk (haram) bölge ilân etti"[2] sözüyle daha da sarâhat kazanmış olmaktadır. Rivâyetler bu bölgenin ana sınırlarını belirtecek sarâhati hâizdir. Müteakip haritada görüldüğü üzere, kuzeyde Sevr, güneyde Air dağları ile, doğuda *Lâbetu Şarkiyye* (Harratu Vâkım), batıda *Lâbetu Garbiyye* (Harratu'l-Vebere) dağları ile sınırlanmaktadır. Rivayetlerin farklı isimler zikrederek bazı mübhemliklere yer vermesinin hiçbir ehemmiyeti yoktur.[3] Her halukârda, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in, Medine'yi dört bir yandan ihâta eden bir yeşil kuşağın muhafazası için emir vermiş olması mühimdir ve bu husus da kesindir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu yasağın ciddiyet ve ehemmiyetini belirtmek için, onu ihlâl edenlere karşı vicdânî ve amelî olmak üzere gayet sert müeyyideler vazetmiştir. Vicdânî müeyyideyi şu hadis ifade eder:

"Medine, Air ve Sevr dağları arasında kalan kısımlarıyla haramdır. Orada kim bir yasak işlerse veya işleyeni himâye ederse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun. Allah, kıyamet gününde, onun ne tevbesini ve ne de fidyesini (ne farzlarını, ne de nafilelerini) kabul eder."

Mü'min bir vicdan için bundan daha ağır, daha müessir müeyyide olamaz.

---

(1) Bir berîd: Dört fersah, bir fersah: dört mil; bir mil dört bin zirâ'dır. Yani 1 berîd altmış dört bin (64.000) zirâ'dır. 1 zirâ da 50-70 cm uzunluğuna tekabül eden bir ölçü birimidir (el-Mün-cid-Beyrut, 1960. s. 234).

(2) Belâzurî'deki bir rivâyette "Ancak saka devesi ile ekin ve bağlarını sulayan kimseye sabanını ve (bozuk) sulama âletini onarmak üzere dağdağan ve seksek ağaçları mâkulesinden faydalanmaya müsâade etti" denir.

(3) Muhtelif rivâyetlerde, haram kılınan bölgenin hududlarını tesbit maksadıyla, çok sayıda yer isimleri zikredilir. Bunlardan bir kısmı sarihtir, mâlûm yerlerdir. Bir kısmı mübhemdir (Lâbiteyhâ. Me'zemeyhâ. Cebeleyhâ gibi.) Bir kısmı da münâkaşalıdır (Sevr dağı gibi ki, bâzı selef âlimleri, Medine civârında bu isimde bir yer olmadığını, Sevr'in hicret sırasında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sığındığı mağaranın bulunduğu dağ olduğunu, bu dağın ise Mekke yakınlarında bulunduğunu söylemişlerdir. Ancak başta İbn-i Hacer el-Askalânî olmak üzere (Fethu'l-bâri; 4/453-54) mes'eleyi tahkik eden bir çok âlim Medine'de Uhud dağının gerisinde, küçük, yuvarlak bir dağın Sevr olarak bilindiğini ve Medine halkınca da mâruf olduğunu göstermişlerdir. Muhammed Fuâd Abdülbâki merhum, Müslim'in tahkikli neşrini yaparken bu mevzuya geniş açıklama ayırmıştır, oraya bakılsın (2/995-998). Biz, şerh kitaplarında yer alan uzun münâkaşa ve tahlillere burada yer vermeyi gerekli bulmadık. Mevzuya ilgi duyacak okuyucularımıza, bu mes'eleye geniş şekilde yer vermiş bulunan Semhûdî'yi de tavsiye ederiz (el-Vefâu'l-Vefâ; 1/89-117).

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Medine'nin haramiyetinin fiilen korunması için de, yasağı işleyenlere karşı pratik ve tatbikî tedbirler vazetmiş, suçlunun maddeten tecziyesini emretmiştir; dövülmesi, soyulması ve malzemesinin müsaderesi. Bu hususla ilgili bir vak'ayı kaydedeceğiz:

Müslim, Ebû Dâvud ve Belâzurî'de birbirini tamamlayan rivayetlerde belirtildiğine göre, Akîk'deki[4] kasrına gitmekte olan *Sa'd İbni Ebi Vakkâs*, haram bölgede bir köleyi, bir ağacı kesmekte veya yaprağını düşürmek için silkelemekte (Belâzurî'de, ot biçmekte) iken yakalar. Sa'd, kölenin elbisesini soyar, (Belâzurî'de, orağını da elinden alır). Sa'd dönünce, kölenin efendisi gelip, köleden müsâdere etmiş olduğu şeyleri iade etmesini ister. (Belâzurî'de, *Hz. Ömer*'e şikayet ederler ve Hz. Ömer, Sa'd'a "Aldıklarını iade et" emrini verir.) Sa'd: "Resûlullah'ın bana ganimet kıldığı bir şeyi geri vermekten Allah'a sığınırım" der ve talebi reddeder.

Ebû Dâvud ve Belâzurî'nin rivayetlerinde *Sa'd* şu cevapta bulunmuştur: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, burayı haram kıldı ve: *"Kim, burada avlanan (ve ağaçlarını kesen) birini yakalarsa onu dövsün, elbise ve malzemelerini de elinden alsın"* buyurdu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bana ganimet kıldığı bir şeyi asla vermem, isterseniz fiyatını vereyim." Belâzurî'de belirtildiğine göre, Sa'd, bu oraktan kendisine bir çapa yapar ve ölünceye kadar tarla işlerinde kullanır.

Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) -belki de yukarıdaki hâdiseden sonra- Osman İbni Maz'ûn'un Harra'daki arazisini elinde tutan azadlı kölesine (mevlâ) gelerek: "Sen yerinden ayrılma, ben seni buralara idare memuru (amil) tayin ettim. Medine'deki ağaçları kesmeye ve yapraklarını silkelemeye, kimseye müsaade etme. Bunu yapan birini yakalarsan baltasını ve ipini elinden al" diyerek mezkûr koruluğun himayesi için hususî bir de bekçi tayin eder.

Haram bölgenin korunmasında, sadece kasdî ihlallere ceza ve müeyyide konmakla kalmamış, hatâen vukû bulacak ihlallere karşı da müeyyide getirilmiştir. *Muâviye İbni Kurre*'nin anlattığına göre, hacc sırasında, ihramlı bir kimsenin atı, bir deve kuşu yuvasına basarak ezer. Durum *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e intikal edince, her bir yumurta için bir gün oruç ile bir fakir doyurmasını emreder.

Bu rivayet yumurtanın bile müeyyideye bağlanması bakımından ayrı bir ehemmiyet taşır. Böylece, haram bölgede, tahribin asgariye düşmesi için hacılar son derece dikkatli olmaya çağırılmış olmaktadırlar.

---

(4) *Akik:* Medine'de Harra'dan sonra gelen (...) bir yer. Yâkut'un açıklamasına bakılırsa, haram bölge (koruluk)nin dışında kalmaktadır (Mucemu'l-Büldân, Beyrut, 1957, 4/139).

Abdullah İbni Ubade'nin bir rivayeti, haram sahası içerisinde çocukların bile kuş yakalamasına mani olunduğunu göstermektedir. Zira Ebi İhab kuyusu yakınlarında bir kuş yakalamış olan Abdullah'ın elinde kuşu gören babası Ubade, onu elinden alıp salıverir ve şu açıklamayı yapar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Medine'nin "lâbite"si (iki siyah kayalığı) arasında kalan kısmını haram kıldı. Tıpkı Hz. İbrahim aleyhisselam'ın Mekke'yi haram kıldığı gibi."

Kaynaklarımız, Medine'nin haram bölgesiyle ilgili başka tamamlayıcı bilgiler de verirler. Buna göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, adamlar göndererek, haram bölgenin nihaî hudutlarını her cihette işaretletmiştir. Ka'b İbni Malik'ten kaydedilen rivayetlerde Ka'b'ın 7-8 tepeyi işaretlediği anlaşılmaktadır.

Muhammed Hamidullah'ın el-Vesaik'te kaydettiği bir hatıradan, *Resûlullah* devrinde dağ zirvelerine inşâ edilmiş bulunan bu işaret yapılarından (alem) bazılarının, günümüze kısmen de olsa ulaştığını anlamaktayız. Kayıt aynen şöyle: "Bana, Medine'deki Arif Hikmet Bey Kütüphanesi Müdürü *eş-Şeyh İbrahim Hamdi Harputlu*'nun açıklamasına göre, Harputlu, Medine civarında, mevzuu geçen dağlara yaptığı gezintiler sırasında bu işaret yapılarının kalıntılarına rastlamıştır. Bunlar Resûlullah devrinden kalmış olmalıdır. Zira, bildiğimiz kadarıyla, Resûlullah'tan sonra kimse bunları yenilememiştir."

MEKKE VE MEDİNE DIŞINDA YASAK BÖLGE: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'den gelen rivayetlere göre, ikamet edilen meskun mahallin civarında, her çeşit kesim ve tahribe karşı korunması gereken ağaçlık bir bölge bulundurmak fikri, sadece Mekke ve Medine şehirlerine mahsus değildir. Bunu, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in bütün mü'minlere tecviz ve hatta tavsiye ettiğini kesinlikle söylememize imkan verecek yeterli delil mevcuttur. Bu cümleden olarak, Taiflilerle yapılan bir müâhede (anlaşma) metnini zikredebiliriz.

Taif şehri, etrafını saran surların himayesiyle, müstahkem bir vaziyet arzediyordu. Bu sebeple, Müslümanlarca kırk gün kadar kuşatılmasına rağmen fethedilmemiş, civardaki diğer kabilelerin İslam'a duhulundan sonra, dokuzuncu hicrî yılda kendiliklerinden Müslüman olmak ve *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e biat etmek üzere bir heyet göndermişlerdi. Bu sebeple onlar, anlaşma sırasında biraz nazlı idiler. Öyle ki, namaz kılmamak, zekat vermemek, fuhşa ve alkollü içkilere devam etmek, putlarının yıkılmaması vs. gibi son derece tuhaf, kabulü gayr-i mümkün şartlar ileri sürüyorlardı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu şartlardan bir kısmını şiddetle reddederken, bazılarını kabul ediyordu.

İşte onların, mevzuunu ettiğimiz tekliflerinden biri de *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu teklif karşısındaki tutumu, esas mevzumuz açısından ehemmiyetlidir. Onlar, Taif şehrinin mukaddes şehir olarak kabul edilmesini de talep etmişlerdi. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, onların bu isteğini kabul etmiş ve anlaşma metnine şu maddeyi koymuştur: *"....Vadileri, bütünü ile mukaddestir (haramdır) ve yasak, orada, Allah adına, vahşi ağaçlar ve av hayvanları üzerinde, her baskı, her tecavüz ve her fenalığa karşı tatbik edilir..."*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), metinde Taif vadisindeki ağaçların kesilmesini, hayvanların öldürülmesini yasaklayan yukarıdaki maddenin yer aldığı anlaşma ile de yetinmeyip, bu istikamette neşrettiği umumi bir beyannamede, bunun ihlaline karşı *"müeyyideler"* koymuştur. Bütün mü'minlere hitaben yazılan bu beyannamenin metni aynen şöyledir:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Peygamber Muhammed'den mü'minlere: Vacc vadisinin ne dikenli ağaçları ne de çalıları tahrip edilmeyecektir. Av hayvanları da öldürülmeyecektir. Bu yasaklardan birini yapmaya tevessül eden bir kimse yakalanacak olursa, kamçı ile dövülecek ve elbisesi de soyulup alınacaktır. Eğer biri haddi aşacak olursa o, yakalanıp Peygamber Muhammed'e getirilecektir. Bu emir Peygamber Muhammed' dendir. Bunu Allah'ın elçisi Muhammed'in emri ile Halid İbni Said yazdı. Bu emri kimse ihlal etmesin, aksi takdirde Muhammed'in emrettiği şeyde nefsine zulmetmiş olur."

Taifliler dışında başka kabilelere de benzeri berâetler verildiğine şahit olmaktayız. Bunlardan biri Cüreyş halkıdır. Yazıda şöyle denir:

"(Cüreyşlilerin) Müslüman oldukları sırada tasarruflarında bulunan arazi kendilerine aittir. Cüreyşlilerin izni olmadan orada hayvan otlatan, haram iş yapmıştır."

Bir diğer vesika da Tayylılar lehine tanzim edilmiştir. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, Benî Esed kabilesine yazdığı mektupta Tayylıların arazi ve sularından izinsiz istifade etmemelerini emreder.

"Tayy kabilesinin sularına ve arazilerine yaklaşmayın. Zira onların suları size helal değildir. Arazilerine de Taylıların izin verdiklerinden başka kimse girmeyecektir. Emrine uymayanlara Muhammed'in zimmeti (himaye ve garantisi) yoktur."

Şurası muhakkak ki, *Hz. Peygamber*'in diğer kabile ve şehirlere tanıdığı imtiyazlardan maksad, onların da, kelimenin tam manasıyla Mekke ve Medine'de olduğu gibi haram kılınması değildir. Sözgelimi Taif şehri, tanınan bu nebevî imtiyaza rağmen, tarih boyunca Müslümanlar

nazarında Mekke ve Medine gibi, mukaddes bir şehir sıfatını taşımamıştır. Hatta *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından verilen bu vesikanın asıl gayesi de buraya böyle bir hüviyet kazandırmak değildir. Bu vesika, bize her beldede yerli ahalinin, yakın çevrelerini hususi bir disipline sokabileceklerini, ağaçların kesilmesini, hayvanların öldürülmesini yasaklayabileceklerini, bunun dini açıdan meşru olduğunu göstermektedir. Tarih boyunca, belki de ihtiyaç duyulmadığı için tatbik edilemeyen bu prensibin, zamanımızda tatbiki zaruridir. Bu, her hareketinde dinden bir fetva arayan Müslüman halkların nazarında, İslâm diyarının yeniden ağaçlandırılmasının ehemmiyetini tesbitte, fazlasıyla istifade edebileceğimiz bir husus olmalıdır.

★ KUBA MESCİDİ

4616 ١ـ عن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالَ: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَزُورُ مَسْجِدَ قُبَاءَ كُلَّ سَبْتٍ رَاكِباً وَمَاشِياً وَيُصَلِّي فيهِ رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

1. (4616)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her cumartesi günü Kuba Mescidini binekli ve yaya olarak ziyaret ederdi ve içinde iki rek'at namaz kılardı." [Buharî, Fazlu's-Salât 3, 4, İ'tisâm 16; Müslim, Hacc 516, (1399); Muvatta, Salat fi's-Sefer 71, (1, 167); Nesâî, Mesacid 9, (2, 37); Ebû Davud, Menasik 99, (2040).]

AÇIKLAMA:

1- *Kuba,* Medine'nin güneyinde iki mil mesafede bir köy idi. Bugün Medine ile birleşmiş durumda. *Resûlullah*'ın bizzat taş taşıyarak inşa ettiği bu mescid, mübarek ve faziletli mescidlerden biridir. İnşâası Mescid-i Nebevî'den önce gerçekleştirilmiştir. Çünkü, hicretle Medine'ye gelen Resûlullah, önce Kuba'ya inmiş, orada *Külsûm İbnu Hidm* (radıyallahu anh)'ın evinde on dört gün kadar kalmıştır. İşte bu sırada ilk iş olarak Mescid-i Kuba yapılmıştır. Taberânî'nin Bintu Nu'man'dan kaydettiği rivayet, onun inşaatında Resûlullah'ın nasıl çalıştığını gösterir. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kuba'ya geldiğinde, şu mescidi yani Kuba mescidini bina ettiği zaman kendisini gördüm. Bizzat taş taşıyordu. (Öyle irilerini kucaklıyordu ki) aldığı taş onu çökertiyordu. Karnının veya göbeğinin üzerinde beyaz toprak izi görüyordum. Ashabından biri gelerek: "Annem babam sana kurban olsun ey Allah'ın Resûlü! O taşı bana ver de, senin yerine ben taşıyayım!" derdi. Fakat Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sen de bunun gibi başka bir taş al"* diye mukabele eder, taşı vermezdi. Aleyhissalâtu vesselâm mescidi böyle bina etti."

Ulemâ bu hadise dayanarak, Mescid-i Kuba'nın ziyaret edilmesini, orada namaz kılınmasını hatta bu ziyaretin cumartesiye rastlatılmasını müstehab addetmiştir. Nesai'nin müteakiben kaydedeceğimiz rivayeti bu hususu te'yid eder: *"Kim gidip şu Kuba mescidinde namaz kılarsa umreye bedeldir." Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh)'ın da: "Kuba mescidinde iki rek'at namaz kılmam, benim nazarımda Mescid-i Aksa'ya iki kere gitmemden daha iyidir" dediği rivayet edilmiştir.

2- Alimler bu hadisten:

★ Kuba ve mescidinin fazileti,

★ Kuba mescidinde namaz kılmanın müstehab oluşu,

★ Bazı günleri ibadete tahsis etmenin cevazı,

★ Ziyaretleri binekli veya yaya yapmanın caizliği gibi hükümler çıkarmışlardır.

4617 ٢– وعن سهل بن حنيف رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ خَرَجَ حَتَّى يَأْتِيَ مَسْجِدَ قُبَاءَ فَصَلَّى فِيهِ رَكْعَتَيْنِ كَانَ لَهُ كَعَدْلِ عُمْرَةٍ]. أخرجه النسائي.

2. (4617)- *Sehl İbnu Huneyf* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim evinden çıkıp Kuba mescidine gelir ve orada iki rek'at namaz kılarsa bu ona bir umreye bedel olur." [Nesaî, Mesacid 9, (2, 37).]

★ UHUD DAĞI

4618 ١– عن أنس رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ أُحُداً جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

1. (4618)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki:

"Uhud öyle bir dağdır ki biz onu severiz, o da bizi sever." [Buhârî, Cihad 71, 74, Enbiya 8, 27, Et'ime 28, Da'avât 36, İ'tisâm 16; Müslim, Hacc 504, (1393); Muvatta, Câmî 10, (2, 889); Tirmizî, Menakıb, (3918).]

AÇIKLAMA:

Bazı alimlere göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye ve Medinelilere olan sevgisini, Medine'nin bir parçası sayılan *Uhud* dağına olan sevgisi ile de ifade etmiştir. Nevevî, dağı sevme hadisesini mecaza

değil hakikate hamleder. "Sahih ve muhtar olan, *Uhud*'un bizi hakikaten sevdiğidir. Allah ona temyiz ve idrak vermiştir. O da bu temyizle bizi sevmektedir." Şarihler, cansız eşyada şuur ifade eden Kur'an ve sünetten bir kısım deliller kaydeder. Mesela ayet-i kerimede وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ **"..Öyle taşlar var ki, Allah'ın korkusundan yuvarlanır"** (Bakara 74) buyurulmuştur. Resûlullah'ın avucunda taşların tesbih etmesi, camideki kuru hurma kütüğünün mufarakat-ı Nebi sebebiyle inleyerek ağlaması gibi... Keza ayette **"kafirin ölümünde arz ve semanın ağlamadığı"** (Duhan 29) ifade edilir. Kısacası İslam inancı, insanı saran fizik çevrenin (hava, su, toprak ve semâvat) insanla şuurdarane alaka içinde olduğunu ifade eder. Şu halde, Uhud'un Resûlullah'a karşı sevgi izhar etmesi, yadırganmaması gereken bir husustur. Görmediğimiz, duymadığımız bir şeyi inkâra yeltenmek, tereddütle karşılamak mü'minin edebine yakışmaz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her ne söylemişse, o haktır. Aynen kabul eder, teslim oluruz. Kur'an-ı Kerim, mü'mini tarif ederken **"gayba inanmayı"** öncelikle zikreder (Bakara 3).

★ AKÎK VE ZÜ'L-HULEYFE

4619 ١ – عن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [أُتِىَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَهُوَ في مُعَرَّسِهِ مِنْ ذِى الْحُلَيْفَةِ بِبَطْنِ الْوَادِى. فَقِيلَ لَهُ: إِنَّكَ بِبَطْحَاءَ مُبَارَكَةٍ قَالَ مُوسَىٰ ابْنُ عُقْبَةَ: وَقَدْ أَنَاخَ بِنَا سَالِمٌ رَحِمَهُ اللّٰهُ بِالْمُنَاخِ مِنَ الْمَسْجِدِ الَّذِى كَانَ عَبْدُاللّٰهِ يُنِيخُ بِهِ، يَتَحَرَّى مُعَرَّسَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ: وَهُوَ أَسْفَلُ مِنَ الْمَسْجِدِ الَّذِى بِبَطْنِ الْوَادِى بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ، وَسَطاً مِنْ ذٰلِكَ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

«التَّحَرِّى» القصد والاعتماد لتحقيق الغرض المطلوب.

و«الْمُعَرَّسُ» موضع التعريس وهو: نزول المسافر اخر الليل نزلة للاستراحة والنوم.

1. (4619)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Zü'l-huleyfe'de, vadinin içinde istirahatgâhında iken yanına gelip kendisine: "Sen mübarek Batha'dasın!" diyen olmuş. *Musa İbnu Ukbe* der ki: "Salim rahimehullah, Abdullah'ın devesini ıhdırdığı mescidin yanına bizim de devemizi ıhdırdı. Abdullah İbnu Ömer orada Resûlullah'ın istirahat ettiği yeri araştırmak gayesiyle devesini ıhtırırdı. Orası, vadinin dibindeki mescidin aşağısında, mescidle kıble

arasında orta bir yerdir." [Buhârî, Hacc 16, Hars 15, İ'tisâm 16; Müslim, Hacc 434, (1346); Nesâî, Hacc 24, (5, 126, 127).]

AÇIKLAMA:

1- Gece istirahatı sırasında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip, bulunduğu Batha bölgesinin mübarek olduğunu haber verenin Cebrail aleyhisselam olduğu bazı rivayetlerde belirtilmiştir. Buharî'nin İbnu Ömer'den kaydettiğine göre, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu mubarekiyet sebebiyle, Mekke dönüşlerinde Batha'ya uğrar, orada namaz kılar, geceyi de orada geçirdikten sonra sabahleyin yola çıkıp, Medine'ye gündüzleyin girermiş.

Batha, lügat olarak vadilerin bitimindeki düzlüğe denir. Sellerin getirdiği ince kumlarla kaplı geniş düzlük manasına gelir; vadi ağzı diyebiliriz. Sadedinde olduğumuz hadiste geçen *Batha Zü'l-huleyfe*'dekidir. *Zülhuleyfe,* Medine'ye 6 veya 7 mil mesafede bir köy adıdır. Medine halkının mîkat mahallidir. Hacca gidenler orada ihrama girerler. Bazı hadislerde başka mevkilere de Zülhuleyfe dendiği vâriddir.

4620 ٢– وعن ابنِ عبّاسٍ عن عمرَ رضيَ اللهُ عنهم قال: [سَمعتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ: وهُوَ بِوادِي الْعَقيقِ يَقُولُ: أتانِي آتٍ مِن ربّي. فقالَ: صَلِّ في هذا الْوادِي وقُلْ: عُمْرةٌ وحَجّةٌ]. أخرجه البخاريّ وأبو داود.

2. (4620)- *İbnu Abbas, Hz. Ömer* (radıyallahu anhüm ecmain)'den naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Akîk vadisinde olduğu sırada şöyle söylediğini işittim:

"Bana Rabbimden bir elçi geldi ve "Bu vadide namaz kıl ve "Hacc için de umre(ye niyet ediyorum) de!" emretti." [Buharî,] Hacc 16, Hars 15, İ'tisam 16; Ebû Davud, Menasik 24, (1800).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Medine'ye dört mil mesafede olan Akîk vadisinin ve orada kılınacak namazın faziletini belirtiyor. Mu'cemu'l-Büldan'da Akîk adıyla tanınan birçok mevki olduğuna dikkat çekildikten sonra, mübarek olduğu belirtilen Akîk'in *Zülhuleyfe* vadisinde yer alan Akîk olduğu tasrih edilir.

2- Hadiste geçen عمرة وحجة ibaresi, bazı rivayetlerde عمرة في حجة şeklinde gelmiştir. Bu sebeple manayı tevcihte farklı görüşler ileri sürülmüştür.

★ *"Hacc sırasında umreyi de gerekli kıldım de!"* Bu manadan hareketle Resûlullah'ın hacc-ı kıran yaptığına hükmedilmiştir.

★ "Umre, hacca dahildir. Yani umre ameliyesi, hacc ameliyesine girer. Dolayısıyla, ikisine de tavaf yeter." Bu mana uzak bulunmuştur.

★ Bundan daha uzak bir manaya göre, bu ibare "O sene, *Aleyhissalâtu vesselâm,* haccdan çıktıktan sonra umre yapacaktır" demektir. Bu çok uzak bir tevildir. Çünkü Resûlullah, o yıl böyle bir umrede bulunmamıştır.

★ *Resûlullah*'ın bunu ashabına söylemekle emrolunması muhtemeldir. Maksad hacc-ı kıran yapmanın meşruluğunu öğretmektir.

4621 ٣– وعن مالك أنّهُ قال: [لا يَنْبَغِي لأحَدٍ أنْ يُجاوِزَ الْمُعَرَّسَ إذَا قَفَلَ الَى الْمَدِينَةِ حَتَّى يُصَلِّيَ فِيهِ رَكْعَتَيْنِ أوْ مَابَدَا لَهُ. لأنّهُ بَلَغَنِي أنْ رَسُولَ اللهِ ﷺ: عَرَّسَ بِهِ، وَهُوَ عَلَى سِتَّةِ أمْيَالٍ مِنَ الْمَدِينَةِ]. أخرجه أبو داود.

3- (4621)- *İmam Mâlik*'ten nakledildiğine göre, şöyle demiştir: "Medine'ye giden hiç kimseye, en az iki rekat namaz kılmadan Mu'arras'ı geçmesi muvafık olmaz. Çünkü bana ulaştığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, orada gecelemiştir. Orası Medine'ye altı mil mesafededir." [Ebû Dâvud Menâsik 100, (2045).]

AÇIKLAMA:

Muarras, konaklama yeri demektir; ta'ris kökünden gelir. Ta'ris ise gecenin sonunda istirahat için konaklamak demektir. Hadisteki muarrasla Zülhuleyfe'de Resûlullah'ın hacc dönüşü konakladığı yer kastedilmiştir. el-Kâdî: "Zülhuleyfe'nin Batha kısmında hacc dönüşünde konaklamak hacc menasikinden değildir. Bunu Medine ehlinden yapan kimse (bir vecibe olarak değil), Resûlullah'ın sünnetiyle teberrük için yapar. Çünkü Batha mübarek bir yerdir" der. el-Kâdî devamla bazı alimlerin: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, orada haccdan dönerken, geceyi geçirmek için konaklamıştır. Ta ki, kafilede bulunanlar gecenin kör vaktinde Medine'ye girerek, ailelerini rahatsız etmesinler. Nitekim yolculuktan gece dönmeyi birçok hadisleriyle yasaklamıştır. Bu husus meşhurdur" dediğini belirtir. Muarras'ı bazı alimlerimiz: "Medine'ye altı mil mesafedeki Zülhuleyfe mescididir" diye açıklamıştır.

ÜÇÜNCÜ FER'

YERYÜZÜNDE FAZİLETLİ YERLER

★ **HİCAZ**

4622 ١ – عن عمرو بن عوف رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ : إنَّ الدِّينَ لَيَأرِزُ الى الْحِجَازِ كَمَا تَأرِزُ الْحَيَّةُ الى جُحْرِهَا ولَيَعْقِلَنَّ الدِّينُ مِنَ الْحِجَازِ مَعْقِلَ الأرْوِيَّةِ مِنْ رَأسِ الْجَبَلِ. إنَّ الدِّينَ بَدَأ غَرِيباً وَسَيَعُودُ غَرِيباً كَمَا بَدَأ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ وَهُمُ الَّذِينَ يُصْلِحُونَ مَا أفْسَدَ النَّاسُ مِنْ سُنَّتِي]. أخرجه الترمذي.

« لَيَعْقِلَنَّ الدِّينَ » أي ليتعصم ويلتجئ ويحتمي.

و« الأروية » الواحدة من شياه الجبل.

1. (4622)- *Amr İbnu Avf* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu din Hicaz'a çekilecek. Tıpkı yılanın deliğine çekildiği gibi. (Allah'a kasem olsun!) Yaban keçisinin dağın tepesine sığınması gibi, din de Hicaz'a sığınacaktır. Bu din garip olarak başladı, tekrar garipliğe dönecektir. Gariplere ne mutlu. O garipler ki, benden sonra insanların sünnetimden bozdukları şeyi ıslah edecekler." [Tirmizî, İman 13, (2632).]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî, bu hadisi şöyle anlamıştır: "İman ehli, imanlarını orada korumak için Medine'ye imanlarıyla iltica ederler. Çünkü Hicaz, imanın asli vatanıdır; orada zuhur etmiş, orada kuvvetlenmiştir. Bu hadis ahirzamanda İslam'ın azalacağını ihbardır."*Aliyyu'l-Kârî'*nin bu yorumu 20. asırda gelişen vak'aya mutabıktır. Batılıların veya Batıcıların

istilasına uğrayan pek çok İslam memleketindeki şuurlu ve münevver Müslümanlar, İslamî hayatlarından taviz vermek istemeyince, Suudî Arabistan'a göç edip sığınmak zorunda kalmıştır. Halen bu maksadla oraya sığınmış Orta Asya Müslümanları, Mekke ve Medine'de ticari hayatta dikkat çekecek bir kesafete ulaşmıştır. Keza Mısır ve Kuzey Afrika mültecileri, Suriye, Irak ve Türkiye mültecileri de mevcuttur. Cenab-ı Hak, *Resûlü*'nün bu ihbarına uygun siyasi bir zemini orada ihzar etmek suretiyle, dininden dolayı her tarafta sıkıntıya düşen Müslümanlara bir teselli ve bir ümid kapısını açık tutmuş olmaktadır.

Hadisten, günümüzdeki bazı yorumcular kıyamete yakın, İslam dini, tıpkı bidayette olduğu gibi garip yani akıl almaz bir başarı ve inkişaf kaydedecek diye anlamışlardır. Gerçekten İslam'ın bidayetteki inkişafı akılla izahı olmayan bir hadisedir; tam manasıyla bir mucizedir. Kıyamete yakın benzer bir hamle yapması da Allah'ın rahmetine ve adetine uzak değildir.

4623 ٢– وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: غِلَظُ الْقُلُوبِ وَالْجَفَاءُ في الْمَشْرِقِ، وَالإِيمَانُ في أَهْلِ الْحِجَازِ]. أخرجه مسلم.

2. (4623)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kabalık ve kalp katılığı şarktadır. İman ise Hicaz ahalisi içerisindedir." [Müslim, İman 92, (53).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, imanın Hicaz'a nisbeti vak'aya mutabıktır. Çünkü İslam, Mekke ve Medine şehirlerinde doğup gelişmiştir. Hicaz denince öncelikle onun iki şehri; Mekke ve Medine kastedilir. *Resûlullah*'ın hadislerinde bazan, "iman" Yemen'e nisbet edilir. Çünkü Yemen de esas itibariyle Hicaz'ın bir uzantısıdır. 4627 numaralı hadiste açıklama gelecek.

Kabalık, kalp katılığı ve küfür, henüz şirk üzerine devam eden kabilelerin bulunduğu şark cihetine nisbet edilmiştir.

★ ARAP YARIMADASI

4624 ١– عن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ: يَقُولُ: إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ يَئِسَ أَنْ يَعْبُدَهُ الْمُصَلُّونَ في جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَلكِنْ في التَّحْرِيشِ بَيْنَهُمْ]. أخرجه مسلم.

« التَّحْرِيشُ » الاغراء وايقاع الفتن بين الناس ونحو ذلك.

1. (4624)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle diyordu:

"Şeytan artık Arap yarımadasında namaz kılanların kendisine ibadet etmelerinden ümidi kesti. Ancak onları aldatacaktır." [Müslim, Münâfikûn 65, (2812).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Arap yarımadasında İslam'ın tam olarak hakim olacağını haber vermektedir. *Nevevî*'nin ifadesiyle bu ihbar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mucizelerindendir. Gerçekten o gün-bugün Arap yarımadası, bütün ahalisiyle Müslümandır. Ancak şeytan zaman zaman bazı fitneler çıkarmıştır ve çıkarmaya çalışacaktır.

4625 ٢- وعن ابنِ شِهَاب قَالَ: [قَالَ رَسُولَ اللهِ ﷺ: لاَ يَجْتَمِعُ دِينَانِ فِي جَزِيرَةِ الْعَرَبِ. قَالَ ابنُ شِهَابٍ: فَفَحَصَ عَن ذلِكَ عُمَرُ بنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ حَتَّى أَتَاهُ الـثَّلَجُ وَالْيَقِينُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ ذلِكَ فَأَجْلَى يَهُودَ خَيبَرَ]. أخرجه مالك.

وقَـال: وَقَدْ أَجْلَى عُمَرُ يَهُودَ نَجْرَانَ وَفَدَكَ. وَأَمَا يَهُودُ خَيْبَرَ فَخَرَجُوا مِنهَا لَيسَ لَهُمْ مِنَ الثَّمرِ وَلاَ مِنَ الأَرَاضِي شَيْءٌ، وأَمَا يَهُودُ فَدَكَ فَكَانَ لَهُمْ نِصفُ الثَّمَرِ وَنِصفُ الأَرْضِ قِيمَةٌ مِنْ ذَهَبٍ وَوَرِقٍ وَإِبِلٍ وَحِبَالٍ وَأَقْتَابٍ، ثُمَّ أَعْطَاهُمُ القِيمَةَ وَأَجْلاَهُمْ مِنهَا.

« الفَحصُ » البَحثُ عَنْ حَقِيقَةِ الأَمرِ وكشفه.

و« الثَّلَجُ » اليقين.

2. (4625)- *İbnu Şihab* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ceziretü'l-Arap'ta iki din içtima edemez."*

İbnu Şihab devamla der ki: "Hz. Ömer bu meseleyi, kesin bir kanaat ve yakin elde edinceye kadar araştırdı. Gördü ki, Resûlullah gerçekten bunu söylemiş. Bunun üzerine Hayber Yahudilerini sürgün etti." [Muvatta, Cami' 18, (2, 892, 893).]

Malik der ki: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), Necran ve Fedek Yahudilerini sürgün etti. Hayber Yahudilerine gelince, onlar kendilerine meyve ve arazi gelirlerinden herhangi bir hak tanımadan orayı terkettiler. Fedek Yahudilerinin [durumu farklı idi; meyvenin yarısı, arazinin yarısı on-

larındı. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onlarla meyve ve arazinin yarısı üzerine sulh yapmış idi.] Hz. Ömer onlara meyvenin yarısını, arazinin yarısını; altın, gümüş, ip ve semer nevinden kıymet biçti ve onlara değerini vererek onları da oradan sürdü."

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, ölüm döşeğinde iken yaptığı bir kaç vasiyetten biri, Arap yarımadasında İslam'dan başka din mensubunun bulundurulmaması idi. Hz. Ömer halife olunca, bu vasiyetin sıhhatini araştırır ve gereğini yerine getirir. Bunu yaparken Resûlullah'ın onlarla yaptığı antlaşma şartlarına uyar: Fedek Yahudileri ile mal ve mahsul, yarı yarıya sulh yapıldığı için, onların hakları hesaplanır, paraya tahvil edilir ve ödenir. Böylece onlar hisseleri satmaya mecbur edilir ve paraları ödendikten sonra sürülür.

4626 ٣– وعن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لأُخْرِجَنَّ الْيَهُودَ وَالنَّصَارى مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَلاَ أَتْرُكُ فِيهَا إلاَّ مُسْلِماً].

قَالَ سَعِيـــدُ بنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ: «جَزِيـرَةُ الْعَرَبِ مَا بين الْوادي الى أَقْصَـىٰ الْيَمَنِ الى تُخُومِ الْعِراقِ الى الْبَحْرِ». أخرجه مُسلم وأبو داود والترمذي.

3. (4626)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)'ın* şöyle söylediğini işittim:

"Arap yarımadasından Hıristiyan ve Yahudileri mutlaka çıkaracağım, orada Müslüman olmayanı bırakmayacağım."

Said İbnu Abdilaziz der ki: "Arap yarımadası, el-Vadi'(l-Kura)dan Yemen'in uzak kısmına, Irak sınırına, denize kadar olan kısımdır." [Müslim, Cihâd 63, Ebû Dâvud, Harâc 28, (3030); Tirmizî, Siyar 43, (1606).]

AÇIKLAMA:

1- Yahudi ve Hıristiyanların Arap yarımadasından sürülmesi birçok rivayette ele alınmıştır. Sadedinde olduğumuz rivayet dahi onlardan biridir; Hz. Ömer'dendir.

2- Arap yarımadasını eski kaynaklarımız kuzeyde Suriye ve Irak sınırlarına kadar uzanan, Cidde ve Kızıldeniz, Yemen kıyıları-Aden arasında kalan, bilinen yarımadayı tarif eder. Arap yarımadası *Cezîretu'l-*

Arap diye tesmiye edilmiştir. Yani Arap adası, aslında ada olmadığı halde ada denmesini el-Ezheri doğu, batı ve güneyinin denizlerle çevrili olmasından başka, kuzeyden de Dicle ve Fırat nehirleriyle çevrili olmasıyla izah eder. el-Kamus'ta da "Ceziretu'l-Arap; Hind Denizi, Şam Denizi, Dicle ve Fırat'ın ihata ettiği arazi" diye tarif edilmiştir.

★ YEMEN

4627 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَتَاكُمْ أَهْلُ الْيَمَنِ هُمْ أَرَقُّ أَفْئِدَةً وَأَلْيَنُ قُلُوباً، الإِيمَانُ يَمَانٌ، وَالْحِكْمَةُ يَمَانِيَّةٌ، وَرَأْسُ الْكُفْرِ قِبَلَ الْمَشْرِقِ، وَالْفَخْرُ وَالْخُيَلاَءُ فِي أَهْلِ الإِبِلِ، والسَّكِينَةُ وَالْوَقَارُ فِي الْغَنَمِ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

«الأَفْئِدَة» جمع فؤاد.

و«الخُيَلاَءُ» الكبر والعجب.

1. (4627)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Size Yemenliler geldi. Onlar, ince ruhlu ve yufka yürekli insanlardır. İman Yemenlidir, hikmet de Yemenlidir. Küfrün başı şark cihetindedir. Böbürlenme ve kibirlenme deve besleyenlerdedir. Sükûnet ve vakar koyun (besleyenler)dedir." [Buharî, Menakıb 1, Megazî 74, Bed'ü'l-Halk 14; Müslim, İman 84, (52); Tirmizî, Fiten 61, (2244).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resûlullah,* Yemenlileri ince ruhlu ve yufka yürekli olmakla övmektedir. Bu onların şehirleşmiş, yerleşik hayata geçmiş olmalarının bir neticesidir. Yemen eski bir medeniyet an'anesine sahiptir. Nitekim Kur'anda zikri geçen Sebe kavmi Yemen'de yaşamakta idi. *Hz. Süleyman*'la *Sebe Melikesi Belkıs*'ın macerası, orada gelişen ziraat hayatı, yaptıkları su bentlerinin (baraj) yıkılmasıyla hasıl olan Arim seli ve bunun getirdiği çölleşme Kur'an-ı Kerim'de anlatılır (Sebe 16). Bu gelişen medeniyet ve yerleşik hayat elbette beşerî münasebetlerde nezaket, kalplerde incelme getirecektir. Nitekim aynı hadiste, Resûlullah kalp yönüyle kabalık, anlayış yönüyle kıtlığın deve besleyenlerde, yani bedevilerde olduğunu görüyor. Deve besleyenlerden maksad bedevilerdir. Bunların sabit bir merkezleri yoktur. Mevsime göre değişen otlakları takip ederler. Bu sebeple seyyardırlar. Araplarda, bedevi denen kısım bun-

lardır. Bunlar, görgü ve beşerî münasebetler yönüyle şehirleşmiş, yerleşmiş olanlara nazaran henüz yeterince incelmemiştir, kabadır. Onların hakikatı anlamada çektikleri zorluğa Kur'an-ı Kerim dahi yer vermiş, imandan çabuk dönecek bir kavrayışsızlığa sahip olduklarına dikkat çekmiştir (Tevbe 97, Fetih 11, Hucurât 14). Nitekim, Resûlullah'ın vefatından sonra "namaz kılarız, zekât vermeyiz" diyerek isyan edenler, bu kaba, sert, anlayışsız bedevi takımlarıdır.

2- İmanın hadiste Yemen'e nisbeti, onun Yemenli olduğunun beyanı, şarihleri farklı yorumlara sevketmiştir:

★ *"İman Mekke'de doğdu. Mekke Medine'ye nazaran Yemenli sayılır, o cihettedir. Medine dahi Yemen'e nisbet edilebilir. Çünkü Şam'a nisbetle Mekke de Medine de Yemenli sayılabilir."* Bu söz *Resûlullah*'tan Tebük'te sadır olmuştur. Öyle ise bu nisbet doğrudur. Nitekim *Hz. Câbir*'in bir rivayetinde الايمان فى اهل الحجاز *"İman Hicaz ehlindedir"* buyrulmuştur.

★ Ensar aslen Yemenlidir. Dolayısıyla bu hadisteki *"Yemenli"* sözüyle Ensâr kastedilmiştir. İmanın onlara nisbeti caizdir. Çünkü Resûlullah'a yardım edip destek verdiler. İslam'ın inkişafını onlar sağladı.

★ *İbnu Salah,* bu tevilleri tenkid ederek, hadisi zahirine göre anlamaya bir mani olmadığını söyler. Ona göre, burada Resûlullah Yemenlileri tafdil etmekte, övmektedir. Sebebi de onların imanı zahmetsizce, kalpten kavrayıp benimsemeleridir. İslam'ı kabulde ciddi bir problem çıkarmamışlardır. Halbuki başka diyarların insanları, Müslümanları epeyce bir sıkıntıya soktuktan sonra, İslam'ı kabule mecbur kalmışlardır. Kim bir şeyle muttasıf olur ve onu ciddi bir şekilde izhar ederse o meseledeki kemalini ifade için bunun ona nisbeti makuldur ve bu nisbet o şeyin başkasında da varlığını reddetmeyi gerektirmez. Öyleyse imanı Yemenlilere nisbet de bunun gibidir. Başkalarından imanı nefyetmek manası çıkmaz. Yine İbnu Salah'a göre, hadisin bazı vecihlerinde gelen tasrihattan anlaşılıyor ki, Aleyhissalâtu vesselâm muayyen bir beldeyi kasdetmemiş, onları temsilen gelen heyet mensuplarını, zatlarını kasdetmiştir. İbnu Salah bu görüşüne delil olarak, hadisin sadedinde olduğumuz veçhini kaydeder: "Size Yemenliler geldi. Onlar ince ruhlu ve yufka yürekli insanlardır. İman Yemenlidir, hikmet de Yemenlidir..." "Hadisten muradın o zaman onlardan orada mevcut olanlar olduğu da söylenebilir, yani her devirde yaşamış veya yaşayacak olan bütün Yemenliler değil. Çünkü lafız bunu gerektirmez." İbnu Salah devamla "Fıkıh"la kastedilen şey, dinde anlayıştır. "Hikmet"le kastedilen şey Allah'ın marifetini de içine alan ilimdir" der.

★ *Hakim et-Tirmizî:* "Bu hadiste bir tek şahıs kastedilmiştir; o da Üveys el-Karanî'dir" demiş ise de, bu tevil pek uzak, pek zayıf bulunmuştur.

3- Küfrün bazı şark cihetinde olmasından murad, öncelikle Mecusilerdeki küfrün şiddetidir. O zaman Mecusi olan İranlılar onlara tabi durumdaki Araplar, Medine'ye nisbetle doğu sayılan bölgelerde yaşıyorlardı. Ayrıca hakimiyetleri sebebiyle son derece kibir, gurur ve ceberrut içerisinde idiler. Nitekim *Resûlullah,* İran kralına İslam'a davet mektubu göndermiş, kral bu mektubu gururundan yırtmış, Yemen valisine, "Peygamberim diye ortaya çıkan bu adamı bağla, bana yolla" diye emir göndermişti.

4- Deve besleyenlerden maksat bedevilerdir. Bunlara ehl-i veber de denmektedir. Nitekim hadisin başka vecihlerinde bedevilerin ehl-i veber, yerleşiklerin *ehl-i meder*(5) tabirleriyle ifade edildiği görülür. Hattabi'ye göre, göçebeler hayat şartlarının galebesi sebebiyle günlük geçim meşgalesini öne alıp, umur-u diniyelerini ihmal etikleri veya geri planlara attıkları için hadiste zemmedilmişlerdir.

Bazı alimlerce, hadiste, koyun besleyenlerden maksadın -yerleşik hayat sahibi- Yemenliler olabileceğine dikkat çekilmiştir. Yine denmiştir ki: "Koyun besleyenler servet ve çokluk yönüyle deve besleyenlerden geri oldukları için bunlarda öbürlerinde servet ve çokluğun hasıl ettiği kibir ve gurur yoktur, tevazu hakimdir."

★ ŞAM

4628 ١– عن ابنِ عمرو بنِ العَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سَتَكُونُ هِجرَةٌ بَعْدَ هِجرَةٍ، فَخِيَارُ أَهْلِ الأَرْضِ أَلْزَمُهُمْ مُهَاجَرَ إِبْرَاهِيمَ، وَيَبْقَىٰ فِي الأَرْضِ شِرَارُ أَهْلِهَا تَلْفِظُهُمْ أَرْضُوهُمْ. تَقْذَرُهُمْ نَفْسُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَيَحْشُرُهُمْ الى النَّارِ مَعَ القِرَدَةِ وَالخَنَازِيرِ]. أخرجه أبو داود.

« تلفظهم » أي تقذفهم كما ترمى اللفاظة من الفم.

وقوله « تقذرهم نفس الله » معناه يكره الله خروجهم إليها ومقامهم بها فلا يوفقهم لذلك فيصيروا بالرد وترك القبول كالشئ الذي تقذره النفس فلا تقبله.

5- *Veber:* Deve yünü demektir. Ehl-i veber'le bedeviler kastedilir. Çünkü onlar evlerini bu yönden yaptıkları çadırlar şeklinde inşâ ederlerdi, yani çadırlarda yaşarlardı. *Meder:* Yapışkan toprak demektir. Ehl-i meder tabiriyle şehirliler, yerleşikler ifade edilir. Çünkü evlerini topraktan inşa ederler.

1. (4628)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir hicretten sonra bir hicret daha olacak. Arz ehlinin hayırlılarına Hz. İbrahim'in hicret ettiği yer (Şam) gereklidir. Arzda, ahalisinin şerirleri kalır. Arzları, onları (öbür dünyaya) atar. Allah Teala da onlardan hoşlanmaz. Onları ateş, maymunlar ve hınzırlarla birlikte haşreder." [Ebû Davud, Cihad 3, (2482).]

AÇIKLAMA:

Şam deyince, Suriye bölgesini anlamamız gerekecektir. Çünkü bugün Şam deyince sadece Suriye'nin başşehri olan Şam'ı anlarız. Halbuki eski kitaplarda bu şehrin adı Dımeşk'tir. Mu'cemu'l-Büldan'da Şam bölgesinin sınırı Fırat'tan başlatılıp Mısır diyarındaki el-Ariş'e kadar, kıble cihetinden Tayy dağları ile Rum denizi arası diye çizilir. Başlıca şehirleri olarak *Menbec, Haleb, Hama, Humus, Dımeşk, el-Beytu'l-Makdis, Antakya, Trablus* vs. sayılır. Belli başlı bölgeleri olarak da Kınnesrîn, Dımeşk, Ürdün, Filistin, Humus bölgeleri zikredilir. Bu açıklamaya göre, eski kitaplardaki Şam kelimesi, sadece bugünkü Suriye'yi kasdetmiyor. Filistin, Ürdün, Lübnan topraklarını da içine alıyor. Bu meyanda, Mu'cemu'l-Büldan'ın Şam'dan saydığı giriş noktaları olarak, *Masisa, Tarsus, Ezene, Antakya, Maraş, Hades, Bağras* ve *Belka* isimleri de zikredilir.

Şu halde hadislerde tafdil edilen Şam'ın, geniş bir saha olduğunu, yurdumuzun güneydoğu kısmını da içine aldığını bilmemizde fayda var. Yine Mu'cemu'l-Büldan'da *Abdullah Amr İbnu'l-As*'ın şu söz kaydedilir:
قُسِمَ الْخَيْرُ عشرة اعشَارٍ فَجعِل تِسعَةُ اعشَار في الشَّامِ وَعُشْرٌ في سَائِرِ الأَرْضِ وقُسِمَ الشرُّ عشَرَة أعْشَارٍ فَجعِل عُشْرٌ بالشَّامِ وتِسْعَةُ أعشَارٍ في سَائِرِ الأَرْضِ "Hayır on kısma bölündü. Bunun onda dokuzu Şam'a verildi, onda biri arzın diğer yerlerine. Şer de ona taksim edildi. Bunun onda biri Şam'a, onda dokuzu arzın diğer yerlerine verildi."

Bu, sahih bir rivayet olması halinde hükmen merfu sayılması gerekir. Çünkü bu açıklama içtihadla olamaz, vahiyle olabilir. Rivayetin sıhhati meşkuk olması halinde, Şam hakkındaki yaygın kanaati aksettirmesi bakımından yine de kıymet taşır. Hayat hikayeleri Kur'an'da geçen bütün peygamberlerin bu bölgede gelip-geçmeleri, bu bölgenin manevi bir berekete mazhar olduğunu anlamada kafi bir durumdur. Ayrıca medeniyetin bu bölgelerde doğup her tarafa buradan geçtiği de ciddi bir

nazariye olarak benimsenmiştir. *Muhammed İbnu Amr İbnu Yezid es-Sağânî* der ki: "Kitaplarda Şam isminin o kadar çok zikrine rastladım ki, bende, Cenab-ı Hakk'ın arzı yaratmaktan maksadı sanki Şam'ı yaratmakmış gibi bir düşünce hasıl oldu." Yakut el-Hamevi merhum, Resûlullah'tan da şu rivayeti kaydeder: *"Şam, Allah'ın beldeleri arasında Safvetullahtır (yani en temiz yeri). Kullarından temiz olanları da oraya seçer. Ey Yemenliler, size Şam'ı tavsiye ederim. Çünkü arzda Safvetulallah Şam'dır. İmtina eden bilsin ki Allah Şam'ı bana tekeffül etmiştir."*

Gerçekten o diyar bidayetten beri İslam'a merkezlik etmiş; büyük alimler oralarda yetişmiştir. Bugünkü tezebzüb ve tedenninin geçici olduğuna inanıyor, Rabb-i Rahim'den bu diyarların tekrar eski misyonuna bir an önce dönmesini niyaz ediyoruz.

4629 ٢– وعن زَيْدِ بنِ ثابتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [كُنَّا يَوْمـاً عِنْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ نُؤَلِّفُ الْقُرآنَ مِنَ الرِّقَاعِ. فـقَالَ ﷺ: طُوبَى لِلشَّامِ. فَقُلْتُ: لِمَ ذاكَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ فَقَالَ: لأنَّ الْمَلاَئِكَةَ بَاسِطَةٌ أَجْنِحَتَهَا عَلَيْهَا]. أخرجه الترمذي.

2. (4629)- *Zeyd İbnu Sabit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında idik. Parçalar üzerinde Kur'an (ayetlerini) tanzim ediyorduk. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Şam'a ne mutlu!" buyurdular. Ben: "Bu mutluluk nereden geliyor ey Allah'ın Resûlü?" diye sordum.

"Çünkü, buyurdular. *[Rahmân'ın] melekleri onun üzerine kanatlarını geriyorlar!"* [Tirmizî, Menâkıb, (3949).]

AÇIKLAMA:

1- Kur'an ayetlerini tanzim etmek olarak çevirdiğimiz *te'lifu'l-Kur'an'* dan murad şudur: "Kur'an-ı Kerim'in nüzulünde ne sûre olarak, ne de ayet olarak belli bir sıra yoktu. Her bir vahiy ayrı ayrı parçalara yazılıyor, sonra Resûlullah bu ayetlerin hangi sûreye ve sûrenin neresine konacağını belirtiyordu. İşte, ayetlerin bu tanzim işine *te'lif* denmiştir. Bazı rivayetlerde sahabiler: "Biz Resûlullah zamanında *Kur'an'ı telif ederdik"* diyerek bu vak'ayı dile getirirler. Ulemâ sûrelerin tanzimi içtihadî mi, tevkifî mi diye ihtilaf etmişse de, ayetlerin tanziminin *tevkifî* yani Resûlullah'a vahyen bildirmek sûretiyle olduğu hususunda icma etmiştir.

2- Meleklerin kanat germesini, alimlerimiz Şam ahalisinin küfürden korunması olarak anlamıştır. Bazı rivayetlerde *Melaiketu'r-Rahman* şeklinde kayıtlı olarak ifadesi, bu meleklerin rahmet melekleri olduğu hususunda kanaat vermiştir. Münavi, bunu *"bereket ve rahmetin inmesi, bela ve ezanın önlenmesi"* olarak anlar.

4630 ٣- وعن ابْنِ حوالة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سَيَصِيرُ الأَمْرُ الى أنْ تَكُونُوا جُنُوداً مُجَنَّدَةً: جُنْدٌ بِالشَّامِ، وَجُنْدٌ بِالْيَمَنِ، وَجُنْدٌ بِالْعِرَاقِ فَقُلْتُ: خِرْلِي يَا رَسُولَ اللهِ إنْ أدْرَكْتُ ذلِكَ. قَالَ: فَعَلَيْكَ بِالشَّامِ فَإنَّهَا خِيرَةُ اللهِ مِنْ أرْضِهِ يَجْتَبِي إلَيهَا خِيرَتَهُ مِنْ عِبَادِهِ. فَأمَّا إذْ أبَيْتُمْ فَعَلَيْكُمْ بِيَمَنِكُمْ، وَاسْقُوا مِنْ غُدُرِكُمْ، فَإنَّ اللهَ تَوَكَّلَ لِي بِالشَّامِ وَأهْلِهِ]. أخرجه أبو داود.

قوله: «خِرْلِي» بِكَسْرِ الْخَاءِ الْمُعْجَمَة: أي اخترلى الأصلح.

«والإجْتِبَاء» الاختيار والاصطفاء.

3. (4630)- *İbnu Havale* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu iş, sizin birkısım toplu gruplara ayrılmanıza müncer olacak: Şam'da bir grup, Yemen'de bir grup, Irak'da bir grup!"

"Öyleyse dedi, sana Şam'ı tavsiye ederim! Çünkü orası, Allah'ın, arzında mümtaz kıldığı yerdir. Allah kulları arasında seçkin olanları oraya tahsis eder. Ancak (oraya gitmekten) imtina ederseniz, size Yemen'inizi tavsiye eder, (oradaki) havuzlarınızdan için derim. Zira Allah, Şam ve ahalisini (fitnelerden koruma hususunda) bana garanti verdi."
[Ebû Davud, Cihad 3, (2483).]

4631 ٤- وعن أبي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ فُسْطَاطَ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَ الْمَلْحَمَةِ بِالْغُوطَةِ الى جَانِبِ مَدِينَةٍ يُقَالُ لَهَا دِمَشْقُ مِنْ خَيْرِ مَدَائِنِ الشَّامِ]. أخرجه أبو داود.

المراد «بالفُسْطَاطِ» هنا: البلد الجامعة للناس.

و«المَلْحَمَةُ» الحرب والقتال.

و«الغوطة» اسم للبساتين والمياه التي عند دمشق وهي غوطة دمشق.

4. (4631)- *Ebû'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Gûta'daki savaş sırasında Müslümanların sığınağı, Şam şehirlerinin en hayırlısı olan Dımeşk denen şehrin yakınındadır."[Ebû Dâvud, Melâhim 6, (4298) Sünet 9, (4639).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Dımeşk*'in (bugünkü Şam şehrinin) faziletini ifade etmektedir. Ecdadımız Resûlullah'tan gelen bu çeşit övgüler sebebiyle olacak, o mübarek şehrimizi Şam-ı Şerîf diye yâdetmişlerdir.

Hadis, Dımeşk ahalisinin ahirzamandaki faziletini de ifade etmektedir. Fitnelerden uzak kalacağı belirtilmiştir. Alimler Dımeşk'in faziletlerini sayarken şunlara da dikkat çekerler.

★ Ona *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gören on bin göz girmiştir.

★ *Resûlullah* oraya peygamberlikten önce de, sonra da girmiştir. Peygamberlikten önce ticarî maksadlarla, peygamberlikten sonra Tebük seferi sırasında ve Miraç gecesinde.

★ *Aleyhissalâtu vesselâm:* مَعْقِلُ الْمُسْلِمِينَ أَيَّامَ الْمَلاَحِمِ دِمَشْقُ *"Savaşlar sırasında Müslümanların ilticagâhı Dımeşk'tir"* buyurmuştur.

2- *Gûta:* Dımeşk yakınlarında sulak bağ-bahçelerin adıdır. Gûta-i Dımeşk diye bilinir. Müslüman askerlerinin burada karargâh kurup toplanacaklarının ihbarı anlaşılmıştır.

4632 ٥ ـ وعن عبدالرَّحْمنِ بنِ سُلَيْمَانَ قال: [سَيَأْتِي مَلِكٌ مِنْ مُلُوكِ الْعَجَمِ فَيَظْهَرُ عَلَى الْمَدَائِنِ كُلِّهَا إِلاَّ دِمَشْقَ]. أخرجه أبو داود.

5. (4632)- *Abdurrahman İbnu Süleyman* anlatıyor: "Acem krallarından bir kral gelecek, Dımeşk hariç bütün şehirler üzerinde hakimiyet kuracak." [Ebû Davud, Sünnet 9, (4639).]

★ BEYTU'L-MAKDİS

4633 ١ ـ عن مَيْمُونَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَفْتِنَا فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ. فَقَالَ: ائْتُوهُ فَصَلُّوا فِيهِ، وَكَانَتِ الْبِلاَدُ إِذْ ذَاكَ حَرْباً، فإِنْ لَمْ تَأْتُوهُ وَتُصَلُّوا فِيهِ فَابْعَثُوا بِزَيْتٍ يُسْرَجُ فِي قَنَادِيلِهِ]. أخرجه أبو داود.

1. (4633)- *Meymune* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim, bize Beytu'l-Makdis hakkında fetva verin!"

"Ona gidin, içinde namaz kılın!" buyurdular. -O zaman her tarafta savaş vardı. (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu durumu nazar-ı itibara alarak sözlerini şöyle tamamladılar):- *"Gidip, içinde namaz kılamıyorsanız, hiç olmassa kandillerinde yanacak zeytinyağı gönderin!"* [Ebû Dâvud, Salât 14.]

AÇIKLAMA:

Beytu'l-Makdis, bugün Mescid-i Aksa da denilen Kudüs'teki, İslam'ın üçüncü mabedidir. *Resûlullah,* yeryüzünde sadece üç mescid için seyahat yapılabileceğini söylemiştir. Ka'be, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksa, dünyanın diğer bütün camileri aynı değerde olurken, Kudüs mescidinin ayrıca zikri, onun faziletini ifade eder. O, bu fazileti tarihinden almaktadır. Zira Ka'be'den sona Allah'a ibadet için inşâ edilen ikinci mesciddir. Sahih rivayetlerde geldiğine göre, inşâ bakımından aralarında kırk yıllık zaman farkı mevcuttur.

★ VECC

4634 ١ – عن الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَـالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ صَيْدَ وَجٍّ وَعَضَاهَهُ حَرَمٌ مُحَرَّمٌ للهِ تَعالَى]. أخرجه أبو داود.

«وَجّ» واد بين الطائف ومكة. قال الخطابى: ولا أعلم لتحريمه معنى إلا أن يكون على سبيل الحمى لنوع من منافع المسلمين، أو أنه حرم وقتاً مخصوصاً ثم أحلّ يدل على ذلك قوله في جامع الأصول قبل نزوله الطائف لحصار ثقيف: ثم عاد الأمر فيه الى الإباحة.

1. (4634)- *Hz. Zübeyr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Vecc (vadisin)in avı ve ağaçları haramdır. Allah için haram kılınmıştır." [Ebû Davud, Menâsik 97, (2032).]

AÇIKLAMA:

1- *Vecc,* Mekke ile Taif arasında yer alan bir vadinin ismidir. Medine'nin haram ilan edilmesiyle ilgili açıklamanın sonunda belirttiğimiz üzere, Taifliler, sulh yoluyla gelip, İslam'a girme şartlarını pazarlık eder-

ken, bir kısım kabul edilmesi imkansız olan birçok teklifleri ileri sürmüşlerdi. Bu tekliflerden biri de Taif'in haram ilan edilmesi idi. Resûlullah, onların makul tekliflerini kabul etmiş idi. İşte onlardan biri de bu idi. *Hattabî:* "Bu tahrimden bir mana çıkaramadım. Ancak, Müslümanların menfaatine bir davranış olan koruluk tesisi gayesini gütmüş olabilir" dedikten sonra şu yorumu da ilave eder: "Yahut da belli bir müddet haram kıldı, sonra bu yasağı kaldırıp helal kıldı." Hattabî, kendisini bu ikinci ihtimali söylemeye sevkeden şeyin, hadisin sonunda yer alan bir açıklama olduğunu belirtir: "Vecc'in haram kılınma hadisesinin Taif'in muhasara edilmesinden önceye ait olduğu"dur. Buna dikkat çektikten sonra Hattabi: "Sonra oranın durumu tekrar mübahlığa rücû etmiştir" der.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, Taif'i kuşatması sırasında Taiflilerin morallerini bozmak için ağaçların kesilmesi hususunda verdiği emri delil gösteren bazı şarihler, Vecc vadisinin, Taif'in muhasara edilmesinden önce haram edilmiş olma kaydını ihtiyatla karşılarlar. Zira, bu kayıt önce kaydettiğimiz üzere bilahare İslam'a girmek üzere gelen heyetin getirdiği tekliflerden bahseden rivayetlere de muhalefet etmektedir.

İmam-ı Şafii, Vecc vadisine *"haram"* demese de, av ve ağaç kesimine mekruh demiştir. Bazı Şafii fakihler bunu kerahet-i tahrimiye olarak yorumlamıştır. Fukaha umumiyetle sadece Mekke ve Medine'nin haram olduğuna hükmetmiş, hatta *Ebû Hanîfe,* Medine hakındaki haram hükmünü de kabul etmemiştir.

★ MESCİDÜ'L-AŞŞÂR

4635 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إنَّ اللهَ تَعالى يَبْعَثُ مِنْ مَسْجِدِ الْعَشَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شُهَدَاءَ لاَ يَقُومُ مَعَ شُهَدَاءِ بَدْرٍ غَيْرُهُمْ].

أخرجه أبو داود.

وقال: «الْمَسْجِدُ بِالأُبُلَّهِ مِمَّا يَلِي النَّهْرَ».

1. (4635)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Buyurmuştu ki:

"Allah Teala Hazretleri, Mescidu'l-Aşşâr'dan, kıyamet günü bir kısım şehidleri ba's eder (yeniden diriltir) ki, Bedir şehidleriyle sadece onlar kalkar." [Ebû Davud, Melahim 10, (4308).]

Ebû Dâvud der ki: "Mescidu'l-Aşşâr, Übülle'de (Fırat) nehrinin hemen yanındaki mesciddir."

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin *Ebû Dâvud*'daki aslı biraz daha uzuncadır. Şöyle ki: *İbrahim İbnu Salih İbni Dirhem* babasından nakledyior: "Hacc yapmak niyetiyle gelmiştik. Bir adamla karşılaştık. (Tanışıp nereli olduğumuzu öğrenince): "Size yakın Übülle denen bir karye var değil mi?" dedi.

"Evet!" dedik. Bunun üzerine: "Sizden kim, oradaki Mescidü'l-Aşşâr' da benim adıma iki veya dört rek'at namaz kılıp: "Bu Ebû Hüreyre içindir!" deme hususunda bana garanti verebilir" dedi ve açıkladı:

"Ben Halilim *Ebû'l-Kasım (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Demişti ki: *"Allah, kıyamet günü Aşşâr mescidinde öyle şehidler diriltecek ki, Bedir şehidleriyle onlardan başkası kalkamaz!"*

2- Übülle, Basra'ya yakın deniz cihetinde bir karyedir. Mescid-i Aşşâr da, görüldüğü üzere kendisiyle teberrük edilen meşhur bir mesciddir.

★ BAZI NEHİRLER

4636 ١ – عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سَيْحَانُ وَجَيْحَانُ وَالْفُرَاتِ وَالنِّيلُ، كُلٌّ مِنْ أَنْهَارِ الْجَنَّةِ]. أخرجه مسلم.

1. (4636)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil cennet nehirlerindendir." [Müslim, Cennet 26, (2839).]

AÇIKLAMA:

Hadiste zikri geçen dört nehirden üç tanesi sevgili vatanımız Anadolu'dan çıkar ve kendi hudutlarımız dahilinde Akdeniz'e dökülür ve yurdumuza büyük bereket sağlar. Fırat, Doğu Anadolu topraklarından çıkarak *Basra Körfezi*'ne ulaşır. Nil-i mübarek Mısır topraklarına çöl ortasında hayat verdikten sonra Akdeniz'e ulaşır. Şârihlerimiz bunların *"cennetten çıkmaları"*'nı iki surette açıklarlar:

★ İslamiyet bu nehirlerin havzalarına ulaşmış, oralar İslam toprağı olmuştur. Dolayısıyla o nehirlerden içenler, istifade edenler, ehl-i iman olarak cennetliktirler.

★ Diğer tevil, hadisin zahirine bakar. Bir başka yoruma hacet bırakmaz. Ehl-i Sünnet akidesine göre cennet, tıpkı cehennem gibi halen ya-

ratılmış olarak mevcuttur. Ayrıca bir başka hadiste *Resul-i Ekrem,* bu mübarek nehirlere cenetten her an birer damla karıştığını ifade buyurmuştur.

Bediüzzaman bu meseleye وإنّ من الحجارة لمّا يتفجّر منه الأنهار **"Öyle taşlar vardır, bağırlarından nehirler çağlar"**(Bakara 74) ayetini açıklama sadedinde, bir başka açıklık getirir ve der ki:

"Bu fikra ile dağlardan nebean eden Nil-i mübarek, Dicle ve Fırat gibi ırmakları hatırlatmakla, taşların evamir-i tekviniyeye karşı ne kadar harikanuma ve mucizevari bir surette mazhar ve musahhar olduğunu ifham eder ve onunla böyle bir manayı müteyakkız kalplere veriyor ki: "Şöyle azim ırmakların elbette mümkün değil, şu dağlar hakiki menbaları olsun. Çünkü, faraza o dağlar tamamen su kesilse ve mahruti birer havuz olsalar, o büyük nehirlerin şöyle sür'atli ve kesretli cereyanlarına muvazeneyi kabetmeden, birkaç ay ancak dayanabilirler ve kesretli mesarife karşı galiben bir metre kadar toprakta nüfuz eden yağmur, kafi varidat olamaz. Demek ki, şu enharın nebeanları, âdi ve tabiî ve tesadüfi değildir. Belki pek harika bir surette Fatır-ı Zülcelâl, onları sırf hazine-i gayb'tan akıttırıyor.

İşte bu sırra işareten bu manayı ifade için hadiste rivayet ediliyor ki: "O üç nehrin herbirine cennetten birer katre her vakit damlıyor ve ondan bereketlidirler" Hem bir rivayette denilmiş ki: "Şu üç nehrin menbaları cennettendir." Şu rivayetin hakikatı şudur ki, madem esbab-ı maddiye, şunların bu derece kesretli nebeanına kabil değildir. Elbette menbaları, bir alem-i gaybtadır ve gizli bir hazine-i rahmetten gelir ki, masarif ile vâridatın muvazenesi devam eder."

YEDİNCİ BAB
MÜTEFERRİK AMEL VE FİİLLERİN FAZİLETLERİ

(Bu babta üç fasıl vardır)

★

BİRİNCİ FASIL

HUSUSİ SALAVATLARIN FAZİLETİ

★

İKİNCİ FASIL

HASTA ZİYARETİNİN FAZİLETİ

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

BAZI MÜŞTEREK VE MÜTEFERRİK HADİSLERLE FAZİLETİ BELİRTİLEN AMEL VE SÖZLER

BİRİNCİ FASIL

HUSUSİ SALAVATLARIN FAZİLETİ

4637 ١ـ عن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ، والْجُمُعَةُ الَى الْجُمُعَةِ، وَرَمَضَانُ الَى رَمَضَانَ: كَفَّارَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ مَا لَمْ تُغْشَ الْكَبَائِرُ]. أخرجه مسلم والترمذي.

1. (4637)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Beş vakit namaz, bir cuma namazı diğer cuma namazına, bir Ramazan diğer Ramazana hep kefarettirler. Büyük günah irtikab edilmedikçe aralarındaki günahları affettirirler." [Müslim, Taharet 14, (223); Tirmizî, Salat 160, (214).]

AÇIKLAMA:

Bu ve benzeri pekçok hadis, kişinin abdest almak, günlük farzları eda etmek, cum'a namazlarını kılmak, Ramazan orucunu tutmak gibi amellerin arada işlenen küçük günahları affettireceğini beyan ediyor. Burada şöyle bir sual hatıra gelir: Günlük namazlar aradaki küçük günahları yevmî olarak affettirdiğine göre cumadan cumaya veya Ramazandan Ramazana günah kalmaz? Veya hiç günah işlemeyen kimse olursa durum nedir? Hadisi nasıl anlamalıyız? Ulemâ, Nevevî'nin açıklamasına göre şöyle cevap vermiştir: Bu zikredilenlerden her biri, günah işlenmesi halinde kefaret olmaya elverişlidir. İşlenmediği takdirde kişinin sevabını artırır, büyük günahların cezasını hafifletir, kulun Allah nezdindeki derecesini yüceltir.

4638 ٢ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ صَلَّى الصُّبْحَ فَهُوَ في ذِمَّةِ اللّهِ، فَلاَ يَتْبَعَنَّكُمُ اللّهُ بِشَيْءٍ مِنْ ذِمَّتِهِ]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين: [فإِنَّهُ مَنْ يَطْلُبه يُدْرِكْهُ ثُمَّ لاَ يُفْلِتهُ].

2. (4638)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sabah namazını (cemaatle) kılan, Allah'ın garantisi altındadır. Sakın Allah, (ona verdiği garantisi sebebiyle) size bir ceza vermesin."

Rezîn şunu ilave etti: *"Kim bu garantiyi talep ederse onu elde eder ve bir daha da kaçırmaz."* [Tirmizî, Fiten 6, (2165).]

AÇIKLAMA:

Garanti diye tercüme ettiğimiz kelime zimmettir; uhde, eman gibi başka manalara da gelir. Hadis, "sabah namazını cemaatle kılan kimseye şu veya bu sebeple eza verilmemesini âmirdir. Siz ona eza verirseniz, karşınızda, onu garanti altına almış bulunan Allah'ı bulacaksınız" demektir.

Hadis, şu şekilde de anlaşılmaya uygundur: "Allah sabah namazını (cemaatle) kılana garanti vermektedir. Öyleyse sakın (namazı terketme sebebiyle) bu garantiden mahrum kalmayın, musibete maruz kalmayın."

4639 ٣– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَتَعَاقَبُونَ فِيكُمْ مَلاَئِكَةٌ بِاللَّيْلِ وَمَلاَئِكَةٌ بِالنَّهَارِ، وَيَجْتَمِعُونَ فِي صَلاَةِ الْفَجْرِ وَصَلاَةِ الْعَصْرِ ثُمَّ يَعْرُجُ الَّذِينَ بَاتُوا فِيكُمْ فَيَسْأَلُهُمْ، وَهُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ، كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِى فَيَقُولُونَ: تَرَكْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ وَأَتَيْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ]. أخرجه الثلاثة والنسائي.

« يَتَعَاقَبُونَ » أي تجئ طائفة بعد طائفة: أي إن ملائكة الليل تصعد وتنزل ملائكة النهار وبالعكس.

3. (4639)- Yine *Ebu Hüreyre* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Gece ve gündüzde birkısım melekler nöbetleşe aranızda bulunurlar. Bunlar sabah namazı ile ikindi namazında toplanırlar. Sonra sizi geceleyin takip eden melekler (hesabınızı vermek üzere huzur-u İlahiye) yükselir. Sizi çok iyi bilen Allah, bu meleklere sorar: "Kullarımı nasıl bıraktınız?"

"Biz onları namaz kılıyorlarken bıraktık, biz onlara namaz kılarlarken vardık!" derler." [Buharî, Mevâkitu's-Salat 16, Bed'ü'l-Halk 6, Tevhid 23, 33; Müslim, Mesacid 210, (632); Muvatta, Kasru's-Salat 82, (1, 170); Nesaî, Salat 21, (1, 240, 241).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, birkısım meleklerin insanları gece ve gündüz nöbetleşe takip ettiklerini, insanı hiç yalnız bırakmadıklarını belirtmektedir. Ulemâ çoğunlukla bu meleklerin *hafaza* melekleri olduğunu söylemiştir. Başka melekler olabileceğini söyleyenler de olmuştur; Kurtubî bunlardandır. Bu meleklerin ayrı olduğunu söyleyenlere göre, hafaza melekleri insanın iyi ve kötü her hallerini yazarlar. Halbuki bu melekler insanların iyi hallerine muttali olmakta, namaz durumlarını Allah'a götürmektedirler. Böylece Cenab-ı Hakk'ın mü'min kullarına bir lütfu ve kerameti olarak o meleklerden insanların kötü halleri saklı kalmaktadır. Bu ifadede hafaza melekleri ile yazıcı meleklerin aynı melekler olduğu görüşü çıkmaktadır. Halbuki bunların aynı değil, ayrı olduklarını ifade eden hadisler var.

2- Meleklerin ikindi ve sabah vakitlerinde toplanmaları da mü'min kullara bir lütuf olmaktadır. Çünkü her seferinde namaz halinde görerek Allah'ın huzurunda öyle şehadette bulunurlar.

3- Meleklerin münavebesi şöyle açıklanmıştır: Bir kısım melekler ikindileyin iner. Bunlar ertesi sabaha kadar kalırlar. Sabahleyin ikinci grub iner ve her iki grup biraraya gelirler. Sonra geceyi mü'minlerle geçiren grup semaya çekilir. İkinci gelenler ikindiye kadar yeryüzünde kalırlar. İkindi olunca başka bir melek taifesi iner ve yeryüzündeki meleklerle ikindi namazında buluşurlar. Her iki grup bir müddet beraber olurlar. Sonra biri sabah namazında semaya çıkar. Bu suretle ikindide iniş, sabahda da çıkış olmak suretiyle münavebe devam edip gider.

4- Meleklerin sabah ve ikindi vakitlerinde gelmeleri, onların vakitli geldiğini ifade eder. Öyleyse ilk vakitlerinde gelmeleri esastır. Hadislerde en efdal namazın ilk vaktinde kılınan namaz olduğu belirtildiğine göre, bu namazların meşhûd olması için ilk vaktinde ve cemaatle kılınmaya teşvik vardır.

5- Sabah ve ikindi vakitleri daha şerefli; o vakitte kılınan namazlar daha sevaplıdır.

4640 ٤– وعن عمَارة بنِ رؤيبة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَنْ يَلِجَ النَّارَ أَحَدٌ صَلَّى قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا يَعْنِى الْفَجْرَ وَالْعَصْرَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

4. (4640)- *Ammâre İbnu Rueybe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Güneşin doğmasından ve batmasından önce namaz kılan hiç kimse ateşe girmeyecektir. -Burada sabah ve ikindi namazları kastedilir.-" [Müslim, Mesacid 213, (634); Ebu Davud, Salat 9, (427); Nesâî, Salat 21, (1, 241).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis hakkında Azîmâbâdî şu açıklamayı sunar: "Resûlullah sabah ve ikindiyi zikretti. Zira sabah uyku zamanıdır, ikindi de ticari meşguliyet vaktidir. Kim bu iki namaza, söylenen meşguliyetlere rağmen devam ederse, diğerlerine de devamlı olacağı anlaşılır. Namazın insanı kötülüklerden menedeceği Kur'anî ihbardır. Keza bu iki vakit meleklerce meşhuddur; gece melekleri ve gündüz melekleri o namazlarda hazır olarak şehadette bulunurlar ve kulun amellerini Allah'a çıkarırlar. Böylece bunlar, başka günahlara da kefaret teşkil edip kişinin mağfur olmasını ve cennete gitmesini temin etmiş olur."

4641 ٥– وعن معاذ بن أنس الجُهَنِي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَنْ قَعَدَ فِي مُصَلاَّهُ حِينَ يَنْصَرِفُ مِنْ صَلاَةِ الصُّبْحِ حَتَّى يُسَبِّحَ رَكْعَتِي الضُّحَىٰ، لاَ يَقُولُ إلاَّ خَيْراً غَفَرَ اللّٰهُ لَهُ خَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَتْ أَكْثَرَ مِنْ زَبَدِ الْبَحْرِ]. أخرجه أبو داود.

« التَّسْبِيحُ » هاهنا: صلاة النافلة.

5. (4641)- *Muaz İbnu Enes el-Cühenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim sabah namazından çıkınca, iki rekatlik kuşluk namazını kılıncaya kadar hayırdan başka bir şey söylemeden namaz kıldığı yerde oturur beklerse, Allah onun günahlarını, denizin köpüğü kadar çok da olsa bağışlar." [Ebu Davud, salat 301, (1287).]

AÇIKLAMA:

Rivayette *Ebu Davud*'un teferrüd ettiği bu hadiste, sabah namazını kıldıktan sonra kuşluk vaktine kadar yerinde kalmak tavsiye edilmektedir. Bilhassa amelde bulunmamak ve hayırlı olmayan sözlerden kaçınmak esastır. Sadece sevap terettüp edecek sözlerle iktifa edilecektir.

Alimler, affı vaadedilen günahların küçük günahlar olduğunu, büyük günahların affının da muhtemel bulunduğunu belirtirler.

4642 ٦– وعن أم حبيبة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا مِنْ عَبْدٍ مسلم

يُصلّى لله كُلَّ يومٍ ثِنتَى عشْرَةَ ركْعةً من غيْرِ الفريضةِ إلاَّ بنى اللهُ له بيْتاً في الْجنّةِ
قالَتْ: فما تركْتُها مُنْذُ سمِعْتُها من رسُولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

6. (4642)- *Ümmü Habibe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim hergün farzlar dışında on iki rekat (nafile) kılarsa Allah onun için cennette mutlaka bir ev inşa eder."

Ümmü Habibe der ki: "Bunu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittiğim günden beri bu namazları terketmedim." [Müslim, Müsafirin 103, (728); Ebu Davud, Salat 290, (1250); Tirmizî, Salat 306, (415); Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 66, (3, 261).]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen on iki rekat, farzlarla birlikte kılınan nafilelerdir. Bunlara revatib denir. *Tirmizî* ile *Nesâî*'nin rivayetlerinin sonunda: *"Öğleden önce dört, sonra iki; akşam namazından sonra iki, yatsı namazından sonra iki, sabah namazından evvel iki"* diye döküm yapılır.

Bu sayılanlar biz Hanefilerin kılmakta olduğumuz revatibten biraz ayrılmaktadır. Çünkü biz ikindiden önce dört, yatsıdan önce de dört daha kılmaktayız. Hemen belirtelim ki revatib nafileleri hususunda farklı rivayetler gelmiştir. *Ebu Hanife*'nin tercihi başka rivayetlere dayanır. Bu hususlar kitabımızın namazla ilgili bölümünde yeterince açıklandığı için burada teferruata girmeksizin kitaplarda gelen farklı rivayetlere dikkat çekeceğiz:

★ Taberânî'nin Mucemu'l-Kebir'inde gelen bir rivayette "ikindiden evvel iki, yatsıdan sonra da iki" denmiştir.

★ *Ebu Davud* ve Sahiheyn'in bir rivayetinde ikindiden önce iki rekatin zikri geçer.

★ *Ebu Davud*'la *Tirmizî*'nin bir tahricinde "İkindiden evvel dört rek'at namaz" tavsiye edilmiştir.

★ Yine *Ebu Davud* ve *Tirmizî*'nin bir başka tahriclerinde "öğleden önce dört, öğleden sonra dört rek'at nafile" mevzubahis edilmiştir.

★ *Buharî*'nin bir rivayetinde, akşamdan önce nafile kılmak tavsiye edilmektedir.

★ Bir başka rivayette ezanla kaamet arasında bir nafile kılınması irşad-ı nebevî olmaktadır.

Nevevî'nin belirttiği üzere, akşamdan öneki nafile hususunda müna-

kaşa edilmişse de, diğerleri ulema tarafından amele esas yapılmaktadır. Revatib sünnetlerinde farklı rakamların varlığı, bu meselede ruhsata hamledilmiştir. Dileyen fazla kılar, dileyen asgari ile yetinir. En az miktarındakini yapmakla sünnet yerine gelirse de, kemal isteyen fazlasını yapar.

4643 ٧– وعن زيد بن خالد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لاَيَسْهُو فِيهِمَا غَفَرَ اللهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ]. أخرجه أبو داود.

7. (4643)- *Zeyd İbnu Halid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim güzelce abdest alır, sonra da iki rek'at namaz kılar ve namazında gaflete yer vermezse Allah, (seğâirden olan) geçmiş günahlarını mağfiret buyurur." [Ebu Davud, Salat 162, (905).]

4644 ٨– وعن سعيد بن المسيب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: بيننا وبين الْمُنَافِقِينَ شُهُودُ الْعِشَاءِ وَالصُّبْحِ، لاَ يَسْتَطِيعُونَهُمَا]. أخرجه مالك.

8. (4644)- *Said İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bizimle münafıklar arasında yatsı ve sabah namazlarında hazır bulunma farkı vardır. Onlar bu iki namaza muktedir olamazlar." [Muvatta, Salatu'l-Cema'a 5, (1, 130).]

4645 ٩– وعن زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: صَلاَةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ أَفْضَلُ مِنْ صَلاَتِهِ فِي مَسْجِدِي هذا إلاَّ الْمَكْتُوبَةَ]. أخرجه الأربعة إلا النسائي.

9. (4645)- *Zeyd İbnu Sabit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişinin evindeki namazı, benim şu mescidimde kılacağı namazdan efdaldir; tabii ki farzlar hariç." [Ebu Davud, Salat 205, (1044), 340, (1447); Tirmizî, Salat 331, (450); Muvatta, Salatu'l-Cemâ'a 4, (1, 130).]

AÇIKLAMA:

1- Kişinin evindeki nafilenin başka yerde, Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevî, Mescid-i Aksa bile olsa, kılacağı namazdan efdal olması şu hususlardan ileri gelir:

★ Riyadan uzaktır, öbürüne riya karışabilir.

★ Ev halkının görüp namaza teşvik ve tedribi var.

★ Ev böylece mübarek kılınır ve rahmetin inmesine vesile olur.

★ Eve melekler iner, şeytan kaçar.

2- Ancak ashabu'ş-Şafiî, hadisin âmm hükmünden bazı nafileleri istisna tutarlar ve onların evin haricinde kılınmasının efdal olacağını söylerler: Cemaatle kılınması gereken bayram namazları, küsuf ve hüsuf namazları, istiska namazı, tahiyyetu'l-mescid, tavafın sonunda kılınan iki rek'at, keza ihram giyilince kılınan iki rek'at namaz.

3- Alimler bu hükmün erkeklerle ilgili olduğunu da belirtirler. Çünkü farz da olsa kadınların namazlarını evlerinde kılması efdal kabul edilmiştir; "...kendilerine bazı cemaatlere katılma izni verilmiş olsa bile" denir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: اذَا اسْتَأْذَنَ نِسَاءُكُمْ بِاللَّيْلِ الَى الْمَسْجِدِ فَأْذَنُوا لَهُنَّ وَبيوتهن خَيرٌ لَهُنَّ *"Kadınlarınız, gece bile mescide gitme izni isteseler izin verin. Ancak evleri onlar için daha hayırlıdır."*

4646 ١٠ – وعن عبد الواحد بن زياد يرفعه قال: [صَلاَةُ الرَّجُلِ فِـي الْفَلاَةِ إذَا أتَمَّهَا تُضَاعَفُ عَلَى صَلاَتِهِ فِي الْجَمَاعَةِ]. أخرجه رزين.

10. (4646)- *Abdülvahid İbni Ziyad* merhum, merfu olarak şunu rivayet etmiştir: "Kişinin çölde kılacağı namazı, tamamladığı takdirde cemaatle kılacağı namazdan efdaldir." [Rezin tahric etmiştir. Hadis, Ebu Davud'da gelmiştir. (Salat 49, (560).]

Ebu Davud bu hadisi, *Ebu Saidi'l-Hudrî*'den kaydettiği şu hadisin arkasından rivayet eder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cemaatle kılınan namaz yirmi beş namaza bedeldir. Kişi (cemaatle yolculuk sırasında) çölde kılar da rükû ve secdelerini tam yaparsa, o zaman (sevabı) elli misline ulaşır."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yolculuk sırasında cemaatle namaz kılmanın faziletini nazara vermektedir. Çünkü meşakkat sebebiyle yolcudan namazını cemaatle kılması ısrar edilmemiştir. O, buna rağmen cemaatle kılar ve tadil-i erkana da riayet ederse, normal zamanki cemaatten bir kat fazla sevaba nail olacaktır. Hadiste, rükû ve sücudun üzerinde durularak tam yapılmasının hatırlatılması, yolculuk halinde biraz acele ile hafifletme durumu olduğundandır. Acele yapıldığı takdirde ta'dil-i erkana riayet

edilmeyerek rükünler eksik kalacak ve gerçek sevab elde edilemeyecektir. Şu halde namazda ta'dil-i erkan ve cemaat, hangi şartlarda olursa olsun, namazın kıymetini artıran hususlardır.

4647 ١١ – وعن ابن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ أَفْضَلُ مِنْ صَلاَةِ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً، وَرُوِيَ بِخَمْسٍ وَعِشْرِينَ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

11. (4647)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cemaatle kılınan namaz münferid kılınan namazdan yirmi yedi derece üstündür." -"Yirmi beş derece" diye de rivayet edildi.-" [Buharî, Ezan 30, 31; Müslim, Mesacid 249, (650); Muvatta, Cemâ'a 1; Tirmizî, Salat 161, (215); Nesâî, İmamet 42, (2, 103).]

4648 ١٢ – وعن أبي الدَّرداءِ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ ثَلاَثَةٍ فِي قَرْيَةٍ وَلاَ بَدْوٍ لاَتُقَامُ فِيهِمُ الصَّلاَةُ إلاَّ قَدِ اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ، فَعَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وزاد رزين: [وإنَّ ذِئْبَ الإنْسَانِ الشَّيْطَانُ، إذَا خَلاَ بِهِ أَكَلَهُ].

«الإستحواذُ» الاستيلاء على الشئ والغلبة.

12. (4648)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Köyde olsun, kırda olsun üç kişi olur da orada cemaatle namaz kılınmazsa, şeytan onlara galebe çalmış demektir. Size cemaatle namaz kılmanızı tavsiye ederim." [Ebu Davud, Salat 47, (547); Nesâî, İmamet 48, (2, 106).]

Rezîn şu ziyadede bulunmuştur: *"Zira insanın kurdu şeytandır. Onu yalnız yakaladı mı yer."*

4649 ١٣ – وعن أبي سعيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [جَاءَ رَجُلٌ، وَقَدْ صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ، فَقَامَ يُصَلِّي. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَلاَ رَجُلٌ يَتَّجِرُ عَلَى هٰـذَا فَيُصَلِّي مَعَهُ. فَقَامَ رَجُلٌ فَصَلَّى مَعَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«يَتجرُ» بفتح المثناة تحت وباسكان المثناة فوق وضم الجيم: أى يحصل لنفسه بالصلاة معه مكسباً من الثواب.

13. (4649)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, namazı kılıp bitirdikten sonra bir adam gelip namaza durdu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Şununla namaza durup ticaret yapacak kimse yok mu?"* buyurdular. Bunun üzerine bir adam kalkıp onunla (ona uyarak) namaz kıldı." [Tirmizî, Salât 164, (220); Ebu Davud, Salat 56, (574).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Ebu Davud'daki veçhinde *Aleyhissalâtu vesselâm: "Şu adamla namaz kılıp ona tasaddukta bulunacak yok mu?"* buyurmuş olmalı. Böylece onun cemaat sevabına kavuşmasını sağlayarak bir nevi sadakada bulunmuş olacağı ifade ediliyor. Zira yalnız kılsaydı tek sevab elde edecekken, cemaatle kılınca yirmi altı kat daha ilave etmiş olacaktır.

Bu hadisten, bir kısım ulemâ, cemaatle namaz kılınan bir mescidde tekrar cemaat yapılabileceğine hükmetmiş; bunun caiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. *Şafiî, Malik, Süfyan, İbnu'l-Mübarek* ise, bir camide cemaat yapılmışsa, ondan sonra münferid kılmak gereğine hükmetmişlerdir.

4650 ١٤ – وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ صَلّى صَلاةَ الْعَشَاءِ في جَمَاعَةٍ فَكأنَّمَا قَامَ نِصْفَ اللَّيْلِ، وَمَنْ صَلّى الصُّبْحَ في جَمَاعَةٍ فَكأنَّمَا قَامَ اللَّيْلَ كُلَّهُ]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والترمذي.

14. (4650)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim yatsı namazını cemaatle kılarsa sanki gecenin yarısını ihya etmiş gibidir. Kim de sabahı da cemaatle kılmışsa gecenin tamamını ihya etmiş gibidir." [Müslim, Mesacid 260, (5656); Muvatta, Cema'at 7, (1, 132); Ebu Davud, Salat 18, (555); Tirmizî, Salat 165, (221).]

AÇIKLAMA:

1- Geceyi ihya etmek, namazla, zikirle ibadetle geçirmektir. İlmî meşguliyetle geçirmek de ihyadan sayılmıştır. Hatta ibadetle geçirmekten de efdal olacağı söylenmiştir.

2- Sabah ve yatsı namazlarını cemaatle kılmanın geceyi ihya yerine geçmesi, yatsı ve sabahın cemaatle kılınmasında hasıl olacak sevabın gece boyu kılınacak namazla elde edilecek sevaba eşit olduğunu ifade eder. Hem cemaate katılan, hem de geceyi ihya eden, elbette kat kat se-

vaba nail olur. Şu halde yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılmak gece ihyasının bir nevi sayılmalıdır.

4651 ١٥– وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : مَنْ صَلَّى أَرْبَعِينَ يوماً فِي جَمَاعَةٍ، لَمْ تَفُتْهُ تَكْبِيرَةُ الاحْرَامِ كُتِبَ لَهُ بَراءتَانِ: بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ، وَبَرَاءَةٌ مِنَ النِّفَاقِ]. أخرجه الترمذي.

15. (4651)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim kırk gün, iftitah tekbirini kaçırmadan cemaatle namaz kılarsa, kendisine iki berâet yazılır; ateşten berâet, nifaktan berâet." [Tirmizî, Salat 178, (241).]

4652 ١٦– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : الإمَامُ ضَامِنٌ، وَالْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ. اللَّهُمَّ أَرْشِدِ الأَئِمَّةَ، وَاغْفِرْ لِلْمُؤَذِّنِينَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

قوله « ضَامِنٌ » أى إن صلاة المقتدين به في عهدته، وصحتها مقرونة بصحة صلاته فهو ضامن لهم صحة صلاتهم.

و« الْمُؤَذِّنُ مُؤْتَمَنٌ » القوم الذين يتقون به ويأتمنون على أوقات صلاتهم وصيامهم.

16. (4652)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İmam zâmin, müezzin de mü'temendir. Allahım, imamları irşad et, müezzinlere de mağfiret buyur." [Ebu Davud, Salat 32, (517); Tirmizî, Salat 153, (207).]

AÇIKLAMA:

1- *İmamın zamin olması,* kendine uyanların namazı onun uhdesindedir. Namazların sıhhati, onun namazının sıhhatine tabidir. Öyleyse imam, cemaatinin namazlarının sıhhatini garanti etmiş olmaktadır. Müezzin mü'temen olması, cemaatin namaz vakitlerinde ona güvenmesidir. Öyleyse onlar da oruç ve namazların vakitlerinde halkın itimad ettiği kimselerdir.

4653 ١٧– وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ : صَلاَةُ الرَّجُلِ في جماعة تُضَعَّفُ عَلَى صَلاَته في بَيْتِه وفي سُوقه خَمْساً وعشْرِينَ ضعفاً. ،ذلكَ أَنَّهُ إذا تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ خَرَجَ الى الْمَسْجِدِ، لاَ يُخْرِجُهُ إلاَّ الصَّلاَةُ، لَمْ يَخْطُ خَطْوَةً إلاَّ

رُفِعَتْ لَهُ بِهَا دَرَجَةٌ وَحُطَّ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةٌ. فَإِذَا صَلَّى لَمْ تَزَلِ الْمَلاَئِكَةُ تُصَلِّى عَلَيْهِ مَا دَامَ فِي مُصَلاَّهُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ، اللَّهُمَّ ارْحَمْــهُ. اللَّهُمَّ تُبْ عَلَيْهِ. مَالَمْ يُؤْذِ فِيهِ، مَالَمْ يُحْدِثْ، قِيــــلَ مَا يُحْدِثُ قَالَ أَبُو هُرَيْرَة: مَالَمْ يَفْسُ أَوْ يَضْرِطْ، وَلاَ يَزَالُ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَةٍ مَا انْتَظَرَ الصَّلاَةَ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

17. (4653)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişinin cemaatle kıldığı namaz, evinde ve işyerinde kıldığı namazından yirmi beş kat daha sevablıdır. Çünkü, güzelce abdest alır, mescide gider. Bu gidişte gayesi sadece ve sadece namazdır. Her adım atışında bir derece yükseltilir, günahından da biri dökülür. Namazını kılınca, namazgahında kıldığı müddetçe melekler ona mağfiret duasında bulunur ve: "Allahım ona mağfiret et, Allahım ona rahmet et, Allahım onun tevbesini kabul et" derler. Bu kimseye, orada eza vermedikçe, hadeste bulunmadıkça böyle devam eder."

Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'a: "Hadeste bulunması ne demek?" diye sorulmuştu: "Sesli veya sessiz yel bırakmadıkça!" diye açıkladı. "Sizden biri, namazı beklediği müddetçe namazdadır." [Buharî, Ezan 30, Salat 87, Büyû 49; Müslim, Mesâcid 246, (649); Muvatta, Taharet 33, (1, 33); Ebu Davud, Salat 49, (559); Tirmizî, Salat 423, (603).]

4654 ١٨- وعن سعيد بن المُسَيَّب قال: [احْتَضَرَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ. فَــقَالَ: إِنِّي مُحَدِّثُكُمْ حَدِيثــــاً مَا أُحَدِّثُكُمُوهُ إِلاَّ احْتِسَاباً. سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ. ثُمَّ أَتَى الى الصَّلاَةَ لَمْ يَرْفَعْ قَدَمَهُ الْيُمْنى إِلاَّ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِهَا حَسَنَةً، وَلاَ وَضَعَ قَدَمَهُ الْيُسْرى إِلاَّ حَطَّ عَنْهُ سَيِّئَةً فَلْيُقَرِّبْ أَوْ لِيُبَعِّدْ. فَــإِنْ أَتَى الْمَسْجِدَ فَصَلَّى فِي جَمَاعَةٍ غُفِرَ لَهُ، وَإِنْ أَتَى الْمَسْجِدَ وَقَدْ صَلَّوا بَعْضــاً وَبَقِيَ بَعْضٌ صَلَّى مَا أَدْرَكَ وَأَتَمَّ مَا بَقِيَ، كَانَ كَذلِكَ. فَإِنْ أَتَى الْمَسْجِدَ وَقَدْ صَلَّوا فَصَلَّى وَأَتَمَّ الصَّلاَةَ كَانَ كَذلِكَ]. أخرجه أبو داود.

18. (4654)- *Said İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Ensardan biri ölmek üzere idi. Dedi ki: "Size bir hadis rivayet edeceğim. Bunun da sadece sevap ümidiyle yapacağım. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle buyurmuştu:

"Biriniz abdest alır ve abdestini güzel yapar sonra da namaza giderse, sağ adımını her atışta, bu adım sebebiyle Allah mutlaka ona bir sevap yazar; sol adımını attıkça da her seferinde mutlaka bir günahını döker. -Öyleyse (mescide) yaklaşsın veya uzaklaşsın- mescide gelir ve cemaatle namazını kılarsa mağfirete mazhar olur. Mescide geldiğinde namazın birkaç rek'ati kılınmış; birkaç rek'ati kalmış ise yetiştiğini cemaatle kılıp, kaçırdıklarını da tamamlamışsa, keza mağfirete mazhar olur. Eğer mescide geldiğinde namazı kılınmış bulur ve tek başına tamamlarsa yine mağfirete mazhar olur." [Ebu Davud, Salat 51, (563).]

4655 ١٩ – وعن أبي أُمامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ مُتَطَهِّراً الى الصَّلاَةِ الْمَكْتُوبَةِ كَانَ أَجْرُهُ كَأَجْرِ الْحَاجِّ الْمُحْرِمِ، وَمَنْ خَرَجَ الى تَسْبِيحَةِ الضُّحىٰ لاَ يَنْصِبُهُ إلاَّ ذلكَ كَانَ كَأَجْرِ الْمُعْتَمِرِ، وَصَلاَةٌ على إثْرِ صَلاَةٍ لاَلَغْوَ بَيْنَهُمَا كِتَابٌ في عِلِّيِّينَ]. أخرجه أبو داود.

« النَّصْبُ » التعب. و« اللَّغْوُ » الهذر من القول. و« عِلِّيِّينَ » أعلى مكان في الجنة.

19. (4655)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim evinden temizlenmiş olarak farz namaz için çıkarsa, onun ecri, tıpkı ihrama girmiş hacının ecri gibidir. Kim de kuşluk namazı için çıkar ve sırf bu maksadla yorulursa onun ücreti de umre yapanın ücreti gibidir. Namaz kıldıktan sonra araya lağv (dünyevî kelam) sokmadan kılınan ikinci namaz, İlliyyîn (denen cennetin yüce makamın)da yazılıdır."[Ebu Davud, Salat 49, (558).]

AÇIKLAMA:

1- *Aliyyu'l-Kârî,* namaza gidenle hacca giden arasındaki benzerliğin, sevabın azlığı, çokluğu veya kemiyet ve keyfiyet cihetiyle olmadığını, bilakis bu benzerliğin evden çıkıştan itibaren geri dönünceye kadar her ikisinin de ibadet sayıldığı ve geçirilen her anın sevaba vesile olduğu cihetiyle olduğunu belirtir. Çünkü, daha önce de kaydedilen bazı hadislere göre, kişi eve dönünceye kadar geçen vaktin belli bir cüzünde namaz kılsa da bütün vakit ibadet etmiş gibi vesile-i sevabtır. Hacc da böyle; hacı adayı asıl haccını Arafat'ta geçrekleştirmiş olsa bile, evden çıktıktan dönünceye kadar geçen zamanı hep hacc sevabına vesiledir.

2- Hadiste, keza ihramla temizlik arasında da benzerlik kurulmak-

tadır: Bu benzerlik haccın ihramsız, namazın da abdestsiz sahih olmaması sebebiyle. Keza hacı ihramlı oldu mu sevabı daha çok olmaktadır. Namaza giden de abdestli çıktı mı, sevabı çok olmaktadır.

3- Hadiste, kuşluk namazı, *tesbîhu'd-duha* yani kuşluk tesbihi olarak ifade edilmiştir. Başka hadislerde de nafile namazlarının tesbih veya sübha kelimesiyle ifade edildiği görülür. Bunun sebebi farz ve nafile namazlarda tesbihlerin sünnet olması sebebiyledir. Sanki, nafileye *tesbih* denmesi, vacib olmamakla zikre benzemesi sebebiyledir.

4- *Aliyyu'l-Kârî*'ye göre, bu rivayetin sahih olması halinde, hadis metni, kuşluk namazı için çıkmanın efdaliyetine değil, cevazına delalet eder. Yahut hadis, evi olmayana veya meskende meşguliyeti olana hamledilir. Hadiste asla *"mescid"* kelimesinin zikredilmemiş olması gözönüne alınınca, mananın şöyle olması gerekir. "Kim, kuşluk namazına gitmek üzere dünyevî meşguliyetini terkederek evinden veya işyerinden veya meşguliyetinden çıkarsa... ecri, umre yapanın ecri gibidir."

5- Kuşluk namazının İlliyîne yazılması, onun sevab ve derecesinin yüceliğine alamettir. Çünkü İlliyîn, ebrar olanların amellerinin yazıldığı divanın alem ve ünvanıdır. Nitekim ayet-i kerimede: كَلاَّ اِنَّ كِتَابَ الْاَبْرَارِ لَفِى عِلِّيّينَ وَمَآ اَدْرٰيكَ مَا عِلِّيُّونَ **"İhlas ile kulluk edenler ise İlliyînde kayıtlıdır, İlliyyînin ne olduğunu bilir misin? O apaçık yazılmış bir kitaptır"** (Mutaffifin 18-20) buyrulur.

İlliyyîn (veya illiyyûn) kelimesi yükseklik manasına gelen ulüvv'den gelir; iliyy kelimesinin cem'idir. Cennetteki en yüce makamın ismidir. Mezkur divanın da böyle tesmiyesi, namazın tekrimen yedinci semaya yükseltilmiş olmasından ve bir de en yüce derecelere çıkmaya sebep olmasındandır.

Bazı alimler *İlluyyûn* için: "Yedinci semanın ismidir" derken, diğer bazıları: "Salihlerin amellerinin yazıldığı hafaza meleklerinin divanıdır" demiştir.

4656 ٢٠ – وعن أنسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [أَرَادَ بَنُو سَلِمَةَ أَنْ يَتَحَوَّلُوا الـى قُرْبِ الْمَسْجِدِ. فقَالَ رَسولُ اللهِ ﷺ : أَلاَ تَحْتَسِبُونَ آثَارَكُمْ فَأَقَامُوا]. أخرجه البخاري.

« الاِحْتِسَابُ » ادّخار الأجر عندالله بفعل الخير. و« الآثار » آثار مشيهم.

20. (4656)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Benî Selime yurtlarını bırakarak Mescid-i Nebeviye yakın bir yere gelip yerleşmek istediler. (Durumdan haberdar olan) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"(Yürüdüğünüz zamanki) adımların sevabını hesaba katmıyor musunuz?" dedi. Bunun üzerine yerlerinde kaldılar." [Buharî, Fezâilu'l-Medine 11, Ezan 33.]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, *İbnu Hacer* tarafından kaydedilen muhtelif vecihleri, Ensardan Benî Selime denen oldukça büyük bir grup, evlerinin mescidden bir mil kadar uzaklığı sebebiyle namaza gidip-gelme hususunda ortaya çıkan zorluğu bertaraf etmek için, mescide yakın bir yere gelip oraya yerleşmek isterler. *Resûlullah:* "Medine'nin evlerinin boş terkedilmesini istemediği için" buna izin vermez. Aksi takdirde kenar mahalleler, evlerini terkederek merkeze yaklaşacak, böylece bir kısım yerler harabe ve viraneye dönecekti. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bunu önlemek maksadıyla, mescide gelebilmek için ne kadar çok adım atılırsa o kadar fazla sevap kazanılacağını hatırlatarak bunu önlüyor. Hadiste geçen asar (= izler) kelimesiyle adımların kastedildiği belirtilmiştir. Buhârî, sadedinde olduğumuz hadisi, *İhtisabu'l-âsar* (adımlardan sevabını hesaba katmak) şeklinde bir başlık altında sunmakla وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ **"Onların sağken yaptıkları ile arkadan bıraktıklarını (âsarlarını) zayi etmeyip kaydeden biziz"** (Yasin 12) ayetinin Benî Selime hadisesi üzerine nazil olduğu kanaatini izhar etmiştir.

2- Bu hadis, iyi ameller ihlasla yapıldığı takdirde o amelin icrası için atılan her adımın sevap vesilesi olduğuna delalet etmektedir. Hadiste, bir başka menfaat olmadığı takdirde mescide yakın oturmanın müstehab olduğu hükmü de görülmüştür. Nitekim *Resûlullah* Benî Selime'yi niyyetleri sebebiyle reddetmemiş, bir başka maslahat zikretmiştir. Mescide gidiş-gelişte attıkları adımlar, uzaklıktan doğan mahzuru telafi edecek ve hatta yakınlığın faziletini geçebilecektir. Alimler, mescide yakın olan mı, uzak olan mı efdal diye ihtilaf etmiştir. Taberî, müsavat olduğu kanaatindedir.

4657 ٢١ – وعن بُريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: بَشِّرِ الْمَشَّائِينَ فِي الظُّلَمِ إِلَى الْمَسَاجِدِ بِالنُّورِ التَّامِّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

21. (4657)- *Hz. Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Karanlıkta mescide gidenlere kıyamet günü tam bir nura kavuşacaklarını müjdele!" [Ebu Davud, Salat 50, (561); Tirmizî, Salat 165, (223).]

İKİNCİ FASIL

HASTAYI ZİYARETİN FAZİLETİ

4658 ١– فيه حديث علي رضي الله عنه: [مَا مِنْ رَجُلٍ يَعُودُ مَرِيضاً مُمْسِياً].

1. (4658)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) diyor ki: "Bir hastayı akşamleyin ziyaret eden hiçbir kimse yok ki beraberinde kendisine sabaha kadar istiğfar edecek yetmiş bin melekle çıkmış olmasın. Ayrıca onun cenette bir bahçesi de vardır. Kim de hasta ziyaretine sabahleyin gelirse onunla birlikte yetmiş bin melek çıkar, akşam oluncaya kadar ona istiğfar ederler. Onun da cennette bir bağı vardır." [Ebu Davud, Cenaiz 7, (3098, 3099), 3100).]

4659 ٢– وحديث أنس: [مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ وَعَادَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ].

2. (4659)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim güzel bir şekilde abdest alır, Müslüman kardeşine, sevap düşüncesiyle hasta ziyaretinde bulunursa, cehennemden yetmiş yıllık yürüme mesafesi uzaklaştırılır."

Sabit dedi ki: "Ey Ebu Hamza, harîf nedir?" diye Enes'ten sordum. Bana: "Yıl!" diye cevap verdi." [Ebu Davud, Cenaiz 7, (3098).]

4660 ٣– وحديث أبي هريرة: [مَنْ عَادَ مَرِيضاً أَوْ زَارَ أَخاً لَهُ فِي اللهِ].

وتقدمت هذه الاحاديث في كتاب الصحبة من حرف الصاد في الفصل الثاني عشر منه في عيادة المريض وفضلها.

3. (4660)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir hastaya veya bir din kardeşine Allah rızası için ziyarette bu-

lunursa, bir münadi ona nida eder: "(Dünyada da ahirette de) iyi olasın, (ahiret yolculuğun da) iyi olsun. (Bu davranışınla) cennette bir ev hazırladın!" der." [Tirmizî, Birr 64, (2009); İbnu Mâce, (Cenâiz 2, (1443).]

ÜÇÜNCÜ FASIL

BAZI MÜŞTEREK VE MÜTEFERRİK HADİSLERLE FAZİLETİ BELİRTİLEN AMEL VE SÖZLER

4661 ١ - عن معاذ بن جبل رضيَ الله عنه قال: [كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ: فِي سَفَرٍ فأصْبَحْتُ يَوْماً قَرِيباً مِنْهُ وَنَحْنُ نَسِيرُ. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ وَيُبَاعِدُنِي مِنَ النَّارِ. فَقَالَ: لَقَدْ سَأَلْتَ عَنْ عَظِيمٍ، وَإِنَّهُ لَيَسِيرٌ عَلَى مَنْ يَسَّرَهُ اللهُ عَلَيْهِ. تَعْبُدُ اللهَ لاَ تُشْرِكُ بِهِ شَيْئاً، وَتُقِيمُ الصَّلاَةَ، وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، وَتَصُومُ رَمَضَانَ، وَتَحُجُّ الْبَيْتَ. ثُمَّ قَالَ: أَلاَ أَدُلُّكَ عَلَى أَبْوَابِ الْخَيْرِ؟ قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: الصَّوْمُ جُنَّةٌ، وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ، وَصَلاَةُ الرَّجُلِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ شِعَارُ الصَّالِحِينَ. ثُمَّ تَلاَ: تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ. الى قوله: جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ. ثُمَّ قَالَ: أَلاَ أُخْبِرُكَ بِرَأْسِ الأَمْرِ وَعَمُودِهِ، وَذِرْوَةِ سَنَامِهِ؟ قُلْتُ: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: رَأْسُ الأَمْرِ الإِسْلاَمُ، وَعَمُودُهُ الصَّلاَةُ، وَذِرْوَةُ سَنَامِهِ الْجِهَادُ ثُمَّ قَالَ: أَلاَ أُخْبِرُكَ بِمَلاَكِ ذٰلِكَ كُلِّهِ؟ قُلْتُ: بَلَى. قَالَ كُفَّ عَلَيْكَ هٰذَا، وَأَشَارَ إِلَى لِسَانِهِ. قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، وَإِنَّا لَمُؤَاخَذُونَ مِمَّا نَتَكَلَّمُ بِهِ؟ فَقَالَ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا مُعَاذُ، وَهَلْ يَكُبُّ النَّاسَ فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ، أَوْ قَالَ عَلَى مَنَاخِرِهِمْ إِلاَّ حَصَائِدُ أَلْسِنَتِهِمْ]. أخرجه الترمذي.

« الشعارُ » العلامة.

والمراد « بذروة سنامه » أعلى موضع في الجنة وأشرفه.

و« مِلاكُ الأمرِ » بفتح الميم وكسرها: قوامه وما يتم به.

و« الحصائدُ » جمع حصيدة، وهي ما يحصد من الزرع، شبه اللسان وما يقتطع به من القول بحدّ المنجل وما يقطع به من النبات.

1. (4661)- *Muaz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir seferde Resûlullah'la beraberdik. Bir gün yakınına tesadüf ettim ve beraber yürüdük.

"Ey Allah'ın Resûlü, dedim. Beni cehennemden uzaklaştırıp cennete sokacak bir amel söyle!"

"Mühim bir şey sordun. Bu, Allah'ın kolaylık nasib ettiği kimseye kolaydır; Allah'a ibadet eder, Ona hiçbir şeyi ortak koşmazsın, namaz kılarsın, zekat verirsin, Ramazan orucunu tutarsın, Beytullah'a hacc yaparsın!" buyurdular ve devamla: *"Sana hayır kapılarını göstereyim mi?"* dediler.

"Evet ey Allah'ın Resûlü" dedim.

"Oruç (cehenneme) perdedir; sadaka hataları yok eder, tıpkı suyun ateşi yok etmesi gibi. Kişinin geceleyin kıldığı namaz salihlerin şiârıdır" buyurdular ve şu ayeti okudular. (Mealen): **"Onlar ibadet etmek için gece vakti yataklarından kalkar, Rablerinin azabından korkarak ve rahmetini ümid ederek O'na dua ederler. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeyden de bağışta bulunurlar"** (Secde 16).

Sonra sordu: *"Bu (din) işinin başını, direğini ve zirvesini sana haber vereyim mi?"*

"Evet, ey Allah'ın Resûlü!" dedim. *"Dinle öyleyse"* buyurdu ve açıkladı:

"Bu dinin başı İslam'dır, direği namazdır, zirvesi cihaddır!"

Sonra şöyle devam buyurdu: *"Sana bütün bunları (tamamlayan) baş amili haber vereyim mi?"*

"Evet ey Allah'ın Resûlü!" dedim.

"Şuna sahip ol!" dedi ve eliyle diline işaret etti. Ben tekrar sordum: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz konuştuklarımızdan sorumlu mu olacağız?"

"Anasız kalasıca Muâz! İnsanları yüzlerinin üstüne -veya burunlarının üstüne dedi- ateşe atan, dilleriyle kazandıklarından başka bir şey midir?" buyurdular." [Tirmizî, İman 8, (2619).]

4662 ٢- وعن أبي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَقَامَ الصَّلاَةَ،

وَآتى الزَّكَاةَ، وَمَاتَ لاَ يُشْرِكُ بِاللّٰهِ شَيْئاً كَانَ حقّاً على اللّٰهِ أنْ يغفر لَهُ، هَاجرَ أوْ مَاتَ في أرْضِهِ الَّتِى وُلِدَ فيـهَا. فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللّٰهِ ألاَ نُخبِرُ بِهَا النَّاسَ فَيستبْشِرُونَ؟ قَالَ: إنَّ فـي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجةٍ مَا بين كُلِّ دَرجتَينِ كَمَا بَيْنَ الــسَّمَاءِ وَالأرْضِ أعَدَّهَا اللّٰهُ لِلْمُجَاهِدينَ في سَبِيـلِهِ، وَلَوْلاَ أنْ أشُقَّ على الْمُؤْمنِينَ وَلاَ أجِدُ مَا أحْمِلُهُمْ عَلَيْهِ وَلاَ تَطِيــــبُ أنفُسُهُمْ أنْ يَتَخَلَّفُوا بَعْدِى مَا قَعَدتُ خَلْفَ سَرِيَّةٍ، وَلَوَدِدْتُ أنِّى أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ]. أخرجه النّسائى.

2. (4662)- *Ebu'd-Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim namazı kılar, zekatı verir ve Allah'a hiçbir şeyi şirk koşmadan ölürse, ona mağfiret etmek Allah üzerine bir hak olur. Hicret etse veya doğduğu yerde ölse de!"

Dedik ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz bunu halka anlatsak da sevinseler olmaz mı?"

"Cennette yüz derece var. Her iki derece arasında arzla sema arasındaki kadar mesafe var. Allah onu kendi yolunda cihad edenlere hazırladı. Ben mü'minleri bindirebileceğim bir şey bulamamam sebebiyle onlar da (bu yüzden cihada iştirak edemedikleri için) benden geri kalmalarına üzülmeleri suretiyle mü'minlere meşakkat vermemiş olsaydım, hiçbir seriyyeden geri kalmaz, (her birine) iştirak ederdim. Ben (cihad esnasında) öldürülüp, sonra tekrar diriltilmeyi, tekrar öldürülmeyi isterim" buyurdular." [Nesâî, Cihad 18, (6, 20).]

4663 ٣– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قـال: [قَـالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: قَالَ اللّٰهُ تَعـالَى: مَنْ عَادَى لِي وَلِيّاً فَقَدْ آذَنْتُهُ بِحَرْبٍ، وَمَا تَقَرَّبَ الــيَّ عَبْدِي بِشَىْءٍ أحَبَّ الــىَّ مِنْ أدَاءِ مَا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ، وَلاَ يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ اليَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَى أُحِبَّهُ، فـــإذَا أحْبَبْتُهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذى يَسْمَعُ بِهِ. وَبَصَرَهُ الَّذى يُبْصِرُهُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتى يَبْطِشُ بِهَا. وَرِجْلَهُ الَّتِى يَمْشِى بِهَا، وَإنْ سَألَنِى أعْطَيْتُهُ، وَإنِ اسْتَعَاذَنِى أعَذْتُهُ، وَمَا تَرَدَّدْتُ عَنْ شَىْءٍ أنَا فَاعِلُهُ تَرَدُّدِى عَنْ قَبْضِ نَفْسِ عَبْدِى الْمُؤْمِنِ، يَكْرَهُ الْمَوْتَ وَأكْرَهُ مَسَاءَتَهُ]. أخرجه البخاري.

«التـــردّد» فـي حق الله محـال، ومعناه مـا ترددت رسلي في شئ أنا فاعله كـترديدي إياهم في قبض نفس المؤمن.

3. (4663)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâla hazretleri şöyle ferman buyurdu: "Kim benim veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım (aynî veya kifaye) şeyleri eda etmesidir. Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı [aklettiği kalbi, konuştuğu dili) olurum. Benden birşey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himayeme alır, korurum. Ben yapacağım bir şeyde, mü'min kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç tereddüte düşmedim: O ölümü sevmez, ben de onun sevmediği şeyi sevmem." [Buhârî, Rikak 38.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Rabbinden rivayet ettiği hadis-i kudsilerden biridir.

2- Hadiste geçen veliyyullah tabiri ile, Allah'ı bilen, ibadetlerine eksiksiz, muntazam ve ihlasla devam eden kimse kastedilmiştir.

İbnu Hacer der ki: "Böyle bir kimseye düşmanlık yapacak birinin varlığı olamaz" denilerek hadis müşkil bulundu. "Zira, dendi, düşmanlık iki tarafın varlığı ile vukua gelir. Halbuki velinin taşıması gereken vasıflarından biri de hilm ve kendisine karşı cehalette bulunan kimseye müsamaha göstermektir." Bu müşkile şu açıklama getirilmiştir: "Düşmanlık sadece husumete ve dünyevi muamelelere münhasır değildir. Bilakis bazı kereler buğz, taassubtan doğar; tıpkı bir Rafizinin Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'e buğzu gibi; bid'atçinin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a buğzu gibi. Her iki örnekte de buğz, tek taraftan vaki olmuştur. Veli tarafının buğzu ise Allah rızası içindir ve Allah adınadır. Fâsık-ı mütecahire, yani fıskını alenen yapan kimseye, veli Allah adına buğzeder. Öbür taraf da veliye, gittiği yolun kötülüğünü söyleyip, şehevatına uymaktan kendisini men ettiği için buğzeder. Buğz bazı kereler, bir tarafta bilfiil olup, diğer tarafta bilkuvve bulunsa da buna düşmanlık denir."

3- Bazı alimler demiştir ki: "Veliyyullah, takva ve taatla Allah'ın

dostluğuna talip olduğu için, Allah da onu, muhafaza ve ona yardımını garanti ederek dostluğa kabul eder. Allah'ın cereyan eden bir sünnetine göre düşmanın düşmanı dosttur, düşmanın dostu da düşmandır. Öyleyse veliyyullahın düşmanı Allah'ın da düşmanıdır. Bu durumda veliyyullaha düşmanlık eden ona harp açmış gibi olur. Ona harp açan da sanki Allah'a harp açmış gibi olur."

4- Kulun Allah'a yaklaşması ile ilgili olarak *Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî* demiştir ki: "Kulun Allah'a yakınlığı önce imanı ile, sonra ihsanı ile vukua gelir. Allah'ın kuluna yakınlığı dünyada, ona lutfedeceği irfan ile, ahirette de, rıdvan ile vukua gelir. Bu ikisi arasında Allah'ın çeşitli nimetleri, ikramları ayrıca tecelli eder. Kulun hakka yakınlığı halktan uzaklığı ile kemalini bulur." Kuşeyrî devamla der ki: "Allah'ın ilim ve kudretiyle yakınlığı bütün insanlara şamildir. Lütuf ve nusretiyle yakınlığı ise havassa mahsustur. Ünsiyetiyle yakınlığı ise velilere hastır."

5- Hadisin zahiri, Allah'ın, kula olan sevgisinin, kulun nafile ibadetlere devamı ile tahakkuk edeceğini, buna bağlı olduğunu ifade etmektedir. Hadisin evvelinde en sevgili ibadetin farzlar olduğu ifade edildikten sonra, nafilelerle Allah'ın sevgisine erişebileceğinin ifade edilmiş olması müşkil bulunmuş ise de, şu açıklama yapılmıştır: "Nafilelerden murad, farzların ihtiva ettiği, farzları ikmal eden nafilelerdir." Bunu, Ebu Ümame rivayetinde gelen bir açıklık te'yid eder: *"Ademoğlu! Sen, benim yanımda olana, sana farz kıldıklarımı eda etmedikçe ulaşamazsın."* Fâkihânî der ki: "Hadisin manası şudur: "Kul farzları eda eder, namaz, oruç vesaireye bağlı nafileleri yapmaya devam ederse, bununla Allah'ın muhabbetine ulaşır." Bu hususta İbnu Hübeyre'nin bir notu da kayda değer: Der ki: *"Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder..."* sözünden, nafilenin farzın önüne geçmeyeceği hükmü çıkar. Zira nafileye, nafile denmesi, farzlara ziyade olarak gelmesindendir. Öyleyse farz eda edilmedikçe nafile hasıl olmaz. Kim farzı eda eder, üzerine nafileyi de ziyade kılar ve bunu da devam ettirirse, işte bundan (Allah'a) yaklaşma iradesi tahakkuk eder." İbnu Hacer ilave eder: "Nitekim, câri adete göre, yakınlaşmalar çoğu kere, yakınlaşmayı sağlayanın üzerine vacip olmayan şeylerle hasıl olmaktadır; hediye, bağış gibi. Üzerindeki haraç veya bir para borcunu ödeyen kimse, kalplerde, hediye kadar yakınlık sağlayamaz. Keza Resûlullah'a teşri edilen şeyler arasında, farzları ikmal etmek üzere nafileler de var. Bu husus Müslim'in bir hadisinde şöyle ifade edilmiştir: انظروا هل لعبدى من تطوع فتكمل به فريضته *"...Bakın araştırın, kulumun, farzdaki eksikliğini tamamlayacak nafilesi var mı?.."*

Öyleyse, "nafilelerle Allah'a yaklaşmak"tan murad, öncelikle farzı mükemmel yapmaktır; farzı ihlal ve ihmal etmek değildir. Nitekim bazı büyükler de şöyle söylemiştir: "Kim nafile yerine farzla meşgul ise mazurdur, kim de farz yerine nafile ile meşgulse mağrur (şeytan tarafından aldatılmış)tır."

6- Hadiste açıklama gerektiren bir husus, Allah Teala hazretlerinin kulun kulağı, gözü, eli, ayağı, kalbi vs. olması meselesidir. Evet bu nasıl olur? Meseleye değişik açılardan izah getirilmiştir:

1) Bu bir temsildir, zahiri murad değildir. Manası şu olmalıdır: "Benim emrimi tercihte ben onun gözü ve kulağı oldum. O taatimi sever, bana hizmeti tercih eder, tıpkı bu organlarını sevdiği gibi."

2) Mana şudur: "O kulum, her şeyiyle benimle meşguldür. Beni razı etmeyecek şeye kulak vermez, gözüyle de sadece emrettiğime bakar..."

3) Mana şudur: "Ben, ona gözüyle ve kulağıyla ulaşacağı maksadlar kılarım."

4) "Ben ona, düşmanına karşı yardımda tıpkı gözü, kulağı eli, ayağı gibi oldum."

5) Fâkihânî demiştir ki: "Bana öyle geliyor ki bu hadiste mahzuf bir ibare var. Takdiri şöyledir: "Ben, işittiği kulağın koruyucusu olurum da dinlenmesi helal olmayan şeyi dinlemez, gözünü ve diğer organlarını da öyle korurum."

6) Fakihani ve *İbnu Hübeyre*'ye göre mana şöyledir: "Öncekinden daha ince bir başka mana da muhtemeldir; bu da "kulağı" ibaresinin manasının "işittiği şey" demek olmasıdır. Zira Arapçada mastar, meful manasına kullanılır. Bu durumda hadisin manası şöyle olmak gerekir: "O benim zikrimden başka birşey işitmez. Kitabımın tilavetinden başka bir şeyden lezzet almaz, bana münacaattan başka bir şeyle ünsiyet edip teselli elde edemez. Benim melekutumun acaiblerinden başka bir şey de tefekkür etmez. Ellerini ancak benim rızamın bulunduğu şeye atar, ayağı da böyle."

Hattâbî der ki: "Bunlar misallerdir. Maksud olan mana ise: "Kulun, bu azalarla mubaşeret ettiği işlerde Allah'ın ona yardımı ve o ameller hususunda muhabbetin onun için kolaylaştırılmasıdır. Bu da, maddi organlarını korumakla, kişiyi Allah'ın hoşlanmayacağı şeyleri kulağıyla dinlemekten, Allah'ın yasak ettiği şeylere gözleriyle bakmaktan, helal olmayan şeye eliyle yapışmaktan ayaklarıyla batıla gitmekten korumak suretiyle, onu Allah'ın memnun olmayacağı şeylere düşmekten korumaktır..."

Hattâbî, ayrıca Allah'ın kulu sevmesi halinde, hoşlanmayacağı şeyden kulu nefret ettirerek onu yapmasına mani olacağını ilaveten belirtir.

7) Yine Hattâbî'ye göre: "Bu hadisten murad, duaların süratle karşılık görüp, talepte netice alındığını ifade etmektir. Çünkü, insan mesaisinin hepsi bu sayılan organlarla yapılır. Bazıları, -kaydedilen mütâlaadan alınmış olarak- şöyle demiştir: "Bu hadis, nafileleri işleye işleye insan öyle bir mertebe kazanır ki, artık onun organlarının hepsi Allah yolunda ve Allah'ın rızasına uygun şekilde hareket etmeye başlar." Beyhakî Kitabu'z-Zühd'de *Ebu Osman el-Cizi'*den naklen şu yorumu kaydeder: "Hadiste Cenab-ı Hak: "Ben, kulumun kulağıyla ilgili dinlemedeki, gözüyle ilgili nazardaki, tutmayla ilgili eldeki, yürümeyle ilgili ayaktaki ihtiyaçlarını süratle görürüm" buyurmaktadır.

7- Hadiste geçen *"Kulum benden bir şey isteyince onu veririm"* ibaresi müşkil bulunmuştur. "Zira, abid ve saliklerden pekçoğu dua etmiş ve hatta duasında ısrar etmiş fakat dilekleri yerine gelmemiştir" denmiştir. Bu hususa şöyle cevap verilmiştir: "Allah'ın duaya icabeti çeşitli şekillerde vukua gelir:

★ Bazan matlub, anında aynıyla hasıl olur.

★ Bazan, bir hikmete binaen gecikerek hasıl olur.

★ Bazan da matlub, istenenden farklı şekilde hasıl olur: Matlubta işe yarayan bir maslahat yoktur da vaki olan şeyde bu vardır. Yani kişi hırsla zararına netice verecek bir şeyi talep etmiştir. Allah rahmetiyle onu değil, neticesi hayırlı olacak bir başka şeyi verir."

9- Hadis, namazın kadrinin yüceliğini ifade etmektedir. Zira namaz, Allah'ın kula sevgisini hasıl etmektedir. Çünkü o, münacat ve yakınlık mahallidir; kul namazda, araya bir vasıta girmeksizin Rabbiyle başbaşa-dır. Kulu memnun kılacak namaz kadar müessir bir başka şey mevcut değildir. Bu sebeple hadiste وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِى فِي الصَّلَاةِ *"Gözümün nuru (en ziyade sevdiğim şey) namazda kılındı"* denmiştir. Bu da namaz kılmada sabırlı olmakla mümkündür. Bu hususta sabır ve devamlılık üzerinde bilhassa durulmuştur. Çünkü salik bir kısım afetlere ve fütura maruzdur, şeytan rahat bırakmaz. Öyleyse sabır ve devamlılıkla bunu yenmesi gerekir.

Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayette namazın neticesiyle ilgili bir ziyade şöyle: وَيَكُونُ مِنْ أَوْلِيَائِى وَأَصْفِيَائِى وَيَكُونُ جَارِي مَعَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّقِينَ وَالشُّهَدَاءِ فِي الْجَنَّةِ *"...Kulum, evliyalarımdan, asfiyalarımdan biri olur. Nebiler, sıddıklar ve şehidlerle birlikte cennette komşum olur."*

9- İlahi tecelli arayan riyazet sahiplerinden bazı cahillerin bu hadise dayanarak: "Eğer kalp Allah'ın hıfzına mazhar olmuşsa, hatıratı hatadan ma'sum olur" diyerek, ölçüyü aşan iddialara düştüklerini belirtir ve tahkik ehli olan tarikat mensuplarının verdiği şu cevabı kaydeder: "Bu hatırattan Kur'an ve sünnete uyanlara itibar edilir, uymayan hiçbir şeye iltifat edilmez. İsmet peygamberlere mahsustur; onların dışında kalanlar hata yaparlar. Nitekim Hz. Ömer (radıyallahu anh) mülheminin başı olmasına rağmen, sahabeler, zaman zaman onun beyan ettiği görüşe aykırı olan beyanlarda bulunurlardı da, o da kendisininkini bırakıp, öbürlerine uyardı. Bu durumda, kim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın getirdiği hususlarda kalbine gelenle amel etmenin kifayet edeceği zannına düşerse, hataların en büyüğünü irtikab etmiş olur. Bu bakımdan bazıları daha da ileri giderek حَدَّثَنِي قَلْبِي عَن رَبِّي "Kalbim bana Rabbimden haber veriyor" demesi daha şedid bir hatadır. Zira kalbinin şeytandan haber vermiş olabileceğinden garantisi yoktur."

10- *Süleyman et-Tûfî* demiştir ki: "Bu hadis, Allah'a sulûk ve O'nun marifet, muhabbet ve yoluna vasıl olmada mühim bir asıldır. Çünkü dahili farzlar olan iman, harici farzlar olan İslam ve bunların ikisinden hasıl olan her ikisinde de ihsan, -tıpkı Cibril hadisinde beyan edildiği şekilde- bu hadiste yer almaktadır. İhsan ise, salikinin zühd, ihlas, murakabe vs. nevinden bütün tabakatını ihtiva etmektedir."

11- Hadis, bir kimsenin üzerine vacip olan amelleri yaptığı ve nafilelerle Allah'a yakınlık hasıl ettiği takdirde -hadiste yeminle tekid edilmiş bu sadık vaadin varlığı sebebiyle- duasının reddedilmeyeceğini ifade eder. Bununla ilgili bazı ihtirazî kayıdlar az yukarıda kaydedildi.

12- Hadis, ayrıca, kul en yüce mertebelere ulaşsa, Allah'ın sevdiği bir insan olma şerefine erse bile Allah'tan talepte bulunma halinden kopamayacağını, zira talepte hudu ve kulluğun izharı bulunduğunu ifade etmektedir.

13- Hadiste geçen son bir husus, Allah'ın tereddüt etmesi meselesidir. Hattabî: *"Allah hakkında tereddüt caiz değildir"* dedikten sonra iki tevil sunar:

1) "Kul hayatı sırasında, herhangi bir hastalığa maruz kalarak ölümle burun buruna gelir veya fakirliğe duçar olur. Bunun üzerine Allah'a dua eder. Allah da ona sıhhat verir, fakirliği bertaraf eder. İşte bu Allah'ın mütereddin olan fiilidir; tıpkı bir işi arzu eden kimsenin, bilahare ondan vazgeçmesi gibidir. Ancak, eceli geldi mi ölüme kavuşması

kesindir. Çünkü Cenab-ı Hak kendi hakkında beka, kul hakkında fena yazmıştır."

2) "Mâna şudur: "Ben yaptığım bir şeyde elçilerimi, mü'minin nefsi hakkında geri çevirdiğim gibi geri çevirmedim. Nitekim Hz. Musa kıssasında böyle olmuştur. Hz. Musa ölüm meleğinin gözüne tokat vurmuş ve melek ona birkaç kere gidip gelmiştir. "Bu tereddüt manasının hakikatı, Allah'ın kuluna karşı duyduğu şefkat ve merhamet ve ona gösterdiği lütuf ve ikramdır" diye de izah edilmiştir."

M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Tasavvuf ilmine ait ıstılahların açıklamalarını yaptığı Kalbin Zümrüt Tepeleri adlı kitabında Kurb-Bu'd makalesini aynen iktibas ederek, bu faslı kapatalım.

KURB-BU'D

Yakınlık ma'nâsına gelen kurb, sofiyece, insanın mâverâileşip cismâniyet çeperini aşması ve Allah'a yaklaşması demektir. Kurbu, Allah'ın kullarına yaklaşması şeklinde anlayanlar olmuş ise de, bu O'na mekân ve mesafe izâfe manalarını işmâm etmesi itibariyle yanlıştır. Kaldı ki, Cenâb-ı Hakk'ın kullarına olan yakınlığı keynunetler ve sayrûretler üstü bir yakınlıktır. Değilken sonradan meydana gelen bir kurb, sonradan var olanların ve varlıklarını değişik tekevvünlerle sürdürenlerin hususiyetidir. Bu iki kurbu, birkaç kelime içinde وهو معكم اينما كنتم **"Her nerede olursanız o sizinle beraberdir"** (Hadid, 57/4) nurefşân beyânı ne güzel ifade eder! Böyle bir yakınlık aynı zamanda, imân ve amel-i sâlihle elde edilen hususi yakınlık da değildir... şakî-saîd, hayırlı-hayırsız, salih-tâlih, canlı-cansız zerreden sistemlere kadar herkesi kanatları altına alan umumi bir kurbiyettir.

Evet, kurb-i umumi, herkesi ve herşeyi şemsiyesi altına almasına mukabil, kurb-i hususî; imâna dayanır ve Allah'ın, iyi-güzel-doğru dediği hususların yaşanıp yerine getirilmesiyle gerçekleştirilir ki, bu da ancak, kurb yolunu bulmuş olan, sonsuza uzayan koridora girmiş bulunan, hergün ayrı bir iman derinliğiyle sabahlayan-akşamlayan ve ﴿ان الله مع الذين اتقوا والذين هم محسنون﴾ **"Şüphesiz Allah, takvaya sarılanlar ve ihsan şuuruyla iyiliği ve güzelliği takip edenlerle beraberdir"** (Nahl, 16/128) ufkunda seyahat eden bahtiyarlar için bahis mevzuudur. Bu mertebeyi yakalayanlar nefes alırken ان معى ربى سيهدين **"Şüphesiz beraberimdedir Rabbim ve bana yol gösterecektir"** (Şuarâ, 26/62)

derler; nefislerini verirken de إن الله معنا **"Şüphesiz Allah bizimle beraberdir"** (Tevbe, 9/40) der kurbet soluklarlar.

Kurb-i hususide iman şuuru ve ihsan hakikatı, gözde ziya ve cesette can gibidir. Bu iki temel esasa bağlı olarak farz ve nafilelerin yerine getirilmesi ise, nâmutenâhinin semâlarına açılmada iki nurani kanat mesâbesindendir. Evet, insanı Allah'a yaklaştırma yollarının en emini, en kestirmesi ve en makbulü farzları edâ yoludur. Ve gerçek mahbubiyet ve dolayısıyla da kurbet ise, sınırlı ve kayıtlı olmayan nafilelerin nâmutenâhi engin ve vefâ tüten ikliminde tahakkuk eder. Hakk yolcusu, her an ayrı bir nafilenin kanatları altında sonsuza uzanan yeni bir koridorda kendini bulur, yeni bir mazhariyete ulaştığını hisseder; farzları edâya daha bir iştihâlı[6] ve nâfilelere karşı da daha bir iştiyaklı[7] hale gelir. Bu nokta ve bu ma'nâya uyanan her ruh, Allah'ı sevdiği ölçüde, vicdanında Allah tarafından sevildiğini de duyar.. ve bir kudsî hadiste ifade buyurulduğu gibi, artık onun işitmesi, görmesi, tutması, yürümesi doğrudan doğruya meşîet-i hâssa dairesinde cereyan etmeye başlar.

Diğer bir ifade ile, farzlarla "kurbet" insanın makâm-ı mahbubiyete ulaşmasının ve Hakk'ın sevip hoşnud olduğu kimseler arasında bulunmasının ayrı bir ünvânı, nafilelerle kurbet ise, onun hareket ve davranışlarının Zât-ı Hakk'a izafe edilmesi makamıdır ki, فلم تقتلوهم ولكن الله قتلهم وما رميت اذ رميت ولكن الله رمى **"Onları, siz öldürmediniz, bilakis onları Allah öldürdü, attığın vakit de sen atmadın ve lâkin Allah attı"** (Enfâl, 8/17) gölgesinde herkese hususi bir iltifat ve teşriftir.

Hususi bir teveccühten ibaret olan kurbette, teveccüh noktasını görmemezlikten gelerek onu, insanın ef'âl ve davranışlarıyla izâha kalkışmak da yanlıştır. Yakınlık O'nun ululuğunun şe'ni ve rahmetinin bir buudu, uzaklık da bizim halimiz ve mahiyet boşluğumuzun bir çukurudur. Gülistan sahibi:

"Dost bana benden daha yakındır; ne acaib ki ben ondan uzağım.. Ne yapıp ne diyebilirim ki; dost benim yanımda, kucağımda oysa ki ben ondan uzağım" diyerek, kurbun kime ait, bu'dun kime ait olduğunu çok güzel göstermektedir.

Bu'd, uzaklık ve helâk ma'nâsına gelir. Tasavvufçular onu, mebde' itibâriyle füyûzâtın kesilmesi ve Hakk'tan uzaklaşma, netice itibâriyle

6- Bkz. Nesâî, İşretü'n-Nisâ, 1; Müsned, 3/129, 199, 285; Mecmau'z-Zevâid, 2/271.

7- Buhârî, Rikak, 28; Müsned, 6/256.

de -tabiî bir inâyet-i hâssa olmazsa- hizlân ve mahrumiyet şeklinde görmüş ve anlamışlardır.

Kurbun; avâm-ı mü'minin, evliyâ, asfiyâ, ebrâr ve mukarrabîne göre dereceleri bulunduğu gibi, "bu'd"un da kendi içinde alt alta dereke ve mertebeleri vardır, bu mertebelerin mutlak helâk noktasını da şeytan işgâl eder.

Kurbun-bu'dun birer teveccüh veya mahrumiyet şeklinde bulunması ayrı şey, sezilip bilinmeleri ayrı şeydir. Bazen, en büyük ikram, ikramın hissettirilmemesi şeklinde gelir ve "akrabü'l-mukarrabîn: En üst seviyede kurba mazhar olan" kendi yakınlığını bilemez. Bazen mekr tam olur bu'dun zulmetleri sezilemez... bazen de sekir hâli hakim olur, kurb-bu'd tefrik edilemez.. ve dolayısıyla da böylelerinde kurb iştiyâkı ve bu'd endişesi görülmez.

"Cami sen yakınlık ve uzaklık endişesine düşme, zira aslında ne uzaklık ne yakınlık ne vuslat ne de ayrılık diye birşey yoktur" sözleri bu serâzâd ve serbest ruhların düşüncelerini ifade eder.

Bu'dun gerçek ürperticiliği ve mahrumiyeti müsellem; bazı ruhlar da var ki kurbun mehâbet esintileri karşısında tir tir titrer ve o andaki ruh hâletiyle kendilerini kahr u tedmirin pençesinde sanırlar, "Kurb-i sultân ateş-i sûzân buved" bu münasebetle ve bu ma'nada söylenmiş olsa gerek. Bütün bunlara rağmen kurb, ilâhî nefehât ve üns esintilerine açık cennet yamaçlarına benzetilecekse, bu'da, mahrumiyyet ve hizlân gayyâları demek uygun olur.[(8)]

4664 ٤- وعن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلاثَةٌ كُلُّهُمْ ضَامِنٌ على اللهِ: رَجُلٌ خَرَجَ غَازِياً في سَبِيلِ اللهِ تَعَالى، فَهُوَ ضَامِنٌ على اللهِ تَعَالى حَتّى يَتَوَفَّاهُ اللهُ تَعَالى فَيُدْخِلَهُ، أَوْ يَرُدَّهُ بِمَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ وَغَنِيمَةٍ، وَرَجُلٌ رَاحَ الى الْمَسْجِدِ، فَهُوَ ضَامِنٌ عَلَى اللهِ تَعَالى حَتّى يَتَوَفَّاهُ اللهُ تَعالى فَيُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ. وَرَجُلٌ دَخَلَ بَيْتَهُ بِسَلَامٍ، فَهُوَ ضَامِنٌ عَلَى اللهِ]. أخرجه أبو داود.

قوله: « ضَامِنٌ » فَاعِلٌ بِمعنى مَفعول، ومعناه مضمونٌ على اللهِ تعالى.

وقوله: « دَخَلَ بَيْتَهُ بِسَلَامٍ » أراد بِهِ لزوم البيت وطلب السلامة من الفتن ترغيباً في العزلة وتقليل الخلطة.

8- M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/193-196.

4. (4664)- *Hz. Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üç şey vardır; her birine Allah garanti vermiştir: "Allah yolunda cihad etmek üzere yola çıkan kimse: Bu öldüğü takdirde cennete koyma hususunda, ölmeyip döndüğü takdirde ganimet ve sevapla gelme hususunda garantilidir. Mescide giden kimseye, öldüğü takdirde, Allah cennete koyma hususunda garanti vermiştir. Kişi (fitne zamanında bulaşmayıp) evine çekildiği takdirde Allah ona da garanti vermişti." [Ebu Davud, Cihad 10, (2494).]

4665 ٥ــ وعن معاذ بن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إنَّ الصَّلاَةَ وَالصِّيَامَ وَالذِكْرَ يُضَاعَفُ على النَّفَقَةِ في سَبِيلِ اللهِ بِسَبْعمِائَةِ ضِعْفٍ]. إخرجه أبو داود.

5. (4665)- *Muaz İbnu Enes* (radıyallahu anh) anlatıyodr: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Namaz, oruç ve zikir Allah yolunda infak üzerine yedi yüz misli katlanır." [Ebu Davud, Cihad 14, (2498).]

AÇIKLAMA:

1- *Allah yolunda infak üzerine tabiri,* Allah yolunda maddi harcama demektir. Şu halde hadis, zikr'in Allah yolunda yapılacak maddi harcamalardan çok kereler üstün olduğunu ifade etmektedir.

2- Burada geçen *zikrden* murad, tesbih, tehlil, tahmid, tekbir, Kur'an tilaveti gibi taabbüdlerin hepsidir. Hadis, cihad esnasında bunlardan hasıl olan sevabı Cenab-ı Hakk'ın yüzlerce kere katlayacağını ifade etmektedir. Münâvî bu katlanmanın miktarının, kişinin izhar edeceği niyetteki ihlas ve huşuya bağlı olduğunu belirtir. Bu katlanmaya, ihlastan başka, ferdin içinde bulunduğu fizik ve şartlar da müessir olacaktır. Kışta, soğuk gecede, ölüm tehlikesi içinde icra edilen bir cihadla, daha hafif şartlar içeri-sinde icra edilen bir cihadın sevabı da aynı olmayacağı açıktır.

İbnu'l-Kayyim bu babta gelen başka rivayetleri de değerlendirdikten sonra der ki: "Bu meselede üç mertebe var:

Birinci mertebe: Hem zikir ve hem de cihad. Bu, en yüce mertebedir. Ayet-i kerimede (mealen): **"Ey iman edenler, düşman bir grupla karşılaştınız mı sebat edin ve Allah'ı zikredin, Ola ki, felâha erersiniz"** (Enfal 45) buyurulmuştur.

İkinci mertebe: Cihad etmeksizin zikretmek. Bu önceki mertebeden düşüktür.

Üçüncü mertebe: Zikretmeden cihad etmek. Bu, her ikisinden de düşüktür. Zakir olan bundan hayırlıdır. Çünkü, cihad, zikir sebebiyle vazedilmiştir. Cihaddan maksad Allah'ın zikri ve ibadetin sadece Ona yapıl-ması, O'nun bir bilinmesi, O'nun zikri, O'nun mabud kılınmasıdır. Zikir, mahlukatın yaratıldığı gayeyi teşkil etmektedir."

Bu yorumda *İbnu'l-Kayyim* rahimehullah'ı teyid etmemek mümkün değildir. Çünkü, İslam açısından cihad, öncelikle Müslümanların ibadet hürriyetini kulluk hüriyetini garantilemek için meşrudur. Zira kafir işgali altında din hürriyeti yoktur. Kafir işgalinin girdiği yerde ilk tahrip edilen yerler mabedler olmaktadır. Tarihi veya mimari değeri sebebiyle korunanlarda kapılar kilitli, minareler suskundur. Balkanların hali böyledir. Eskiden yüzlerce camisiyle büyük bir İslam merkezi olan Sofya'da bugün tek cami kalmıştır. Yugoslavya'nın meselâ Mostar'da ayakta kalanların kapıları kilitlidir. Yurdumuzda, Birinci Cihan Harbi'nin sonunda İstanbul ve İzmir'in işgalleriyle başlayan kafir hakimiyetinin ızdırabı, daha ziyade ibadet edenler nezdinde canlı olarak hissedilmiştir.

Mezkur işgali müteakip tahrip edilen, minaresi yıkılan, depo olarak kullanılan, tamamen yıkılıp yok edilen mabedlerimizin binleri geçen kesin sayısını bugün kimse bilmiyor. Bir yerde İslam hakimiyetinin en bariz alemi zikirhaneler ve mabedlerdir. Hürriyetin alemi de zikir hürriyeti ve hayatın farz zikirlere göre tanzimidir. Hür olan Batı milletleri tatillerini dini günlerine göre ayarlamışlardır. Fatih İstanbul'u fethedince, Ayasofya'yı cami yapmıştır. İspanyollar Endülüs'ü fethedince Kurtuba Camii'nde ezanı susturmuşlar, içine kilise inşa etmişlerdir. Bu açıdan Ayasofya Camiinin mabedlikten çıkarılışı fevkalâde manidardır.

Ebu'd-Derdâ hazretlerinin bir rivayetinde geldiğine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur:

"Size, amellerinizin en hayırlısını, melikiniz Rab Teala nezdinde en temizini ve derecenizi yükseltmede de en önde gelenini ve sizin için altın ve gümüş bağışından, hatta düşmanla karşılaşıp sizin onların boyunlarını veya onların sizin boyunlarınızı uçurmasından daha hayırlı olanını haber vereyim mi?".

"Evet, ey Allah'ın Resûlü!" dediler.

"Zikrullahtır!" buyurdular."

Bir başka rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sorulur:

"Kıyamet günü Allah nezdinde en hayırlı ibadet hangisidir?"

Resûlullah şu cevabı verir: *"Allah'ı çok zikredenler!"*

Hadisin ravisi *Ebu Said* der ki: "Ey Allah'ın Resulü, Allah yolundaki gazilerden de mi?" diye sordum. Aleyhissalâtu vesselâm şu cevabı verdi:

"Gazi, kırılıncaya ve kana bulanıncaya kadar, kılıcını kafir ve müşriklerin boyunlarına indirse de, Allah'ı zikredenler, derece itibariyle ondan üstündür."

4666 ٦– وعن جابرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ النُّعْمَانُ بْنُ نَوْفَلٍ: يَا رَسُولَ اللّهِ، أَرَأَيْتَ إِذَا صَلَّيْتُ الْمَكْتُوبَةَ، وَصُمْتُ رَمَضَانَ، وَأَحْلَلْتُ الْحَلاَلَ وَحَرَّمْتُ الْحَرَامَ وَلَمْ أَزِدْ عَلَى ذٰلِكَ شَيْئاً، أَدْخُلُ الْجَنَّةَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: وَاللّهِ لاَ أَزِيدُ عَلَى ذٰلِكَ شَيْئاً].

أخرجه مسلم.

6. (4666)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Nu'man İbnu Nevfel (bir gün) dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Farz namazlarımı kılsam, Ramazan orucumu tutsam, helali helal bilip haramı da haram tanısam ve bunlara hiçbir ilave (hayır ve ibadet)de bulunmasam cennete gider miyim?"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Evet!" buyurdular. Nu'man: "Vallahi (bu farzlara) hiçbir ilavede bulunmayacağım!" dedi."[Müslim, İman 16, (15).]

4667 ٧– وعن الحَارِثُ الأشعَرى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِنَّ اللّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالى أَمَرَ يَحيىٰ بْنَ زَكَرِيَّا عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ، أَنْ يَعْمَلَ بِهَا وَأَنْ يَأْمُرَ بَنِى إِسْرَائِيلَ أَنْ يَعْمَلُوا بِهَا، وَإِنَّهُ كَادَ أَنْ يُبْطِئَ بِهَا. فَقَالَ لَهُ عِيسىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: إِنَّ اللّهَ أَمَرَكَ بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ أَنْ تَعْمَلَ بِهَا وَتَأْمُرَ بَنِى إِسْرَائِيلَ أَنْ يَعْمَلُوا بِهَا فَإِمَّا أَنْ تَأْمُرَهُمْ بِهَا، وَإِمَّا أَنْ آمُرَهُمْ أَنَا بِهَا. فَقَالَ يَحيىٰ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: أَخْشىٰ إِنْ سَبَقْتَنِى بِهَا أَنْ يُخْسَفَ بِى أَوْ أُعَذَّبَ. فَجَمَعَ النَّاسَ فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَامْتَلأَ الْمَسْجِدُ وَقَعَدُوا عَلَى الشُّرَفِ. فَقَالَ: إِنَّ اللّهَ أَمَرَنِى بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ أَنْ أَعْمَلَ بِهِنَّ وَأَنْ آمُرَكُمْ أَنْ تَعْمَلُوا بِهِنَّ: أَوَّلُهُنَّ أَنْ تَعْبُدُوا اللّهَ لاَ تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً. فَإِنَّ مَثَلَ مَنْ أَشْرَكَ بِاللّهِ كَمَثَلِ رَجُلٍ اشْتَرَى عَبْداً مِنْ خَالِصِ مَالِهِ بِذَهَبٍ أَوْ وَرِقٍ وَقَالَ: هٰذِهِ دَارِى، وَهٰذَا عَمَلِى، فَاعْمَلْ وَأَدِّ إِلَيَّ، فَكَانَ يَعْمَلُ وَيُؤَدِّى إِلى غَيْرِ سَيِّدِهِ، فَأَيُّكُمْ يَرْضىٰ أَنْ يَكُونَ عَبْدُهُ

كَذلكَ؟ وَإنَّ اللّهَ تعالى أمَرَكُمْ بالصَّلاَةِ، فإذَا صَلَّيْتُمْ فلا تَلْتَفِتُوا، فإنَّ اللّهَ يَنْصِبُ وَجْهَهُ لِوَجْهِ عَبْدِهِ فِي صَلاتهِ مَا لَمْ يَلْتَفِتْ، وأمَرَكُمْ بالصِّيَامِ: فإنَّ مَثَلَ ذلكَ كَمَثَلِ رَجُلٍ في عِصَابَةٍ مَعَهُ صُرَّةٌ فِيهَا مِسْكٌ وكُلُّهُمْ يُعْجِبُهُ رِيحُهَا، وإنَّ رِيحَ الصَّائِمِ أطْيَبُ عِنْدَ اللّهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ، وأمَرَكُمْ بالصَّدَقَةِ: فإنَّ مَثَلَ ذلكَ كَمَثَلِ رَجُلٍ أسَرَهُ الْعَدُوُّ فأوْثَقُوا يَدَيْهِ الى عُنُقِهِ وقَدَّمُوهُ لِيَضْرِبُوا عُنُقَهُ. فقَالَ: أنَا أفْدِى نَفْسِى مِنْكُمْ بِالْقَلِيلِ وَالْكَثِيرِ فَفَدَى نَفْسَهُ مِنْهُمْ، وأمَرَكُمْ أنْ تَذْكُرُوا اللّهَ: فإنَّ مَثَلَ ذلكَ كَمَثَلِ رَجُلٍ خَرَجَ الْعَدُوُّ في أثَرِهِ سِرَاعاً حَتَّى أتَى عَلَى حِصْنٍ حَصِينٍ فأحْرَزَ نَفْسَهُ مِنْهُمْ، وكَذلكَ الْعَبْدُ لاَ يُحْرِزُ نَفْسَهُ مِنَ الشَّيْطَانِ إلاَّ بِذِكْرِ اللّهِ تعالى؛ وَقَالَ ﷺ: وَأنَا آمُرُكُمْ بِخَمْسٍ، اللّهُ تعالى أمَرَنِى بِهِنَّ: السَّمْعِ والطَّاعَةِ وَالْجِهَادِ وَالْهِجْرَةِ وَالْجَمَاعَةِ فإنَّ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ قِيدَ شِبْرٍ فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الإسْلاَمِ مِنْ عُنُقِهِ إلاَّ أنْ يُرَاجِعَ، وَمَنْ دَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ فَهُوَ في جَهَنَّمَ. فقَالَ رَجُلٌ: وَإنْ صَامَ وَصَلَّى يَا رَسُولَ اللّهِ؟ قَالَ: وَإنْ صَامَ وَصَلَّى. فَادْعُوا بِدَعْوَى اللّهِ الَّذِى سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُؤْمِنِينَ عِبَادَ اللّهِ تَعالى]. أخرجه الترمذي وصححه.

7. (4667)- *El-Hâris el-Eş'arî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâla hazretleri, Yahya İbnu Zekeriyya aleyhimâsselam'a, beş kelime söyleyip bunlarla amel etmesini ve onlarla amel etmelerini Benî İsrail'e de söylemesini emir buyurdu. Ancak O, bu hususta ağır aldı. İsa aleyhisselâm kendisine: "Allah sana beş kelime öğretip onlarla amel etmeni ve Benî İsrail'e de onlarla amel etmelerini emretmeni söyledi. Ya sen bunları onlara emredersin veya bunları onlara ben emredeceğim" dedi. Yahya aleyhisselâm: "Onları emretmede benden önce davranacak olursan yere batırılmam veya azab görmemden korkarım!" dedi ve halkı Beytu'l Makdîs'te topladı. Mescid ağzına kadar doldu. Mahfillere de oturdular. (Söz alıp):

"Allah bana beş kelime gönderdi ve onlarla amel etmemi ve size de amel etmenizi emretmemi bana emretti:

★ *Bunlardan birincisi Allah'a ibadet etmeniz, ona hiçbir ortak*

koşmamanızdır. Allah'a ortak koşanın misali şudur: Bir adam, kendi öz malından altın veya gümüş mukabilinde bir köle satın alır ve: "Bu benim evim, bu da işim (çalış kazandığını) bana öde!" der. Köle çalışır, fakat kazancını efendisinden başkasına öder. Kölenin böyle yapmasına hanginiz razı olur? Aynen bunun gibi, Allah da size namazı emretti. Namaz kılarken (sağa-sola) bakınmayın. Zira Allah yüzünü, namazda bulunan kulunun yüzüne karşı diker, o sağa sola bakmadığı müddetçe.

★ Allah size orucu emretti. Bunun misali şu insanın misaline benzer: O bir grup içerisindedir. Beraberinde bir çıkın içinde misk var. Herkes onun kokusundan hoşlanmaktadır. Oruçlunun (ağzında hasıl olan) koku, Allah indinde miskin kokusundan daha hoştur.

★ Allah size sadakayı emretti. Bunun misali de şu adamın misâline benzer: Düşmanlar onu esir edip ellerini boynuna bağlamışlar ve boynunu vurmaları için cellatlara teslim etmişlerdir. Adam: "Ben az veya çok (bütün malımı) vererek kendimi fidye mukabilinde kurtarmak istiyorum" der ve nefsini fidye ödeyerek kurtarır.

★ Allah size, Allah'ı zikretmenizi de emretti. Bunun da misali, peşinden hızla düşmanın geldiği bir adamdır. Bu adam muhkem bir kaleye gelip, düşmandan kendini korur. Kul da böyledir. Şeytana karşı kendisini sadece zikrullahla koruyabilir."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (buraya hikayeyi tamamlayarak) dedi ki: *"Ben de size beş şeyi emrediyorum: Allah onları bana emretti. Dinlemek, itaat etmek, cihâd, hicret ve cemaat. Zira, kim cemaatten bir karışçık ayrılırsa boynundaki İslâm bağını çıkarıp atmıştır, geri dönen hariç. Kim de cahiliye davası güderse o cehennem molozlarından biridir!"*

Bir adam: "Ey Allah'ın Resulü! O kimse namazını kılar, orucunu tutar idiyse (yine mi cehennemlik)?" diye sordu. Aleyhisselâtu vesselâm:

"Evet, namaz kılsa, oruç tutsa da! Ey Allah'ın kulları! Sizi Müslümanlar, mü'minler diye tesmiye eden Allah'ın çağrısı ile çağırın!" buyurdular." [Tirmizî, Emsâl 3, (2867).]

AÇIKLAMA:

1- Hadîse göre, Cenab-ı Hakk yüzünü namaz kılanın yüzüne karşı tutmaktadır. Bu ifade müteşabih olup, zahiriyle anlamamak gerekir. Aksi takdirde Allah'a yön ve mekan izafesi gibi küfrü gerektiren yanlış mânalar ortaya çıkar. Bir kelamın zahiri, umumî prensiplere ters düşünce, mecaz kastedildiğine hükmedilerek teviline gidilir. Burada asıl kaste-

dilen şey Allah'ın rızası ve buna bağlı olarak rahmetin tecellisi olmalıdır. Çünkü ibare, namazda, iltifat denen ve nazarı sağa-sola çevirmekten ibaret olan davranıştan men etmek gayesiyle sadır olmuştur: Kişi namazda iltifatta bulunmadığı müddetçe karşısında vech-i İlahiyi bulacak, yani namazı edebiyle kılmış olarak bol rahmete mazhar olacaktır.

2- *Hicretten* murad, fetihten önce ise Mekke'den Medine'ye göçtür. Fetihten sonra ise dâr-ı küfürden dâr-ı İslam'a, dâr-ı bid'a'dan darı's-sünneye, masiyetten tevbeye intikaldir. Nitekim bir hadiste: الْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللهُ عَنْهُ *"Muhacir, Allah'ın yasakladığı şeyden hicret edendir"* buyrulmuştur.

3- Cemaatten murad, *Tîbî*'ye göre sahabe ve onlardan sonra gelen tabiun ve etbauttabiundur. Bunlara *Selef-i Salihin* de denir. Hadis, bunların tabi oldukları hidayeti benimsemeye ve gittikleri yola gitmeye, onların zümresine dahil olmaya teşvikte bulunmaktadır. Manayı şöyle anlamak gerekmektedir: *"Kim, sünneti terkedip, bid'aya bulaşmak ve az bir miktar da olsa taattan elini çekmek suretiyle cemaatin takip ettiği yoldan ayrılırsa, boynundaki İslam bağını çıkarmış olur."*

İslam bağından maksad İslam dinidir. Yani, kişinin İslam'ı benimsemekle, nefsine iradesiyle bağladığı İslamî bağlardır; hudud, ahkam, emirler, yasaklar vs. hepsi İslam'ın bağlarıdır.

Hadis, cemaate uymanın ve onlardan ayrılmanın mü'minlerde bulunması gereken temel vasıflardan biri olduğunu, cemaati terketmenin de cahiliye huylarından biri olduğunu ilan etmektedir. Nitekim bir başka hadiste *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*: مَنْ خَلَعَ يَدًا مِنْ طَاعَةٍ لَقِيَ اللهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَ حُجَّةَ لَهُ وَمَنْ مَاتَ وَلَيْسَ فِي عُنُقِهِ بَيْعَةٌ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً *"Kim elini itaatten çekerse, kıyamet günü hüccetsiz olarak Allah'a kavuşur. Kim de boynunda bey'at olmadığı halde ölürse, cahiliye ölümü ile ölmüş olur."*

4- Sadedinde olduğumuz hadiste geçen cahiliye çağrısı tabirini, bu son hadisin ışığında *cahiliye sünnetiyle* diye ıtlakı üzere açıklamak gerekir. Çünkü yapılan çağrı cahiliye devrinin sünnetinedir.

İkinci bir yoruma göre, *da'va,* dua, yani çağırma, nida etme demektir. Mana şu olur: *"Kim Müslüman olduğu halde, cahiliye devrinin nidası (yani çağırma üslubuyla) çağıracak olursa..."* demektir. Yani, cahiliye devrinde, bir kimseye hasmı galebe çalınca, avazı çıktığı kadar yüksek bir sesle "Yâ âl-i fülân!" diye bağırırdı. Artık bu sesi işiten kavmine

mensup kimseler, asabiyetin sevki ve cehaletleri sebebiyle, zalim veya mazlum olduğuna bakmaksızın onun yardımına koşarlardı. Aslında bu ikinci yorum da neticede birinci yoruma kavuşur.

4668 ٨– وعن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أتَانِي اللَّيْلَةَ آتٍ مِنْ رَبِّي، وَفِي رِوَايَةٍ: أتَانِي رَبِّي فِي أحْسَنِ صُورَةٍ. فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ. فَقُلْتُ: لَبَّيْكَ رَبِّي وَسَعْدَيْكَ. قَالَ: هَلْ تَدْرِي فِيمَ يَخْتَصِمُ الْمَلأُ الأعْلىٰ؟ قُلْتُ: لاَ. فَوَضَعَ يَدَهُ بَيْنَ كَتِفَيَّ حَتَّى وَجَدْتُ بَرْدَهَا بَيْنَ ثَدْيَيَّ. فَعَلِمْتُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الأرْضِ. ثُمَّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ! أتَدْرِي فِيمَ يَخْتَصِمُ الْمَلأُ الأعْلىٰ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، فِي الدَّرَجَاتِ وَالْكَفَّارَاتِ وَنَقْلِ الأقْدَامِ الَى الْجَمَاعَاتِ، وَإِسْبَاغِ الْوُضُوءِ فِي السَّبَرَاتِ، وَانْتِظَارِ الصَّلاَةِ بَعْدَ الصَّلاَةِ، وَمَنْ حَافَظَ عَلَيْهِنَّ عَاشَ بِخَيْرٍ وَمَاتَ بِخَيْرٍ وَكَانَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ ثُمَّ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ. قُلْتُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ. قَالَ: إذَا صَلَّيْتَ فَقُلِ: اللّٰهُمَّ إنِّي أسْألُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ، وَحُبَّ الْمَسَاكِينِ، وَإِذَا أرَدْتَ بِعِبَادِكَ فِتْنَةً فَاقْبِضْنِي إلَيْكَ غَيْرَ مَفْتُونٍ. قَالَ: وَالدَّرَجَاتُ إفْشَاءُ السَّلاَمِ وَإِطْعَامُ الطَّعَامِ وَالصَّلاَةُ بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ]. أخرجه الترمذي..

اطلاق «الصُّورةِ» على اللهِ تعالى لايجوز، والمراد بما جاء في الحديث أنه أتاه في أحسن صفة، أو يكون المعنى عائداً الى النبي ﷺ: أي أتاني ربى وأنا في أحسن صورة.

«والمَلأُ الأعْلىٰ» الملائكة المقربون.

و«السَّبَرات» بإسكان الموحدة: جمع سبرة، وهى شدة البرد. وفي بعض النسخ: المكروهات.

8. (4668)- İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu gece Rabbimden bir (melek, elçi olarak) geldi. -Bir rivayette ise şöyle demiştir: *"Rabbim bana en güzel bir surette geldi"- ve: "Ey Muhammed!"* dedi.

"Buyur Rabbim, emrindeyim!" dedim.

"Mele-i A'la(da bulunanların) nelerde yarıştıklarını biliyor musun?" dedi.

"Hayır!" dedim. Bunun üzerine elini omuzlarımın arasına koydu. Hatta onun serinliğini göğüslerimde hissettim. Derken semavat ve arzda olanları öğrendim. Sonra: "Ey Muhammed! Mele-i A'la (efradı) nelerde yarışır biliyor musun?" dedi.

"Evet! Dereceler(i artıran ameller)de, keffaretlerde. [Keffaretler ise][9] yaya olarak cemaatlere gitmek, şiddetli soğuklarda abdesti tam almak, namazdan sonra namaz beklemektedir. Kim bunlara devam ederse hayır üzere yaşar, hayır üzere ölür, günah mevzûunda da annesinden doğduğu gündeki gibi olur" dedim. Sonra tekrar: Ey Muhammed!" dedi.

"Buyurun emrinizdeyim!" dedim.

"Namaz kıldığın vakit, dedi, şunu oku: "Allahım, senden hayırları yapmamı, kötü şeyleri de terketmemi ve fakirleri sevmemi talep ediyorum! Kullarına bir fitne arzu edersen, beni fitneye düşmeden, yanına al!"

(Gece bana gelen elçi -veya Rabbim- son olarak) dedi ki: "Dereceler ise, selamı yaymak, yemek yedirmek, insanlar uyurken gece namaz kılmaktır!" [Tirmizî, Tefsir, Sad, (3231, 3232).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),* bu hadislerinde, çok çarpıcı bir üslubla birkısım amellerin ne derece ehemmiyetli olduklarını, feyiz ve bereketçe ne kadar faziletli olduklarını ifade buyurmaktadır:

1) Aleyhissalatu vesselam, rüyasında Rab Teala'yı en güzel bir surette görmüş, beyan edeceği hakikatı ondan taallüm buyurmuştur .

2) *Mele-i A'la,* yüce cemaat demektir. Cenab-ı Hakk'a yakınlığı olan büyük meleklerin teşkil ettiği cemaattir. Hadis, işte bu yüce cemaate mensup olanların bazı ameller hususunda aralarında yarış yaptıklarını bildirmektir. Ehemmiyetini anlamakta eksik kaldığımız birkısım amellerde bu büyük meleklerin yarışması mesele üzerinde mukni bir kanaat verir.

Yarışmanın mahiyeti nedir? Bu hususta alimler birkaç ihtimal üzerinde durmuştur.

★ Bu amelleri tesbit edip, semaya getirmede tebâdür, yani önce ve çabuk davranma gayreti olabilir.

9- Köşeli parantez, rivayetin Tirmizî'deki aslından alınmadır, bazı küçük farklar var.

★ Bu, amellerin fazilet ve şereflerini sayıp dökme gayreti olabilir.

★ Bu amellere insanların gıbtasını tahrik ederek, onları bu amelleri iktisaba ve onlar sebebiyle -şehvet yönünden farklı olmalarına rağmen- faziletçe meleklere galebe çalmaya teşvik gayreti de olabilir.

3) Meleklerin bu husustaki davranışı *muhaseme* olarak ifade edilmiştir. Zira, hadis sual-cevap zımnında varid olmuştur. Bu ise, muhaseme ve münazaraya benzer. Biz bunu yarışma kelimesiyle Türkçeye aktardık.

4) Kıymeti belirtilmek istenen amellere gelince, bunlar iki kısımda sunulmuştur:

1) Dereceleri artıranlar;

2) Kefaretler.

Dereceleri artıranlar meyanında şunlar var:

★ Selamın yaygınlaştırılması.

★ Yemek yedirilmesi.

★ Herkes uyurken geceleyin namaz kılmak.

Kefaretler, yani günahları örtenler:

★ Yaya olarak cemaate katılmak.

★ Soğuk günlerde bile abdesti tam almak.

★ Namazdan sonra namaz beklemek (ve namazı ilk vaktinde kılmak).

Bu hususlara riayeti esas alan bir hayat tarzı, İslam'ın istediği tarzdır. Bunu yapan, annesinden doğduğu gündeki gibi hiçbir lekesi olmadan Allah'a kavuşacaktır.

2- Hadiste, Allah'ın en güzel şekilde görülmesi gibi kelami münakaşalara giren unsurlar var. Ancak, ulemâ, bunun bir rüya olduğuna dikkat çekerek, tevil yapmaya bile gerek görmemiştir. Mesela *Aliyyu'l-Karî:* "Bu, rüyada olduğuna göre, yadırganacak bir husus olmamalıdır. Çünkü, kişi rüyasında olmayacak şeyler görür; şekilsiz şeyi şekilli görebilir, şekilliyi de şekilsiz görebilir" der.

4669 ٩– وعن علي رَضيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ في الْجنَّة غُرَفـاً يُرى ظُهـورُهَا من بُطُونِهَا من ظُهُورِهَا فـقَامَ أعْرَابِيٌّ فـقَالَ: لِمَنْ هِيَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: لِمَنْ أطَابَ الْكَلاَمَ، وَأطْعَمَ الطَّعَامَ، وأدَامَ الصِّيَامَ، وَصَلَّى بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَـامٌ].

أخرجه الترمذي.

9. (4669)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Cennette bir takım odalar vardır. Dışları içlerinden, içleri de dışlarından görülür."

Bunu işiten bir bedevi ayağa kalkıp: "Bu odalar kim(ler)e ait ey Allah'ın Resûlü?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sözü güzel yapan, yemek yediren, oruca devam eden, gece herkes uyurken namaz kılan kimse(lere) ait!"* buyurdu." [Tirmizî, Birr 53, (1985).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, önceki hadiste temas edilen bazı faziletli amellere bir yenisini ilave ederek ona dikkat çekip, teşvikte bulunmaktadır: "Tatlı söz sahibi olmak." Alimler bunu insanlara karşı iyi olmak, onlarla malâyânî konuşmamak, kırıcı olmamak, kaba, yakışıksız, edebe sığmayan sözlerden kaçınmak olarak anlarlar. Ayet-i kerimede ﴿وَاِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾ **"Rahman'ın has kuları... kendilerine cahiller hitap edince "selametle!" deyip geçerler, (onlara bulaşıp kalmazlar)"** buyrulmuştur. Böylece, yeryüzünde tevazu ile yürüyen Rahman'ın has kulu olur ve birkaç ayet ilerde vaadedilen mükafaata ererler: ﴿اُولٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا﴾ **"İşte onlar sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek köşkleriyle mükâfatlandırılırlar..."** (Furkan 63-75).

Böylece hadis, bir bakıma kaydedilen ayeti tefsir etmiş olmaktadır. Zira, ayette Rahman'ın has kulları diye tercüme ettiğimiz ibadu'r-Rahman'ın bir kısım amelleri sayıldıktan sonra gurfe vâdedilmektedir. Böylece ayette vâdedilen gurfenin, hadiste tavsifi yapılan gurfeler şeklinde, yani dışından içini, içinden de dışını gösterir mahiyette olduğu söylenebilir.

2- Yemek yediren tabiriyle, öncelikle bakımıyla mükellef olduğu iyali, diğer yakınları, fakirler, yolcular, misafirler vs. yani Allah'ın rızasını düşünerek yapılan meşru yedirmeler anlaşılacaktır.

3- Oruca devam eden tabiriyle farz dışında oruç tutan anlaşılmıştır. Arası kesilmeden tutulacak nafile oruçlar buraya girer. Bunun kesin bir miktarını söylemek uygun olmaz. Resûlullah'ın sünnetine bakmak gerekir. Aleyhissalâtu vesselâm savm-ı Davud dediği bir gün yiyip bir gün tutmayı en güzel oruç tarzı olarak beyan eder. Ancak kendisinin hep bu tarz oruç tuttuğu rivayet edilmemiştir. Bazı hadislerde pazartesi,

perşembe olmak üzere haftada iki gün oruç tavsiye eder. Bazı hadislerde ayda üç gün tavsiye edilir. Rivayetlerdeki bu farklılığa binaen *"Ayda en az üç gün oruç tutan bu hadisin hükmüne girer"* diyen alim olmuştur. Ayette gurfe, sabredene vâdedildiği için, hadisteki oruca devam eden tabiriyle irtibatlı görülmüş ve sabırdan maksadın sarih olarak oruca devam olduğu belirtilmiştir.

Hadiste temas edilen gece namazının ehemmiyetine mükerrer yerlerde temas ettik (3003-3015. hadisler ve bilhassa 3015 numaralı hadisten sonraki müstakil açıklama görülmelidir: 9. cilt, 318-325. sayfalar).

4670 ١٠ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِى بِى، وَأَنَا مَعَهُ حِينَ يَذْكُرُنِى. فَإِذَا ذَكَرَنِى فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِى، وَإِنْ ذَكَرَنِى فِي مَلإٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلإٍ خَيْرٍ مِنْهُ. فَإِنِ اقْتَرَبَ إِلَيَّ شِبْراً اقْتَرَبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعاً وَإِنِ اقْتَرَبَ إِلَيَّ ذِرَاعاً اقْتَرَبْتُ مِنْهُ بَاعاً، وَإِنْ أَتَانِى مَشْياً أَتَيْتُهُ هَرْوَلَةً]. أخرجه الشيخان.

10. (4670)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri diyor ki: "Ben, kulumun hakkımdaki zannı gibiyim. O, beni andıkça ben onunla beraberim. O, beni içinden anarsa ben de onu içimden anarım. O, beni bir cemaat içinde anarsa, ben de onu daha hayırlı bir cemaat içinde anarım. O, şayet bana bir karış yaklaşacak olursa, ben ona bir zira yaklaşırım. Eğer o, bana bir zira yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. Kim bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim. Kim bana şirk koşmaksızın bir arz dolusu günahla gelse, ben de onu bir o kadar mağfiretle karşılarım." [Buharî, Tevhid 15; 35; Müslim, Zikr 2, (26 75), Tevbe 1, (2675).]

AÇIKLAMA:

1- Hadise göre, Allah, kulun Allah hakkındaki zannına göredir. Yani Allah, kul ne şekilde tasavvurda bulunursa onu yapabilecek güçtedir. *İbnu Hacer,* bu ifadede kulu, Allah hakkında hüsn-ü zanda yani ümid içinde olmaya teşvik bulur. Kişi Allah'ın kendisini cezalandıracağını düşününceye kadar, affedeceğini düşünmesi daha muvafıktır. Bir başka ifade ile dinimizde Allah'a karşı takip edilecek edebte *beyne'r-reca ve'l-havf (ümid ve korku ortasında olmak)* Allah'ın af, mağfiret ve rahmetinden ümid ettiğimiz kadar da celalinden, gadabından, azabından korkmak

gerekmektedir. Allah telakkimizde mühim bir esastır ve bu muvazeneyi iki taraftan birinin lehine bozmak caiz değildir.

İşte sadedinde olduğumuz hadis, muvazeneyi ümid lehine bozmaya teşvik etmektedir. Çünkü Allah'ın, hakkındaki zannımıza göre bize davranması esas olunca, her insan iyi zanda bulunmayı tercih eder, buna meyyaldir.

Nevevî, İslam ulemasının şu görüşte olduğunu kaydeder: "Allah hakkında hüsn-ü zannın manası O'nun kendisine merhamet ve afla muamele edeceğine inanmasıdır." Kişi sıhatli halde korku ve ümid içindedir. Her iki duygu eşittir. Bazısı: "Korku galiptir" demiştir. Ancak ölüm emareleri yaklaştıkça ümid galip olur veya sırf ümid hakim olur. Zira korkudan maksad measiden, çirkinliklerden sakınmak; taat ve hayırlı amelleri çok yapmada hırstır. Yaşlılık halinde bunların veya çoğunluğunun yapılması zorlaşır. Bu sebeple artık hüsn-ü zannda bulunmak müstehab olur. Yeter ki bu, Allah'a karşı iftikarı tazammun etsin, kişiyi O'ndan istemeye sevketsin." Esasen Müslim'in bir rivayetinde لاَ يَمُوتَنَّ أحَدُكُمْ إلاَّ وَهُوَ يُحْسِنُ بِاللّٰهِ الظَّنَّ *"Sizden kimse Allah hakkında hüsn-ü zannda bulunmadan ölmeyecektir"* buyrulmuştur. Bu hadis ölüme yakın Allah'ın rahmetinden ümidin galebe çalacağını ifade eder. Bu hususu, yine Müslim'de kaydedilen bir diğer hadis dahi teyit etmektedir: يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلى مَا مَاتَ عَلَيْهِ *"Her kul ne üzerine ölürse o şey üzerine diriltilir."* Öyleyse yaşlılıkta ümidin galebe çalması, Allah hakkında hüsn-ü zann, Rabb-ı Rahim'in rahmetine itimad İslamî edebe aykırı olmamakta, bilakis müstehab olan edebi teşkil etmektedir.

2- Bazı alimler, sadedinde olduğumuz hadiste geçen zan kelimesinin "bilmek" manasına geldiğini söylemişlerdir. Bu durumda mana: "Kişi Allah'ı nasıl bilirse, Allah kendisine öyle muamele eder" olur.

Kurtubî, hadisle ilgili bir başka yorum kaydeder: "Bazıları ظن عبدي بى *"Kulumun hakkımdaki zannı"*ndan muradın, "Dua sırasında duaya icabet edileceği zannı, tevbe sırasında tevbenin kabul edileceği zannı, istiğfar sırasında mağfiret zannı, şartlarına uygun yapılan ibadet sırasında mükafaat verileceği zannı" olduğunu söylemiştir. Böyle düşünenlere göre Cenab-ı Hak sadıku'l-va'd'dır. Yani o vaadinde sadıktır, doğrudur. Madem ki Resulü bu vaadi haber vermiştir, bizim buna inanmamız, hüsn-ü zannı esas almamız gerekir. Nitekim bir başka hadiste أُدْعُوا اللّٰهَ وَأنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالاِجَابَةِ *"Size icabet edileceğine inanarak Allah'a duada bulunun"* buyurur. *Kurtubî* devamla der ki: "Bu sebeple, kişiye kendisine terettüp eden vacipleri, Al-

lah'ın onları kabul edeceği ve kendisini mağfiret buyuracağı hususunda muknî olarak yapmaya gayret etmesi gerekir. Çünkü Allah böyle vaadetmiştir. O vaadinden dönmez. Eğer kişi, yaptığını Allah'ın kabul etmeyeceğine, bunun kendisine fayda getirmeyeceğine inanırsa bu, Allah'ın rahmetinden yeis yani ümidi kesmek olur. Bu ise, büyük günahlardan biridir. Kim de böyle düşünerek ölürse kendisine, düşündüğü şekilde muamele edilir. Nitekim mezkur hadisin bazı tariklerinde فَلْيَظُنَّ بِي عَبْدِى مَا شَاءَ "durum budur, artık kulum, hakkımda nasıl isterse öyle zannda bulunsun" demiştir."

Buna rağmen alimlerimiz mağfiret zannında ısrarın, halis cehalet ve aldanma olduğunu, böyle bir durumun kişiyi Mürcie mezhebine götüreceğini belirtirler.

3- Hadiste geçen "Kişi beni zikredince ben onunla beraberim" ibaresindeki beraberlik, zatî beraberlik değil, ilmî beraberliktir. Yani Cenab-ı Hakk: "İlmimle beni zikredenin yanındayım, beni zikrettiğini bilirim" demiş olmaktadır; şu ayette geçtiği üzere إِنَّنِي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى **"Allah: "Korkmayın"** buyurdu. **Şüphesi Ben sizinle beraberim, işitir ve görürüm"** (Ta-Ha 46). Bu beraberlik şu ayette ifade edilen beraberlikten daha hususidir.

مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَى مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا

"Üç kişi arasında gizli bir konuşma geçmez ki dördüncüsü Allah olmasın. Beş kişi olmaz ki, altıncısı Allah olmasın. Bundan az da olsalar, çok da olsalar farketmez; nerede olurlarsa olsunlar Allah onlarla beraberdir" (Mücadele 7).

4- Zikrin çeşitleri: Bu hadisi açıklama sadedinde alimler, dört çeşit zikirden bahsederler:

★ Lisanla olan zikr.

★ Kalple olan zikr.

★ Hem lisan ve hem de kalple olan zikr.

★ Emre uymak, nehiyden kaçınmakla olan zikr.

5- Hadiste, kulun *"Allah'ı içinde zikretmesi"*, gizlice O'nu tenzih ve takdis etmesidir. Allah'ın kulu zikretmesi de sevap ve rahmetle gizlice anmasıdır.

6- *Melek mi Üstün, İnsan mı?*

Hadiste geçen *"Kulum beni bir cemaat içerisinde anarsa, ben de onu ondan daha hayırlı bir cemaat içerisinde anarım"* ibaresini bazı alimler meleklerin insanlardan efdal oldukları hususunda nass kabul etmişlerdir. İbnu Battal: "Bu cumhurun görüşü" der. Ancak ehl-i sünetin cumhuru, insanlardan salih olanların diğer cinslerin hepsinden efdal olduğuna hükmetmiştir.

★ Meleklerin mutlak üstünlüğünü iddia edenler, felsefeciler olmuş, bunları Mutezile takip etmiş, mutasavvıflardan bazı kimseler de bu görüşü benimsemiştir. Keza az sayıda Zahiri de aynı iddiaya düşmüştür.

★ Bazıları da her ikisinin ayrı ayrı faziletlere sahip olduğunu söylemiştir. Bunlar şöyle derler: "Meleğin hakikatı insanın hakikatından üstündür. Çünkü o, nûrânidir, hayırlıdır, latifdir; ayrıca geniş bir ilme, büyük bir kudrete ve saf bir cevhere sahiptir. Ancak bu durum melek sınıfına giren her bir ferdin, insan sınıfına giren her bir ferde üstün olmasını gerektirmez. Çünkü insanların bazı fertlerinde melekteki vasıflar fazlasıyla bulunabilir, bu caizdir."

★ Bazı alimler aradaki ihtilafı, salih insanlarla melekler arasında sınırlar. Bir kısmı bunu peygamberlerle sınırlar.

★ Bazı alimler de, meleklerin peygamberler dışındaki insanlardan üstün olduğunu ileri sürmüştür.

★ Bazıları da meleklerin Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* hariç, bütün peygamberlerden de üstün olduğunu iddia etmiştir.

★ *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın melekten üstün olduğunu söyleyenlerin bir delili, Allah'ın meleklere emredip, Hz. Adem aleyhisselam'a secde ettirmesidir. Bu secde Adem'i büyükleme gayesine matuftur. Bu sebeple İblis, bunu kibrine yediremeyip Kur'an'da muhtelif ayetlerde geçtiği üzere bahaneler ileri sürüp secde etmemiştir.

★ Ayette Cenab-ı Hakk Adem için لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ **"ellerimle yarattığım"** (Sad 75) tabirini kullanır.

★ Bir başka Kur'anî delil اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰىٓ آدَمَ وَنُوحاً وَآلَ اِبْرَاهِيمَ **"Allah Adem'i, Nuh'u, Âl-i İbrahim ve Âl-i İmran'ı alemler üzerine seçip çıkardı"** (Âl-i İmran 33) ayetidir.

★ Keza bir diğer delil şu ayettir: وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ **"Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini kendi tarafından bir lütuf olarak sizin hizmetinize verdi..."** (Casiye 13). "Ayette geçen "hep-

si" içerisine melekler de girer. Kendisine teshir edilen, kendisi teshir edilenden efdaldir" denmiştir.

★ Ayrıca: "Melaikenin taati yaratılışı gereğidir. Beşerin taati ise nefis mücadelesiyledir. Çünkü insan tabiatına şehvet, hırs, heva, gadab gibi duygular konmuştur. Bu duygularla birlikte ibadet meşakkatlidir."

★ Ayrıca meleklerin taati kendilerine Allah'tan gelen emir iledir. Beşerin taati ise, bazısı nassla, bazısı içtihatla bazısı istinbatladır ve meşakkatlidir.

★ Melekler, şeytanların vesveselerinden, atacakları şüphelerden ve saptırmalardan selamette oldukları halde, bunlar insanlar hakkında caizdir. Melekler melekûtî hakikatları görebilirler. İnsanlar ise bunları göremez. Allah'ın bildirmesiyle bilgi sahibi olabilir.

Bu meselede değişik görüşler arasında delillerle yapılan münakaşa uzundur. Bahsi burada keserek, hadiste geçen diğer bir meseleye temas edeceğiz .

7- Kulun Allah'a, Allah'ın da kula yaklaşması, bu yaklaşmayı "yürüyerek" veya "koşarak" yapma meselesi:

İbnu Battal der ki: "Bunlardan her biri hakikate de mecaza da hamledilebilir; ikisi de muhtemeldir. Hakikata hamli, mesafe katetmeyi ve cisimlerin birbirine yaklaşmasını gerektirir. Ancak bu, Allah Teala hakkında muhaldir. Arap dilinde meşhur olduğu üzere, bir sözün hakikate hamlinin muhaliyeti ortaya çıkınca mecaz olması kesinlik kazanır. Öyleyse kulun Allah'a karışla, zira ile yaklaşma sıfatının ve Allah'a gelmesinin, yürümesinin manası, O'na yaptığı itaatiyle, farz ve nafilelerden eda ettikleriyle elde ettiği (manevi) yakınlıktır. Allah'ın kuluna yaklaşması, ona gelmesi, yürümesi de kulun taatine sevap vermesi, rahmetiyle yakınlaşmasıdır. Böylece Cenab-ı Hakk'ın *"Ona koşarak gelirim"* demesinin manası: "Ona sevabım süratle gelir" demektir." Taberi'den nakledildiğine göre, "az bir ibadet "karış"la temsil edilirken, Cenab-ı Hakk'ın sevab ve ikramında zayıflık "zira" ile temsil edilmişir. Bu hal, Cenab-ı Hakk'ın, ibadete tevessül eden kuluna olan sevap ve ikramının bolluğuna bir delil kılınmıştır."

Râgıb'ın açıklaması biraz daha farklı: "Kulun Allah'a yakınlığı, sadece Allah'ı tavsifte kullanılması caiz olan birkısım sıfatları -Allah'ı tavsif ölçüsünde olmasa da- kullara da tahsis etmektir; hikmet, ilm, hilm, rahmet vs. gibi sıfatlar bu gruba girer. Bunlar kulda, cehl, hafiflik, gadab vs. bir kısım manevi pisliklerin izalesiyle beşeri takat ölçüsünde hasıl olur. Bu yakınlık bedenî değil, ruhanî bir yakınlıktır."

4671 ١١ – وعن أبى ذرٍ رضيَ اللهُ عنْهُ قال: [قَالَ رسُولُ اللهِ ﷺ : يَقُولُ اللهُ عزَّ وَجلَّ: مَنْ جاءَ بالْحَسنَةِ فلَهُ عشْرُ أمْثالها؛ وأزِيــــدُ، ومَنْ جاءَ بالْسَّيِّئةِ فجزاءُ سيِّئةٍ مثْلُها؛ وأغْفِرُ، ومَنْ تقرّبَ اليَّ شِبراً تقرّبْتُ منْهُ ذراعــاً، ومَنْ تقرّبَ الـيَّ ذراعــاً تقرّبْتُ منْهُ باعــاً، ومَنْ جاءَنِي يمْشِي أتيْتُهُ هرْولةً، ومَنْ لَقِيَنِي بِقُرَابِ الأرْضِ خَطِيـئةً لاَ يُشْرِكُ بِي شيْئاً لَقِيتُهُ بِمِثْلِهَا مَغْفِرةً]. أخرجه مسلم.

« قُرابُ الأرْضِ » ما يقارب ملأها.

11. (4671)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teala hazretleri demiştir ki: "Kim bir hayır işlerse ona sevabının on katı verilir veya arttırırım da. Kim bir günah işlerse bunun cezası, misli kadardır, veya affederim. Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir zira yaklaşırım. Kim bana bir zira yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. Kim bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim. Kim bana hiçbir şeyi şirk koşmaksızın arz dolusu hata ile kavuşursa ben de onu bir o kadar mağfiretle karşılarım." [Müslim, Zikr 22, (2687).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste Cenab-ı Hakk'a izafe edilen cümlelerden bazıları Kur'an-ı Kerim'de mevcuttur. En'am suresinde 160. ayet şöyledir. (Mealen): "Kim bir hayır işlerse ona sevabının on katı verilir, kim de bir günah işlerse onun cezası da mislidir."

2- Gerekli diğer açıklamalar önceki hadiste geçti.

4672 ١٢ – وعن أبى مالكٍ الأشعرى رَضِيَ اللهُ عنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : الْوُضُوءُ شَطْرُ الإيمانِ، وَالْحَمْدُللهِ تَمْلأُ الْمِيــزَانَ، وَسُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ للهِ تَمــلآنِ مَا بيْنَ السَّماءِ وَالأرْضِ، والصَّلاَةُ نُورٌ، والصَّدَقةُ برْهَانٌ، والصَّبرُ ضِياءٌ، وَالْقُرآنُ حُجَّةٌ لكَ أوْ عليْكَ، كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو، فَبَايعٌ نَفْسَهُ فَمُعْتِقُهَا أوْ مُوبِقُهَا]. أخرجه مسلم والترمذي والنسائى.

« موبقها » أي مهلكها.

12. (4672)- *Ebu Malik el-Eş'arî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Abdest imanın yarısıdır. Elhamdülillah mizanı doldurur; sübhanallah velhamdülillah arz ve sema arasını doldurur; namaz nurdur; sadaka bürhandır; sabır ziyadır; Kur'an ise lehine veya aleyhine bir hüccettir. Herkes sabahleyin kalkar, nefsini satar; kimisi kurtarır kimisi de helak eder." [Müslim, Taharet 1, (223); Tirmizî, Da'avat 91, (3512); Nesaî, Zekat 1, (5, 5-6).]

AÇIKLAMA:

1- Abdestin imanın yarısı olması ile ilgili olarak Nevevî ulemanın muhtelif yorumlarını kaydeder:

★ Temizliğin sevabı katlanarak imanın sevabının yarısına ulaşır.

★ İman, önceki günahları sildiği gibi, abdest de önceki günahları siler, ancak abdestin sahih olması imanın varlığına bağlı. Bu sebeple onun, imana bağlı olma durumu "onu imanın yarısı" şeklinde değerlendirmeyi gerekli kılmıştır.

★ Burada "iman" kelimesi ile namaz kastedilmiştir.Nitekim ﴿وما كان الله ليضيع ايمانكم﴾ **"Allah sizin imanınızı zayi edecek değildir"** (Bakara 143) ayetinde de iman kelimesiyle namaz kastedilmiştir. Malum olduğu üzere namazın sıhhati için taharet şarttır. Bu sebeple taharet namazın yarısı durumunda olmuştur. Burada yarı olmak, hakiki bir yarım olmayı gerektirmez."

Nevevî, bu sonuncuyu en doğru tevil olarak yorumlar ve der ki: "Şu mana da muhtemeldir.: "İman kalple tasdik, zahirle inkıyaddır. Bu ikisi ise imanın iki yarısını teşkil ederler. Temizlik, namazı tazammun ettiği için o da zahiri azanın inkıyadı demektir."

2- *Elhamdülillah* mizanı doldurur demenin manası, bunu söylemedeki sevabın büyüklüğüdür. Yani onun sevabı mizanı dolduracaktır. Kur'an ve sünnette pek çok nass, amellerin tartılacağından; bazılarının ağır, bazılarının hafif geleceğinden bahseder. Şu halde elhamdülillah diyerek yapılan zikir ağır gelecek amellerdendir.

3- *Sübhanallah* ile *elhamdülillah*'ın yer-gök arasını doldurması, elhamdülillahla ilgili olarak söylediğimiz manadadır. Bunlarla zikir fevkalade kıymetli amellerden olmaktadır. Esasen sübhanallah kelimesi Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih, hamd de mazhar olduğumuz nimetlerin Allah'tan geldiğinin itiraf ve ifadesidir. Ubudiyetin özü de bunlara dayanır. Namazın her tarafında bu kelimeler sıkça tekrarlanır. Sonda da bunlar otuz üçer kere tekrarlanır. Elbette bu kelimelerin sevabı, ifade et-

tikleri mana gereğince fazladır. Bunlarla Allah'ın sıkça, çokça zikri, kişiyi her çeşit şirkten uzaklaştırır, gerçek tevhide ve ihlasla muvaffak eder. Sadedinde olduğumuz hadiste bu iki kelimeyi tamamlayan tekbir medar-ı bahs edilmemiş ise de hadisin Tirmizî'de gelen bir başka veçhinde ona da yer verilmiştir: التَّسْبِيحُ نِصْفُ الْمِيزَانِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ تَمْلَؤُهُ وَتَكْبِيرُ يَمْلأُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ وَالصَّوْمُ نِصْفُ الصَّبْرِ. *"Tesbih mizanın yarısıdır; elhamdülillah mizanı doldurur; tekbir ise gökle yer arasını doldurur; oruç sabrın yarısıdır; temizlik imanın yarısıdır."*

4- Namazın nur olmasından murad, insanın nurla yolunu aydınlatıp tehlikelerden kurtulduğu gibi, namaz da insanı, Kur'an'ın müjdesiyle, kötülüklerden koruduğuna göre, insan hayatında nurun fonksiyonunu icra etmiş olmaktadır.

★ Bazı alimler: "Namaz kıyamet günü bir nur olacak" demiştir.

★ Bazıları: "Namaz marifet nurlarını parlatır kalbe inşirah verir, hakikatların kalple inkişafını ve idrakini sağlar, kulun zahiriyle de batınıyla da Allah'a yönelmesine zemin hazırlar" demiştir.

★ Bazıları: "Namaz kılanın yüzünde dünyada da ahirette de bir nur vardır, hadis bunu beyan ediyor" demiştir. Nitekim bir başka hadiste Resûlullah mü'minlerin kıyamet günü namaz sebebiyle alınlarındaki abdestleri sebebiyle de abdest uzuvlarındaki bir nurla haşrolunup, diğer ümmetler arasında bu nurla temayüz edeceklerini haber vermiştir.

5- *Sadakanın bürhan olması,* "Kıyamet gününde kişiye malını nereye harcadığı sorulunca, sadakayı delil gösterip, Allah rızası için harcadığını ispatlayabilecektir" manasında açıklanmıştır. Bazı alimler de: "Sadaka vermek, verenin imanına hüccettir. Çünkü kafir ve münafık zekata inanmadığı için sadaka ve zekat vermez. İnsanî duygularla verse bile Allah onu kabul etmeyecektir. Sadakanın makbuliyeti Allah rızası için verilmiş olmasına bağlıdır. Bu düşünce ile verilen sadaka onun imanına delil olacaktır" demişlerdir.

6- *Sabır ziyadır:* Şer'an makbul olan sabrı alimler, -hadislerden hareketle- üçe ayırırlar:

★ *Allah'a taatte sabırdır:* Ömür boyu taatte hiç fütur göstermeden, usanmadan, emredilenleri yapmak.

★ *Masiyete karşı sabırdır:* Bu, Allah'ın yasakladığı şeyleri işlememekte sabretmek, direnmektir.

★ Musibetlere sabırdır: "Bize düşen, aklın gösterdiği tedbirleri aldıktan sonra sabretmek, başımıza gelen musibetleri kaderden bilmek, insanları acındırmak gibi bir düşünceyle bağırıp çağırmamak, şikayet etmemek. İlla da şikayet edeceksek nefsimizi Allah'a şikayet etmek, halimizi Allah'a açmak, O'na arzetmektir. Mü'minin en bariz vasıflarından biri sabırlı ve mütevekkil olmasıdır. Bazı alimler sabrı "Kur'an ve sünnet üzerine sebat etmektir" diye açıklamıştır.

Mü'min meşru hudutlar içerisinde sabır gösterdiği takdirde, doğru olana, isabetli olana yol bulacaktır.

Hadiste, namaz için nur denirken, sabır için ziya denmesi, alimlerin bu hususta im'an-ı nazar etmesine vesile olmuştur. Pratik kullanışta nur ve ziya aynı manayı ifade ederler. Ancak ayette geçen وَجَعَلْنَا الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا *"Biz güneşi ziya, ayı da nur kıldık"* ifadesini esas alarak, ziyayı kaynaktan çıkan birinci ışık, nuru da birinci ışığın yanmasıyla hasıl olan ikinci ışık olarak değerlendirmişlerdir. "Her nur ziyadır, ama her ziya, nur değildir" derler. "Öyleyse ziya ehastır. Bu sebeple sabır, ehas olan ziya ile tavsif edilmiştir. Sabır, nefsi taat ve meşakkatlere hapsetmek olunca, sabır, namazdan önce gelir. Öyleyse sabrın ehas olan ziya ile tavsifi ve bunun neticesi olan namazın nur ile tavsifi uygundur" denmiştir.

7- Kur'an'ın lehte veya aleyhte hüccet olması açık bir husustur. Okuyup gereğiyle amel edene Kur'an lehte hüccettir, onu okumayıp mucibiyle amel etmeyen onu mehcur bırakan Hz. Peygamber de şikayet edecektir. (Furkan 30). Şu halde amellerin mizanı sırasında, aykırı amelde bulunanların değerlendirilmesinde Kur'an aleyhte bir hüccet olacaktır.

8- Kişinin sabaha erip nefsini satması şöyle açıklanmıştır: "Herkes kendi kendine birşeyler yapar. Kimisi nefsini Allah'a satar, yani onu ibadete harcar ve mukabilinde ateşten kurtarır. Kimisi de şeytana ve hevaya ve onlara uymaya satar ve helak eder.

Şu halde günlük hayatı yaşayıp da nefsini bu iki yoldan birine satmayan yoktur: Eğer Allah'a satılmamış, hayırla geçirilmemişse şeytan ve heva yolunda bad-ı heva harcanmış demektir. Hayatın Allah'a satılması, şuurlu taatte, hayırda geçirilmesi demektir. Bu şuuru kaybeder, otomat veya insiyaki bir tarzda cereyana bırakırsak şeytan yoluna gitme tehlikesi büyük ihtimaldir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu tehlikeye dikkat çekmektedir. Şuurla şeytan yolunu tercih edenler hakkında bir şey söylemeye zaten gerek yok."

4673 ١٣ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْمـاً: مَنْ أصْبَحَ الْيَوْمَ مِنكُمْ صَائِمـاً؟ قَالَ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه: أنَا. قَالَ: فَمَنْ تَبِعَ مِنكُمُ الْيَوْمَ جَنَازَةً؟ قَالَ أبُو بَكْرٍ: أنَا قَالَ: فَمَنْ أطْعَمَ مِنْكُمُ الْيَوْمَ مِسْكِينـاً؟ قَالَ أبُو بَكْرٍ: أنَا قَالَ: فَمَنْ عَادَ مِنْكُمُ الْيَوْمَ مَرِيضـاً؟ قَالَ أبُو بَكْرٍ: أنَا قَالَ ﷺ مَا اجْتَمَعْنَ فِي رَجُلٍ إلاَّ دَخَلَ الْجَنَّةَ]. أخرجه مسلم.

13. (4673)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün:

"Bugün sizden kim oruçlu olarak sabahladı?" diye sordular. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh): "Ben!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bugün kim bir cenazeye katıldı?" dedi. Yine Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh): "Ben!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bugün kim bir hastayı ziyaret etti?" dedi. Bu sefer de Hz. Ebu Bekir: "Ben!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bunlar bir kimsede biraraya geldi mi, o kimse mutlaka cennete girer!" buyurdu." [Müslim, Zekat 87, (1028).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten hareketle, bazı alimlerin dikkat çektiği bir husus, kişinin "ben" demesinin bir mahzur teşkîl etmeyeceğidir. Çünkü "Ben demek İblis'e mahsus bir haldir, bu onun lanetlenmesine vesile olmuştur" mütâlaasını ileri süren bir kısım alimlere karşı, bu hadis başta olmak üzere Kur'ân ve hadisten gösterilen delillerle ben demenin mekruh olmadığı belirtilmiş, İblis'in lanetlenmesi de ben demesinden dolayı olmayıp, Allah'ın emrine isyan ederek "Ben Âdem'den daha hayırlıyım!" demesinden ileri geldiği söylenmiştir.

4674 ١٤ – وعن أبى ذرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ ذَهَبَ أهْلُ الـدُّثُورِ بِالأجُورِ، يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ، وَيَـتَصَدَّقُونَ بِفَضْلِ أمْوَالِهِمْ. قَالَ: أوَلَيْسَ قَدْ جَعَلَ اللهُ لَكُمْ مَا تَتَصَدَّقُونَ بِهِ، إنَّ بِكُلِّ تَسْبِيـحَةٍ صَدَقَةً، وَكُلِّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةً، وَكُلِّ تَحْمِيدَةٍ، وَكُلِّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةً، وَأمْرٍ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةً، وَنَهْىٌ

عـن منكرٍ صدقةٌ، وفـي بضعِ أحدكم صدقةٌ. قالوا: يا رسول الله، أيأتي أحدنا شهوته ويكون له فيـها أجرٌ؟ قال: أرأيتم لو وضعها في حرامٍ أكان عليه وزرٌ؟ قالوا: نعم. قال: كذلك إذا وضعها في الحلال كان له أجرٌ]. أخرجه مسلم.

14. (4674)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Ashabtan bazıları): "Ey Allah'ın Resûlü! Zenginler ücretleriyle gittiler. Onlar da bizim gibi namaz kıldılar, bizim gibi oruç tuttular, mallarının artanından da sadaka verdiler!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah size de tasadduk edeceğiniz şeyler verdi: Her bir tesbih sadakadır, her bir tekbir sadakadır, her bir tahmîd sadakadır, her bir tehlil sadakadır, emr-i bi'l-ma'ruf sadakadır, nehy-i ani'l-münker sadakadır, herbirinizin (hanımıyla) ciması sadakadır!" buyurdu. Derken cemaatten: "Ey Allah'ın Resûlü! Yani birimizin şehvetine mübaşeret etmesine ücret mi var?" diye soranlar oldu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"İhtiyacını haramla görmüş olsaydı bundan ona bir vebal var mıydı, yok muydu ne dersiniz?" diye sual ettiler.

"Evet vardı!" demeleri üzerine:

"Öyleyse, ihtiyacını helal yolla gördü mü bunda onun için ücret vardır!" buyurdular." [Müslim, Zekât 53, (1106).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, İslâm'ın bazı umumî prensiplerini müşahhas hale getirmektedir. Bunlardan biri mükellef kişinin her anından hesap prensibidir. Böyle olunca yaptığı fiiller de ya lehine ya aleyhinedir. Hanımıyla cinsî mübaşereti bile sadaka sayılıp, ücrete vesile olunca, geri kalan fiillerinin nasıl bir değerlendirmeye tabi tutulacağı anlaşılır. İslâm'ın sorumluluk anlayışının şumûlünü, derinlik ve inceliğini kavramada bu hadis mühim bir değer taşır.

2- İslâm'da *sadaka* anlayışı da burada vüs'at kazanmaktadır. Sevap getiren herbir amel *sadaka* mefhumuna girebilmektedir. Bu açıdan fakirliği sebebiyle maddi sadaka veremeyenler, zenginlerden daha fazla sadaka sevabı kazanabilecek durumdadırlar. Hele riya ile verme tehlikesi, minnet etme tehlikesi, ihlaslı verememe tehlikesi, ucba düşme tehlikesi gibi birkısım muhâtaraları beraberinde getiren maddî sadakaya nazaran tesbih, tahmid, emr-i bi'l-maruf, ihtiyaçlarını meşru yoldan, helal yoldan

giderme gibi mecazî sadakalar çok daha selametli, garantili ve kıymetli bir sevap kaynağı olmalıdır. Kişi bu inançla, boş zamanlarını, an be-an, birkısım ezkarlarla kelime kelime zaman ipliğine ebedî nur pırlantaları olarak dizebilir.

Müteakip hadis, sadaka mefhumunun hangi meselelere kadar uzandığını kavramada daha sarihtir ve bu hadisi tamamlar.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Hanımla münasebet-i cinsiyeye varıncaya kadar, bütün mübah fiiller iyi bir niyetle ibadet olabilir.

★ Hadisten kıyasın cevazına delil çıkarılmıştır. Zira *Resûlullah,* Ashabtan haram cima ile helal cima arasında kıyas yapıp netice çıkarmalarını istemiştir ki, bu, kıyastan başka bir şey değildir. Ehl-i Sünnet ulemâsı bi'l-ittifak kıyası caiz görmüş, meşruluğuna hükmetmiştir. Zâhîriler buna muhalefet ederse de, itibar edilmemiştir.

4675 ١٥– وللترمذي في رواية: [تَبَسُّمُكَ في وَجْهِ أَخِيكَ صَدَقَةٌ، وَأَمْرُكَ بِالْمَعْرُوفِ وَنَهْيُكَ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ، وَإِرْشَادُكَ الرَّجُلَ في أَرْضِ الضَّلَالِ لَكَ صَدَقَةٌ، وَبَصَرُكَ لِلرَّجُلِ الرَّدِيِّ الْبَصَرِ صَدَقَةٌ، وَإِمَاطَتُكَ الْحَجَرَ وَالشَّوْكَ وَالْعَظْمَ عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ، وَإِفْرَاغُكَ مِنْ دَلْوِكَ في دَلْوِ أَخِيكَ صَدَقَةٌ].

15. (4675)- *Tirmizî*'nin bir rivayetinde şöyle buyurulmuştur: *"Kardeşine karşı izhar edeceğin tebessümün bir sadakadır. Emr-i bi'l-mâ'rûfun ve nehy-i ani'l-münkerin sadakadır. Yolunu kaybeden kimseye yolu gösterivermen sadakadır; gözü sakat kimse için görüvermen sadakadır; yoldan taş, diken, kemik (gibi şeyleri) kaldırıp atman sadakadır; kovandan kardeşinin kovasına su boşaltman sadakadır."* [Tirmizî, Birr 36, (1957).]

4676 ١٦– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ نَشَرَ اللهُ عَلَيْهِ كَنَفَهُ وَأَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ: رِفْقٌ بِالضَّعِيفِ، وَالشَّفَقَةُ عَلَى الْوَالِدَيْنِ، وَالإِحْسَانُ الَى الْمَمْلُوكِ]. أخرجه الترمذي.

« كَنَفُ الإِنْسَانِ »: ظِلُّهُ وحماه الذي يأوي إليه الخائف.

16. (4576)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûllullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üç şey vardır, bunlar kimde bulunursa, Allah onun üzerine himayesini açar ve onu cennete koyar: "Zâyıflara rıfk, anne-babaya şefkat, kölelere ihsan." [Tirmizî, Kıyâmet 49, (2496).]

4677 ١٧– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : ثَلاَثَةٌ حَقٌّ عَلَى اللّٰهِ عَوْنُهُمْ: الْمُجَاهِدُ في سَبِيلِ اللّٰهِ، وَالْمُكَاتَبُ الَّذِى يُرِيدُ الأَدَاءَ، وَالنَّاكِحُ الَّذِى يُرِيدُ الْعَفَافَ]. أخرجه الترمذي والنّسائى.

17. (4677)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üç kimse vardır ki, bunlara yardım Allah üzerine bir haktır: Allah yolunda cihad eden; borcunu ödemek isteyen mükâteb, iffetini korumak niyetiyle evlenen kimse." [Tirmizî, Fezâilu'l-Cihâd 20, (1655); Nesâî, Nikâh 5, (6, 61).]

4678 ١٨– وعن أبي ذَرٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : ثَلاَثَةٌ يُحِبُّهُمْ اللّٰهُ، وَثَلاَثَةٌ يُبْغِضُهُمْ اللّٰهُ: فَأَمَّا الثَّلاَثَةُ الَّذِينَ يُحِبُّهُمْ فَرَجُلٌ أَتَى قَوْماً فَسَأَلَهُمْ بِاللّٰهِ وَلَمْ يَسْأَلْهُمْ بِقَرَابَةٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُمْ فَمَنَعُوهُ، فَتَخَلَّفَ رَجُلٌ بِأَعْقَابِهِمْ فَأَعْطَاهُ سِرّاً لاَ يَعْلَمُ بِعَطِيَّتِهِ إلاَّ اللّٰهُ وَالَّذِى أَعْطَاهُ، وَقَوْمٌ سَارُوا لَيْلَتَهُمْ حَتَّى إذَا كَانَ النَّوْمُ أَحَبَّ إلَيْهِمْ مِمَّا يُعْدَلُ بِهِ فَنَزَلُوا. فَقَامَ رَجُلٌ يَتَمَلَّقُنِى وَيَتْلُو آيَاتِى، وَرَجُلٌ كَانَ فِي سَرِيَّةٍ فَلَقِىَ الْعَدُوَّ فَانْهَزَمُوا فَأَقْبَلَ بِصَدْرِهِ حَتَّى يُقْتَلَ أَوْ يُفْتَحَ لَهُ، وَأَمَّا الثَّلاَثَةُ الَّذِينَ يُبْغِضُهُمُ اللّٰهُ: فَالشَّيْخُ الزَّانِى، وَالْفَقِيرُ الْمُخْتَالُ، وَالْغَنِيُّ الظَّلُومُ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

18. (4678)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Üç kişi vardır, Allah onları sever, üç kişi de vardır Allah onlara buğzeder.

Allah'ın sevdiği üç kişiye gelince: "Bir adam bir cemaate gelir, onlardan Allah adına birşeyler ister, kendisiyle onlar arasında mevcut bir karâbet sebebiyle istemez. Onun başvurduğu kimseler, istediğini vermezler. İçlerinden biri cemaatin arkasına kayıp, isteyen kimseye gizlice ihsanda bulunur. (Öyle gizli verir ki) onun verdiğini sadece Allah'la ihsanda bulunduğu adam bilir.

(İkinci adam ise:) Bir cemaat yoldadır. Gece boyu da yürürler. Der-

ken (yorulurlar ve) uyku herşeyden kıymetli bir hal alır. Konaklarlar, [başlarını koyup yatarlar.] Bir adam kalkıp bana karşı tevazu ve tazarruda bulunur, ayetlerimi okur.

(Üçüncü adama gelince:) Seriyyeye katılmıştır. Seriyye düşmanla karşılaşır, hezimete uğrarlar. Ancak o ilerler, öldürülünceye veya başarıncaya kadar savaşmaya devam eder.

Allah'ın buğzettiği üç kişiye gelince: Bunlar zâni ihtiyar, kibirli fakir, zâlim zengindir." [Tirmizî, Cennet 25, (2571); Nesâî, Zekât 75, (5, 84).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah,* burada kulluk edebine yaraşan üç iyi vasıfla, kulluk edebine hiç yakışmayan üç kötü vasfı anlatmaktadır. İyi vasıflar:

★ Sadakayı Allah rızası için ve gizli vermek.

★ Yolculukta bile olsa gece ibadeti yapmak.

★ Düşman karşısında tek başına bile kalsa savaşmaya devam etmek. Bu tavrın bilhassa bozgun esnasında büyük ehemmiyeti olmalıdır,. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, gerek Uhud'da ve gerekse Huneyn'de bu çeşit davranışıyla, dağılan İslâm askerlerinin etrafında toplanmasını sağlamıştır. Böylece Uhud'da hem moral çöküntüsünü hem de daha kötü sonuçları önlemiştir. Huneyn'de de büyük zaferin sebebi olmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadislerinde, bozgun hengâmında cesurâne davranan tek bir kişinin bile savaşın seyrini değiştirebileceğine parmak basmış olmaktadır.

2- Şarihler, hadiste kötü fiillerden olarak zikredilen *"şeyhin zinası"* tabiri ile muhsan olanın zinasının kastedilme ihtimalinden bahsederler. Zira, dinimiz evli ile hiç evlenmemiş bakire kimsenin zinasını bir tutmaz. Bâkirenin zinası, muhsan olanın zinasına nazaran daha hafif bir cürümdür. Çünkü birinin cezası ölüm iken, diğerinin seksen sopadır. Keza bu tabirle, gence mukabil olan *"ihtiyar ve yaşlanmış kimse"*nin zinasını kastetmiş olabileceği ihtimalini de belirtirler. Bu mânada anlaşılınca, çirkin işlerin herkeste aynı değerde kötü olmayacağı dersi verilmiş olmaktadır. Zina kötü bir fezâhet ama, buna yaşlanmış insan teşebbüs ederse çok daha kötü bir hal olmaktadır. Manayı muhalifi ile, edeb ve iffet güzeldir ama gençlerde olursa daha güzeldir. Çünkü gençlikte edeb ve iffetlilik güzel bir alışkanlık îras eder ve bütün hayatın iyi bir istikamette gitmesini sağlar. Sonradan –şayet nasib olursa- ulaşılan iyilik, bir yama veya aşı durumundadır, gençlikten tevarüs edilen kadar feyizli ve bereketli olmayabilir.

4679 ١٩ - وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لاَ ظِلَّ إلاَّ ظِلُّهُ: إمَامٌ عَادِلٌ، وَشَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ اللهِ، وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ بِالْمَسْجِدِ حَتَّى يَعُودَ إلَيْهِ، وَرَجُلاَنِ تَحَابَّا فِي اللهِ، اجْتَمَعَا عَلَى ذلِكَ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ، وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ: إنِّي أَخَافُ اللهَ، وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لاَ تَعْلَمَ شِمَالُهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ، وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللهَ خَالِياً فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

19. (4679)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yedi kişi var, Allah onları hiçbir gölgenin olmadığı kıyamet gününde kendi gölgesinde gölgeler:

★ *Adil imam,*

★ *Allah'a ibadet içinde yetişen genç,*

★ *Tekrar dönünceye kadar kalbi mescide bağlı olan kimse,*

★ *Allah için birbirlerini seven, Allah rızası için biraraya gelip, Allah rızası için ayrılan iki kişi,*

★ *Güzel ve makam sahibi bir kadın tarafından davet edildiği halde: "Ben Allah'tan korkarım" de(yip icabet etmey)en kimse,*

★ *Sağ eliyle verdiğini sol eli görmeyecek kadar gizli bir şekilde sadaka veren kimse,*

★ *Allah'ı tek başına zikrederken gözlerinden yaş boşanan kimse."* [Buhârî, Ezân 36, Zekât 16, Rikâk 24, Hudûd 19; Müslim 91, (1031); Muvatta 14, (952, 953); Tirmizî, Zühd 53, (2392); nesâî, Kudât 2, (8, 222, 223).]

Bu hadis ile ilgili olarak Sonsuz Nur adlı kitabında M. Fethullah Gülen Hocaefendi şu yorumu yapıyor:

İşte, her biri insan iradesi açısından başlı başına birer önem arzeden yukarıdaki hususlar ki, bunların bazısı, îfası çok zor ve çetin işler, bazısı da ruha ciddî birer çelme sayılan ağlardır. İnsan bu ağların bazılarından kurtulsa da, her an diğerlerine takılma ihtimaliyle karşı karşıyadır. Ancak Allah'ın himaye ve inayetiyle aşılabilecek olan bu öldürücü tuzaklardan sıyrılabilme ve insan takatini zorlayan hatta bazen onu aşan bu çetin sorumlulukları başarıyla yerine getirebilme de, yine o inayet ve hi-

mayeyi celbin en güçlü, en makbul vesilesi sayılan, iradenin hakkını verme ve Allah'la sımsıkı irtibatta bulunma dinamikleri olsa gerek...

İşte, yukarıya aldığımız Peygamber sözü bize, her zaman iradesiyle var olabilmiş ve Allah'la irtibattaki gücü ortaya koymuş kudsîler cemaatinden böyle bir kesitle, ötedenberi ütopyalarda aranan, aranıp da bir türlü bulunamayan vicdan topluluğunu sunmakta ve onları yakalama mevzûunda içlerimizi arzu ile doldurup gönüllerimizi şahlandırmakta...

Evet, güneşin bulutların yerini alıp her yanı kavurduğu, beyinlerin kaynayıp terlerin gırtlağa ulaştığı ve sebeblerin bütün bütün iflas edip herşeyin insanın aleyhine döndüğü o gün, Hakk'ın himaye ve inâyetinden başka gölge olmayacak ve olamaz da. Bu gölgenin arş gölgesi veya başka birşey olması önemli değil, önemli olan bildiğimiz düzenin değişmiş, kıstasların altüst olmuş, arz u semânın başkalaşmış olmasıdır.

Bu müthiş günde, kimsenin kimseye destek olamayacağı, himaye ve iltimasların hiçbir işe yaramayacağı muhakkak. Seslerin kesildiği, canların gelip gırtlaklara dayandığı, başların dönüp bakışların bulandığı o gün, kim kimi koruyabilir ki..?

Evet, işte böyle bir günde tek sığınak vardır; o da Allah'ın himâyesinin gölgesidir ve bu gölgeden yararlanacak olanlar da:

a- Dünyada sorumluluğunun şuurunda olan ve uhdesine aldığı emânetlere riâyetle hak, adalet ve istikâmeti temsil eden lider ve devlet reisi.

b- Nefsânîliğin en azgın olduğu dönemlerde, bedenî ve cismanî arzularına rağmen, kendini Hakk'a kulluğa adamış delikanlı.

c- Kulluk arzusu ve neşvesi, cismânî isteklerinin önünde ve kalbi sürekli mescidlerde atan ibâdet eri.

d– Birbirlerini Allah için seven; bir araya geldiklerinde Allah için bir araya gelen, ayrılırken de Allah için ayrılan, Hakk rızasını, Hakk sevgisini mihrâb edinmiş muhabbet fedâileri.

e– Hayatını hep *"mehâfetullah"* ve *"mehâbetullah"* kuşağında sürdürebilen, iffet ve ismetini muhafazada fevkalâde hassas, şehevânî isteklerine karşı alabildiğine kararlı ve nefsin fena tekliflerini, "ben Allah'tan korkarım" düşünce ve çığlıklarıyla savabilen babayiğit.

f- Allah'a karşı sadâkat ve vefâsının remzi olarak, dişinden, tırnağından artırıp, Hakk rızâsı için infak ettiği malını, kıskançlığa varan bir ruh hâletiyle, Allah'tan başka kimsenin bilmesini arzu etmeyen, hem öyle etmeyen ki, sağına infak ettiğini solundakinden saklamaya çalışan ihlâs ve civanmertlik kahramânı.

g- Yalnızlık anlarını tefekkür ve murâkabe ile buudlaştıran, yer yer gönlünde bestelediği duygularını gözyaşlarıyla seslendiren, her zaman irâde gücünü Allah'tan alan ve bu bir dalga kıran mahiyetindeki o müthiş irâdesiyle mâsiyet arzularını kırıp darmadağınık eden his ve gönül erleridir.

Evet, başka hadîslerde de ifade edildiği gibi, adâletle hükmeden hâkimin ötede nurdan minberler üzerine kurulup Hakk'ın ard arda gelen iltifatlarını yudumlaması; gençliğinde, gençliğini aşmış delikanlının Hakk'ın hoşnutluğu ile mükâfatlandırılması; hayatını mescid-ev-işyeri arasında bir dantela gibi örmeye muvaffak olmuş ibâdet erinin İlâhî himayeye alınması; kâinata *"mehd-i uhuvvet"* nazarıyla bakıp ömürlerini, Allah için severek, sevilerek geçirenlerin mahşerde İlâhî muhabbetle mükâfatlandırılmaları; dünya hayatını mehâbet ve mehâfet atkıları üzerinde örgüleyen gönül insanının ötede korktuğundan emin bulunması; sadakasını, sadâkat nişanesi ölçüsünde te'diye eden vefâ erinin, o en vefâlıdan tasavvurlar üstü mukâbeleye mazhar olması, nihayet, zâhiri ma'nâlı, bâtını derin, âlemin kendisini bildiği yanlarıyla onlara en mükemmel örnek, dostla halvetinde de gözyaşlarıyla O'na içini dökebilen o duygu ve gönül insanının, bütün bâdireleri aşıp umduklarına nâil olması gibi, uhrevî ödüllendirmeleri ifâde etmenin yanında aynı zamanda, ideal bir toplumun kesiti sayılan böyle bir tablo ile mükemmel bir millet olmanın çerçevesi verilmekte ve insanları ona taşıyacak esaslar gösterilmektedir.

Bilmem, artık böyle ciltlerle anlatılabilecek derin bir muhtevânın birkaç satıra sıkıştırılarak, âdetâ deryânın damla ile ifadelendirildiğini tekrar etmemize gerek var mı..?[10]

4680 ٢٠ – وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ دَعَا الى هُدًى كَانَ لَهُ مِنَ الأجْرِ مِثْلُ أجُورِ مَنِ اتَّبَعَهُ لاَ يَنْقُصُ ذٰلِكَ مِنْ أجُورِهِمْ شَيْئاً، وَمَنْ دَعَا الى ضَلاَلَةٍ كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الإثْمِ مِثْلُ آثَامِ مَنِ اتَّبَعَهُ لاَ يَنْقُصُ مِنْ آثَامِهِمْ شَيْئاً]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والترمذي.

20. (4680)- Yine *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bir hidayete davette bulunursa, buna uyanların sevaplarının bir misli ona gelir ve bu durum, onların ücretlerinden hiçbir şey eksilt-

10– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur 1/280-282.

mez. Kim bir dalâlete çağrıda bulunursa, buna uyanların günahlarından bir misli de ona gelir ve bu onların günahlarından hiçbir eksiltme yapmaz." [Müslim, İlm 16, (2674); Tirmizî, İlm 15, (2676); Ebu Dâvud, Sünnet 7, (4609); Muvatta, Kur'ân 41, (1, 218).]

4681 ٢١ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : الدَّالُّ عَلَى الْخَيْرِ كَفَاعِله]. أخرجه الترمذي.

21. (4681)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hayra delâlet eden onu yapan gibidir." [Tirmizî, İlm 14, (2672).]

4682 ٢٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لِمَلاَئِكَتِه: إذَا هَمَّ عَبْدِى بِعَمَلٍ سَيِّئَةٍ فَلاَ تَكْتُبُوهَا حَتَّى يَعْمَلَهَا، فَإذَا عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا عَلَيْهِ وَاحِدَةً، وإنْ تَرَكَهَا لأَجْلِي فَاكْتُبُوهَا لَهُ حَسَنَةً، وإذَا هَمَّ بِعَمَلٍ حَسَنَةٍ وَلَمْ يَعْمَلْهَا فَاكْتُبُوهَا لَهُ حَسَنَةً، فَإنْ عَمِلَهَا فَاكْتُبُوهَا لَهُ بِعَشْرِ أمْثَالِهَا الى سَبْعِمائَةِ ضِعْفٍ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

22. (4682)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâla hazretleri meleklerine şöyle emreder: "Kulum kötü bir amel yapmak isteyince, onu yapmadıkça yazmayın, Yapınca, onu aleyhine bir günah olarak yazın. Eğer benim rızamı düşünerek terketti ise bunu onun lehine bir sevap yazın. Kulum iyi bir iş yapmak arzu edince, yapmasa bile onu, lehine bir sevap yazın. Eğer onu yaparsa en az on misli olmak üzere yedi yüz misline kadar ona sevap yazın." [Buhârî, Tevhed 35; Müslim, İmân 203, 205, (128, 129); Tirmizî, Tefsîr, Enâm (3075).]

4683 ٢٣ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : مَا مِنْ حَافِظَيْنِ رَفَعَا الى اللهِ مَا حَفِظَا مِنْ عَمَلِ عَبْدٍ مِنْ لَيْلٍ أوْ نَهَارٍ فَيَجِدُ اللهُ فِي أوَّلِ الصَّحِيفَةِ وَآخِرِهَا خَيْراً، إلاَّ قَالَ لِلْمَلاَئِكَةِ: أُشْهِدُكُمْ أنِّى قَدْ غَفَرْتُ لِعَبْدِى مَا بَيْنَ طَرَفَي الصَّحِيفَةِ]. أخرجه الترمذي.

23. (4683)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kulun gündüz veya gece amelini yazan hafaza melekleri, yazdıklarını Allah'a yükseltirler. Allah sahifenin baş ve son kısmını hayırlı bulursa, meleklere şöyle der: "Sizi şahid kılıyorum, ben kulumun sahifesinin iki tarafı arasında kalan kısmını mağfiret ettim." [Tirmizî, Cenaiz 9, (981).]

4684 ٢٤– وعن عَمْرو بن عبسة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ شَابَ شَيْبَةً فِي الإِسْلَامِ كَانَتْ لَهُ نُوراً يوم القِيَامَةِ، وَمَنْ رَمَى بِسَهْمٍ فِي سَبِيلِ اللهِ فَبَلَغَ العَدُوَّ أَوْلَمْ يَبْلُغْهُمْ كَانَ لَهُ عِتْقُ رَقَبَةٍ، وَمَنْ أَعْتَقَ رَقَبَةً مُؤْمِنَةً كَانَتْ فِدَاءَهُ مِنَ النَّارِ عُضْواً عُضْواً]. أخرجه أصْحَابُ السنن، وهذا لَفْظُ النّسائي.

24. (4684)- *Amr İbnu Abese* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim Müslüman olduğu halde, saçından bir kıl beyazlarsa, bu, kıyamet günü onun için bir nur olur. Kim Allah yolunda bir ok atarsa, bu düşmana değse de değmese de, atan için bir köle azadı yerine geçer. Kim mü'min bir köleyi azad ederse bu onun için cehennemden bir azadlık vesilesi olur: Her bir uzuv için bir uzvu ateşten kurtulur." [Tirmizî, Fezâilu'l-Cihad, (1634); Nesaî, Cihad 26, (6, 26); Ebu Daud, Itk 14, (3966).]

4685 ٢٥– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ القِيَامَةِ: يَا ابْنَ آدَمَ: مَرِضْتُ فَلَمْ تَعُدْنِي. فَيَقُولُ: يَا رَبِّ كَيْفَ أَعُودُكَ وَأَنْتَ رَبُّ العَالَمِينَ؟ قَالَ: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ عَبْدِي فُلَاناً مَرِضَ فَلَمْ تَعُدْهُ؟ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ عُدْتَهُ لَوَجَدْتَنِي عِنْدَهُ؟ يَا ابْنَ آدَمَ: اسْتَطْعَمْتُكَ فَلَمْ تُطْعِمْنِي. قَالَ: يَا رَبِّ كَيْفَ أُطْعِمُكَ وَأَنْتَ رَبُّ العَالَمِينَ؟ قَالَ: إنَّ عَبْدِي فُلَاناً اسْتَطْعَمَكَ فَلَمْ تُطْعِمْهُ. أَمَا عَلِمْتَ لَوْ أَنَّكَ أَطْعَمْتَهُ لَوَجَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي. يَاابْنَ آدَمَ: اسْتَسْقَيْتُكَ فَلَمْ تَسْقِنِي. قَالَ: يَا رَبِّ كَيْفَ أَسْقِيكَ وَأَنْتَ رَبُّ العَالَمِينَ؟ فَيَقُولُ: إنَّ عَبْدِي فُلَاناً اسْتَسْقَاكَ فَلَمْ تَسْقِهِ؟ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ سَقَيْتَهُ لَوَجَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي]. أخرجه مسلم.

5. (4685)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü aziz ve celil olan Allah şöyle buyuracak:

"Ey ademoğlu! Ben hasta oldum beni ziyaret etmedin." Kul diyecek:

"Ey Rabbim, sen Rabbülâlemin iken ben seni nasıl ziyaret ederim?" Rab Teala diyecek:

"Bilmedin mi, falan kulum hastalandı, fakat sen onu ziyaret etmedin, bilmiyor musun? Eğer onu etseydin, yanında beni bulacaktın?"

Rab Teala diyecek:

"Ey ademoğlu ben senden yiyecek istedim ama sen beni doyurmadın!" Kul diyecek:

"Ey Rabbim, ben seni nasıl doyururum. Sen ki Alemlerin Rabbisin?" Rab Teala diyecek:

"Benim falan kulum senden yiyecek istedi. Sen onu doyurmadın. Bilmez misin ki, eğer sen ona yiyecek verseydin ben onu yanımda bulacaktım." Rab Teala diyecek:

"Ey ademoğlu! Ben senden su istedim bana su vermedin!" Kul diyecek:

"Ey Rabbim, ben sana nasıl su içirebilirim, sen ki Alemlerin Rabbisin!" Rab Teala diyecek:

"Kulum falan senden su istedi. Sen ona su vermedin. Bilmiyor musun, eğer ona su vermiş olsaydın bunu benim yanımda bulacaktın!" [Müslim, Birr 43, (2569).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, hasta ziyareti, aç doyurmak, susuza su vermek gibi amellerin fazileti farklı bir üslubla takrir edilmiş olmaktadır. Kulun, ziyaret edilenin yanında veya karnı doyurulanların yanında Allah'ı bulması demek, o fiiline mukabil Allah'ın bol sevabını, rahmetini bulması demektir.

4686 ٢٦– وعن أبى سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أكَلَ طَيِّباً وَعَمِلَ في سُنَّةٍ وَأمِنَ النَّاسُ بوائقَهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ. قَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللهِ! إنَّ هذَا الْيَوْمَ في النَّاسِ كَثِيرٌ. قَالَ: فَسَيَكُونُ في قُرُونٍ بَعْدِى]. أخرجه الترمذي.

والمراد «بالبوائق» هنا: الغوائل والشرور والظلم والغش.

26. (4686)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim temiz rızık yer ve sünnete uygun amelde bulunur, halk da kendisinden bir kötülük gelmeyeceği hususunda güven duyarsa cennete girdi demektir."

"Bir adam: "Ey Allah'ın Resulü! Bugün insanlar arasında böyleleri çoktur!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* da:

"Benden sonraki zamanlarda da olacaklar!" buyurdu." [Tirmizî, Kıyamet 61, (2522).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah helal rızıkla beslenip, söylediği sözler veya yaptığı işler sünnet veya Kur'an'da mevcut nasslardan birine uygunluk arzeden bir kimseye, cennet hususunda garanti vermektedir. Yeter ki, halk da ondan gelecek her çeşit kötülükten kendini emin hissetsin.

Resûlullah her asırda bu çeşit iyi insanların çokça olacağını müjdelemektedir.

4687 ٢٧ – وعن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْه قالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ مَنَحَ مِنْحَةَ لَبَنٍ أَوْ وَرِقٍ، أَوْ هَدىٰ ضَالاًّ طَرِيقاً، أَوْ أَعْمىٰ زُقَاقاً، كَانَ لَهُ مِثْلُ مَنْ أَعْتَقَ رَقَبَةً]. أخرجه الترمذي.

« المِنحةُ » العطية. والمنحة: الناقة والشاة تعار لينتفع بِلَبَنِهَا ثم تعاد.

27. (4687)- *Hz. Bera* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim sağmal bir hayvanı veya parayı (karz-ı hasen olarak) iâreten verirse veya yolunu kaybedene yolunu gösterirse veya amayı sokağına koyarsa kendisine bir köle azad edenin sevabı verilir." [Tirmizî, Birr 37, (1958).]

4688 ٢٨ – وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ: الرَّجُلُ يَعْمَلُ الْعَمَلَ سِرّاً فَإِذَا اطُّلِعَ عَلَيْهِ أَعْجَبَهُ ذلِكَ. فَقَالَ ﷺ: لَهُ أَجْرَانِ: أَجْرُ السِّرِّ وَأَجْرُ الْعَلاَنِيَةِ]. أخرجه الترمذي.

المعنى أعْجبه ثناء الناس عليه بالخير لقوله ﷺ: أَنْتُمْ شُهدَاءَ اللهِ في الأرض أما إذا أعجبه علم الناس به ليكرم أو يعظم بذلك فهذا رياء. وقيل معناه أعجبه اطلاع الناس عليه رجاء أن يعمل بمثل عمله فيكون له مثل أجر من عمل لقوله ﷺ: من سنّ سنة حسنةً كان له أجرها وأجرُ من عمل بها.

28. (4688)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e soruldu:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bir adam gizli olarak hayırlı ameller yaparken bir de bakarsın halk buna muttali olmuştur da bu onun hoşuna gitmiştir?" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bu kimsenin iki ücreti vardır: Gizli yapmanın ücreti ve aleni yapmanın ücreti." [Tirmizî, Zühd 49, (2385).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî bu hadis hakkında şu açıklamayı kaydeder: "Bu hadisi, alimlerden bir kısmı şöyle açıkladı: "Yaptığı işe muttali olununca hoşuna gider" ibaresinin manası şudur: "Halkın kenisini bu işi sebebiyle hayırla sena etmesi onun hoşuna gider, zira *Aleyhissalâtu vesselâm: "Sizler Allah'ın yeryüzündeki şahidlerisiniz"* buyurmuştur. Bu hadisin müjdesi sebebiyle (halkın övgüsü Allah'ın rızasının alameti olduğu için) övgü adamın hoşuna gider. Ancak o kimse, bu hayrı kendinden bilsinler de hayrına mukabil kendine ikram etsinler, büyüklensinler diye, bilinmiş olmaktan hoşlanırsa bu riyadır. Bazı alimler de şöyle demiştir: "Kendisine muttali olununca, kendi yaptığı örnek alınarak başkasının yapmasına da vesile olur" ümidiyle hoşlanırsa, bu durumda onların sevaplarının bir misli ona gelir. Çünkü hadiste : *"Kim iyi bir yol açarsa, ona bunun ecri ve bu yolda gidenlerin ecrinin bir misli vardır"* buyrulmuştur.

4689 ٢٩– وعن أبى ذَرٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: الرَّجُلُ يَعْمَلُ الْخَيْرَ وَيَحْمَدُهُ النَّاسُ عَلَيْهِ. فَقَالَ: تِلْكَ عَاجِلُ بُشْرَىٰ الْمُؤْمِنِ]. أخرجه مسلم.

29. (4689)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah'a soruldu: "Ey Allah'ın Resûlü! Kişi hayır yapsa halk da bu sebeple onu övse (bunun hükmü nedir?)"

"Bu mü'mine (Allah'ın razı olduğuna dair) peşin bir müjdedir" buyurdular." [Müslim, Birr 166, (2642).]

AÇIKLAMA:

Neveví, kulun övülmede dahli olmadığı takdirde, gıyabında halkın yaptığı övgünün Allah'ın rızasına alâmet olacağını, aksi takdirde kendi iradesiyle, arzusuyla övgünün hasıl olması halinde bunun rıza müjdesi olmayacağını belirtir.

4690 ٣٠– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: وَفْدُ اللّٰهِ ثَلاَثَةٌ:

الْغَازِى، وَالْحَاجُّ، والْمُعْتَمِرُ]. أخرجه النسائي.

30. (4690)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah için sefer yapanlar üçtür: Gazi, hacı, umreci." [Nesâî, Hacc 4, (5, 113).]

4691 ٣١ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْساً أَوْ يَزْرَعُ زَرْعاً فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ إِلاَّ كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

31. (4691)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir Müslüman bir ağaç diker veya bir tohum eker de bunların mahsulatından bir kuş veya insan veya hayvan yiyecek olsa, bu onun için bir sadaka olur." [Buharî, Hars 1, Edeb 27; Müslim, Müsâkat 12, (1553); Tirmizî, Ahkam 40, (1382).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi Buharî: "Yenilen şeyleri ekmenin ve dikmenin fazileti" adını taşıyan bir babta kaydeder: "Ekme" ve "dikme"nin faziletine Kur' anî delil olarak da أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ امْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَاماً **"Onu siz mi bitiriyorsunuz yoksa bitirenler Biz miyiz? Eğer dileseydik, muhakkak ki onu (tohumsuz) bir ot kırıntısı yapardık da siz de şaşakalırdınız"** (Vakıa 64-65) ayeti zikredilir.

2- *Buhârî*'nin bab başlığından da anlaşılacağı üzere ulemâ, hadisin, ekip dikmenin faziletli ameller arasında yer ettiğine delil olduğunu ve arzın imar edilmesine teşvik teşkil ettiğini söylemiş, ayrıca hadisten çiftlik kurmanın ve onunla meşgul olmanın caiz olduğu hükmünü de çıkarmıştır. İbnu Hacer der ki: "Bu hadis, zahid geçinenlerden bazılarının ziraatle meşgul olmanın faziletini reddeden sözlerinin batıl olduğuna ve ziraatle meşguliyetten uzaklaştırmayı ifade zımnında gelen rivayetlerdeki asıl maksadı, dinî işlere mani olacak derecesine hamletmek gerektiğine de delildir."

Burada *İbnu Hacer*'in kasdettiği yasaklayıcı hadislerden biri şudur: لاَ تَتَّخِذُوا الضَّيْعَةَ فَتَرْغَبُوا في الدُّنْيَا *"Çiftlik edinmeyin, dünyaya rağbet edersiniz."* *Kurtubî* bu iki hadisi şöyle cemeder: "Bu ikinci hadisteki yasaklama aşırı

çokluğun peşine düşüp o yüzden dinî vazifeleri ihmal etmeye hamledilir. Sadedinde olduğumuz hadiste ziraat da ihtiyaç nisbetinde veya Müslümanların ondan istifadesini düşünerek veya sevap elde etmek maksadıyla yapılan ziraate hamledilir." Hadisin Müslim'deki veçhinde sebeb-i vürud da mevcut: Buna göre Resûlullah, bir bahçede çalışmakta olan *Ümmü Ma'bed*'in yanına gelip: *"Bu hurmaları kim dikti, kafir mi Müslüman mı?"* diye sorar. Ümmü Ma'bed:

"Müslüman!" deyince Fahr-i Kainat *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Müslüman bir kimse ağaç diker de ondan bir insan veya hayvan yahut kuş yerse bu mutlaka onun için kıyamet gününe kadar bir sadaka olur"* buyurur.

3- Müslim'in bir ziyadesi bilhassa kaydetmeye değer: الاَّ كَانَ لَهُ صَدَقَـةً اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ *"...kıyamet gününe kadar kendisi için sadaka olur."* Demek ki iyi bir niyetle atılan bir tohum veya dikilen bir ağaçtan istifade edildiği müddetçe kıyamete kadar sevap hasıl olmaktadır. Bu ziyadeden, ekilen o tohumun, müteakip tohumlarından veya ağacın müteakip çekirdek ve filizlerinden hâsıl olacak ve kıyamete kadar müteselsilen elde edilecek menfaatlerden, eken kimsenin sevap cihetiyle istifade edeceği mânasını dahi anlamak mümkün ise de, *Nevevî, İbnu Hacer* "Sevap elde etme işi, ekilen veya dikilen şeyden yenilmeye devam edildiği müddetçe, kişi ölmüş bile olsa, hatta mülkiyeti başkasına intikal etmiş bile olsa" diyerek "bizzat dikilenin varlığının devamı müddetince" diye bir sınırlama getirirler. Her halükârda bu hadis ziraatçiliğe, mü'min gönüllerde fevkalâde bir teşvik hâsıl eder.

4- *İbnu Hacer*, "Müslüman" kelimesinin mutlak gelmiş olmasından hareketle, "hür, köle, fasık, müttaki, erkek, kadın her Müslümanın bu ekim sevabından istifade edeceğine" dikkat çeker. "İstifade edecek kimse"de mutlak gelmiştir: "İnsan." Bu durumda onun milliyeti, diyaneti, müşteri veya hırsız olması mevzubahis değildir. Hadisteki bu ıtlaka binaen Bediüzzaman bu hadisin mealini, "Hem bu bağdan çıkan mahsulattan kim yese -hayvan olsun, insan olsun, inek olsun, sinek olsun, müşteri olsun, hırsız olsun- sana bir sadaka hükmüne geçer" şeklinde verir.

Bu çeşit hadislerin, zamanımızda ortaya çıkan ve pek çok insanımıza musallat olan ve insanları belli yaşlardan sonra müstahsil olmaktan alıkoyup, sadece müstehlik olmaya atan emeklilik anlayışının zararlılığını kavramada önemi büyüktür. Bu maksadla, yetiştirilen ağaç ve diğer bitkilerden hasıl olan mahsulatın sadaka yerine geçmesinin namaz kılma şartına bağlı olduğu görüşünde olan Bediüzzaman'dan bir pasajı aynen aktarıyoruz:

"Eğer sen, istirahat ve teneffüs vaktini ruhun rahatına, kalbin teneffüsüne medar olan namaza sarfetsen, o vakit, bereketli nafaka-i dünyeviye ile beraber, senin nafaka-i uhreviyene ve zâd-ı ahiretine ehemmiyetli bir menba olan, iki mâden-i mânevi bulursun:

Birinci Maden: Bütün bağındaki yetiştirdiğin -çiçekli olsun, meyveli olsun- her nebâtın, her ağacın tesbihatından, güzel bir niyyet ile, bir hisse alıyorsun.

İkinci Maden: Hem bu bağdan çıkan mahsûlattan kim yese -hayvan olsun, insan olsun, inek olsun, sinek olsun, müşteri olsun, hırsız olsun- sana bir sadaka hükmüne geçer. Fakat o şart ile ki: Sen, Rezzak-ı Hakikî nâmına ve izni dairesinde tasarruf etsen ve O'nun malını, O'nu mahlûkatına veren bir tevziat memuru nazariyle kendine baksan...

İşte bak, namazı terkeden, ne kadar büyük bir hasâret eder. Ne kadar ehemmiyetli bir serveti kaybeder ve sa'ye pek büyük bir şevk veren ve amelde büyük bir kuvve-i manevî temin eden o iki neticeden ve o iki madenden mahrum kalır, iflas eder. Hatta ihtiyarlandıkça bahçecilikten usanır, fütur gelir. "Neme lazım der. Ben zaten dünyadan gidiyorum. Bu kadar zahmeti ne için çekeceğim?" diyerek, kendini tenbelliğe atacak. Fakat evvelki adam der: "Daha ziyade ibadetle beraber sa'y-i helale çalışacağım. Tâ, kabrime daha ziyade ışık göndereceğim. Ahiretime daha ziyade zahire tedarik edeceğim."

SEKİZİNCİ BAB
HASTALIK, ÖLÜM VE MUSİBETLERİN FAZİLETLERİ

(Bu babta üç fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

HASTALIK VE MUSİBETLER

İKİNCİ FASIL

EVLADIN ÖLÜMÜ

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖLÜM VE ALLAH'A KAVUŞMA SEVGİSİ

BİRİNCİ FASIL

HASTALIK VE MUSİBETLER

4692 ١ – عن أبي هريرة وأبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنهما: [أَنَّهُمَا سمعا رسُولَ اللهِ ﷺ يَقُول: مَا يُصِيبُ الْمُؤْمِنَ مِنْ وَصَبٍ وَلاَ نَصَبٍ وَلاَ سَقَمٍ وَلاَ حَزَنٍ حَتَّى الْهَمِّ يُهِمُّهُ إلاَّ كَفَّرَ اللهُ بِهِ مِنْ سَيِّئَاتِهِ]. أخرجه الشيخان والترمذي. « النَّصَبُ والوَصَبُ »: الوجع والمرض.

1. (4692)- *Ebu Hüreyre* ve *Ebu Said* (radıyallahu anhüma)'nın anlattıklarına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur:

"Mü'min kişiye bir ağrı, bir yorgunluk, bir hastalık, bir üzüntü hatta ufak tasa isabet edecek olsa, Allah onun sebebiyle mü'minin günahından bir kısmını mağrifet buyurur." [Buhârî, Marda 1; Müslim, Birr 52, (2573); Tirmizî, Cenâiz 1, (966).]

4693 ٢ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى أُمِّ السَّائِبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. فَقَالَ: مَالَكِ تُزَفْزِفِينَ. فَقَالَتْ: الحُمَّى! لاَ بَارَكَ اللهُ فِيهَا. فَقَالَ: لاَ تَسُبِّي الْحُمَّى فَإنَّهَا تُذْهِبُ خَطَايَا بَنِي آدَمَ كَمَا يُذْهِبُ الْكِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ]. أخرجه مسلم.

« تُزَفْزِفِينَ » بالزاي المكررة. وأصل الزفيف: الحركة الشديدة كأنه سمع ما عرض لها من رعدة الحمى؛ ويروى بالراء المهملة، من رفرفة جناح الطائر، وهي تحريكه عند الطيران. فشبه حركة رعدتها به، والأول أكثر، والله أعلم.

2. (4693)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ümmü's-Saib (radıyallahu anhâ)'in yanına girdi ve:

"Niye zangırdıyorsun, neyin var?" dedi. Kadın: "Humma (sıtma)! Allah belasını versin!" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm* da:

"Sakın hummaya sövme! Çünkü o, insanların hatalarını temizlemektedir, tıpkı körüğün demirdeki pislikleri temizlediği gibi!" buyurdular."

4694 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [عَادَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَحْمُوماً فَقَالَ لَهُ: أَبْشِرْ فَإِنَّ اللّهَ تَعَالى يَقُولُ: هِيَ نَارِي أُسَلِّطُهَا على عَبْدِي الْمُؤْمِنِ لِتَكُونَ حَظَّهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه رزين.

3. (4694)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hummalıyı ziyaret etmişti. Hastaya:

"Müjde! Zira Allah Teâla hazretleri diyor ki: "Humma benim ateşimdir, ben onu mü'min kuluma musallat ederim, ta ki, ateşten tadacağı nasibini dünyada tadmış) olsun."

[Rezîn tahriç etmiştir. (Ahmet İbnu Hanbel'in Müsned'inde mevcuttur: 2, 440).]

4695 ٤– وعن أنسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إذَا أَرَادَ اللّهُ بِعَبْدٍ خَيْراً عَجَّلَ لَهُ الْعُقُوبَةَ فِي الدُّنْيَا، وإذَا أَرَادَ بِعَبْدِهِ الشَّرَّ أَمْسَكَ عَنْهُ بِذَنْبِهِ حَتَّى يُوَافِيَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الترمذي.

4. (4695)- *Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah bir kuluna hayır murad ettimi onun cezasını tacil edip dünyada verir; bir kulu hakkında da kötülük murad ettimi onun günahlarını tutar, kıyamet günü cezasını verir." [Tirmizî, Zühd 57, (2398).]

4696 ٥– وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ عُظْمَ الْجَزَاءِ مَعَ عُظْمِ الْبَلاَءِ، وإنَّ اللّهَ تَعَالى إذَا أَحَبَّ قَوْماً ابْتَلاَهُمْ، فَمَنْ رَضِيَ فَلَهُ الرِّضَا، وَمَنْ سَخِطَ فَلَهُ السُّخْطُ]. أخرجه الترمذي.

5. (4696)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mükâfatın büyüklüğü belânın büyüklüğü ile (orantılıdır). Allah bir cemaati sevdi mi onları musibete müptela eder. Kim bundan razı olursa Allah da ondan razı olur, kim de razı olmazsa Allah da ondan razı olmaz." [Tirmizî, Zühd 57, (2398).]

4697 ٦– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَوَدُّ أَهْلُ الْعَافِيَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حِينَ يُعْطَىٰ أَهْلُ الْبَلاَءِ الثَّوَابَ لَوْ أَنَّ جُلُودَهُمْ كَانَتْ قُرِضَتْ فِي الدُّنْيَا بِالْمَقَارِيضِ]. أخرجه الترمذي.

6. (4697)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü, afiyet ehli kimseler, bela ehline sevapları verilince, dünyada iken derilerinin makaslarla kazınmış olmasını temenni edecekler." [Tirmizî, Zühd 59, (2404).]

4698 ٧– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا يَزَالُ الْبَلاَءُ بِالْمُؤْمِنِ وَالْمُؤْمِنَةِ في نَفْسِهِ وَوَلَدِهِ وَمَالِهِ حتّى يَلْقَى اللهَ وَمَا عَلَيْهِ خَطِيئَةٌ]. أخرجه مالك والترمذي.

7. (4698)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'min erkek ve kadının nefsinde, çocuğunda, malında bela eksik olmaz. Tâ ki hatasız olarak Allah'a kavuşsun." [Muvatta, Cenâiz 40, (1, 236); Zühd 57, (2401).]

4699 ٨– وعن مصعب بن سعد عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! أىُّ النَّاسِ أَشَدُّ بَلاَءً؟ قَالَ: الأَنْبِيَاءُ، ثُمَّ الأَمْثَلُ، فَالأَمْثَلُ، يُبْتَلَى الرَّجُلُ عَلَى حَسَبِ دِينِهِ فَإِنْ كَانَ شَدِيداً في دِينِهِ صُلْباً اشْتَدَّ بَلاَؤُهُ، وإِنْ كَانَ فِي دِينِهِ رِقَّةٌ ابْتَلاَهُ اللهُ عَلَى حَسَبِ دِينِهِ، فَمَا يَبرحُ البَلاَءُ بِالْعَبْدِ حَتّى يَتْرُكَهُ يَمْشِي عَلَى الأَرْضِ وَلَيْسَ عَلَيْهِ خَطِيئَةٌ]. أخرجه الترمذي.

يقال: «جَاءَ الْقَوْمُ الأَمْثَلَ فَالأَمْثَلَ» أىْ جاء أشرافهم وأجلّهم وخيرهم واحداً بعد واحد في الرتبة والمنزلة.

8. (4699)- *Mus'ab İbnu Sa'd*, babası radıyallahu anh'tan naklediyor: Der ki:

"Ey Allah'ın Resulü! dedim, insanlardan kimler en çok belaya uğrar?"

"Peygamberler, sonra büyüklükte onlara ve bunlara yakın olanlar.

Kişi diyaneti nisbetinde belası da şiddetli olur. Şayet dininde zayıflık varsa, Allah onu da diyaneti nisbetinde imtihan eder. Bela kulun peşini bırakmaz. Tâ o kul, hatasız olarak yeryüzünde yürüyünceye kadar." [Tirmizî, Zühd 57, (2400).]

4700 ٩– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ، وَعِزَّتِي وَجَلاَلِي لا أُخْرِجُ أَحَداً مِنَ الدُّنْيَا أُرِيدُ أَنْ أَغْفِرَ لَهُ حَتَّى أَسْتَوْفِيَ كُلَّ خَطِيئَةٍ فِي عُنُقِهِ بِسَقَمٍ فِي بَدَنِهِ وَإِقْتَارٍ فِي رِزْقِهِ]. أخرجه رزين.

«الإقتار» التضييق على الإنسان في رزقه.

9. (4700)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah Teâla hazretleri ferman etti: "İzzetim ve celalim hakkı için, mağfiret etmek istediğim hiç kimseyi, bedenine bir hastalık, rızkına bir darlık vererek boynundaki günahlarından temizlemeden dünyadan çıkarmayacağım." [Rezîn tahriç etmiştir."

4701 ١٠– وعن أبي موسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا كَانَ الْعَبْدُ يَعْمَلُ عَمَلاً صَالِحاً فَشَغَلَهُ عَنْهُ مَرَضٌ أَوْ سَفَرٌ كَتَبَ اللهُ لَهُ كَصَالِحِ مَا كَانَ يَعْمَلُ وَهُوَ صَحِيحٌ مُقِيمٌ]. أخرجه أبو داود.

10. (4701)- *Ebu Musa* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kul, salih amel işlerken araya bir hastalık veya sefer girerek ameline mani olsa, Allah ona sıhhati yerinde ve mukim iken yapmakta olduğu salih amelin sevabını aynen yazar." [Buhârî Cihâd 134; Ebu Dâvud, Cenâiz 2, (3091).]

İKİNCİ FASIL

ÇOCUK BÖLÜMÜ

4702 ١– عن أبى سعيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قالَ: [قَالَ النِّسَاءُ لِلنَّبِيِّ ﷺ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ غَلَبَنَا عَلَيْكَ الرِّجَالُ، فَاجْعَلْ لَنَا يَوماً مِنْ نَفْسِكَ فَوَعَدَهُنَّ يَوماً، فَوَعَظَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ، وَكَانَ فِيمَا قَالَ لَهُنَّ: مَا مِنْكُنَّ امْرَأَةٌ تُقَدِّمُ ثَلَاثَةً مِنْ وَلَدِهَا إِلَّا كَانُوا لَهَا حِجَاباً مِنَ النَّارِ. فَقَالَتِ امْرَأَةٌ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ، وَاثْنَيْنِ؟ قَالَ: وَاثْنَيْنِ]. أخرجه الشيخان.

1. (4702)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kadınlar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a dediler ki:

"Ey Allah'ın Resulü! Sizden (istifade hususunda) erkekler bize galip çıktı (yeterince sizi dinleyemiyoruz). Bize müstakil bir gün ayırsanız!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine onlara bir gün verdi. O günde onlara vaaz u nasihat etti, bazı emirlerde bulundu. Onlara söyledikleri arasında şu da vardı:

"Sizden kim, kendinden önce üç çocuğunu gönderirse, onlar mutlaka kendisine ateşe karşı bir perde olur!"

Bir kadın sormuştu: "Ey Allah'ın Resûlü! Ya iki çocuğu ölmüşse?"

"İki de olsa!" buyurmuşlardı." [Buharî, İlm 36, CEnâiz 6, İ'tisâm 9; Müslim, Birr 152, (2633).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste sahabe hanımlarının dinlerini öğrenme hususunda hırsları gözükmektedir. Zira Mescid-i Nebevî'nin arka kısmında yer alan kadınların, araya giren erkek cemaati sebebiyle *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işitmeleri zorlaşmış olunca daha yakından dinleme imkanı sağlayacak hususî bir gün talep ediyorlar.

2- Bazı rivayetlerde Resulullah'ın *"Falanca hanımın evinde toplanın"* diyerek, kadınlara mahsus vaaz gününü hususî bir evde yaptığı belirtilir.

3- Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kadınların dinlerini öğrenmeleri meselesine ehemmiyet verip hususî şekilde ilgilendiğini göstermektedir.

4- Hadis, keza Müslüman çocuklarının cennette olduğunu, çocukların ebeveynleri için ateşe karşı perde olacaklarını ifade etmektedir.

Bu rivayette iki çocuğu ölen kimsenin cennete gideceği ifade edilmiştir. Bir başka rivayette "Ya tek çocuğu ölmüşse?" sorusu da sorulmuş, Resûlullah bir müddet sükût buyurduktan sonra: *"Tek de olsa!"* diye cevap dermeyan etmiştir. Bir başka hadiste مَنْ قَدَّمَ ثَلاثَةً مِنَ الْوَلَدِ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْثَ كَانُوا لَهُ حِصْناً حَصِيناً مِنَ النَّارِ *"Kim büluğa ermemiş üç çocuğu önden gönderirse bunlar kendisi için ateşe karşı muhkem bir kal'a olurlar"* buyurulmuştur. Bir çocuk gönderene de cennet verileceğini teyid eden muhtelif rivayetler var. İbnu Hacer, bunlardan en sahih olanını, Buhârî'nin Rikâk'ta kaydettiği şu rivayetin teşkil ettiğini söyler: يَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ مَا لِعَبْدِى الْمُؤْمِنِ عِنْدِى جَزَاءٌ اِذَا قَبَضْتُ صَفِيَّهُ مِنْ اَهْلِ الدُّنْيَا مِنَ الْوَلَدِ لَمْ يَبْلُغُوا ثُمَّ احْتَسَبَهُ إِلاَّ الْجَنَّةَ *"Allah Teâla hazretleri buyurmuştur: "Ben, dünya ehlinden sevdiğini aldığım bir kulum, onun sevabını umarak sabreder, rıza gösterirse mükâfatı ancak cennettir."* İbnu Hacer, "Bu rivayete tek çocuk da dahildir" der.

Bu çeşit rivayetlerin bir kısmı *ihtisab* yani "sevap niyetiyle sabır" kaydını ihtiva etmez, mutlak gelir. Bunlara göre, çocuğu ölen her mü'min bu sevaba dahildir. Ancak *İbnu Hacer* der ki: "Şeriatın bilinen kaidelerindendir: "Sevap niyete terettüp eder." Öyleyse mutlak hadisleri "ihtisab"la kayıtlamak gerekir. Öyleyse mutlak hadisler mukayyed olanlara hamledilecektir."

4703 ٢- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَمُوتُ لأَحَدٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ثَلاثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ فَتَمَسَّهُ النَّارُ إلاَّ تَحِلَّةَ الْقَسَمِ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

وفي أخرى للترمذي: « واثْنَانِ وَوَاحِدٌ ».

ومعنى « تَحِلَّةَ الْقَسَمِ » أى لا تمسه النار إلا مسة يسيرة مثل تحليل قسم الحالف.

2. (4703)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'minlerden birinin üç çocuğu ölür ve ona da ateş değerse, bu çok hafif bir alev yalamasıdır." [Buharî, Cenâiz 6, Eymân 9; Müslim, Birr 150-154, (2632-2635); Muvatta, Cenâiz 38, (1, 235); Tirmizî, Cenâiz 64. (1060); Nesâî, Cenâiz 25, (4, 25).]

4704 ٣– وعن ابنِ عبّاسٍ رَضيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ كَانَ لَهُ فَرَطَانِ مِنْ أُمَّتِي دَخَلَ الْجَنَّةَ بِهِمَا. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: وَمَنْ كَانَ لَهُ فَرَطٌ. قَالَ: وَمَنْ كَانَ لَهُ فَرَطٌ يَا مُوَفَّقَةُ. قَالَتْ: فَمَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ فَرَطٌ مِنْ أُمَّتِكَ؟ قَالَ: أَنَا فَرَطُ أُمَّتِي، لَنْ يُصَابُوا بِمِثْلِي]. أخرجه الترمذي.

«الفَـرَطُ» السابق المقدم عـلى القوم في طلب الماء والمنزل، وإذا مات للإنسان ولد صغير فهو فرط له.

3. (4704)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden kimin iki öncüsü varsa, onlarla birlikte cennete girer!"

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) sordu: "Bir öncüsü olan?"

"Bir öncüsü olan da, ey (hayırda) muvaffak olan!" buyurdular. Hz. Aişe tekrar sordu: "Ümmetinden hiç öncü göndermeyen?"

"Ben, ümmetimin öncüsüyüm, (şefaatimle onları cennete ben sevkedeceğim. Hatta ben bütün öncülerin en büyüğüyüm. Çünkü ücret, çekilen meşakkate göre büyür). Benim ki gibisine de hedef olmayacaklar. (Onların beni önden göndermekten daha büyük bir kayıpları, daha acılı bir musibetleri yoktur ve olmayacak da. Zira vahiy kesilmiş oldu.)" [Tirmizî, Cenâiz 64, (1062).]

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÖLÜM VE ALLAH'A KAVUŞMA SEVGİSİ

4705 ١– عن عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللهِ أَحَبَّ اللهُ لِقَاءَهُ، وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللهِ كَرِهَ اللهُ لِقَاءَهُ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْها: إِنَّا لَنَكْرَهُ الْمَوْتَ. قَالَ: لَيْسَ ذٰلِكَ؛ وَلٰـكِنِ الْمُؤْمِنَ إِذَا حَضَرَهُ الْمَوْتُ بُشِّرَ بِرِضْوَانِ اللهِ وَكَرَامَتِهِ، فَلَيْسَ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا أَمَامَهُ، فَـأَحَبَّ لِقَاءَ اللهِ وَأَحَبَّ اللهُ لِقَاءَهُ، وَإِنَّ الْكَافِرَ إِذَا حَضَرَهُ الْمَوْتُ بُشِّرَ بِعَذَابِ اللهِ وَعُقُوبَتِهِ فَلَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَهَ إِلَيْهِ مِمَّا أَمَامَهُ، فَكَرِهَ لِقَاءَ اللهِ، وَكَرِهَ اللهُ لِقَاءَهُ] . أخرجه الخمسة إلاَّ أبَا داود.

1. (4705)- *Ubâde İbnu's-Samit* (radyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki:

"Kim Allah'a kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever. Kim Allah'a kavuşmaktan hoşlanmazsa Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz!"

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): "Biz ölmekten hoşlanmayız" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Kasdımız bu değil. Lâkin, mü'mine ölüm gelince, Allah'ın rızası ve ikramıyla müjdelenir. Ona, önünde (ölümden sonra kendisini bekleyen) şeyden daha sevgili birşey yoktur. Böylece o, Allah'a kavuşmayı sever, Allah da ona kavuşmayı sever. Kâfir ise, ölüm kendisine gelince Allah'ın azabı ve cezasıyla müjdelenir. Bu sebeple ona önünde (kendini bekleyenlerden) daha menfur bir şey yoktur. Bu sebeple Allah'a kavuşmaktan hoşlanmaz, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz." [Buhârî, Rikâk 41; Müslim, Zikr 14, (2683); Tirmizî, Cenâiz 67, (1066); Nesâî, Cenâiz 10, (4, 10).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste kulun Allah'a olan sevgi ve nefreti ile Allah'ın da kula

olan sevgi ve nefreti mevzubahis edilmektedir. Kulun sevgi ve nefretini anlamak o kadar zor değildir. Ama Allah'ın sevgi ve nefreti izah gerektirir. Bu sebeple alimler: "Allah'ın kullarına muhabbeti, onun hayır ve hidayetini irade etmesidir. Kula in'amda bulunmasıdır. Nefreti de bunların zıddıdır. Yani kulun hayrını ve hidayetini irade etmemesi, in'amda bulunmamasıdır."

Hadiste gelen مَن (kim) kelimesi şart değil de haber olarak telakki edilince şöyle bir mana çıkacağına da dikkat çekilmiştir: "Allah'a kavuşmayı seven, Allah'ın kendisine kavuşmasını sevdiği kimsedir."

Bu durumda, Allah'ın, kula kavuşmayı sevmesinin sebebi kulun Allah'a kavuşmayı sevmesi değildir. Keza kerahat ve nefret de böyle.

2- Hadisin son kısmını anlamada Müslim ve Nesâî'de Şureyh İbnu Hânî tarikinden gelen veçhinde geçen ziyadeyi kaydediyoruz:

"...Ebu Hüreyre'yi dinledim... (hadisin aslını zikreder ve der ki:) "Sonra Hz. Aişe'ye geldim. Dedim ki: *"Bir hadis işittim, eğer öyleyse hepimiz helak olduk"* -Hadisi zikreder ve der ki:- "Aramızda ölümden hoşlanan kimse yok, herkes onu sevmiyor."

Bunun üzerine *Hz. Aişe:* "Onun mânası senin hatırına gelen şey değil. (Hadiste ölüm hali anlatılıyor. Ölmek üzere olan insanın) gözü belerdi mi yani can çekişen kimse, gözünü açıp yukarıya dikti mi artık etrafa bakamaz, göğsü daralır, ruh gidip gelmeye başlar, derisi titrer ve büzülür. İşte bu can çekişme halidir" der." Bu hadisin Abda İbnu Humeyd'de gelen bir veçhinde Hz. Aişe şöyle demiştir: "Allah bir kul hakkında hayır murat etti mi, onun ölümünden bir yıl önce bir melek göndererek onu takviye edip hayırlı işlerde muvaffak kılar. Hakkında: "Hayır üzere öldü" denir. İşte bu kimse ölüm gelince sevabını gördü mü nefsi ona kavuşma arzusu duyar. Bu onun Allah'a kavuşmayı sevmesi, Allah'ın da ona kavuşmayı sevmesidir. Allah bir kul hakkında şer murad etti mi, ölümünden bir yıl önce ona bir şeytan musallat eder. Bu onu saptırır ve fitneye atar. Öyle ki: "İçinde bulunduğu şer üzere öldü" denir. Ölüm geldiği zaman, Allah'ın kendisine hazırladığı azabı görür ve nefsi bundan korkar. İşte bu onun Allah'a kavuşmaktan, Allah'ın da ona kavuşmaktan hoşlanmamasıdır."

3- *Hattabî*'ye göre, hadiste geçen lika (kavuşma)dan farklı manalar muraddır:

★ Muayene, (birkısım gaybî hakikatleri ölüm anında görmek).

★ *Ba's* yani ölümden sonra dirilme; şu ayette olduğu gibi: قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللّٰهِ حَتّٰى اِذَا جَاءَتْهُمُ السَّاعَةُ **"Allah'ın huzuruna varacaklarını inkâr edenler hüsrana uğramışlardır..."** (En'âm 31).

★ Ölüm; şu ayette olduğu gibi: مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَآتٍ **"Kim Allah'a kavuşmayı ümit ederse, Allah'ın vaadettiği o an mutlak gelecektir..."** (Ankebut 5). Keza şu ayette olduğu gibi: قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِى تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ **"De ki: Kaçtığınız ölüm, mutlaka gelip sizi bulacaktır. Sonra da görünür ve görünmez alemleri hakkıyla bilen Allah'a döndürüleceksiniz..."** (Cum'a 87).

★ *İbnu'l-Esir,* en-Nihaye'de şöyle der: "Burada likâullah (Allah'a kavuşmak)tan murad Ahiret yurduna dönüş ve Allah'ın indindeki şeylerden taleptir. Bundan gaye ölüm değildir. Çünkü herkes ondan nefret eder. Öyleyse kim dünyayı terkeder ve ona buğzederse Allah'a kavuşmayı sever, kim de dünyayı tercih edip ona kendini verirse Allah'a kavuşmayı sevmez, çünkü bu kimse, ona ölümde vasıl olur."

★ *Hattabî* der ki: "Kulun Allah'a kavuşmayı sevmesinin manası, ahireti dünyaya tercih etmesidir. Böylece kul, dünyada ikametin devam etmesini sevmez, bilakis oradan göçe hazırlık yapar. Allah'a kavuşmaktan nefret, bunun zıddıdır."

★ *Nevevî* der ki: "Hadisin manası şudur: "Şer'an itibar edilen, muhabbet ve nefret, hayatının sonuna gelmiş kimseye birkısım gaybî ahvalin açılıp, sonunun ne olacağı gösterilen, bu sebeple, artık tevbesinin kabul edilmediği can çekişme anında vaki olan muhabbet ve nefrettir."

4- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD:

★ Hayır ehli, şerefleri sebebiyle önce zikredilir, şer ehli sayıca çok olsa da ikinci planda mevzubahis edilmelidir.

★ Cezalar amel cinsindendir. Hadiste muhabbet muhabbetle, nefret nefretle karşılık görmektedir.

★ Bazı alimler *lika*'yı rü'yet olarak tevil ederek hadisten ahirette hayır ehlinin Allah'ı göreceğine delil bulmuş ise de bu zayıf addedilmiş ve *lika* ile *Allah'ın sevabına kavuşmanın* kastedilmiş olmasının da mümkün ve makul olduğu ileri sürülmüştür.

★ Can çekişen kimsede sürur ve ehemmiyet alameti zuhur ederse,

bu onun hayır üzere olduğuna delildir. Aksi zuhur ederse şer üzerine olduğuna delil olur.

★ Allah'a kavuşma sevgisi, ölümü temenni etme yasağına girmez. Çünkü bu, ölümü temenni etmediği halde kişide bulunabilir. Nitekim Allah'a kavuşma muhabbeti hasıl olan kişide bu hal, ölümün gelmesi veya gecikmesiyle ortadan kalkmaz. Halbuki can çekişme ve gaybî halleri görme anı, ölümü temeni yasağına girmez. Bilakis o anda temeni müstehabtır.

★ Sıhhat halinde ölümden nefret etmenin farklı şekilleri var:

★★ Bazı insanlar, ölümden sonraki ahiret nimetlerine, dünyayı tercih ederek ölümden nefret eder. Bu, mezmumdur.

★★ Bazıları, kendisini bekleyen hesaptan korkarak ölümden nefret eder. Bunlar yeterli amelde bulunamadığını, hazırlığı olmadığını idrak eder de gerekli şekilde Allah'ın emrini yerine getirmek arzusuyla ölmemek ister. Bunlar ölümden nefret etmede mazurdur. Bu gruba girenlerin çok ciddi şekilde uhrevi hazırlığa girişmeleri ve ölüm gelinceye kadar bu hali terketmemeleri gerekir. Ölüm geldi mi, bunların Allah'ın rahmetinden ümidvar olarak ölümü nefretle değil, muhabbetle karşılamaları icab eder.

★ Dünyada, sağlardan hiç kimse Allah'ı göremez. Bu görme işi, mü'minlere ölümden sonra vaki olur. Zira, hadisin bir başka veçhinde: وَالْمَوْتُ دُونَ لِقَاءِ اللّٰهِ *"Ölüm, Allah'a kavuşmadan öncedir"* ibaresi gelmiştir. *Lika,* rü'yetten daha âmm bir tabirdir. Öyleyse lika ortadan kalkınca *rü' yet* (görme) de ortadan kalkar. Nitekim bir Müslim hadisinde, buradakinden daha sarih olarak şöyle buyrulmuştur: إِنَّكُمْ لَنْ تَرَوْا رَبَّكُمْ حَتَّى تَمُوتُوا *"Siz, ölmedikçe Rabbinizi göremeyeceksiniz."*

FERAİZ VE MEVARİS (MİRASLAR) BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

MİRASIN SEBEPLERİ, MANİLERİ

İKİNCİ FASIL

FERAİZİN AHKAMI VE VARİSLER

- ★ Dede, Nine
- ★ Kızlar, Kızkardeşler
- ★ Erkek Kardeşler
- ★ Cenin
- ★ Veled-i Mülâane
- ★ Mutedde (İddet Bekleyen Kadın)
- ★ Kelâle (ne evlad ne de baba bırakmadan ölen)
- ★ Zevi'l-Erhâm
- ★ Miras-ı diyet
- ★ Miras-ı sadaka
- ★ Cemaat-ı varis
- ★ Miras-ı vela
- ★ Miras-ı asabe

ÜÇÜNCÜ FASIL

RESULULLAH (ALEYHİSSALATU VESSELAM)'IN MİRASI VE GERİDE BIRAKTIKLARI

FERAİZ BÖLÜMÜ

BİRİNCİ FASIL

MİRASIN SEBEPLERİ, MANİLERİ

UMUMİ AÇIKLAMA

Ferâiz kelimesi farizanın cem'idir. *Fariza, mefrûza* manasında yani ism-i mef'ul olarak kullanılmaktadır. Kesmek manasına gelen *farz* kökünden gelir. Arap فَرَضْتُ لِفُلاَنٍ كَذَا deyince "Ona maldan bir miktar kesip (ayırdım)" demiş olur. Bu yorum Hattabi'ye göredir. Bazı alimler, bu kelimenin yayın iki ucuna kiriş yerleştirmek maksadıyla oyuk açmak manasına gelen farzdan geldiğini iddia etmiştir. Ancak, "Bu ikinci manada Allah'ın farzettiği şeyler kastedilir. Bunlar, Allah'ın kullara mecbur ettiği şeylerdir (kul onun dışına çıkamaz)" denmiştir.

Ragıp der ki: "Farz, sert bir şeyi kesmek, onda iz meydana getirmektir. Mevaris şu ayette feraiz kelimesiyle hususileştirilmiştir: نَصِيباً مَفْرُوضاً **"takdir edilmiş pay"** (Nisa 7). Burada "miktar" veya "malum" veya "başkalarından kesilip ayrılmış" manalarına gelir. İbarenin geçtiği ayetin meali şöyle:

"Erkekler için anne ile babanın ve yakın akrabanın bıraktığı mirastan bir pay vardır. Kadınlar için de anne ile babanın ve yakın akrabanın bıraktığı mirastan bir pay vardır. Miras olarak kalan mal az olsun çok olsun, "onlar için takdir edilmiş birer pay vardır"; hiçbiri bundan mahrum bırakılamaz" (Nisa 7)."

Şu halde *feraiz* kelimesi mirastan varislere düşen hakları, payları ifade etmektedir. Bu paylar meselesi, ölen kimsenin bıraktığı malların çeşidine, geride bıraktığı şahısların akrabalık derecesine, onların kadın-erkek şeklindeki cinsiyetine, borç bırakıp-bırakmadığı, vasiyette bulunup-bulunmadığı gibi farklı durumlara bağlı olduğu için hesaplanması karmaşık bir konudur. Bu hususi bir ilim ister. Bu sebeple buna ilm-i fe-

raiz denmiştir. Bu ilmi iyi bilenlere de ferazi denilir. Resûlullah ferâiz ilminin ihmal edilmemesine, zamanla bunu bilenlerin pek azalacağına dikkat çekmiştir.

4706 ١ — عن أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ، وَلاَ الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ]. أخرجه الستة إلا النسائي، ولم يذكر مالك: ولا الكافر المسلم.

1. (4706)- *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki:

"Müslüman kimse kafir kimseye varis olamaz; kâfir de Müslümana varis olamaz." [Buharî, Feraiz 26; Müslim, Feraiz 1, (1614); Muvatta, Feraiz 10, (2, 519); Ebu Davud, Feraiz 10, (2909); Tirmizî, Feraiz 15, (2108).]

AÇIKLAMA:

"İslam dini farklı dinlere mensup olanların birbirlerine varis olamayacağını teşrî etmiştir. Yukarıdaki hadisi aynen bab başlığı yapan Buharî hazretleri, başlığın devamı olarak, İslam ulemasının ittifak ettiği bir hususu kaydeder: *"...Mirasın taksiminden önce Müslüman olan kimseye miras yoktur."*

Ancak, hadis metninden bu hükmün çıkarılması ihtilaflı bir meseledir. Bir kısım alimler bu hükme giderken, diğer bir kısmı: "Bunun için başka delile ihtiyaç var" demiştir.

"Mirasın taksiminden önce Müslüman olan kimseye miras yoktur" diyenlere karşı çıkanlar der ki: "Kişi, mirasa, ölümle istihkak kesbeder. Öyleyse ölümle mal, sahibinin mülkiyetinden çıktı mı, artık varislerin hak sahibi olması için taksim beklenmez. Ölüden kendilerine intikal eden mala müstehak olmuşlardır; mal henüz taksim edilmemiş bile olsa." *İbnu'l-Münir* burada şöyle bir temsil getirir: "Ölen bir Müslümanın, biri kafir biri Müslüman iki oğlu olsa, kafir olan oğlu, mal taksim edilmezden önce Müslüman olsa, cumhura göre bu oğlan mirastan pay alır. Buna sadedinde olduğumuz *Üsame İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) hadisinin amm olan hükmü delalet eder. Ancak Hz. Muaz'dan gelen hadise göre Müslümanın varis olma nokta-i nazarı değişmektedir: Müslüman, kafire varis olabilmekte, kafir Müslümana olamamaktadır. Hz. Muaz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)'ın* الاسلام يزيد ولا ينقص *"İslam artar, eksilmez"*[11] hadisine dayanır."

11- Bu hadisin geniş açıklaması 4711 numaralı hadiste gelecek.

Birkısım alimler Ebu Davud'da (Feraiz 10) da gelmiş olan bu hadisin, ihticac edilmeyecek kadar zayıf olduğunu ileri sürmüştür. *Müsedded*'in bir tahricine göre, "biri Müslüman diğeri Yahudi iki kardeş, Yahudi olan babalarının ölümüyle miras hususunda ihtilafa düşerler ve *Hz. Muaz İbnu Cebel*'e başvururlar. İhtilafa göre Yahudi kardeş malın tamamına el koymuştur. Müslüman kardeş buna itiraz ederek, Hz. Muaz'a çıkmıştır. Hz. Muaz, Müslümanı da varis kılmıştır."

İbnu Ebi Şeybe'nin, *Abdullah İbnu Ma'kul* tarikinden yaptığı rivayete göre, *Hz. Muaviye* نَرِثُ أَهْلَ الْكِتَابِ وَلاَ يَرِثُونَا "Biz Ehl-i Kitaba varis oluruz, onlar bize varis olamaz; tıpkı onların kızlarını nikahlamak helal olduğu halde, bizim kızlarımızın onlara helal olmadığı gibi" demiştir. Mesruk, *Said İbnu'l-Müseyyeb, İbrahim Nehai* ve *İshak İbnu Rahuye* de böyle hükmetmiştir.

Aksi görüşte olan cumhur der ki: "Bu hüküm, nassa muarız olan bir kıyastır. Halbuki nasstaki murad, (kıyasa gitmeye hacet bırakmayacak kadar) sarihtir. Böyle bir nass varken kıyasa gidilmez. Mezkur hadise gelince, maksud olan murad da nass değildir. Bilakis Müslümanın diğer din mensuplarına üstün olacağını ifade etmektedir. Bu üstünlüğün miras meselesiyle bir alakası yoktur. Nitekim bu hükme bir başka kıyas muaraza eder. Buna göre, tevarüs yani varis olma hadisesi, velayetle ilgilidir. Müslümanla kafir arasında Rab Teala'nın şu ayeti mucibince velâyet (dostluk) yoktur: لاَ تَتَّخِذُوا الْيَـهُـودَ وَالنَّصَارَى أَوْلِيَاءَ **"Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dost edinmeyin; onlar birbirlerinin dostudur. Sizden kim onları dost edinirse, şüphesiz onlardan olur"**(Maide 51). Ayrıca, zımmî bir erkek harbî bir kadınla evlense, kadına varis olamaz. Böyle bir durumda zımmînin: "Ben Müslümana varis olurum. Çünkü onlar bizimle nikahlanıyorlar" demesi halinde delil ters dönmüş olur."

Bu meselede, *İbnu Hacer*'in kaydına göre üçüncü bir görüş, "mirasın taksimini esas almaya" dayanır. Bu husus, *Hz. Ömer, Hz. Osman, İkrime, Hasan* ve *Cabir İbnu Zeyd*'den rivayet edilmiştir. Ancak Hz. Ömer'den bunun aksi görüş de rivayet edilmiştir.

4707 ٢ـــ وعن ابْنِ عَمْرِو بنِ الْعَاصِ وَجَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهـم قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَتَوارَثُ أَهْلُ مِلَّتَيْنِ]. أخرجه أبو داود عن ابْنِ عَمْرو. والترمذي عن جابر.

2. (4707)- *İbnu Amr İbni'l-As* ve *Hz. Cabir* (radıyallahu anhüm) anlatıyorlar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İki farklı din mensupları birbirlerine varis olamazlar." [Ebu Davud, Feraiz 10, (2911); Tirmizî, Ferâiz 16, (2109). Ebu Davud'un rivayeti İbnu Amr'dan, Tirmizî'nin rivayeti Hz. Cabir'dendir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi, farklı dine mensup olan kafirlerin birbirlerine varis olamayacağına hükmedenler esas almışlardır. Ancak cumhur, hadiste geçen iki dinden biriyle *"İslam"*ın, diğeriyle *"küfr"*ün kastedildiğine hükmetmiştir. Böyle olunca bundan çıkacak hüküm, önceki hadisle müsavi olur.

Şafi, Hanefi başta olmak üzere ulâmanın çoğunluğuna göre, kafirler kendi aralarında birbirlerine varis olabilirler. Müslümanla aralarında tevarüs cereyan etmez.

2- Alimler zımmî ile harbî arasında fark gözetmişlerdir. Ebu Hanife zımmî ve harbî kafirlerin birbirlerine varis olamayacaklarını söylemiştir. Harbîler, Ebu Hanife'ye göre aynı diyarda olurlarsa tevarüs ederler. Şafii mezhebine göre böyle bir şart aranmaz.

3- Bir kısım alimler *(Sevri, Rebîa vs.)* ise kafirleri üçe ayırmıştır:

★ Yahudiler,

★ Hıristiyanlar

★ Diğerleri,

Bu üç dinden biri diğerlerine varis olamaz.

4- Medine ve Basra ulemâsından bir grup da şöyle demiştir: "Kâfirlerden her grup ayrı bir dindir. Öyleyse Mecusi, putpereste varis olamaz, Yahudi Hıristiyana varis olamaz." Bu görüşte olan Evzâî daha da ifrata kaçarak; Aynı dine mensup iki farklı fırka, birbirlerine varis olamaz" demiştir.

5- Mürted hususunda ihtilaf edilmiştir:

★ *Şafiî* ve *Ahmed:* "Mürted öldü mü malı bütün Müslümanlara fey' (ganimet) olur" demiştir.

★ *Malik:* "Malı fey' olur. Ancak, irtidadıyla, Müslüman varislerini malından mahrum kılmayı kastetti ise, mal varislerinin olur" demiştir. Zındık hakkında da hükmü böyledir.

★ *Ebu Yusuf* ve *Muhammed*'e göre "Mürtedin malı Müslüman varislerinin olur."

★ *Ebu Hanife*'ye göre: "İrtidatdan önce kazandıkları, Müslüman varislerindir. İrtidatdan sonraki kazandıkları devlet hazinesine gider."

★ *Alkame* gibi bazıları: "Onun malı, geçmiş olduğu din mensuplarına intikal eder" demiştir.

★ *Davud-u Zahiri:* "Girdiği dine mensup varisleri bu mala müstehak olur" demiştir.

4708 ٣- وعن أُسَامَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ أنَّهُ قَالَ: [يَا رَسُولَ اللّهِ! أيْنَ تَنْزِلُ غَداً فِي دَارِكَ بِمَكَّةَ؟ قَالَ: وَهَلْ تَرَكَ لَنَا عَقِيلٌ مِنْ رِبَاعٍ أوْدُورٍ، وَكَانَ عَقِيلٌ وَرِثَ أبَا طَالِبٍ هُوَ وَطَالِبٌ، وَلَمْ يَرِثْهُ جَعفَرٌ وَلاَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا لأنَّهُمَا كَانَا مُسْلِمِينَ، وَكَانَ عَقِيلٌ وَطَالِبٌ كَافِرَيْنِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

3. (4708)- *Hz. Üsâme* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre [haccı sırasında Aleyhissalâtu vesselâm'a] denmiştir ki:

"Ey Allah'ın Resûlü! Yarın nereye ineceksin, Mekke'deki evine mi?"

"Akil bize ev-bark bıraktı mı ki?" buyurdular. Akil ile Talip, Ebu Talib'e varis olmuşlardı. Ne Ali ne de Cafer (radıyallahu anhüma) ona varis olamamışlardı. Çünkü bu ikisi Müslüman idiler. Akil ve Talib ise kafirdiler." [Buharî, Hacc 44, Cihad 180, Megazî 48; Müslim, Hacc 439, (1351); Ebu Davud, Feraiz 10, (2910).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisle ilgili fıkha müteallik açıklamaya geçmeden önce, hadiste geçen isimler hakkında bilgi verelim: *Akîl, Talip* ve *Cafer, Hz. Ali*'nin kardeşleridir; yani *Ebu Talib*'in oğulları. Bir başka deyişle Resûlullah'ın amcaoğulları. *Talip,* hepsinin büyüğüdür, babaları künyesini ondan almıştır. *Talip, Akil*'den, *Akil Cafer*'den, *Cafer* de *Ali*'den onar yaş büyüktür. Şu halde en küçükleri Ali'dir. *Hz. Cafer,* Mute Savaşı'nda şehit olmuştur. *Cafer-i Tayyar* ve *Zülcenâheyn* diye de meşhurdur. Babalarının vefatında *Akil* ve *Talip* müşrik iseler de *Akil*, Hudeybiye'de Müslüman olacak, *Tâlip* ise küfrü üzerine ölecektir. Hadisin *İbnu Mace*'deki veçhinde *Talip* ve *Akil*'in *Ebu Talip*'e varis oldukları, Müslüman olmaları sebebiyle, Cafer ve Ali'nin varis olamadıkları ifade edilir.

2- Hadiste geçen *ribâ* kelimesi rab'ın cem'idir. Rab beytler (aile meskeni) ihtiva eden menzil demektir. Dar (mahalle) manasına geldiği de

söylenmiştir.[12] Öyleyse dar ve riba kelimesinin yan yana kullanılmış olması ya tekid ifade eder veya ravinin "bu kelimelerden hangisi hadiste gelmişti" diye düştüğü şekki ifade eder. Tercümede ev-bark diyerek te'kid şıkkını esas aldık.

3- Bu hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Veda Haccı sırasında *Hz. Üsâme*'nin bir sorusuna cevabını aksettirmektedir. Üsâme (radıyallahu anh), Mekke'deki ikamet sırasında *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın nerede ikamet edeceğini merak etmektedir. Eski doğup büyüdüğü evinde mi, başka bir yerde mi? Çünkü, orası Akil tarafından çoktan satılmış durumdaydı. Rivayetler, hicretle birlikte Mekke'de olduğu gibi terkedilmiş olan *Hz. Ali, Hz. Cafer* ve *Resûlullah*'a ait akarları Akil'in sattığını ifade eder. Keza diğer muhacirlerin malları da müşrik yakınları tarafından yağmalanıp satılmıştı.

Şu halde *Üsâme* (radıyallahu anh)'nin sorusu, harp halinde yapılmış bu haksız tasarrufların meşruiyyet durumuna yönelik olabilir. Bu emrivakiyi *Resûlullah* kabulmu edecek, yoksa kabul etmeyip, o gün elinde tutanlardan geri mi alacak?

Şarihler, bu hadisle ilgili açıklamalarında bir başka soruyu gündeme getirip münakaşasını yaparlar: Dini bakımdan ayrı bir statüye sahip bulunan ve haram olan Mekke'deki evlerin durumu nedir? Satılabilir mi, satılamaz mı? Orada şahsî mülk edilebilir mi, edilemez mi?

Yine bu hadisle ilgili olarak üzerinde durulan bir husus, Kur'an'da geçen el-Mescidü'l-Haram'la kastedilen huduttur. Mekke'nin her tarafı mı, muayyen bir kısım mı?

Hadisten, bir Müslümanın dar-ı harpte mülk edinmesi halinde, burası fethedilecek olsa o mülkün eski Müslüman sahibine ait olacağı hükmü de çıkarılmıştır.

Bu meseledeki ihtilaf, mevzu üzerine gelmiş bulunan farklı hadislerden ve farklı tatbikatlardan ileri gelir.

★ Sadedinde olduğumuz hadiste geçen Resûlullah'ın *"Akil bize ev-bark bıraktı mı?"* sözü ile Efendimiz'in, Akil'in tasarrufunu meşru addettiği manası çıkarılmıştır. Bu telakkiye göre, Akil'in tasarrufu cahiliye devrinde yapılmış olmasına rağmen, sonradan meşru addedilip kabul edi-

12- Arapçada dar: Aynı avlu etrafında kümelenen aile meskenleri manasına gelir. Akrabaların meskenidir. Birçok ailelerin ayrı ayrı meskeni aynı avluya açılarak dışarıya karşı yekparelik arzeder. Bunu mahalle kelimesiyle karşılamak daha muvafık gözüküyor.

len bir kısım tasarruflar sırasına girer. Nitekim cahiliye devrinde nikahlananların sonradan nikahları yenilenmemiştir.

★ Cumhur, bu hadise dayanarak Mekke'deki evlerin miras olacağına, alınıp satılacağına hükmetmiştir.

★ Öte yandan *Alkame İbnu Nadla*'dan *İbnu Mace*'nin kaydettiği bir hadiste şöyle denir: تُوُفِّيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَمَا تُدْعَى رِبَاعُ مَكَّةَ الاَّ السَّوَائِبَ مَنِ احْتَاجَ سَكَنَ وَمَنِ اسْتَغْنَى أَسْكَنَ *"Resûlullah, Ebu Bekr ve Ömer öldükleri zaman Mekke'nin evlerine, sevâib (Allah için bağışlanan, bedava istifade edilen şey) deniliyordu. ihtiyaç duyan oturur, ihtiyaç duymayan da başkasını oturturdu."*

Bu hadisin munkatı ve mürsel olması sebebiyle zayıflığına dikkat çekilmiş olmakla beraber, İbnu Ömer, Mücahid ve Ata bu hadisin zahiriyle hükmetmişlerdir.

İbnu Hacer'in açıklamasını takip edelim: "Abdurrezzak, İbnu Cüreyc' ten naklen der ki: "Ata, Harem bölgesinde kirayı nehyeder, "bana Hz. Ömer'in, Mekke'deki evlerin kapılanmasını yasakladı. Çünkü hacılar, evlerin arsalarına inmekte idi" derdi. Evine ilk kapı koyan kimse Süheyl İbnu Amr oldu ve bu hususta Hz. Ömer'e özür beyan etti."

Tahavî'nin *İbrahim İbnu Muhacir* tarikiyle Mücahid'den nakline göre, Mücahid: "Mekke mübahtır; orada ev-barkın satılması, evlerinin kiraya verilmesi haramdır" demiştir. Sevrî ve Ebu Hanife de aynı hükme varmıştır. *Ebu Yusuf,* Hanife'ye bu meselede muhalefet etmiştir. *İmam Muhammed*'in görüşünde ihtilaf edilmiştir. Cumhur caiz olduğuna hükmeder, Tahavî de cevaz hükmüne uyar, Alkame hadisinin bilfarz sahih olduğu kabul edilse bile az ilerde belirtilen tevile dayanılarak zahirine uyulmayış sebebi belirtilmiştir.

Şafiî hazretleri, *Buhari*'nin Kitabu'l-Hacc'da tahric ettiği Üsâme hadisiyle ihticac etmiştir. Şafiî merhum der ki: "Resûlullah, hadiste mülkü, hem kendine hem de satana (Akil'e) izafe etmektedir." Şafiî'nin bu meselede bir diğer hücceti Resûlullah'ın fetih senesinde sarfettiği şu sözüdür: مَنْ دَخَلَ دَارَ أَبِي سُفْيَانَ فَهُوَ آمِنٌ *"Kim Ebu Süfyan'ın evine girmişse emniyettedir."* Burada evi *Ebu Süfyan*'a izafe etmiştir.

Şafiî gibi düşünen İbnu Huzeyme, ayetten delil getirmiştir: لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ **"O mallarda bir de evlerinden çıkarılıp mallarından mahrum bırakılmış fakir muhacirlerin**

hakkı vardır.." (Haşir 8). Allah Teala hazretleri, bu ayet-i kerimede Mekkeli muhacirlere evlerini nisbet etmektedir; tıpkı mallarını nisbet ettiği gibi. Eğer evler kendilerinin olmasaydı, kendilerinin olmayan evlerden çıkarılmış olmakla mazlum sayılmayacakladı." İbnu Huzeyme devamla der ki "Eğer Akil'in sattığı evler mülk edinilmeyecek mahiyette olsaydı, o evlere Müslüman olmaları hasebiyle Ali ve Cafer evleviyetle müstehak olacaktı." Büyu bölümünde görüleceği üzere, Hz. Ömer Mekke'de hapishane yapmak üzere bir ev satın almıştır. Abd İbnu Humeyd'in bir tahricinde Hz. Ömer'in, hacc sırasında Mekke evlerinin kapılarını kapamayı yasakladığına dair Nafi'in İbnu Ömer'den rivayet ettiği haber, bu söylediğimizle muaraza etmez. Abdurrezzak'ın Mücahid'den yaptığı bir tahrice göre, Hz. Ömer: "Ey Mekkeliler, evlerinize kapı koymayın, ta ki, uzaktan gelenler diledikleri yere insinler" demiştir. Bu rivayetin, Hz. Ömer'den bir başka veçhini de daha önce kaydettik. Bunların arasını şöyle cemetmek mümkündür. Hz. Ömer, dışardan gelenlere merhameten, onlardan kira alınmasını hoş karşılamamış olmalı. Bundan Mekke'deki evlerin alınıp satılmasını yasaklama hükmü çıkmaz. Ahmed İbnu Hanbel ve başkaları da bu görüşe meyletmiştir. İmam Malik'in bu meseledeki tutumu hususunda ihtilaf edilmiştir:

★ *el-Kadı İsmail* der ki: "Kur'an'ın zahiri, bundan kastedilen şey içerisine, menasik ve namaz icra edilen mesciddir. Mekke'nin diğer evleri değil."

★ *el-Ebheri* der ki: "Malik ve ashabının kavli Mekke'nin savaşla fethedildiği hususunda ihtilaf etmez. Onların ihtilafı "Mekke'yi Resûlullah, hurmetinin büyüklüğü sebebiyle Mekke ahalisine bağışladı mı, yoksa Müslümanlara mı bıraktı?" hususundadır. Bu ihtilaf da, evlerinin satılması, kiraya verilmesi meselesindeki ihtilafa bais olmuştur. "Mekke savaşla fethedildi" diyenlerce racih olanı, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mekke'nin evlerini eski ahalisine bağışladığı"dır. Böylece Mekke'nin hükmü, savaşla fethedilen diğer beldelerin hükmünden farklı olmaktadır." Süheylî ve başkaları bunu zikretmiştir.

★ *el-Mescidu'l-Haram*'la kastedilen nedir? Bu husustaki münakaşaya daha önce yer verdiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz (4583. hadis).

4- Hadiste mevzubahis edilen darın (yani evin) *Haşim İbnu Abdi Menaf*'a ait bulunan dar olduğu, bunun *Haşim*'den sonra oğlu Abdulmuttalib'e geçtiği, bunu Abdulmuttalib'in, hayatında oğulları arasında taksim ettiği, böylece *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a da, babasının hissesi sebebiyle bir hak düştüğü, Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu evde dünyayı

şereflendirdiği belirtilir. *İbnu Hacer,* Resûlullah'ın evindeki, Akîl ve Talib'in tasarruflarını şöyle açıklar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hicret edince, *Akil* ve *Talib*, "dar"ın tamamına, Müslüman olmamaları ve Resûlullah'ın da hicretle hakkını terketmiş olması haysiyetiyle tevarüs ettiler. Talib, Bedir'de öldürülünce, Akîl darın tamamını sattı." *el-Fakihî,* bu darın Akil'in evladlarının elinde devam ettiğini, Haccac-ı Zalim'in kardeşi *Muhammed İbnu Yusuf*'a yüz bin dinara sattıklarını kaydetmiştir.

el-Davudî ve başkası, hadisle ilgili farklı bir açıklama sunarlar: "Hicret eden mü'minlerin evini kafir yakınları satmışlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, -onlardan İslam'a girenlerin kalplerini kazanmak için- bu cahiliye tasarruflarını te'yid etti."

Hattabî der ki: "Bana göre, bu ev Akil'in mülkünde baki kalmış olsaydı bile, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, o eve yine de inmezdi. Çünkü o evler artık, Allah yolunda terkedilmiş evlerdi, bir daha onlara geri gelmezlerdi." Ancak, Hattabî'yi bu görüşünde tenkid etmişler ve: "hadisin siyakı Akil'in evi sattığını ifade etmektedir. Hadisten şu mana çıkmaktadır: "Eğer Akîl satmasaydı Resûlullah ona inecekti" demişlerdir.

Şarihler, ilgili hadislerin şerhinde başka teferruata da inerler.

4709 ٤– وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْقَاتِلُ لاَ يَرِثُ]. أخرجه الترمذي.

4. (4709)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Katil varis olamaz."* [Tirmizî, Ferâiz 17, (2110).]

AÇIKLAMA:

Hadis, katilin maktule varis olamayacağını ifade etmektedir. Ulemâ çoğunluk itibariyle bu görüştedir. Katil hataen veya kasten de öldürse hüküm böyledir. *Hz. Ömer, Ali* ve *Şureyh* gibi meşhur kadılar, *Şafiî, Ebu Hanife* ve ashabı gibi imamlar hep aynı görüşü paylaşırlar. Maldan da diyetten de pay alamayacağını söylerler.

İmam Malik ve *Nehâî,* hataen katilin diyetten olmasa da maldan miras hissesi alacağını söylemişlerdir. Ancak alimler tahsis, delilsiz makbul değil demişlerdir.

Cabir İbnu Zeyd'den gelen bir rivayette daha sarih olarak: *"Hangi er-*

kek, bir erkek veya kadını âmden veya hataen öldürecek olsa onlardan buna miras yoktur; hangi kadın, bir erkek veya bir kadını âmden veya hataen öldürecek olsa o kadına bunlardan miras yoktur" denmiştir.

4710 ٥– وعن سعيد بن المُسَيَّب قال: [أبي عُمَرُ أنْ يُوَرِّثَ أحَداً مِنَ الأعَاجِمِ إلاَّ أحَداً وُلِدَ فِي الْعَرَبِ]. أخرجه مالك.

وزاد رزين: «وامْرَأةٌ جَاءَتْ حَامِلاً فَوَلَدَتْ فِي الْعَرَبِ فَهُوَ يَرِثُهَا إنْ مَاتَتْ وَتَرِثُهُ إنْ مَاتَ، وميراثه في كتاب الله تعالى».

5. (4710)- *Said İbnu'l-Müseyyeb* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), Arap (memleketinde) doğmadıkça, Acem'den birini varis kılmaktan imtina etmiştir." [Muvatta, Feraiz 14, (2, 520).]

Rezîn şu ilavede bulundu: "Hamile olarak gelip Arap (memleketinde) doğuran kadını da hariç kıldı. Bu durumda erkek, eğer ölürse kadına varis olur. Eğer erkek ölürse, kadın da ona varis olur. Erkeğin miras (taki pay nisbet)i Allah'ın kitabında vardır."

AÇIKLAMA:

Zürkânî'nin açıklamasına göre, *İmam Malik*'in İbnu'l-Müseyyeb'ten yaptığı bu rivayet, Arap olmayanlardan birinin, ölen bir kimse hakkında delil ve hüccete dayanmadan: "Ben onun yakınıyım, malına varisim" şeklinde bir iddiada bulunacak olsa, Acemler kendi aralarında bunu ikrar da edecek olsalar, Hz. Ömer'in bu iddiayı kabul etmediğini fade etmektedir. Ancak, bunun gerçek olduğu bilinir ve adil Müslümanların şehadetiyle sübut bulursa, bu durumda İslam memleketinde doğmuş biri gibi verâset hakkı doğar ve birbirlerine varis olurlar.

İmam Malik der ki: "Hamile bir kadın düşman diyarından gelse, Arap memleketinde doğum yapsa bu çocuk belli ki onundur; kadın ölse, çocuk ona varis olur; çocuk ölse, kadın ona varis olur. Kadının alacağı miras payı da Allah'ın kitabında belirtilmiştir; altıda veya üçte bir."

4711 ٦– وعن أبي الأسْوَدِ الدُّؤَلي قال: [أُتِيَ مُعَاذٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بِمِيرَاثِ يَهُودِيٍّ فَوَرَّثَهُ ابْناً لَهُ مُسْلِماً وَقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الإسْلاَمُ يَزِيدُ وَلاَ يَنْقُصُ]. أخرجه أبو داود.

6. (4711)- *Ebu'l-Esved ed-Düelî* anlatıyor: "Hz. Muaz'a bir Yahudinin miras meselesi getirildi. Onun Müslüman oğluna da mirastan pay verdi

ve dedi ki: "İslam [galebe çalar, ona galebe çalınmaz], artar eksilmez." [Ebu Davud, Feraiz 10, (2912, 2913).]

AÇIKLAMA:

1- 4706 numaralı hadiste geçtiği üzere Hz. Muâz, Müslüman kafirden miras alabileceği görüşünde idi. Bu sebeple, kendisine intikal eden -biri Yahudi, diğeri Müslüman- iki kardeşin, Yahudi babalarının mirasıyla ilgili ihtilaflarında, Müslüman kardeşin de mirasa iştirak etmesine hükmetmiştir. Kullandığı delil de yukarıda kaydedilen, Resûlullah'ın الاسلام يزيد ولا ينقص sözüdür. Şarihler bu ibareye muhtelif manalar vermişlerdir.

★ İslam, (kendisine dahil olanlarla) artar, (irtidad edenlerle) eksilmez.

★ İslam, (fethedilen memleketlerle) artar, (keferenin galebe çalacağı diyarlarla) eksilmez.

★ İslam'ın hükmü galebe çalar. Onun galebe çaldığı hususlardan biri, ebeveyninden biri Müslüman olan kimseye İslam hükmünün verilmesidir. Hz. Muâz bu manayı esas alarak, hadisten Müslüman kafire varis olacağına, fakat kafirin Müslümana varis olamayacağına hükmetmiştir.

2- Hadisin bazı vecihlerinde الْاَسْلاَمُ يعلو ولاَ يُعلَى "İslam üstün olur, ona üstün olunamaz" ibaresi yer eder. Teysir'in metninde yok ise de köşeli parantez içine alarak bu ziyadeyi dercettik.

4712 ٧– وعن عَمرِو بنِ شُعَيبٍ عن أبيه عن جدّه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : أيُّمَا رَجُلٍ عَاهَرَ بِحُرَّةٍ أوْ أمَةٍ، فَالْوَلَدُ زِناً لاَ يَرِثُ مِنْ أبِيهِ وَلاَ يَرِثُه]. أخرجه الترمذي ولم يذكر: وَلاَ يَرِثُه.

« الْمُعَاهَرَةُ » الزنا. و« المُعَاهِرُ » الزاني. و« عَهَرَ بِهَا » إذا زنى بها.

7. (4712)- *Amr İbnu Şuayb, an ebihi an ceddihi* tarikiyle anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hür veya cariye bir kadınla kim zina yaparsa, bundan hasıl olacak çocuk veled-i zinadır, ne o babasına, ne de babası ona varis olamaz." [Tirmizî, Feraiz 21, (2114).]

AÇIKLAMA:

İslâm uleması, bu hadise dayanarak veled-i zinanın babaya varis olamayacağına hükmetmiştir: "Çünkü derler, verasette asıl, nesebtir. Ve-

led-i zina ile zani arasında nesep yoktur. Böyle olunca verasete hak kazanamaz." Bu çocuğa da ne zani ne de yakınları varis olamazlar.

Tirmizî, ilim ehlinin bu hadisle amel ettiğini belirtir.

İKİNCİ FASIL

FERAİZİN AHKÂMI VE VARİSLER

❑ DEDE VE NİNE

4713 ١– عن ابنِ الزبير رَضيَ اللهُ عَنهما قال: [أَنَّهُ كَتَبَ إلَيْهِ أَهْلُ الْكُوفَةِ في الْجَدِّ فَقَالَ: أَمَّا الّذي قَالَ فيـهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ كُنْتُ مُتَّخِذاً مِنْ هذهِ الأُمَّةِ خَليلاً لاَتَّخَذْتُهُ فإنَّهُ نَزَّلَهُ مَنْزِلَةَ الأَبِ. يَعْنِي أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ]. أخرجه البخاري. ومعناه: جعل الجدّ في منزلة الأب، وأعطاه ما يأخذ الأب من الميراث.

1. (4713)- *İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre: Ehl-i Kûfe, kendisine yazarak dede hakkında sormuşlardı. O da şu cevabı vermişti: "Hakkında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Ben bu ümmet içerisinde birini kendime halil seçseydim, onu seçerdim"* dediği kimse, yani Ebu Bekr, dedeyi (miras meselesinde) baba yerine koymuştu." [Buhârî, Fezâilu'l-Ashab 5.]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, *Abdullah İbnu Zübeyr*'e dedenin mirastan alacağı pay sorulmuş, o da *Hz. Ebu Bekr*'in bu meseledeki kanaatini yazarak cevap vermiştir. Bu cevaba göre, Hz. Ebu Bekr: "Dede, baba gibi mirastan pay almalıdır. Büyük babanın varlığı halinde kardeşler mirasa iştirak etmemelidir, miras tamamiyle dedeye kalmalıdır" diye fetva vermiştir.

4714 ٢– وَعَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: [جَاءَ رَجُلٌ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ: فَقَالَ: إنَّ ابْنَ ابْنِي مَاتَ، فَمَالِي مِنْ مِيرَاثِه؟ قَالَ: لَكَ السُّدُسُ، فَلَمَّا وَلَّى دَعَاهُ. فَقَالَ: لَكَ سُدُسٌ آخَرُ؛ فَلَمَّا وَلَّى دَعَاهُ وَقَالَ: إنَّ السُّدُسَ الآخَرَ طُعْمَةٌ]. أخرجه أبو

داود والترمذي.

وقال أبو داود: قال قَتَادَةُ: فَلاَ يَدرون مع أيّ شئ ورثه. قال قتادة: وأقلّ شئ ورث الجدّ السدس.

يُقَال أعطاه هذا الشئ «طُعْمَةً» إذا أعطاه زائداً على حقه، أو أعطاه شيئاً لا يعطى غيره مثله.

2. (4714)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam gelerek: "Oğlumun oğlu vefat etti. Ondan miras hakkım nedir?" diye sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Sana altıda biri var!" buyurdu. Adam dönüp gidince geri çağırdı ve:

"Sana diğer bir altıda bir daha var!" buyurdu. Adam dönüp gidince tekrar çağırdı ve:

"Diğer altıda bir, (hak değil) fazladan bir ikramdır!" buyurdu." [Ebu Davud, Feraiz 6, (2896); Tirmizî, Feraiz 9, (2100).]

Ebu Davud der ki: "Katade şunu söyledi: "(Sahabe, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu kimseyi, başka) hangi varisler olduğu halde varis kıldığını bilmiyor." Katâde devamla der ki: "Dedenin tevarüs ettiği en az miktar, altıda birdir."

AÇIKLAMA:

Şarihler, bu taksim sırasında, ölen torunun herkesçe bilinen iki kızı olması gerektiğini belirtirler. Böylece o iki kız evlada üçte iki düşecek, geriye üçte bir kalacaktır. Bu üçte birin yarısı -ki altıda bir eder- büyükbabaya kalmıştır. Bu altıda bir, büyükbabanın normal hissesidir. Geriye ikinci altıda bir kalmaktadır. *Resûlullah,* başka *ehl-i feraiz* (hisse düşen varis) olmadığı için bunu da dedeye tahakkuk ettirmiş. Ancak bunu, kanuni bir hisse sayılmasını önlemek için ikinci kere çağırarak vermiş; onun asabelikten gelen ziyade bir bağış olduğunu da ayrıca belirterek: *"Diğer altıda bir tu'medir (ikramdır)"* demiştir.

Tîbî der ki: "Bu meselenin şekli şöyledir: "Ölen kimse, geride iki kızla bu soru sahibini bırakmıştır. İki kıza üçte iki düşer, geriye üçte bir kalır. *Aleyhissalâtu vesselâm,* soru sahibine miras payı olarak altıda biri verdi. Çünkü o, ölenin dedesi idi. Adam bıraktı, o da çekip gitti. Sonra adamı geri çağırıp, ona diğer altıda biri de verdi. Böyle yapması, adamın kendisine düşen payın üçte biri olduğu zannına düşmesin diye idi. Hadiste geçen tu'menin burada, manası ta'sibdir, yani asabe olmaktan

düşen bir ikram, yani "sana farz suretinde pay olmayan bir rızk"dır. Diğer altıda bire tu'me demiş, birinci altıda bire dememiştir. Çünkü birincisi "farz", yani sabit miras payı idi. Pay, ikram gibi değildir. Muayyen olan miktarı değişmez, hep sabit kalır. Halbuki ikram sabit bir nisbet üzere değildir, değişir. Bu sebeple ona tu'me denmiştir."

2- *Katâde*, "dedenin torundan en az altıda bir alacağını, bu altıda birin, onun normal payı (farz) olduğunu, duruma göre kanuni hakkı dışında bazı ikramlarda daha fazla olabileceğini" belirtiyor. Nitekim sadedinde olduğumuz hadiste Resûlullah ikinci bir altıda bir daha vermiştir.

4715 ٢– وعن معاوية رَضِيَ اللّٰه عنه: [أَنَّهُ كَتَبَ الى زَيْدِ بنِ ثابتٍ يَسأَلُهُ عَنِ الجَدِّ. فَكَتَبَ إِلَيْهِ: كَتَبْتَ تَسأَلُنِي عَنِ الجَدِّ، واللّٰهُ أَعْلَمُ. فإِنْ ذلكَ مِمَّا لَمْ يَكُنْ يَقضِي فيهِ إِلاَّ الأُمَراءُ، يَعْنِي الْخلفاءُ، وقَدْ حَضَرْتُ الْخَليفَتَيْنِ قَبْلَكَ يُعْطِيانه النّصفَ مَعَ الأخِ الْواحِدِ، وَالثُّلُثَ مَعَ الإِثْنَيْنِ فَصَاعِداً، لاَ يَنْقُصُ مِنَ الثُّلُثِ وَإِنْ كَثُرَ الإِخْوَةُ]. أخرجه مالك.

3. (4715)- *Hz. Muaviye* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre: "Kendisine dedenin miras payından soran *Zeyd İbnu Sabit*'e şöyle yazmıştır: "Bana yazarak dededen soruyorsun. Doğruyu Allah bilir. Bu mesele, ancak umeranın -yani halifelerin- hükmedeceği meselelerden biridir. Ben sizden önce iki halifeyi gördüm. Onlar ölenin tek bir kardeşi ile verasete iştirak eden dedeye malın yarısını veriyorlardı. İki ve daha fazla kardeş olması halinde üçte bir veriyorlardı. Erkek kardeşler çok da olsa dedenin payı üçte birden aşağı düşmezdi." [Muvatta, Feraiz 1, (2, 510).]

4716 ٣– وعن بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللّٰه عنه قال: [جَعَلَ النَّبِىُّ ﷺ: لِلْجَدَّةِ السُّدُسَ إِذَا لَمْ يَكُنْ دُونَهَا أُمٌّ]. أخرجه أبو داود.

4. (4716)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, büyükanneye, önünde, (ölenin) anne(si) olmadığı takdirde, altıda bir pay koydu." [Ebu Davud, Feraiz 5, (2895).]

AÇIKLAMA:

Ölen torunun annesi olmadığı takdirde büyükanneye torundan altıda bir miras düşmektedir. Eğer ölen torunun annesi hayatta ise, büyükanneye mirastan pay düşmemektedir. Burada büyükanne anneanne veya babaanne olmuş farketmez, hükümleri birdir.

❑ KIZLAR VE KIZKARDEŞLER

4717 ١- عن الأسود بنِ يزيد قال: [أتانا مُعاذُ رَضِيَ اللّهُ عنه باليَمنِ مُعلّماً وأميراً. فسألْناه عن رَجلٍ توُفي وترك ابنةً وأُختاً. فقضى للابْنةِ النّصفُ، وللأُختِ النّصفُ، ورَسُولُ الله ﷺ حيٌّ]. أخرجه البخاري، وهذا لفظه، وأبو داود.

1. (4717)- *Esved İbnu'l-Yezid* anlatıyor: "Bize (Yemen'e), Muaz (radıyallahu anh), muallim ve emir olarak geldi. Ona, bir kızla bir kızkardeş bırakarak ölen kimse(nin veraset durumu) hakkında sorduk. O, kız için yarım, kızkardeşi için de yarıma hükmetti. O sırada Aleyhissalâtu vesselâm sağdı." [Buhârî, Ferâiz 6 12; Ebu Davud, Feraiz 4, (2893).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, *Hz. Muaz*'ın hükmü belirtildikten sonra, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatta olduğu belirtilir. Bundan maksad *Hz. Muaz*'ın verdiği hükümlerde *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan bir delile dayandığını; delil olmayan, yeni karşılaştığı meselelerde karar vermeyip, Efendimizden sorduğuna dikkat çekmektir. Böylece bu hükmün *Hz. Muaz*'ın şahsî bir fetvası değil, sünnet-i nebeviyeye dayanan bir hüküm olduğu anlaşılır.

4718 ٢- وعن هُزيل بنِ شُرحبيل قال: [سُئِلَ أبو مُوسَىٰ عن بِنْتٍ وبِنْتِ ابنٍ وأُختٍ. فقَالَ: للبِنْتِ النّصفُ، وللأُختِ النّصفُ؛ فسُئِلَ ابنُ مسْعُودٍ، وأُخبِرَ بقولِ أبي مُوسىٰ؛ فقَالَ ابنُ مسعُودٍ رضيَ اللّهُ عنه: لقَدْ ضَلَلْتُ إذاً ومَا أنا منَ المُهْتَدين. ثُمّ قَالَ: أقْضِي فيهَا بقضَاءِ رسُولِ الله ﷺ للأبْنةِ النّصفُ، ولأبْنةِ الابْنِ السُّدُسُ تكْمِلَةَ الثُّلُثَيْنِ، ومَا بَقِيَ للأُخْتِ. فأُخْبِرَ أبو موسىٰ بقَوْلِ ابنِ مَسْعُودٍ. فقَالَ: لا تَسألُوني مَا دَامَ هذَا الحَبْرُ فيكُمْ]. أخرجه البخاري وأبو داود والترمذي.

« الحَبْرُ » بفتح الحاء وكسرها: العالم.

2. (4718)- *Hüzeyl İbnu Şurahbil* anlatıyor: "Ebu Musa (radıyallahu anh)'ya "Ölenin bir kızıyla kızkardeşinin oğlu ve [ana-baba bir] kızkardeşinin miras payından soruldu. Dedi ki:

"Kız için yarı, [anne baba bir] kızkardeş için de yarı. [İbni Mes'ud'a

gidin, ondan da sorun. O da benim söylediğime muvafakat edecektir!] [Ebu Musa, fetvasında oğlan kardeşin kızına mirastan pay vermemişti.] Bunun üzerine doğru İbnu Mes'ud'a sorulmaya gidildi ve Ebu Musa'nın söylediği de kendisine haber verildi. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) dedi ki: "(Eğer ben onun fetvasına uyarsam) dalalete düşmüş olurum ve hidayetten ayrılanlara katılırım!"

Sonra ilave etti: "Onlar hakkında, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın verdiği hükümle hükmedeceğim: "Kız için yarı, oğulun kızı için- üçte ikiyi tamamlamak üzere- altıda bir,[13] geri kalan da kızkardeş içindir!"

Ebu Musa'ya *İbnu Mes'ud*'un sözü haber verildi. Bunun üzerine:

"Bu derin alim aranızda olduğu müddetçe (müşkillerinizi) bana sormaya gelmeyin!" dedi. [Buhârî, Feraiz 7, 12; Ebu Davud, Feraiz 4, (2890); Tirmizî, Feraiz 4, (2094).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin anlaşılmasını sağlayacak bazı ilave ibareleri tercüme zımnında parantez içerisinde dercettiğimiz için onları tekrar etmeyeceğiz.

2- Hadis, *İbnu Mes'ud*'un, miras meselesini Ebu Musa'dan daha iyi bildiğini, Ebu Musa'nın onun bu faziletini tasdik ve kabul ettiğini göstermektedir.

3- Hadisin *Ebu Davud* ve *Tirmizî*'deki veçhinde, soru sadece Ebu Musa'ya değil, Süleyman İbnu Rebia'ya da sorulur. Soru sahibine Ebu Musa ve Süleyman birlikte cevap verirler.

4- *İbnu Mes'ud*, oğulun kızına altıda bir nisbetinde pay ayırıyor.

5- "Geri kalan, kızkardeş içindir" ifadesinin gerekçesi: "Kızkardeş kızlarla birlikte asabedir" diye açıklanmıştır. Şöyle ki: Normalde kızların hakkı üçte ikidir. Tek olan kız çocuğu, bunun yarısı olan bir hisseyi alınca, geriye kızların hakkında altıda bir kalır. Bunu da oğulun kızı (veya kızları) alır. Terekeden geri kalan ise en yakın asabeye gider. Oğulun kızları "pay sahipleri" arasında yer almıştır. Öyleyse geriye kalan (üçte bir) da kızkardeş içindir.

Ebu Musa'yı, mirasın yarısını kızkardeşe vermeye sevkeden husus ayet-i kerimede: ان امرؤٌ هلك ليس له ولــد وله اخت فلها نصف ما ترك "**Bir kimse ölür ve kendisinin çocuğu olmayıp da bir kızkardeşi bulunursa,**

13- Tîbî, "Altıda biri, yarıya izafe edince, onu üçte ikiye tamamlarsın" der. Bu durumda geri kalan da üçte bir olur.

mirasın yarısı onundur" (Nisa 176) buyrulmuş olmasıdır. Muhtemelen, ayette geçen veled (çocuk) kelimesinin kız-erkek her ikisini de ifade etmesi durumu nazardan kaçmıştır veya veled kelimesinin sadece erkek çocuğa has olduğunu irade etmiştir. Mamafih "kızkardeş için yarısı" hükmünü "pay" manasında değil, ikram manasında söylemiş olabileceği de ifade edilmiştir.

Hattâbî der ki: "Hadiste, kızkardeşlerin kızlarla birlikte asabe olduğu beyan edilmektedir. Bu görüş sahabeden bir cemaatin, tabiinin ve değişik beldelerin fukahasının umumunun görüşüdür. Ancak sahabeden *İbnu Abbas* bu meselede bütün ashaba muhalefet etmiştir. Ona göre, bir adam ölür ve geride bir kız ve ana-baba bir bir kızkardeş bırakırsa, mirasın yarısı kıza aittir. Kızkardeşe hiçbir şey düşmez."

❑ ERKEK KARDEŞLER

4719 ١ – عن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [إنَّكُمْ تَقْرَءُونَ هذهِ الآيةَ: مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ، وإنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَضَى بالدَّيْنِ قَبْلَ الْوَصِيَّةِ، وإنَّ أَعْيَانَ بَنِي الأُمِّ يَتَوارَثُونَ دُونَ بَنِي الْعَلاَّتِ. الرَّجُلُ يَرِثُ أَخَاهُ لأبِيهِ وأُمِّهِ دُونَ أَخِيهِ لأبِيهِ]. أخرجه الترمذي.

«الأَعْيَانُ» الاخْوَةُ مِنَ الأبِ والأُمِّ.

و«العَلاَّتُ» الذين أَبُوهُمْ وَاحِد وأمهاتهم شتى.

1. (4719)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) buyurmuştur ki: "Sizler şu ayeti okuyorsunuz: **"...Bu hisseler, onların borçları ödendikten ve vasiyetleri yerine getirildikten sonradır..."** (Nisa 12). Bilesiniz ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vasiyyetin yerine getirilmesinden önce borçlarının ödenmesine hükmetti. Anne-baba bir kız ve erkek kardeşler, baba bir, anne ayrı kız ve erkek kardeşlerden önce birbirlerine varis olurlar. Erkek, anne-baba bir erkek kardeşine, baba bir erkek kardeşinden önce varis olur." [Tirmizî, Feraiz 5, (2095).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) "şu ayeti okuyorsunuz, ama manasını, hükmünü yeterince biliyor musunuz?" demek istemiştir. Çünkü ayette önce vasiyet zikrediliyor, sonra da borç zikrediliyor. Halbuki, ehemmiyet yönüyle Resûlullah, borcu öne almıştır. Yani ölen kimsenin önce borçları tesviye edilecek, sonra vasiyetleri yerine getirilecektir.

2- *Hz. Ali,* ikinci olarak ana-baba bir kardeşlerle, baba bir-anne ayrı kardeşler mirasta birleşince, ana-baba bir kardeşler, yakınlık bağlarının daha güçlü olması sebebiyle varis olacaklarını, öbürlerinin varis olamayacağını ifade eder.

❑ CENİN

4720 ١ـ عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَضى رَسُولُ اللهِ ﷺ: في جَنينِ امْرَأةٍ سَقَطَ مَيْتــاً بِغُرَّةٍ: عَبْدٍ أوْ أمَةٍ. ثُمَّ تُوُفِّيَتِ الْمَرْأةُ الَّتي قَضى لَهَا بِالْغُرَّةِ فَقَضى ﷺ أنَّ مِيرَاثَهَا لِبَنِيهَا وَزَوْجِهَا، وَأنَّ الْعَقْلَ عَلى عَصَبَتِهَا]. أخرجه الشيخان والترمذي.

«الغُرَّة» عند العرب العبد أو الأمة. وعند الفقهاء ما بلغ ثمنه من العبيد نصف عشر الدّية.

و«العقلُ» الدية.

و«العاقِلَةُ» أقارب الرجل الذين يؤدون عنه ما يلزمه من الدية.

1. (4720)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ölü olarak düşürülen bir cenin için köle veya cariye bir gurreye hükmetti. Sonra lehine bir gurreye hükmedilen kadın ölmüştü. *Aleyhissalâtu vesselâm,* kadının mirasının oğullarına ve kocasına kalacağına, diyetinin de asabesine kalacağına hükmetti." [Buhârî, Feraiz 11, Tıbb 46, Dyiat 25; Müslim, Kasame, 35, (1681); Tirmizî, Diyat 15, (1410), Ferâiz 19, (2112).]

AÇIKLAMA:

1- Hadise muhtelif tariklerde bazı açıklayıcı ziyadelerle rivayet edilmiştir. Buna göre, Hüzeyl'e bağlı Benî Lihyan'dan bir kadın, hamile olan kumasıyla ağız kavgası yapmış, sonra da çadır direği ile vurup önce karnındaki ceninin düşmesine, daha sonra da annenin ölmesine sebep olmuştur. Kavga eden bu kadınlar *Hamel İbnu Malik*'in hanımlarıdır.

2- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, düşen cenin için bir gurreye hükmetmiştir. Gurre, köle demektir, kadın da olabilir, erkek de. Düşük yapan kadın da ölünce, öldüren kadının âkilesinin, yani baba tarafındaki akrabalarının diyet ödemelerine hükmetmiştir. Diyetin, cinayeti bizzat işleyene değil de âkilesine hükmetmesi, ortadaki vakanın gerçek bir cinayet olmamasındandır. İslam şeriatine göre, amden öldürme ile *şibh-i amd*'ın hükmü farklıdır. Amden öldürme, cinayetin öldürme aletiyle

vuku bulmasıyla tahakkuk eder; kesici, yaralayıcı silahlarla yapılan öldürmeler bu sınıfa girer. Böyle olmayanlara şibh-i amd denir. Nitekim sadedinde olduğumuz rivayette çadır direğinin vurulması mevzubahistir. Amden öldürme ile şibh-i amd'le öldürmenin müeyyidesi de farklıdır. Ammde kısas esastır, şibh-i amde âkile'ye diyet terettüp eder.

3- Ulema, düşürülen ceninin diyetinin bir gurre olduğunda ittifak eder. Cenin erkek olmuş, kız olmuş, azaları belli olmuş olmamış farketmez, hüküm aynıdır.

Ancak, cenin canlı doğar da sonra ölürse buna gurre değil, normal bir insanın diyeti gerekir. Bu durumda erkek için yüz deve, kız için elli deve vermek icap eder.

Gurreyi cani vermez, âkilesi öder. Hanefiler ve Şafiiler böyle hükmetmiştir. *İmam Malik* ve Basra ulemasına göre gurreyi cani öder.

İmam A'zam'la *İmam Malik*'e göre caniye kefaret lazım gelmez ise de, Şafii'ye ve bazı alimlere göre kefaret de lazımdır.

4721 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَنَّ الْمَوْلُودَ إِذَا اسْتَهَلَّ ثُمَّ مَاتَ وَرِثَ وَوُرِّثَ. وَإِذَا لَمْ يَسْتَهِلَّ فَلاَ يَرِثُ وَلاَ يُورَّثُ]. أخرجه أبو داود.

« اسْتَهَلَّ الْمَوْلُودُ » إذا بكى عند ولادته ولا يكون ذلك إلا من حي، وكذا إن وجد منه أمارة تدل على الحياة.

2. (4721)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, doğan çocuk ağlar sonra ölürse, varis olur ve ona varis olunur. Ağlamazsa (ölü doğarsa), ne varis olur ne de ona varis olunur." [Ebu Davud, Feraiz 15, (2920).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de geçtiği üzere ölü doğan çocukla, diri doğup ölen çocuk arasında terettüp edecek ahkam yönüyle büyük fark var. Doğan çocuğun ağlaması, onun diri olarak doğmuş olduğunu tesbit eden alametlerden biridir; nefes alması, hapşırması, kımıldaması gibi başka alametler de canlılığa delil kılınabilir. Bir kimsenin vefatı sırasında varisi hamile ise, doğuma kadar miras taksimi yapılmaz. Çünkü ölü mü doğacak, diri mi; kız mı olacak erkek mi? Bunlar miras taksimine müessir olacak amillerdir. Resûlullah'ın ağlamayı zikretmesi, doğum sırasında anneden ayrılır ayrılmaz, çocuklar çoğunlukla ağlarlar. Şu halde ağlama en belirgin canlılık alametidir.

❑ MÜLÂANE ÇOCUĞU

4722 ١ – عن مكحـول قـال: [جَعَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مِيـرَاثَ ابْنِ الْمُلاَعَنَةِ لأُمِّهِ ثُمَّ لِوَرَثَتِهَا مِنْ بَعْدِهَا]. أخرجه أبو داود.

« اَلْمُلاَعَنَةُ » التي لاعنها زوجها وانتفى من ولدها.

1. (4722)- *Mekhul* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mülâane (ile ayrılan karı-kocanın) çocuğunun mirasını annesine kıldı, anneden sonra da annenin varislerine kıldı." [Ebu Davud, Ferâiz 9, (2907).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *mülâane* ile boşanan ailenin çocuğunu anneye vermekte, mirasını da anneye ve ondan sonra, belli bir tertip ve sıraya göre gelen annenin asabesine havale etmektedir.

4723 ٢ – وعن واثلة بن الأسقع رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: تَحُوزُ الْمَرْأَةُ ثَلاَثَةَ مَوَارِيثَ: عَتِيقَهَا، وَلَقِيطَهَا، وَوَلَدِهَا الَّذِى لاَعَنَتْ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« اَللَّقِـيطُ » الطفل الذي يوجد مرميا على الطريق لا يعرف أبوه ولا أمه وهو حرّ لا ولاءَ عليه عند أكثر الفقهاء، وذهب بعضهم الى أن ولاءَ اللقيط لملتقطه، واحتج بهذا الحديث وليس بحجة عند الأكثر، ولا ثابت عند أكثر أهل النقل.

2. (4723)- *Vasile İbnu'l-Eska* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kadın üç mirası toplar. Azadlısı(nın mirası), buluntusu(nun mirası), üzerine mülâane bulunduğu çocuğu(nun mirası)." [Ebu Davud, Feraiz 9, (2906); Tirmizî, Feraiz 23, (2116).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kadının üç ayrı mirasa hak sahibi olduğunu belirtir:

★ *Azadlısının mirası:* yani bir kadının azad ettiği köle ölecek olsa, eğer başka varisi yoksa, azad eden kadın, onun mallarına varis olur. Azadlığa rağmen arada vela denen bir bağ devam eder.

★ *Buluntunun mirası:* Bu umumî yerlerde, cami yol, park, dağ gibi yerlerde bulunup büyütülen çocuk, (bunlara lakit de denir). Bunların babaları belli değildir.

★ *Mülâane çocuğu:* Yani kadının mülâane yoluyla kocasından ayrılmasına sebep olan çocuk. Şarihler, "Bu çocuğu baba nefyettiği için çocukla baba arasında nesep yoktur. Dolayısıyla birbirlerine varis olamazlar" derler. Ama anne cihetinden nesebi sabittir. Bu sebeple anneyle çocuk birbirlerine varis olurlar.

❑ MU'TEDDE (İDDET BEKLEYEN KADIN)

4724 ١ – عن محمد بن يحيى بن حبان قال: [كَانَ عِنْدَ جَدِّي حَبَّانَ امْرَأَتَانِ: هَاشِمِيَّةٌ، وَأَنْصَارِيَّةٌ، فَطَلَّقَ الأَنْصَارِيَّةَ، وَهِيَ تُرْضِعُ. فَمَرَّتْ بِهَا سَنَةٌ، ثُمَّ هَلَكَ وَلَمْ تَحِضْ. فَقَالَتْ: أَنَا أَرِثُهُ، لَمْ أَحِضْ. فَاخْتَصَمُوا الى عُثْمَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَضَى لَهَا بِالْمِيرَاثِ فَلامَتْهُ الْهَاشِمِيَّةُ. فَقَالَ: هذَا عَمَلُ ابْنِ عَمِّكِ، هُوَ أَشَارَ عَلَيْنَا بِهذَا. يَعْنِى عَلِيّاً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ]. أخرجه مالك.

1. (4724)- *Muhammed İbnu Yahya İbni Hibban* anlatıyor: "Dedem Hibban'ın iki hanımı vardı. Biri Haşimiye, diğeri Ensariye idi. Dedem, Ensariye'yi, çocuğu meme verir halde boşadı. Kadının üzerinden bir yıl geçti, sonra dedem öldü, kadın hala hayız olmadı. Bunun üzerine:

"Ben kocama varis olurum, çünkü hayız olmadım!" dedi. Dava Hz. Osman (radıyallahu anh)'a intikal etti. Hz. Osman kadının mirasa iştirak etmesine hükmetti. Haşimiye kadın, bu kararı sebebiyle Hz. Osman'ı levmetti. Hz. Osman:

"Bu, senin amcaoğlunun işidir. Böyle hükmetmemize o işaret etti!" dedi. "Amcaoğlun" sözüyle Hz.Ali (radıyallahu anh)'yi kasdetmişti." [Muvatta, Talak 43, (2, 572).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, boşanan bir kadının, aradan bir yıl geçmesine rağmen hayız görmediğini belirtir. Bu hal, kadının çocuğunu emzirmesinden ileri gelmiş olmalıdır. Hz. Osman, bu kadının, ölen kocasına varis olacağına hükmeder.

Hz. Osman: "Amcaoğlun" tabiriyle Hz. Ali'yi kasdetmiştir. Haşimi kadının Hz. Osman'ın kararından memnuniyetsizlik izhar etmesi üzerine *Hz. Osman*'ın "Bu senin amcaoğlunun işi" demesi, bu hükmü Hz.Ali'nin vermiş olduğunu gösterir. Bilindiği üzere Hz. Ali, halifelere hep kadılık yapmıştır.

2- Hz. Osman'ın kadına: "Bu senin amcaoğlunun işi" demekle, kadını yatıştırmayı, gönlünü almayı düşünmüş olmalıdır.

4725 ٢ – وعن عبدالرّحمٰنِ بنِ هُرمُزَ الأعرجِ: [أنَّ عُثْمَانَ بنَ عفَّانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه ورَّثَ نِسَاءَ ابْنِ مُكمَّلٍ مِنْهُ، وكَانَ طَلَّقَهُنَّ وَهُوَ مَرِيضٌ]. أخرجه مالك.

2. (4725)- *Abdurrahman İbnu Hürmüz el-A'rac* anlatıyor: "Osman İbnu Affan (radıyallahu anh) İbnu Mükemmil'in hanımlarını kendisine varis kıldı. *İbnu Mükemmil* hasta iken hanımlarını boşamıştı." [Muvatta, Talak 41, (2, 572).]

AÇIKLAMA:

İbnu Mükemmil'in ismi *Abdullah*'tır. Kaynaklar onun üç hanımı olduğunu, Zühri'nin şeyhi bulunduğunu kaydeder. Abdurrezzak'ın belirttiğine göre, *İbnu Mükemmil* hasta olduğu halde hanımlarını boşadıktan sonra iki sene daha hayatta kalır. Ölümünden sonra, kadınların iddeti dolar dolmaz, *Hz. Osman,* kadınları kocalarının malına varis kılar. Hz. *Osman*'ın varis kılma sebebi, boşama hadisesinin hastalık sırasında yapılmış olmasıdır. *Hz. Osman* (radıyallahu anh)'ın bu hükmüne ashabtan kimse itiraz etmemiştir.

4726 ٣– وعن ربيعة بن أبي عبد الرحمن قال: [سَألَتِ امْرأةُ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ الطَّلاَقَ مِنْهُ. فَقَالَ: إذَا طَهُرْتِ فَآذِنِينِي. فَآذَنَتْهُ فَطَلَّقَهَا ألْبَتَّةَ. أوْ تَطْلِقَةً كَانَتْ بَقِيَتْ لَهَا وَهُوَ مَرِيضٌ يَوْمَئِذٍ، فَوَرَّثَهَا عُثْمَانُ مِنْ زَوْجِهَا مِيرَاثَهَا بَعْدَ انْقِضَاءِ عِدَّتِهَا]. أخرجه مالك.

3. (4726)- *Rebîa İbnu Ebi Abdirrahman* anlatıyor: "Abdurrahman İbnu Avf'ın hanımı, ondan kendisini boşamasını talep etti. Abdurrahman: "Adetten temizlenince bana haber ver!" dedi. Kadın haber verdi. O da talak-ı bette ile (üç talakla) -veya baki kalan tek bir talakla- boşadı. Ne var ki Abdurrahman o gün hasta idi. Hz. Osman, kadının iddeti tamamlanınca kocasının malına onu da varis kıldı." [Muvatta, Talak 40, (2, 571, 572).]

AÇIKLAMA:

Bu kadının adı *Tümadır Bintu'l-Esbağ el-Kelbiyye*'dir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), Abdurrahman İbnu Avf'ı Kelb* kabilesine gön-

derir ve: *"Davetine icabet ederlerse meliklerinin kızıyla evlen!"* emir buyurur. İslamî daveti kabul etmeleri üzerine bir müddet orada ikamet eder ve bu esnada *Tümadır* ile evlenir. Medine'ye dönüşte, onu beraberinde getirir. Bir Kureyşli ile evlenen ilk Kelbî kadının bu olduğu belirtilir.

Kaynaklarımız, kadının geçimsiz olduğunu, *Hz. Abdurrahman*'ın onu daha önceden iki talakla boşadığını, tek talak kaldığı halde geçimsiz davranışlarını devam ettirdiğini, *Hz. Abdurrahman* (radıyallahu anh), hastalanınca böyle bir durumda: "Allah'a yemin olsun. Eğer boşanma istemeye kalkarsan seni boşayacağım" dediğini, kadının da: "vallahi talep edeceğim" dediğini *Abdurrahman*'ın da: "Öyleyse hayız olup temizlenince bana haber ver!" dediğini kadının durumunu bildirdiğini, Abdurrahman'ın da onu son defa boşadığını, sadedinde olduğumuz hadiste görüldüğü üzere, *Hz. Osman*'ın kadını Abdurrahman'a varis kıldığını belirtir.

Hz. Osman'ın varis kılış sebebi, kadını boşadığı sırada Abdurrahman (radıyallahu anh)'ın hasta bulunması ve bu hastalıktan hiç kurtulmadan ölmüş olmasıdır.

Şu halde, ölüme götüren hastalık sırasındaki boşama hadisesi muteber değildir.

❑ KELÂLE (NE EVLAD NE DE BABA BIRAKMADAN ÖLEN)

4727 ١ – عن زيد بنِ أسلم قـال: [سَأَلَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رَسُولَ اللهِ ﷺ: عَنِ الْكَلاَلَةِ. فَـقَالَ لَهُ: تَكْفِيكَ مِنْ ذلِكَ الآيـةُ الَّتِى أُنْزِلَتْ فِي الـصَّيْفِ فِي آخِرِ سُورَةِ النِّسَاءِ.

قَالَ رَاوِيــه: قُلْتُ لأَبِى إسْحَاقَ: وَهُوَ مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَدَعْ وَلَداً وَلاَ وَالِداً؟ قَالَ: كذلِكَ ظَنُّوا]. أخرجه مالك.

«آيَةُ الـصَّيْفِ» الَّتِى في آخر سـورة النسـاء: ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلاَلَةِ﴾.

و«آيَةُ الشِّتَاءِ» الآية الَّتِى في أولها: ﴿يُوصِيكُمُ اللهُ فِي أَوْلاَدِكُمْ﴾ الآية.

1. (4727)- *Zeyd İbnu Eslem* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kelâle'(nin miras hissesin)den sormuştu.

"Bu yaz nazil olan, Nisa suresinin sonundaki ayet, bu meselede sana yeterlidir" buyurdular.

Hadisin ravisi der ki: "Ebu İshak'a sordum: "Kelâle, ne çocuk ne de baba bırakmadan ölen kimse değil mi?" Bana: "Böyle zannettiler!" diye cevap verdi." [Muvatta, Feraiz 7, (2, 515); Müslim, Feraiz 9, (1617).]

Yaz mevsiminde indiği için "Yaz ayeti" denen ayet şudur: (Mealen **"Senden fetva istiyorlar. De ki: "Varis olarak babası ve çocuğu bulunmayan kimsenin mirası hakkında Allah size hükmünü bildiriyor: Eğer bir kimse ölür ve kendisinin çocuğu olmayıp da bir kızkardeşi bulunursa, mirasın yarısı onundur. Eğer kadın ölür de çocuğu olmayıp geride sadece erkek kardeşi varis olarak bulunursa, mirasın tamamını alır. Varisler iki kızkardeş ise, mirasın üçte ikisi onlara aittir. Eğer varisler hem erkek, hem de kızkardeşler ise, erkeğe iki kız hissesi vardır." Allah şaşırırsınız diye hükümlerini size böylece bildiriyor. Allah herşeyi hakkıyla bilir"** (Nisa 176).

Kış mevsiminde indiği için kış ayeti denen ayet de, Nisa suresinin baş tarafındadır:

"Allah, miras taksimini size şöyle emrediyor: Size varis olan çocuklarınızdan erkeğe iki kız hissesi vardır. Çocuklar, hepsi kız olmak üzere ikiden fazla iseler, o zaman mirasın üçte ikisi onlarındır. Eğer çocuk sadece bir kızdan ibaretse ona mirasın yarısı verilir. Eğer ölenin çocuğu varsa, ölenin anne ve babasından herbirine altıda bir hisse vardır. Ölenin çocuğu olmayıp da sadece anne ve babası onun mirasçısı ise, o zaman annenin hakkı üçte birdir. Eğer ölenin kardeşleri de varsa, annenin hakkı yine altıda birdir. Bu hükümler ölünün borçları ödendikten ve usulü dairesinde vasiyeti yerine getirildikten sonra kalan mal içindir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size menfaatçe daha yakın olduğunu siz bilemezsiniz; bu yüzden de onlar arasındaki miras taksimini size bıraktığımız takdirde adaletsizlik edersiniz. Bu hisseler ise, Allah katından birer hak olarak size emrolunmuştur. Muhakkak ki Allah herşeyi hakkıyla bilir ve her işini hikmetle yerine getirir" (Nisa 11).

AÇIKLAMA:

Kelâle ile ne kastedildiği hususunda pekçok görüş ileri sürülmüştür.

Hz. Ebu Bekr', kelâleyi مَنْ لَمْ يَرِثْهُ أَبٌ وَلاَ ابنٌ "Varisleri arasında babası ve oğlu olmayan kimse" diye tarif etmiştir. Bu tarif, sahabe, tabiin ve arkadan gelen nesillere mensup ulemanın cumhuru tarafından benimsenmiştir.

Ancak, Kur'an'da iki ayrı ayette gelen bu kelime, farklı anlamlara müsait olduğu için ihtilaflara yol açmıştır. Nisa suresinin evvelindeki ayet, *el-Vahidi'*ye göre kışta inmiştir, sonundaki ayet ise yazda inmiştir. Kelâlenin zikredildiği evvelki ayetle, sondaki ayetlerde zikredilen diğer varisler farklıdır. Evvelki ayette, (Nisa 11) sözgelimi anne bir kardeşler mezkurdur, sondaki ayette (Nisa 176) anne-baba bir kardeşler veya baba bir kardeşler mevzubahistir.

Sadedinde olduğumuz rivayetten anlaşılmakta ise de, Müslim'de gelen bir rivayet daha sarih olarak, *kelâleyi* anlamakta Hz. Ömer'in kesin bir neticeye varamayarak *Resûlullah'*a müracatta bulunduğunu gösterir. *Resûlullah,* Hz. Ömer'i ayetten anlayacağı hususla başbaşa bırakarak, ayete havale etmiştir.

"Hz. Ömer der ki: "Ben size, kendimden sonra nazarımda, kelâle kadar ehemmiyetli bir şey bırakmıyorum. Hiçbir şeyde Resûlullah'a kelâlede olduğu kadar çok başvurmadım. Resûlullah da bana kelâle meselesinde olduğu kadar hiçbir şeyde sert olmadı. Sonunda parmağıyla göğsüme dürttü ve:

"Ey Ömer! Nisa suresinin sonundaki yaz ayeti sana yetmiyor mu?" dedi. Eğer ben yaşarsam kelâle hakkında (kesin bir hükümle) hükmedeceğim. Kur'an'ı okuyan da okumayan da onunla hükmedecek."

Bu ayet, hasta yatağında yatan Hz.Cabir'in bir sorusu üzerine nazil olmuştur: Cabir İbnu Abdillah'ı Aleyhissalâtu vesselâm geçmiş olsun ziyaretine gelmişti.

"Ey Allah'ın Resulü, ben kelaleyim, mirasım nasıl olacak?" diye sordu. İşte bunun üzerine mezkur ayet nazil oldu. Ahkamla ilgili nazil olan son ayetin bu olduğu söylenir.

❑ ZEVİL ERHAM

4728 ١ – عن محمد بن أبى بكر بن حزم: [أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ كَثِيراً يَقُولُ: كَانَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ كَثِيراً ما يَقُولُ: عَجَباً لِلعَمَّةِ، تُورَثُ وَلاَ تَرِثُ]. أخرجه مالك.

1. (4728)- *Muhammed İbnu Ebi Bekr İbni Hazm'*ın anlattığına göre babasının sıkça şöyle söylediğini işitmiştir:

"Hz. Ömer (radıyallahu anh) pek çok defalar şöyle derdi: "Halanın haline hayret ediyorum! Kendisine varis olunur, fakat o varis olmaz." [Muvatta, Feraiz 9, (2, 517).]

AÇIKLAMA:

1- *Zevil erham* zi-rahm'ın cem'idir. Zi-rahm lügat olarak, karabet sahibi, yani akrabalığı bulunan kimse demektir. Istılah olarak terikeden üçte bir, dörtte bir gibi muayyen bir hissesi olmayan herhangi bir akraba demektir. Halbuki asabeden olanın terikede belli bir payı vardır.

2- *Muvatta*'nın bir başka rivayetinde, *Hz. Ömer*'in, bazı şartlarda yeğeni kendisinden miras aldığı halde, hiçbir halde yeğeninden miras alamayan hala hakkında bir mektup bile yazdığını, sonra mektubu getirtip:

"Eğer halanın yeğenden miras almasını Allah dileseydi ayette buna yer verirdi!" diyerek ve bu sözü iki kere terar ederek mektubu suda yıkadığını görmekteyiz.

4729 ٢– وعن أبى مُوسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اِبْنُ أُخْتِ الْقَوْمِ مِنْهُم]. أخرجه أبو داود، وأخرجه النّساء عن أنس.

وعنده «ابنُ أُخْتِ الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ».

2. (4729)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kavmin kızkardeşlerinin oğlu, kendilerindendir." [Ebu Davud, Edeb 121, (5122); Nesâî, Zekat 96, (5, 106); Buharî, Feraiz 24.]

Nesâî'de şu ibare de gelmiştir: "Bir kavmin kızkardeşlerinin oğlu, kendi nefislerindendir."

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kızkardeşten olan yeğenlerin, kendilerinden biri addedilmesini gerektiriyor. Ona terettüp edecek hüküm, kendilerine terettüp edecek hüküm gibidir. Böyle olunca, mesela zekatın haram olduğu Haşimiler hususunda onların yeğenlerine de bu hurmet sirayet ettirilmiş, Haşimîlerin kızlarının çocuklarına da zekat haram addedilmiştir.

Nevevî der ki: "Zevil erhamın da varis olması gereğine inananlar bu hadisle istidlal ettiler. Ancak cumhur şu cevabı verdi: "Bu hadiste, onların varis kılınmasının gerektiğini ifade eden bir açıklık mevcut değil-

dir. Hadis yeğenlerle dayılar arasında bir bağın ve akrabalığın varlığını beyan etmektedir; veraset meselesine temas etmemektedir. Hadisin siyakı, ondan muradın, yeğenin yanında, sır ifşası ve benzeri meselelerde onun kendilerinden biri gibi olmasını iktiza etmektedir."

Başka alimler de, yeğenin dayılardan biri olması meselesini, mirasla ilgili bulmaz. Yardımlaşma, dayanışma, iyilik, şefkat, ilgi gibi hususlardaki birlik ve beraberliğin kastedildiğini söylemiştir.

İbnu Ebi Cemre bir başka sebep görür: "Resûlullah'ın bunu söylemiş olmasındaki hikmet şudur: Cahiliye devrinde, kızkardeşlerinin çocukları şöyle dursun, kız evladlarının çocuklarına bile itibar edilmez, iltifatta bulunulmazdı. Aleyhissalâtu vesselâm bu kötü adeti iptal etmek istemiştir."

❑ DİYETİN MİRASI

4730 ١ - عن سعيد بن المُسَيَّبْ قال: [كَانَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنه يَقُولُ: الدِّيَةُ علـى الْعَاقِلَةِ وَهُمْ يَرِثُونَهَا، ولاَ تَرِثُ الْمَرْأَةُ مِن دِيَةِ زَوْجِهَا. فَــقَالَ لَهُ الضَّحَّاكُ بنُ سُفْيَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْه: إنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ: كَتَبَ إلَيَّ أنْ أُوَرِّثَ امرأةَ أشْيَمَ الضِّبَابِيِّ مِن دِيَةِ زَوْجِهَا، وَكَانَتْ مِنْ قَوْمٍ آخَرِينَ. فَرَجَعَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنه]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

1. (4730)- *Said İbnu'l-Müseyyeb* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) diyordu ki: "Diyet âkile üzerinedir. Öyle ise akile(yi teşkil edenler) diyete varis olurlar; kadın (âkileden olmadığı için) kocasının diyetine varis olamaz." Dahhak İbnu Süfyan (radıyallahu anh) kendisine (itiraz ederek) dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana Eşyem ed-Dıbâî'nin hanımını kocasının diyetine varis kılmamı yazmıştı. Kadın bir başka cemaatten idi." Bunun üzerine Hz. Ömer, önceki tatbikatından hemen vazgeçti." [Ebu Davud, Feraiz 18, (2927); Tirmizî, Feraiz 18, (2111).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin tam anlaşılabilmesi için âkile diye kime dendiğini hatırlamamız gerekecek. el-Mecma'da âkile: "Kişinin hataen öldürdüğü kimsenin diyetini ödemeye iştirak eden baba cihetinden gelen asabe ve akrabalarıdır" diye tarif edilmiştir. Istılahat-ı Fıkhiyye'de, *Ömer Nasuhi Bilmen*'in etraflıca açıkladığı üzere, âkile, İslam hukukuna has bir tabirdir: "Bir şahsın mensup olduğu ehl-i divanıdır veya onun asabesi ile aşi-

retidir veya beytu'l-maldir veya azad edilmiş bir şahsın mevlasıdır" diye açıklanmıştır. Bunların arasında yardımlaşma ve dayanışma vardır. Binaenaleyh böyle bir akile kendi efradından birinin, hata suretiyle veya şüpheli amd ile yaptığı cinayetin diyetini veya gurre denilen damânı usulü dairesinde te'diye etmekle mükelleftir. Şunu da kaydedelim ki, âkile tatbikatı divan ve aşiret hayatı cari olan Araplar için akvam-ı İslamiyeye mahsus olagelmiş, bu gibi teşkilatı olmayan diğer İslam kavimlerinde tatbik edilmemiş, cinayetlere terettüp eden diyeti cani bizzat tesviye etmişti" (Istılahat-ı Fıkhiyye 3, 53-59).

2- Şu halde, sadedinde olduğumuz rivayete göre, *Hz. Ömer,* öldürülen bir kimsenin diyetine kimler varis olacak? meselesini, "diyet ödeme durumunda kimler iştirak edecekse onlara ödemek gerekir" şeklinde bir kıyasla çözmüş, erkeğin karısını diyetten hisse alacakların dışında tutmuştu. Çünkü kadın, kocanın âkilesi sayılmazdı.

Hz. Ömer'in bu tatbikatına, Resûlullah zamanında bedeviler arasında amil olarak vazife yapmış, icraatta bulunmuş olan *Dahhak İbnu Süfyan* muttali olunca itiraz etmiş, Aleyhissalâtu vesselâm bu meseleyle ilgili olarak kendisine yazdığı bir talimatı hatırlatmıştır.

Bu hatırlatmaya göre, öldürülen koca için ödenen diyete onun karısı da varisdir. *Hz. Ömer,* şahsî kıyasına dayanan önceki tatbikatından derhal rücu eder.

Bu rivayet de gösteriyor ki, *Hz. Ömer* gibi ilklerden ve Resûlullah'ın yakınlarından olan bir sahabe bile bir kısım sünnetleri bilmemektedir, daha sonra öğrenmiştir. *Hz. Ömer* ve hatta *Hz. Ebu Bekir* ve diğer bir kısım sahabiler için bunun örnekleri var.

3- Hadis, maktul için diyet ödeneceğini göstermekte, ayrıca diyetin, maktulün diğer malları gibi verasete dahil edileceğini ifade etmektedir. Ulemâ çoğunluk itibariyle böyle hükmetmiştir.

Ancak *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'nin "diyetin varisleri arasında anne bir kardeşlerin, kocanın, karının yer almayacağı görüşünde olduğu" belirtilmiştir.

❑ SADAKANIN MİRASI

4731 ١– عن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَتَتِ امْرَأَةٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَتْ: كُنْتُ تَصَدَّقْتُ على أُمِّي بِوَلِيدَةٍ، وَإِنَّهَا مَاتَتْ وَتَرَكَتِ الْوَلِيدَةَ. فقَالَ: قَدْ وَجَبَ أَجْرُكِ،

وَرَدَّهَا عَلَيْكِ الْمِيرَاثُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي.

1. (4731)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir kadın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip: "Ben anneme bir cariye tasadduk etmiş idim. Şimdi annem, cariyeyi bırakarak vefat etti" (deyip, hükmünü sordu). Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sana onun sevabı vacip olmuştur. Miras yoluyla da cariye sana geri gelmiştir!" buyurdular." [Müslim, Sıyâm 154, (1149); Tirmizî, Zekât 31, (667); Ebu Davud, Vesaya 12, (2877); Zekat 31, (1656).]

AÇIKLAMA:

Bu (ve müteakip) hadis, kişinin yakınlarına yapacağı bağışla, "bağış sevabı"nı aynen kazanacağını ifade ettiği gibi, bağış yapılan kimsenin vefat etmesi halinde, bağış yapan kimseye veraset yoluyla geri gelebileceğini ifade etmektedir. Veraset yoluyla geri gelen mal *"bağış olma"* vasfını artık kaybetmiştir. Dolayısıyla hadislerde şiddetle yasaklanmış olan *"bağışından rücu etmek"* fiiline girmez. Alimler büyük ekseriyetiyle veraset yoluyla geri gelen bu bağışın helal olduğuna hükmetmiştir. Ancak, *"Bunun fakirlere sarfedilmesi gerekir. Çünkü artık bu, Allah'ın hakkı olmuştur"* diyen de olmuştur.

4732 ٢ـ وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَجُلاً مِنَ الأَنْصَارِ تَصَدَّقَ عَلَى أَبَوَيْهِ بِصَدَقَةٍ فَهَلَكَا فَوَرِثَ ابْنُهُمَا الْمَالَ وَكَانَ نَخْلاً. فَسَأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ ذلِكَ. فَقَالَ لَهُ: لَقَدْ أُجِرْتَ فِي صَدَقَتِكَ وَرَدَّهَا عَلَيْكَ الْمِيرَاثُ].

2. (4732)- *İmam Malik*'e ulaştığına göre, "Ensardan bir zat, ebeveynine bir bağışta bulundu. Bilahare ebeveyni vefat etti. Oğulları tekrar bu mala veraset yoluyla sahip oldu. Bu bir hurmalıktı. Oğlan, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bu hususta sual etti. Aleyhissalâtu vesselâm ona:

"Şurası muhakkak ki tasadduk sevabını aldım. Şimdi o malı (Allah) sana miras olarak geri gönderdi" buyurdu." [Muvatta, Akdiye 54, (2, 760).]

❑ VARİSLER CEMAATİ

4733 ١ـ عن ابن عباس رضيَ اللهُ عنهما قال: [كَانَ الْمَالُ لِلْوَلَدِ، وَالْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ، فَنَسَخَ اللهُ مِنْ ذلِكَ مَا أَحَبَّ فَجَعَلَ لِلذَّكَرِ مِثْلَ حَظِّ الأُنْثَيَيْنِ، وَجَعَلَ لِلأَبَوَيْنِ لِكُلِّ

وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسَ وَالثُّلُثَ، وَجَعَلَ لِلْمَرْأَةِ الثُّمُنَ وَالرُّبُعَ، وَلِلزَّوْجِ الشَّطْرَ وَالرُّبُعَ].

أخرجه البخاري.

1. (4733)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Cahiliye devrinde ölen babanın) malı oğluna kalırdı. Vasiyet de valideyn için yapılırTdı. Allah Teala hazretleri bundan dilediği kısmı neshedip erkeğin hissesini kadının hissesinin iki misli kıldı, ebeveynden herbiri için (eğer çocuk varsa) altıda bir, üçte bir kıldı. Kadına (çocuk varsa) dörtte bir kıldı. Zevc'e, (çocuk yoksa) yarı, (çocuk varsa) dörtte bir miras payı kıldı." [Buharî, Vesâyâ 6, Tefsir, nisa 5, Feraiz 10.]

AÇIKLAMA:

1- Hadis cahiliye döneminin veraset ve vasiyet usulü ile, İslam'ın yaptığı tadilatı belirtmektedir. Buna göre, Resûlullah, cahiliye devrinde, ölen babanın malının sadece oğluna kaldığını, vasiyetin de sadece anne ve baba lehine yapıldığını belirtmektedir. Bu durum, mirasla ilgili ayetler (Nisa suresi 11-12. ayetler) nazil oluncaya kadar devam eder. Resûlullah, Arap örfünü, İlahî bir müdahale olmadan değiştirmez. Mevzu üzerine bir vahiy gelinceye kadar onu uygulardı. Miras meselesinde de öyle yapıldığı, vahyin gelişine kadar eski sistemin aynen tatbik edildiği sadedinde olduğumuz hadiste geçen "Allah Teala hazretleri bundan dilediği kısmı neshedip.." ibaresinden anlaşılmaktadır.

Hatta hadisin Taberi'de geçen veçhi, hem eski sistemin ruhunu kavramak, hem de yeri gelince hasıl olan istiğrabı anlamak bakımından burada kayda değer: İbnu Abbas anlatıyor: "(Miras ayeti) nazil olunca, Ashab:

"Ey Allah'ın Resulü! Ata binemeyen, düşmana karşı savaşmayan, küçücük kız çocuğuna mirasın yarısını mı vereceğiz?" dediler.

İbnu Abbas devamla der ki: "Cahiliye devrinde, mirası ancak düşmanla savaşanlara verirlerdi."

2- Bu hadiste çok sarih değilse de İmam Şafiî'ye "mütevatir" dedirtecek kadar yaygın rivayetlerde geldiğine göre, İslam şeriatı, mirasta hissesi olanlar lehine vasiyette bulunmayı yasaklamıştır. İlerde (5793-5804 numaralar arası hadisler) açıklanacağı üzere İslam, vasiyeti malın üçte bir nisbetini aşmayacak şekilde tecviz etmiş ve hatta vasiyette bulunmaya teşvik etmiştir. Ancak bu, varislerden biri lehine olmamalıdır.

3- Hadiste geçen والثلث *"Ebeveynden herbiri için.." "üçte bir var"* tabiri, Buharî'de, sadece hadisin Tefsir bölümündeki veçhinde geçer. Bu

ziyadeyle ilgili olarak *İbnu Hacer:* "..Anne ve babadan herbirine, bir halde altıda bir, bir başka halde anneye üçte bir hisse vardır" şeklinde açıklar.

4734 ٢– وعن زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْه قَـال: [وَلَدُ الأَبْنَاءِ بِمَنْزِلَةِ الأَبْنَاءِ إذَا لَمْ يَكُنْ دُونَهُمْ أَبْنَاءٌ: ذَكَرُهُمْ كَذَكَرِهِمْ، وَأُنْثَاهُمْ كَأُنْثَاهُمْ، يَرِثُونَ كَمَا يَرِثُونَ وَيَحْجُبُونَ كَمَا يَحْجُبُونَ، وَلاَ يَرِثُ وَلَدُ ابْنٍ مع ابْنٍ ذَكَرٍ. فَإنْ تَرَكَ ابْنَةً وَابْنَ ابْنٍ ذَكَراً فَلِلْبِنْتِ النِّصْفُ، وَلاِبْنِ الابْنِ مَا بَقِيَ؛ لِقَوْلِ رَسُولِ اللهِ ﷺ: أَلْحِقُوا الْفَرَائِضَ بِأَهْلِهَا فَمَا بَقِيَ فَهُوَ لأَوْلَى رَجُلٍ ذَكَرٍ]. أخرجه البخاري ترجمة.

2. (4734)- *Zeyd İbnu Sabit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Oğulların çocukları, kendileriyle ölü arasında başka bir erkek çocuk olmadığı takdirde, ölenin çocuğu menzilesindedir: Oğlanların erkek çocukları, ölenin erkek çocukları gibidir. Oğulların kız çocukları da ölenin kız çocuğu gibidirler. Oğulların çocukları, oğullar gibi miras alırlar. Oğullar kendilerinden aşağıdakilerden mirasına mani oldukları gibi, oğulların oğulları da kendilerinden aşağıdakilerin miras almasına mani olurlar. Oğulun çocuğu, oğulla birlikte miras alamaz.

Ölen kimse, bir kızla, bir oğulun oğluna bıraksa, kız yarı alır, geri kalanı da oğulun oğlu alır. Zira *Aleyhissalâtu vesselâm* şöyle buyurmuştur:

"Miras paylarını (Kur'an'da zikredilen) hak sahiplerine verin. Geri kalan, (baba tarafından) en yakın erkeğe aittir." [Buhârî, Feraiz 7.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin birinci paragrafı Buharî'de bab başlığı olarak kaydedilmiştir ve mevkuf gözükmektedir. İkinci paragrafı ise İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın merfu bir rivayetidir.

2- Hadiste, ölen kimse ile oğlundan hasıl torununun -arada başka erkek çocuk olmaması halindeki- miras durumu açıklanmaktadır. Kendi öz oğlundan hasıl erkek torun bu durumda öz oğlu menzilesinde olmaktadır.

3- *İbnu Abbas*'ın sözünde (ikinci paragrafta) geçen feraizden -ki "miras payları" diye çevirdik- maksad Kur'an'da zikredilen paylardır. Bu paylar: Yarım, yarımın yarısı, yarımın yarısının yarısı: üçte iki (sülüsan), bu ikinin yarısı, bu ikinin yarısının yarısı. Bunlardan da murad belirtilen hisselere nass-ı Kur'an'la hak sahibi olanlardır. Nitekim bir başka riva-

yette اقسموا المال بين اهل الفرائض على كتاب الله *"Malı, Allah'ın kitabında belirtildiği nisbetlere uygun olarak taksim edin"* buyrulmuştur.

4- "En yakın erkeğe" tabiri, "ölene neseb itibariyle en yakın olan erkek" demektir. Burada ehak manasına değildir. Buradaki hadiste söylenen mana أولى (evlâ) kelimesi ile ifade edilmişse de, bazı hadislerde ادنى kelimesi kullanılmıştır ki, اقرب "en yakın" manasını ifade eder. Hattabi bunun "asabede en yakın erkek" manasına geldiğini belirtir. Bu, "asabe arasında farz ehli -yani mirasa iştirak edecekler- dışında ölene en yakın kim varsa hak sahibi olur. daha uzak olan değil" diye açıklanmıştır. Eğer eşit uzaklıkta birden fazla kimse varsa, hepsi eşit şekilde o paya iştirak ederler. Keza, bu hadiste ayrı anne ve ayrı babalardan gelenlerin kastedilmediği, -zira bunlar menzile itibariyle eşit olmaları sebebiyle aralarında evla yoktur- kastedilen şeyin amca ile hala, oğlan kardeşin kızı ile oğlan kardeşin oğlu; amcanın oğlu ile amcanın kızı olduğu belirtilmiştir. Buradan aynı anne-babadan veya aynı babadan olan erkek kardeşle kız kardeş hariç tutulmuştur. Zira bunlar şu ayet gereğince mirasa iştirak ederler: وان كانوا اخوة رجالاً ونسآءً فللذكر مثل حظ الأنثيين **"Eğer mirasçılar erkek veya kız kardeşler ise o zaman erkek için kızın iki hissesi vardır..."** (Nisa 176). Bundan anne-baba bir kız ve kızkardeşle beraber olan erkek kardeşte olduğu gibi daha kuvvetliyle örtülen de istisna kılınır. Keza şu ayet gereğince anne bir kız ve erkek kardeş de bundan hariç kalır: فلكل واحد منهما السدس **"...Ve bir erkek veya kız kardeşi varsa, onlardan herbiri için altıda bir hisse vardır"** (Nisa 12). Bundan muradın, anne bir kardeşler olduğu hususunda icma nakledilmiştir.

4735 ٣– وعن علي رضي الله عنه: [وقد سئل عن ابني عم أحدهما أخ لأم والآخر زوج. فقال: للزوج النصف، وللأخ من الأم السدس، وما بقي بينهما نصفان]. أخرجه رزين.

3. (4735)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'den biri anne bir erkek kardeş, diğeri koca olan iki amca çocuğu hakkında sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Koca için yarı, anne bir erkek kardeş için altıda bir, geri kalan da aralarında ikiye bölünür." [Rezin tahric etmiştir. (Buharî'de muallak olarak gelmiştir: Feraiz 15).]

AÇIKLAMA:

Bu vak'a şöyle olmuştur. Bir adam bir kadınla evlenir. Kadın buna

bir oğlan doğurur. Sonra kadın diğer biriyle evlenir, ona da bir oğlan doğurur. Sonra, ikinciden boşanan kadını bunun erkek kardeşi alır, buna da bir kız doğurur. Bu kız, ikinci oğlanın anne bir kardeşi ve aynı zamanda amcasının kızıdır. Bu kız, birinci oğlanla evlenir. Bu oğlan, kızın amca oğludur. İşte bu kız, iki amca oğulu bırakarak ölmüş olan kızdır.

Hz. Ali'nin fetvasından çıkan husus şudur: Kocaya koca olması haysiyetiyle mirasın "yarı"sı verilir. Diğerine, anne bir kardeş olması sebebiyle altıda bir verilir. Geriye üçte bir kalır, bu da asabe olmaları haysiyetiyle ikisi arasında taksim edilir. Böylece birinci için üçte ikisi "farz" ve asabelik sebebiyle sahih olur, diğerine de farz ve asabelik sebebiyle üçte bir sahih olur.

4736 ٤ – وعن زينب رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [اشْتَكَى نِسَاءٌ مِنَ الْمُهَاجِرَاتِ الَى رَسُولِ اللهِ ﷺ: ضِيقَ مَنَازِلِهِنَّ. فأمَرَ ﷺ أنْ تُورَّثَ دُورُ الْمُهَاجِرِينَ النِّسَاءُ فَمَاتَ ابنُ مَسْعُودٍ فَوَرِثَتْهُ امْرَأتُهُ دَاراً بِالْمَدِينَةِ]. أخرجه أبو داود.

4. (4736)- *Zeynep* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Muhacir kadınlardan bir kısmı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a evlerinin darlığından ve kendilerinin evlerden çıkarıldıklarından şikayet ettiler. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kadınların muhacir evlerine varis kılınmalarını emretti." [Ebu Davud, Harac 7, (3080).]

AÇIKLAMA:

1- Fethu'l-Vedûd'da Sindî'nin kaydına göre, "o zamanlar bir kadının kocası vefat edince evi varisler alıyor, kadıncağız diyar-ı gurbette iyice yalnız kalıyor, başını sokacak bir mesken bulamıyor, sıkıntıya düşüyordu." Şu halde sadedinde olduğumuz hadis bu sıkıntıyı aksettirmektedir. Bundan sonra *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın emriyle muhacir kadınlar veraset yoluyla kocalarının evlerine sahip oluyorlar, orada yerleşip kalıyorlardı. Muhacir kadınları Medine'de yabancı olmaları haysiyetiyle, Resûlullah, miras taksimi esnasında kocalarının evlerini onlara vermeyi emretmiş olmaktadır. Hadis bunu ifade ediyor.

Hattabî, bir başka açıklama sunar: Buna göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Medine'de muhacirlere ev tahsis etmiş olmasıyla ilgili rivayet iki suretle tevil edilmiştir.

★ Bu tahsis arsa tahsisidir, ta ki o arsalara herkes oturacağı evi yapsın. Bu duruma göre, herkes verilen o arsa üzerinde inşa ettiği binanın sahibidir.

★ Muhacirlere ariyet olarak evler tahsis edildi. Bu durumda evlere sahip olmamaları gerekir. Zira miras, ancak gerçek şekliyle malik olunan mal üzerinde caridir.

Bazı alimler, bir başka ihtimale de yer vermiştir: "Evler, hayatları müddetince bu kadınlara verilmiş olabilir. Bu tam bir temlik değildir; tıpkı *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın evleri gibi. Ezvac-ı Tahirat, Efendimiz'in vefatından sonra hücrelerinde baki kaldılar. Ama evler onlara miras olmadı. Nitekim Resûlullah نَحنُ لاَ نُورِثُ مَاتَرَكْنَاهُ صَدَقَةٌ *"Biz miras bırakmayız, bizden kalan sadakadır"* buyurmuştur.

❑ VELA'NIN MİRAS OLMASI

4737 ١– عن عمرو بن شُعيبٍ عن أبيه عن جدِّهِ رضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : يَرِثُ الْوَلاَءَ مَنْ يَرِثُ الْمَالَ]. أخرجه الترمذي.

1. (4737)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mala kim varis olursa vela'ya da varis olur." [Tirmizî, Feraiz 22, (2115).]

AÇIKLAMA:

Vela, burada verasete sebep olan hükmî bir akrabalık demektir. Bu akrabalık karşılıklı akidle teessüs edebileceği gibi köle azad etme sonucu da teessüs eder. Öncekine vela-i muvalat; sonuncuya da vela-i ataka denir.

Öyle ise hadiste denmek istenen şudur: "Erkek asabelerden kim mala varis olursa, aynı şekilde arada vela bağı olan kimsenin -mesela azadlının- malına da varis olur." Asabe'ye kadınlar dahil olamayacağı için, velaya kadınların varis olamayacağı; ancak, köleyi kadın azad etmişse veya kadının azad ettiği azad etmişse, o takdirde varis olabileceği belirtilmiştir.

4738 ٢– وعن عمرو بن شعيبٍ عن أبيه عن جدِّهِ رضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : الْوَلاَءُ لِلأَكْبَرِ مِنَ الذُّكُورِ، وَلاَ يَرِثُ النِّسَاءُ مِنَ الْوَلاَءِ إلاَّ وَلاَءَ مَنْ أَعْتَقْنَ أَوْ أَعْتَقَ مَنْ أَعْتَقْنَ]. أخرجه رزين.

2. (4738)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* anlatıyor:

"Velâ, erkeklerden en büyüğe aittir. Kadınlar, velaya (iki durum dışında) varis olamazlar. Bu iki durum şudur: Bizzat azad ettikleri veya azad ettiklerinin azad ettikleri." [Rezin tahriç etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste de geçtiği üzere, kadınlar asabeye dahil olmadıkları için vela sebebiyle doğacak mirasa varis olamıyor. Buna iki istisnai durum var: Köleyi bizzat azad etmişse; bu takdirde velâ şahsına aittir. Çünkü, daha önce geçtiği üzere velâ, azad edene aittir. Azad eden kadınsa vela onundur, azadlısının bıraktığı -varissiz- malına varis olur. Yahut da kadının azad ettiği kimsenin azad ettiği kimse aynı durumda başka varis bırakmadan ölürse bu mala o kadın varis olabilir.

4739 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [أَرَادَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا أَنْ تَشْتَرِيَ جَارِيَةً لِتَعْتِقَهَا فَأَبَى أَهْلُهَا إِلاَّ أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْوَلاَءُ. فَذَكَرَتْ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: لاَ يَمْنَعُكِ ذٰلِكِ، فإِنَّمَا الْوَلاَءُ لِمَنْ أَعْتَقَ]. أخرجه مسلم.

3. (4739)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), azad etmek niyetiyle bir cariye satın almak arzu etti. Ancak, kölenin sahibi velânın kendilerine ait olmasını şart koşdu. Hz. Aişe durumu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a söyledi. Efendimiz:

"Bu şart sana mani olmasın, (zira batıldır); velâ, köleyi kim azad etmişse ona aittir!" buyurdu." [Müslim, Itk 15, (1505).]

AÇIKLAMA:

Velâ, yukarıda belirttiğimiz gibi azad edilenle azad eden arasında devam eden hukuki bağ, bir akrabalıktır. Ölüm halinde birbirlerine veraset hakkı doğuran bir bağ. İslam, bu bağın köleyi satana değil, azad edene ait olduğunu teşrî etmiştir. Bu sebeple azad edilmek kaydıyla satın alınacak kölenin velâsının kendine ait olacağını söyleyen ve bu şartla satmayı kabul eden köle sahibinin böyle bir şart koşmaya hakkı olmadığı Resûlullah tarafından belirtilmiş olmaktadır.

4740 ٤– وعن أبي بكر بن عبدالرّحمٰنِ بن الحارث بن هشام قالَ: [إنَّ الْعَاصَ ابْنَ هِشَامٍ هَلَكَ، وَتَرَكَ ثَلاثَ بَنِينَ: ابْنَانِ لأُمٍّ، وَآخَرُ لِعِلَّةٍ. فَهَلَكَ أَحَدُ الَّذَيْنِ لأُمٍّ، وَتَرَكَ مَالاً

وَمَوالِي فورثه أخوه الَّذى لأُمِّه الْمَالَ وولاَءَ مواليــــه، ثُمَّ هلَكَ الَّذى وَرِثَ الْمَالَ وَالْوَلاَءَ وَتَرَكَ ابْنَهُ وَأخاً لأبيه. فقَالَ ابْنُهُ: أنَا أحْرَزْتُ مَا أحرز أبِي. فقَالَ الأخُ: لَيْسَ كَذلِكَ إنَّمَا أحْرَزْتَ الْمَالَ فَقَطْ، وأمَّا وَلاَءُ الْمَوالي فلاَ، أرَأيْتَ لَوْ مَاتَ أخِي الْيَوْمَ ألَسْتُ أرِثُهُ أنَا، فـاخْتَصَمَا الى عُثْمَانَ رَضِيَ اللّهُ عَنْه فـقَضَى بِالْوَلاَءِ لأخِي الْمَيِّتِ وَبالْمَالِ لإبْنِ الْمَيِّتِ]. أخرجه مالك.

4. (4740)- *Ebu Bekr İbnu Abdirrahman İbni'l-Haris İbni Hişam* anlatıyor: "As İbnu Hişam ölmüş, geride üç oğlan bırakmıştı. Bunlardan ikisi bir anadan, biri de bir başka anadandı. Aynı anadan olan iki oğlandan biri daha öldü. Bu da mal ve azadlılar bıraktı. Aynı anadan olan kardeşi mala ve azadlıların velâsına varis oldu. Sonra da mal ve velaya varis olan kardeş de öldü, geriye bir oğlanla, baba bir kardeşini bıraktı. Oğlu: "Ben babamın sahip olduğu şeylere sahibim!" dedi. Kardeşi de:

"Durum böyle değil. Sen sadece mala sahip olursun, azadlıların velasına sahip olamazsın! Bilmez misin, kardeşim bugün ölseydi, ben ona varis olmayacak mıydım?" dedi ve Hz. Osman (radıyallahu anh) nezdinde dava açtılar. O, velanın ölen kardeşe; malın da ölenin oğluna ait olduğuna hükmetti." [Muvatta, Itk 22, (2, 784).]

❑ ASABE'NİN MİRASI

4741 ١ــ عن أبِي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أنَا أوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أنْفُسِهِمْ. فَمَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ ديـــــنٌ وَلَمْ يَتْرُكْ وَفَاءً فَعلَيْنَا قَضَاؤُهُ، وَمَنْ تَرَكَ مَالاً فَلِوَرَثَتِهِ. وفي رِوايةٍ: وَمَنْ تَرَكَ مَالاً فَلْيَرِثْهُ عَصَبَتُهُ مَنْ كَانُوا]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (4741)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ben mü'minlere, kendi nefislerinden evlayım. Öyleyse kim üzerinde borcu olduğu halde ölür, bunu ödeyecek mal bırakmazsa, onu ödemek bana aittir. Kim de mal bırakarak ölürse bu mal varislerine aittir. -Bir rivayette- Kim bir mal bırakmışsa, buna, kim olursa olsun asabesi varis olur." [Buharî, Feraiz 4, 15, 25, Kefalet 5, İstikra 11, Tefsir, Ahzab 1, Nafakat 15; Müslim, Feraiz 16, (1619); Tirmizî, Feraiz 1, (2091); Cenaiz 69, (1070); Ebu Davud, Harâc 15, (2955).]

4742 ٢- وعن المِقْدَام رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ تَرَكَ كَلاًّ فَإليَّ، وَمَنْ تَرَكَ مَالاً فَلِوَرَثَتِهِ، وَأنَا وَارِثُ مَنْ لاَ وَارِثَ لَهُ أعْقِلُ عَنْهُ وَأرِثُهُ وَالْخَالُ وَارِثُ مَنْ لاَ وَارِثَ لَهُ. يَعْقِلُ عَنْهُ، وَيَفُكُّ عَلَيْهِ عَانِيَهُ وَيَرِثُهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (4742)- *Mikdam* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim külfet bırakırsa yükü banadır. Kim de mal bırakırsa bu varislerinedir. Ben varisi olmayanın varisiyim. Onun yerine diyet öderim, ona varis de olurum. Dayı da varisi olmayanın varisidir, ona bedel diyet de öder. Esirine de ona (fidye ödeyerek) kurtarıverir, ona varis de olur." [Ebu Davud, Feraiz 8, (2900).]

AÇIKLAMA:

1- Külfet diye çevirdiğimiz كَلّ hem "borç" ve hem de "evlad u iyâl" manasına gelir. Öyleyse manası: "Bakıma muhtaç kimseler bırakarak ölen kimse gamlanmasın. Onların bakımı, himayesi bana aittir, bana sığınabilirler. Borç bırakmışsa borcunu da öderim" demek olur. Bir rivayette *"...banadır"* yerine *"Allah ve Resûlüne'dir"* şeklinde gelmiştir.

2- *Resûlullah*, varisi olmayana varis olacağına ve varisine, hîn-i hacette terettüp edecek, diyetini vermek, esirinin esaretten kurtulmasına maddi katkıda bulunmak gibi hizmetleri yerine getireceğini ifade ediyor. Bu ifadeler, *Resûlullah*'ın devlet reisi şahsiyeti gözönüne alındıkta, İslam devletinin, Müslüman vatandaşı karşısındaki hukuki vaziyetini ortaya koyar.

3- Dayının verasetine gelince: Normal olarak dayı varis olamaz. Ancak, hadis hiçbir asabesi olmayana dayının varis olacağını, diyetini ödeyeceğini belirtmektedir. Zevil erhamın varis olacağını söyleyenler bu hadisle ihticac etmişlerdir. Ancak hadisin zayıf olduğu, bu babta kavi bir hadis gelmediği kabul edilmiştir. Ulemâ, *Resûlullah*'ın, bu hadiste, başka varis olmama hallerinde dayıya ikram (tu'me) nev'inden verdiğini, bunun bir miras olmadığını söylemiştir. Aleyhissalâtu vesselâm'ın, dayıya, malda noktalanacak şekilde ölüye halef kılması ve buna miras demesi, mecaz nev'indendir. Tıpkı şu deyimlerde olduğu gibi; "Açlık, yiyeceği olmayan kimsenin yiyeceğidir" sabır, hilesi olmayanların hilesidir."

4743 ٣- وللترمذي عن عائشة مرفوعاً: [الخَالُ وَارِثُ مَنْ لاَ وَارِثَ لَهُ فقط]. «الكَلُّ» العيال والثقل.

3. (4743)- *Tirmizî*'de Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den merfu olarak şu rivayet gelmiştir: "Dayı, sadece varisi olmayana varis olur." [Tirmizî, Ferâiz 12, (2105).]

AÇIKLAMA:

Hadisi kaydeden *Tirmizî,* hadis hususunda Ashab'ın ihtilaf ettiğini, bir kısmının dayı, teyze, hala ve amcayı varis kıldığını belirtir. "Ulemanın çoğu bu hadisle amel ederek zevilerhamı ehl-i ferâiz ve asabenin bulunmaması halinde varis kıldı" der. Zevil erham burada asabe ve ehl-i ferâiz dışındaki yakınlar mânasına gelir. Ashabın çoğu *(Hz. Ömer, Ali, İbnu Mes'ud, Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrah, Muâz İbnu Cebel, Ebu'd-Derda, İbnu Abbas ve başkaları)* zevil erhamın varis olacağı görüşündedirler. Tâbiînden *Alkame, Nehâî, Şureyh, Hasen, İbnu Sîrîn, Atâ, Mücâhid, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer* vs. de bu görüşü benimsemişlerdir. Ancak *Zeyd İbnu Sabit* ile sazz bir rivayette *İbnu Abbâs:* "Zevil erhama miras yoktur, ehl-i ferâiz ve asabe yoksa mal beytulmale konur" demişlerdir. Tabiînden *Said İbnu Müseyyeb* ve *Said İbnu Cübeyr* bu görüşü benimsemiştir. *İmam Mâlik, Şâfiîde* bunu tercih etmişlerdir. Birinci görüş sahipleri sadedinde olduğumuz hadisten başka وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ ayeti ile لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ. ayetlerine dayanırlar. Zira burada akrabaların terekedeki hakkı mutlak olarak ifade edilmektedir.

4744 ٤ـ وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنهَا قَالَتْ: [مَاتَ مَوْلىً لِرَسُولِ اللهِ ﷺ وَتَرَكَ شَيْئاً وَلَمْ يَدَعْ حَمِيماً وَلاَ وَلَداً. فَقَالَ ﷺ: أَعْطُوا مِيرَاثَهُ رَجُلاً مِنْ أَهْلِ قَرْيَتِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي. «الْحَمِيم»: القريب.

4. (4744)- Tirmizî'de Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den merfu olarak, şu rivayet edilmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir azadlısı vefat etti ve mal bıraktı. Geride ne evladı ne de bir yakını yoktu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Mirasını köyünden bir adama verin!" emretti." [Ebu Dâvud, Ferâiz 8, (2902); Tirmizî, Ferâiz 213, (2106).]

AÇIKLAMA:

Ölen kimse, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın azadlısı olması

haysiyetiyle, geride hiçbir yakınını da bırakmayınca, malın Resûlullah'a kalması gerekir. Ancak, peygamberler miras bırakmadıkları gibi hiç kimseye varis de olmazlar. Bu durumda malın beytülmale gitmesi gerekir. Ancak Resûlullah, azadlı adına bir sadaka olması düşüncesiyle, bir fakire verilmesini, bu fakirin de azadlının köy halkından olmasını uygun görmüş olmalıdır (el-Kâdî). Neylü'l-Evtar'da Şevkânî der ki: "Bunda, malum bir varisi olmayanın mirasını, kendi memleketinden birine vermenin cevazına delil var."

4745 ٥ــ وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [أَتَى رَجُلٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ فـقَالَ: إنَّ عِنْدِي مِيرَاثَ رَجُلٍ مِنَ الأزْدِ، وَلَسْتُ أَجِدُ أزْدِيّاً أدْفَعُهُ إليه. قَالَ: فَاذْهَبْ فَالْتَمِسْ أزْدِيّاً حَوْلاً. قَالَ: فَأَتَاهُ بعْدَ الْحَوْلِ فقَالَ: لَمْ أجِدْ أزْدِيّاً أدْفَعُهُ إليه. قَالَ: فَانْطَلِقْ فَانْظُرْ أوَّلَ خُزَاعِيٍّ تَلْقَاهُ فَادْفَعْهُ إلَيْهِ. فَلَمَّا وَلَّى قَالَ: عَلَيَّ بِالرَّجُلِ. فَلَمَّا جَاءَهُ قَالَ: انْظُرْ كُبْرَ خُزَاعَةَ فَادْفَعْهُ إلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

«الْكُبْرُ» بضم الكاف جمع الأكبر، وهم المشـايخ، وقيل أراد به أقربهم الى الجلد الاول، ولم يُرد كبر السن، وقـد احتج بهـذا الحـديث قوم على توريث الرجـل ممن يسلم على يده من الكفـار، وخالفـهم أكثـر. الفـقهـاء، وجعلوا معنى الحديث الإيثار بالبّر ورعي الذمـام والصلة ونحو ذلك، وضعفوا هذا الحديث.

5. (4745)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldi ve: "Bende Ezd'den birisinin mirası var. Ben onu verecek bir Ezdli bulamıyorum (ne yapayım?)" dedi. Aleyhisselâtu vesselâm:

"Git bir yıl bir Ezdli ara!" emretti. Adam bir yıl sonra tekrar geldi ve "Mirası verecek bir Ezdli bulamadım!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Git bak; karşılaşacağın ilk Huzâî'ye malı ver!" buyurdu. Adam geri dönünce: "Adamı bana çağırın" emretti. Adam çağırıldı. Gelince:

"Huzâa'nın en yaşlısına bak, malı ona ver!" buyurdu." [Ebu Dâvud, Ferâiz 8, (2903, 2904).]

AÇIKLAMA:

Ezd, Yemen'de bir kabile adıdır. Kabilenin ecdadı Ezd İbnu Gavs'a dayandığı için bu ismi almıştır. Ensarın aslı da buna dayanır.

Ezdli birisi olmayınca, Huzâa'dan birinin tavsiye edilişinin sebebi, Huzâanın Ezd'in bir kolu olmasındandır.

Hadiste kavmin en yaşlısı (كُبْر) 'ndan murad, en-Nihaye'de açıklandığına göre, kabilenin ceddine, diğer efrada nazaran en yakın olan kimse demektir. Bir bakıma *en büyük* olan manasına gelir.

Bazıları hadisten, kişinin, küffardan İslam'a girmesine vesile olduğu kimseye varis olabileceği hükmünü çıkarmıştır. Ancak çoğunluk, hadisin zaafına hükmederek bu istidlali benimsememiştir.

4746 ٦– وعن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [مَاتَ رَجُلٌ وَلَمْ يَدَعْ إلاَّ غُلاَماً لَهُ كَانَ أعْتَقَهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: هَلْ لَهُ أحَدٌ قَالُوا: لاَ. إلاَّ غُلاَماً كَانَ أعْتَقَهُ. فَجَعَلَ ﷺ مِيرَاثَهُ لَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

6. (4746)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kişi ölmüş, geride azad ettiği bir köleden başka [varis] bırakmamıştı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bu adamın geride bıraktığı bir adamı var mı?" diye sordu.

"Hayır yok! Sadece azad etmiş olduğu bir kölesi var!" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mirasını azadlısına verdi." [Ebu Davud, Feraiz 8, (2905); Tirmizî, Ferâiz 14, (2107).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın buradaki tavrı da 4743 numaralı hadistekinin aynısı olmaktadır; varisi olmayan kişinin mirasını beytülmale değil, ona en yakın kimseye vermektedir. Şurehy ve Tavus: "Azadlı"ya (başka varis olmayınca) "azad eden" varis olduğu gibi, "azadlı" da (başka varis yoksa) "azad eden"e varis olur" demiştir.

4747 ٧– وعن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [اَللَّقِيطُ حُرٌّ، وَمَالُهُ لِبَيْتِ الْمَالِ، وَكَذَا السَّائِبَةُ]. أخرجه رزين.

7. (4747)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Lakit (buluntu) hürdür (ölünce) malı da beytülmale aittir. Saibe de böyledir [hürdür]" buyurdu. " [Rezin tahric etmiştir. (Hadisi Buhari mullak olarak kaydetmiştir: Feraiz 19.)]

AÇIKLAMA:

Lakit, mükerrer sefer açıkladığımız üzere sahipsiz olarak bulunan

çocuklardır. Cami veya kilise avlusuna, sokağa, kıra terkedilen çocuklar gibi. Bunlara devlet sahip çıkmak zorundadır. Hukuken hürler ahkamına tabidirler.

Saibe: Cahiliye Arabı, bazan köleyi azad ederken şöyle derdi: "Sen saibe olarak hürsün!" Bu şekilde azad edilen köle üzerinde hiçbir kimsenin vela hakkı olmazdı. Saibe, lügat olarak, hayvanın dilediği şekilde otlaması manasına gelen bir kökten gelir. İslam'da bu şartla aza etmek mekruh addedilmiştir, ama batıl değildir. Mübah diyen şaz kalmıştır. Velanın varlığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Teferruata girmeyeceğiz.

ÜÇÜNCÜ FASIL

RESULULLAH (ALEYHİSSALATU VESSELAM) VE GERİDE BIRAKTIKLARININ MİRASI

4748 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سَأَلَتْ فَاطِمَةُ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنْ يَقْسِمَ لَهَا مِيرَاثَهَا مِمَّا تَرَكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لاَ نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ. فَغَضِبَتْ فَهَجَرَتْهُ. فَلَمْ تَزَلْ كَذلِكَ حَتَّى تُوُفِّيَتْ، وَعَاشَتْ بَعْدَ رَسُولِ اللهِ ﷺ سِتَّةَ أَشْهُرٍ إِلاَّ لَيَالِيَ. ثُمَّ فَعَلَ ذلِكَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. فَأَمَّا صَدَقَتُهُ بِالْمَدِينَةِ فَدَفَعَهَا عُمَرُ الى عَلِيٍّ وَعَبَّاسٍ، وَأَمْسَكَ خَيْبَرَ وَفَدَكَ، وَقَالَ: هُمَا صَدَقَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ كَانَتَا لِحُقُوقِهِ الَّتِي تَعْرُوهُ وَنَوَائِبِهِ، وَأَمْرُهُمَا الى مَنْ وَلِيَ الأَمْرَ بَعْدَهُ. قَالَ: وَهُمَا عَلَى ذلِكَ الى الْيَوْمِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، ولفظ البخاري مختصر.

1. (4748)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ), Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'den, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bıraktığı maldaki hissesini taksim edivermesini talep etti. *Hz. Ebu Bekr,* ona şu cevabı verdi:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bize varis olunmaz, bıraktığımız sadakadır"* buyurmuştu."

Hz. Fatıma bu cevaba öfkelendi ve *Hz. Ebu Bekr*'e küstü, ölünceye kadar da konuşmadı. Zaten *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan sonra altı ay kadar hayatta kalmış (ve rahmet-i Rahman'a kavuşmuştu.)

Sonra *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) bunu yaptı: Medine'deki sadakasını Hz. Ali ve Abbas (radıyallahu anhümâ)'ya verdi. Hayber ve Fedek'teki (sadakasını) kendi elinde tuttu ve: "Bu iki arazi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın karşısına çıkan hakları ve hadiseleri içindi. (Şimdi) bu iki arazinin işi, Resûlullah'tan sonra devlet işini eline alan ha-

lifenin tasarrufuna kalmıştır" dedi. Ravi devam eder: "Bu iki yer, bugüne kadar aynı minval üzere devam etmiştir." [Müslim, Cihad 52, (1759); Ebu Davud, Harac 18, (2968, 2969); Nesâî, Kasmu'l-Fey 1, (7, 132); Buharî, Ferâiz 4, -Buharî muhtasar olarak almıştır.]

4749 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَاءَتْ فَاطِمَةُ الى أبي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما فَقَالَتْ: مَنْ يَرِثُكَ. فَقَالَ: أهْلي وَوَلَدي. قَالَتْ: فَمَالي لاَ أرِثُ أبي؟ فَقَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: لاَ نُورَثُ، وَلٰكِنْ أعُولُ مَنْ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَعُولُهُ، وأُنْفِقُ عَلى مَنْ كَانَ يُنْفِقُ عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذي.

2. (4749)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ), Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anh)'in yanına gelip:

"Sana kim varis olacak?" diye sordu.

"Ehlim ve çocuğum!" cevabını alınca: "Öyleyse ben niye babamın bıraktığına varis olamıyorum?" dedi. Bunun üzerine *Hz. Ebu Bekr:*

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Bize varis olunamaz!"* dediğini işittim. Ancak ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geçimini sağladıklarının geçimlerini sağlarım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nafaka verdiklerine ben de nafakalarını veririm!" dedi." [Tirmizî, Siyer 44, (1608).]

4750 ٣ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [أرَادَ نِسَاءُ رَسُولِ اللهِ ﷺ حِينَ تُوُفِّيَ أنْ يَبْعَثْنَ عُثْمَانَ الى أبي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما يَسْألْنَهُ مِيرَاثَهُنَّ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ: ألَيْسَ قَدْ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ نُورَثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةٌ]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

3. (4750)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hanımları, Resûlullah vefat ettiği zaman Hz. Osman'ı, Hz. Ebu Bekr (radıyallahu anhümâ)'e gönderip miras hisselerini talep ettirmek istediler. O zaman ben onlara: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bize varis olunmaz, bıraktığımız sadakadır!"* demedi mi (nasıl miras talep edebilirsiniz?" dedim (ve onları, bu niyetten vazgeçirdim.)" [Buharî, Feraiz 3; Müslim, Cihad 51, (1758); Muvatta, Kelam 27, (2, 993); Ebu Davud, Harac 19, (2976, 2977).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, sadedinde olduğumuz hadis-

lerde, sadece kendisinin değil, peygamberler cemaatinden hiçbirinin malına varis olunmadığını, peygamberlerin bıraktığı bütün malların sadaka olduğunu belirtiyor. Şu halde peygamberlerin mirasçıları olmamıştır.

2- Ulema, bunun hikmetini şöyle belirtir: "Peygamberlerin malları miras yoluyla helal olsaydı, mirasçıları arasında onların ölmesini bekleyip mirasına konmak isteyenler bulunabilir, hatta mirasçılarına mal topladığını zannedenler de çıkabilirdi. Bu suretle su-i zanda bulunanların hali harap olur; insanlar da peygamberlerden nefret ederdi. Bu açıdan Neml suresinde geçen **"Süleyman, Davud'a mirasçı oldu"** (16. ayet) ifadesi müşkilat arzeder ise, de buradaki "miras"tan muradın mal değil peygamberlik, ilim ve hikmet olduğu belirtilmiştir."

Resulullah'ın varis olunamaz olmasının hikmetleri meyanında, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ümmetine "baba" gibi olması da gösterilmiştir. Eğer ona varis olunsaydı bütün ümmet onun varisi durumunda olacaktı ki bu da o malın umumi bir sadaka durumunda olduğu manasını ifade eder. Birçok alim, Resûlullah'ın varis olunamaz oluşunu onun hasaisinden addetmiştir.

3- *Hz. Fatıma*'nın *Hz. Ebu Bekir*'le miras hussundaki ihtilafı daha önce açıklandı.

❑ RESULULLAH'IN GERİDE BIRAKTIĞI MALLAR

4751 ١– عن عمرو بنِ الْحَارث الخزاعي رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [مَا تَرَكَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: دِيناراً وَلاَ دِرْهَماً وَلاَ عَبْداً وَلاَ أَمَةً وَلاَ شَيْئاً إلاَّ بَغْلَتَهُ الْبَيْضَاءَ وسِلاَحَهُ، وأَرْضاً جَعَلَهَا لأَبْنِ السَّبِيلِ صَدَقَةً]. أخرجه البخاري والنسائي.

1. (4571)- *Amr İbnu'l-Haris el-Huzâî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (öldüğü vakit geride) ne dinar, ne dirhem, ne köle, ne cariye ne de başka bir şey bıraktı. Onun bıraktıkları beyaz katırı, silahı ve yakınları için tasadduk ettiği bir tarladan ibaretti." [Buhârî, Vesaya 1, Cihad 61, 86, Humus 3, Megazî 83; Nisâî, Ahbas 1, (6, 229).]

4752 ٢– وعن عائشة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [مَا تَرَكَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ دِيناراً وَلاَ دِرْهَماً وَلاَ شَاةً وَلاَ بَعِيراً وَلاَ أَوْصَى بِشَيْءٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

2. (4752)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (öldüğü vakit) ne dinar, ne dirhem, ne koyun ve ne de

deve bıraktı. Hiçbir vasiyette de bulunmadı." [Müslim, Vasiyyet 18, (1635); Ebu Davud, Vsaya 1, (2863); Nesâî, Vesaya 2, (6, 240).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, ölünce para-pul nevinden miras bırakmadığını ifade etmektedir. Bıraktığı şey, bir beyaz katırla silahıdır. Arazi de bırakmış ise de bunu yolcuların ihtiyaçlarına sarfedilmek üzere tasadduk etmiştir.

2- Hadiste köle de bırakmadığı belirtilir. Bu, Resûlullah'ın hiç köle kullanmadığı manasına gelmez. Sağlığında azad etmiş olduğunu ifade eder.

3- Hz. Aişe hadisinde, ilaveten Resûlullah'ın herhangi bir vasiyette de bulunmadığı belirtilir. Bu "vasiyet"ten maksadın ne olduğu, hadisin Buharinin megazi bölümünün sonlarında da dercedilen veçhinde görülmektedir: *Resûlullah*'ın *Hz. Ali*'ye hususi bir vasiyette bulunup bulunmadığı *Hz. Aişe*'ye sorulur. O da bu soruya cevap sadedinde, Resûlullah'ın, son nefesini kendi kucağında verdiğini, bu halde iken Ali'ye nasıl vasiyette bulunabileceğini söyleyerek reddeder.

Daha önce vasiyette bulunmuş olabileceği iddiasına karşı alimlerimiz: "Bu da olamaz. Çünkü bizzat Hz.Ali'nin, Resûlullah'tan Kur'an ve bir de kılıcının kabzasına asmış olduğu bir tomar kağıttan başka hususi bir talime mazhar olmadığını itiraf eden beyanlar gelmiştir" derler. Bu beyanlar pek çok rivayette te'yid ve te'kid edilmiştir. Şu halde, böyle bir iddia Şia'nın ifratkar iddialarından biri olmaktan öte bir değer taşımamaktadır.

Hattabî, burada kastedilen vasiyetten bilhassa maddi şeyleri anlamak gerektiğine dikkat çeker. Resûlullah bu çeşitten mal ve bunlara müteallik vasiyet bırakmamıştır. Ama bunun dışında bazı vasiyetlerde bulunmuştur:

★ Namazın vaktinde kılınması.

★ Kölelere iyi muamele edilmesi.

★ Yahudi v e Hıristiyanların Arabistan'dan çıkarılması.

★ Medine'ye taşradan gelen heyetlere hediye verilmesi.

4753 ٣– وعن يُونُسِ بنِ عُبَيْدٍ مَوْلَىٰ مُحَمَّدِ بنِ القَاسِمِ قال: [بَعَثَنِي مُحَمَّدُ بنُ القَاسِمِ الى البَرَاءِ بنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنهمَا أَسْأَلُهُ عَنْ رَايَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ مَا كَانَتْ؟ فَقَالَ: كَانَتْ سَوْدَاءَ مُرَبَّعَةً مِنْ نَمِرَةٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«النَّمِرة» بردة من صوف يلبسها الأعراب.

3. (4753)- *Yunus İbnu Ubeyd Mevla Muhammed İbnu'l-Kasım* anlatıyor: "Muhammed İbnu'l-Kasım, beni Bera İbnu Azib (radıyallahu anh)'e gönderip, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sancağının neden yapılmış olduğunu sormamı emretti. (Ben de gidip sordum). Şu cevabı verdi:

"Sancağı siyahtı. Kaplan alacası şeklinde olacak bezden dört köşeli idi." [Ebu Davud, Cihad 76, (2591); Tirmizî, Cihad 10, (1680).]

4754 ٤– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ لِوَاءُ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَوْمَ دَخَلَ مَكَّةَ أَبْيَضَ]. أخرجه الترمذي.

4. (4754)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mekke'ye girdiği gün bayrağı beyaz renkliydi." [Tirmizî, Cihad 9, (1679); Ebu Davud, Cihad 76, (2592).]

4755 ٥– وعن ابنِ عباسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَتْ رَايَةُ رَسُولِ اللهِ ﷺ سَوْدَاءَ وَلِوَاؤُهُ أَبْيَضُ]. أخرجه الترمذي.

5. (4755)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bayrağı siyah, sancağı beyazdı." [Tirmizî, Cihad 10, (1681).]

4756 ٦– وعن سماكِ بنِ حَرْب عن رجل من قومه عن آخر منهم قال: [رَأَيْتُ رَايَةَ رَسُولِ اللهِ ﷺ صَفْرَاءَ]. أخرجه أبو داود.

6. (4756)- *Simak İbnu Harb,* -kavminden bir adamdan, bu da onlardan bir başkasından naklen- anlattığına göre, adam: "Resulullah'ın bayrağını sarı gördüm!" demiştir. [Ebu Davud, Cihad 76, (2593).]

AÇIKLAMA:

Son üç rivayet *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bayrak ve sancakları hakkındadır. Önce liva ve raye kelimelerini açıklayalım. *Türbüşti:* "Raye, harbin sorumlusunun taşıdığı alemdir. Savaşı bunun altında yürütür, savaşanlar bunu merkez alıp ona yönelirler" der. Livayı da şöyle tarif eder: "Emir nereye giderse beraberinde giden birliğin alametidir." Müslim şerhinde Nevevî: "Raye küçük alemdir, liva büyük alemdir" der. İbnu'l-Arabî, livayı "Mızrağın ucuna bağlanan ve üzerinde olan şey;

rayeyi de, rüzgarın dalgalandırmasına terkedilmek üzere bağlanan şey" diye tarif eder. Ahteri, livayı sancak, rayeyi de sancak kelimesiyle karşılar. Şu halde biri diğeri yerine kullanılabilen iki kelimedir.

Kadı İyaz, "bayrağın renginin siyah olması, uzaktan bakınca galib ve hakim görüntünün siyah olmasını ifade eder, halis, saf siyah olmasını değil" der. Delil olarak bir diğer rivayetteki nemire kelimesini gösterir. Bu, kaplan rengindeki alaca renkli kumaş demektir. Yani kaplanda olduğu gibi siyah ve beyaz çizgilerin bulunduğu alaca renkli kumaş. Kumaş bu haliyle kaplana (nemr) benzediği için nemre denmiştir.

Rivayetlerdeki farklılık, *İbnu Hacer*'e göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın farklı zamanlarda değişik renkli sancaklara yer verdiğini ifade eder. Rivayetler, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Beni Süleym'e kırmızı, Ensar'a sarı bayrak bağladığını kaydeder. Bir rivayete göre Resûlullah'ın bayrağının üzerinde Lailahe illallah, Muhammedun Resûlullah yazılıdır. *Sa'd İbnu Malik el-Ezdî*'ye verdiği bayrak ise siyah renkli ve üzeri beyaz hilallidir. Bazı alimler İslam'ı temsil eden hilalin buradan geldiğini söyler.

4757 ٧- وعن عاصم الأحول قال: [رَأَيْتُ قَدَحَ رَسُولِ اللهِ ﷺ عِنْدَ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، وَكَانَ قَدِ انْصَدَعَ فَسَلْسَلَهُ بِفِضَّةٍ. قَالَ: وَهُوَ قَدَحٌ عَرِيضٌ مِنْ نُضَارٍ. قَالَ مَعْمَرٌ: وَالنُّضَارُ شَجَرٌ بِنَجْدٍ؛ وَقَالَ أَنَسٌ: لَقَدْ سَقَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فِي هٰذَا الْقَدَحِ مَالاَ أُحْصِي. قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ رَحِمَهُ اللهُ: وَقَدْ رَأَيْتُ ذٰلِكَ الْقَدَحَ وَكَانَ فِيهِ حَلْقَةٌ مِنْ حَدِيدٍ فَأَرَادَ أَنَسٌ أَنْ يَجْعَلَ مَكَانَهَا حَلْقَةً مِنْ فِضَّةٍ أَوْ ذَهَبٍ. فَقَالَ أَبُو طَلْحَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: لاَ تُغَيِّرْ شَيْئاً فَعَلَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَتَرَكَهُ؛ وَقَالَ أَنَسٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: لَقَدْ سَقَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِقَدَحِي هٰذَا الشَّرَابَ كُلَّهُ: الْعَسَلَ، وَالنَّبِيذَ، وَالْمَاءَ، وَاللَّبَنَ]. أخرجه البخاري.

«النُّضَارُ» قيل: هو خشب أثل يكون بالغور.

7. (47457)- *Asım el-Ahvel* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın su bardağını Enes İbnu Malik (radıyallahu anh)'in yanında gördüm; bardak çatlamıştı. Enes onu gümüş (halkalar) ile bağlayıp tutturmuştu." Asım ilaveten dedi ki: "O nudâr ağacından yapılmış geniş, [güzel] bir bardaktı."

Ma'mer der ki: "Nudar, Necid'de yetişen bir ağaç çeşididir."

Enes der ki: "Ben bu bardakla, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sayamayacağım kadar çok su verdim!"

Muhammed ibnu Sirin rahimehullah der ki: "Ben bu bardağı gördüm. Onun demirden bir halkası vardı. Enes onun yerine gümüşten veya altından bir halka koymak istemişti. Ebu Talha kendisine:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yapmış olduğu bir şeyi değiştirme!" dedi. O da bundan vazgeçti.

Enes (radıyallahu anh) der ki: "Ben bu kadehimle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a her çeşit meşrubat içirdim: Bal, nebiz, su ve süt!" [Buharî, Eşribe 30, Humus 5, (Hadis bu veçhiyle Buhari'de mevcut olmayıp Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelmiştir: 3, (247).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şahsî eşyalarından olan tahta bir bardağı mevzubahis edilmektedir. Arapçada kadeh olarak ifade edilen bu kap, dilimizde tahtadan olması haysiyetiyle çanak veya kap kelimeleriyle çevrilmesi daha uygun olabilir. Günümüzde, küçük çapta böylesi eşyalar ahşaptan mamul olduğu takdirde tahta çanak veya su kabı demeyi tercih ederiz. Bardak öncelikle camdan mamul olanlar için kullanılır.

2- Kurtubî, eski bir Buharî nüshasında Ebu Abdillah el-Buharî'nin: "Ben bu bardağı Basra'da gördüm, ondan su içtim" dediği ve Nadr ve İbnu Enes'in mirası arasından sekiz yüz bin dirheme satın aldığı notuna rastladığını kaydetmiştir.

3- Hadiste bazı fevaid mevcuttur.

★ Gümüşten sap, parça gibi kakma kullanılması caizdir. Keza zincir, halka da kullanılabilir. Ancak bu meselede ulemâ ihtilaf etmiştir. Hattabi şu açıklamayı sunar:

★★ Sahabe ve tabiinden bir cemaat gümüşten mamul sap, halka vs. kakma kullanmayı mutlak olarak men etmiştir. İmam Malik ve Leys bu görüştedir. Malik merhumun, az bir gümüşün caiz olacağını söylediği de rivayet edilmiştir.

★★ *İmam Şafii* mekruh addetmiştir ve: "Gümüş üzerinden içmiş olmaması için" demiştir.

★★ Bazıları bu hadisten hareketle: "Kerahet, gümüş kakmanın su içerken ağza değecek yerde olmasına mahsustur" demiştir. Hanefiler bu şekilde tasrihte bulunurlar. Ahmed, İshak ve Ebu Sevr de bu görüştedir.

★★ Gümüş kakmalı kabın kullanılmasının caiz olduğuna inananlardan *İbnu'l-Münzir*: "Gümüşlenmiş kap "gümüş kap" değildir" der.

★★ Şafii mezhebinde takarrur eden görüş şudur: *"Kaptaki kakma iri olur ve zinet maksadı taşırsa haramdır. Ama bir ihtiyaca mebni olursa mutlak surette caizdir."* .

★★ Bazı alimler bu meselede altın kakma ile gümüş kakmayı bir addederler.

FİTNELER, HEVALAR VE İHTİLAFLAR BÖLÜMÜ

(Bu bölümde altı fasıl vardır.)

BİRİNCİ FASIL

FİTNE PATLAK VERİNCE YAPILACAK TAVSİYE

İKİNCİ FASIL

ZAMAN İÇİNDE ÇIKACAK FİTNELERDEN ZİKRİ GEÇENLER

★ İSMİ GEÇEN FİTNELER

★ İSMİ GEÇMEYEN FİTNELER

ÜÇÜNCÜ FASIL

ASABİYYE VE EHVA

DÖRDÜNCÜ FASIL

FİTNENİN GELECEĞİ CİHET VE FİTNEYİ ÇIKARACAKLAR

BEŞİNCİ FASIL

MÜSLÜMANLARIN BİRBİRLERİYLE SAVAŞLARI

ALTINCI FASIL

SAHABE VE TABİİN ARASINDA ÇIKAN KAVGA VE İHTİLAFLAR

★ HZ. OSMAN'IN ŞEHİD EDİLMESİ

★ CEMEL VAK'ASI

★ HARİCİLER

★ HAKEMEYN HADİSESİ VE YEZİD İBNU MUAVİYE'YE BİAT

★ İBNU'Z-ZÜBEYR DEVRİ

★ HACCAC

★ BENÎ MERVAN

FİTNELER, HEVALAR VE İHTİLAFLAR BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA

Fitne, insanlık tarihinin, *Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)*'den sonra kıyametin kopmasına kadar geçecek zaman içerisinde en bariz kaderlerinden biri olduğu için Resûlullah pek çok hadisleriyle uyarıda bulunmuştur. Hadis kitaplarında mutlaka yer alan bölümlerden biri Kitabu'l-fiten'dir. Ebu'l-Fida İbnu Kesir, bu hadisleri en-Nihaye ev el-Fiten ve'l-Melahim adlı bir kitapta toplamıştır.[14] Zamanımız, hadilerde haber verilen bütün fitnelerin yaşandığı bir devredir. Çünkü fitneyi kısaca dahilî kargaşa olarak anlarsak, artık İslam âlemi dış oyunların tuzağına düşerek, cihad mânasında, küffara karşı savaş dönemini hemen hemen kapamış, Müslümanların birbirleriyle kavgasına dönüşen dahilî kargaşalar vetiresine girmiştir. Şu halde, fitne nedir ve ne değildir, fitne sırasında takip edilecek tavır hususunda ne gibi İlahi düsturlar varid olmuştur? bilmek her zamankinden daha büyük, daha zaruri bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu sebeple, bu bölümde açıklamaları biraz daha geniş tutacağız.

FİTNE: Din alimlerince, dinimize umumiyetle sınama ve imtihan olarak aktarılan bu kelime aslında altın ve gümüşü, yabancı maddelerden temizleyip saf olarak elde etmek için ateşe sokup eritmeye denmiştir. İyiliği ve kötülüğü belli olmak için insana edilen muamele ve ibtilaya da bu asıldan alınmış olarak fitne denir. Kelime zamanla çok daha geniş mânalar kazanarak iptila, imtihan, tecrübe mânalarına, insanın ateşe atılıp azap edilmesi vs. mânalarına da kullanılmıştır.

İbnu'l-Arabî bu kelimenin "tecrübe" (ihtibar), mihnet, mal, evlad, küfür, insanların fikir ayrılıklarına düşmeleri, ateşte yakmak gibi çeşitli mânalara geldiğini belirtir.

14- Bu kitap iki cilt halinde tahkikli olarak tabedilmiştir. (Matbaatu'l-Medenî, Kahire, 1389/1969), toplam dokuz yüz küsur sayfayı bulmaktadır.

Fitne kelimesinin, gerek Kur'an'da gerekse hadislerde, söylenenlere ilaveten günah, saptırma, sapıtma, cünun (delilik) rezalet (faziha), insanların birbirlerini öldürmesi, katl, ateşte yakarak azab vermek gibi çok değişik mânalarda kullanıldığı muteber kaynaklarda şahitleriyle belirtilir. *Aliyyü'l-Kârî,* bozuk akideye de fitne dendiğini ayrıca belirtir.

Hülasa bu kelime, lügat açısından bidayette, tecrübe ve mihnet mânalarını taşıdı ise de, zamanla her çeşit fena ve mekruh şeye ıtlak edilmiştir.

Bu kelime üzerine İmam Birgivî'nin kaydettiği açıklama, onun ifade ettiği mânanın genişliğini daha iyi gösterir. Der ki: "Fitne, insanları meşru bir faide olmaksızın ızdıraba, ihtilale, ihtilafa, mihnet ve belaya düşürmektir. Kalbin afetlerinin 48'incisidir. Cemaat imamının namazı uzatması, halka anlayamayacağı çapraşık ve kapalı dil ile hitap etmesi fitnelerdendir."

Fitne kelimesinin buraya kadar sayılan mânaların birçoğuna delalet ettiğini Kur'an-ı Kerim'de görmekteyiz, mesela:

SAPTIRMA: فَاَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ **"İşte kalplerinde eğrilik bulunanlar, sırf fitne aramak (ötekini berikini saptırmak) için (Kur'an'ın) müteşabih âyetlerine tabi olurlar"** (Âl-i İmran 7, İsra 73).

İMTİHAN: وَكَذٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ **"Biz onlardan (insanlardan) kimini kimi ile.. işte böyle imtihan ettik"** (En'am 53. Ayrıca Bak. Taha 85; Sâd 34, Ankebut 3.)

AZAB: وَظَنَّ دَاوُدُ اَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ **"Davud sandı ki, biz kendisine bir azab hazırladık..."** (Sad 24)

YAKMAK: وَلٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ اَنْفُسَكُمْ **"Mü'minler, münafıklara: "...Siz kendinizi kendiniz yaktınız" derler"** (Hadid 14).

İŞKENCE: ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا **"Rabbin, işkence edildikten sonra hicret edip sonra cihad ve sabır edenlerin lehindedir"** (Nahl 110).

FENALIK YAPMAK: اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا **"Kafirlerin size fenalık yapmalarından korkuyorsanız..."** (Nisa 101).

BELAYA UGRATMAK: اِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ **"Hakikat, erkek mü'minlerle kadın mü'minleri belaya uğratanlar..."** (Bürûc 10).

DELİLİK: بِاَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ **"Delilik hanginizde imiş?"** (Kalem 6).

ŞİRK VE TEFRİKA: وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لاَ تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ **"Fitneden yani (şirk ve tefrikadan) eser kalmayıncaya din de (şunun bunun değil, yalnız) Allah'ın (dini tanınmış) oluncaya kadar onlarla savaşın..."** (Bakara 193).

KARGAŞA (ÖLÜMÜ TEMENNİ ETTİREN HAL): وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَاَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ اَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ اَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ **"Onları (size harp açanları) nerede bulursanız öldürün, onları, sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) çıkarın. Fitne (ölümü temenni ettiren hal) katilden beterdir"** (Bakara 191).

İMAN ZAYIFLIĞI-KÜFÜR: وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ اِلاَّ تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الاَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ **"Kafir olanlar bile birbirlerinin yardımcılarıdır, eğer siz bunu yapmazsanız, yeryüzünde bir fitne (iman zayıflığı, küfür) ve büyük bir fesad olur"** (Enfal 73).

İSYAN-MUHALEFET: وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلاَ تَفْتِنِّي **"Onlardan kimi de: "...Bana izin ver, beni fitneye (isyana, muhalefete) düşürme" diyecektir. Haberin olsun ki, onlar zaten fitne çukuruna düşmüşlerdir"** (Tevbe 49).

KİŞİNİN FİTNESİ: *Fitne* kelimesinin taşıdığı bu çeşitli mânalar, aslında, birbirinden tamamen uzak değildir. Birçoğu birbirine yakındır ve ebedî bir hayat içinde ve tekamülden geçmek üzere yaratılmış bulunan insanın imtihanında düğümlenmektedir. Yani insan bir imtihan için yaratılmıştır (Mülk 2). O, çeşitli şekillerde, hayırla-şerle (Enbiya 35); bollukla-darlıkla, hastalıkla-sağlıkla (Bakara 155), dünyevî derece ve nimetlerde üstünlük ve alçaklıkla (En'am 165) vs. imtihan edilmektedir. Maruz kaldığı imtihanların hepsi, Kur'an ve hadisin dilinde "fitne"dir, yani imtihandır. **"(Ey iman edenler) mallarınız, evladlarınız herhalde sizin için bir fitnedir (imtihandır) ..."** (Tegâbün, 15). Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de şöyle buyurur: *"Kişinin fitnesi, ailesinde, malında, nefsinde, çocuğunda ve komşusundadır. Bu fitneyi, oruç, namaz, sadaka, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker (yani iyiliği emir, kötülükten men etmek) yollarıyla örter (telafi eder)."*

Burada fitne olarak tavsif edilen mal, nefis, evlad gibi şeyler diğer hadislerde düşman ve hatta en büyük düşman olarak tavsif edilir: *"Öldürdüğün takdirde, senin için bir nur olan, seni öldürdüğü takdirde (şehadetine sebep olarak) cennete gönderen düşman değildir. Hakiki ve en*

büyük düşmanın kendi sulbünden gelen evladın, sonra tasarrufun altında bulunan malındır."

Şu hadiste ise bu sayılanlar arasında birinci planda nefsin yer aldığı, kişinin afaki, dış hadisatta boğularak kendini unutmaması, ruhunu güzellik, ahlak, iyi niyet, hayırhahlık gibi faziletlerle tezyin edip, kötü huylarını baskı ve kontrol altına alması için mücadeleye çağırır: *"Senin en büyük düşmanın, içindeki nefsindir."*

Allah'ın verdiği her çeşit nimet (sağlık, mal, mülk, evlad...) mü'minin vermekte olduğu imtihanı kazanmasına vesile olursa, bunlar gerçek mânada nimet olur. Aksi takdirde, düşmandır. İnananların bu mühim hakikattan gafil olmamaları için, Kur'an ve hadiste çok çarpıcı ifadelerle dikkatler çekilir. Mesela bir ayette: **"Ey iman edenler, eşlerinizin, evlatlarınızın içinde hakikaten size düşman (olanlar) da var. O halde onlardan sakının"** (Tegâbün, 14) denmektedir.

Şu ayet de mal ve evladın nasıl düşman olabileceğini açıklar: **"Ey iman edenler, sizi ne mallarınız, ne evladlarınız Allah'ın zikrinden alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir"** (Münafikûn 9).

Bu bahsi, *Abdullah İbnu Ömer*'in bir sözü ile noktalayabiliriz: "Sizden hiç kimse "Ya Rabbi, fitneden (imtihandan) sana sığınıyorum" demesin. Zîra, sizden hiç kimse fitnenin (imtihanın) dışında kalmaz. Ancak istiazede bulunan kimse fitnenin şerrinden (muhtemel maddî ve manevî zararlarından) istiazede bulunsun. Nitekim Cenab-ı Hak: *"Mallarınız ve evlatlarınız sizin için bir fitnedir"* buyuruyor." Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu hadisinde de kaçınılması mümkün olmayan, ancak alınacak tedbirlerle zararı asgariye düşürülebilecek bir fitneden söz edildiği görülmektedir: *"Ben, arkamda, erkekler için kadından daha zararlı bir fitne bırakmıyorum."*

Kişinin nefsî meseleleriyle alakalı bu açıklamalar, esas mevzumuzdan uzaklaşma sayılmamalıdır. Zîra ileriki bahislerde daha iyi görüleceği üzere, cemiyeti kasıp kavuran asıl fitnenin sebebini, kişinin ailesindeki fitneyi (imtihanı) hafife alması ve bu küçük dairedeki imtihanı kaybetmesi teşkil etmektedir.

İÇTİMÂÎ KARGAŞA (ANARŞİ) OLARAK FİTNE: Fitne kelimesinin lügat ve örf yönünden taşıdığı mânalara kısa bir dikkat çektikten sonra, asıl mevzumuzu teşkil eden içtimâî kargaşa yönünü ele alacağız.

Fitne kelimesi dilimizde daha ziyade içtimâî bozuklukları ifade

eder. Arapça aslında mevcut olan delilik, günah, imtihan, ateşe atma gibi bizzat Kur'an'da kullanılmış olan birkısım mânalarını dilimize geçerken kaybetmiştir. Fitne deyince ilk akla gelen mâna, beşerî huzursuzluk, bozgun, kavga, kargaşa, birbirine girme, dedikodu, fesad gibi insanlar arasında cereyan eden menfî hâdiselerdir.

Meşhur dilcimiz *Hüseyin Kâzım Kadri,* Türk Lügatinde bu kelimeye, Arapça lügatlerde belirtilen -ki yukarıda kaydettik- mânaları verir. Ancak fiiliyatta, Arapça aslında bütün mânalarıyla kullanılması Türkçemizde pek yaygın değildir. Nitekim diğer bir lügatta "azdırma, baştan çıkarma, karışıklık, ara bozma" gibi birbirine yakın mânalara yer verilir.

Kur'an ve sünnetin mükerrer beyanlarla üzerinde durup reddettikleri fitne, bu fitnedir, bütün cemiyetin ferdlerine sirayet edip kardeşlik, yardımlaşma, birbirini sevip sayma gibi iyi münasebetleri bozup, bunların yerine düşmanlık, kin, husumet, kavga, katl gibi, içtimâî huzuru, ümmet ve millet bütünlüğünü bozucu mahiyette olan fitnedir.

Hemen kaydedelim ki, yeri geldikçe belirtileceği üzere, alimlerimizce ehl-i kıble tabir edilen ve *Ehl-i Sünnet* dışında kalan diğer fırkalarla düşülen ihtilaflar da "fitne" mefhumunun şümûlüne girer. Fitneye karşı beyan edilen her çeşit yasak, tahdit ve tehditler bu çeşit ehl-i bid'a fırkaları için de muteberdir.

Yine ileriki bahislerde görüleceği üzere, hadislerde ısrarla bulaşılmaması istenen ve fıkıh açısından bir kısım ahkama menşe ve merci olan fitnenin daha has bir mânası vardır. Burada onu da belirtmemiz gerekir. Vereceğimiz bu mâna, mesele üzerinde ortaya atılan değişik görüşlerden, cumhur denen ekseriyetin görüşüdür: *"Fitne, dünyevî iktidar talebiyle düşülen ihtilaf olup, bu ihtilafta kimin haklı kimin haksız olduğu belli değildir."* Bu tarifle içtimâî kargaşalardan bir kısmı -teknik tabiriyle bağy (isyan), irtidat (dinden dönme) ve kat'u't-tarik (yol kesme) denen- diğer bir kısım kargaşalardan ayrılmış oluyor. Bunlardan her birine terettüp eden ahkam farklı olmaktadır, yeri geldikçe göreceğiz.

Şu halde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde geliş şartları ve evsafı belirtilen, çıktığı zaman nasıl hareket edilmesi gerektiği mü'minlere bildirilen, önleme ve ortadan kaldırma çareleri bütün teferruatıyla açıklanan asıl fitne bu fitnedir. Keza Kur'an-ı Kerim'de: **"Öyle bir fitneden sakının ki (geldiği zaman) içinizden yalnız zulmedenlere çatmaz (ammeye de sirayet eder ve hepsini perişan eder)"** (Enfal 25) ayetinde kastedilen fitne de bu fitnedir.

İşte bu sebepledir ki, müteakip hadislerde bu fitne mevzubahis olacak, bu fitneyle alâkalı tahliller yapılacaktır.

FESAD: Bu kelime lügat açısından bir şeyin itidal ve ölçüden dışarı çıkmasını ifade eder. Bu çıkış az da olsa çok da olsa fesad diye ifade edilir. Zıddı salahdır, düzeltme ve ıslah etmedir. Kelime sadece mânevî sahada değil, maddî sahada da kullanılır. Nefis olsun, beden olsun, eşya olsun istikametten ayrılan her şeyi ifade için bu kelime kullanılır.

Kur'an-ı Kerim'de bu kelimenin ve bu kelimeden türeyen başka kelimelerin, fitne gibi çeşitli mânalarda olmasa bile sıkça kullanıldığına şahit olmaktayız. Bir-iki misal verelim: وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لاَ تُفْسِدُوا فِي الأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ **"Kendilerine yeryüzünde fesat yapmayın denildiği zaman "biz ancak ıslah edicileriz" derler"** (Bakara 11).

وَلاَ تُفْسِدُوا فِي الأَرْضِ بَعْدَ إِصْلاَحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفاً وَطَمَعاً **"Yeryüzünde -o, ıslah edildikten sonra da- fesadçılık etmeyin. O'na (Cenab-ı Hakk'a) korkarak ve umarak dua edin"** (A'raf 56).

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلاَّ اللهُ لَفَسَدَتَا **"Eğer (yer ve gök) her ikisinde Allah'tan başka tanrılar olsaydı, bunların ikisi de muhakkak ki fesada uğrar, (harap olur) giderdi"** (Enbiya 22).

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللهُ لاَ يُحِبُّ الْفَسَادَ

"O, yeryüzünde iş başına geçti mi, orada fesat çıkarmaya, ekini ve zürriyeti kökünden kurutmaya koşar. Allah fesadı sevmez" (Bakara 205).

وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَائَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوَاتُ وَالأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ **"Eğer Hak onların heva (ve heves)lerine tabi olsaydı, göklerde, yerde ve bunların içinde bulunanlar muhakkak ki fesada uğrardı"** (Mü'minûn 71).

HERC: Bazı rivayetlerde aslen Habeşçe olduğu ve katl (öldürme) mânasına geldiği (Buharî, Fiten 5) belirtilen bu kelime için, Cevherî: "Herc kelimesi, lügat açısından, bir şeyde çokluk mânasına gelir" der. İbnu Hacer, bu kelimenin kullanıldığı mânaların dokuza çıktığını el-Muhkem'den naklen belirttikten sonra hepsini kaydeder. Fitne kelimesi ile alakasını anlamamıza yardım edecek olan bu dokuz mânaya bir göz atalım: 1-Katlde şiddet, 2-Katlde çokluk, 3- İhtilat (kargaşa) 4- Ahirzamanda ortaya çıkacak fitne, 5-Nikahda çokluk, 6- Yalanda çokluk, 7-Uykuda çokluk, 8-Uykuda görülen düzensiz, karmakarışık rüyalar, 9-Bir şeyde düzgünlük, sağlamlık gibi mükemmelliğin bulunmayışı.

Buharî şarihlerinden Aynî, bu kelimenin Arapça ihtilât (kargaşa) mânasına geldiğini belirttikten ve kelimedeki bu mânayı tebarüz ettirip vurguladıktan sonra, herç kelimesinin katl mânasındaki tefsirini Habeşçe'ye nisbet edenlerin hata ettiklerine temas eder ve kesin bir dille: "Bu kelime hakiki Arapça bir kelimedir" der.

Teferruat bir tarafa, gerçek olan şu ki, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kelimeyi, kendisinin ölümünden sonra, İslam cemiyetinde çıkacak ve galip vasfıyla mü'minlerin birbirlerini çokça öldürmeleri şeklinde tezahür edecek olan içtimaî bozuklukları haber vermek maksadıyla sıkça kullanmıştır. Bir başka ifadeyle, fitne kelimesi ile, katl dahil her çeşit içtimâî bozukluklar kastedilirken; herç kelimesiyle de, içtimâî bozuklukların dahilî kırım halini alacak kadar ilerleyen had safhası kastedilmiş oluyor.

Herç kelimesinin bilhassa mü'minin mü'mini öldürmesi şeklindeki kargaşaları ifade etmek maksadıyla kullanılma keyfiyeti, bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sözlerinden açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, kıyametten önce ortaya çıkacak içtimâî bozuklukları sayarken, bu bozuklukların bir neticesi olarak "herç"in de artacağını mükerrer olarak ifade eder. Dinleyiciler tarafından umumiyetle müphem bulunan "herç"in ne olduğu sorulunca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bazan bizzat sözle: *"Herç ölüm demektir, ölüm demektir, ölüm demektir"* diye vurgulayarak açıklarken, bazan da eliyle boyun uçurma işareti yaparak, bu kelime ile katletmeyi kasd ettiğini belirtir.

HERÇTEN MURAD ANARŞİDİR: Birkısım rivayetlerden, Ashab'tan bazılarının "çokça katl" olarak tesbit edilen herçten düşmanla cihad sırasında ölme veya öldürmenin artması şeklinde yanlış anladığını, ancak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu anlayışı tashih ettiğini görmekteyiz. Ebu Musa'dan gelen bir rivayete göre, Hz. Peygamber: *"Kıyametten önce mutlaka herç vardır"* buyurması üzerine: "Ey Allah'ın Resûlü herç nedir?" diye sordum. *"Katldir"* cevabını verdi. Bunun üzerine orada bulunan Müslümanlardan bazıları: "Ey Allah'ın Resûlü (bunu belirtmeniz de niye?) Biz şimdiden bir yılda şu kadar bu kadar çok müşrik öldürüyoruz!" derler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* muhatablarının yanlış anladıklarını görerek, şu tavzih ve açıklamada bulunur: *"(Benim kastım) müşriklerin öldürülmesi değildir. (O gün gelince) birbirinizi öldüreceksiniz, o kadar ki, kişi komşusunu, amcaoğlunu ve akrabalarını öldürecek."* Cemaatten bazıları tekrar sorar: "Ey Allah'ın Resulü, o zaman aklımız başımızda olduğu halde mi bunu yapacağız (yoksa delirmiş mi olacağız?)" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verir:

"Hayır, bu esnada akıl kalmaz. (Aşırı hırs ve cehalet sebebiyle) o *devir insanlarının ekseriyetinin aklı ortadan kalkar. Bu durumda, halk içinde ortaya çıkan akıldan mahrum bir ayak takımı, öncekilerin yerine geçer."* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Davaları aynı olan iki büyük grup arasında büyük bir savaş vukua gelmedikçe kıyamet kopmaz"* diyerek herçle alâkalı hadislerde ifade edilen dahilî öldürmeleri teyid eder.

FİTNEYİ İHBAR: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisinden sonra ortaya çıkacak mühim hadisatı, "onlara karşı ümmetin her an müteyakkız olması için" haber vermiştir. İstanbul'un fethi, Kıbrıs'ın fethi, *Hz. Ömer, Hz. Osman* ve *Hz. Ali*'nin şehadetleri vs. gibi, *Resûlullah* tarafından haber verilen hadisat çoktur. Bunlar Hz. Peygamber'in siyerinde ayrı bir mevzudur, teferruatı vardır, fakat inceliklerine inmek bizim gayemizin dışında kalır. Ancak şunu hemen kaydedelim ki: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in gelecekte vukuunu haber verdiği pek çok meseleden, âhirzaman fitnesi ile alâkalı olanları mühim ve hususi bir yer tutar.

Bu çeşit rivayetler, diğerlerine nisbetle sayıca pek çoktur. O kadar ki, ilk tedvin edilen kitaplar başta olmak üzere, hemen hemen bütün hadis mecmualarında *"Kitabu'l-Fiten"*, *"Kitabu'l-Melahim"* adları altında müstakil bölümlere yer verilerek bunlarda o hadisler zikredilmiştir.

Bu hadislerden birinde, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, ümmeti beş tabakaya ayırır: *"Ümmetim beş tabakadır: Kırk seneye kadar olanlar birr (iyilik) ve takva ehlidir. Bundan sonra 120 yılına kadar, birbirlerine karşı merhamet duyan, sıla-i rahmi yerine getiren kimselerdir. Sonra 160 yılına kadar olanlar, bunlar birbirlerinden yüz çeviren, (her çeşit beşerî bağları koparanlar) gelir. Bundan sonra gelecek olan "herç"tir, herç. Bunun çabuk geçmesini talep edin."*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, kimlerin münafık olduğuna dair bilgileri sır olarak tevdi etmiş bulunduğu *Huzeyfe tu'bnu'l-Yeman* (radıyallahu anh)'dan gelen rivayetler Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vukua gelecek fitnelere dikkat çekmekle kalmayıp, -sır olarak tevdi edilmiş bile olsa- en azından birkısmını, bazı şahıslara birer birer haber vermiş olduğunu gösterir. Şöyle der: "Allah'a kasem olsun, ben, benimle kıyamet arasında vaki olacak bütün fitneleri bilmede insanların en malumatdarıyım. Bunları size bildirmeme mani olan şey, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunları bana sır olarak tevdi etmiş olmasıdır. Ancak şu da var ki, içerisinde benim de bulunduğum bir mecliste fitne hakkında (sır olmaması gereken) açıklamalarda bulunmuştu. Fitneleri tadad ederken şunu da söyledi: *"Bu fitnelerden üç tanesi var ki,*

hemen hemen hiç bir şey bırakmaz. Bunlardan bazıları da var ki, yaz mevsiminde esen rüzgar gibidir. Bu fitnelerden küçük olanları var, büyük olanları var."

Huzeyfe'nin Ebu Davud'da yer alan açıklamasına göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, zamanında kıyamete kadar gelecek fitneleri tadad etmekle kalmıyor, etbaı üç yüzden fazla olacak fitnebaşılarını isimleriyle, baba ve kabile isimleriyle söylüyor. Hatta bu bilgiler verilirken yanında başkalarının da bulunduğunu kaydeden *Huzeyfe* (radıyallahu anh) ilave eder: "Kasem olsun, anlamıyorum. Bunları arkadaşlarım gerçekten unuttu mu, yoksa kasden unutur mu gözüküyorlar?"

Nitekim *Üsame* (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, bir gün Medine'deki eski kalelerden (Ütm) birine çıkarak: *"Benim gördüğümü görüyor musunuz? Ben, evleriniz arasında fitnelerin vaki olacağı yerleri görüyorum..."* dediğini belirtir. Buharî'de kaydedilen bir rivayette, *"Kahtan kabilesinden birisi çıkıp insanları deyneğiyle idare etmedikçe kıyamet kopmaz"* denir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), ümmetinin kıyamete kadar devam edecek ana vasıflarından birinin dahilî fitne ve kargaşalar olacağını çeşitli şekillerde ifade etmiştir. Şöyle ki:

1- Bir grup rivayetlerde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, Cenab-ı Hakk'tan üç şey talep ettiği, bunlardan ikisinin kabul edilip, birisinin reddedildiği, reddedilenin de: *"Kendi aralarında savaş olmasın talebi"* olduğu belirtilir. Bu rivayetlerden Müslim'de kaydedileni şöyle: *"Rabbimden üç şey talep ettim. Bunlardan ikisini bana verdi, birini vermedi. Rabbimden ümmetimi kıtlıkta helak etmemeni istedim, bunu kabul etti. Keza ümmetimin (Nuh kavminin başına geldiği şekilde) suda boğularak helak edilmemesini istedim, bu da kabul edildi. Rabbimden ümmetimin birbirini belaya atmamasını istedim; bu reddedildi."*

Şunu hemen kaydedelim ki, bu hadisin farklı rivayetlerinde reddedilen şey hep aynı kaldığı halde kabul edilen diğer iki talepte değişikliklere rastlanmaktadır. Nitekim yine Müslim'de kaydedilen diğer bir rivayette, kabul edilenlerden biri Cenab-ı Hakk tarafından şöyle cevaplandırılır: "Ben sana, senin ümmetin için... onlara kendilerinden başka bir düşmanın musallat olmasını veriyorum..."

Bu hususu teyid eden bir diğer rivayette *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle der: *"Benim ümmetim, ümmet-i merhumedir (yani diğer ümmetlerden farklı ve ziyade bir lütf-i İlahîye mazhardır). Ahirette*

(ebedî) azap görmeyecektir; onun azabı (daha ziyade) dünyadadır. Dünya hayatında (aralarında çıkacak harp suretinde) fitneler, (bir kısım şiddet ve korku) çalkantıları ve kıtaller suretinde azap ve ibtila olunacaklar."

Bir diğer rivayette: *"Allah bu ümmet üzerinde iki kılıcı birleştirmeyecektir: Kendi kılıçları ve düşmanlarının kılıcı."* Alimler bunu, "Müslümanların ortadan kalkmasıyla sonuçlanacak böyle bir durumun olmayacağı, dışa karşı birleşecekleri, ancak dış düşman tehlikesi kalkınca birbirlerine düşecekleri" şeklinde anlamışlardır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kendisinden sonra zuhur edecek ihtilaf ve gruplaşmaları haber verirken bilhassa menfi olanların hususiyetlerini belirtmeye ayrı bir gayret gösterir. Bunladan birinde şöyle der: *"Ümmetimde ihtilaf ve iftiraklar olacak. Bunlardan bir zümre sözlerinde çok güzel, amellerinde çok kötü olacak. Kur'an'ı okurlar da gırtlaklarından öte geçmez. Okun hedefi delip geçmesi gibi dini terkederler, bir daha da geri dönmezler. Onlar insanların ve mahlukatın en şerlisidirler..."*

2- Diğer bir kısım rivayetlerde ümmet-i Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in 73 fırkaya ayrılacağı, bunlardan 72'si sapık olup, sadece birinin hidayet üzere olacağı belirtilir: *"Muhammed'in nefsini elinde tutan zata kasem ederim ki, ümmetim 73 fırkaya ayrılacak. Bunlardan biri cennetlik, geri kalan 72'si cehennemliktir..."*

Bu rivayetlerde, ayrıca Hıristiyanların 71, Yahudilerin de 72 fırkaya ayrılmış olduklarının ifade edilmiş olmaları dikkate alınırsa, Müslümanların onlara nazaran daha çok tefrikalara düşeceğinin ifade edilmek istendiği anlaşılır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* bu çeşit rakamlarla çokluğu kasteder, bizzat rakamın gösterdiği sayıyı değil.

3- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm),* bazı kereler, ümmetin sadece fırkalara bölünmekle kalmayıp, birkısmının irtidat bile ederek tamamen İslam dairesinden dışarı çıkacağını haber verir.

"İnsanlar bu dine kitleler halinde (fevç fevç) girdiler, ondan tekrar kitleler halinde çıkacaklar."

"Ümmetimden bazı kabileler (irtidat edip) müşriklere iltihak etmedikçe kıyamet kopmaz."

4- *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm),* fitneyi haber verirken, bunun fasılalarla kıyamete kadar devam edeceği hususunu bilhassa tebarüz ettirir, vurgular. Bu noktanın anlaşılmasında en güzel örnek, Huzeyfe tu'bnu'l-Yeman'dan gelen bir rivayettir, aynen kaydediyoruz:

"İnsanlar, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e hep hayırdan sorarlardı. Ben ise, bana da ulaşır korkusuyla hep şerden sorardım. Bir defasında dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, biz bir cahiliyet ve kötülük devrinde yaşadık. Allah bizi bu hayırla, İslam'la müşerref kıldı. Bu hayırdan sonra tekrar herhangi bir şer var mı?"

"Evet var" dedi. Tekrar sordum: "Bu şerden sonra tekrar hayır gelecek mi?"

"Evet dedi, *gelecek. Ancak, bu hayır bulanık olacak (yani önceki şerrin kalplerde bıraktığı kin, husumet ve itimadsızlık gibi fenalıklar belli bir ölçüde devam edecek.)"*

Tekrar sordum: "Bu bulanıklık da ne?" Dedi ki: *"(Önceki şerle ortaya çıkan) bir zümre (varlığını devam ettirecek. Bunlar) benim sünnetimden, benim getirdiğim hidayetten ayrılacaklar, başka bir sünnete, başka bir itikada tabi olacaklar. Sen bunların bazılarını (veya bazı davranışlarını güzel bulur) tasvip edersin, bazılarını (veya bazı davranışlarını kötü bulur) reddedersin."*

Ben tekrar sordum: "Pekala, bu hayırdan sonra da şer var mı?" Cevaben: *"Evet,* dedi ve devam etti: *"Bunlardan sonra cehennem kapısında durup (bid'ata, küfre) çağıranlar (yani emîrler, reisler, gizli açık teşkilatlar, militanlar, hatipler, yazarlar vs.) var. Çağrılarına uyanları oraya (cehenneme) atarlar."*

Tekrar dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, bu çağırıcıların vasıflarını bana bildir (de onları tanıyayım ve çıktıkları zaman uymayayım)." Dedi ki: *"Onlar bizim bedenimizdendir, soydaşlarımızdır, dindaşımızdır, milletimizin efradındandır."* Tekrar dedim ki: "Onlar bana ulaşacak olsa ne yapmamı emredersin?" Cevaben: *"Müslümanların cemaatlerinden ve imamlarından ayrılma"* dedi.

Ben tekrar sordum: "Onların cemaatleri ve bir imamları yoksa (ne yapayım?)" Dedi ki:

"O zaman mevcut fırkaların hepsini terket. Hatta bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş vaziyette bile olsan, ölüm sana ulaşıncaya kadar öyle kal, (yine de onlara katılma)."

Esma'dan gelen şu rivayet bize Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in çıkacak fitnelere karşı, ashabını uyarmada değişik üsluplara başvurduğunu göstermektedir: *"Ben (cennette bana has olan) havuzumun başında yanıma gelecekleri beklerken, bir bölük insan (cehenneme atılmak üzere) yakalanıp getirilir. Ben: "Bunlar benim ümmetimdir" di-*

yerek müdahale ederim. Ancak, "Sen bunların arkandan yüz geri olup, dinden çıktıklarını bilmiyorsun" derler."

Son olarak şunu belirtmede fayda var: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *"Benden sonra"* veya *"Kıyamete yakın", "Kıyamet kopmazdan önce"* gibi çeşitli tabirlerle zamanlayarak haber verdiği hadiseler, daha Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayatta iken ortaya çıkan ve ölümünden sonra *Hz. Ebu Bekir* zamanında gelişen yalancı peygamber Müseylime-i Kezzab hadisesi ile başlar. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin şehadetleri ile, Cemel, Sıffîn, Nehrevan vakaları ile devam eder.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ihbar ettiği fitnelere, İslam dünyasının her tarafında günümüzde şahit olduğumuz ve gelecekte şahit olacağımız fitneler de dahildir. Hadislerdeki tasvirlerle bunların herbiri arasında mutabakat görülebilir. Her devirde yaşayan Müslümanlar, bu mutabakatı görerek, devirlerindeki fitnenin, Hz. Peygamber tarafından haber verilen fitne olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlardan biri, Resûlullah'ın arkadaşlarından (Ashab) Huzeyfe'ye aittir. O, şöyle der: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize: *"Bana Müslümanların sayımını yapın"* deyince, biz: "Ey Allah'ın Resulü, sayımız altı yedi yüze ulaştığı halde, yoksa korkuyor musunuz?" dedik. Bunun üzerine:

"Siz bilmezsiniz, belki de imtihan ve (ibtila) olunacaksınız" cevabını verdi. Biz gerçekten imtihan olunduk. Öyle ki, bizden bir kimse, namazı bile gizlice kılmak durumunda kaldı."

BİRİNCİ FASIL

FİTNE PATLAK VERİNCE YAPILACAK TAVSİYE

4758 ١ – عن أبي أُمَيَّةَ الشَّعْبَانِي قال: [قُلْتُ يَا أَبَا ثَعْلَبَةَ كَيْفَ تَقُولُ في هذه الآية: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ. فَقَالَ: أَمَا وَاللهِ لَقَدْ سَأَلْتَ عَنهَا خَبِيراً. سَأَلْتُ عَنْهَا رَسُولَ اللهِ ﷺ. فَقَالَ: بَلِ ائْتَمِرُوا بِالْمَعْرُوفِ، وَانْتَهُوا عَنِ الْمُنْكَرِ، حَتَّى إِذَا رَأَيْتُمْ شُحّاً مُطَاعاً، وَهَوىً مُتَّبَعاً، وَدُنْيَا مُؤْثَرَةً، وَإِعْجَابَ كُلِّ ذِي رَأْيٍ بِرَأْيِهِ، فَعَلَيْكَ بِنَفْسِكَ، وَدَعْ عَنْكَ أَمْرَ الْعَوَامِّ. فَإِنَّ مِنْ وَرَائِكُمْ أَيَّاماً الصَّبْرُ فِيهِنَّ كَالْقَبْضِ عَلَى الْجَمْرِ، لِلْعَامِلِ فِيهِنَّ مِثْلُ أَجْرِ خَمْسِينَ رَجُلاً يَعْمَلُونَ مِثْلَ عَمَلِكُمْ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« الشُّحُّ » البخل الشديد.

و« طَاعَتُهُ » اتباع الانسان هوى نفسه لبخله وانقياده له.

وقوله: « دُنْيَا مُؤْثَرَةً » أى محبوبة مشتهاة.

1. (4758)- *Ebu Ümeyye eş-Şa'bânî* anlatıyor: "Ey Ebu Sa'lebe, dedim, şu ayet hakkında ne dersin?" (Mealen): **"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda oldukça sapıtmış olanlar size zarar vermez.."** (Maide 105).

Bana şu cevabı verdi:

"Gerçekten bunu, iyi bilen birine sordun. Zira ben aynı şeyi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sormuştum: Demişti ki:

"Ma'rufa sarılın, münkerden de kaçının! Ne zaman uyulan bir cimrilik, takip edilen bir heva, (dine, ahirete) tercih edilen dünyalık görür, rey

sahiplerinin (selefi dinlemeden) kendi reylerini beğendiklerini müşahede edersen, o zaman kendine bak. İnsanlarla uğraşmayı bırak. Zîra (bu safhaya gelince) arkanızda sabır günleri var demektir. O günler avuçta ateş tutmak gibi (sıkıntılı)dır. O günlerde, sizin kadar amel yapabilen bir kimseye elli kişinin ecri verilecektir." [Ebu Davud, Melahim 17, (4341); Tirmizî, Tefsir, Mâide, (3060); İbnu Mace, Fiten 21, (4014).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kişinin kendisiyle meşgul olmasını, başkasının sapıklığının kişiye zarar vermeyeceğini ifade eden bir ayeti (Maide 105) açıklama sadedinde varid olmuştur. Ayetin zahirine bakılınca emr-i bi'l-marufa yer vererek başkalarıyla meşgul olmayı değil, kendi işiyle meşgul olmayı emrediyor gözükmektedir. Ayet suale vesile olmuştur. Çünkü mü'min kişiyi emr-i bil marufta bulunmaya, münkerden nehyetmeye teşvik eden ayetler ve hadisler var. Bu ayetle öbür ayetler arasında zahirî bir tezad gözükmektedir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* beyan buyurdukları açıklama ile *"Marufa sarılın..."* emretmektedir. Ma'ruf, güzel kabul edilen, meşru olan, şeriatın yapılmasını tecviz ve teşvik ettiği her şeydir. Bunlar arasında emr-i bi'l-maruf ve nehy-i anil münker de yer alır. Şu halde mü'min buna ara vermeden devam edecek. Ancak cemiyette zuhur edecek bazı alametler var. Onlar görüldü mü, artık *emr-i bil maruf* ve *nehy-i ani'l-münkeri* terketmek evladır. Çünkü, bu safhada emr-i bil'maruf, fayda değil zarar verebilecektir. Hadiste bu alametler şöyle sayılır:

★ İtaat gören cimrilik. Bazı alimler aşırı, hırsla karışık cimrilik diye açıklamıştır.

★ Hevaya uyulması, yani şeriatın emirlerinin terkedilmesi.

★ Dine tercih edilen dünya.

★ Rey sahiplerinin kitaba, sünnete, icma-ı ümmete, sahabe akvaline bakmadan kendi görüşünü beğenip ona tabi olması.

Bu sayılanlar, haricî bir düşmanın hakimiyeti değil, İslam cemiyeti içerisinde gayr-ı İslamî, beşerî değerlerin hakimiyetidir, fitnedir, dahili kargaşanın had safhaya ulaşmasıdır. Bu derece bozulan insanlara emr-i bil maruf fayda vermez, zararı daha da artırır mânasında olmak üzere Aleyhissalâtu vesselâm, kişiye, cemiyeti terketmesini, kendini kurtarmayı düşünmesini tavsiye etmektedir. Çünkü arkada sabrın övüleceği sıkıntılı günler gelecektir.

4759 ٢– وعن واقدِ بنِ مُحمّدٍ عن أبيه عن عبدالله بنِ عَمْرو بنِ العاص رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [شَبَّكَ رَسُولُ الله ﷺ أصابعه. وقَالَ: كَيْفَ أنْتَ يا عَبْدَالله ابن عَمْرو إذا بَقِيتَ في حُثَالَةٍ قَدْ مَرِجَتْ عُهُودُهُمْ، وَاخْتَلَفُوا فَصَارُوا هـكـذا؟ قَالَ: فَكَيْفَ يَا رَسُولَ الله؟ قَالَ: تَأْخُذُ مَا تَعْرِفُ، وَتَدَعُ مَا تُنْكِرُ، وَتُقْبِلُ عَلى خَاصَّتِكَ، وَتَدَعُهُمْ وَعَوَامَّهُمْ]. أخرجه البخاري. قال الحميديّ: وليس هو في أكثر النسخ.

«الحثالةُ» ما يسقط من قشر الشعير ونحوه إذا نقّى، وكأنّهُ الردئ من كل شئ.

و«مَرِجَتْ عُهُودُهُمْ» أى اخْتَلَطَتْ وَاختلفت.

2. (4759)- *Vakid İbnu Muhammed* babasından, o da Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ)'dan anlattığına göre demişti ki:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (bir gün) parmaklarını kenetledi ve dedi ki:

"Ey Abdullah İbnu Amr! Ahidleri bozulup şöyle karmakarışık hale gelen bir kısım ayak takımı (hezele) kimselerle başbaşa kalırsan ne yaparsın?"

"Ne yapmamı tavsiye edersiniz, Ey Allah'ın Resulü!" dedim. Buyurdular ki:

"Güzel bulduğun şeyi yaparsın, kötü bulduğun şeyi de terkedersin. Kendi yakınlarının (hallerini düzeltmeye) yönelirsin. O hezele takımı (ile de), onların cemaatı ile de (uğraşmayı) terkedersin." [Buhârî, Salat 88, Fiten 13; Ebu Davud, Melâhim 17, (4342); İbnu Mace, Fiten 10, (3957).]

AÇIKLAMA:

1- Ahdin bozulması, güven ve emniyetin kalkmasıdır. İster mal, ister can, isterse ırz emniyeti olsun, hepsinin kalkması, halel görmesi, ahdin bozulması ile ifade edilmiştir. Irz emniyeti deyince vicdan hürriyeti, din hürriyeti gibi kişinin şahsiyetine giren hususları da anlamamız gerekir. *Ahdin* bozulmasıyla cemiyette bunlar da kalmaz, vicdanlara baskı artar, inançları sebebiyle dindarlara taarruz ve tasallut tahammül edilmez hale gelir. Önceki hadiste de kısmen geçtiği üzere dindarlığın, ahirzamanda, elde ateş tutmak gibi zorlaşması, ahdin bozulmasıyla din ve vicdan hürriyetinin de ortadan kalkacağını ifade eder.

2- Şarihler bu hadisi açıklarken, hadisin "parmakların kenetlenmesi-

ni yasaklayan" bir başka hadisle arzettiği tenakuza dikkat çekip, aralarını telif ederler: "Resûlullah buyurmuştur ki: اذا صلّى احدكم فلا يشبكنّ بين اصابعه فانّ التشبيك من الشيطان وإنّ احدكم لايزال في صلاة مادام في المسجد حتّى يخرج منه *"Biriniz namaz kılınca parmaklarını kenetlemesin. Zira, kenetleme işi, şeytandandır. Biriniz mescidde olduğu müddetçe, oradan çıkmadıkça namazdadır."* Şarihler, umumiyetle bu iki rivayet arasında tearuz görmezler. Çünkü bu sonuncu hadiste, namaz esnasında veya namaz beklerken parmakların kenetlenmesi yasaklanmaktadır. Halbuki, sadedinde olduğumuz hadis, hadisenin namazla ilgisinden bahsetmez. Hadisin mescidde vürud etmesi de muhtemeldir. Bu takdirde cevap şöyledir: Yasak, gayesiz bir şekilde boş yere kenetlemekle ilgilidir. Halbuki Resûlullah bir temsil vermek, kapalı bir mânayı daha anlaşılır kılmak için parmaklarını kenetlemiştir. Öyle ise, namaz dışında müsbet, faideli bir maksatla parmakların kenetlenmesinde bir mahzur yoktur.

Kenetlenme yasağının hikmeti üzerine: "Çünkü "şeytandandır", "uykuyu getirir", "kenetlemenin arzettiği manzara, ihtilafın manzarasıdır, bu manzara namazda veya namaz hükmündeki bir halde bulunan kimse hakkında mekruh görülmüştür. Çünkü bir başka hadiste ولا تختلفوا فتختلف قلوبكم. *"Karışık olmayın; kalplerinize ihtilaf girer"* buyrulmaktadır" gibi yorumlar getirilmiştir.

3- Hadisin, fitne sırasında Müslümanın takip edeceği yolla ilgili mesajı izah gerektirmeyecek kadar açıktır: Fitneye bulaşmamak, ateşi avuçta tutmak kadar zor bir iş dahi olsa fitneden kaçmak; öyle ki, icabında emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l münkeri de terkedip, sözünü dinleyecek yakınlarla meşgul olup, onları kurtarmaya çalışmak. Müteakiben kaydedilecek ilk iki hadiste (4760, 4761) fitneden kaçmanın gereği ve hayrı daha açık olarak ifade edilecektir.

4760 ٣- وعن أبى ذرٍ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَا أَبَا ذَرٍ قُلْتُ: لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ وَسَعْدَيْكَ. قَالَ: كَيْفَ أَنْتَ إذَا أَصَابَ النَّاسَ مَوْتٌ يَكُونُ الْبَيْتُ فِيهِ بِالْوَصِيفِ؟ قُلْتُ: مَا خَارَ لِى اللهُ وَرَسُولُهُ. قَالَ: عَلَيْكَ بِالصَّبْرِ، أَوْ قَالَ تَصبِرُ ثُمَّ قَالَ لِى: يَا أَبَا ذَرٍّ. قُلْتُ: لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ وَسَعْدَيْكَ قَالَ. كَيْفَ أَنْتَ إذَا رَأَيْتَ أَحْجَارَ الزَّيْتِ قَدْ غَرِقَتْ بِالدَّمِ؟ قُلْتُ: مَا خَارَ لِى اللهُ وَرَسُولُهُ. قَالَ عَلَيْكَ بِمَنْ

أَنْتَ مِنْهُ. قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: أَفَلاَ آخُذُ سَيْفِي أَضَعُهُ عَلَى عَاتِقِي. قَالَ: شَارَكْتَ الْقَوْمَ إِذن. قُلْتُ: فَمَا تَأْمُرُنِي؟ قَالَ: تَلْزَمُ بَيْتَكَ. قُلْتُ: فَإِنْ دُخِلَ عَلَيَّ بَيْتِي؟ قَالَ: إِنْ خَشِيتَ أَنْ يَبْهَرَكَ شُعَاعُ السَّيْفِ فَأَلْقِ ثَوْبَكَ عَلَى وَجْهِكَ يَبُوءُ بِإِثْمِكَ وَإِثْمِهِ].

أخرجه أبو داود.

والمراد «بالبيت» هـهُنَا القبر.

و«الوَصيفُ» العبد، والمعنى أن القتلى تكثر لكثرة الفتن حتى يشترى موضع قبر يدفن فيه الميت بعبد لضيق المكان عنهم، أو لأنه لاشتغال بعضهم ببعض لا يوجد من يحفر قبر ميت ويدفنه إلا أن يعطي وصيفا أو قيمته.

3. (4760)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* seslendiler:

"Ey Ebu Zerr!"

"Buyurun, Ey Allah'ın Resulü, emrinizdeyim!" dedim.

"İnsanlara (kitle halinde) ölüm isabet edip, kabirlerin (ücretli) hizmetçiler tarafından kazılacağı zaman ne yapacaksın?" buyurdular.

"Benim için Allah ve Resulü neyi ihtiyar buyurursa onu yaparım!" dedim.

"Sabrı tavsiye ederim!" buyurdular -veya, sabredersin! dediler- ve sonra bana tekrar seslendiler:

"Ey Ebu Zerr!"

"Buyurun ey Allah'ın Resûlü, sizi dinliyorum!" dedim.

"Zeyt mıntıkasının taşları kanda boğulduğunu gördüğün zaman ne yapacaksın?"

"Allah ve Resûlü benim için neyi ihtiyar buyurursa onu!" dedim

"Sana kendilerinden olduğun yakınlarını tavsiye ederim!" dedi. Ben sordum:

"Ey Allah'ın Resulü! (O zaman) kılıcımı alıp omuzuma koymayayım mı?"

"Böyle yaparsan (fitneci) kavme ortak olursun!" buyurdular.

"Bana ne emredersiniz!" dedim.

"Evine çekil!" buyurdular.

"Evime girilirse?" dedim.

"Eğer kılıcın parıltısının seni şaşırtacağından korkarsan, elbiseni yüzüne ört. Gelen hem senin günahınla, hem de kendi günahıyla dönsün!" buyurdular." [Ebu Davud, Fiten 2, (4261); İbnu Mace, Fiten 10, (3958).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis fitneye karışmayı yasaklayan hadislerden biridir. Hadisin, Begavî tarafından Mesabih'te kaydedilen veçhi biraz daha teferruatlıdır; şöyle ki: "Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben bir gün, bir merkep üzerinde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın terkisinde idim. Medine'nin (dış) evlerini geçtiğimiz sırada bana:

"Ey Ebu Zerr! Medine'ye açlık hakim olduğu; öyle ki, yatağından kalkınca açlıktan bitkin düşüp mescide kadar gidemediğin zaman ne yapacaksın?" dedi" diyerek başlayan hadis, Resûlullah'ın şu tavsiyesi ile noktalanır:[15]

"Eğer kılıcın parıltısının sana galebe çalmasından (dayanamayıp kılıca sarılıp fitneye katılmaktan) korkarsan elbisenin kenarını yüzüne çek, ta ki, (haksız yere öldürerek) senin günahınla ve kendi günahlarıyla geri dönsünler."

2- İnsanlara (kitle halinde) ölüm nisbeti kıtlık, veba, savaş gibi sebeplerle gelecek umumi ölüm hadisesi olarak anlaşılmıştır.

3- Hadiste geçen beyt (البيت) ve vasif (الوصيف) kelimelerini anlamada şarihler bazı farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Şöyle ki:

★ Mezar olarak tercüme ettiğimiz البيت (beyt) kelimesini bazı alimler mezar olarak anlamıştır. Hattabî der ki: "Beyt, burada "mezar" demektir, vasif de hizmetçi. Murad olan mâna şudur: "İnsanlar, öylesine meşguldürler ki öleni gömmeye fırsat bulamazlar da onu gömmesi için hizmetçiye verirler, yahut ücretle gömdürürler."

★ Buradan şöyle anlayanlar da olmuştur: "Mezar yerleri öylesine dardır ki, herbir ölüleri için bir kabir yerini bir köle vererek satın alırlar." Ancak bu ikinci te'vil tenkit edilmiş ve: "Ölüm, sağlar arasında devam etse ve fevkalade yayılarak artsa da yine böyle bir darlık hasıl olmaz. Çünkü arz geniştir" denmiştir. Ancak, hadisin Mesabih'ten kaydet-

---

15- Hadisin bu vechini, az ilerde *Fitnede Sabır* meselesini açıklarken tam olarak kaydedeceğimiz için burada sadedinde olduğumuz hadisin açıklamasında atıf yapacağımız bir iki ziyadeyi kaydediyoruz.

tiğimiz veçhinde ikinci mânayı teyid eden ibareler mevcuttur. Hadisin şerhinde imkan varsa hadisten istifade en evla yoldur. Burada o imkan mevcuttur.

★ Bu ibareden şu mâna dahi çıkarılmıştır: "O zaman evler, ölümlerin çokluğu ve ikamet edeceklerin azlığı sebebiyle çokça ucuzlar. Öyle ki bir ev, aslında normal olarak bir köleden pahalı olduğu halde, bir köle mukabilinde satılır."

★ Şu mâna da çıkarılmıştır: "Evlerde önceleri çok insan mevcut olduğu halde, bu evin işini görmeye sadece bir köle kalır."

4- *Zeyt*'in Medine'nin bir mahallesi veya Medine civarında bir yer adı olduğu söylenmiştir. *Türbüşti:* "Burası, Yezid zamanında cereyan eden meşhur hadisenin vukua geldiği Harra'da bir noktanın adıdır. Orada savaşan zalim orduların komutanı da *Müslim İbnu Ukbe el-Mürri*'dir. Resûlullah'ın koyduğu haramları mübah kılan heriftir. Karargahı Medine'nin batısında yer alan Harre-i garbiyye idi. Medine'nin hurmetini ihlal etti, erkekleri hep öldürdü. Orada üç gün -beş de denmiştir- talanda bulundu."

5- *"Kendinden oldukların"* tabiriyle kişinin ailesi, yakınları, kavmi kastedilmiştir. Bununla "İmam"ın yani biat etmiş olduğu imamının kastedildiği de söylenmiştir. Bu durumda mâna: "İmamına ve bey'at ettiğin kimseye tabi ol" demek olur.

6- Hadiste, kişinin kılıcı alıp omuza koyması halinde, günahta fitnecilere ortak olacağı ifade edilmiştir. Öyleyse fitne şartlarında fitnecilere iştirak etmemek, günahlarına ortak olmamak için silaha sarılmamak gerekir. *Aliyyu'l-Kârî* der ki: "(Fitnede) hasım Müslümansa, fesad terettüp etmeyecek ise, müdafa-i nefis caizdir. Ancak hasım kafir ise, imkan nisbetinde müdafaa etmek vacib olur."

7- *"Kılıcın parıltısının galebe çalması"*, kılıcı kullanmaktan kinayedir. *"Elbisenin kenarıyla yüzünü örtmek"*, düşmanı görüp, korkmamak içindir. Bundan maksad, "Onlar seninle savaşsa da sen onlarla savaşma, ölmeyi tercih et" demektir.

Bu taktirde, gelenler "seni öldürmüş olmanın günahı ve diğer günahlarıyla dönerler" mânası anlaşılır.

4761 ٤– وعن أبى مُوسىٰ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ بينَ يدَى السَّاعَة فِتَنًا كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ، يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِنًا وَيُمْسِي كَافِرًا، وَيُمْسِي مُؤْمِنًا

وَيُصْبِحُ كَافِراً اَلْقَاعِدُ فِيهَا خَيْرٌ مِنَ الْقَائِمِ، وَالْمَاشِي فِيهَا خَيْرٌ مِنَ السَّاعِي. فَكَسِّرُوا قِسِيَّكُمْ، وَقَطِّعُوا أَوْتَارَكُمْ، وَاضْرِبُوا سُيُوفَكُمْ بِالْحِجَارَةِ. فَإِنْ دُخِلَ عَلَى أَحَدٍ مِنْكُمْ فَلْيَكُنْ كَخَيْرِ ابْنَيْ آدَمَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وزاد أبو داود بعد الساعي: [قَالُوا: فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: كُونُوا أَحْلاَسَ بُيُوتِكُمْ].

« قِطَعُ اللَّيْلِ » طائفة منه، وأراد فتنا مظلمة سوداء تعظيماً لشأنها.

وأراد بقوله: « فَلْيَكُنْ كَخَيْرِ ابْنَيْ آدَمَ » ابن آدم لصلبه هابيل الذي قتله أخوه قابيل، ومما قال الله تعالى في أمرهما: لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي الآية.

4. (4761)- *Hz. Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyametten hemen önce karanlık gecenin parçaları gibi fitneler var. Kişi o fitnelerde mü'min olarak sabaha erer, akşama kafir olur; mü'min olarak akşama erer, sabaha kafir çıkar. O fitnede oturan, ayakta durandan hayırlıdır. Yürüyen koşandan hayırlıdır. Öyleyse yaylarınızı kırın, kirişlerinizi parçalayın, kılıçlarınızı da taşa vurun. Sizden birinin evine girerlerse Hz. Adem'in iki oğlundan hayırlısı olsun (ölen olsun, öldüren değil)" [Ebu Davud, Fiten 2, (4259, 4262); Tirmizî, Fiten 33, (2205).]

Ebu Davud, "koşandan" kelimesinden sonra şu ziyadeyi kaydetmiştir: "Yanındakiler, "Bize ne emredersiniz (ey Allah'ın Resulü)?" dediler. *"Evinizin demirbaşları olun!"* buyurdu."

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah,* kıyamete yakın çıkacak fitnelerin dehşetini belirtmek için, zifirî karanlık gecenin parçalarına benzetmiştir. Yani peşpeşe fitneler olacak, her biri, gece parçası gibi karanlık, yani doğru-yanlış, haklı-haksız, isabetli-hatalı vs. şekilde tefrik etmek imkanı tanımayacak, son derece dehşetli olacak demektir. Bu teşbihten maksat fitnenin büyüklüğünü ifadedir.

2- *Hz. Adem*'in iki oğlundan hayırlısı *Hz. Habil*'dir. Kardeşi Kabil onu öldürmek istediği vakit ayet-i kerimenin ifadesiyle kardeşine: **"Sen beni öldürmek için elini bana kaldırsan da , ben seni öldürmek için elimi sana kaldırmayacağım"** (Maide 28) demiştir. Bu ayette, Cenab-ı Hakk fitne sırasında Müslümanların takip edeceği siyaseti vaz'

etmiş olmaktadır: "Fitneden kaçmak, öldürmektense ölmeyi tercih etmek." İslam'da bunun ilk örneğini Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın verdiği belirtilir: O fitnenin büyümemesi için öldürmeyi değil, öldürülmeyi tercih etmiştir.

3- Evin demirbaşı olmaktan maksad, evden ayrılmamak, dışarı çıkıp fitneye bulaşmamaktır. Nasıl ki demirbaş denen halı, kilim gibi bir kısım eşyalar devamlı evde kalırlar; fitne sırasında da o eşyalardan biri gibi olmak yani evden dışarı çıkmamak tavsiye edilmiştir. Bundan da maksad, fitneye katılmamaktır.

4762 ٥ – وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُوشِكُ أَنْ يَكُونَ خَيْرَ مَالِ الْمُسْلِمِ غَنَمٌ يَتْبَعُ بِهَا شَعَفَ الْجِبَالِ وَمَوَاقِعَ الْقَطْرِ، يَفِرُّ بِدِينِهِ مِنَ الْفِتَنِ]. أخرجه البخاري ومالك وأبو داود والنسائي.

« مَوَاقِعِ الْقَطْرِ » المواضع التي ينزل بها المطر.

5. (4762)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişinin en hayırlı malının peşine takılıp dağ geçitlerini ve yağmur düşen yerleri takip edeceği koyunu olacağı zaman yakındır. Böylece dinini fitnelerden kaçırmış olur." [Buhârî, İman 12, Bed'ü'l-Halk 14, Menakıb 25, Rikak 34, Fiten 14; Muvatta, İsti'zan 16, (2, 970); Ebu Davud, Fiten 4, (4267); Nesâî, İman 30, (8, 123, 124).]

4763 ٦ – وعن مَعْقِلِ بن يسار قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْعِبَادَةُ فِي الْهَرْجِ كَهِجْرَةٍ إِلَيَّ]. أخرجه مسلم والترمذي.

« الْهَرْجُ » هنا: الاختلاف والفتن.

6. (4763)- *Ma'kıl İbnu Yesar* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Herc (fitne) zamanında ibadet, tıpkı bana hicret gibidir." [Müslim, Fiten 130, (2948); Tirmizî, Fiten 31, (2202).]

4764 ٧ – وعن المقداد بن الأسود رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ السَّعِيدَ لَمَنْ جُنِّبَ الْفِتَنَ وَلَمَنِ ابْتُلِيَ فَصَبَرَ، فَوَاهاً]. أخرجه أبو داود.

« وَاهاً » كلمة يقولها المتأسف على الشيء والمتعجب منه.

7- (4764)- *Mikdad İbnu'l-Esved* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bahtiyar, fitneden kaçınan kimse ile, belalarla karşılaşınca sabreden kimsedir. Ne mutlu ona!" [Ebu Davud, Fiten 2, (4263).]

4765 ٨– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَيْلٌ لِلْعَرَبِ مِنْ شَرٍّ قَدِ اقْتَرَبَ، أَفْلَحَ مَنْ كَفَّ يَدَهُ]. أخرجه أبو داود.

8. (4765)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yaklaşan bir şerden yazık Araplara! Elini çeken ondan kurtulur." [Ebu Davud, Fiten 1, (4249).]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen son hadisler, özet olarak fitneye bulaşmamayı ve imkan nisbetinde fitneden kaçmayı tavsiye etmektedir. Kapıya kadar gelen fitneye, öldürülmeyi tercih edecek kadar bulaşmama emri, üzerinde durulması gereken bir husustur. Zîra ulema, çeşitli nokta-i nazarları ve mukabil delilleri de gözönüne alarak, mesele üzerinde ziyadesiyle durmuş ve enine boyuna tartışmıştır. Fitne şartlarında yaşamamız haysiyetiyle bu hususların daha sistemli ve teferruatlı olarak bilinmesinin gerekli ve faydalı olacağına inanıyoruz. Bu sebeple mevzuyu biraz açıklayacağız.

Fitnede herkese ferdî olarak terettüp edecek vazifeleri şöyle sayabiliriz:

1- Fitnenin getireceği sıkıntılara sabır.

2- Fitnecileri yalnız bırakmak,

3- Uzlet; eve çekilmek, dağa çekilmek, terk-i diyar etmek,

4- Öldürmektense ölmeyi tercih etmek. Fitnede müdafa-i nefis meselesi,

5- Dilini tutmak,

6- Kalben kerahet,

7- Mal ve evlatça hıffet,

8- Silah edinmemek,

Şimdi bunları açıklayalım:

1- FİTNEDE SABIR:

Hangi çeşitten olursa olsun, iradesi dışında gelen her çeşit musibet

karşısında Müslümanın başvuracağı mühim bir silah olarak ifade edilen "sabır", fitne karşısında daha da ehemmiyet kazanan, ısrarla tavsiye edilen en mühim silah hüviyetini kazanmaktadır. Bu hususu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bazan tek tek fertlere, bazan umumi bir ifade ile herkese duyurmuştur.

Müslim'de gelen bir rivayette, Hz. Peygamber, kendisine memuriyet vermesini isteyen Ensar'dan bir zata şu cevabı verir: "Siz benden sonra bencillik (ve fitneyle) karşılaşacaksınız. Havz(-ı Kevser)in başında bana kavuşuncaya kadar sabredin." Tirmizî'nin rivayetinde, "..fitne ve dine muhalif bulacağınız icraatlar göreceksiniz" ibaresi vardır. Ensârinin "Ey Allah'ın Resulü, bize ne tavsiye edersiniz?" sualine karşı: "İcraatcılara olan vazifelerinizi (onların hakkını) eda edin, haklarınızı Allah'tan talep edin" cevabını verir.

Bu mevzuda Ebu Zerr'den gelen bir rivayet daha geniş, daha açıktır; aynen kaydediyoruz: Ebu Zerr anlatıyor: "Bir gün Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bineğinin terkisinde idim. Medine'nin evlerinden dışarı doğru çıkmıştık ki bana:

"Ey Ebu Zerr, Medine'de açlık bulunduğu ve hatta sen yatağından kalkıp da açlık sebebiyle mescide kadar gidecek gücü kendinde hissetmediğin zaman halin nedir?" dedi Ben de: "Allah Resulü daha iyi bilir" dedim. Resûlullah:

"Ey Ebu Zerr! İffetini koru (söz ve fiillerde haramdan kaçın)" dedi ve ilave etti: *"Ey Ebu Zerr! Medine'de kıtal olsa ve bir mezarın ücreti bir köle fiyatına ulaşsa, o kadar ki, bir kabir bile bir köle karşılığında satılsa, senin durumun ne olur?"* "Allah ve Resulü daha iyi bilir" cevabını verdim.

"Sabret ey Ebu Zerr" dedi ve ilave etti: *"Ey Ebu Zerr! Medine'de kıtal olsa ve kan (Medine dışında yer alan) Zeyt mıntıkasının taşlarını sulayacak kadar çok aksa ne yaparsın?"* Ben yine: "Allah ve Resulü daha iyi bilir" dedim. Resûlullah:

"Mensup olduğuna (yani aile ve akrabana veya biat ettiğin imama) dön" dedi. Ben sordum ve: "Silahımı kuşanayım mı?" dedim. Resûlullah:

"(Hayır) o takdirde insanlara (kötü amellerinde) iştirak etmiş olursun" cevabını verdi.

"Öyleyse ne yapayım ey Allah'ın Resulü?" diye sordum. Cevaben:

"Evinde kal, çıkma" dedi. Ben tekrar: "Ya evime de gelirlerse?" dedim.

"Kılıcın parıltısının galebe çalmasından (kullanmaktan) korkarsan

elbisenin kenarını yüzüne ört, ta ki (gelen kimse) hem senin günahınla hem kendi günahıyla dönsün."

Hz. Enes, Haccac'ın zulmüden çok ızdırap çekerek, ne yapacağız? diye şikayete gelenlere: "Sabredin, Rabbinize kavuşuncaya kadar sabredin. Zira artık her gelen yeni gün, gidenden daha kötüdür" der ve bunu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den işittiğini ilave eder.

Mikdad İbnu'l-Esved ise, yeminle te'kid ederek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den şunu işittiğini söyler: *"Bahtiyar kimse (lütf-i İlahî olarak) fitnelere karışmaktan uzak tutulan kimsedir. Bahtiyar kimse fitnelerden uzak tutulan kimsedir. (Çeşitli belalarla) imtihan edildiği zaman sabırla karşı koyana ne mutlu!"*

Tabiinden meşhur *Hasan-ı Basrî* de burada zikre değer. Zîra o da fitneye karşı hararetle sabır tavsiye eder ve ortalığın tevbe ile, insanların kendilerini düzeltmesi ile iyiye döneceğini söyler. Kendisine Haccac'la alâkalı sorulduğu zaman da hep şu mealde tavsiyede bulunurdu: "Ben onunla mukatele edilmemesi görüşündeyim. Zîra, eğer o Allah'tan bir ceza ise, siz kılıcınızla Allah'ın cezasını geri çeviremezsiniz. Şayet bir bela ise, sabredin, Allah hükmünü versin. Zîra O, en hayırlı şey üzere hükmedicidir." Ona göre fitne sırasında hiçbir gruba iltihak etmemelidir.

2- FİTNECİLERİ YALNIZ BIRAKMAK:

Çıkan fitnenin büyümesini önlemede ve ondan gelecek zararlara karşı korunmada en isabetli tedbirlerden biri, fitneciyi yalnız bırakmaktır. Haklı ve haksız tarafların belli olduğu durumlarda, haklı tarafın desteklenmesi tavsiye edilmiş olmakla beraber, haklı veya haksızın belli olmadığı durumlarda, hiçbir tarafa destek vermemek, bütün tarafları terketmek esastır. Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerden bu anlaşılmaktadır.

Müslim'de gelen bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ümmetimi Kureyş'ten şu kabile helak edecektir"* diye istikbalde gelecek bir fitneden haber verir. Yanındakiler: "O vakit ne yapmamızı, nasıl davranmamızı emredersiniz?" diye sorarlar. Cevap şudur: *"İnsanlar onları terketmelidir."*

Muhtelif tariklerden gelen şu rivayet, fitne çıkaranların yalnız bırakılmalarının lüzumunu ve fitneye karışmamanın gereğini herkesin anlayacağı bir üslubla, çok vazıh bir şekilde ifade eder: *Ebu Hüreyre*, Hz. Peygamber'in şöyle dediğini bildirir: *"Haberiniz olsun (benden sonra) fitne çıkacak. O fitne sırasında uyuyan uyanıktan [yatan oturandan]; otu-*

ran ayakta olandan; ayakta olan yürüyenden, yürüyen koşandan daha hayırlıdır. Kim böyle bir fitneye rastlarsa hemen geri dönsün. Kim de fitne anında sığınacak bir kuytu bulursa oraya girsin."

İbnu Hacer, ed-Davudî'den naklen şu açıklamayı sunar: "Hadisin zahirine göre, fitneye uzak veya yakından muhtelif derecelerde teması olan kimseler burada dile getirilmektedir. Yani bu işte bazıları bazılarına rağmen çok daha ileridir. Bunlardan en ileride olanı, fitnenin artmasına sebep olacak şekilde koşandır. Sonra fitnenin sebeplerini hazırlayacak şekilde ortaya çıkandır ki, hadiste bu, "yürüyen" diye ifade edilmektedir. Sonra fitne ile alakadar olan gelir ki, ona da: "ayakta olan" denmiştir. Ondan sonra fitneyi seyretmekle beraber mücadele etmeyen (karışmayan) gelir, bu da "oturan" diye ifade edilmiştir. Sonra da kendisinden bu hususta hiçbir ilgi, alâka sadır olmayan, ancak razı (ve memnun) olan gelir ki, bu da "uyuyan" diye ifade edilmiştir."

İbnu Hacer, fitneye karışma hususunda niyetlenenleri üç gruba ayırarak mesuliyet durumlarını belirtir:

1) Arzu geçirenler: Bunlar fiilen karışmadıkça günaha girmezler.

2) Arzuda kalmayıp fiile dökenler: Bunlar günahkârlardır.

3) Azmedenler, iyice niyetlenenler: Bunların durumu münakaşalıdır.

İbnu Hacer'in bu açıklamasının ışığında, "uyuyandan" maksadın fitneden hiç haberi olmayacak kadar kendi işine gücüne dalmış, çoluk-çocuğunun rızkı ve terbiyesi ile meşgul kimse olduğunu söyleyebiliriz.

Nevevî de bu hadiste, "fitnenin zararının büyüklüğüne dikkat çekildiğini, fitneden son derece çekinip kaçmaya, fitneye götürecek herhangi bir şeye teşebbüsten imtina etmeye teşvik edildiğini, zira fitnenin zararı ve şiddeti onunla olan alaka nisbetinde arttığını" belirtir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* diğer birkısım hadislerinde de, dahilî birliğin kaybolduğu, ortaya çeşitli hiziplerin çıktığı hallerde -ki hadiste Müslümanların cemaat ve imamı yoksa diye ifade edilir- bu fırkaların hepsinin terkedilmesi emredilir.

Fitnecinin yalnız bırakılmasının fiilen gerçekleşmesi için, Hz. Peygamber'in bunu tamamlayıcı başka tavsiyelerine de rastlarız. Şimdi onları görelim:

3- UZLET:

Bu, kısaca *inziva* diye de ifade edilebilir. Uzlet veya inzivanın tahakku-

kunda Resûlullah'ın farklı tavsiyelerini görmekteyiz: Eve çekilmek, dağa çekilmek, terk-i diyar etmek gibi. Kişi, kendi şartlarına hangisi muvafıksa onu tercih edecek ve uzleti ihtiyar edecek. Şimdi bunları açıklayalım:

★ EVE ÇEKİLMEK: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, gelecek fitneyi haber verip, insanları dehşete düşüren vasıflarıyla tavsif ettiği zaman dinleyicilerden vaki olan: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz o zaman ne yapalım.?" sualine, Hz. Peygamber'in verdiği cevaplardan bir kısmı *"evlerinize çekilin"* mealindedir.

Ebu Musa'dan gelen bir rivayet aynen şöyle: *"Önümüzde karanlık gece parçaları gibi fitneler var. O fitneler geldiği zaman kişi, mü'min olarak sabaha erer de akşam oluncaya kadar kafir olur. Orada oturan ayakta durandan; ayakta duran yürüyenden; yürüyen de koşandan hayırlıdır.."* Dinleyenler: "Bize ne emredersiniz?" dediler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Evinizin demirbaşları olun"* cevabını verdi."

Aynı tavsiye *İbnu Mes'ud*'dan gelen bir rivayette: *"Elinizi ve dilinizi tutun, evin demirbaşlarından biri olun"* şeklinde az bir farkla tekrar edilir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in fitne çıktığı zaman dökülecek kanların çokluğuyla alakalı -daha önce Ebu Zerr'den kaydettiğimiz-tasviri sırasında Ebu Zerr'e yapılan tavsiye daha vazıhtır: "...Evinde otur, kapıyı üzerine kilitle..."

Keza, bir başka hadiste, fitne tasvir edilirken, emniyetin, insanlara güven ve itimadın kaybolması, iyi, kötü fark edilemeyecek derecede insanların her an değişeceği belirtildiği sırada, ne yapılması gerektiği sorulunca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Evine kapan, diline sahip ol, iyi bildiğin şeyi yap, kötü bildiğin şeyi de terket, kendi yakınlarınla meşgul ol, ammenin işini terket"* der.

Şarihler eve kapanma emrini, zaruri olmayan işler dışında, halkla irtibatı kesmek şeklinde anlarlar. Zaruri temaslardan vazgeçilmemesi gerektiğini de belirtirler.

Yukarıdaki rivayette de görüldüğü üzere, mücerred bir eve çekilme yeterli değildir. Bir başka rivayette: *"(Göze batıcı, dikkat çekici davranışlardan kaçınarak) kendinizden az bahsettirin"* denmektedir.

★ DAĞA ÇEKİLMEK: Fitneye karışmamak, dışında kalabilmek için hadislerde ifade edilen bir tedbir de dağa çekilmektir. Fitneye karışmamaya teşvik hususunda beyan edilen: *"...Fitne sırasında yatan oturandan; oturan ayakta durandan... daha hayırlıdır..."* hadisinin Ebu Bekre tarafından rivayet edilen veçhinde, bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'a sorar: "Ey Allah'ın Resulü, bu durumda ne yapmamızı emredersin?" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ona verdiği cevap şudur: *"Kimin dağda develeri varsa onların peşine düşsün, kimin de davarı varsa, davarlarının yanına gitsin. Kimin de (ekim) arazisi varsa o da çiftinin başına çekilsin...."*

Buharî ve Müslim tarafından kaydedilen bir rivayette "dağa çekilme" keyfiyeti te'yid edilir: *"Müslüman kimseye, en hayırlı malın davar olacağı zaman yakındır. fitnelerden kaçarak, dinini kurtarmak için dağların yağmur düşen otlak yerlerini takip etmek üzere peşine takıldığı davar onun en hayırlı malıdır."*

Müslim'de *Ebu Bekre*'den gelen rivayette daha vazıh olarak: "*...Haberiniz olsun, fitne iner veya vukua gelecek olursa, devesi olan, devesine; davarı olan davarına; arazisi olan arazisine iltihak etsin...*" denir.

Fitne sırasında inzivayı teşvik eden hadislerden biri de taarrüb ile alakalı rivayettir. Göçebe Araplara katılarak onlar arasında ikamet mânasına gelen taarrüb daha ziyade, hicret ederek Medine'ye yerleştikten sonra, geldiği kabileye geri dönerek tekrar göçebeleşmek durumuna düşenler için kullanılan bir tabirdir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, göçebe hayattan sonra şehirlileşen bu kimselerin tekrar eski hayata dönmelerini kesinlikle yasaklamış, ancak fitne anında müsaade etmiştir: *"Hicret ettikten sonra tekrar bedeviyete (eski göçebe hayata) dönen kimseye Allah lanet etsin, fitne zamanında dönenler bundan hariçtir. Zîra göçebelik (bedeviyet), fitne bulunan yerde ikametten hayırlıdır."* Hz. Peygamber'den bu maksadla izin alanlar meyanında Seleme tu'bnu'l-Ekva'ın ismi geçer.

Bu bahsi kaparken şu noktayı belirtmede fayda var: *İmam Azam* tarafından da fitne sırasında karışmayıp eve çekilme gereği hususunda te'yid edilen hükme Bedayi'de Kâsânî tarafından şu ihtirazi kayıt konmaktadır: "Bu hüküm, hususi bir vakitle alakalıdır. Bu da, fitnecilerle savaşa çağıran imamın bulunmadığı vakittir. Böyle bir imam varsa ve (cihada) çağırıyorsa icabet etmek farzdır."

★ TERK-İ DİYAR ETMEK: Bir kısım hadisler, fitne çıktığı vakit eve, dağa, tarlaya çekilmekten daha öte, terk-i diyar etmeyi tavsiye etmektedir. Bu tavsiyeye uyarak Şam'a göç eden Ebu'd-Derda ile alakalı rivayet şöyle: "Yezid İbnu Ebî Hubeyb anlatıyor: "İki kişi Ebu'd-Derda'ya gelerek bir parça tarla için birbirlerini şikayet ettiler. Ebu'd-Derda onlara: "Ben Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Sen bir yerde bulunduğun*

sırada bir parça tarla için iki kişinin husumet ettiklerini işitecek olursan orayı terket" dediğini işittim" der ve Ebu'd-Derda Şam'a gider."

Terk-i diyar umumi bir emir olarak anlaşılmasa bile, fitne sırasında buna tevessül etmenin istihbab edileceği bu rivayetten anlaşılmaktadır. Nitekim, yukarıda kısaca temas ettiğimiz Seleme tu'bnu'l-Ekva (radıyallahu anh) da *Ebu'd-Derda* gibi fitneye bulaşmak korkusuyla terk-i diyar edenlerden biridir. "Hicretten irtidat mı ettin?" şeklinde maruz kaldığı ağır ithamlara rağmen, Mekke ile Medine arasında yer alan Rebeze'ye göç eder.

Hadisi şerh eden Aynî fitne korkusuyla seleften birçoğunun terk-i diyar ettiklerini belirtir.

İNZİVA VE UZLETİN FAZİLETİ:

Yukarıda kaydettiğimiz hadisler bize fitne sırasında uzlet ve inzivanın tavsiye edildiğini ifade eder. Esasen fitne olmayan normal zamanlarda alimlerin ekseriyeti tarafından cemiyete karışmak (muhalata), inzivaya çekilmeye tercih edilmiş, üstün tutulmuş ise de, bu üstünlük mutlak değildir. Birkısım şartların ortaya çıkması halinde inziva tercih edilmelidir. Bu mühim mevzunun aydınlanması için fitne sırasında hayvanlarını alarak dağa çekilmeyi veya arazinin başına geçerek ekimle meşgul olmayı tavsiye eden hadisi açıklama zımnında *İbnu Hacer*'in sunduğu veciz açıklamayı burada kaydetmeyi gerekli bulduk. Der ki: "Selef alimleri, uzlet hususunda ihtilaf etmişlerdir. Cumhur (ekseriyet) şunu söylemiştir: "İhtilat (cemiyete karışma) uzletten evladır. Zîra İslamî şeâirin devamı için lüzumlu olan dinî bilgiler bu sayede öğrenilir. Cemiyete karışmada Müslümanların sayıca artması da mevzubahistir. Onlara, maddî ve manevî yardımda bulunmak, hastalarını ziyaret etmek gibi çeşitli hayırlar bu sayede ulaştırılır."

Bazı alimler şunu söylemişlerdir: "Uzlet, üzerine düşeni bilmek şartıyla, ihtilattan evladır. Zîra uzlette selamat tahakkuk eder, gerçekleşir." *Nevevî* der ki: "Muhtar olan (yani farklı görüşlerden tercih edileni), günaha düşmeyeceği hususunda zann-ı galib olan kimse için cemiyete karışmak daha iyidir."

Bazıları da şu görüştedir: "Burada verilecek hüküm şahıstan şahısa değişir. Bazıları için bunlardan biri şarttır. Bazıları için de tercih vesilesidir. Bu iki husus açıktır. Ancak, inziva ile ihtilat eşit olurlarsa birini diğerine tercih hususunda verilecek hüküm zamanın ve ahvalin değişen şartına bağlıdır."

Kendisine muhâlata (yani cemiyete karışma) gereken kimseler meyanında kötülüğü bertaraf etme gücüne sahip olan kimse vardır. Böyle birisine cemiyete karışmak farzdır. Bu farz, ahval ve imkânlara tabi olarak, farz-ı kifâye nev'indendir.

Kendisine muhâlata şâyan-ı tercih olan kimseler meyânında, iyiliği emir, kötülükten men ettiği (emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunduğu) takdirde kendisi fitneye maruz kalmayacağı hususunda zann-ı galibi hasıl olan kimse vardır.

İnzivaya çekilme ile cemiyete karışma şıklarından her ikisi de kendisine eşit olanlara misal olarak şöyle bir adam gösterilebilir: Kişi fitneye düşmeyeceği hususunda kendinden emindir. Ancak, kesinlikle bilmektedir ki, sözü tutulmayacak, kendisine itaat edilmeyecektir. Bu duruma, umumî bir fitnenin mevcut olmadığı hallerde rastlanır. Fitne çıkacak olursa, uzleti tercih etmek gerekir. Zira bu durumda umumiyetle zarara düşülmektedir.

Fitneye girenlere (İlâhî) belalar gelir ve fitneye katılmayanlara da sirayet eder. Bu hususu şu ayet haber vermektedir: *"Öyle bir fitneden kaçının ki geldiği zaman sizden sadece zalim olanları çarpmaz..."*

Sunduğumuz açıklamayı *Ebu Saîd*'in rivayet ettiği şu hadis de te'yid eder: *"İnsanların en hayırlısı o kimsedir ki, nefsiyle ve malıyla cihad eder, keza o kimsedir ki dağ başlarında Rabbına ibadet eder ve böylece insanlara kötülük yapmaktan uzak olur."*

Cemiyete karışıp karışmama, yani inziva ve ihtilat hususlarında *Hattâbî*'nin bir izahı da klasik alimlerimizin görüşlerini anlamada bizim için faydalı olacağı kanaatindeyiz. Der ki: "İnziva ve ihtilat, kendileriyle alâkalı şeylere tabidir. Onlar değiştikçe bunlardan birini tercih durumu değişir. İhtilâta ve cemiyete karışmaya teşvik sadedinde gelen deliller, imamlara itaatla ve bir kısım dinî meselelerle alâkalıdır. İnzivaya teşvik sadedinde gelen deliller de, bunlar dışında kalan meselelerle alâkalıdır. Mesela bedenen insanlara karışmayı veya onları terketmeyi ele alalım. Tek başına geçimi te'min ve dinini muhafaza edebileceğine kâni olan bir kimse için, bir şartla, insanlara karışmaktansa uzak dursa daha iyi olur. O şart da (namaz için) cemaate devam, selam vermeye ve almaya devam, hasta ziyareti, cenaze teşyii gibi Müslümanların hukukunu edaya devamdır.

Matlub olan, lüzumsuz sohbetleri terketmektir. Zîra sohbetin fazlası, zihnimizi meşgul ve vaktimizi zâyi ederek mühim işlerimizi ihmal ettirir. En iyisi ihtilat ve insanlarla görüşme işini, kendisinden tamamen vaz-

geçilmeyen, sabah ve akşam yemekleri menzilesinde tutup, zarûrî olanıyla iktifa etmektir. Böyle yapmak beden için ve kalp için de çok daha rahatlatıcı, çok daha uygundur."

Buhârî şarihlerinden Aynî de hadislerden, fitne sırasında, inziva ve uzleti ihtiyar etmenin lüzumunu anlamıştır. İbnu Hacer'den sunduğumuz açıklamanın yapılmasına sebep olan aynı hadisin şerhi sadedinde Aynî de şu kıymetli açıklamayı yapar: "Bu hadiste, fitne zamanında uzletin fazileti ifade edilmektedir. Ancak fitneyi izale edecek güçte olan kimse bu hükme tâbi değildir. Zîra bu durumda olan kimseye, fitneyi izâle etmek için, üzerine yürümesi farzdır. Bu farz, ahvâl ve imkâna tâbi olarak ya farz-ı ayn ya da farz-ı kifâye sûretlerinden biriyledir."

Fitne bulunmayan zamanlarda uzlet ve ihtilattan hangisinin efdal olduğu hususunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Nevevî'nin sunduğu izaha göre: "İmam Şâfiî ve âlimlerin ekserisi ihtilatın efdal olduğu görüşündedirler. Zîra derler, ihtilatta bir kısım faydalı ameller îfa edilir, çeşitli İslâmî tezahürlere (şeâir-i İslâmiyye) katılır, Müslümanların sayısını artırır, hasta ziyareti, cenaze teşyii, selam vermek, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunmak, iyi ve hayırlı işlerde yardımlaşmak, muhtaçlara yardım, cemaatlere katılmak gibi herkesin muktedir olabileceği amellerle onlara birkısım hayır ve menfaat ulaştırır."

Bilhassa, âlimler ve zühd sahipleri hakkında, ihtilatın fazileti te'kidli olarak beyan edilmiştir.

Birkısım âlimler de, uzlette kesinlikle selâmet bulunduğu için, onun daha efdal olduğuna hükmetmişlerdir. Ancak bu, kendisine terettüp eden ibadet vazifelerini ve mükellef olduğu şeyleri bilmek şartına bağlıdır.

Muhtar olan (tercih edilen) görüş şudur: "Günaha düşmeyeceği hususunda zann-ı galib hasıl olan kimse için cemiyete karışmak (ihtilaf) efdaldir."

Kirmânî ise şunu söyler: "Asrımızda muhtar olan inzivadır. Zîra uğranacak meclisler (mehâfil) arasında günahlardan hâlî ve uzak olanlar nadirdir." Aynî ilave eder: "Ben Kirmânî'nin sözüne iştirak ederim. Zîra bu devirde insanlara karışmak birtakım şeylerden başka bir şey celbetmez."

Daha uzlaştırıcı bir neticeye varan Kastalânî ise: "Kişinin kemâli hem uzlet ve hem de sohbet (karışma) ile gerçekleşir. Sohbetle dinini salim kılamayan fakihe uzlet, hakkını veren kimseye de sohbet gereklidir" der.

4- ÖLDÜRMEKTENSE ÖLMEYİ TERCİH ETMEK:

Dahilde fitne çıktığı zaman dağa çekilmek, eve kapanmak -ve az son-

ra temas edileceği üzere- silah edinmemek gibi emirler, aslında bozulmuş olan içtimâî durumun daha da kötüye gitmesini önlemek içindir. Fitne ateşinin yandığı yerde sönmesi, onun üzerine gitmemeye bağlıdır. Söndürmeye gücü yetmeyenlerin, hususi eşhasın buna katılmaları, karışmaları, bulaşmaları onu daha da artıracaktır. İslam'ın bu konudaki görüşünün özü budur.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), fitneye bulaşmamanın ehemmiyetini vurgulayabilmek, tebarüz ettirebilmek, ami, cahil herkese duyurabilmek için *"Fitne sırasında, seni öldürmeye gelseler bile karşılık verme, öldürmektense ölümü tercih et"* mealindeki beyanlarda, emirlerde bulunmuştur.

Daha önce zikri geçen ve eve çekilmeyi emretmekle alâkalı rivayetlerin devamında umumiyetle şu sual sorulmaktadır: "Fitneciler eve de gelirse ne yapalım?" Bu sual Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in fitnede takınılacak tavırla alakalı emir ve tavsiyelerinin mantıkî silsilesi içerisinde mukadder, kaçınılmaz bir sualdır. Suale verilen cevap, fitneye karışmamak için yapılması gereken gayret ve gösterilmesi gereken fedâkârlıkların neler olabileceğini ifade eder, hiçbir hal ve şartta fitneye bulaşmanın meşru olmayacağını, dinin buna cevaz vermeyeceğini gösterir.

Sual mükerrer olarak sorulmuştur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de her seferinde aynı cevabı vermiştir.

Cevap kısaca şu mealdedir: "Fitnede öldürülmeye razı ol, fakat öldürme."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), tebliğ ettiği her mühim meselede olduğu gibi bunu da tebliğ ederken, şartlara, muhatablara göre değişik üsluplara yer vermiştir. Kısmen daha önce söylediklerimizi tekrar mahiyetinde olmakla beraber, onlardan daha şümullu, daha cami olan bir rivayeti tam olarak görelim. Rivayeti yapan Abdullah İbnu Mes'ud'dur. Der ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işittim: *"İleride fitne çıkacak, o zaman uyuyan yatandan hayırlıdır; yatan oturandan hayırlıdır; oturan ayakta durandan hayırlıdır; ayakta duran yürüyenden hayırlıdır; yürüyen koşturandan (atlı) hayırlıdır. Fitnede savaşanların hepsi ateştedir."* Ben: "Ey Allah'ın Resulü, bu söylediğin fitne ne zaman olacak?" dedim. *"Bu,* dedi, *eyyamu'l-herçtir (dahilî kıtal zamanıdır)."* Ben takrar: "Eyyamü'l-herç ne zaman olur?" diye sordum. Dedi ki: *"Kişi arkadaşına itimat etmediği zaman."* O güne erişecek olsam bana ne emredersin?" dedim. *"Nefsini, elini geri tut ve ma-*

hallene gir" dedi. Tekrar sordum: "Ey Allah'ın Resulü, eğer mahalleme de girerse ne yapayım?" *"Evine gir"* dedi. Ben tekrar : "Ya evime de girerse?" dedim. *"O takdirde mescidine gir ve şöyle yap"* -dedi ve sağ eliyle bileğinden tutarak- ilave etti: *"Bu halde ölünceye kadar, "Rabbim Allah'tır" de."*

Burada sırayla mahalleye, eve ve en sonunda evin daha kuytu bir köşesi olan mescid odasına sığınmanın tavsiye edilmiş olması, fitneden en son imkana kadar kaçılması gerektiğini ifade eder. Sığınılan son melceye kadar takip edildiği takdirde ise, elini tutmak, müdahale etmemek tavsiye edilir.

Başka rivayetler, o andan yani sığınılması mümkün son kuytu yere de düşman geldiği andan itibaren, yapılması gerekecek davranışı daha açık olarak ifade etmektedir. Sa'd İbnu Ebi Vakkas'dan gelen rivayette Sa'd: "..Ey Allah'ın Resulü, düşman evime kadar girip beni öldürmek için elini kaldıracak olursa ne yapayım?" diye sorar. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Hz. Adem'in oğlu (Habil) gibi ol"* der ve Hz. Adem aleyhisselam'ın oğulları Kabil ile Habil arasında geçen hadiseyi hülasa eden -ve Habil'in söylediği sözleri nakleden- şu ayeti okur: **"Andolsun ki, beni öldürmek için elini bana uzatırsan ben seni öldürmek için elimi sana uzatıcı değilim. Çünkü ben, kainatın Rabbi olan Allah'tan korkarım. Şüphesiz dilerim ki, sen kendi günahınla birlikte benim günahımı da yüklenesin de o ateş yârânından olasın. İşte zalimlerin cezası budur"** (Maide 28-29).

Bir başka rivayette bu duruma düşecek olan bir kimseye *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, daha açık bir ifade ile şu emri verir: *"Elini tutsun, Allah'ın öldürülen kulu (Abdullahi'l-Maktul) olsun, Allah'ın öldüren kulu (Abdullahi'l-Katil) olmasın. Zîra kişi, İslam cemaatinde bulunur da, kardeşinin malını yer, kanını döker, Rabbine ısyan eder ve böylece cehennem kendisine vacip olur."*

İbnu Ömer'den gelen bir rivayette ise Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunları söyler: *"Sizden birine, bir adam -yani ehl-i kıbleden biri- öldürmek kastıyla geldiği zaman (iki elinden birini diğeri üzerine koyarak) (Kur'an'da Habil'in Kabil'e söylediği sözü) söyleyip Hz. Adem'in iki oğlundan en hayırlısı olmaktan aciz mi? Zira bu taktirde o, cennetliktir. Böyle yapmaz da geleni öldürecek olursa cehennemliktir."*

Fitnede kıtalden men etmek maksadıyla bir başka sahabiye Resûlullah şu mealde vasiyette bulunmuştur: *"İnsanların iki ayrı emîre (li-*

dere) biat ettiklerini gördüğün zaman, benimle birlikte katıldığın cihadlarda kullanmış olduğun kılıcını al, kırılıncaya kadar Uhud dağına vur. Sonra evinde otur. Günahkar bir el veya ölüm sana gelinceye kadar (evinden çıkma)."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in *Ebu Zerr*'e yaptığı bir tavsiyede, buraya kadar söylenenlerin ötesinde bir tedbirin emredildiği görülmektedir. *"Fitne zamanında eve giren düşmana karşı yüzünü örtmek."*

Rivayetin bizi alâkadar eden kısmı aynen şöyle: "... Dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, ya evime de girecek olurlarsa?" *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi: *"Eğer kılıcın parıltısının sana galebe çalmasından (yani eve giren düşmana mukabele etmekten) korkarsan, giyindiğin ridanın bir kenarı ile yüzünü ört, (seni öldürse de karşılık verme). Böylece hem kendi günahıyla ve hem de senin günahınla geri dönsün ve ateş ashabından (cehennemlik) olsun."*

Aynı rivayette, evine gelen düşmana karşı silahına davranma hususunda soran *Ebu Zerr*'e şu cevabın verildiğini görmekteyiz: *"O taktirde, sana gelen kimsenin içinde bulunduğu şeyde (yani fitnede) ona ortak olursun."* Nitekim Ebu Bekre'nin: "Benim üzerime düşmanlar girecek olsalar, kendimi müdafaa için elimi silahıma uzatmam" dediği rivayet edilmiştir.

Eyyûbu's-Sahtiyani'nin de ifade ettiği üzere, Hz. Osman kendini öldürmek için gelen katillerine mukabele etmemiştir. O, yukarıda kaydettiğimiz, Hz. Adem'in oğlu Habil'in, kendini öldürmek isteyen kardeşine, "Andolsun ki, beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatıcı değilim" dediğini haber veren ayetle, bu ümmetten amel edenin ilki olduğu belirtilir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, fitne esnasında öldürmektense, ölmeyi tercih edecek kadar fitneden uzak durma hususundaki tavsiyelerine harfi harfine uymayı kendilerine şiar edinerek, *Hz. Osman* (radıyallahu anh)'ın şehadetiyle teselsül eden fitnelerde *Hz. Ali*'nin haklı olduğunu, muhaliflerinin haksız olduğunu kabul etmesine rağmen, Hz. Ali safında yer almaktan kaçınan *Sa'd İbnu Ebi Vakkas, Abdullah İbnu Ömer, Muhammed İbnu Mesleme, Ebu Bekre* ve diğerleri (radıyallahu anhüm ecmain) şu kanaati izhar etmişlerdir: "Fitneden uzak durmak şarttır. Öyle ki, biri gelip kendisini öldürmek istese, ona karşı müdafa-i nefis de yapılmaz" (İbnu Hacer, Fethu'l-Bari 16, 142).

★ FİTNEDE MUDAFA-İ NEFİS: Fitne zamanında kişi, evine kadar gelen düşmana bile mukabele etmekten men edilince, karşımıza mütenakız bir

durum çıkmaktadır. Zîra, İslam'da tecavüz haram olmakla beraber, müdafa-i nefis helal addedilmiş ve hatta buna teşvik edilmiştir. O kadar ki, malını, canını, namusunu müdafaa sırasında öldürülen kimsenin manen şehid olacağı belirtilmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: *"Kim malı(nı koruma) için dövüşürken öldürülürse (manevî) şehittir. Kim kanı(nı, canını malını korumak) için dövüşür ve öldürülürse (manevî) şehittir. Kim ehli(nin korunması) için dövüşürken öldürülürse (manevî) şehittir. Kim din için dövüşürken öldürülürse o da şehittir."*

Bir seferinde, bir adam gelerek malına tecavüz eden kimseye nasıl davranacağı hususunda *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'e sorar. Aralarında geçen konuşma mal ve can müdafaasının meşruiyetini görmekte burada kayda değer:

"Ey Allah'ın Resulü, bir adam gelerek malıma saldırsa ne yapmamı tavsiye edersin?"

"Ona Allah'ı hatırlat." Müteakip hadiste: "Allah'ı üç kere hatırlat" denir.

"Allah'tan korkmazsa?"

"Etrafındaki Müslümanlardan ona karşı yardım iste."

"Yanımda Müslümanlardan kimse yoksa?"

"Ona karşı sultandan yardım iste."

"Sultan beden uzaksa?"

"Ahiret şehitlerinden biri oluncaya veya malını koruyuncaya kadar onunla dövüş."

Rivayetin bir başka veçhinde: *"...Dövüş. Öldürülsen cennetliksin, öldürürsen öbürü cehennemliktir"* denir. Kur'an-ı Kerim'de de -haddi aşmamak kaydıyla- yapılacak kötülüğe denk bir kötülük yapmaya cevaz verilmiştir: **"Kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülük (bir misilleme)dir. Fakat kim affeder, barışı sağlarsa mükafaatı Allah'a aittir. Kim kendisine yapılan zulmün ardından herhalde hakkını alırsa, artık bunlar aleyhinde (me'suliyete) bir yol yoktur"** (Şura 40, 41, 42). Ayet ve hadislerde gelen bu müdafa-i nefis hakkı ile, daha önce zikrettiğimiz yasak alimler arasında medar-ı münakaşa olmuştur. İmam Nevevî, bu münakaşaları şöyle hülasa eder:

"Bu ve benzeri hadisler fitne zamanında hiçbir hal ve şartta kıtali caiz görmeyenlerin hücceti olmaktadır. Alimler fitne sırasında yapılacak kıtal üzerine farklı görüşler ileri sürdüler. Onlardan bir grub: "Müslü-

manlar fitneye düştüğü zaman, düşman evin içine girmiş ve öldürmeye teşebbüs etmiş bile olsa onunla kıtal edilmez; ona karşı müdafa-yı nefiste bulunmak caiz değildir. Zîra eve gelen düşman (kafir değil) mütevvildir (ayetleri inkar etmiyor, tevil ederek herkesçe benimsenmeyen bir mânayı benimsiyor.) Bu görüş, Ashabtan Ebu Bekre ve diğer bazılarının (radıyallahu anhüm) görüşüdür.

İbnu Ömer, İmran İbnu'l-Husayn ve diğer bazılarının (radıyallahu anhüm) görüşüne göre, "fitneye karışılmaz, ancak, ölüm tehlikesi karşısında nefis müdafaası yapılır."

Bu iki görüş, Müslümanlar arasında çıkan fitnelerin hiçbirine girmemek hususunda müttefiktir. Sahabe ve Tabiinin büyük çoğunluğu ve İslam âlimlerinin tamamı, "fitnede haklı tarafa yardım etmek ve onlarla birlik olarak asilere karşı mükatele etmek gerekir" demişlerdir. Nitekim ayet-i kerimede de: *"Eğer mü'minlerden iki zümre birbiriyle dövüşürlerse aralarını (bulup) barıştırın. Eğer onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecavüz ediyorsa, siz, o tecavüz edenle, Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın..."* denir.

Bu mevzuda sahih olan budur.

Hadisler ise, kendisine haklı tarafın karşı çıktığı kimseyle veya her ikisi de zalim olan iki grupla alâkalıdır, şeklinde izah ve tevil edilir. Bunlardan sadece biriyle tevil edilemez. Eğer birincilerin dediği gibi hareket edilecek olursa fesad ortalığı kaplar, bağî ve sapık olanların hakimiyeti devam eder gider. Doğruyu Allah bilir."

Fahreddin-i Razi de, müdafa-i nefsin meşruiyyetini te'yid etmekle beraber, bunun mütecaviz tarafa mümkün olan asgari bir zarar vermek suretiyle yapılması hususunda ehl-i ilmin ittifak ettiğini kaydeder.

Aliyyu'l-Kârî, Ebu Zerr'den gelen: *"...Eğer kılıcın parıltısının sana galebe çalmasından (yani eve seni öldürmek için giren düşmana mukabele etmekten) korkarsan, giyindiğin ridanın bir kenarı ile yüzünü ört.."* mealindeki hadisin şerhini yaparken, Tîbî'den şöyle bir görüş kaydeder: "...Doğrusu şudur: Eğer eve gelen düşman Müslüman ise ve kendisine bir fesad da terettüp etmeyecek ise, onu defetmesi caizdir. Eğer düşman kafir ise, mümkün mertebe def'i vacibtir."

Fitne sırasında mütecavize -eve kadar gelmiş bile olsa- mukabele edilmemesi görüşünde olanların delil olarak gösterdikleri ayet-i kerime de ayrıca üzerinde durulması gereken bir ayettir. Mevzubahs olan ayette *Hz. Adem (aleyhissalâtu vesselâm)*'in oğlu *Habil*, kardeşi *Kabil*'e şunu

söyler: **"Kasem ederim ki, sen beni öldürmek için bana el uzatsan da ben, seni öldürmek için sana el uzatacak değilim. Ben alemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben isterim ki sen, benim günahımı da kendi günahını da yüklenip varasın da, o ateşe layıklardan olasın..."** (Maide 28).

Bu ayetle alâkalı olarak, müfessir *Hamdi Yazır,* şu açıklamayı yapar: "Burada iki sual vardır:

• *Birincisi:* "Bir başka ayette mealen: **"Hiç kimse başkasının günahından sorumlu değildir"** (Fatır 18) dendiği halde, katil maktulün günahını nasıl yüklenir? Bu nokta birkaç veçh ile izah edilmiştir. Bir hadis-i şerifte: *"Birbirine küfreden iki kişinin bütün söyledikleri, mazlum, haddi aşmadıkça ilk başlayana aittir"* denmektedir. Yani ilk başlayan hem aynen kendisinin günahını, hem de sebep olduğundan dolayı arkadaşının bir mislini yüklenir. Fakat mazlum tecavüz edip daha ileri gitmedikçe."

Ayrıca ayette geçen: *"Benim günahımı da..",* sözü "şayet sana karşı mukabeleten el uzatırsam gireceğim günahın bir misli" demektir.

Binaenaleyh biri tecavüz eder, diğeri de mukabele eyler de ikisi de maktul düşecek olursa, ilk başlayan iki cinayet, öbürü de bir cinayet yapmış olur.

Beriki mukabele etmeyecek olursa bu, bir cinayetten de kurtulur. Fakat katil yine iki cinayet yapmış ve iki günah yüklenmiş bulunur ki, birisi mazlumu katletmek, diğeri kendini ukubete müstehak kılıp ateşe atmak cinayetidir.

Bundan başka, *"benim günahımı..."* sözü, "beni öldürmek günahını..." mânasına geldiği gibi, "kendi günahını.." sözü de "bundan evvelki günahın (Kabil'le ilgili olarak) ezcümle kurbanının kabul edilmemesine sebep olan günahın" demek de olabilir. Nitekim bu ikinci mânayı *İbnu Abbas, İbnu Mes'ud, Hasan-ı Basrî* gibi selefin büyükleri ayetten anlamışlardır.

Eyyubu's-Sahtiyanî, bu ayetle ilk amel eden Müslüman kimsenin *Hz. Osman* olduğunu, kendini basanlara mukabele etmektense onlar tarafından öldürülmeyi tercih ettiğini söyler.

Burada hemen kaydedelim ki, birbirini takip eden fenalıkların çıkmasına sebep olan fitneci kimseye sadece ilk yaptığının günahı değil, arkadan teselsül edecek fenalıkların da günahından bir misli gelecektir. Nitekim, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* kıyamete kadar işlenecek cinayetlerin günahından bir mislinin Hz. Adem *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'in oğlu Kabil'e geleceğini, çünkü yeryüzünde bu menfur işi onun başlattığını ifade eder.

İbnu Hacer'in bir kaydını nazar-ı dikkate alacak olursak, "fitneye karışmak mı, karışmamak mı, fitne sırasında müdafa-i nefis caiz mi, değil mi?" gibi ihtilaf ve münakaşaların, aslında bir ıstılah karışıklığından ileri geldiği söylenebilir. Zîra, onun kaydettiği üzere, alimlerin bir kısmına göre, "fitne" tabiriyle sadece dünyevî maksatlarla çıkartılan kargaşaları anlamak gerekir. Bağy tabir edilen ve meşru devlete, haksız bir teville karşı gelen isyancıların eylemi, karışmaktan men edilen fitne değildir, bertaraf edilinceye kadar bunlarla savaş gerekir.

Bu duruma göre, *Nevevî*'nin az önce sunduğumuz açıklamalarında rastlanan -ve belli bir ölçüde, tenakuz olarak değerlendirilmesi mümkün olan- müphemlik böylece ortadan kalkmış oluyor. Haklı tarafa yardım veya ayet-i kerimede ifade edilen *"birbiriyle dövüşen iki mü'min zümreden mütecaviz olanla, Allah'ın emrine dönünceye kadar savaş"* emri de, meşru devlete karşı bir te'vile dayanarak, haksız olarak isyan edenlere karşı devletin yanında yapılacak savaşı ifade eder. Değilse, devlete karşı isyan eden muhtelif fırkalardan birini desteklemek mânasına gelmez. İlerde bu bahse tekrar döneceğiz.

5- DİLİNİ TUTMAK:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir kısım hadislerine göre, fitne yoksa çıkaran, çıkmış ise büyütüp geliştiren ve fertleri fitnenin getireceği şerlerin içine atan en mühim amillerden biri de "dil"dir. Fitneye karşı mü'minleri uyarmak maksadıyla varid olan bir kısım hadislerde dilin rolüne dikkat çekilerek, dilin kılıç gibi, hatta kılıçtan da beter olduğu ifade edilmiştir.

Ebu Davud'da gelen *Ebu Hüreyre* rivayetinde: *"Sağır, dilsiz ve kör fitne gelecek. Fitneye azıcık meyledenin üzerine o, süratle gelir (kendine çeker). Fitnede dilini oynatmak aynen kılıç oynatmak gibidir"* denir. Abdullah İbnu Amr'ın rivayetinde ise, dilin kılıçtan daha beter tesir icra edeceği ifade edilir: *"Haberiniz olsun ki, ilerde Arapları darmadağın edecek fitne çıkacak. O yüzden ölenlerin hepsi ateştedir. O zaman dil(i kullanmak) kılıç kullanmaktan beterdir."*

Yine *Abdullah İbn-i Amr*'dan gelen bir rivayette, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in gelecek fitne ile alâkalı tasvir ve ihbarları üzerine, "O çıktığı zaman ne yapalım?" diye soranlara: *"Evine çekil, diline sahip ol, maruf ile amel et, münkeri terket, kendi çoluk-çocuğunla ilgilen, başkasıyla meşgul olma"* şeklinde cevap verdiğini görmekteyiz.

Hadiste yasaklanmış bulunan *"fitnede dil oynatmak"* tan maksad nedir?

Aliyu'l-Kârî'nin Mirkat'ta naklettiği açıklamalara göre, halkın dedikodusunu yapmak, fitneye karışanların lehinde veya aleyhinde konuşmak, bir tarafı kötülerken bir tarafı övmek suretiyle iki gruptan birini ta'n etmek, hep bu yasağa girmektedir. Hatta zalim idarecilere haber götürüp (ispiyonculuk yapmak) da bu yasağın tahtındadır. Zîra bu davranış idarecinin öfkesini kabartarak öldürme, hapis, sürgün vesair pek ciddi öyle fenalıklara sebep olur ki, kılıç kullanmak bu kadarını yapamaz.

Münâvî, "dilini tutmak" emrinden, "konuşmazdan önce iyice düşünerek sadece lehine olacak hususlarda konuşup, kendini ilgilendirmeyen hususlarda hiç konuşmamayı" anlar.

Yukarıda kaydettiklerimizden öyle anlaşılıyor ki, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in *Hz. Muaz*'a bir vesileyle söylemiş bulunduğu: *"Ey Allah hayrını veresice Muaz, insanları yüzüstü ateşe atan şeyin, dilleriyle haset etiklerinden başkası olduğunu mu zannediyorsun?"* sözü fitne hakkında da aynen doğrudur: İnsanı fitneye atacak veya fitneden koruyacak en mühim amillerden biri dildir.

6- KALBEN KERAHET

Fitnenin maddî ve manevî şerrinden kurtuluşun mühim şartlarından biri, kalben fitneye buğzetmektir. Aslında münker olarak ifade edilen her çeşit şer ve kötülüğün izalesi için eliyle, diliyle müdahale bir vecibe kılınmış ise de, gerek şerrin büyüklüğü, gerek şahsın aczi gözönüne alınarak *"gücü yetiyorsa"*, *"fitneyi artırmayacaksa"* gibi kayıtlar konmuştur. Güçsüzlüğü sebebiyle şer ve fitneye eli ve diliyle müdahele edemeyecek durumda olan kimselerden, ortadaki kötülüğe karşı, en azından kalben kerahet istenmiştir. Buna da gücü yetmeyen kimse düşünülemez. Dinimizin yasakladığı şeyleri , devrin icabı, modanın icabı, bulunduğumuz cemiyetin icabı diyerek meşru görmek mümkün değildir. Kişi birkısım münkerleri işlemek durumunda olsa bile, onun kötülüğünü kabul etmek, kalben nefret etmek zorundadır.

Hadiste kesin bir dille şöyle denir: *"Yeryüzünde bir hata işlendiği vakit, bunu görüp de ikrah eden sanki orada bulunmayan birisi gibidir. Orada bulunmadığı halde, işlenen fenalığı hoş görüp razı olan kimse de sanki fenalığa şahit olmuş gibidir."* Evet hadiste, *"Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır"* buyrulmuştur.

7- MAL VE EVLATÇA HİFFET

Gerek dağa çekilmek ve gerekse eve çekilmek suretiyle fiile konması

tavsiye edilen fitneden kaçma ve inzivanın gerçekleşmesine yardımcı olacak durumların da ayrıca tavsiye edildiğine şahit olmaktayız. Bu cümleden olarak, mal ve evlad azlığı zikredilmektedir. Bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İkinci asrın başında sizin en hayırlınız hissece hafif olanıdır"* der. "Hissece hafiflik nedir?" diye sorulunca: *"Ehil ve malı olmayandır"* diye cevap verir.

Bir başka rivayet de şöyle: *"Öyle bir devir gelecek ki, o zaman bekarlık helal olacak. O zaman dindar kişi, civciviyle kaçan bir kuş, yavrusuyla kaçan bir tilki gibi, diniyle birlikte bir dağdan öbür dağa, bir inden öbür ine kaçmadıkça selamet bulamaz. Bu meyanda namazını kılar, zekatını verir ve hayır işleri dışında insanlardan uzak durur."*

8- SİLAH EDİNMEMEK:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), fitneyi önleyici, şümûlünü azaltıcı tedbirler meyanında "fitne sırasında silah satışını yasaklamakla" kalmaz, elde herhangi bir silah bulundurulmasını kesinlikle yasaklar. Rivayetlerde bu yasak "mevcutların kırılması", "taşa çalınması", "tahtadan kılıç kuşanılması" şeklinde ifade edilir.

Şu noktayı bilhassa belirtmeliyiz: Silah edinmeme emri, hassaten evinde kalanlara yapılmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz üzere fitneye karışmamak için ilk tavsiye edilen husus deve, koyun gibi hayvanlarını alarak dağlara çekilmek veya ekim arazisinin başına geçmek, meskun mahalden uzaklaşmaktır. Bu imkânlardan mahrum kişiye de evine kapanması emredilir.

İşte bu sonuncu durumda olan kimsenin peşi takip edilebilir, fitneye düşürülebilir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* bu ihtimali asgariye düşürebilmek için bu durumdaki kimselere silah edinmemeyi emretmektedir.

Söylenen bu hususu az yukarıda kaydettiğimiz Ebu Bekre hadisinin devamında görmekteyiz: *"...Fitne vaki olduğu zaman devesi olan devesine, davarı olan da davarına iltihak etsin, kimin de arazisi varsa, arazisine gitsin."* Bir adam sordu: "Ey Allah'ın Resulü! Ne devesi, ne davarı ve ne de arazisi olmayan kimse ne yapacak?" Cevaben: *"Kılıcına gitsin, keskin tarafını taşa vursun, sonra da gücü yettiğince fitneden kaçsın"* dedi."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu emrin ehemmiyetini vicdanlarda tesbit için: "Ey Allahım, tebliğ vazifemi yaptım mı, ey Allahım, tebliğ vazifemi yaptım mı, ey Allahım "tebliğ vazifemi yaptım mı?" diye üç kere tekrar eder.

Hadisin bir başka veçhinde: *"Kılıcını alsın, keskin tarafını kara taşa vursun"* denir. *Muhammed İbnu Mesleme*'ye de: *"Kılıcını al, Uhud dağına git, kırılıncaya kadar dağa vur"* demiştir.

Nevevî: "Kılıcını taşa çalsın" emri ile hakikaten kılıcın kırılması mı, yoksa bununla mecaz mı kastedildiği hususunu ele alarak bazı alimlerin: "Hadisin zahirine göre, kişinin kendisine fitne kapısını kapaması için, gerçekten kılıcı kırması gerekir" derken, bazılarının da: "Bu mecazdır, asıl maksad kıtalin terkidir" dediğini belirtir. Ancak birinci görüşün muteber görüş olduğunu kaydeder. Bu görüş başka alimlerce de paylaşılmıştır.

Fitne çıktığı zaman kırılması gereken silah sadece kılıç değil, silahın her çeşididir. Nitekim bir başka rivayette, fitne hakkında gerekli bilgi verildikten sonra: *"Yaylarınızı kırın, kirişlerinizi parça parça edin, kılıçlarınızı taşa vurun (ve evlerinizin içine girin). Buna rağmen birinizin üzerine gelirlerse, Hz. Adem'in iki oğlundan hayırlısı (Habil) gibi olun"* buyurur.

Yayın kırılmasından sonra kirişin bir işe yaramayacağı bedihi olduğu halde, kirişin de parçalanmasının emredilmesinde, bazı alimler, yasaktaki mübalağanın vurgulanma gayesini görmüşlerdir. Fakat başkasının istifade etmesini önleme gayesine de matuf olduğu söylenmiştir.

Birçok durumlarda *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in ashabına: *"Müslümanlar arasında fitne çıktığı vakit tahtadan bir kılıç edinin"* diyerek öldürücü silah bulundurma yasağını dile getirdiğini görmekteyiz.

Hadis kitapları, bu yasağa da harfiyyen uyup tahtadan kılıç taşıyanların örneklerini zikreder. Bunlardan biri *Ebu Müslim*'dir, bir diğeri *Ühban İbnu Sayfî*'dir. Ebu Müslim ile alâkalı rivayet aynen şöyle: "Hz. Ali, Hz. Muaviye ile olan mücadelesi sırasında hazırlık yapmak üzere Basra'ya gelir ve Ebu Müslim'e uğrayarak: "Bana yardım et" der. Ebu Müslim "hayır" diye kestirip atmaktansa lisan-ı hal ile bunu ifade etmeyi tercih ederek kılıcını getirir. Kınından bir karış kadar sıyırır. Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye bunun tahtadan olduğunu gösterdikten sonra şu açıklamayı yapar: "Can dostum ve senin amcaoğlun *(aleyhissalâtu vesselâm)* benden, "Müslümanlar arasında fitne çıktığı zaman tahta kılıç edinmem" hususunda söz aldı (ve ben de yaptım. Buna rağmen) seninle harbe çıkmamı istersen yine de çıkarım." Hz. Ali şu cevabı verir: "Ne sana, ne de kılıcına ihtiyacım yok."

İKİNCİ FASIL

ZAMANLA VUKÛA GELECEK FİTNE VE HEVÂLARDAN ZİKREDİLENLER

UMUMÎ AÇIKLAMA

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), fitne hadislerinde, kıyamete kadar Müslümanlar arasında cereyan edecek pek çok hadisatı haber vermiştir. Hz. Huzeyfe'nin ifadesiyle etrafında üç yüz kişi toplayabilecek fitne başlarını adları, baba adları, kabile adlarıyla bildirmiştir.

Yani fitne ile ilgili oldukça teferruata inen ihbarlarda bulunmuştur. Bugün bize rivayet edilebilen hadisler, *Hz. Huzeyfe*'nin dediği açıklıkta bir fitneler listesi çıkarmamıza imkan tanımaz. Ancak, Teysir müellifinin koyduğu başlıktan, bu hadislerin iki kısımda mütalaa edilebileceğine inanıyoruz:

1- İsmi zikredilen sarih fitneler.

2- İsmi zikredilmeyen, umumî vasıfları zikredilen fitneler.

İsmi zikredilenleri, şarihler hadiseler vuku buldukça *"bu fitne falan hadiste haber verilen fitnedir"* diye belirtmişlerdir. İkinci kısmı, izmi zikredilmeyen, vasfı zikredilen fitneler teşkil eder. Kıyamete kadar, İslam aleminin her köşesinde her devirde vukua gelecek hadiselere bunları tatbik etmek mümkündür. Ancak, hadis sarih olmadığı için, bu çeşit tatbiklerde ve yorumlarda kesin ifadeden kaçınmak gerekir, ihtimalli konuşmak ihtiyata muvafık olur.

Biz burada, hadislere geçmezden önce fitnelerin çeşitleriyle ilgili umumi bir açıklamada bulunacak, sonra hadisleri ve -gereken yerlerde- açıklamalarını kaydedeceğiz:

FİTNENİN ÇEŞİTLERİ:

Bir hadiste, giderek ağırlaşacak olduğu bildirilen dört ayrı fitneden

bahsedilmektedir: *"Dört (büyük) fitne vukua gelecek. Birinci fitnede kan dökmek helal addedilecek; ikincisinde hem kan hem de mal helal addedilecek; üçüncüsünde kan, mal ve ferc (ırza tecavüz) helal addedilecek. Dördüncüsü ise Deccal fitnesidir."*

Ebu Davud'da yer alan bir rivayet de dikkat çekicidir. İbnu Ömer anlatıyor: "Biz bir grup kimse, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanında idik. Bize fitnelerden bahsetti ve ısrarla üzerinde durdu. Bu meyanda "demirbaş fitne"yi (fitnetu'l-ahlas) mevzubahs etti. Derken dinleyenlerden birisi: "Ey Allah'ın Resulü, demirbaş fitne de nedir?" diye sordu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"O, (kin, husumet ve düşmanlık sebebiyle insanlardan) kaçmaktır, (mal ve ehil yağmalandığı için) açıkta kalmaktır. Sonra refah fitnesi (fitnetu's-serra) var. Bunun dumanı Ehl-i Beytimden bir adamın ayaklarının altından (gelir). O, kendisini benden zanneder, o benden değildir. Benim dostlarım müttaki kimselerdir. Sonra insanlar, ilmi ve fikri nakıs olduğu için ehil olmayan, kararsız bir kimsenin etrafında toplanırlar. Sonra yaygın (yani herkese bulaşan) fitne (fitnetu'd-duheyma) gelir. Bu fitne ümmetimden kimseyi istisna etmez, hepsine bir darbe vurur. Her ne zaman bittiğine hükmedilse, yine başlar ve temadi eder gider. Bu fitne zamanında kişi, mü'min olarak sabahlar, kâfir olarak akşamlar. Bu zamanda insanlar iki ayrı gruba ayrılır:*

1) İman grubu ki, burada nifak yoktur.

2) Nifak grubu ki burada da iman yoktur.

İşte siz bu durumda iken, artık sabah-akşam Deccal'ın gelmesini bekleyin."

Bu hadiste sözkonusu edilen fitne çeşitleri birbirini takiben ortaya çıkacak fitneler olabileceği gibi, birbiriyle öncelik, sonralık irtibatı olmayan fitneler de olabilir.

Kur'an-ı Kerim'de, bilhassa geldiği zaman, sadece zalimlere değil, herkese çarpan fitneye karşı dikkat çekilmiş olması da (Enfal 25), fitnelerin çeşitli olacağını te'yid etmektedir. Hatta ayette geçen fitnenin yukarıda zikri geçen "yaygın fitne (fitnetu'd-duheyma) olduğu da söylenebilir.

Bir başka hadiste *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* fitneden daha değişik kelimelerle bahseder: *"Şurası muhakkak ki, benden sonra henat ve henat (yani şerler ve fesatlar) olacak. Cemaatten ayrılan veya Muhammed ümmetinin birliğini bozmak isteyen birisini gördünüz mü, bu herifi kim olursa olsun öldürün. Zîra Allah'ın (yardım) eli cemaat üzerindedir. Şeytan ise cemaatten ayrılanla birliktedir."*

DECCAL FİTNESİ: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde yeralan fitne çeşitlerinden bahsederken *Deccal* fitnesinden ayrıca bahsetmemiz gerekmektedir. Zîra, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, bilhassa bu fitneye karşı mükerreren uyarıda bulunmuştur. Hadislere göre, bu fitne, insanlığın en büyük fitnesidir. Hz. Nuh'tan bu yana bütün peygamberler aleyhimüsselam, ümmetlerini Deccal fitnesine karşı uyarmışlardır. *Deccal*'in iki gözünün arasında kafir yazılıdır, okuma yazmayı bilen de bilmeyen de bunu okur. *Deccal*'ın beraberinde ateş ve cennet beraber bulunur, onun ateşi cennet, cenneti ateştir. Onun iki akan nehri vardır. Bakınca biri tatlı sudur, diğeri yakıcı ateştir. Fakat kim buna kavuşursa ateş olan nehre gelmeli, ondan içmelidir. Zîra o aslında tatlı sudur. *Deccal* Medine ve Mekke haricinde her beldeye ayak basacaktır. Çıkacak olan Deccal sayıca otuzu bulacak, hepsi de Allah ve Resulü hakkında iftiralar düzerek küfre düşecek vs.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, Deccal fitnesine karşı vaki uyarıları tebligatında mühim bir yer tutar. Bu husus, Deccal'le alâkalı rivayetlerin çokluğundan anlaşılabileceği gibi, bilahare bunun, selef tarafından mahalle mekteplerinde muallimler tarafından çocuklara öğretilecek bilgiler arasında yer verilmesi gerektiğine hükmedilecek kadar ehemmiyet verilmiş olmasından da anlaşılmaktadır.

Esasen *Heysemi* tarafından sıhhati te'yid edilen bir hadiste Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Deccal fitnesine karşı halkı devamlı uyarmayı tavsiye etmekte bunun terkini hoş karşılamamaktadır: *"İnsanlar Deccal'ı zikrettiği, imamlar minberlerden bunu duyurmaya devam ettiği müddetçe Deccal çıkmaz."* Öyle ise, bazı hadislere göre, namazların arkasında istiaze edilecek, Allah'ın yardımı talep edilecek dört şeyden biri *"Deccal fitnesi"* olmalıdır.

Fitne üzerine gelen ve bazan birbirine zıd olan tavsiflerin, farklı zaman ve farklı mekanlarda zuhur edecek, mahiyetçe birbirinden farklı fitnelerle alâkalı olduğuna şarihlerce de dikkat çekilmiştir. Nitekim Buhari şarihi aynî, muhtelif hadislerde kıyamet alâmetleri olarak beyan edilen *"cimriliğin artması"* ile, yine muhtelif hadislerde ifade edilen *"bolluğun artması"* gibi zıt durumları, dediğimiz şekilde te'lif zımnında şunları söyler: "Her ikisi de (yani bolluğun artması da, cimriliğin artması da) kıyamet alâmetlerindendir. Fakat, her biri başka başka zamanlara aittir."

DEVLETE İSYAN:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadislerinde mevzubahs

edilen fitneleri, başta Ashab olmak üzere, her devir âlimleri kendi zamanlarındaki huzursuzluklara tatbik etmişlerdir. Zamanımızın Müslümanları da tabii olarak aynı şeyi yapmak isteyecektir. Ancak, kıyamete kadar gelecek her devre hitap eden Resulullah'ın sözlerini belli bir asırda yorumlarken, hataya düşmemek için son derece dikkat etmek gerekir.

Bu sebeple *"imtihan"*dan *"isyan"*a kadar pek çok mânaları ihtiva eden fitne ve müteradifi tabirlerle alâkalı açıklamalarda yanlış anlamalara, tehlikeli ve ters yorumlara düşmeyi önlemek için, devlete karşı gelmek şeklinde ifadesini bulan dahilî fitneler hususunda fukahanın taksimat ve değerlendirmesini burada kaydetmeyi lüzumlu görüyoruz. Esasen gayemiz, bugünkü fiilî durumu teker teker ele alarak tahlil etmekten ziyade, İslamî ölçüyü, sünnette, Kur'an'da ve alimlerin değerlendirmelerinde yer almış olan zaman ve mekanüstü endazeyi okuyucunun eline vermeye çalışmaktır. Ölçme işini, miyara vurma işini okuyucunun ferasetine bırakacağız.

Fakihler, meşru otoriteye (veliyyü'l-emr'e) itaat etmemek, karşı gelmek şeklinde tezahür eden davranışları adi suçlardan ayrı mütalaa etmişlerdir. Günümüzde de bu çeşit cürümlere kısaca "siyasî cürüm" diyoruz. İslam fakihleri bu siyasî cürmü işleyenleri dört grupta mütalaa etmişlerdir:

1- BUĞAT: *"Ulu'l-emrin haklı olan emirlerine haksız olarak isyan edip, bir bölgeyi zorbalığı altına alanlardır."* Bunları diğer isyankâr gruplardan ayıran vasıflar şunlardır:

a) Bunlar otoriteye (Veliyyü'l-emr'e) karşı bir te'vile (haklı gibi görünen bir bahaneye) dayanarak haksız yere isyan ederler.

b) İsyan etmiş olmakla beraber, kendilerinden olmayan Müslümanların kanlarını, mallarını helal ve zürriyetlerinin esir edilmesini mübah görmezler.

Bunlar esas olarak bir te'vile dayanarak isyan ettikleri, yağma vs.'yi mübah görmedikleri için, bunlarla yapılan savaşta, bunların telef ettiği mal ve can sebebiyle, kendilerine ceza terettüp etmez. Fukaha bu hükmü Zührî'den gelen şu rivayete istinad ettirmiştir: "Hz. Peygamber'in ashabının çokca bulunduğu bir zamanda fitne çıktı. Ashab şu hususta ittifak ettiler: "Kur'an'ın te'vili ile helal addedilen her kan bırakılmıştır. Kur'an'ın te'vili ile helal addedilen her mal bırakılmıştır, Kur'an'ın te'vili ile helal addedilen her ferc bırakılmıştır (bunlar için ceza verilmez)." Bu hususta Sahabe'nin icmaı hasıl olmuştur. Bağiler desteksiz ise esirler

öldürülmez, kaçanlar kovalanmaz. Arkaları varsa esir edilirler veya hapsedilirler.

İmam, bağilerin oyalama nevinden olmayan sulh teklifini, durumlarını görmek için kabul edebilir. Ancak, buna mukabil para alamaz.

2- KUTTA-I TARİK (YOL KESENLER): Bunlar otoritenin (veliyyü'l-emr'in) itaatinden bir te'vile müstenid olmaksızın çıkarak yolları kesen halkın can ve malına kasteden kimselerdir.Bunların geride güvenip dayandıkları bir şey (teşkilat, kuvvet, teşvikçi gibi bir nokta-i istinad) bulunsa da bulunmasa da bu ismi alırlar.

3- KUTTA-I TARİK MESABESİNDE OLANLAR: Bunlar da veliyyü'l-emrin (otoritenin) itaatinden bir te'vile müstenid olarak çıkan, geride güvenip dayandıkları bir şey bulunmayan kimselerdir.

Bu iki gruba *"yolkesenler"*le alâkalı ahkâm uygulanır.

4- HAVARİÇ: Bunlar kendilerince haklı olan bir te'vile dayanarak isyan edenlerdir. Ancak te'villerine dayanarak,

a) Otoritenin kâfir olduğunu ileri sürerler.

b) Otorite ile savaşmanın farz olduğunu kabul ederler.

c) Kendilerine muhalif olan Müslümanların öldürülüp, mallarının gasbedilmesini ve zürriyetlerinin de esir edilmesin helal addederler.

d) Bunlar, geride güvenip dayanacakları bir şeye de sahiptirler.

Hariciler cumhur-u fukahaya ve ehl-i hadisin ekserisine göre bugat (asiler) hükmündedirler. Bazı ehl-i hadise göre bunlara mürted ahkâmı tatbik edilir.

❑ İSMİ ZİKREDİLEN FİTNELER

4766 ١ـ عن حُذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنَّا عند عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْه فقال: أَيُّكُمْ يَحْفَظُ حَدِيثَ رَسُولِ اللهِ ﷺ في الْفِتْنَةِ؟ فَقُلْتُ: أَنَا. قَالَ: إِنَّكَ لَجَرِيٌّ؛ وَكَيْفَ؟ قَالَ قُلْتُ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: فِتْنَةُ الرَّجُلِ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ وَوَلَدِهِ وَنَفْسِهِ وَجَارِهِ يُكَفِّرُهَا الصِّيَامُ، وَالصَّلَاةُ، وَالصَّدَقَةُ، وَالأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ، وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: لَيْسَ هَذَا أُرِيدُ إِنَّمَا أُرِيدُ الَّتِي تَمُوجُ كَمَوْجِ الْبَحْرِ قَالَ فَقُلْتُ: مَالَكَ وَلَهَا يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ! إِنَّ بَيْنَكَ وَبَيْنَهَا بَاباً مُغْلَقاً. قَالَ: فَيُكْسَرُ الْبَابُ أَوْ يُفْتَحُ؟ قَالَ: قُلْتُ:

لاَ. بَلْ يُكْسَرُ. قَالَ: ذلكَ أحرَى أنْ لاَ يُغلَقَ أبداً. فَقُلْنَا لِحُذَيْفَةَ: هَلْ كَانَ عُمَرُ يَعْلَمُ مَنِ الْبَابُ؟ قَالَ: نَعَمْ، كَمَا يعلَمُ أنَّ دُونَ غدٍ اللَّيْلَةَ، إنِّي حَدَّثْتُهُ حَدِيثاً لَيْسَ بِالأغَالِيطِ. فَقِيلَ لِحُذَيْفَةَ: مَنِ الْبَابُ؟ قَالَ: عُمَرُ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (4766)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in yanında idik: Bize:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fitne hakkındaki hadisini kim hafizasında tutuyor?" dedi. Ben atılıp: "Ben biliyorum!" dedim.

"Sen iyi cür'etlisin, nasılmış söyle bakalım!" dedi. Ben de anlattım:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Demişti ki: *"Kişinin fitnesi ehlinde, malında, çocuğunda, nefsinde ve komşusundadır. Oruç, namaz, sadaka, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker bu fitneye kefaret olur!"*

Ömer (radıyallahu anh) atılıp: "Ben bu fitneyi kastetmemiştim. Ben öncelikle denizin dalgaları gibi dalgalanacak (bütün cemiyeti sarsacak) fitneyi kastetmiştim!" dedi. Bunun üzerine ben:

"Ey mü'minlerin emîri! O fitne ile sizin ne alâkanız var! Sizinle onun arasında kapalı bir kapı mevcut!" dedim.

"Bu kapı kırılacak mı, açılacak mı?" dedi.

"Hayır açılmayacak bilakis kırılacak!" dedim. Hz. Ömer (hayıflanarak):

"(Eyvah) Öyleyse ebediyen kapanmayacak!" buyurdu." Ravi der ki: "Biz Huzeyfe (radıyallahu anh)'ye sorduk:

"Ömer bu kapının kim olduğunu biliyor muydu?"

"Evet, dedi. Yarından önce bu gecenin olacağını bildiği katiyyette onu biliyordu. Ben hadis rivayet ettim; boş söz (ve efsane) anlatmadım."

Huzeyfe (radıyallahu anh)'ye soruldu:

"O kapı kimdir?"

"Ömer (radıyallahu anh)'dir!" buyurdu." [Buharî, Mevakitu's-Salat 4, Zekat 23, Savm 3, Menakıb 25, Fiten 17; Müslim, Fiten 17, (144); Tirmizî, Fiten 71, (2259).]

4767 ٢ – وفي رواية لمسلم رحمه الله قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: تُعْرَضُ الْفِتَنُ عَلَى الْقُلُوبِ كَالْحَصِيرِ عوداً عَوْداً. فأيُّ قَلْبٍ أُشْرِبَهَا نُكِتَتْ فيه نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ، وأيُّ قَلْبٍ أنْكَرَهَا نُكِتَتْ فيهِ نُكْتَةٌ بَيْضَاءُ حتَّى يَصِيرَ على قَلْبَيْنِ: قَلْبٌ أبيضُ مِثْلُ الصَّفَا

فَلاَ يَضُرُّهُ فِتْنَةٌ مَا دَامَتِ السَّمٰوَاتُ وَالأَرْضُ وَالآخَرُ أَسْوَدُ مُرْبَادٌّ كَالْكُوزِ مَجْخِيًّا لاَ يَعْرِفُ مَعْرُوفاً وَلاَ يُنْكِرُ مُنْكَراً إِلاَّ مَا أُشْرِبَ مِنْ هَوَاهُ؛ وَفيه قَالَ حُذَيْفَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: إِنَّ بَيْنَكَ وَبَيْنَهَا بَاباً مُغْلَقاً يُوشِكُ أَنْ يُكْسَرَ قَالَ عُمَرُ: أَكَسْراً لاَ أَبَالَكَ؟ فَلَوْ أَنَّهُ فُتِحَ، كَانَ لَعَلَّهُ يُعَادُ. قَالَ: وَحَدَّثْتُهُ أَنَّ ذٰلِكَ الْبَابَ رَجُلٌ يُقْتَلُ أَوْ يَمُوتُ حَدِيثاً لَيْسَ بِالأَغَالِيطِ. فَقُلْتُ لِسَعْدِ بْنِ طَارِقٍ: مَا أَسْوَدُ مُرْبَادٌّ؟ قَالَ: شِدَّةُ الْبَيَاضِ فِي سَوَادٍ. قُلْتُ: فَمَا الْكُوزُ مُجْخِيًّا؟ قَالَ: مَنْكُوساً].

« والجرأة » الإقدام على الأمر العظيم.

و« الأغاليطُ » جمع أغلوطة، وهى المسائل التي يغلط بها، والأحاديث التي تذكر للتكذيب.

وقوله: « كَالْحَصِيرِ عَوْداً عَوْداً » معناه أن القلوب تحيط بها الفتن حتى تكون فيها المحصور والمحبوس، يقال حصره القوم: إذا أحاطوا به وضيقوا عليه.

وقوله: « عَوْداً عَوْداً » بفتح العين: أي مرة بعد مرة.

و« أشربها » أى دخلت فيه وقبلها وسكن إليها.

و« النكتة » الأثر.

و« المربادُّ » الذي في لونه ربدة، وهى لون بين السواد والغبرة.

و« المجخيُّ » المائل عن الاستقامة والاعتدال هاهنا.

2. (4767)- *Müslim* rahimehullah'ın bir rivayetinde (Huzeyfe radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Demişti ki:

"Fitneler, tıpkı (kamışlardan örülen) hasır gibi, (insanların kalbine) çubuk çubuk atılır. Hangi kalbe bir fitne nüfuz ederse onda siyah bir leke hasıl olur. Hangi kalp de onu reddederse onda beyaz bir benek hasıl olur. Böylece iki ayrı kalp ortaya çıkar: Biri cilalı taş gibi bembeyazdır; dünyalar durdukça buna hiçbir fitne zarar vermez. Diğeri ise, alaca siyahtır. Tepetaklak duran testi gibidir; bu kalp, ne iyiyi iyi bilir, ne de kötüyü kötü. O, hevadan (beşerî değerlerden) kendisine ne yutturulmuşsa, onu (hak veya batıl) bilir."

Bu rivayette *Huzeyfe* (radıyallahu anh) der ki: "(Ey Ömer!) Seninle o fitne arasında kapalı bir kapı vardır kırılması yakındır!"

Hz. Ömer atıldı: "Ey babasız kalasıca! O kırılacak mı? keşke açılsaydı. Böylece tekrar (kapatılarak eski normal hale) dönülürdü!"

Huzeyfe der ki: "Ben ona bu kapı ile öldürülecek veya ölecek bir şahsın kinaye edildiğini bildiren bir hadis söyledim. Mugalata (ve efsane anlatıp boş laf) etmedim."

Ravi der ki: "Sa'd İbnu Tarık'a (hadiste geçen) "esvedü mürbad" tabiri ne demektir?" diye sordum.

"Siyah üzerine şiddetli beyazlıktır" dedi. Ben tekrar "el-kûzu mechıyy" nedir?" dedim. "Tepetaklak (ters çevrilmiş) testi!" diye cevap verdi." [Müslim, İman 231, (144).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, istikbalde olacakları ihbar sınıfına giren mucizelerdendir. Aslında gaybı sadece Allah bilir. Ancak Allah'ın bildirmesiyle insanlar da bilebilir. Peygamberler, Allah'ın gaybı bildirme nimetine en ziyade mazhar olan kimselerdir. *Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)*, en kamil mertebede bu nimete mazhar olmuştur. Şarihler, bu hadisle Hz. Ömer'in şehit olacağının ihbarı ile Hz. Osman fitnesinin haber verildiğini belirtirler.

2- Bizim dikkat çekeceğimiz bir mucize de fitneye düşenlerin psikolojik halleriyle ilgili beyanlardır. Bunu da bir mucize olarak değerlendirmemize hiç bir mani yoktur. Fitneye tam olarak düşmüş olan kimsede herkesçe müsellem olan değerlerin kaybolduğu, kendisine "içirilen" -ki yutturulan diye tercüme ettik- dışında bir değer tanımadığı belirtilmiştir.(16) Günümüzde bu tip insanları fiilen gördüğümüz için hadisin demek istediği gerçeği daha iyi anlama şansına sahibiz. Aksi takdirde inayet-i İlahiyeye mazhariyet dışında bir imkânla bu hadisin mesajını anlamamız mümkün olmayacaktı.

Hadisin anlaşılması için *ma'ruf* ve *münker* tabirlerine dönelim: *Ma'ruf*, şeriatın ve aklın güzel bulduğu şeydir. *Ma'ruf*la, insanlarca elbirlik takdir edilen şeriatça te'yid edilen müşterek değerler sistemi; bir başka ifadeyle iyi olan şeylerin ifade edildiğini, münkerle de yine insanlarca

16- Hadiste geçen "içirilen" tabiri pek manidardır. Günümüzde şartlandırılan kelimesi bunu en iyi karşılayacak tabir olmalıdır.

elbirlik reddedilen, takbih edilen, şeriatça da çirkinliği, kötülüğü, zararlılığı te'yid edilen değerlerin ifade edildiğini bilmek gerekir. Bu değerler ferdî değildir, beşerî değildir. Bu sebeple hadis, bunların heva olmadığına dikkat çeker. Hadis, fitneye düşen kimsenin, insanlarca ma'ruf kabul edilmiş bir şeyi maruf addetmediğini; münker bilinen şeyi de münker görmediğini buna mukabil kendisine yutturulan yeni değerler sistemine göre hükmettiğini belirtir. Yeni değerler sistemine hadis heva demektedir. Bir ayet, İlahi değerler yerine "heva"nın konulmasını halis şirk ilan etmektedir: أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا "**Gördün mü o heva (ve heves)ini tanrı edinen kimseyi? Şimdi onun üzerine (habibim) sen mi bir bekçi olacaksın? Yoksa onların çoğunu hakikaten (söz) dinlerler, yahut akıllanırlar mı sanıyorsun? Onlar başka değil, dört ayaklı hayvanlar gibidir. Belki yolca daha sapıktır**" (Furkan 43-44).

Ayet-i kerime, beşerî hevaya saplanarak İlahî menşeli marufu "iyi"; münkeri de *"kötü"* kabul etmeyenleri dört ayaklıdan beter ilan etmektedir.

Böylece sadedinde olduğumuz hadiste, günümüzde çağdaşlık, hümanizm, laisizm gibi yaftalarla nikah, edeb, tesettür, haya, ibadet gibi maruf-ları gericilik diye reddeden; fuhuş, içki, kumar, açık-saçıklık, ahlaksızlık, hayasızlık gibi her çeşit münkeri de ilericilik diye hoş göstermeye, müdafaalarını yapmaya kalkan insanların hem yetişme vetirelerinin ve hem de ruhî yapılarının en beliğ bir tasvirini görmüş olmaktayız.

3- Hadisle ilgili ilave yorumları müteakiben kaydedeceğiz.

4768 ٣– وعن أبي بكرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَنْزِلُ أُنَاسٌ مِنْ أُمَّتِي بِغَائِطٍ يُسَمَّى الْبَصْرَةَ عِنْدَ نَهْرٍ يُقَالُ لَهُ دِجْلَةُ. يَكُونُ عَلَيْهِ جِسْرٌ يَكْثُرُ أَهْلُهَا، وَتَكُونُ مِنْ أَمْصَارِ الْمُهَاجِرِينَ. فَإِذَا كَانَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ جَاءَ بَنُو قَنْطُورَاءَ عِرَاضُ الْوُجُوهِ صِغَارُ الأَعْيُنِ، حَتَّى يَنْزِلُوا عَلَى شَطِّ النَّهْرِ، فَيَتَفَرَّقُ أَهْلُهَا ثَلَاثَ فِرَقٍ: فِرْقَةٌ يَأْخُذُونَ أَذْنَابَ الْبَقَرِ وَالْبَرِّيَّةِ وَهَلَكُوا، وَفِرْقَةٌ يَأْخُذُونَ لأَنْفُسِهِمْ وَكَفَرُوا، وَفِرْقَةٌ يَجْعَلُونَ ذَرَارِيَّهُمْ خَلْفَ ظُهُورِهِمْ وَيُقَاتِلُونَهُمْ، هُمُ الشُّهَدَاءُ]. أخرجه أبو داود.

«الغائط» المطمئن من الأرض.

و«البصرة» الحجارة البيض الرخوة، وبها سميت البصرة.

و«بنو قَنْطُوراءَ» هُم الترك، يقال إن قنطوراء اسم جارية كانت لإبراهيم الخليل عليه الصلاة والسلام، ولدت له أولاداً جاء من نسلهم الترك.

3. (4768)- *Hz. Ebu Bekr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden bir kısım insanlar Dicle denen bir nehir yanında, Basra denen geniş bir düzlüğe inerler. Nehrin üzerinde bir köprü vardır. Oranın halkı (kısa zamanda) çoğalır ve muhacirlerin [Müslümanların[17]*] beldelerinden biri olur. Ahirzamanda geniş yüzlü, küçük gözlü olan Benî Kantûra gelip nehir kenarına inerler. Bundan böyle (Basra) halkı üç fırkaya ayrılır:*

★ *Bir fırka sığır ve kır develerinin peşlerine takılıp (kır ve ziraat hayatına dönerler, bunlar) helak olurlar.*

★ *Bir fırka nefislerini(n kurtuluşunu esas) alırlar (ve Benî Kantûra ile sulh yolunu) tutarlar. Böylece bunlar küfre düşerler.*

★ *Bir fırka da çocuklarını geride bırakıp onlarla savaşırlar. İşte bunlar şehit olurlar."* [Ebu Davud, Mehalim 10, (4306).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, henüz *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zamanında mevcut olmayan, Hz. Ömer zamanında, hicrî 27 yılında, Utbe İbnu Gazvan tarafından kurulan ve içerisinde hiç puta tapılmamış olan Basra şehrinden bahsetmektedir. Ancak bazı alimler başka görüştedir. Aliyyu'l-Kari şu açıklamayı kaydeder: "El-Eşref der ki: Aleyhissalâtu vesselâm bu şehirle, Medinetu's-Selam olan Bağdat'ı kastetmiştir. Zîra Dicle hadiste geçen kırdır. Köprü de Bağdat'ın ortasında mevcuttur. Basra'nın ortasında köprü yoktur. Resulullah Bağdat'ı Basra diyerek tanıtmıştır. Çünkü Bağdat'ın dışında kapısına pek yakın bir yer vardır; Babu'l-Basra denir. *Aleyhissalâtu vesselâm* böylece, Bağdat'ı, ya bir kısmının ismiyle isimlendirmiş olmaktadır; yahut da muzafın hazfedilmesiyle[18] tıpkı ayet-i kerimede وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ dendiği gibi. Bağdat dahi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde bugünkü şekliyle kurulmuş değildi. Keza *Aleyhissalâtu vesselâm* devrinde, şehirlerden bir şehir de değildi. Bu sebeple Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Müslümanların beldelerinden biri

17- Ebu Ma'mer'in rivayetinde "Müslümanların.." denmiştir.

18- Muzafın hazfı: *Babu'l-Basra* tabirinde Bab kaldırılınca Basra kalır.

olur" demiş, geleceğe matuf konuşmuştur. Aleyhissalâtu vesselâm zamanında bilakis (o civarda), Kisra'nın Medain şehri çıktıktan sonra Basra'ya mensup, onun nahiyeleri sayılan bir kısım köyler vardı (büyük bir şehir yoktu). Ayrıca, meselenin bir başka yönü daha var: Zamanımızda, Türklerin Basra'ya savaş suretiyle girdiğine dair kimse bir şey işitmiş değildir. Hadisin mânası şu olmalıdır: "Ümmetimden bir kısmı, Dicle yakınlarına inecek ve orada yerleşecektir. Burası Müslüman beldelerden biri olacaktır." İşte burası Bağdat'tır." (Aliyyu'l-Kârî'den.)

2- Benî Kantûra ile Türklerin kastedildiği kabul edilmiştir. Hattâbi, "dendiğine göre" diyerek şu açıklamayı kaydeder: "Kantûra Hz. İbrahim'in cariyesinin ismidir. Hz. İbrahim'in bundan çocukları dünyaya geldi. Türkler bu çocuklardan çoğalmadır." Bazı açıklamalara göre Kantûra, Türklerin atasının ismidir. Bazı âlimler bu açıklamaları reddeder ve "Türklerin, Hz. Nuh'un oğullarından Yafes'ten çoğaldıklarını ileri sürer. Hz. Nuh aleyhisselam, Hz. İbrahim'den çok önce yaşadığına göre Türklerin Hz. İbrahim'le bir irtibatı olmamalıdır. Görüşlerdeki bu zıtlığı, "Cariyenin, Yafes evladından olması mümkündür" veya "Cariye ile, -Hazreti İbrahim'in evladlarından gelmesi haysiyetiyle- Hz. İbrahim'e mensup, Yafes'in evladlarından biriyle evlenmiş bir kızın kastedilmiş olması, Türklerin mezkur evlilikten hasıl bulunması da mümkündür" gibi uzlaştırıcı açıklamalarla kaldırmaya çalışanlar da olmuştur.

Şunu kaydetmek isteriz: Yeryüzündeki ırkların menşei bugün dahi ilmî kesin bir çözüme kavuşmuş değildir. Sadece bazı nazariyeler mevcuttur. Kaydedilen açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, eski kitaplarımız da, çok sağlam ve kesin bir kaynağa dayanmaksızın, malumat-ı mütearife şeklinde yaygınlık kazanmış olan birkısım rivayeti, bütün farklılıklarıyla birlikte tekrar etmektedirler. İlerde Kıyamet'le ilgili bölümde, *Kıyamet Öncesi Fitneler Faslında* (5018. hadis) açıklayacağımız üzere ulemanın ekseriyeti tarafından Benî Kantûra'dan maksadın Türkler olduğu kabul edilmiş bulunduğu halde bununla başkasının ve mesela Sudanlıların kastedildiğini söyleyenler de olmuştur.

3- Basralıların ayrılacağı üç fırka hususunda şarihler şu açıklamayı kaydederler:

1) فرقة يأخذون اذناب البقروا البرية "*Sığırların ve kır develerinin kuyruklarını yakalarlar*"dan murad, "Savaştan kaçınırlar, canlarını ve mallarını kurtarmayı düşünürler ve sığırlarının peşine düşerek kırlara, çöllere çekilirler. Ancak oralarda helak olurlar" veya "Savaştan kaçınıp ziraatle meşgul olurlar. Ekip kaldırmak maksadıyla sığırların peşine takılarak muhtelif yerlere dağılırlar, oralarda helak olurlar."

2) فِرْقَةٌ يَأْخُذُونَ لِأَنْفُسِهِمْ *"Nefsini esas alıp küfre düşen fırka"*dan maksad, Benî Kantûra ile sulh yapmayı prensip edinen zümredir. Bunlar sulh elde edecek ama dinden, sünnetten, şahsiyetten fedâkârlıkla, zilletle bunu yapabilecektir. Bu da helakın bir başka şekli, cesedden önce ruhun öldürülmesidir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bunu da te'yid etmiyor.

3- Üçüncü grup, kadın ve çocuklarını arkada bırakarak Benî Kantura'ya karşı çıkıp mertçe savaşanları teşkil edenlerdir. Bunlar Resulullah'ın te'yid ve tasvibindedir. Zîra bunlardan ölenlerin şehit olacaklarını haber vermektedir.

*Aliyyu'l-Kârîî*der ki: "Bu hadis Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mucizelerindendir. Çünkü, hâdise *Aleyhissalâtu vesselâm'* ın haber verdiği tarzda aynen, 656 yılında Safer ayında vukua gelmiştir."

Aliyyu'l-Kârî'nin temas ettiği bu hâdise, Hülagu tarafından Bağdat'ın zaptıdır.

Bağdat'ın düşmesiyle noktalanan İslamî tezebzüb ibretlerle dolu bir hâdisedir. *Hülagu,* Bağdat'ı zaptettikten sonra Halep Hükümdarı *el-Meliku'n-Nasır*'a yazdığı bir mektupta, Müslümanların uğradığı bu mağlubiyet ve zilletin sebebini şöyle özetler: "Sizler haram yediniz ve imanınıza sadık kalmadınız. Birçok bid'atları meydana koydunuz. Sabi çocukları kullanmayı adet ettiniz, şimdi buyurun zillet ve hakareti! Bugün yaptıklarınızın cezasını göreceksiniz. **"Zulmedenler nereye gideceklerini ve hangi deliğe tıkılacaklarını yakında görür ve bilirler"** (Şuara 227). Siz bize kafir diyorsunuz. Biz de size fasık ve facir diyoruz..."

Mezkur mektubu, dipnotlar da düşerek bazı yorumlar katarak nakleden Ahmed Hilmi'den aynen kaydetmeyi, Resulullah'ın hadisinin anlaşılması ve tarihten ibret alınması için gerekli görüyoruz:

"Bu arada (Hicrî 657'de) Hülagu, Halep Hükümdarı *el-Meliku'n-Nasır*'a elçilerle bir mektup gönderdi. Bu mektup, Hülagu'nun davranışı ve zihniyetini göstermesi bakımından çok alakabahştır. Bu sebeple Ebu'l Ferec'den aynen alıyoruz:

"el-Meliku'n-Nasır bilir ki biz (Hicrî 656'da) Bağdat üzerine inip tanrının kılıncı ile orayı aldık ve oranın sahibini yanımıza çağırarak kendisine iki sual sorduk. Suallerimize cevap veremedi. Bundan dolayı sizin Kur'anınızda **"Tanrı hiç bir kavmin elindeki nimeti, o kavim kendi kendisini bozmadıkça bozmaz"** (Rad suresi 2) denildiği gibi, bizim azabımıza kendisinin yapmış olduğu işler yüzünden müstehak oldu. Mal-

larını kıskandığı için, malına gelecek olan, canına geldi ve tatlı canlarını adi madenlere değiştiler. Bunun sonucu yine Tanrının dediği **"her ne yaptılarsa orada hazır buldular"** (Kehf 49) gibi oldu. Çünkü biz, Tanrının kuvvetiyle kalktık ve O'nun kuvvetiyle muvaffak olduk ve olmaktayız. Hiç şüphe yoktur ki biz, yeryüzünde Tanrının askerleriyiz.[19]

Kendisi gazabına uğratmak istediği kimseler üzerine bizi gönderir. Olup biten vakalar size ibret ve nasihat olsun. Bizim önümüzde kale para etmez ve karşımıza geçen ordular bir işe yaramaz ve hakkımızda yaptığınız kargışlar (beddua) bize geçmez. Başkalarına bakıp onların başlarına gelenlerden ibret alın ve örtü açılıp altındakiler meydana çıkmadan ve size bir hata gelmeden önce işlerinizi bizim elimize verin; biz sonradan ağlayanlara ve şikayet feryatları koparanlara acımayız. Nice şehirleri yaktık ve nice kimseler yok ettik ve nice çocukları atasız bıraktık ve yeryüzüne fesat saldık. Size kaçmak varsa, bize de kaçanları yakalamak var. Sizin için bizim kılıncımızdan kurtuluş yoktur. Oklarımız size nerede olsanız yetişir. Atlarımız her attan ziyade koşar ve oklarımız her şeyi yarar geçer, kılıçlarımız yıldırım gibi iner. Akıllarımız dağlar gibi sağlamdır. Sayımız kumlar kadar çoktur. Bizden aman dileyen selamete erer. Bizim ile savaş etmeye yeltenenler sonunda pişman olurlar. Eğer siz bizim emrimize itaat ile şartlarımızı kabul edecek olursanız canlarınız bizim canlarımız ve mallarınız bizim mallarımız gibi olur. Yok, emrimize karşı gelir ve muhalefette ayak dilerseniz, başlarınıza gelecekler geldiği zaman bizi değil kendinizi kınayın, ey zalimler! Tanrı sizin aleyhinizedir. Gelecek musibet ve belalara hazırlanın! Sonucun fena geleceğini önceden söyleyen kimsede şüphe yoktur ki, hiç bir kabahat kalmamıştır. Sizler haram yediniz ve imanınıza sadık kal-

19- Hülâgû burada *Hz. Peygamber*'in rivayet edilen bir hadisine işaret etmektedir. Bu hadis şöyledir: *"Benim birtakım askerlerim vardır, onları doğu tarafına yerleştirdim ve onlara Türk adını verdim. Onları hiddet ve gazap arasında yarattım. Herhangi bir kul, bir ümmet benim emrimi yapmazsa bunları onların üzerine musallat ederim ve bunlar vasıtasiyle onlardan intikam alırım..."* Bu tip hadislerin hem ilm-i rivayet-ül hadis, hem de dirayet-ul hadis yönünden muallel ve mevzu bulundukları, muhaddislerce kabul edilmektedir. Fakat bu hadisler mevzu olsalar bile bize devirlerindeki telakkiyi anlatırlar ve zamanlarının, muhitlerinin bir bakıma aynası hükmündedirler. *Hülâgû* mektubunda, Moğolların nasıl göründüğünü, Müslümanlarca nasıl karşılandığını pek mükemmel gösterdiği gibi, kendisinin sebebi vücudunu da bu görüşe istinat ettirmektedir. *Cengiz*'in Buhara'daki konuşması, *Hülâgû*'nun bu mektubu papaların ve Hıristiyanların görüşeri hep aynı noktada düğümlenmektedir: Moğollar insanların günahları dolayısıyle Tanrı tarafından gönderilmiş bir ceza makinesidir. Moğollar bunu bilhassa işlemişler ve kendilerini diğer milletleri yola getirmek için Tanrı tarafından gönderilmiş, ikab-ı İlahîyi icraya memur bir kavim olarak görmüşler ve göstermişlerdir. Bu, onlara karşı mukavemeti kırdığı gibi, kendilerini de gayrete getirmiş; kuvvetlendirmiştir.

madınız. Birçok bid'atları meydana koydunuz. Sabi çocukları kullanmayı adet ettiniz, şimdi buyurun zillet ve hakareti! Bugün yaptıklarınızın cezasını göreceksiniz! **"Zulmedenler nereye gideceklerini ve hangi deliğe tıkılacaklarını yakında görür ve bilirler"**(Şuara 227). Siz bize kafir diyorsunuz. Biz de size fasık ve facir diyoruz. Bütün işleri takdir ve tedbir eden kimse tarafından biz size musallat edildik. Sizin azizleriniz bizim katımızda zelil ve hakirdirler. Sizin zenginleriniz bizim katımızda yoksuldurlar. Yeryüzünün batı ve doğusu bizim elimizdedir. Yeryüzünde ne kadar mal sahipleri varsa onların hepsinin ellerindeki mallar ve kendileri bizim demektir. istediğimiz vakit o malları onların ellerinden alırız ve her gemiyi gasbederiz.[20] Kâfirler ateşlerini alevlendirmeden, kıvılcımlarını saçmadan ve sizin hepinizi yok edip yeryüzünde sizden bir kimseyi bırakmadan, akıllarınızı başlarınıza devşirin; doğruyu eğriden ayırın. Bu mektubumuz ile biz sizi uykudan uyandırdık. Apansız başınıza ateşler yağmamasını istiyorsanız hemen bu mektubumuza cevap verin. Sonrasını siz bilirsiniz."

Hülagu, bu mektubunda, kendilerinin Tanrı te'yidine mazhar oldukları, hatta Tanrı kudretinin kendilerine tecelli ettiği, kendilerinin onun takdirini icra eden memurlar olduklarını, zalimlere, facirlere karşı gönderilmiş bulunduklarını söylemektedir. Cengiz'den itibaren hep böyle konuşmuşlardır. Bu onların bu vazifelerine hakikaten inandıklarını gösterir. "Sizin azizleriniz bizim katımızda zelil ve hakirdirler..." derken de makam-ı uluhiyetten konuşur gibidir. Eski Türk hakanları (Tanrı kulu)durlar, yani (Zillullahi fil-arz)dırlar. Tanrının yeryüzünde mümessilidirler ki, bu ibare de ona işaret etmektedir. Diğer taraftan kendi vücudunu ve zuhurunu Kur'an'la da te'yit etmektedir ki, bu kalplere hoş görünmek içindir denilebilir.

Halep Meliki bu mektubu alınca, umerâsıyla müzakere ederek yerine oğlunu gönderdi. Hülagu bunu izaz etmekle beraber, babasının gelmesini şu cümle ile bildirdi: "Onun gönlü bize karşı doğru ise kendi gelir; yoksa biz, ona gideriz." Bu sözler üzerine Melik, Hülagu'ya gitmek istedi ise de beyleri döndürdüler."

4769 ٤ــ وعن حسّان بْنِ عَطيّة عن جُبير بن نُفَيْر عن رجل من أصحاب النبي ﷺ يقال له ذو مخبر

20- Kur'an'da buyrulduğu veçhile Musa (A.S.) Hızır'la yoldaşlık ederken, Hızır binmiş oldukları gemiyi delmiş, Musa (A.S.) buna itiraz etiş, Hızır "geminin önünde her gemiyi gasbeden bir padişah var idi" demişti. Bu söz buna işaret edip, biz İlahî kudret ve te'yidle hareket edip, her şeyi yaparız demek istemekte, hatta daha ileri gitmektedir.

قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ سَتُصَالِحُونَ الرُّومَ صُلْحاً آمناً فَتَغْزُونَ أَنْتُمْ وَهُمْ عَدُوّاً مِنْ وَرَائِكُمْ فَتُنْصَرُونَ وَتَغْنَمُونَ وَتَسْلَمُونَ، ثُمَّ تَرْجِعُونَ حَتَّى تَنْزِلُوا بِمَرْجٍ ذِى تُلُولٍ، فَيَرْفَعُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ النَّصْرَانِيَّةِ الصَّلِيبَ؛ فَيَقُولُ: غَلَبَ الصَّلِيبُ، فَيَغْضَبُ رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، فَيَدُقُّهُ. فَعِنْدَ ذٰلِكَ تَغْدِرُ الرُّومُ وَتَجْتَمِعُ لِلْمَلْحَمَةِ وَيَثُورُ الْمُسْلِمُونَ الى أَسْلِحَتِهِمْ فَيَقْتَتِلُونَ، فَيُكْرِمُ اللّٰهُ تِلْكَ الْعِصَابَةَ بِالشَّهَادَةِ]. أخرجه أبو داود.

«الْمَرْجُ» الأرض الواسعة ذات النبات تمرج فيها الدواب: أي تسرح مختلطة كيف شاءت.

و«التُّلُولُ»: الأماكن المرتفعة من الأرض. و«الملحمةُ» معظم القتال.

4. (4769)- *Hassan İbnu Atiyye, Cübeyr İbnu Nüfeyr*'den, o da Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Zi-Mihber denen bir sahabisinden naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Rumlarla güvenilir bir sulh yapacaksınız. Onlar arkanızda (başkalarına) düşman olacaklar, sizler (de diğer düşmanlarınızla) savaşacak ve (Allah'ın keremiyle) yardıma mazhar olacaksınız; ganimet elde edecek, selamete ereceksiniz. Sonra dönüp tepelikli bir çayıra ineceksiniz. Hıristiyanlardan biri salibi kaldıracak ve: "Salib galebe çaldı!" diyecek. Müslümarlandan bir adam öfkelenip onu (salibi) kıracak. Bunun üzerine Rum, (antlaşmasına) ihanet edip büyük bir savaş için toplanacak. Müslümanlar da silaha sarılıp savaşacaklar. Allah bu orduya şehadet lutfedecek." [Ebu Davud, Melahim 2, (4292, 4293).]

4770 ٥– وعن أمِّ سلَمَةَ زوج النبي ﷺ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَكُونُ اخْتِلَافٌ عِنْدَ مَوْتِ خَلِيفَةٍ. فَيَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ هَارِباً الى مَكَّةَ فَيَأْتِيهِ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ فَيُخْرِجُونَهُ وَهُوَ كَارِهٌ، فَيُبَايِعُونَهُ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْمَقَامِ، وَيُبْعَثُ الَيْهِمْ بَعْثٌ مِنَ الشَّامِ فَيُخْسَفُ بِهِمْ بِالْبَيْدَاءِ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ. فَإِذَا رَأَى النَّاسُ ذٰلِكَ أَتَاهُ أَبْدَالُ الشَّامِ وَعَصَائِبُ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَيُبَايِعُونَهُ. ثُمَّ يَنْشَأُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ، أَخْوَالُهُ كَلْبٌ فَيَبْعَثُ إِلَيْهِ بَعْثاً فَيَظْهَرُونَ عَلَيْهِمْ وَذٰلِكَ بَعْثُ كَلْبٍ، وَالْخَيْبَةُ لِمَنْ لَمْ يَشْهَدْ غَنِيمَةَ كَلْبٍ. فَيَقْسِمُ الْمَالَ وَيَعْمَلُ فِي النَّاسِ بِسُنَّةِ نَبِيِّهِمْ وَيُلْقِى الْإِسْلَامُ

بِجِرَانِهِ إِلَى الأَرْضِ، فَيَلْبَثُ سَبْعَ سِنِينَ، وَقَالَ بَعْضُ الرُّوَاةِ: تِسْعَ سِنِينَ، ثُمَّ يُتَوَفَّى وَيُصَلِّى عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ]. أخرجه أبو داود.

قوله «وَيُلْقِى الإِسْلاَمُ بِجِرَانِهِ» أى يقرّ قراره ويستقيم: كما أن البعير إذا برك فاستراح مدّ جرانه على الأرض.

5. (4770)- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir halifenin ölümü anında (ehl-i hal ve akd arasında) ihtilaf olacak. (O zaman) Medine ahalisinden bir adam (Mehdi) kaçarak Mekke'ye gidecek. Mekke halkından bir kısmı ona gelecek ve (fitne çıkar korkusuyla) istemediği halde onu (evinden) çıkaracaklar. Rükn ile Makam arasında ona biat edecekler. Onları (ortadan kaldırmak için) Şam'dan bir ordu gönderilecek. Ordu Mekke-Medine arasındaki el-Beyda'da yere batırılacak. İnsanlar bu (kerameti) görünce Şam'ın ebdalı ve Irak ahalisinin velileri ona gelip biat ederler. Sonra Kureyş'ten dayıları Kelb kabilesinden olan bir adam zuhur eder ve (Mehdi ve adamlarına) karşı bir ordu gönderir. Ama onlar bu orduya galebe çalarlar. Bu ordu, Kelbî'nin (ihtirasıyla çıkarılmış) bir ordudur. Bu Kelbî'nin ganimetine iştirak edemeyen zarara uğramıştır. (Mehdi, malı taksim eder. Halk arasında peygamberlerinin sünnetini (ihya eder ve onun) ile amel eder. İslam yeryüzünde yerleşir. Yedi yıl hayatta kalır. -Bazı raviler dokuz yıl demiştir.- Sonra ölür ve Müslümanlar cenaze namazını kılarlar." [Ebu Davud, Melahim 1, (4286, 4288, 4289).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, birkaç meseleye birden temas etmektedir:

1- MEHDİ MESELESİ: Medine'den çıkıp kaçarak Mekke'ye giden zatı, bazı alimler *Mehdi* olarak değerlendirmiştir. Bu kanaatte olan *Tîbî,* delil olarak bu hadisi *Ebu Davud*'un Kitabu'l-mehdî bölümünde kaydetmiş olmasını gösterir.

Hadisten anlaşıldığına göre, bir halifenin ölümü üzerine, yerine seçilecek kimse meselesinde seçiciler (ehlü'l-hal ve'l-akd) arasında ihtilaf çıkar. Zikri geçen zat (Mehdi), *emîrlik makamının* mes'uliyetinden veya fitne çıkmasından korkarak Mekke'ye kaçar. Ne de olsa orası, kendisine iltica edenlere emniyet sağlayan, içinde yaşayanlara mabet olan mukaddes yerdir.

Mekke halkı onun halini anlayarak yalnız bırakmaz: Onu evinden çıkarıp Ka'be'nin önünde Haceru'l-Esved Rüknü ile Makam-ı İbrahim arasında biat eder. Ancak Şam'dan bir ordu gönderilerek bunlar tenkil edilmek istenir. Fakat ordu Mekke-Medine yolu üzerinde el-Beyda'da yere batırılır. Bu kerametle kıymeti ve makamı ortaya çıkan zatın etrafında, civarın salihleri toplanır; Şam'ın ebdalları, Irak'ın sulehası vs. yanına gelip biat ederler.

Sonra, annesi Kelb kabilesinden olan Kureyşli birisi buna (Mehdi'ye) karşı çıkar ve hatta bir ordu hazırlar. Mehdi ve adamları bu orduyu bertaraf ederler, bol miktarda ganimet elde ederler.

Mehdi yedi veya dokuz yıl hayatta kalır. Sünneti ihya eder ve halk arasında sünnetle amel edilmesini sağlar. İslam böylece sağlam bir şekilde yeryüzüne yerleşir.

Hadis, bu şekilde Mehdi'nin yapacağı icraatı özetler.

Mehdi hakkında yegane hadis bu değildir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, pek çok hadisiyle, ahirzamanda çıkacak *Mehdî*'den bahsetmiş, icraatını ve diğer birkısım evsafını bildirmiştir. *Mehdi* ile ilgili açıklamayı ileride (5004-5008. hadisler) yapacağımız için burada teferruata girmeyeceğiz.

2- EBDAL MESELESİ: Hadiste temas edilen diğer bir husus Şam'ın ebdallarıdır.

Ebdal, "bedel" kelimesinin cem'idir. Dilimizde abdal şeklinde kullanılır. Kelime cemi olmasına rağmen müfred gibi kullanırız. Arapça aslında da müfredi olan bedel pek kullanılmamaktadır. en-Nihaye'de şu açıklama yapılır: "Bunlar evliyalar ve abidlerdir; bedelin cem'idir. Ebdal diye isimlenmişlerdir. Çünkü, her ne vakit bunlardan biri ölecek olsa, bir başkası onun yerini alır." Suyûtî Mirkatu's-Suud'da der ki: "Kütüb-i Sitte'de Ebdal'dan bahseden bir başka hadis mevcut değildir. Sadece Ebu Davud'un bu hadisi onların zikrine yer vermektedir. Ancak Hakim bu hadisi el-Müstedrek'te tahric etmiş ve sahih olduğunu belirtmiştir. Kütüb-i Sitte dışında, ebdallar hakkında pek çok hadis gelmiştir. Bunları müstakil bir kitapta topladım." İbnu'l-Cevzî, Ebdal'la ilgili bütün rivayetlere "mevzu" demiştir. Ancak Suyûtî, ona karşı çıkmıştır. Suyûtîye göre, ebdalle ilgili haber sahihtir. Hatta mütevatir de denilebilir. "Çünkü der, rivayetler manevî mütevatir haddine ulaşmıştır. Öyle ki, ebdalların varlığına kesinlikle hükmetmek zaruret halini almıştır." İbnu Hacer, Fetova'sında: "Ebdallah hakkında kimisi sahih kimisi gayr-i sahih bir çok ha-

dis gelmiştir. Kutub'un zikri bazı âsarda gelmiştir. Sufiler arasında meşhur olan evsafıyla Gavs hakkında hiçbir rivayet sabit değildir" der.

Ebdallarla ilgili birkaç hadisi mealen kaydediyoruz:

★ *Ahmet İbnu Hanbel, Ubade İbnu's-Samit*'ten merfu olarak naklediyor: *"Bu ümmette ebdallah otuz tanedir. Kalpleri, Halilu'r-Rahman Hz. İbrahim aleyhisselam'ın kalbi üzeredir. Bunlardan biri ölünce Allah onun yerine bir başkasını koyar."*

★ Yine *Ubâde*'nin bir başka rivayeti şöyledir: "Ümmetimde ebdallar otuz tanedir. Arz onlar sebebiyle ayaktadır, onlar sebebiyle yağmura mazharsınız, onlar sebebiyle yardıma mazharsınız." Bu iki hadisin senedine "sahih" denmiştir.

★ *Avf İbnu Malik*'in Taberani'deki rivayeti şöyle: *"Ebdallar Şam ehli arasındadır. Onlar sebebiyle yardım görürler, onlar sebebiyle rızka mazhar olurlar."*

★ *Hz. Ali*'nin rivayeti: *"Ebdallar Şam'dadır. Onlar kırk erkektir. Bunlardan biri öldü mü, Allah yerine birini koyar, yağmur onlar sebebiyle sular, düşmanlara karşı onlar sebebiyle yardım edilir, Şam ehlinden azap onlar sebebiyle bertaraf edilir."*

Bu son iki rivayetin hasen olduğu söylenmiştir.

Hilyetü'l-Evliya'da *Ebu Nuaym*'ın İbnu Ömer'den rivayeti şöyle: *"Her nesilde ümmetimin en hayırlıları 500 kişidir. Ebdallar da kırk kişidir. Ne 500'ler için ne de 40'lar için eksilme vardır. Bunlardan bir kimse ölünce Allah yerine 50'den birini alır, kırklara koyar."* Yanındakiler: "Ey Allah'ın Resulü! Bize onların amellerini söyle!" dediler. Buyurdu ki: *"Onlar kendilerine zulmedenleri affederler. Kendilerine kötülük yapanlara iyilik yaparlar. Allah'ın kendilerine verdiği şeylerde başkalarına pek cömert davranırlar."*

Yukarıda kaydedilen hadislerde *Ebdal*ların miktarı hakkında bazan otuz bazan kırk sayısı zikredilmiştir. Şarihler arada bir tenakuz belirtirler ve: "Çünkü derler, hadisin birinde "kırk erkek" denirken, diğerinde "Hz. İbrahim'in kalbi üzerine otuz" denmiştir. Şu halde otuzu Hz. İbrahim'in kalbi üzerinedir, on adedi öyle değildir." Münâvi, arzın ebdallah sayesinde ayakta kalması, yağmur ve nusretin onlar vasıtasıyla gelmesi hususunda şu açıklamayı kaydeder: "Peygamberler arzın direkleri idi. Peygamberlik kesilince, Allah onların yerine bunları koydu. Bunların bir kısmı arz ehline yardım eder, feyzin gelmesini artırır. Bazı âsarda gelmiştir ki: "Arz, peygamberlerin gidişinden Allah'a şikayette bulunur.

Allah Teala: "Senin sırtına otuz tane sıddîk koyacağım" cevabını verir. Arz da sükunete erer." Ubade hadisinde geçen: "..Onlar sebebiyle arz ayaktadır..." ibaresi, yine Hilye'nin bir başka rivayetinde: "Onlar sebebiyle ihya edilir ve öldürülür, yağmur yağar, nebat biter, belalar defedilir." Ravi der ki: "Haberi rivayet eden *İbnu Mes'ud*'a denildi ki: "Nasıl, onlar sebebiyle ihya ve öldürme olur, yağmur yağar...?" Şu cevabı verdi: "Çünkü onlar, Allah'tan ümmetlerin çoğalmasını taleb ederler ve çoğalırlar, cebbarlara beddua ederler, onlar azalır. Yağmur talep ederler, yağmur yağar. Onlar dilerler, onlar için arz nebat verir, dua ederler, bu dua sebebiyle nice belalar defolur." *Hakimu't-Tirmizî,* şu rivayeti kaydeder: *"Arz Allah'a nübüvvetin kesilmesinden şikayette bulundu. Allah Teala: "Senin sırtına kırk tane sıddîk koyacağım. Onlardan biri ölünce, yerine bir başkasını bedel kılacağım. Bu sebeple onlara bedel dediler. Allah onların ahlaklarını tebdil etti. Onlar arzın direkleridir, onlar sebebiyle arz ayaktadır, onlar sebebiyle yağmur yağar."* اَلأَبْدَالُ فِـي هـذِهِ الأُمَّةِ ثَلاثُونَ رَجُلاً قُلُوبُهُمْ عَـلى قَلْبِ اِبْرَاهِيـمَ خَلِيـلِ الـرَّحْمـنِ كُلَّمَا مَاتَ رَجُلٌ اَبْدَلَ اللّٰهُ مَكَانَهُ رَجُلاً. *"Bu ümmette ebdallar otuz kişidir. Hepsinin kalbi Hz. İbrahim Halilurrahman'ın kalbi üzerinedir. İçlerinden biri ölünce, Allah onun yerine bir başkasını bedel kılar"* hadisini açıklayan Münavi şu bilgileri kaydeder: "Bunların kalbine, Allah'a gitmede, *Hz. İbrahim* aleyhisselam'ın yolu açılır. Bir rivayette: قُلُوبُهُمْ عَلَـــى قَلْبِ رَجُلٍ وَاحِدٍ *"Kalpleri bir kişinin kalbi üzeredir"* ibaresi gelmiştir. el-Hakim (et-Tirmizî) der ki: "Onlar böyle tek bir kalp gibi oldular. Çünkü kalpleri Allah'tan başka herşeyle meşguliyeti terkeder, hepsinin tek meşguliyeti Allah olunca kalplerde tam bir birlik hasıl olur." Futuhat-ı Mekkiyye'de *İbnu Arabî* der ki: "Hadisteki "Hz. İbrahim'in kalbi üzeredirler" sözü; bir başka hadiste geçen "Hz. Adem'in kalbi üzeredirler" şeklindeki, beşer büyüklerinden birinin veya bir meleğin kalbine izafe eden ifadelerin mânası şudur: Onlar İlahî marifetleri kazanmada bu şahsın kalbiyle tekallüb eder (haşir neşir olur). Çünkü İlahî ilimlerin varidatı, kalplere varid olur. Her bir ilim, melek ve peygamberden bir büyüğün kalbine varid olur. O da bunu, kalbi kendi kalbi üzere olan bu kalplere ifaza eder. Bu sebeple, bazı büyükler der ki: "Falan kimse falan kimsenin izi üzeredir." Bunun mânası zikrettiğimiz şekildedir." *el-Kayserî er-Rumî, el-Arif İbnu Arabî*'den naklen der ki: "Hadiste: "İbrahim aleyhisselam'ın kalbi üzeredir" denmiştir. Çünkü velayet ikidir: Mutlak velayet, mukayyed velayet. Mutlak olan, küllî olan velayettir, bütün cüz'î velayetler onun fertleridir. Mukayyed olan ise, hadiste geçen (Hz. İbrahim'in yolu, Hz. Adem'in yolu... gibi) münferid velayetlerdir.

Küllî olsun, cüz'î olsun bu velayetlerden her biri marifetin zuhurunu talep eder. Bu ümmet içerisinde, veraset yoluyla bütün peygamberlerin velayetleri zuhur etmiştir. Bu sebeple bu hadiste على قلب ابراهيم عليه السلام *"İbrahim aleyhisselam'ın kalbi üzere"* denmiştir; bir başka hadiste على قلب موسى عليه السلام *"Musa aleyhisselam'ın kalbi üzere"* denmiştir. Değişik hadislerde başka isimler de sayılmıştır. Peygamberimiz Muhammed Mustafa *(aleyhissalâtu vesselâm)*, velayet-i külliye dairesinin sahibi olması haysiyetiyle velayet-i külliye sahibidir. Çünkü, bu küllî nübüvvetin bâtını küllî velayet-i mutlakadır. Bu ümmet içerisinde, peygamberlerden herbirinin velayetinin bir mazharı olunca, bu ümmette büyük peygamberlerden herbirinin kalbi üzere olan kimseler bulunacaktır."

Münâvî ebdal diye tesmiye edilişlerine: "Çünkü onlar kötü huylarını tebdil ettiler, nefislerini buna razı ettiler, böylece güzel ahlak amellerinin zineti oldu" şeklinde bir yorum getirir.

Münâvî, otuz rakamıyla ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Ehl-i hakikatın sözlerinin zahirine göre "otuz, onların muhtelif mertebeleridir." el-Arif el-Mürsî der ki: "Melekût âleminde dolaştım. Ebu Medyen'i, arşın tavanında muallak gördüm. Kızıl tenli, mavi gözlü birisiydi. Kendisine: "İlimlerin ve makamın nedir?" dedim. "Yetmiş bir ilim biliyorum. Makamım da halifelerin dördüncüsü, yedi ebdalin başıdır" dedi. "Ya Şazelî'nin durumu?"dedim. "O bir denizdir, onu ihata etmek mümkün değildir!" dedi."

el-Arif el-Mürsî der ki: "Üstadım Şazelî'nin önünde oturuyordum. Yanına bir cemaat girdi. Bana: "Bunlar ebdaldır" dedi. Ben de basiretimle baktım. Onları ebdal olarak görmedim ve hayrette kaldım. Şeyhim dedi ki: "Kim günahlarını hasenata tebdil ederse, o kimse bedeldir." (21) Böylece anladım ki ebdallığın ilk mertebesi günahların sevaba tebdilidir." *İbnu Asakir*'in tahricine göre, *İbnu'l-Müsennâ,* Ahmed İbnu Hanbel'e: Bişru'l-Hafi İbni'l-Haris hakkında sorunca: Ahmed İbnu Hanbel "Yedi Ebdal'in dördüncüsüdür" diye cevap vermiştir.

Münâvî, İbnu Arabî'nin Hilyetu'l-Ebdal kitabından şunu kaydeder: "Bir arkadaşımız anlattı ki; "Bir gece ben o günkü virdimi tamamlamış olarak seccademde oturuyordum. Başım dizlerimin arasında Allah'ı zikrediyordum. Derken bir şahsın altımdaki seccademi çekip, ona bedel bir hasır yaydığını hissettim. "Bunun üzerinde namaz kıl" dedi. Halbuki

21- Burada Furkan suresindeki **"Allah tevbe edenlerin günahını hasenata tebdil eder..."** mealindeki ayete işaret edilmiştir (70. ayet)

odamın kapısı üzerime örtülü idi. Bu durum bana bir korku verdi. Ama adam: “Allah’a dost olan korku hissetmez” dedi ve arkadan ilave etti: “Her halinde Allah’tan kork!” Sonra içimden bir ses geldi ve: “Ey Efendim! Ebdallar ne ile ebdal oluyorlar?” diye sordum.

“Dört şeyle, dedi ki, bunları Ebu Talib, el-Kut’da zikretmiştir. Samt (konuşmamak), uzlet, açlık, geceleyin uyumamak.” Adam sonra çekilip gitti. Odama nasıl girdi, nasıl çıktı bilemiyorum. Çünkü kapım kapalıydı.” *el-Arif İbnu Arabî* der ki: “Bu ebdallardan biridir, ismi, Muaz İbnu Eşres’dir. Mezkur olan dört şey de bu yüce yolun temelleri ve esaslarıdır. Kimin bu yolda ayağı ve sebatı yoksa, o kimse Allah’ın yolundan sapmış demektir.” İbnu Arabî devamla der ki: “Bir ebdal, bir yeri terketti mi, yerine oraya ruhani bir hakikati koyar. Bu velinin göç ettiği bu yer ahalisinin ervahı onun etrafında toplanır. Bu yerdeki insanlardan birinde, bu şahsa karşı şiddetli bir şevk ve arzu zuhur etse, o şahsın yerine, bedel kıldığı bu ruhanî hakikat cesed giyer ve onlarla konuşur. Onlar da kendilerine gaib olduğu halde buna konuşurlar. Bu hal, bazan ebdaldan olmayan kimse hakkında da cereyan eder. Ancak bu ikisi arasında fark vardır: Ebdal olan gitmiştir ve yerine başkasını bıraktığını bilir. Ebdal olmayan ise, onu bıraksa da bunu bilmez. Çünkü bu döt şeye onun hakkında hükmedilemez.”

Bazı rivayetlerde ebdalların evsafiyla muttasıf olmanın yolu çok namaz, çok oruçtan ziyade, ahlâkî kemalden geçtiği belirtilir. *Hakimu’t-Tirmizî,* Ebu’d-Derda’dan kaydettiği bir rivayette şunu ziyade etmiştir: لَمْ يَسْبِقُوا النَّاسَ بِكَثْرَةِ صَلاَةٍ وَلاَ صَوْمٍ وَلاَ تَسْبِيحٍ وَلكِنْ بِحُسْنِ الْخُلُقِ وَصِدْقِ الْوَرَعِ وَحُسْنِ النِّيَّةِ وَسَلاَمَةِ الصَّدْرِ اولئِكَ حِزْبُ اللهِ اَلاَ إِنَّ حِزْبَ اللهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ. **“Onlar insanları ne çok namaz kılarak, ne çok oruç tutarak, ne de çok tesbih çekerek geçmiş değillerdir. Fakat onları öne geçiren husus güzel ahlak, vera ve takvada sıdk, halis niyet, iç temizliği gibi ahlakî düsturlardır. Bunlar(a uyanlar) hizbullahtır. Hizbullah olanlar kurtuluşa erecek olanlardır”** (Mücâdile 22). Bunlara *ebdal* denmiştir. Çünkü onlar, önceki yerlerinde kendilerine benzeyen bir başkasını bedel bırakarak başka bir yere göçerler. Cinler hakkında muhtelif suretlere bürünmek caiz olunca, melekler ve evliyalar hakkında bu evladır. Sufiyye mesleğine göre, cisimler âlemi ile ruhlar alemi arasında orta bir âlem mevcuttur; buna âlem-i misal derler. Onlara göre bu âlem, cesedler âleminden daha latif, âlem-i ervahtan daha kesiftir. Ruhların cesed giyme ve muhtelif şekillerde zuhur etme hadisesini bu *âlem-i misale* bina

eder-ler. Bir velinin tavırdan tavıra geçmek (suretiyle terakki etmesi) üç şekil-de husul bulur:

1) Cinlerde olduğu gibi, temsil ve teşekkül yoluyla birçok sureti alma hali.

2) Farklı suretlere bürünmeden arzın dürülmesi, mesafenin tayyedilmesi suretiyle farklı yerlerde görünme hali. Bunun sonucu olarak onu iki ayrı şahıs, aynı bünye ve şekil içinde ayrı ayrı yerlerde görebilir. Allah bunu, arzı dürmek ve görmeye mani perdeleri kaldırmak suretiyle gerçekleştirir. Kişi aslında bir yerde olduğu halde iki yerde zannedilir. Bunun en iyi örneği, (Mirac dönüşü Mekkelilerin dileği üzerine) Beytu'l-Makdis'le *Resulullah* arasındaki perdelerin kalkması ve *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın onu tasvir etmesidir.

3) Velinin cüsse itibariyle kevni dolduracak kadar azamet ve büyüklük kesbetmesi ve bu yolla her tarafta müşahade edilmesidir.

Gazâlî der ki: "Ebdallar insanların ve halkın gözünden saklıdırlar. Çünkü bunlar, devrin alimlerine bakmaya tahammül edemezler. Çünkü bunlar, onlar nazarında Allah'ın cahilidirler. Onlar ise, nefisleri yanında ve cahiller nazarında ulemadırlar."

SONUÇ: *İbnu Arabî* der ki: "Allah'ın kendileriyle alemi muhafaza buyurduğu direkler dörttür. Bunlar ebdallardan daha hastırlar. İki imam ise bunlardan daha hastırlar. Kutup ise hepsinden ehastır. Ebdal, kötü vasıfları iyileriyle tebdil eden herkes için kullanılan müşterek bir lafızdır ve bunu muayyen bir miktar hakkında kullanırlar. Bu muayyen miktar kırktır; otuz da denmiştir, yedi de denmiştir. Her birinin, dört direk (veted)den bir direği, Beyt'in rükünlerinden bir rüknü vardır. Hz. İsa'nın kalbi üzere olanlara Rükn-i Yemanî, peygamberlerden bir peygamberin kalbi üzere olanla, Hz. Adem'in kalbi üzere olan kimseye Rükn-i Şamî; Hz. İbrahim'in kalbi üzere olana, Rükn-i Irâkî; Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kalbi üzere olana da Rükn-i Hacer-i Esved vardır. Bu, Allah'a hamdolsun bizimdir."

3- ASAİB MESELESİ: Asaib, en Nihaye'nin açıkladığı üzere "İsabe"nin cem'idir. Miktarı, on'dan kırk'a kadar olan cemaat demektir. Hadiste, hayırlılar cemaati mânasınadır. Hz. Ali'nin bir rivayeti şöyle: اَلأَبْدَالُ بِالشَّامِ وَالنُّجَبَاءُ بِمِصْرَ وَالْعَصَائِبُ بِالْعِرَاقِ. *"Ebdallar Şam'dadır; Nücebâ Mısır'dadır; Asaib de Irak'dadır."* Şu halde, asaib salihler, iyiler mânasına gelir. Hadiste, ıstılah olarak kullanılmış olup Irak'da bulunan salihleri ifade etmektedir.

Anlaşılacağı üzere hadis, ebdal, nüceba, asaib gibi kelimelerle ifade edilen salih, zahid ve veli kulların Mehdi'ye delalet edeceklerini ifade etmektedir.

4771 ٦– وعن ثَوْبَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُوشِكُ الأُمَمُ أنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمْ كَمَا تَتَدَاعَى الأَكَلَةُ الى قَصْعَتِهَا. فقَالَ قَائِلٌ: مِنْ قِلَّةٍ نَحنُ يومَئِذٍ؟ قَالَ: لاَ. بَلْ أنْتُمْ يومَئِذٍ كَثِيرٌ، ولَكِنَّكُمْ غُثَاءٌ كَغُثَاءِ السَّيْلِ، ولَيَنْزِعَنَّ اللهُ مِنْ صُدُورِ عَدُوِّكُمُ الْمَهَابَةَ مِنْكُمْ، وليَقْذِفِنَّ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنَ. قِيلَ: وَمَا الْوَهْنُ؟ قَالَ: حُبُّ الدُّنيا وكَرَاهَةُ الْمَوْتِ]. أخرجه أبو داود.

« التَّدَاعِي » التتابع: أى يدعو بعضها بعضاً فتجيب.

و« الأَكَلَةُ » جمع آكل.

و« الغُثَاءُ » ما يلقيه السيل.

6. (4771)- *Hz. Sevban* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Size çullanmak üzere, yabancı kavimlerin, tıpkı sofraya çağrışan yiyiciler gibi, birbirlerini çağıracakları zaman yakındır."

Orada bulunanlardan biri: "O gün sayıca azlığımızdan mı?" diye sordu:

"Hayır, buyurdular. Bilakis o gün siz çoksunuz. Lakin sizler bir selin getirip yığdığı çer-çöpler gibi hiçbir ağırlığı olmayan çer-çöpler durumunda olacaksınız. Allah, düşmanlarınızın kalbinden size karşı korku duygusunu çıkaracak ve sizin kalplerinize zaafı atacak!"

"Zaaf da nedir ey Allah'ın Resulü?" denildi.

"Dünya sevgisi ve ölüm korkusu!" buyurdular." [Ebu Davud, Melahim 5, (4297).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), düşmana karşı gerçek gücün ve gerçek zaafın ne olduğunu iki kelime ile ifade etmektedir:

★ Dünya sevgisi

★ Ölüm korkusu

Bunların zıddı da gerçek gücü ifade eder.

Sadece ekonomik gücün değil, her çeşit insanî ve medenî kıymetlerin bile rakama dökülüp kemiyetle ifade edildiği günümüz telakkisinden ne kadar farklı? İslam'ın bidayetteki kemmî azlık ve ekonomik hiçliğe rağmen şehit olmak hırsı ve Allah yolunda ölmek aşkıyla doluluk sebebiyle elde edilen başarıları ve ulaşılan iktisadî zenginliği delil kılarak, hadisin İslam âleminin günümüzdeki problemlerine de çözüm formülü olabilecek bir hakikatı dile getirdiğini söylemek istiyoruz.

اَللّٰهُمَّ اَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا اتِّبَاعَهُ

Allah Rasulü'nün uzak istikbal adına vermiş olduğu haberlerden biri olan bu hadis üzerine Sonsuz Nur adlı kitapta şu açıklamaları buluyoruz:

Bu ifadelerden, ilk bakışta şu ma'nâları anlıyoruz: Birgün gelecek, milletler yığın yığın üzerimize çullanacaklar. Sofrada yemeği taksim eder gibi, yer altı-yer üstü servetimizi aralarında paylaşacaklar. Evet, bütün yer altı ve yer üstü servetlerimize el koyacak ve gözümüzün içine baka baka âdetâ sofralarımızı yağmalayacaklar. Evet biz, lokmayı hazırlayıp önlerine koyacağız, onlar da doymak bilmeyen bir iştiha ile önlerine konan şeyleri yutacaklar. Bütün bunlar niçin olacak? Çünkü o zaman biz, artık köklü bir ağaç değiliz de ondan. Hatta, selin sürüklediği çer çöp gibiyiz de onun için. Evet, bizim mizaçlar, meşrepler, hizipler ve anlayış farklılığı ile birbirimizi yiyip bitirmemize karşılık, onlar dünyevî hasis menfaatler etrafında birleşti, bütünleşti ve bizleri sindirdiler. Önceleri onlar bizden korkuyorlardı. Çünkü biz, onların ölümden kaçtıkları gibi ölümün üzerine gidiyor ve dünyayı istihkâr ediyorduk. Halbuki şimdi biz, ölümden kaçıyor ve dünyayı da onlardan daha çok seviyoruz. Onlar da bizim bu zaafımızı işleterek, bizi en can alıcı yerimizden vuruyorlar.

İlk bakışta haçlı seferlerini hatırlatan bu hadis, biraz daha derin düşünülürse, çok daha yakın bir tarihte cereyan eden hâdiselere de işaret ettiği açıkça görülecektir.

Raif Karadağ *"Petrol Fırtınası"* adında bir kitap yazdı. Daha sonra o fırtınayı çıkaranlar tarafından da öldürüldü. Çünkü o kitapta 19. ve 20. asır Türk insanının ma'kûs talihi ve gadr u efganı, mütecavizlerin de "hay-huyu" vardı.

Devlet-i Âliye'nin -ben ona imparatorluk denmesinin karşısındayım. Çünkü o devlet bir imparatorluk değildi. Sahâbe ve tabiin devrinden sonra, gelmiş geçmiş en muhteşem bir devletti ki, dense dense ona "Devlet-i

Âliye" denir- üzerine nasıl bir sofra gibi üşüşülmüştü.! Bütün dertleri, bu geniş ve bâkir toprakların yer altı-yer üstü zenginliklerini elde edebilmekten ibaretti. Tarih boyu cereyan eden açık haçlı hareketlerinin en ağırı, bu kapalı salîb tecavüzü yanında yine hafif kalırdı. Evet, birbirlerini bir sofraya çağırır gibi çağırmış ve bir ülkenin bütün varlığını aralarında paylaşmışlardı...

Hazırlanmış ve donatılmış bir sofraya koşuyor gibi üzerimize üşüştü ve Akif'in ifadesiyle: "Kimi Hindû, kimi yamyam, kimi bilmem ne bela" bir araya gelerek Devlet-i Âliye'yi talan ettiler...

Haçlı, bir zamanlar bize belli bir zihniyetle saldırmıştı ve bu o günün saf ve aptal Avrupalısının saldırısıydı. İğfal edilmiş bu aptal yığınlar, akıllarınca *Hz. Meryem*'in merkadini kurtarmaya geliyorlardı. Halbuki bizim nazarımızda *Hz. Meryem* onların düşündüklerinden de, inandıklarından da daha faziletliydi. Çünkü biz onun, cennette Efendimiz'e zevce olacağına inanıyor ve ona mü'minlerin anası gözüyle bakıyorduk.(22) Aynı zamanda eğer, Hz. Meryem hayatta olsaydı, onu da rahatsız edecek olan, onların bâtıl ve köhne düşüncelerine karşı onun gerçek hakikatının müdafiileriydik...

Demek istediğim şudur: Allah Resûlü'nün mevzua esas aldığımız hadîslerinde, işaret buyurdukları bu köhne zihniyetin neticesi, hazırlanan haçlı seferleri değildir; belki yakın tarihte bütün dehşetiyle gördüğümüz ve hâlâ görmekte olduğumuz, korkunç bir batı ittifakıdır ki, henüz İslâm âlemi onlara sofra olmaktan kurtulabilmiş değildir. Görüldüğü gibi, on dört asır evvel söylenenler, bugün, kelimesi kelimesine tahakkuk etmekte, görülmekte ve yaşanmaktadır.(23)

4772 ٧– وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنَّهُ قال: [واللهِ مَا أدْرى أنَسِيَ أصْحَابِي أمْ تَنَاسَوْا؟ واللهِ مَا تَرَكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ قَائِدِ فِتْنَةٍ الَى انْقِضَاءِ الدُّنْيَا يَبْلُغُ مَنْ مَعَهُ ثَلاثَمائَةٍ فَصَاعِداً إلاَّ سَمَّاهُ لَنَا بِاسْمِهِ واسْمِ أبِيهِ وَقَبِيلَتِهِ]. أخرجه أبو داود.

7. (4772)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) diyor ki: "Vallahi bilemiyorum! Arkadaşlarım gerçekten unuttular mı yoksa unutmuş mu gözüküyorlar? Allah'a kasem olsun, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kıyamete kadar gelecek fitne başılardan üç yüz ve daha fazla etbaı bulunan herkesi, hiçbirini bırakmadan, bize ismiyle, babasının ismiyle, kabilesiyle söyleyip haber verdi." [Ebu Davud, Fiten 1, (4243).]

22- Kenzu'l-Ummâl, 11/424.

23- M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/114-116.

★ İSMEN ZİKREDİLMEYEN FİTNELER

4773 ١- عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: بَادِرُوا بِالأعْمَالِ فِتَناً كَقِطَعِ اللَّيْلِ المُظْلِمِ يُصْبِحُ الرَّجلُ مُؤْمِناً، وَيُمْسِي كَافِراً وَيُمْسِي مُؤْمِناً وَيُصْبِحُ كَافِراً يَبِيعُ دِينَهُ بِعَرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا]. أخرجه مسلم والترمذي.

1. (4743)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Karanlık gecenin parçaları gibi olan fitnelerden önce, hayırlı ameller işlemede acele edin. O fitne geldi mi kişi mü'min olarak sabaha erer de kâfir olarak akşama girer. Mü'min olarak akşama erer de kafir olarak sabaha ulaşır; dinini basit bir dünya menfaatine satar." [Müslim, İman 186, (118); Tirmizî, Fiten 30, (2196).]

4774 ٢- وعن ابنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَكُونُ في هذِهِ الأُمَّةِ أرْبَعُ فِتَنٍ، في آخِرِهَا الْفَنَاءُ]. أخرجه أبو داود.

2. (4774)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu ümmette dört (büyük) fitne olacak. Sonuncusunda kıyamet kopacak!" [Ebu Davud, Fiten 1, (4241).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu hadislerinde kıyamete kadar vukua gelecek dört mühim dahilî fitneden bahsetmektedir. Bu fitnelerin umumi vasfı Taberânî'nin *İmran İbnu Husayn*'dan yaptığı bir rivayette belirtilmiştir: تكُونُ أربعُ فِتَنٍ: الأولَى يُستحلّ فيها الدّمُ والثّانيةُ يستحلّ فيها الدّمُ والمالُ والثّالثةُ يستحلّ فيها الدّمُ والمالُ والفرجُ والرّابعةُ الدّجّالُ *"Dört (büyük) fitne olacak. Birincide kan helal addedilecek; ikincide hem kan hem de mal helal addedilecek; üçüncüde hem kan, hem mal, hem de fercler helal addedilecek; dördüncü fitne Deccal fitnesidir."*

4775 ٣- وعن عَرْفَجةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سَتَكُونُ هَنَاتٌ وَهَنَاتٌ، فَمَنْ أرَادَ أنْ يُفَرِّقَ أمْرَ هذِهِ الأُمَّةِ وَهِيَ جَمِيعٌ فَاضْرِبُوهُ بِالسَّيْفِ كَائِناً مَنْ كَانَ. وَفي

روايةٍ: فَاقْتُلُوهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

« الهنات » جمع هنة، وهي الخصلة من الشر دون الخير.

3. (4775)- Arfece (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şerler ve fesadlar olacak. Kim, birlik içinde olan bu ümmetin işinde tefrika çıkarmak isterse, kim olursa olsun kılıçla boynunu uçurun." -Bir rivayette: *"...onu öldürün!"* denmiştir-" [Müslim, İmaret 59, (1852); Ebu Davud, Sünnet 30, (4762); Nesâî, Tahrim 6, (7, 93).

4776 ٤ – وعن معاوية رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَامَ فِينَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَالَ: أَلاَ إِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ افْتَرَقُوا عَلَى اثْنَتَيْنِ وَسَبْعِينَ مِلَّةً، وَإِنَّ هذِهِ الأُمَّةَ سَتَفْتَرِقُ عَلَى ثَلاَثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً: ثِنْتَانِ وَسَبْعُونَ فِي النَّارِ، وَوَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ، وَهِيَ الْجَمَاعَةُ]. أخرجه أبو داود.

وزاد في رواية: « سَيَخْرُجُ مِنْ أُمَّتِي أَقْوَامٌ تَتَجَارَى بِهِمُ الأَهْوَاءُ كَمَا يَتَجَارَى الْكَلَبُ بِصَاحِبِهِ لاَ يَبْقَىٰ مِنْهُ عِرْقٌ وَلاَ مَفْصِلٌ إِلاَّ دَخَلَهُ ».

و« التَّجَارِي » تفاعَل من الجرى وهو الوقوع في الأهواء الفاسدة.

و« التَّدَاعِي » فيها، تشبيها بجرى الفرس.

« الكَلَبُ » بتحريك اللام: داء معروف يعرض للكلب، إذا عض إنساناً عرضت له أعراض رديئة فاسدة قاتلة، فإذا تجارى بالإنسان وتمادى به هلك.

4. (4776)- *Hz. Muâviye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) aramızda doğrulup buyurdular ki:

"Haberiniz olsun! Sizden önce Ehl-i Kitap, yetmiş iki millete (dine) bölündüler. Bu ümmet ise yetmiş üç fırkaya bölünecek. Bunlardan yetmiş ikisi ateşte, sadece biri cennettedir. Bu da (Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaattir." [Ebu Davud, Sünnet 1, (4597).]

Bir rivayette şu ziyade var: *"Ümmetimden bir kısım gruplar çıkacak, bunları bid'alar istila edecek, tıpkı kuduzun, buna yakalanan kimsede hiç bir damar, hiçbir mafsal bırakmayıp her tarafını sardığı gibi, bu bid'a da onların her hallerine sirayet edecek."*

AÇIKLAMA:

Bid'a, sünnette olmayan, sonradan çıkan her şey mânasına gelir. Bunlardan bir kısmı hayatın gelişmesi sebebiyle ortaya çıktığı için, İslam alimleri normal karşılamış hatta من سن سنة حسنة hadisi açısından, bu çeşit bid' aya teşvik bile etmiştir. Bunlara bid'a-yı hasene demişlerdir. Burada mevzubahis edilen, kötülenen bid'a bu değildir. Reddedilen bid'a, sünnete aykırı olan, alındığı takdirde bir sünnetin terkini gerektiren bid'attir. Bu bid'ate bid'at-i seyyie denmiştir.

Şunu da belirtmede fayda var: Halkımızın *bid'at* deyince anladığı şey, davranışlarla ilgili olan, maddî olan bid'attir. Halbuki hadiste bid'at deyince sadece maddî şeyler kastedilmez. İnançlar, telakkiler ve anlayışlarda da bid'at olabilir. Hatta bu çeşit *bid'at* önce gelir. Zîra kişinin inançlar telakkiler dünyasında, yani ruh âleminde bid'at yer etmeden, fiillerine, eşyalarına yani yaşayışına bid'at girmez. Nitekim ulemâ nezdinde ehl-i bid'at tabiri öncelikle *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* dışında kalan sapık mezhepleri ifade eder. Bu mezhep mensupları, Ehl-i Sünnetten kılık kıyafetle, kullandığı eşyalarla ayrılmazlar; sadece bazı temel meselelerdeki nokta-i nazarlardan ayrılırlar. Yani belirtmek istediğimiz husus, bid'at deyince itikada, inanca, telakkiye müteallik farklılıkların, sünnete aykırılıkların kastedildiğini tebarüz ettirmektir. Bilhassa geçmiş dönemlerde, kılık-kıyafet, kullanılan eşya ve hatta hayat tarzları ve davranışlarıyla birbirinin aynısı olan insanlardan bir kısmı Ehl-i Sünnet, bir kısmı ehl-i bid'at idiyse, aradaki fark sadece inanç cihetinden gelmekte idi. *Ehl-i Sünnet,* Kur'an-ı Kerim'in açıklamasında sünneti esas alanlardır. *Ehl-i bid'*a veya ehl-i heva denenler de sünneti reddedip, onun yerine beşerî hevayı koyanlardır. Beşerî hevâ fertten ferde değişebileceği için, onlar sayıca çoktur. Hadiste ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı belirtildikten sonra bunlardan sadece birinin yani sünnete uyanlar fırkasının kurtuluşa ereceği, geri kalanların ateşte olacağı belirtilmiştir. Aslında heva fırkalarının sayısı yetmiş ikiden pek çok kereler fazladır. Alimler hadisteki "yetmiş iki"den muradın, çokluk ifade ettiğini belirtirler. Ehl-i Sünnet, sünnete dayandığı için onun fırkaları yoktur. Bazı meselelerde ihtilaf ve farklılıklar olsa da bu yine bir sayılır. Çünkü, bu ihtilaflar da sünnete dayanır. Aynı meselede iki veya üç farklı sünnet, iki veya üç ayrı görüşe sebep olmuştur. Ancak bunlardan hiçbirine "sünnet dışı" denemez.

2- Hadiste, tıpkı vücudun her bir organına sirayet edip tesirini

gösteren kuduz gibi, bid'anın da buna giren kimsenin hayatının her veçhesine, her safhasına gireceği beyan edilmektedir. Bu, *"sünneti terk"* prensibinin getireceği tabii neticeyi nazara vermektir. Sünneti terketme, kişinin ruh dünyasına bir mikrop gibi girdi mi, sünnetin taalluk ettiği her hususta neticesi hasıl olacak demektir.

Hayatımızda sünnetin müdahale etmediği, yönlendirmediği hangi husus var? Kılık kıyafetten yeme-içme, oturma-kalkma, uyuma, konuşma... âdabına, dost veya düşmanla, komşuyla münasebetlerimize, canlı ve cansız tabiatta tasarrufa, Kur'an ayetlerinin tefsirine varıncaya kadar sayılamayacak kadar çok hususlarda sünetin yeri var, nuru var. Öyleyse *"süneti terk"* prensibi benimsenince, tıpkı kuduz hastalığının vücudun her tarafına sirayet etmesi gibi bid'a da mü'min kişinin hayatını her meselede sararak, belli bir duruş noktası, hudud tanımayacaktır.

4777 ٥– وعن ابنِ عَمْرو العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لَيَأْتِينَّ عَلَى أُمَّتِي مَا أَتَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ حَذْوَ النَّعْلِ بِالنَّعْلِ، حَتَّىٰ إِنْ كَانَ مِنْهُمْ مَنْ أَتَى أُمَّهُ عَلَانِيَةً لَيَكُونَنَّ فِي أُمَّتِي مَنْ يَصْنَعُ ذٰلِكَ، وَإِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ تَفَرَّقَتْ عَلَى اثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ مِلَّةً، وَسَتَفْتَرِقُ أُمَّتِي عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ مِلَّةً؛ كُلُّهَا فِي النَّارِ إِلاَّ مِلَّةً وَاحِدَةً. قَالُوا مَنْ هِيَ؟ قَالَ: مَنْ كَانَ عَلَى مَا أَنَا عَلَيْهِ وَأَصْحَابِي]. أخرجه الترمذي.

« حَذْوَ النَّعْلِ بِالنَّعْلِ » أى مثل النعل لأن إحدى النعلين تقطع وتقدّ على حذو النعل الأخرى، والحذو: التقدير. قال الخطابى: في قوله ﷺ: ستفترق أمتى، دلالة على أن هذه الفرق غير خارجة عن الملة والدين إذ جعلهم من أمته.

5. (4777)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Benî İsrail üzerine gelen şeyler, aynıyla ümmetimin üzerine de gelecektir. Öyle ki onlardan alenî olarak annesine gelen olmuşsa, ümmetimden de bu çirkin işi mutlaka yapan olacaktır. Nitekim, Benî İsrail yetmiş iki millete (dine, fırkaya) bölünmüştü. Benim ümmetim de yetmiş üç millete bölünecektir. Bunlardan bir tanesi hariç hepsi ateştedir."

"Bu fırka hangisidir?" diye soruldu.

"Benim ve ashabımın üzerinde olduğu şeyden ayrılmayanlardır!" buyurdular." [Tirmizî, İman 18, (2643).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, her fırkayı burada millet olarak isimlendirmektedir. Millet, aslında insanların Allah'a yakınlık sağlayabilmeleri için Allah tarafından peygamberleri diliyle teşri edilen şey, yani din mânasına gelir. Bütün şeriatler için kullanılır. Herhangi bir şeriati ifade etmek için izafet yapılır; millet-i İbrahim, millet-i Muhammed gibi. Ulema kelimeyi daha sonra öncelikle batıl fırkaları ifade etmede kullanmıştır. Çünkü bunlar, aradaki farklılıkları büyüterek, herbiri diğerinden ayrı bir dinmiş gibi ortaya çıkmış ve mecazî olarak da millet diye isimlendirilmiştir. Bazı alimler, hak da olsa batıl da olsa bir cemaatin müştereken benimsediği her bir fiil ve kavle millet demiştir.

Öyleyse hadis, ümmet efradının, biri diğerinden farklı düşünce ve davranışları benimseyen birkısım fırkalara ayrılacağını ifade etmiş olmaktadır. Bu farklılıklar hevadan geleceği için hepsi batıl olup , sadece bir fırka sünnetten ayrılmayacağı için haktır.

Mirkat'ta *Aliyyu'l-Kârî* Mevakıf'tan naklen belli başlı İslamî fırkaları sekiz kısma ayırır:

1) *Mu'tezile:* Bunlar "Kul, fiilinin halıkıdır" derler, rü'yeti reddederler, sevap ve ikabın vacip olduğunu söylerler. Başlıca 20 fırkaya ayrılmışlardır.

2) Hz. Ali muhabbetinde ifrata kaçan Şia. Bunlar 22 fırkaya ayrılmıştır.

3) *Hz. Ali'*yi *ve* büyük günah işleyenleri tekfirde ifrata kaçan Haricîler. Bunlar 20 fırkaya ayrılmıştır.

4) İman olunca günah zarar vermez, tıpkı küfür varsa amelin fayda vermediği gibi diyen Mürcie. Bunlar 5 fırkadır.

5) Fiillerin yaratılması meselesinde Ehl-i Sünnet gibi düşünmekle birlikte, Allah'tan sıfatları nefyetmede ve kelamın hadis olduğunu iddiada Mu'tezile gibi düşünen Neccâriye. Bunlar 3 fırkadır.

6) İnsanda ihtiyar yoktur, fiilinde mecburdur diyen Cebriyye. Bunlar tek fırkadır.

7) Allah'ı cisim yönüyle insana benzeten ve hulul iddia eden Müşebbihe. Bir fırkadır.

8) *Ehl-i Sünnet.* Bu da tek fırkadır. Hepsinin toplamı 73 yapar.

Bunların tali fırkaları mevzubahis edilmemiştir.

2- Burada şu hususu da belirtmemiz gerekir: Bu hadisi açıklayan alimlerimiz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada, fıkhî meselelerdeki haram helal şeklindeki ihtilafları kastetmediğini belirtirler. Öyleyse hadiste zemmedilen fırkalar tevhid esaslarında hayır ve şerrin takdirinde, risalet ve peygamberliğin şartları, sahabenin müvalatı gibi, daha çok itikada giren meselelerde haktan ayrılıp hevaya sapan fırkalardır. Çünkü bu meselelerde ihtilaf edenler birbirlerini tekfir etmişlerdir. Halbuki ahkâm-ı fer'iyye ve fıkhiyyede ihtilafa düşenler arasında birbirlerini tekfir ve tefsih yoktur. Bu sebeple sadedinde olduğumuz hadiste temas edilen ümmetin fırkalara ayrılma işinden muradın, bu itikadi meselelerdeki ayrılıklar olduğu kabul edilmiştir.

Bu tefrikalar, daha Sahabe hayatta iken, Sahabe devrinin sonlarına doğru, *Ma'bedu'l-Cühenî* ve ona tabi olanlar tarafından çıkarılmaya başlanmış, zaman içinde inkişaf kaydetmiş, belli başlı yetmiş üç fırkayı bulmuştur.

4778 ٦ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَذْهَبُ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ حَتَّى تُعْبَدَ اللاَّتُ وَالْعُزَّى. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ؟ إنْ كُنْتُ لأَظُنُّ حِينَ أَنْزَلَ اللهُ تَعَالى: هُوَ الَّذى أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلى الدِّينِ كُلِّه. أَنَّ ذَلِكَ تَامٌّ. قَالَ: إنَّهُ سَيَكُونُ مِنْ ذلِكَ مَا شَاءَ اللهُ تَعَالى ثُمَّ يَبْعَثُ اللهُ رِيحاً طَيِّبَةً فَيَتَوَفَّى كُلُّ مَنْ كَانَ في قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ، فَيَبْقَىٰ مَنْ لاَ خَيْرَ فِيهِ فَيَرْجِعُونَ الى دِينِ آبَائِهِمْ]. أخرجه مسلم.

6. (4778)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Lât ve Uzza'ya (tekrar) tapılmadıkça gece ile gündüz gitmeyecektir!" buyurdular. Ben atılıp: "Ey Allah'ın Resulü! Allah Teala Hazretleri هُوَ الَّذى ارْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّه **"O Allah ki Resulünü hidayet ve hak dinle göndermiştir, ta ki onu bütün dinlere galebe kılsın"** (Saff 9) ayetini indirdiği zaman ben bunun tam olduğunu zannetmiştim!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm cevaben:

"Bu hususta Allah'ın dediği olacak. Sonra Allah hoş bir rüzgar gönderecek. Bunun tesiriyle kalbinde zerre miktar imanı olanın ruhu kabzedilecek. Kendisinde hiçbir hayır olmayan kimseler dünyada baki kalacak-

lar ve bunlar atalarının dinlerine dönecekler!" buyurdular." [Müslim Fiten 52, (2907).]

4779 ٧– وعن ثوبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّمَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي الأَئِمَّةَ الْمُضِلِّينَ، وَإِذَا وُضِعَ السَّيْفُ فِي أُمَّتِي لَمْ يُرْفَعْ عَنْهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَلاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّىٰ تَلْتَحِقَ قَبَائِلُ مِنْ أُمَّتِي بِالْمُشْرِكِينَ، وَحَتَّىٰ تَعْبُدَ قَبَائِلُ مِنْ أُمَّتِي الأَوْثَانَ، وَإِنَّهُ سَيَكُونُ فِي أُمَّتِي ثَلاَثُونَ كَذَّاباً كُلُّهُمْ يَدَّعِي أَنَّهُ نَبِيٌّ، وَأَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لاَ نَبِيَّ بَعْدِي، وَلاَ تَزَالُ الطَّائِفَةُ مِنْ أُمَّتِي عَلَى الْحَقِّ لاَ يَضُرُّهُمْ مَنْ خَالَفَهُمْ حَتَّى يَأْتِيَ أَمْرُ اللهِ وَهُمْ عَلَى ذٰلِكَ].

قَالَ علي بن المديني رحمه الله تعالى: هم أصحاب الحديث. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي مفرقا، وأخرجه رزين بهذا اللفظ.

7. (4779)- *Sevban* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetim için saptırıcı imamlardan korkarım. Ümmetimin arasına kılıç bir kere girdi mi, artık kıyamet gününe kadar kaldırılmaz. Ümmetimden bir kısım kabileler müşriklere iltihak etmedikçe, ümmetimden bir kısım kabileler putlara tapmadıkça kıyamet kopmaz. Ümmetimde otuz tane yalancı çıkacak hepsi de kendisinin peygamber olduğunu iddia edecek. Halbuki ben peygamberlerin mührüyüm (sonuncusuyum) ve benden sonra peygamber de yoktur. Ümmetimden bir grup hak üzerinde olmaktan geri durmaz. Onlara muhalefet edenler onlara zarar veremezler. Allah'ın (Kıyamet) emri, onlar bu halde iken gelir."

Ali İbnu'l-Medînî: "Bunlar ashabu'l-hadistir" demiştir." [Müslim, İmaret 170, (1920); Ebu Davud, Fiten 1, (4252); Tirmizî, Fiten 32, (2203, 2220, 2230). Hadisi, Müslim, Ebu Davud ve Tirmizî parça parça rivayet etmişlerdir. Rezin ise bu lafızla (kaydettiğimiz şekilde tek bir rivayet halinde) tahriç etmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, kıyamete yakın hakim olacak fitne ahvaliyle ilgili olarak muhtelif durumları zikretmektedir. Teysir müellifinin de belirttiği üzere, kaynaklarda farklı rivayetler halinde parça parça rivayet edilmiş olduğu halde, Rezîn bunları tek bir rivayet olarak kaydetmiştir. Ulema sıhhat yönünden eşit olan hadislerin bu suretle rivayetinde beis görmez.

Ancak aralarında sıhhat açısından farklılıklar bulunan rivayetlerin birleştirilmesi kesinlikle caiz olmaz.

2- Saptırıcı imam, ümmetin haktan ayrılarak batıla, sapıklığa, fıska-fücura gitmesine sebep olandır. Saptırma inanç ve fikirlerde olduğu gibi, yaşayışta da olabilir. Hadiste الناس على دين ملوكهم *"İnsanlar önderlerinin dini üzeredir"* denmiştir. Bazı hadislerde bu saptırıcıların cahil olacakları, Allah'tan korkmayacakları da belirtilir. Bir Müslim hadisi şöyle وَيَبْقَى فِي النَّاسِ رُؤُسًا جُهَّالاً يُفْتُونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ فَيَضِلُّونَ وَيُضِلُّونَ *"Allah... insanlara cahil başlar bırakır. Bunlar ilme dayanmayan fetvalar vererek dalalete düşerler. Halkı da dalalete atarlar."* Bu rivayet Buharî'de gelmiştir.

3- Ümmet arasına kılıç girmekten maksad, fitnedir. Yani Müslümanların, kendi aralarında ihtilaf ederek birbirlerini öldürmeleri, *Hz. Osman* (radıyallahu anh)'ın şehit edilmesiyle başlayan bu hal günümüze kadar ortadan kalkmış değildir. Böylece, bu hadisi de Resulullah'ın mucizelerinden biri olarak değerlendirebiliriz.

4- Ümmetten bir kısmının puta tapması, müşriklere iltihak etmesi de açık bir durumdur. Bazı şarihler burada işaret edilen putun manevi olabileceğini söylemiştir. Nitekim bir başka hadiste تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وَعَبْدُ الدِّرْهَمِ *"Dinar ve dirheme (paraya) kul olanlar helak olmuştur"* buyrularak sadece puta değil, paraya-pula da kul olunabileceğine dikkat çekilmiştir. Günümüzde, İslam beldelerinde her iki çeşit putçuluktan bahsedilebilir.

5- *Resulullah,* bu hadislerinde kıyamete kadar çok sayıda yalancı peygamberlerin çıkacağını haber vermektedir. Bunlar sayıca otuzu bulacaktır.

6- Hadis, kıyamete kadar İslam'ı yaşayan, İslam için açıktan açığa mücadele eden bir grubun varlığını devam ettireceğini ifade eder. *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre bunlar ehl-i hadistir. Buhari'ye göre ehl-i ilimdir. Nevevî daha geçerli bir yorumla bunların ümmetin her taifesinde olabileceğine dikkat çeker: "Askerler arasında cengâver yiğitlerdir, ulema arasında haktan taviz vermeyen , gerçeği canı pahasına söyleyen kimselerdir. Halk arasında her çeşit levme, ta'yibe rağmen zühd ve takvayı elden bırakmayan, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münkeri şiar edinen kimselerdir." Dindarlığın pek çok sıkıntı ve meşakkati peşinden getirdiği günümüz şartlarında, İslam'a hasbî ve samimi bir surette her memlekette gönül verip çilesini çeken, işten atılan, hapse tıkılan, terfi ve makamından olan, karakollarda dayak yiyen, işkence çeken, hayatını kay-

beden her zümreden insan bu gruptan sayılmalıdır. Hiçbir zümre bunu kendine mal edemez.

7- *"Allah'ın emri, onlar bu halde iken gelir"* ifadesi, kıyamet onların başına kopar demek değildir. Çünkü, başka hadisler, kıyametin mü'minlerin değil, kafirlerin başına kopacağını haber vermektedir. Öyle ise ibare, kıyametin kopacağı en son vakte kadar yeryüzünden dindarların, Rabb Teala'ya ihlasla kulluk yapanların eksik olmayacağını ifade etmektedir. Kıyametin kopmasına az kala Yemen cihetinden esecek hoş kokulu bir rüzgar bunların ruhunu kabzedecek, kıyamet kafirlerin, facirlerin başına kopacaktır.

4780 ٨– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيَأْتِيَنَّ عَلى النَّاسِ زَمَانٌ لاَ يَدْرِى القَاتِلُ فِـي أيِّ شَيْءٍ قَتَلَ، وَلاَ المَقْتُولُ فِـي أى شَيْءٍ قُتِلَ. قِيـلَ: وَكَيْفَ ذلِكَ؟ قَالَ: الْهَرْجُ القَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ في النَّارِ]. أخرجه مسلم.

8. (4780)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanlar öyle günler görecek ki, katil niçin öldürdüğünü, maktul de niçin öldürüldüğünü bilemeyecek."

"Bu nasıl olur?" diye soruldu. Şu cevabı verdi:

"Herçtir! Öldüren de ölen de ateştedir." [Müslim, Fiten 56, (2908).]

4781 ٩– وعن أُسامَةَ بن زَيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنهما قال: [أشْرَفَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى أُطُمٍ مِنْ آطَامِ الْمَدِينَةِ. فَقَالَ: هَلْ تَرَوْنَ مَا أرَى؟ قَالُوا: لاَ، قَالَ: فَإنِّى لأرَى مَوَاقِعَ الْفِتَنِ خِلاَلَ بُيُوتِكُمْ كَمَوَاقِعِ الْقَطْرِ]. أخرجه الشيخان.

«الأُطُمُ» بناء مرتفع، وجمعه آطام.

9. (4781)- *Üsame İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Medine'nin Ütüm denen (eski ve yüksek) binalarından birine yaklaşmıştı:

"Benim gördüklerimi siz de görüyor musunuz?" buyurdular. Yanındakiler: "Hayır" deyince, açıkladı:

"Ben, şu evlerinizin arasında bir kısım fitnelerin yerlerini görüyorum, tıpkı yağmur yerleri gibi." [Buhârî, Fezailu'l-Medine 8, Mezalim 25, Menakıb 25, Fiten 4; Müslim, Fiten 9, (2885).]

AÇIKLAMA:

1- *Ütüm*, Medine'de taştan yapılmış müstahkem binalara denir; bir nevi kaledir. Bazı tariflere göre Batı'daki şatoyu andırırlar.

2- Medine'ye fitnelerin çokça gelmesini yağmura teşbih buyurmuştur. Şarihler, Hz. Osman'ın şehid edilmesiyle başlayıp arkası kesilmeden devam eden fitne hareketlerini hatırlatarak, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ihbarını onun mucizelerinden biri olarak zikrederler.

Hadiste geçen rü'yet (görme) hadisesi için de: "Ya ilmî bir rü'yettir, yahut da aynî (gözle olan) bir rü'yettir. Bu da fitnelerin, onun göreceği şekilde temessül ettirilmiş olmasıyla mümkün olur. Nitekim kıble cihetinde cennet ve cehennem de ona temessül ettirilmiş, namaz kılarken görmüştür" denilmiştir.

Resulullah'ın bunu ihbarı, ashabını fitneyi sabırla karşılamaya hazırlamak içindir. Fitneyi haber verdiği hadislerde, soru üzerine, o esnada nasıl davranmaları gerektiği hususunda açıklamalar yapmıştır: Konuşmamak, bulaşmamak, sıkıntılara katlanmak, fitne çıkan yerden uzaklaşmak vs.

4782 ١٠ – وعن أبى سعيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: تَمْرُقُ مَارِقَةٌ عِنْدَ فِرْقَةٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَقْتُلُهَا أَوْلَى الطَّائِفَتَيْنِ بِالْحَقِّ]. أخرجه أبو داود.

« تَمرُق » أى تخرج طائفة من الناس على المسلمين فتحاربهم.

و« وَالْمَارِقُ » الخارج عن الطاعة المفارق للجماعة.

10. (4782)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müslümanlar arasına tefrika girip (iki fırkaya ayrıldıkları) zaman dinden çıkan bir taife zuhur edecek. Onları, iki taifeden halka en yakın olanı öldürecektir." [Müslim, Zekat 150, (1065); Ebu Davud, Sünnet 13, (4467).]

AÇIKLAMA:

Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mucizelerinden biridir. Zîra, haber verdiği gibi çıkmıştır. İhtilaflar çıktığı zaman, kendini gösteren iki fırkadan biri *Hz. Ali* ve taraftarları, diğeri de *Hz. Ali* (radıyallahu anh) ile savaşan muhalifleridir. Bu sırada zuhur eden sapık zümre ise Haricîlerdir. Haricîleri, *Hz. Ali* fırkası öldürmüştür.

Nevevî der ki: "Bu (meseleye temas eden) rivayetler, ilk ihtilaflarda Hz. Ali ve taraftarlarının haklı, muhaliflerinin yani *Hz. Muaviye* ve taraftarlarının haksız ve müteevvil olduklarını gösterir. Yine bu rivayetlerden her iki tarafın da mü'min olduklarını anlamaktayız. Bunlar, aralarında savaş yapmakla dinden çıkmış değillerdir, fâsık da olmuş değillerdir."

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, Ashab-ı Güzîn arasında cereyan eden bu savaşlarda iyi niyetle, rıza-ı Bari için hareket edildiği, her iki taraf da içtihad etmiş olmakla birlikte *Hz. Ali*'nin içtihadında musib olduğunu, öbür tarafın isabet edemediğini; ancak, *"müçtehid müçtehidi nakzedemez", "müçtehid hata ederse günahkâr olmaz, sadece içtihad sevabı alır"* gibi temel prensipler icabı, her iki tarafın da Allah indinde mükafaat göreceği neticesini çıkarmıştır.

Hadiste de görüldüğü üzere sapık oldukları tebeyyün eden Haricîlerin *Hz. Ali*'yi tekfir etmeleri, onların sapıklığına delil olmaktadır.

4783 ١١ – وعن ابن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا مَشَتْ أُمَّتِي الْمُطَيطَاءَ وَخَدَمَتْهَا أَبْنَاءُ الْمُلُوكِ: فَارِسَ وَالرُّومُ، سُلِّطَ شِرَارُهَا عَلى خِيَارِهَا]. أخرجه الترمذي.

«الْمُطَيطَاءُ» بضم الميم والمد: المشى بتبختر، وهي مِشْيَةُ المتكبرين المتجبرين.

11. (4783)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetim çalımlı çalımlı yürüdü ve meliklerin evladları, Rumlar ve İranlılar hizmetini yaptı mı, şerirleri hayırlılarına musallat edilecektir."* [Tirmizî, Fiten 64, (2262).]

AÇIKLAMA:

1- Şarihler bu hadisi de *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mucizelerinden sayarlar. Zîra, Bizans ve İran toprakları fethedilip onların hazine ve malları ganimet kılınıp, insanları esir edilince iç fitneler başlamış, ilk defa Hz. Osman'a saldırılmış, daha sonra Emevîler Haşimîlere saldırmış ve böylece başlayan fitneler günümüze kadar aralıksız devam edip gelmiştir.

2- Çalımlı çalımlı yürümek, kibir ve gurura düşmek, kulluk haddinin dışına çıkmaktır. Kibir, bir nevi şirk ve inkârdır.

4784 ١٢ – وعن ابن عَمْرِو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا فُتِحَتْ

عَلَيْكُمْ خزائِنُ فارِسَ وَالرومِ، أىُّ قومٍ أنتُمْ؟ قَالَ عَبْدُ الرحمٰنِ ابْنُ عَوْف: نَكُونُ كَمَا أمَرَنَا اللهُ تعالَى. فَقَالَ ﷺ: بَلْ تتنَافسُونَ وَتَتَحَاسَدُونَ ثُمَّ تَتَدَابَرُونَ وَتَتَبَاغَضُونَ، ثُمَّ تنطَلِقُونَ الـى مَسَاكِينَ الْمُهَاجِرِينَ فَتَحْمِلُونَ بعضَهُمْ علَى رِقَابِ بَعْضٍ]. أخرجه مسلم.

«الْمُنَافَسَةُ» على الشئ: المغالبة عليه والانفراد به.

و«التَّدَابُر» كناية عن الاختلاف والافتراق.

12. (4784)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün:

"Size İran ve Bizans'ın hazineleri açılınca, nasıl bir kavim olacaksınız?" diye sormuştu. Abdurrahman İbnu Avf: "Allah'ın emrettiği şekilde oluruz!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bilakis, sizler birbirinizle münafese (menfaat yarışı) edecek, hasedleşecek sonra da birbirinizden yüz çevirecek ve kinleşeceksiniz. Daha sonra da muhacirlerin miskin (ve zayıf olan)larına gidip bir kısmını diğeri üzerine valiler yapacaksınız." [Müslim, Zühd 7, (2962).]

4785 ١٣ـ وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا كَانَتْ أُمَرَاؤُكُمْ خِيَارَكُمْ، وَأغْنِيَاؤُكُمْ سُمَحَاءَكُمْ، وَأُمُورُكُمْ شُورَى بَيْنَكُمْ فَظَهْرُ الأرْضِ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ بَطْنِهَا؛ وَإذَا كَانَتْ أُمَرَاؤُكُمْ شِرَارَكُمْ، وَأغْنِيَاؤُكُمْ بُخَلاَءَكُمْ وَأُمُورُكُمْ الَى نِسَائِكُمْ فَبَطْنُ الأرْضِ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ ظَهْرِهَا]. أخرجه الترمذي.

13. (4785)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Umeranız hayırlı olanlarınızdan iseler, zenginleriniz sehâvetkâr kimselerse, işlerinizi aranızda müşavere ile hallediyorsanız, bu durumda yerin üstü (hayat), altından (ölümden) hayırlıdır. Eğer umeranız şerirlerinizden, zenginleriniz cimri ve işleriniz kadınların elinde ise, yerin altı üstünden, (ölmek yaşamaktan) daha hayırlıdır. (Çünkü artık dini ikame imkanı kalmaz.)" [Tirmizî, Fiten 78, (2267).]

4786 ١٤ـ وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ كَيْفَ بِكُمْ إذَا فَسَقَ

فتيانُكُمْ، وطغَى نِساؤُكُمْ. قالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ؛ وإنَّ ذلكَ لكَائنٌ. قالَ: نعَمْ وأشَدُّ. كَيْفَ إذَا لَم تأمُروا بالْمَعرُوفِ ولَمْ تَنْهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ؟ قالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، وإنَّ ذلكَ لكَائنٌ؟ قالَ: نعَمْ وأشَدُّ. كَيْفَ بِكُمْ إذَا أمَرْتُمْ بالْمُنْكَرِ ونَهَيْتُمْ عَنِ الْمَعْرُوفِ؟ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، وإنَّ ذلكَ لكَائنٌ؟ قالَ: نعَمْ وأشَدُّ. كَيْفَ بِكُمْ إذَا رَأيْتُمْ الْمَعْرُوفَ مُنْكَراً وَالْمُنْكَرَ مَعْرُوفاً، قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ، وإنَّ ذلكَ لكَائنٌ؟ قالَ: نعَمْ].

أخرجه رزين.

14. (4786)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Gençlerinizin fıska düştüğü, kadınlarınızın azdığı zaman haliniz ne olur?" diye sormuştu. (Yanındakiler hayretle):

"Ey Allah'ın Resulü, yani böyle bir hal mi gelecek?" dediler.

"Evet, hatta daha beteri!" buyurdu ve devam etti:

"Emr-i bi'l-ma'rufta bulunmadığınız, nehy-i ani'l-münker yapmadığınız vakit haliniz ne olur?" diye sordu. (Yanındakiler hayretle):

"Yani bu olacak mı?" dediler.

"Evet, hatta daha beteri!" buyurdular ve sormaya devam ettiler:

"Münkeri emredip, ma'rufu yasakladığınız zaman haliniz ne olur?" (Yanında bulunanlar iyice hayrete düşerek):

"Ey Allah'ın Resulü! Bu mutlaka olacak mı?" dediler.

"Evet, hatta daha beteri!" buyurdular ve devam ettiler:

"Ma'rufu münker, münkeri de ma'ruf addettiğiniz zaman haliniz ne olur?" (Yanındaki Ashab): "Ey Allah'ın Resûlü! Bu mutlaka olacak mı?" diye sordular.

"Evet, olacak!" buyurdular." [Rezin tahric etmiştir. Bu rivayet daha muhtasar olarak Ebu Ya'lâ'nın Müsned'inde ve Taberanî'nin el-Mucemu'l-Evsat'ında tahric edilmişir. Heysemî, Mecmau'z-Zevaid'de kaydetmiştir (7, 281).]

AÇIKLAMA:

İslam'ın en şa'şaalı şekilde yaşandığı bir anda, zamanımızdaki içtimâî bozukluğu olduğu gibi görüp tasvir etmek, gerçekten lisan-ı nübüvvete has bir hadisedir, tam bir mucizedir.

Resulullah tedricen şu hallerin vukua geleceğini haber vermektedir:

1) Gençlerin taşkınlığı, kadınların azması.

2) Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin terki.

3) Münkerin emredilmesi, ma'rufun yasaklanması.

4) Ma'rufun münker münkerin ma'ruf addedilmesi.

Hadisin siyakından şu husus anlaşılmaktadır: Bu içtimâî ve dinî bozuklukların ilk halkasını, gençlerin ve kadınların ihmal edilerek İslamî terbiye ile yeterince terbiye edilmemesi teşkil etmektedir.

Bu hal zamanla emr-i bi'l-ma'rufun terkine müncer olmaktadır.

Bozulmanın son halkasını ma'rufun münker bilinmesi, münkerin de ma'ruf sayılması teşkil etmektedir.

Bu hal, değerler sisteminin alt-üst olması, tersine dönmesidir. Günümüzde ilericilik, çağdaşlık, laiklik yaftası altında ta'mime çalışılan beşerî değerler sistemi, dinî açıdan ma'rufun münker addedilmesinden başka bir şey değildir. Keza çağdışılık, gericilik, yobazlık, anti laisizm şeklinde ifade edilen hususlar da ma'rufun münker addedilmesinden başka bir mâna taşımaz.

Resulullah'ın gerçek bir mucizesi olarak değerlendirdiğimiz bu hadisinin bir başka dikkat çeken yönü, bu hallere düşecek kimselerin *ümmet* mefhumuna dahil olmasıdır. Yani İslam'ın dışında, gayr-ı müslimlerin kafalarında gelişip, hayatlarında yaşanacak bozukluklar olmayıp, bizzat Müslümanlara intikal edeceğinin bu hallerin Müslümanlarca benimseneceğinin ifade edilmiş olmasıdır.

Dediğimiz gibi, en azından memleketimizde bu halleri son zamanlarda iyice müşahede eder hale geldik.

4787 ١٥ - وعن أبى مالكٍ أو أبى عامرٍ الأشعرى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال:[قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيَكُونَنَّ مِن أُمَّتِى قَوْمٌ يَسْتَحِلُّونَ الحِرَ وَالْحَرِيرَ، وَالْخَمْرَ وَالْمَعَازِفَ، وَلَيَنْزِلَنَّ أَقْوَامٌ الى جَنْبِ عَلَمٍ، تَرُوحُ عَلَيْهِمْ سَارِحَةٌ لَهُمْ فَيَأْتِيهِمْ رَجُلٌ لِحَاجَتِهِ، فَيَقُولُونَ: ارْجِعْ إِلَيْنَا غَداً فَيُبَيِّتُهُمُ اللهُ تَعَالَى، وَيَضَعُ الْعَلَمَ، وَيَمْسَخُ آخَرِينَ قِرَدَةً وَخَنَازِيرَ الى يَوْمِ الْقِيَامَةِ]. أخرجه البخاري.

«الحِر» بكسر الحاء المهملة وبعدها راءٌ مهملة، والمراد به هنا: الزنا.

و« الْعَلَمُ » الجبل والعلامة.

و« تروحُ علَيْهِمْ السَّارِحَةَ » السارحة: المواشى تسرح الى المرعى، وتروح الى أهلها بالعشى.

و« بيتهمُ العدوُّ » إذا طرقهم ليلا وهم غافلون.

15. (4787)- *Ebu Malik* veya *Ebu Amir el-Eş'arî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimden bir kavim, ferci (zinayı), ipeği, içkiyi, çalgıyı helal addedecektir. Bir kısım kavimler de bir dağın eteğine inecekler. Onların sürüsünü, çoban sabahları yanlarına getirecek. (Fakir) bir adam da bir ihtiyacı için yanlarına gelecek. Onlar adama:

"Bize yarın gel!" derler. Bunun üzerine Allah onları geceleyin yakalayıverir ve dağı tepelerine koyarak bir kısmını helak eder. Geri kalanları da mesh ederek kıyamete kadar maymun ve hınzırlara çevirir."[Buhârî, Eşribe 6.]

AÇIKLAMA:

Hadiste zikredilen belanın hakikatı üzere olacağı gibi, mecaz olacağı da kabul edilmiştir. Hakikatı üzere olması mümkündür. Zîra geçmiş milletlerde, benzer hâdiseler vaki olmuştur. Mecaz olması halinde insanların ahvalinin değişmesinden kinayedir. *İbnu Hacer:* "Hakikat olması esastır" der.

4788 ١٦- وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ النَّاسُ يَسْألُونَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِ الْخيْرِ، وَكُنْتُ أَسْألُهُ عَنِ الشَّرِّ، مَخَافَةَ أَنْ يُدْرِكَنِي. فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ إنَّا كُنَّا فِي جَاهِليَّةٍ وَشَرٍّ فَجاءَنَا اللهُ بهـذَا الْخَيْرِ، فَهَلْ بَعْدَ هذَا الْخَيْرِ مِنْ شَرٍّ. قَالَ: نَعَمْ: قُلْتُ: فَهَلْ بَعْدَ ذلِكَ الشَّرِّ مِنْ خَيْرٍ قَالَ: نَعَمْ، وَفِيهِ دَخَنٌ. فَقُلْتُ: وَمَا دَخَنُهُ؟ قَالَ: قَوْمٌ يَسْتَنُّونَ بِغَيْرِ سُنَّتِي وَيَهْتَدُونَ بِغَيْرِ هَدْيِي تَعْرِفُ مِنْهُمْ وَتُنْكِرُ. قُلْتُ: فَهَلْ بَعْدَ ذلِكَ الْخَيْرِ مِنْ شَرٍّ؟ قَالَ: نَعَمْ. دُعَاةٌ عَلى أَبْوَابِ جَهَنَّمَ، مَنْ أَجَابَهُمْ إلَيْهَا قَذَفُوهُ فِيهَا. قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، فَمَا تَأْمُرُنِي إنْ أَدْرَكَنِي ذلِكَ؟ قَالَ: تَلْزَمُ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ

وإمامهم. قُلْتُ: فإن لم يكُنْ جماعةٌ ولا إمامٌ؟ قال: فاعتزِلْ تلك الفِرَق كُلَّها ولو أنْ تَعَضَّ بأصلِ شجرةٍ؛ حتَّىٰ يُدرِكَكَ الموتُ وأنتَ على ذلكَ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

16. (4788)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a halk hayırdan sorardı. Ben ise, bana da ulaşabilir korkusuyla, hep şerden sorardım. (Yine bir gün):

"Ey Allah'ın Resulü! Biz cahiliye devrinde şer içerisinde idik. Allah bize bu hayrı verdi. Bu hayırdan sonra tekrar şer var mı?" diye sordum.

"Evet var!" buyurdular. Ben tekrar: "Pekiyi bu şerden sonra hayır var mı?" dedim.

"Evet var! Fakat onda duman da var" buyurdular. Ben: "Duman da ne?" dedim.

"Bir kavim var. Sünnetimden başka bir sünnet edinir; hidayetimden başka bir hidayet arar. Bazı işlerini iyi (maruf) bulursun, bazı işlerini kötü (münker) bulursun" buyurdular. Ben tekrar: "Bu hayırdan sonra başka bir şer kaldı mı?" diye sordum.

"Evet! buyurdular. *Cehennem kapısına çağıran davetçiler var. Kim onlara icabet ederek o kapıya doğru giderse, onlar bunu ateşe atarlar"* buyurdular. Ben: "Ey Allah'ın Resulü! Ben (o güne) ulaşırsam, bana ne emredersiniz?" dedim.

"Müslümanların cemaatine ve imamlarına uy, onlardan ayrılma. [İmam sırtına (zulmen) vursa, malını (haksızlıkla) alsa da onu dinle ve itaat et!]" buyurdular.

"O zaman ne cemaat ne de imam yoksa?" dedim.

"O takdirde bütün fırkaları terket (kaç)! Öyle ki, bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş bile olsan, ölüm sana gelinceye kadar o vaziyette kal!" buyurdular." [Buharî, Fiten 11, Menakıb 25; Müslim, İmaret 51, (1847); Ebu Davud, Fiten 1, (4244, 4245, 4246, 4247).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten ulema, *İbnu Hacer*'in açıklamasına göre, Müslümanların cemaatine uymanın şart olduğu, asi bile olsalar sultanlara itaatin gerektiği hükmünü çıkarmışlardır.

Beyzâvî der ki: "Mânası şudur: "Eğer yeryüzünde halife yoksa, sana uzlet ve zamanın sıkıntılarına sabır gerekir. "Ağacın köküne dişlerle tu-

tunmak" tabiri meşakkate tahammülden kinayedir. Şu sözde olduğu gibi: "Falan elemin şiddetinden taşı ısırıyor." Veya maksad "uymak"tır. Nitekim bir başka hadiste عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ *"Ona dişlerinizle tutunun"* denmiştir. Önceki mânayı bir başka hadisteki فَإِنْ مُتَّ وَأَنْتَ عَاضٌّ عَلَى جِذْلٍ خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تَتَّبِعَ أَحَداً مِنْهُمْ *"Sen bir köke dişinle tutunmuş vaziyette ölsen, o (fitne cemaatlerinden) birine uymandan hayırlıdır"* ifadesi teyid eder."

İbnu Battal der ki: "Müslümanların cemaatine uyup, zalim imamlara isyanı terk etmek gerektiği görüşünde olan fakihler cemaatine bu hadiste hüccet vardır. Çünkü, hadis sonuncu taifeyi, "Cehennem kapılarına davet ediciler" olarak vasfetti. Onlar hakkında, "Bazı işlerini iyi (maruf) bulursun, bazı işlerini de kötü (münker) bulursun" demedi. Bunlar öyle olmazlar, bunlar hak üzere değildirler. Buna rağmen cemaate uymayı emretti."

Taberî der ki: "Bu emir ve cemaat hususunda ihtilaf edilmiştir. Bir grup alim: "Bu emir vacip ifade eder. "Cemaat"ten murad da, sevad-ı azam (yani ekseriyet)tir" demiştir." Taberî, sonra İbnu Mes'ud'dan bir fetva kaydeder: "Hz. Osman katledildiği zaman kendisine vaki olan bir sual üzerine: "Sana cemaate uymayı tavsiye ederim. Zîra Allah Teala hazretleri, ümmet-i Muhammed'in hepsini dalalete atıcı değildir" diye tavsiye-de bulunur. Bir grup da şöyle der: "Cemaat"ten murad Sahabe'dir; sonraki nesiller değil." Bir grup da: "Onlardan murad ehl-i ilimdir. Zira Allah Teala hazretleri alimleri halk için bir hüccet kılmıştır. İnsanlar din meselesinde onlara tabidirler" demiştir.

Taberî, bu farklı görüşleri kaydettikten sonra der ki: "Doğru olanı şudur: "Hadisten murad, emir tayininde (ehl-i hal ve akdin) içtima etmiş bulunduğu kimseye itaat etmekte olanların cemaatine uymaktır. Kim biatını bozarsa cemaatten ayrılmış olur." Devamla der ki: "Hadiste şu hüküm de var: "İnsanlar imamsız kalır ve insanlar bu yüzden fırkalara ayrılırsa, kişi şerre düşmek korkusuyla elinden gelirse bu fırkalardan hiçbirine katılmaz. Diğer hadislerde gelen ifadeler de bu hükme uyarlar. Bu hüküm esas alınınca zahirinde ihtilaf olan hadisler de telif edilmiş olur."

İbnu Ebî Cemre hadisten başka incelikler çıkarır:

★ "Bu hadiste, kullardan herbirini dilediği şekilde istihdam edişinde kullar hakkındaki Allah'ın hikmeti gözükmektedir. Şöyle ki: Ashab'ın çoğuna, bizzat amel etmeleri ve başkalarına da tebliğ etmeleri için, hayırdan sual etmeleri sevdirildiği halde, Huzeyfe (radıyallahu anh)'ye de bizzat çekinmesi ve Allah'ın kurtuluşunu irade ettiği kimselerden de def'ine sebep olması için şerden sual etmesi sevdirilmiştir.

★ Hadisten, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sadırının genişliği ve herkese her ne sorarsa uygun cevap verebilecek kadar her hususa müteallik ahkâmı bildiği de görülmektedir.

★ Hadisten şu netice de çıkarılmaktadır: Her kime bir şey sevdirilirse, o kimse, bu hususta başkasını geçer. Bundandır ki, Hz. Huzeyfe, başkasının bilmediği şeyleri bilen sahib-i sır idi. Öyle ki, münafıkların ismini ve müstakbel hadiselerin birçoğunu bilmekte idi.

★ Hadisten elde edilen bir diğer nafi prensip ta'lim edebine girmektedir; talebeye, çeşitli mübah ilimlerden hangisine meyletmişse onu öğretmek esas alınmalıdır. Çünkü, talebenin onda başarılı olma ve hakkından gelme şansı daha kuvvetlidir.

★ Hadis, hayır yolunu gösteren her şeye hayır, şerre sevkeden herşeye de şer dendiğini de ifade eder.

★ Kim, Kur'an ve sünnet varken bir başka şeyi din için asıl yapar da Kur'an ve sünneti ikinci plana atar ve bu ihdas ettiği şeye tabi kılarsa, yapılan bu iş zemmedilir, kabul edilmez.

★ Bâtılı ve nebevî hidayete muhalefet eden her şeyi reddetmek vaciptir. Sünnete muhalif olan şeyi, makamı yüksek veya alçak her kim söylemiş olursa olsun, hükmü birdir, merduddur."

4789 ١٧– وعن عبدالرّحمٰنِ بن عبدِ ربّ الكعبة. قالَ: [دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فإذَا عَبْدُاللّٰه بنُ عَمْرِو بْنُ الْعَاصِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهمَا جَالِسٌ في ظِلِّ الْكَعْبَةِ، وَالنَّاسُ في ظِلِّ الْكَعْبَة مُجْتَمِعُونَ إلَيْه فَجَلَسْتُ إلَيْه. فقَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللّٰه ﷺ في سَفَرٍ، فنَزَلْنَا منْزِلاً فَمِنَّا مَنْ يُصْلِحُ خِبَاءَهُ وَمِنَّا مَنْ يَنْضَدُ رَحْلَهُ، وَمِنَّا مَنْ هُوَ في جَشْرِهِ، إذْ نَادَى مُنَادِى رَسُولِ اللّٰه ﷺ: الصَّلاَةُ جَامِعَةً، فَاجْتَمَعْنَا إلَيْه. فقَالَ: إنَّهُ لَمْ يَكُنْ نَبِيٌّ قَبْلِي إلاَّ كَانَ عَلَيْهِ أنْ يَدُلَّ أُمَّتَهُ على خَيْرِ مَا يَعْلَمُهُ لَهُمْ، وَيُنْذِرَهُمْ شَرَّ مَا يَعْلَمُهُ لَهُمْ، وَإنَّ أُمَّتَكُمْ هذِهِ جُعِلَ عَافِيَتُهَا في أوَّلِهَا، وَسَيُصِيبُ آخِرَهَا بَلاَءٌ، وَأُمُورٌ تُنْكِرُونَهَا، فَتَجِئُ فِتْنَةٌ فَيُزَلِّقُ بَعْضُهَا بَعْضاً. فَيَقُولُ الْمُؤْمِنُ: هذِهِ مُهْلِكَتِي. ثُمَّ تَنْكَشِفُ وَتَجِئُ الْفِتْنَةُ. فَيَقُولُ الْمُؤْمِنُ: هذِهِ هذِهِ. فَمَنْ أحَبَّ أنْ يُزَحْزَحَ عَنِ النَّارِ وَيُدْخَلَ الْجَنَّةَ، فَلْتَأْتِهِ مَنِيَّتُهُ وَهُوَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ، وَلْيَأتِ الى النَّاسِ مَا يُحِبُّ أنْ يُؤْتىٰ إلَيْه،

وَمَنْ بَايَعَ إِمَامــاً فَأَعْطَاهُ صَفْقَةَ يَدِهِ وَثَمَرَةَ قَلْبِهِ فَلْيُطِعْهُ مَا اسْتَطَاعَ. فَــإِنْ جَاءَ آخَرُ يُنَازِعُهُ فَاضْرِبُوا عُنُقَ الآخَرِ. قَالَ: فَدَنَوْتُ مِنْهُ. فَقُلْتُ: أَنْشُدُكَ اللّٰهَ، أَأَنْتَ سَمِعْتَ هذَا مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَــأَهْوَىٰ إِلَى أُذُنِهِ وَقَلْبِهِ بِيَدِهِ؛ وَقَالَ: سَمِعَتْهُ أُذُنَاىَ، وَوَعَاهُ قَلْبِى. فَقُلْتُ: إِنَّ ابْنَ عَمِّكَ مُعَاوِيَةَ يَأْمُرُنَا أَنْ نَأْكُلَ أَمْوَالَنَا بَيْنَنَا بِالْبَاطِلِ، وَنَقْتُلَ أَنْفُسَنَا، وَاللّٰهُ تَعَــالى يَقُولُ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلاَ تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمــاً. فَسَكَتَ عَنِّى سَاعَةً؛ ثُمَّ قَالَ: أَطِعْهُ فِي طَاعَةِ اللّٰهِ، وَاعْصِهِ فِي مَعْصِيَةِ اللّٰهِ]. أخرجه مسلم والنّسائى.

«الْجَشَرُ» هنا: المال من المواشى التي ترعى حول البيت، ولا تروح الى أهلها ليلا.

و«يَزْلِقُ بَعْضُهَا بَعْضاً» أى يدفعه بسرعة وُروده عليه.

وروى «يُزْهِقُ». بالهاء بدل اللام.

و«الإزهاقُ» الاعجال.

17. (4789)- *Abdurrahman İbnu Abdi'l-Ka'be* anlatıyor: "Mescide girmiştim. Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ)'yı gördüm, Ka'be'nin gölgesinde oturuyordu. Ka'be'nin gölgesinde birçok kimse ona müteveccih olarak oturmuştu. Ben de ona doğru oturdum. Şunu anlattı:

"Bir seferde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraberdik. Bir yerde konakladık. Kimimiz çadırını tamir ediyor, kimimiz yerini düzlüyor,[24] kimimiz hayvanlarını güdüyordu. Derken Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın münadisi seslendi: "es-Salatu câmia: Haydin namaza!" Resulullah'a gittik, yanında toplandık. Şöyle buyurdular:

"Benden önce her peygamber, ümmeti için hayır bildiği şeyi onlara öğretmekle mükellef idi. Onlar için şer bildiği şeyden de onları inzar etmesi (korkutması) gerekli idi. Bilesiniz, şu ümmetinizin afiyeti önce gelenler hakkında kesin kılınmıştır. Sonrakiler belaya ve kötü addedeceğiniz birkısım hallere maruz kalacaklardır. Birbirini takip eden fitneler gelecek. Mü'min: "Bu fitne helakimdir" diyecek. Sonra bu kalkacak, başka bir

24- "Kimimiz yerini düzlüyordu" ibaresi, zikrettiğimiz kaynaklarda mevcut değil.

fitne gelecek. "Helakim işte bundan, işte bundan" diyecek. Öyleyse, kim ateşten uzak kalmayı ve cennete girmeyi dilerse, Allah'a ve ahiret gününe inanır olduğu halde ölümü karşılasın. İnsanlara, onların kendisine nasıl muamele etmelerini dilerse öyle muamelede bulunsun. Kim bir imama biat edip samimiyetle sadakat sözü vermiş ise, elinden geldikçe ona itaat etsin. Bir başkası gelip, önceki ile münazaaya girişecek olursa sonradan çıkanın boynunu uçurun."

Ravi (Abdurrahman) der ki: "Abdullah İbnu Amr'a yanaştım ve:

"Allah aşkına söyle. Bu anlattıklarını bizzat kendin Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittin mi?" dedim. Sorum üzerine eliyle kulak ve kalbini tutarak:

"Evet kulaklarım işitti, kalbim de belledi" dedi. Ben:

"Ama, amcaoğlun Muaviye, bize mallarımızı aramızda batıl bir şekilde yememizi, birbirimizi öldürmemizi emrediyor. Halbuki Allah Teala hazretleri (mealen): **"Ey iman edenler! Birbirinizin malını haram şekilde yemeyin; ancak karşılıklı rıza ile yaptığınız ticaret başkadır. Birbirinizi ve kendinizi öldürmeyin. Canlarınızı da boşu boşuna tehlikeye atmayın. Şüphesiz ki Allah size merhametlidir"** (Nisa 29) buyuruyor" dedim. Biraz sustu sonra:

"Allah'a itaatte ona itaat et, Allah'a isyanda ona isyan et!" dedi."

[Müslim, İmaret 46, (1844); Nesâî, Bey'at 25, (7, 153); Ebu Davud, Fiten 1, (4248); İbnu Mace, Fiten 9, (3956).]

AÇIKLAMA:

Hadis, izah gerektirmeyecek kadar açık. Ancak son kısımdan, konuşmanın *Hz. Muaviye* (radıyallahu anh) zamanında geçtiği anlaşılmaktadır. Bu durumda, icraatı ve hatta meşruiyeti bazı dedikodulara sebep olan halife *Hz. Muaviye*'ye itaat hususunu gündeme getirmektedir. Anlaşılan, hadisin ravisi Abdurrahman, *Hz. Muaviye*'nin emirlerine itaatın caiz olup olmayacağı hususunda mütereddittir. Bu tereddütünü, yeri gelmişken Abdullah İbnu Amr İbni'l-As'a, Hz. Muaviye aleyhinde ayet-i kerimeyi de delil kılarak sorar. Ancak yüce sahabi İbnu Amr, fitne hususundaki İslam'ın fetvasını verir:

"Allah'a itaat etmeyi tazammun eden emirlerinde itaat edin. Allah'a isyan mânasını taşıyan emirlerinde isyan edin!"

Hadiste geçen "isyan etmek"ten murad "Allah'a isyanı mucip olan emirlere uymayın, o çeşit emirlerini icra etmeyin!" mânasındadır. Çünkü,

ulema zalim imamı devirme mânasındaki isyana çok kayıtlarla fetva vermiştir. Bu hususa daha önce temas etmiş idik. (2. cilt, 287-300. sayfalar).

4790 ١٨– وعن جابرٍ رَضِيَ اللهُ عَنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُوشِكُ أَهْلُ الْعِرَاقِ أَنْ لاَ يَجِيءَ إِلَيْهِمْ قَفِيزٌ وَلاَ دِرْهَمٌ. قِيلَ: مِنْ أَيْنَ؟ قَالَ: مِنْ قِبَلِ الْعَجَمِ يَمْنَعُونَ ذلِكَ. ثُمَّ قَالَ: يُوشِكُ أَهْلُ الشَّامِ أَنْ لاَ يَجِيءَ إِلَيْهِمْ دِينَارٌ وَلاَ مُدْيٌ. قِيلَ: مِنْ أَيْنَ ذلِكَ؟ قَالَ: مِنْ قِبَلِ الرُّومِ. ثُمَّ سَكَتَ هُنَيْهَةً]. أخرجه مسلم.

« القَفِيزُ » مكيال بالعراق وهو ثمانية مكاكيك.

و« الْمُدْيُ » مكيال لأهل الشام يسع خمسة وأربعين رطلا، والمعنى أن أهل الذمة يمتنعون من أداء الجزية.

18. (4790)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Irak ehline bir ölçeklik yiyecek ve tek dirhemlik paranın gelmeyeceği zaman yakındır!" buyurmuşlardı.

"Nereden?" diye soruldu.

"Acem diyarından. Onlar bunu yasaklayacak" buyurdu ve devamla:

"Şam ehline de tek dinarlık paranın ve bir ölçeklik yiyeceğin gelmeyeceği zaman yakındır!" buyurdular. Yine:

"Bu nereden gelmeyecek?" diye soruldu.

"Rum cihetinden!" buyurdular. Sonra (Hz. Cabir) bir müddet sustu (ve ilave etti: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dedi ki:

"Ümmetimin sonunda bir halife gelecek; malı sayı ile değil, avuç avuç dağıtacak!]" [Müslim, Fiten 67, (2913).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, ehl-i zimmenin yani İslam memleketinde yaşayan gayr-ı müslim vatandaşların cizye (vergi) vermekten imtina edeceklerini ifade eder. Bu, iki sebebe dayanır:

★ Gayr-ı müslimlerin Müslüman olmaları: "Bu durumda cizye vermezler, zekat verirler."

★ Onlar gayr-ı müslim kaldıkları halde, devletin zayıflaması sebe-

biyle vergi alamaz veya o diyarlar şu veya bu şekilde İslam hakimiyetinden dışarıda kalır.

Hadis bu ihtimallerin hangisi olacağını tasrih etmiyor.

2- Hadisin Müslim'deki aslı daha uzundur. Teysir'in hazfettiği kısmın tercümesini köşeli parantez içerisinde kaydettik.

3- Hadiste geçen *kafiz* ve *müdy* kelimelerini ölçek olarak ifade ettik; miktarları üzerinde durmadık. Zîra, hadiste bir miktar tesbiti mevzubahis değil. Kafiz Irak'ta kullanılan, müdy de Suriye'de kullanılan bir hacim ölçeğidir.

4791 ١٩– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَكُونُ في آخِرِ أُمَّتِى خَلِيفَةٌ يَحْثِي الْمَالَ حَثْياً لاَ يَعُدُّهُ عَدّاً. قِيلَ لأَبِى نَضْرَةَ وَأَبِى الْعَلاَءِ: أَتَرَيَانِ أَنَّهُ عُمَرُ بنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ؟ قَالاَ: لاَ]. أخرجه مسلم.

19. (4791)- Yine *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimin sonunda bir halife gelecek, malı sayarak değil, avuçlayarak dağıtacak."

Hadisi (Hz. Cabir'den rivayet eden) Ebu Nadre ve Ebu'l A'la'ya:

"Bunun Ömer İbnu Abdilaziz olmasına ne dersiniz?" diye sorulmuştu. Onlar:

"Hayır, (değildir)!" dediler. [Müslim Fiten 67, (2913).]

AÇIKLAMA:

Ömer İbnu Abdilaziz'in hayatından bahsederken belirttiğimiz üzere, onun devlet idaresine getirdiği adalet, tatbik ettiği sıkı iktisad, israfla mücadele ve sünnetin tam tatbiki gibi müsbet icraatları sonunda her sahada fevkalade düzelmeler olmuş, kısa zamanda iktisadî hayat değişmiş; Mısır gibi birkısım beldelerde zekat verilecek adam bulunamayacak kadar bolluk müşahede edilmiştir. Bu sebeple bazı hadislerde, ahirzamanda çıkacağı haber verilen Mehdî, Müceddid gibi müsbet şahsiyetin *Ömer İbnu Abdilaziz* olduğu, daha onun sağlığında ulema tarafından söylenmiş, halk tarafından tasvip görmüştür. Mudakkik âlimlerimizden Suyutî merhum, kendi zamanına kadar, İslam âleminin her sınıf insanında görülen mehdileri zikrederken ikinci hicrî asrın mehdisi olarak Ömer İbnu Abdilaziz'i kaydeder.

Şu halde sadedinde olduğumuz rivayet, *Hz. Cabir*'in rivayetinde "malı sayarak değil, avuç avuç verecek olan" ahirzaman halifesinin *Ömer İbnu Abdilaziz* olduğu hususunda bir kanaatin ortaya çıktığını göstermektedir.

4792 ٢٠ - وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مُنِعَت الْعِرَاقُ قَفِيزَهَا وَدِرْهَمَهَا، وَمُنِعَتِ الشَّامُ مُدْيَهَا وَدِينَارَهَا، وَمُنِعَتْ مِصْرُ أَرْدَبَّهَا وَدِينَارَهَا، وَعُدْتُمْ مِنْ حَيْثُ بَدَأْتُمْ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، شَهِدَ عَلَى ذٰلِكَ لَحْمُ أَبِى هُرَيْرَةَ وَدَمُهُ].

أخرجه مسلم وأبو داود.

و« الأردَبُّ » مكيال لأهل مصر: يسع أربعة وعشرين مناً، وأربعة وعشرين صاعاً على أن الصاع خمسة أرطال وثلث.

وفي هذا الحديث إخبار من النبي ﷺ بما لم يكن وهو في علم الله كائن فخرج لفظه على لفظ الماضى تحقيقاً لوقوعه وحدوثه، وفي إعلامه به قبل وقوعه دليل من دلائل النبوة، وفيه دليل على ما وظفه عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ على الكفرة من النصارى من الجزية ومقدارها.

وقوله « مُنِعَتْ » له معنيان: أحدهما أنهم سيسلمون ويسقط عنهم ما وظف عليهم بإسلامهم، والثاني أنهم يرجعون عن الطاعة فيمنعون ما في أيديهم.

20. (4792)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Irak'a ölçeği ve dirhemi verilmeyecek. Şam'a da ölçeği ve dinarı verilmeyecek. Mısır'a da ölçeği ve dinarı verilmeyecek. Başladığınız yere döneceksiniz" buyurdu ve üç kere tekrar etti. Buna Ebu Hüreyre'nin eti ve kanı şahit oldu." [Müslim, Fiten 33, (2896); Ebu Davud, Harac 29, (3035).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, üç beldede cari olan ölçü ve para birimlerini zikretmektedir:

★ *Kafiz:* Irak bölgesinde kullanılan ölçeğin adıdır. Sekiz mekkuk miktarındadır. *İbnu'l-Esir*, en-Nihaye'de *Mekkuk*'un müdd mânasında kullanıldığını, miktarı hakkında ihtilaf edildiğini belirtir.

★ *Müdy:* Şam, yani Suriye bölgesinde kullanılan ölçeğin adıdır. Hacminin 45 rıtl tuttuğu belirtilir.

★ *İrdebb:* Bu da Mısır'da kullanılan ölçeğin adıdır. Bir sa' $5\frac{1}{3}$ rıtl olma hesabıyla yirmi dört sa' miktarında bir hacme sahiptir.

★ *Rıtl:* Bazı hesaplaşmalara göre 2564 gram bir ağırlığa tekabül etmektedir.

★ *Dirhem:* Gümüş paranın adıdır.

★ *Dinar:* Altın paranın adıdır.

2- *İbnu'l-Esir*, el-Camiu'l,Usul'da hadisle ilgili olarak şu açıklamayı sunar: "Hadisin iki mânası var:

1) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada, onların (Irak, Şam, Mısır ahalisinin) Müslüman olacaklarını haber vermiş olmaktadır. Böylece onlar üzerindeki borçlar Müslüman olmalarıyla düşecektir. Müslümanlıkları, üzerlerindeki borçları ödemelerine mani olacaktır. Buna hadiste geçen: *"Başladığınız yere döneceksiniz"* ibaresiyle istidlal edilmiştir. Çünkü, onların bidayeti Allah'ın ilminde, kazasında ve kaderinde: "Onlar Müslüman olacaklar" şeklindedir. Böylece başlamış oldukları yere dönmüş oldular.

2) İkinci mâna şudur: "Onlar taatten yüz çevirecekler." Bu mânayı Buharî'nin Sahih'inde tahric ettiği şu hadis te'yid eder: كَيْفَ اَنْتُمْ اِذَا لَمْ تَجْتَبُوا دِينَاراً وَلاَ دِرْهَماً *"Siz, dirhem ve dinar toplayamadığınız zaman ne yapacaksınız?"* demişti. Kendisine: Bunun olacağını nereden biliyorsun? denildi.

"Evet, nefsim yed-i kudretinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, bunu sadık ve masduk (doğru söyleyen ve söylediğinde İlahî tasdike mazhar olan) zatın sözünden naklediyorum!" dedi. Kendisine yine soruldu: "Bu niye olacak?"

"Allah'ın haramı, Resulü'nün zimmeti (garantisi) ihlal edilir. Allah da ehl-i zimmenin kalbine katılık verir. Onlar da ellerindekini vermezler."

Sadedinde olduğumuz hadisle ilgili olarak, İbnu Deybe de şunu kaydeder: "Bu hadiste henüz vukua gelmemiş, fakat ilm-i İlahî'de mevcut olan şeyin ihbarı var. Resulullah, istikbalde olacak vak'ayı, olmuş bir hadiseyi haber verme üslubuyla (mazi fiiliyle) beyan etmektedir. Bu üsluba, hadisenin kesin şekilde vukuunu ifade etmek için başvurulur. Hadisenin vukuundan önce bildirilmesinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın peygamberliğinin delili mevcuttur. Keza bu hadiste, Hz.

Ömer'in Hıristiyan kâfirlerine cizye borcu yüklediği ve miktar tayin ettiği hususunda da delil mevcuttur."

4793 ٢١ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ عَرْشَ إبْلِيسَ عَلَى الْبَحْرِ، فَيَبْعَثُ سَرَايَاهُ فَيَفْتِنُونَ النَّاسَ، وَأَعْظَمُهُمْ عِنْدَهُ مَنْزِلَةً أَعْظَمُهُمْ فِتْنَةً، يَجِيءُ أَحَدُهُمْ فَيَقُولُ فَعَلْتُ كَذَا وَكَذَا. فَيَقُولُ: مَا صَنَعْتَ شَيْئاً. ثُمَّ يَجِيءُ أَحَدُهُمْ. فَيَقُولُ: مَا تَرَكْتُهُ حَتَّى فَرَّقْتُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ امْرَأَتِهِ فَيُدْنِيهِ مِنْهُ وَيَلْتَزِمُهُ. فَيَقُولُ: نِعْمَ أَنْتَ]. أخرجه مسلم.

21. (4793)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İblis'in arşı deniz üzerindedir. Oradan askerlerini gönderip insanları fitneye atar. Bunlardan, yanında mertebece en yüksek olanı en büyük fitneyi çıkarandır. Askerlerinden biri gelip: "Şunu şunu yaptım!" der. İblis: "Hiçbir şey yapmamışsın!" der. Sonra bir diğeri gelip: "Ben falanı(n peşini) hanımıyla arasını açıncaya kadar bırakmadım!"* der." [Müslim, Münafikûn 66-67, (2813).]

4794 ٢٢ – وعن أبي الْبختري. قال حَدَّثَنِي من سمع النبي ﷺ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَنْ يَهْلِكَ النَّاسُ حَتَّى يَعْذُرُوا، أوْ يُعْذِرُوا مِنْ أَنْفُسِهِمْ]. أخرجه أبو داود.

ومعنى «يَعْذِرُوا» أى لا يهلكهم الله حتى تكثر ذُنُوبُهُمْ وعيوبهم فتقوم الحجة عليهم ويتضح لهم عذر من يعاقبهم.

22. (4794)- *Ebu'l-Bahterî* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinleyen bir zatın bana anlattığına göre Resulullah demiştir ki:

"İnsanlar, günahları çoğalmadıkça helak olmayacaklardır." [Ebu Dâvud, Melahim 17, (4347).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, sahabi müphem kalmış ise de, *İbnu Cerîr et-Taberî*'nin tefsirinde *Abdullah İbnu Mes'ud* olduğu belirtilmiştir. Hadisin bu ikinci veçhinde, Abdullah bu hadisi Resûlullah'tan nakledince, "Bu nasıl olur?" diye sorulmuş, o da şu ayeti okumuştur: (Meâlen:) **"Kendilerine azabımız geldiği zaman çağırışları "Biz hakikaten zalimlerdendik" demelerinden başka (birşey) olmadı"** (A'raf 7).

2- Hadiste, özür fiilinin iki farklı kullanışı sebebiyle ravinin tereddüdüne yer verilmiştir. Ancak mânaya farklılık tesir etmemektedir.

4795 ٢٣– وعن سلمة بن الأكوع رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ سَلَّ عَلَيْنَا السَّيْفَ فَلَيْسَ مِنَّا]. أخرجه مسلم.

23. (4795)- *Seleme İbnu'l-Ekva* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bize kılıç kaldırırsa bizden değildir."* [Müslim, İman 162, (99).]

4796 ٢٤– وعن أبي مُوسىٰ وابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهم قالا: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ حَمَلَ عَلَيْنَا السِّلاَحَ فَلَيْسَ مِنَّا]. أخرجه الشيخان والترمذي. وأخرجه النسائي عن ابن عمر فقط.

قوله: «فليسَ منا» أى إذا حمله على المسلم لكونه مسلماً فليس بمسلم. فأما إذا حمله لغير ذلك فمعناه ليس مثلنا وليس متخلقاً بأخلاقنا وأفعالنا.

24. (4796)- *Ebu Mûsa* ve *İbnu Ömer* radıyallahu anhüm anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bize karşı silah taşırsa bizden değildir." [Buharî, Fiten7; Müslim, İman 163, (100); Tirmizî, Hudûd 26, (1459).]

4797 ٢٥– وعن عبْدِاللهِ بنِ الزبير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ شَهَرَ سَيْفَهُ ثُمَّ وَضَعَهُ فَدَمُهُ هَدَرٌ]. أخرجه النسائي.

«الهَدَرُ» الذي لا يطلب بثأره.

25. (4797)- *Abdullah İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim kılıcını çeker sonra koyarsa kanı hederdir." [Nesâî, Tahrîm 26, (7, 117).]

AÇIKLAMA:

1- Son üç hadis birbirine yakın hükümler taşımaktadır: Bir mü'minin, bir başka mü'mine silah çekmesi haramdır. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu yasağı farklı üsluplarla ifade buyurmuşlardır. Zira silah çekmek, silah taşımak, silah kaldırmak gibi tabirler umumiyetle vuruşmayı, mukateleyi ifade ederler.

2- *"Bizden değil"* ifadesi iki suretle açıklanmıştır:

1) Silahı, Müslüman kişiye" "Müslüman olduğu için kaldıran" Müslüman değildir. Burada Müslümana silah çekmeyi helâl addetme vardır.

Haramı helal addetmek küfürdür. Bu mânada silah çeken tekfir olunur. Sırf silah çekmesi sebebiyle tekfir olunmaz.

2) Bizim yolumuzda değil, bizim sünnetimiz üzere değil; çünkü bizim sünnetimizde Müslümanın Müslümana silah çekmesi yoktur, helal değildir. Müslümanın Müslümandan yardım görme hakkı vardır. Müslüman kişi, Müslüman kardeşi yolunda mukâtele etmekle mükelleftir, onu öldürmek veya onunla kavga yapmak için silah çekerek korkutma hakkına sahip değildir.

Selef uleması, bu çeşit haberlerin te'vilsiz olarak, ıtlakı üzere beyan edilmesini, zecrin daha beliğ, daha müessir olması için gerekli görür. *Süfyân İbnu Uyeyne,* bu çeşit hadisleri, zahirinden başka mânaya tev'il etmeye karşı çıkarak: *"Onun mânası bizim yaptığımız gibi değil"* derdi. Ona göre, zikredilen vaide, ehl-i haktan bağî (eşkiya) olanlara karşı silah çekenlerin girmez. Bağîlere ve haksız kavgayı başlatanlara silahla karşı koymak caizdir.

FİTNENİN VASIFLARI:

Buraya kadar kaydettiğimiz hadislerde, muhtelif fitnelerin vasıfları dağınık olarak zikredilmiştir. Ancak, bunların birkısım açıklamalarla birlikte sistemli olarak topluca zikrinde fayda umuyoruz.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kendisinden sonra ortaya çıkacak fitneleri haber verirken bunların ana vasıflarını belirtmiştir. Daha önce de söylediğimiz gibi, fitne, fesat, anarşi gibi beşerî münasebetlerde ortaya çıkan bozulmalar, içtimâî hayatta gelişmiş olan birtakım kötü şartların tabî bir sonucudur, içtimâî bir marazdır.

Öyle ise bu şartlar cemiyette gelişip hakim duruma geçince bunların ferdî davranışlarda tahrîk edeceği menfî tezahürleri önceden tahmin edilebilir neler olacağı söylenebilir. Bu sebeple fıtrat kanunlarına, insanların tâbi olduğu beşerî ve içtimâî kanunlara marifet ve vukuf kesbeden kimseler, bunları önceden söyleyebilirler. İnsanlar şöyle yaparlarsa arkadan şu durumlar ortaya çıkar, böyle yaparlarsa bu durum ortaya çıkar diyebilirler. Kur'ân ve hadiste bunun pek çok örnekleri vardır. Kur'ân-ı Kerim'de **"sünnetullahın tebdil edilip değiştirilemeyeceğini"** (Ahzâb 62, Fâtır 43, Feth 23) belirten ayetler bunu ifade ederler. Cemiyetlerin ve insanlığın geleceğine dair isabetli tahminler yapan hakîm ve feylesofların varlığı bu söylediklerimizin doğruluğuna yeterli bir şahittir.

İşte, vahye mazhar olan *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm),* in-

san fıtratını bizzat yaratmış, belli kanunlara bağlamış olan Cenab-ı Hakk'ın irşad ve ilhamıyla bunları beyan etmiştir. Vefatından günümüze kadar geçen 1400 yıllık zaman içerisinde cereyan eden hadiseler onun hiçbir sözünü tekzib etmemiştir.

Sözü daha fazla uzatmadan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, kendisinden sonra çıkacak fitnelerin sıfatlarıyla alâkalı ihbaratına geçebiliriz. Ancak, şu hususu bir kere daha belirtelim ki, kaydedeceğimiz evsafın hepsini, her fitnede tam olarak aramak gerekmez. Zîra, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hadislerinde *"el-fitne"* değil *"el-Fiten"* yani sadece bir fitne değil, fitneler mevzubahistir. Öyle ise bu sıfatlardan bazan biri, bazan birkaçı, bazan da hepsi görülebilir.

1- FİTNE YAVAŞ GELİŞİR

Yer yer temas ettiğimiz üzere, fitne içtimâî bir hadisedir. Hiçbir içtimâî hâdise fevrî ve ani bir şekilde zuhur etmez. Belli bir gelişme devresinden geçtikten, belli bir vetireyi takip ettikten sonra ortaya çıkar. Tıpkı bir bitki gibi, onun da bir tohumu vardır. Bu tohumun gelişip meyve vermesi için toprak, su, ısı, ışık gibi çevre şartlarına ihtiyaç vardır. İşte itikadî, ahlakî, iktisâdî, her çeşit beşerî ve içtimâî bozukluklarla beslenip gelişen fitne de kemaline erdiği zaman basit bir sebeple ortaya çıkar. Onun bu zuhuru, yevmî birkısım amillere bağlanabilir. Bu amiller fitneye sebep olmakla suçlanıp mücrim ilan edilebilir. Halbuki, aslında "bu mücrim amil" bardağı taşıran son damla rolü oynamıştır. Fitne ile "o mücrim amil" arasındaki münasebeti, belli bir ölçüde mukarenet veya beraberlik tabirleriyle ifade edebiliriz. Ama sebep ve illet olarak ileri süremeyiz. Bunu söylemek ya -günümüz siyasî hayatında yapıldığı gibi- tecahül veya mualata (demagoji) veya gerçekten içtimâî hadisata yön veren temel prensibi bilmemekten ileri gelir. Eğer yıllarca, çeşitli hocaların hizmetiyle, feyziyle kendini yetiştirip mühendis olan bir kimsenin bu payeyi elde etmesindeki bütün şeref ve minnetin, mezuniyet töreninde kendisine mühendislik diplomasını veren en son şahsa ait kabul edilmesi makul bir davranış mıdır diye sorsak, herkesin "hayır" diyeceği şüphesizdir. İşte, *o mücrim amilin* içtimâî kargaşadaki rolü, bu kimseye diplomayı veren son merciin rolü gibidir.

4767 numarada kaydettiğimiz hadis bu söylediğimizi te'yid eder. Mevzubahs olan rivayete göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, fitnenin gelişmesini şöyle açıklar: *"Fitne insanların kalbine (birden atılmaz). Hasır misali çöp çöp konur, örülür. Hangi kalbe bundan içirilse*

(yani ferdin istek ve iradesi ile tam bir şekilde girerse, bulaşırsa,) onda siyah bir nokta hasıl olur. Hangi kalp de bunu reddederse onda beyaz bir leke hasıl olur."

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), fitnenin amillerinden olan "emanetin kalkışı" ile alâkalı bir açıklamasında, kalpteki bu tedricî değişmeyi daha vazıh bir üslubla tekrar ele alır ve bazı temsillerle zihinlere yerleştirmeye çalışır. Huzeyfe'nin naklettiği bu rivayet Buharî ve Müslim'in ittifak ettiği hadislerdendir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurur ki: *"Emanet (din duygusu, adalet, emniyet) insanların kalplerinin derinliklerine iner (fıtrî olarak onlarda vardır). Sonra Kur'an ve sünnetten aldıkları bilgilerle bunu beslerler, kuvvetlendirirler. Emanetin kaldırılmasına gelince, (bu da yavaş yavaş olur, şöyle ki:) Kişi uyur (fesada bulaşma nispetinde emanet(ten bir miktarı) kalbinden alınır. Öyle ki, emanetin yeri, rengi uçmuş bir yanık izi gibi küçük bir lekeye döner. Kişi bir kere daha uyur, (cemaatten geri kalan da) alınır. Bu sefer geride, senin ayağının üzerinden yuvarlanan kor taneciğinin hasıl ettiği kabarcık gibi bir iz kalır. Bu kabarcık nasıl ki boştur, sana te'sir etmeden söner gider, (aynen öyle de emanetten kalan iz de yaşayışa hiç bir tesir icra etmez). Böylece insanlar alış-veriş (ve günlük yaşayışlarına) gitmek üzere müşkil bir günün) sabahına erişirler. Hemen hemen hiç kimse emaneti eda etmez (dinin istediği şekilde yaşamaz). Zamanla iyiler o kadar azalır ki) parmakla gösterilmeye başlanır ve "Falanca yerde emin bir adam varmış" denir. Bir kimse lehinde "Ne akıllı, ne nezaketli, ne civanmert kişi" diye medh ü sena edilir de o adamın kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunmaz."*

Aynî, bu hadisi izah ederken hadiste, emanetin önce bir zümreden (kavm), sonra bir başka zümreden, azar azar, kısım kısım, bir zamandan öbür zamana -dindeki fesat derecesine göre- alınacağının ifade edildiğini dile getirir ve açıklamasını şu şekilde noktalar:

"Emanetin azar azar gitmesiyle kalp ondan tamamen boşalır. Emanetten bir parça gidince, nurunu da alır götürür, onun yerini yanık izi gibi zulmetten (karanlıktan) bir benek alır. Bundan bir parça daha gidince, oradaki karanlık (büyüyerek) yanık kabarcığı gibi olur. Bu hemencecik kaybolmayan, kısmen sabitleşen bir izdir. Hadiste, kalpte yerleşen nurun bilahere birbiri ardınca kısım kısım çıkarak kaybolup gitmesi, ayak üzerine yuvarlanan kor parçasına benzetilir. Kor gider, fakat yerinde ya-nık kabarcığı bırakır."

2- FİTNE BİR KERE ÇIKTI MI SONU GELMEZ

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, fitneye karşı fazlaca uyarıda bulunmasının sebeplerinden biri de herhalde onun ortadan kalkmayan bir vasfa sahip olmasıdır. Hadislerin beyanından anlaşıldığına göre, herhangi bir yerde, herhangi bir sebeple ne çeşitten olursa olsun bir fitne çıktı mı artık onun açtığı yara bir daha kapanmayacaktır. Fitne, yatışsa, heyecanını yitirse ve sönse bile içtimâî bünyede açılan yaranın izi silinmemekte, kalpler eski berraklık ve sâfiyetine bir daha kavuşamamaktadır. *Resulullah,* bunu bir hadislerinde: *"Ümmetim arasına kılıç girdi mi, artık kıyamete kadar bir daha kaldırılmaz"* diye ifade eder. Fitne ile hasıl olacak fenalığın -küllenmesine rağmen sönmeyen bir kor gibi- sulh ve sükunete rağmen devam edeceğini *Huzeyfe tu'bnu'l-Yemân*'ın bir rivayetinde açık olarak görmekteyiz. Daha önce tam olarak kaydettiğimiz bu rivayette, Huzeyfe, bu şerden sonra tekrar hayır mı diye sorunca Hz. Peygamber, mevzumuzu alâkadar eden şu ilgi çekici cevabı verir: *"Evet gelecek. Ancak bu hayır bulanık olacak."* Rivayetin *Ebu Dâvud*'daki bir veçhinde: *"Bu yerden sonra bulanık bir sulh (hüdne) var"* denilir. Hadisin bütün vecihlerinde yer eden "bulanık" kelimesiyle tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "dahan"dır.

Şârihler, aslen küdûred, yani bulanıklık mânasına gelen bu tabirin açıklanmasına ayrı bir yer verirler. Aliyyu'l-Kâri, şerden sonra gelecek hayrın, diğer bir ifade ile fitneden sonra teessüs edecek sulh ve sükûnun hile, nifak ve hiyanet içerisinde devam edeceğini ifade eder ve devamla: "Şu mâna dahi muhtemeldir; fitneden sonra insanların, emîr olarak başa geçirilen kimsenin etrafında toplanmaları kerhendir, gönül rızasıyla değildir, isteyerek değildir" der.

Zemahşerî, el-Fâik'da *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in zahirî salâh altında bâtınî fesadın devam edeceğini ifade etmek maksadıyla böyle bir misal verdiğini söyler.

İbnu Hacer, dahan kelimesine kin (hıkd), kusur, kalpdeki fesad mânalarının verildiğini ve her üç mânanın da birbirine yakın olduğunu belirttikten sonra şunu söyler: "Hadis, şerden sonra gelen hayrın halis bir hayır olmayacağına, bilakis nakıs ve bulanık bir hayır olacağına işaret etmektedir." İbnu Hacer açıklamalarına devamla, Ebu Ubeyd'in şöyle dediğini kaydeder: "Bu hadisteki muradı bir başka hadis açıklamaktadır: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir diğer sözü şudur: *"İnsanların kalpleri bir daha eski halleri üzerine rücû etmez."*

İbnu Hacer, bu açıklamalardan sonra: "Sanki mâna, "insanların kalbi artık birbirine karşı halisâne olamaz" gibidir" der.

Nevevî'nin açıklamaları da İbnu Hacer'den kaydettiklerimize benzer.

3- GİREN ÇIKAMAZ

Birkısım hadisler, mü'mini fitneye karşı uyarma vazifesini yapmak için, onun ölümü aratacak kadar kötülüğünü ortaya koyarken, bir de, bir girenin bir daha çıkamayacağı yönünün bulunduğunu belirtmektedir. Bu artık o fitnenin iradeleri yenen menhûs zevkinden midir, yoksa fitne teşkilatının (zîra az ilerde bir teşkilat olma durumuna temas edilecektir) baskısı sebebiyle midir, daha başka sebeplerden midir, bu nokta belirtilmiyor. Ama netice şudur: Fitneye giren çıkamıyor. *Ebu Hüreyre* haber vermektedir: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Sağır, dilsiz, kör bir fitne olacak. Kim ona yaklaşırsa, o da bunu kendine çekecek..."* Şarihler, bu hadisten fitneye girenlerin hakla bâtılı ayırmaktan uzak kalacaklarını, kendilerine yapılan nasihata, emr-i bi'l-ma'rûf ile nehy-i ani'l-münkere kulak vermeyeceklerini, hakkı söyleyenlerin bela ve cefalara mâruz kalacağını, fitneye bir parça meyledenleri kendisine şiddetle çekeceğini vs. anlamaktadırlar.

4- FİTNE , FİKRÎ GRUPLAŞMADIR

Bazı hadislerden *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in ümmetin dikkatini çekmeye çalıştığı büyük fitnelerin dine zıt olan fikrî cereyanlar sebebiyle ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır. Burada "dine zıt" kaydını bilhassa tebarüz ettirmek isteriz. Zîra, gayesi Allah'ın rızasını tahsil, hedefi dine hizmet, sünneti ihya olan ve davranışlarında, düşüncelerinde Kur'an ve sünnetin düsturlarından ayrılmayan bir kısım dinî gruplaşmalar her devirde olagelmiştir ve olacaktır da. Hak mezhepler, hak tarikatlar bu söylediğimize misaldir. Birbirlerine hasmane tavır almadıkları, hayırda yarışma vasfını kaybetmedikleri müddetçe bu çeşit gruplaşmaların Kur'an ve sünnetin ruhuna aykırı olmayıp, bilakis muvafık düştüğünü belirterek mevzumuzla alâkalı hadisi kaydediyoruz:

Hz. Peygamber şöyle buyurur: *"Fitne insanların kalbine hasır misali çöp çöp konur. Hangi kalbte, bundan içirilirse onda siyah bir nokta hasıl olur, hangi kalp de bunu reddederse onda da beyaz bir leke hasıl olur. Böylece (cemiyetin fertleri) iki gruba ayrılır. Bir grubun kalbi düz (ve parlak) bir taş gibi beyazdır. Bunlara arz ve semavat baki kaldıkça fitne zarar vermez. Diğer grubun kalbi siyahtır, bulanıktır, tıpkı (ateşte) karar-*

mış tencere gibidir. Ne iyiyi iyi, ne kötüyü kötü kabul eder (cemiyetin hiçbir mânevî değerlerini tanımaz). Heva-yı nefsinden kendisine ne telkin edilirse onu bilir..."

Burada, belli bir fikir sistemi, belli bir görüşe şartlanan insanların tasvir edildiği pek açıktır. Zîra batıl gruplaşmalara dahil olan kimseler için, kendi sistemlerinin, kendi teşkilatlarının iyi dediği dışında iyi, kötü dediği dışında kötü mevcut değildir. Veya bunun dışında bir değer kabul etme hürriyetine sahip değildirler. Hadisteki *"heva-yı nefsinden ne telkin edilirse"* cümlesini, "teşkilattan ne telkin edilirse" şeklinde anlamamıza hiçbir mani yoktur. Çünkü, İlahî ölçülerle değerlendirilmeyen ve ona zıt düşen her şey *"heva"*dır, bu kimden gelirse gelsin farketmez. Hatta Kur'an-ı Kerim'de böylelerinin "hevasını ilahlaştırmakla" itham edildiğini görürüz.[25]

5- YALAN ARTAR

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, zina, hırsızlık, içki gibi fenalığı herkesçe müsellem olan içtimâî afetlerden de beter ilan edip mü'min ve Müslümanlık vasfı ile bağdaştıramadığı yalan (ve iftiranın) fitne zamanında son derece artacağına dikkat çekiyor. Yüzde doksanı yalana dayanan günümüz siyasî hayatının hakiki değerlendirmesini mü'minlerin isabetle yapabilmesi için *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ikazına da muhtacız. Zîra hemen hemen yalan ve iftira üzerine oturtulmuş olan günümüz siyasetinin girmediği Müslüman aile kalmamıştır.

Hz. Peygamberin kıyamet fitnesi zuhur ettiği zaman artacağını haber verdiği "herc"in ne olduğu sorulunca, *İbnu Mes'ud*'dan gelen bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı vermiştir: *"el-Katlu ve'l-kizbu"* yani *"artacak olan herc'ten maksad haksız yere adam öldürmek ve yalan söylemektir."*

6- GERÇEKLERİN İSTİSMARI

Fitne hakkındaki bazı hadislerde, fitne hengâmında, fitnecilerin hep yalan dolanla, batıl sözlerle hareket etmeyip, birkısım gerçeklere de yer verecekleri, daha doğrusu, birkısım hakikatları suret-i haktan görünerek kendi batıl davaları lehine istismar edecekleri beyan edilmektedir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu noktayı, ümmeti için en ziyade korktuğu üç şeyden birini "Kur'an-ı Kerim'i bilen münafık" olarak

25- Bu hadis 4767 numarada daha geniş açıklandı.

ifade ederek tebarüz ettirir. Bu hususu işleyen muhtelif hadislerden biri şöyledir: *"Ben ümmetim için ne mü'minden ne de müşrikten korkarım. Zîra mü'mini, onun imanı kötülük yapmaktan alıkoyar müşriği de küfrü durdurur. Fakat bütün korkum, âlim olan münafıktandır. Hoşunuza gidecek, te'yid edeceğiniz şeyleri söylerler, size zarar verecek işler yaparlar."* Hz. Peygamberin mükerreren ifade ettikleri endişe, saf Müslümanların, masum ve iyi niyetli kimselerin, cazip ve parlak sözlerle münafık, ikiyüzlü, tahripkâr, fitneci kimselerce aldatılmasıdır. Bu meseleye en canlı misal, *Hz. Ali* ile Haricîler arasında cereyan eden bir konuşmadır. Haricîler, halife ve hükümdarın varlığına lüzum olmadığı hususundaki akidelerine delil olarak, Kur'an'dan iktibas ederek *"Lâ hükme illâ lillah"* yani "Hüküm ancak Allah'ındır" cümlesini kendilerine slogan yapmışlardır. Hz. Ali, bunu işitince şu cevabı verdi: "Bu, doğru bir sözdür. Ancak bâtıl adına söylenmiştir."

Sadece Haricîler değil, ta *Abdullah İbnu Sebe* ile başlayıp Karmatîler, Rafizîler, İsmailîler vs. günümüze kadar devam eden bütün fitne hareketleri dinî sloganlarla ortaya çıkmışlardır. Kur'an'ı inkâr değil istedikleri şekilde te'vil ederek cahilleri aldatmışlardır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), "Kur'an'ı bilen münafık" tehlikesine karşı yaptığı uyarı ile, bu canipten gelecek fitnelere parmak basmış olmaktadır. Dindarlığı laftan ibaret kalıp, amele intikal etmeyenlerin durumundan az ileride ayrıca söz edeceğiz.

7- HERKES KENDİ GÖRÜŞÜNÜ BEĞENİR

Hadislerde zikredilen fitne alametlerinden biri de, herkesin kendi görüşünü benimsemesidir. 4758 numaralı hadiste geçtiği üzere, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* mü'minin cemiyet hâdiselerine karışmayarak, kendi hanesine çekilmesini gerektiren durumları sayarken, bilhassa rey sahiplerinin sadece kendi reylerinden (görüşlerinden) hoşlanmasını (yani -ulemanın açıklamasıyla- Kitap, sünnet ve icma tarikiyle gelen hükümlere bakmaksızın, Sahabe ve Tabiin gibi selef-i salihine uymayı terkederek, kendi hevasına göre hüküm yürütmesini) de zikreder.

8- CEHALET ARTAR

"Oku" emri ve kalemin övülmesiyle başlayan İslam'ın en ziyade ehemmiyet verdiği şeylerden biri ilimdir. Mü'min için, imandan sonra ilim gelmelidir. Dini yaşamak, korumak, düşmana galebe çalmak, vs. hep ilimle mümkündür. Hakiki ilmin olduğu yerde din vardır. İman vardır.

Allah korkusu vardır. Kur'an-ı Kerim: **"Kullar arasında Allah'tan en ziyade korkanların ilim sahipleri"** (Fatır 28) olduğunu bildirir. İçki, kumar, ihtikar, zina, yalan, sefalet, fakirlerin ezilmesi gibi bütün içtimâî bozuklukların temelinde Allah korkusunun yokluğunun yatmakta olduğunu kim inkâr edebilir? Ayet, Allah korkusunu ilme bağladığına göre, düzensizliğin olduğu yerde ilmin kalkmış, cehaletin artmış olması gerekir. Nitekim, muhtelif hadislerde bu husus, herhangi bir tekellüf ve dolaylı ifadeye ihtiyaç bırakmayacak şekilde açık olarak beyan edilir: *"Kıyametten önce gelecek fitne devrinde ilim gider, cehalet gelir..."*

9- ŞAŞKINLIK

4767 numarada kaydettiğimiz *Huzeyfe* hadisinden çıkaracağımız bir diğer hüküm, fitne zamanında insanların hakkı batıldan ayırma hususunda geçirecekleri şaşkınlıktır. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından fitnenin kör ve sağır olarak tavsifi, alimlerin, birkısım fitne esnasında insanların şaşkınlık içerisinde kalarak sağduyuları ile hareket edemeyecekleri yorumuna varmalarına sebep olmuştur. Hatta Huzeyfe' den Üsdü'l-Gâbe'de gelen bir başka rivayette, Huzeyfe'nin sözkonusu durumu "fitnenin en dehşetlisi" olarak tavsif ettiğini görürüz: "Bir adam *Huzeyfe*'ye "hangi fitne daha fenadır?" diye sorunca şu cevabı verdi: "Sen hayır ve şer her ikisine birlikte maruz kaldığın zaman hangisini tercih edeceğini bilememendir."

Aslında insanlar mükerremdir, fıtratı icabı hakkı, doğruyu arar. Üstelik Müslümanların ferasetleriyle, imanın verdiği sağduyu ve sezgi hakkı ile temyizde zorluk çekmeyecekleri *Hz. Peygamber* tarafından müjdelenmiştir: **"Mü'minlerin ferasetinden kaçının. Zîra onlar, Allah'ın nuru ile görür."** Bu hadisin, bir ayeti (Hicr 75) tefsir sadedinde irad edildiği de gözönüne alınınca, insanlardaki sağduyunun ehemmiyeti anlaşılır. Bütün bunlara rağmen, fitnenin vasıflarından biri olarak hakla batılı tefrik ettirmeyecek umumî bir şaşkınlığa dikkat çekilmesi, o sırada yaşanacak şartların ağırlığını vurgulamayı gaye edinmiş olmalıdır. Söylediğimiz gibi bu şaşkınlık, bu mefluciyata fitnenin, insanın iradesini elinden alan bir baskı ve korku gücüne sahip disiplinli bir teşkilat eliyle yürütülmesinden midir, yoksa büyük güce sahip propaganda merkezlerinin efkâr-ı umumiyeyi iğfal etmesinden midir kesin bir şey söylenemez. Zamandan zamana mekandan mekana bunlardan biri veya bir başkası veya hepsinin birden rol oynayabileceği açıktır.

10- DİN-SULTAN AYRILIĞI:

İslam dini, dünya işleriyle ahiret işlerini birbirinden ayrı mütalaa etmez. Mü'minin beşerî hayatını ilgilendiren her şey, aynı zamanda dini de ilgilendirir. Bu sebeple şu ameller dinî, şu ameller gayr-ı dinî denemez. Fıkıh kitapları mü'minin amellerini dinî ameller dünyevî ameller diye ayırmaz; ibadat, muamelat vs. şeklinde ayırır ve muamelât zımnında zikrettiği ticaret, ziraat, nikah gibi meseleleri de, ibadat zımnında zikrettiği namaz, oruç gibi meselelerle aynı değerde dinî kabul eder. Zîra hepsi hususunda İlahî emirler, İlahî ölçüler gelmiştir.

Sözgelimi, sathî bir nazarla, namaz ve oruca nisbetle gayr-ı dinî olduğu söylenebilecek bir nevi vergi olan zekat ile namazı Kur'an-ı Kerim, çoğu kere yan yana ve beraber zikreder: **"Namaz kılın, zekat verin"** der.(26)

Hz. Pegyamber daha da ileri giderek, farzlara riayet eden bir Müslümanın, haram olmayan her çeşit günlük muamelâtının, uyumak, yemek yemek ve hatta zevcî muamelede bulunmak nevinden olsun, hepsinin ibadet olacağını söylemiştir.

Bu dünya-ahiret ayrılmazlığının sonucu olarak İslam'da devlet reisliği müessesesi aynı zamanda dinî reisliği de temsil eder. Devlet reislerinin dinin tatbikatına müteallik vazife ve mesuliyetlerden kendilerini uzak tutmaları din açısından bir fitne olarak değerlendirilmiştir. Nitekim *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, bir hadiste şöyle buyurur: *"İhsan ihsanlık vasfını korudukça kabul edin. Fakat bu, dine karşı rüşvet mahiyetini alınca reddedin, almayın. (Maalesef) bunu terketmeyeceksiniz. Dine karşı rüşveti terketmekten sizi alıkoyan şey korku ve fakirliktir. Haberiniz olsun, iman çarkı (ilelebed) dönecektir. Bu çark her nerede dönüyorsa Allah'ın kitabına uygun olarak dönderin. Haberiniz olsun SULTAN VE KİTAP BİRBİRİNDEN AYRILACAKTIR. Sakın sakın siz Kitap'tan ayrılmayın. Haberiniz olsun başınıza öyleleri reis (emîr) olarak geçecek ki, (kendileri için hükmettiklerini sizin için hükmetmeyecekler), onlara itaat etseniz sizi dalalet ve sapıklığa atarlar, itaat etmeyip isyan etseniz, sizi öldürürler."* Cemaatten bazıları sordu. "Ey Allah'ın Resûlü! Pekâla ne yapalım?" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Hz. İsa'nın ümmeti gibi yapın. Onlar, ateşe atıldılar, testerelerle biçildiler (fakat dinlerinden dönmediler). Allah'ın taati uğruna ölmek Allah'a isyan içinde yaşamaktan daha hayırlıdır."

26- Kur'an'da bu çeşit ifadeler *"namaz kıl, zekat ver"* veya *"namaz kılın zekat verin"* veya *"onlar ki namaz kılarlar, zekat verirler"* gibi çeşitli şekillerde gelir.

Bu ihbarlar, İslam tarihinde, değişik beldelerde, farklı zamanlarda kerratla vaki olmuştur. Ahirzamanda çıkıp dinden kopacak umerayı (idarecileri) tanıtma maksadıyla irad buyrulan bir diğer hadiste şöyle buyurulur: *"(Benden sonra) birkısım umera gelecek. Onların batıl sözlerine itiraz edilemez. Bunlar kendilerini şopır şapır ateşe atarlar. Dalalet ve ateşe gitmede birbirlerini takip ederler."* Hadisi rivayet eden *Hz.Muaviye* (radıyallahu anh), halkın itiraz etmesi gereken gayr-i adil bir hükmü, aynı camide aynı cemaate üç cuma üst üste hutbede tekrar eder. Üçüncü seferinde bir itiraz yükselince, kendisinin o zümreden olmadığına hükmederek sevinir ve itiraz eden kimseye iltifatta bulunur.

11- DİN LAFTA KALIR

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in haber verdiği fitne devri gelince din bir isim, resim ve şekilden ibaret kalacaktır. Bir kısım rivayetlerden anlaşılan budur. Dinî emirlerin talim, tatbik ve icralarının gerçekleşmesi için gerekli olan vazifelerin ihmali ve hazırlanması icabeden şartların terki halinde lüzumlu olan müeyyide ortadan kalkınca dinin şekilden ve laftan ibaret kalacağı açıktır ve tabiî bir sonuçtur.

Nitekim hadisler birkısım fitneleri çıkaranların talim ve terbiye gibi her çeşit dinî formasyondan mahrum gençlerden oluşacağını haber verir. Bunlardan, *Hz. Ali*'nin rivayet ettiği mühim bir tanesinde *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, şöyle haber verir: *"Ahirzamanda öyle bir zümre zuhur edecek ki, bunlar yaşça genç, akılca kıttırlar. Bunlar konuştukları zaman mahlukatın en hayırlı sözünden (yani Kur'an-ı Kerim'den ve hadis-i şeriften) bahsederler. Kur'an-ı Kerim'in kendi lehlerine olduğunu zannederler. Halbuki kendilerinin aleyhinedir. Ancak imanları gırtlaklarından öte geçmez. Okun hedefi delip geçmesi gibi, dine girip çıkarlar."*

Yani bugünün tabiratına dökecek olursak, hadisin haber verdiği güruh, sistemli ve köklü bilgilerden mahrum, bir kısım sloganlar ezberletilmiş, akıldan çok his ve heyecana tabi, düşüncesi kıt gençlerdir. Bunlar kendilerine telkin edilip ezberletilen sloganlarla heyecana gelip, tahrik edilirler. Sloganlar ise, en dindar kimselerin bile hoşuna gidecek güzel sözlerdir. Kur'andan bir ayet, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'den bir hadistir. Ancak, bu sloganların yaşayışlarına tesiri yoktur. Şarihlerin belirttiği üzere, bunlar lafta inandıklarını söylerler, kalpleriyle inanmazlar. Zahiren güzel sözler söylerler, hakikat-ı halde söylediklerine muhalif hareket ederler.

Şu hadiste ise bunların asıl maksatlarının dünyalık (mal, mevki,

şöhret, iktidar vs.) olduğu, dini ise, bu maksatla istismar için ağızlarına aldıkları daha sarih olarak ifade edilmektedir: *"Ahirzamanda bir grup insan türeyecek ki, bunlar dinle dünyayı talep edecekler. İnsanlara karşı yumuşak (dindar, dünyayı terketmiş) görünmek için koyun postuna bürünürler. Dilleri şekerden tatlıdır. Kalpleri ise, canavarların kalbi gibidir. Allah onlara şöyle der: "Bana karşı laubalilikte mi bulunuyorsunuz! Şanıma ve azametime kasem olsun ki, ben onlara, kendilerinden (çıkaracağım) öyle bir fitne göndereceğim ki, (değil fiilen fenalıkları işleyenler) içlerindeki iyiler bile şaşkına dönecekler (ne def edebilecekler, ne de ondan paçalarını kurtarabilecekler)."*

12- DİNİN TATBİKATI ZORLAŞIR

Ahirzaman fitnesinin, hadislerde ifade edilen en bariz ve en mühim vasıflarından biri, dine karşı olmasıdır. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın geleceğe ve bilhassa Deccal fitnesine ait ihbarlarda kullandığı teşbihli üslup ve ifadelerden şöyle bir mâna çıkarmak mümkündür: Ahirzamanda ortaya çıkacak birkısım beşerî (hümanist) görüşler ve değerler, dinin yerini almaya çalışacaktır. Kendisine resmen din demese bile ortaya atacağı sistemi, kurmaya çalışacağı nizamıyla akide nokta-i nazarından aynen bir din hüviyetini alacaktır. Öyle bir din ki, kendi dışında kalanlara hayat hakkı tanımayan, diğer dinlerde mevcut olan kendini hak başkalarını batıl ilan eden kıskançlık ve taassuba fazlasıyla sahip yeni bir din. Bu yeni din beşer üstünde mevcut her çeşit İlâhî sultayı kaldırmak amacıyla inkar-ı uluhiyeti akidesine temel yapar. Her çeşit dinî değerin yerine beşerî bir put (heva) dikmeye çalışır. Temel ma'budu madde ve insan olan ladinî bir dindir. Nitekim, komünizmin bu mahiyette olduğu birçok müellifce vurgulanmıştır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu beşerî, bu ârızî ve materyalist sistemin, beşerin heva-yı nefsini putlaştırıp ilahlaştırmakla kalmayıp, İlahî dinle, İslamiyet ile de mücadele edip, ortadan kaldırmaya çalışacağını mü'min ile Müslüman olanları, çeşitli hakaretlere maruz bırakacağını ifade ediyor ki, bunların geçmiş zamanlarda ve hatta günümüzde aynen çıktığını söyleyebiliriz. Komünizmin girdiği yerlerde başta Müslümanlar olmak üzere bütün klasik dinlere inananların çektikleri cümlenin malumudur.

İşte *Hz. Peygamber*, dinini tatbik edebilmek için hakim durumdaki düşman güçlerle mücadele gibi fevkalade, fevkalbeşer şartlara maruz bu "çetin şartlar devri Müslümanı"nı takviye ve teşvik etmeye tebliğatında

hususi bir yer vermiştir. *"İnsanlar öyle bir devir yaşayacaklar ki, o devirde dini üzerine sabretmek, elinde ateş tutmak gibi zordur. Çünkü o devirde mü'min (öyle hakaretlere maruz kalır ki) davarından daha zelil, (daha haysiyetsiz) bir duruma düşer. Bu hakaret ve baskıya birçok insan dayanamaz. Zayıf olanlar, fire vererek, beş paralık menfaat için din ve mukaddesatından rüşvet verme durumuna düşer. Gündüz ve gecelerin akması öyle devir getirecektir ki, o zaman biri kalkıp alenen: "Bir avuç menfati için bize din (ve mukaddesatını) kim satacak?" diye sorar. Bu soruş boşa değildir de: "Birçokları dinlerini çok az bir dünya malı karşılığında satar."*

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu zor şartlar alında dini tatbikatın diğer zamanlardakine nazaran çok daha değerli olduğunu ifade eder: *"Herc, fitne ve insanların ahvalindeki ihtilat ve karışıklıklar zamanında ibadet tıpkı bana hicret etmek gibi büyük sevaba vesiledir."* Bir başka rivayette *Hz. Peygamber*, fitne devrindeki şartların ağırlığını ifade için Ashabına şu hitapta bulunur: *"Siz öyle bir zamanda yaşıyorsunuz ki, sizden biri emredilenlerin onda birini terketse helak olur. Fakat arkadan öyle bir devir gelecek ki, her kim, emredilenlerin onda birini yapsa kurtuluşa erecek."*

4758 numarada kaydedilen hadiste, zor fitne şartlarında dinî salabetini muhafaza edebilenlere normal şartlarda yapılan ibadetin sevapça elli misli vaadedilir: *Hz. Peygamber: "Siz kendi nefislerinizi (ıslah etmeye) bakın"* ayetiyle alâkalı bir soru üzerine *Ebu Sa'lebe*'ye yaptığı açıklama sırasında sözlerini şöyle bitirir: *"...Zira, önünüzde "sabır günleri" var. O zaman sabır, elde ateş tutmak gibidir. O vakit, dini tatbik eden bir kimsenin (amilin) ücreti, onun gibi çalışan elli kişinin ücretine denktir..."* "Bu onlardan elli kişinin ücreti mi?" diye bir kişi sorunca, Hz. Peygamber: *"Bizden elli kişinin ücreti"* diye tasrih eder.

13- İRTİDAT ARTAR

Dinin ta'lim, tedris ve tatbiki resmî himaye ve müeyyideden mahrum kalmaktan öte dindarlar baskı ve hakaretlere de maruz kalınca bunun tabii bir sonucu olarak din hususunda bilgisizlik ve sathîlik ortaya çıkacaktır. Şüphesiz, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in haber verdiği bu durumlar tesadüfi, arizî durumlar değildir. Dine karşı yürütülen bütün bu menfi durumlar, şuurlu, sistemli ve planlıdır. Öyle ise, dine karşı cehaletle birlikte, dini insanlar nazarında düşürmek maksadıyla dine karşı aleyhte propaganda da yapılacaktır.

Şu halde gerçek din bilgisinden mahrumiyete, dinle alâkalı kasıtlı yanlış bilgiler, aleyhte propaganda ve dindarlara baskı ve istihkar da eklenince insanların dinle olan bağı son derece zayıflayacak demektir. O kadar ki, bazan ferdî, bazan da kitle halinde irtidatlar, dinden çıkma vakaları olacaktır. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in fitne ile alâkalı bir kısım beyanları bu söylediklerimizi tasvir eder. *Hz. Cabir* (radıyallahu anh), *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"İnsanlar bu dine kitleler halinde girdiler ve kitleler halinde de çıkacaklar"* dediğini ağlayarak anlatır. Hz. Aişe'nin Müslim'de gelen bir rivayetinde de Hz. Peygamber: *"Gece ve gündüzün akışı Lat ve Uzza'ya ibadeti getirecektir"* der. Müslim'in diğer bir rivayetinde Devslilerin "Zülhalasa" adındaki cahiliye putlarını ihya edecekleri belirtilir. Lat, Uzza, Zülhalasa adlarındaki meşhur cahiliye putlarının Resulullah devrinde param parça edildiği gözönüne alınırsa, bu hadisle, insanların elleriyle yapıp diktikleri putlara, perestiş, ibadet mânasını taşıyan ta'zim ve hürmet göstereceklerinin ifade edildiği anlaşılır. Bu mânayı teyid eden bir başka hadiste: *"Putlar tekrar dikilmedikçe kıyamet kopmaz. Bunu ilk yapacak olan da Tihâme'den bir kal'a ehlidir"* denilir.

Şu rivayet, kıyamete yakın çıkacak bu dinî gerilemeleri cehle bağlar: *"Öyle fitneler olacak ki, o zamanda birkimse, mü'min olarak sabahladığı halde, kafir olarak akşamlar. Allah'ın ilim (vermek sureti) ile ihya edip hayatlandırdıkları müstesna (onlar imanlarını kolay kolay kaybetmezler)."* Hadiste geçen *"Allah'ın ilim ile ihya ettikleri müstesna"* tabiri, bu irtidatların asıl sebebinin cehalet olduğuna dair yukarıda söylemiş bulunduğumuz hususu te'yid eder.

Keza, şu müteakip rivayette zikredilen: *"Dini fiilen tatbik etmede acele davranın.."* kaydı da fitnenin çıkış sebebinin dindeki gevşeklik olduğu, fiilen, ciddî şekilde tatbik eden fertlere fitnenin zarar vermeyeceğini ifade etmektedir. *"Zifiri gece karanlığı gibi çökecek fitneler gelmeden dini fiilen tatbik etmede acele davranın. (Fitne gelince) kişi mü'min olarak sabahlar da kâfir olarak akşamlar, mü'min olarak akşamlar da kafir olarak sabahlar. Bir kısmı, çok az bir dünya menfaati mukabilinde dinini satar."*

Akşamdan sabaha veya sabahtan akşama insanlarda meydana gelen bu süratli değişmelerin sadece dinî temel nasslarda, akidelerde kalmayıp beşerî vicdanlarda bulunması gereken her çeşit değerlere sirayet ettiğini muhtelif rivayetler te'yid eder. Bunlardan birinde: *"...Kişi kardeşinin kanını, ırzını ve malını haram bilerek sabahlar da, kardeşinin kanını, ırzını ve malını helal addederek akşamlar"* buyrulur.

14- ZENGİNLİK ARTAR

Bazı hadislerden kıyamete yakın bütün insanlara şamil fevkalade bir zenginliğin geleceği ifade edilir. Ancak bu zenginlik kıyamet alâmeti olması sebebiyle bir fitnedir, en azından bir fitnenin sebebidir. Belki de daha önce zikri geçen *"refah fitnesi"*dir.

Her halukarda mükerrer hadislerde kıyamete yakın, zekat kabul edecek bir kimse bulunmayacak derecede umumi bir bolluk mevzubahistir: *"Ahirzamanda ümmetim içerisinde bir halife zuhur edecek. Bu halife malı öyle dağıtacak ki, hesabını bile tutmayacak."* Buharî'nin bir rivayetinde malı hesapsızca dağıtacak olan kimse *Hz. İsa*'dır: *"Hz. İsa çıkınca malı cömertçe dağıtır, ama kimse bunu kabul etmez."*

Bir diğer rivayette de *"Sizden birinin sadaka vermek üzere çıkıp, kabul edecek kimseyi bulamayacağı gün gelmezden önce kıyamet kopmaz"* denir.

15- CİMRİLİK ARTAR:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), insanoğlunun madde karşısında hususi bir zaafı olduğuna fazlaca dikkat çeker. Yaratılışından gelen bir hırsla, ölünceye kadar bu tamahkârlığın devam edeceğini belirtir: *"İnsanoğlu ne kadar yaşlansa da ondaki iki arzu genç kalır. Yaşamak arzusu ve madde arzusu." "İnsana iki vadi dolusu altın verilse bir üçüncüyü ister, onun iç boşluğunu ancak toprak doyurur."*

Ondaki bu zaaf şer'î ölçülerle disiplin altına alınmaz, terbiyeden geçirilmezse birkısım içtimâî bozukluklara sebep olur. Bu mal hırsının marazî tezahürlerinden biri cimriliktir. Cimrilik ve mal düşkünlüğüne, bazı fertlere has münferid vak'alar olarak her devirde her cemiyette rastlanır ise de, bunun bir cemiyette umumi ve yaygın bir hal alması normal değildir. Böyle bir durumun bir cemiyette zuhuru, bir kısım içtimâî bozuklukların had safhaya ulaştığının delili ve alâmeti olmalıdır. Hatta *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, cimriliğin yaygınlaşma halini, emr-i bi'l-marufun fayda yerine zarar vereceği ve bu sebeple onu da terk etmeyi gerektiren bir mi'yar olarak değerlendirir: *"..İrşad işini bırakmayın. Aksine ma'rufa uyun, münkeri nehyedin. Ancak, ne zaman mucibiyle amel edilen bir cimrilik peşinden gidilen hevesat görür, inanların (mal, mevki gibi menfaatlere aldanarak) dünyayı ahirete tercih ettiklerine, rey sahiplerinin (Kur'an, hadis ve icmayı bir tarafa iterek) kendi rey ve düşüncelerini beğendiklerine şahit olursan sen o zaman, kendi başının çaresine*

bak, başkasıyla uğraşmaktan vazgeç." 4758 numarada geçen bu hadisten, daha önce temas ettiğimiz sebeplerden ileri gelen içtimâî bozukluklarla birlikte cimriliğin de yaygınlaşacağını anlamaktayız.

16- ASİLLER ÖLDÜRÜLÜR, MEYDAN ADİLERE KALIR

Bir kısım hadisler, fitnede rol oynayacak kimselerin, birinci derecede gençler olduğunu ifade ederken, diğer bir kısım hadisler dahi asaletli, emin, dindar kişilerin helak olacağını bunların yerini gayr-ı mûtemed, hain, çapulcu ve sefih kimselerin alacağını vurgular. Din-sultan ayrılığı, dinin devlet himayesinin dışında bırakılması, dindarlığın elde ateş tutmak kadar zorlaşması gibi birbirini tamamlayan ve takip eden vakaların gelişmesinin tabii bir sonucu olarak cemiyette ortaya çıkacak olan bu durum, 5036 numarada kaydedeceğimiz bir *Tirmizî* rivayetinde şöyle ifade edilir: *"Dünyada insanların en bahtiyarlarını (malca en zengin, yaşayışça en müreffeh, makamca en üstün, nüfuzca en kavi) en adi kimseler teşkil etmedikçe kıyamet kopmaz."*

Hadiste mevzubahs edilen adiliğin neseb ve haseb yönünden olduğu, kullanılan kelimenin nesebi bilinmeyen ahlakî kemâli duyulmayan kimse mânasını da ifade ettiği şarihlerce belirtilir.

Taberânî'nin bir tahricinde *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: *"Fuhuş ve cimrilik ortalığı sarmadıkça, emin ve güvenilir kimseler aşağılanıp, hainlere itimat edilmedikçe, "vuûl" olanlar helak olup, "tuhût" olanlar zuhur etmedikçe kıyamet kopmaz."* Dinleyenler sorar: "Ey Allah'ın Resûlü, *"vuûl"* ve *"tuhût"* da ne demek?" Cevaben: *"Vuûl, insanların ileri gelenleridir, eşrafıdır. Tuhût ise, insanların en düşük olanlarıdır, ayak altında bulunan (adı sanı duyulmamış) bilinmeyen kimselerdir"* der. Hadisin bir başka veçhinde tuhut, adi, düşük ailelerden gelen kimseler olarak açıklanır.

Müslim'de kıyamete yakın vukua gelecek hâdiseleri tasvir eden bir rivayette, şu açıklamaya da rastlarız: "Geriye insanların şerirleri kalır. Bunlar (şerlere ve şehvani hedeflere koşmada) kuşlara, (birbirlerine zulüm ve düşmanlıkta) vahşi hayvanlara benzerler."

Hadis kitaplarında *"Cibril hadisi"* olarak şöhret kazanan meşhur rivayette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine kıyamet alametlerini soran Cebrail aleyhisselam'a, diğer bazı alametler meyanında şunu da zikreder: *"..Yalın ayak başı kabak (halktan gelme, asaletsiz) kimselerin insanlara baş olmaları kıyamet alâmetlerindendir."*

Daha önce fitnenin çeşitlerinden bahsederken kaydettiğimiz bir hadiste, refahtan hasıl olan fitneden sonra insanların, ilmi ve fikri nakıs olduğu için gayr-ı ehil, kararsız bir kimsenin etrafında toplanarak, sulha kavuşacaklarının beyan edildiğini görmüştük. Bu rivayet de fitneden sonra ehliyetsizlerin, zorla, hile ile başa geçeceklerini ifade eder.

Rivayetlerin hepsini zikretmeye gerek yok. Kaydedilenler bize gösteriyor ki, ahirzamanda çeşitli içtimâî bozuklukların neticesi olarak insanlar umumiyetle bozulacak ve kendilerine uygun olarak, bozuk kimseler başlarına geçecektir; *"Her bir kabileyi (milleti) o kabilenin münafıkları sevk ve idare etmedikçe kıyamet kopmaz."*

17- FİTNEDE GENÇLER ROL OYNAR

Yukarıda kaydedilen bir hadiste, en azından bir kısım mühim fitnelerde, tecrübesiz ve kıt düşünceli gençlerin birinci derecede rol oynayacağı, bunların herkesçe makbul ve müsellem olan güzel sözler, ayet ve hadisten alınma parlak düsturlarla ortaya çıkacakları, ancak sözleriyle amellerinin bir ilgisinin olmayacağı belirtilmiştir.

Daha başka hadislerde de, içtimâî ve siyasî hayatta gençlerin birinci planda yer aldıkları devirlerde fitne ve fesadın, emr-i bi'l-maruf gibi şartlara göre farz-ı ayn sayılacak kadar değer kazanmış, son derece mühim bir vazifenin *"terkini gerektirecek"*, defalarca yasaklanmış olan "ölümü isteme"yi meşru kılacak kadar ileri ölçülere varacağı ifade edilmekte, "umera çocuklardan olduğu müddetçe yeryüzünden lanetin kalkmayacağı" belirtilmektedir. Bu mânayı te'yid eden şu hadis de ziyadesiyle manidardır: *"Kıyamet alametlerinden biri de ilmin gençler nezdinde aranmasıdır."* Şu rivayet de *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*' in bu mevzudaki mühim uyarı ve tenbihlerinden biri olmalıdır: "Hz. Peygamber bir defasında *"Çocukların emîrliğinden Allah'a sığınırım"* der. Yanındakiler: "Çocukların emîrliği de nedir?" diye sorarlar. Şu cevabı verir: *"Onlara itaat etseniz (dininizde) helak olursunuz? Şayet isyan etseniz sizi(n dünyanızı) helak ederler; ya malınızı, ya canınızı ya da her ikisini almak suretiyle."*

Bizzat *Buhârî*'de gelen bir rivayette, ümmet-i Muhammed'in helakının Kureyş kabilesinden emîrliğe geçecek çocuklar (gençler) yüzünden geleceği belirtilmiştir. Şarihler aynıyla vaki olduğunu misallerle te'yid ederler.

18- KATL (ÖLDÜRME) VAKALARI ARTAR

Bidayette de belirttiğimiz üzere, fitnede artacağı belirtilen *"herç"* ölüm demektir. Şu halde fitnelerin en bariz vasıflarından biri öldürme

vakalarının artmasıdır. Fitne sırasında kardeş kardeşi öldürecek demektir. *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, Müslümanların bu davranışlara düşmemeleri için, fitnenin bilhasa bu yönüne fazlaca dikkat çekmiştir. Pek çok hadiste görüldüğü üzere, fitneye karışmamayı ısrarla tavsiye edişten maksad, haksız yere kan dökme amellerinden korumayı sağlamaktır. *"...Zîra kişi Müslüman cephesinde olduğu halde, kardeşinin malını yer, kanını döker ve Rabbine isyan eder, hâlıkını inkâr eder ve kendisine cehennem şart olur."*

Fitnede, haksız yere katl vakalarının, kardeşin kardeşi öldürme hâdiselerinin çokca artacağını ifade eden hadisler çoktur. Burada daha önce 4760 numarada zikrettiğimiz hadisin bir parçasını hatırlamakla yetiniyoruz: *"Ey Ebu Zerr, haberin ola. Ölüm insanlara öylesine çok gelecek ki, kabirler hizmetçi ve köleler tarafından inşa edilecek."* Bir Sahiheyn hadisinde "herc artmadıkça kıyamet kopmaz" buyuran Resulullah, "Herc nedir?" sorusuna, "Öldürme, öldürme (katl)!" diye cevap verir.

19- TEŞKİLATLAR ADINA ÖLDÜRME

Fitneyi tasvir zımnında ifade edilen en enteresan hadislerden biri 4780 numarada kaydedilen hadistir: *"Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a kasem ederim ki, insanlar öyle bir devir yaşayacaklar ki, katil niçin öldürdüğünü, maktul niçin öldürüldüğünü bilmeyecek."* "Bu nasıl olacak?" diye sorulduğu zaman Hz. Peygamber şu açıklamayı yapar: *"İşte bu herç-tir. (Buna bulaştıktan sonra) ölen de öldüren de ateştedir."*

Biz bu hadisi, fitne üzerine söylenen enteresan hadislerden biri olarak tavsif ettik. Çünkü, bilhassa memleketimizin yaşamış bulunduğu durumu tasvir etmektedir. Birtakım gizli teşkilatlar tarafından yürütülen anarşik hadiselerde kullanılan şahıslar, kendilerine verilen vazifeyi yapmak zorundadır, sebebini, niçinini soramaz. Mesela halkı yıldırmayı hedef alan bir çok vakada, gelişigüzel kalabalık üzerine, otobüs durağında bekleyenlere yaylım ateşi açılmaktan çekinilmemiştir.

Teşkilatlar adına işlenen ve para mukabili adam öldüren klasik tipteki kiralık katillerden daha gayesiz katiller tarafından sahneye konan bu cinayetleri *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Öldüren niçin öldürdüğünü, ölen niçin öldüğünü bilemez"* şeklinde ifade etmiştir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu hadiste, hassaten teşkilatlarca tertiplenen anarşist cinayetleri tasvir ettiğini te'yid etmek için bu çeşit cinayetleri tahlil eden bir Batılının şu satırlarına göz atalım:

"Anarşist cinayet, siyasî cinayetlerden farklıdır. Kurbanın katil nazarında gerçekten suçlu olması mühim değildir. Hatta kurban suçsuz olduğu nisbette anarşik cinayetin daha mükemmel olduğu söylenebilir. Nitekim bu cinayetlerde mühim olan, tedhiş vasıtasıyla halk üzerinde yılgınlık hasıl etmektir. Kurban edilen kimsenin mevki-i içtimâîsi yüksek olduğu nisbette bu gayeye daha iyi ulaşılır. Zaten tedhişçiler, içtimâî bünyede gedik açabilmek için başa vurmak gereğine inanırlar."

20- EMNİYET VE GÜVEN KALMAZ:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mükerrer hadislerinde, fitne, anarşi devrinde emniyetin kalkacağı, kimsenin kimseye itimat edemeyeceği, emin kimselerle hain kimselerin tefrik edilemeyeceği vs. belirtilir. Bu hususla alakalı olarak Abdullah İbnu Amr'dan gelen bir rivayette, fitnenin çıkacağı devre, *"(İnsanlar arasında emin ve güvenilir kimselerle hain kimseler, salihlerle facirler birbirinden tefrik edilemeyecek kadar) insanların ahde vefaları bozulduğu, itimadın kalktığı zaman.."* olarak tasvir edilir.

Bir başka rivayette, fitneden haber veren *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a *İbnu Mes'ud* sorar: "Ey Allah'ın Resulü, bu fitne ne zaman gelecek?"

"Bu herc (insanların birbirini kırdığı) devirdir."

"Bu kırım devri ne zaman gelir?"

"Bu, kişinin arkadaşına bile itimad edemediği zamandır."

İbnu Mes'ud, bu hadisi Vabısa'ya anlatırken, Vabısa da İbnu Mes'ud'a eyyâmu'l-hercin (kırım zamanının) ne vakit geleceğini sorar. O da muallliminden aldığını belirttiği cevabı tekrar eder: "Kişinin arkadaşlarına bile itimad edemeyeceği zaman."

Bir başka rivayette, cemiyet fertlerinin maruz kaldıkları içtimâî bozukluklar sonunda, dinin **"ahidlerinizi tutun"** (Nahl 91, İsra 34), *"verdiğiniz sözlerde durun"*, *"yalan söylemeyin"* gibi emirlerini unutarak itimat edilmez davranışlara düşecekleri belirtilir: *"Sen, ahidlerini bozan, güvenirliklerini kaybeden mübtezel (ayak takımı) insanların arasında kaldığın zaman ne yapacaksın? O insanlar düzenleri bozulmuş (biri diğerine benzemeyen) her biri her an değişen, ahidlerini bozan, itimad ve emniyetleri suistimal eden kimselerdir."* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu açıklamadan sonra parmaklarını birbirine geçirerek: *"İşte böylesine karışık"* der.

21- ÖLÜM ARANIR:

Büyük fitnenin hususiyetlerinden biri ölümü aratmasıdır. Yukarıda söylediğimiz gibi fitne; içtimâî hastalıkların artması sonucu kargaşanın fiile geçmesidir. Her çeşit dinî ahlakın, aklî ve vicdanî prensiplerin mağlup ve makhur edilip hissiyatın, içgüdülerin, beşeriyetin kemali için daima baskı altında tutulması gereken heva-yı nefsin hakim olmasıdır. Mal ve can emniyetini kaldırıp, katl, hırsızlık ve soygunları artırmaya müncer olan iktisâdî ve içtimâî bozuklukların böylesine artması, hayatın da mânasını kaybettirecektir. Böyle bir ortamda ölenlere gıpta edilmesi mucib-i hayret olmalıdır. Buhari ve diğer kaynakların kaydettikleri bir rivayette *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu durumu şöyle ifade eder: *"Bir insan, ölmüş bir kimsenin kabrine uğrayınca: "Bunun yerinde keşke ben olsaydım" diye temenni etmedikçe kıyamet kopmaz."*

Müslim ve *İbnu Mace*'de gelen bir rivayette bu temenninin dindarlık sebebiyle olmayıp, maruz kalınan belalar, çekilen sıkıntılar sebebiyle olduğu tasrih edilir. Daha başka rivayetlerde insanların, sabredilmesi, elde ateş tutmak kadar zor olan musibet dolu devirler yaşayacakları belirtilir.

Bir başka rivayette, ölümü arattıran bu fitnenin maddî imkanların darlığı ile bir alakasının bulunmadığı, bilakis zenginlik sebebiyle arttığı, hatta bu yüzden insanların fakirliği temenni bile edecekleri tasrih edilir. Daha çok zengin başların derde düşmeye başladığı günümüz ahvaline oldukça yakınlık arzetmesi sebebiyle hadisi aynen kaydediyoruz:

"Siz öyle zaman göreceksiniz ki, o vakit kişi, nasipçe (malca) hafif olmaya gıpta eder, tıpkı şimdi sizin mal ve evlat çokluğuna gıpta ettiğiniz gibi. O kadar ki, biriniz kardeşinin mezarına uğrar da, hayvanın yerde yuvarlanması gibi yuvarlanarak: "Keşke senin yerinde ben olsaydım" der. Bu davranışı (Hz. Yusuf gibi bir an evvel) Allah'a kavuşmak arzusuyla veya önceden işlediği iyi ameller sebebiyle değil, maruz kaldığı belalar sebebiyledir."

22- GANİMET (DEVLET MALI) HELAL ADDEDİLİR:

"Devletin malı deniz yemeyen domuz" diyerek devlet malını çeşitli yollardan yağmalamayı helal addeden fasıklarla, "burası dâr-ı harptir, dar-ı harpte zekat verilmez" diyerek başta vergi kaçakçılığı olmak üzere çeşitli haramları helal addeden cahillerin halini beyan etmeye de *Hz. Peygamber* ehemmiyet vermiş, bu durumun ahirzaman fitnesinin alâmetlerinden birini teşkil ettiğini belirtmiştir. Hz. Ali'den gelen rivayete göre,

"Kıyamet ne zaman?" diye soran bir kimseye, Hz. Peygamber *(aleyhis-salâtu vesselâm)* cevaben kıyamet alametlerini sayarken: *"..emanet ganimet sayıldığı, sadaka (yani zekat ve vergi) bir yük addedildiği... zaman"* demiştir. Aynı fikre, *Ebu Hüreyre*'den gelen "rihu'l-hamra (kızıl rüzgâr) hadisinde de yer verilerek: *"Emanet ganimet addedilince, zekat ise (dini bir borç değil, zorla alınan) bir ceza telakki edildiği zaman.. kızıl rüzgârı bekleyin"* denmiştir.

23- FİTNENİN GİRMEDİGİ EV KALMAZ:

Bazı rivayetlerden, kıyametten önce, gelecek bir fitnenin girmeyeceği evin kalmayacağı, istisnasız her eve gireceği ifade edilir. *Abdullah İbnu Amr* tarafından rivayet edilen bir hadiste kıyamet alâmetleri, bir ipe dizilmiş bulunan boncukların, ipin kırılmasıyla birbirini takip etmesi gibi, peşpeşe gelecekleri ifade edilir. İşte birbirini takip edecek bu alâmetlerden altı tanesi tadad edilir. Bunlardan birinin: *"Bilâistisna her Arabın evine girecek olan bir fitne"* olduğu belirtilir. Hadisin Müsned'de gelen iki veçhinden birinde "sizden her bir kimsenin evine" şeklinde; diğerinde *"her bir yün ve toprak eve"* şeklinde ifade edilerek bu hususta şehir ve köy farkının da kalmayacağı belirtilmiştir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ASABİYET VE EHVA

4798 ١– عَنْ جُندب بن عبدالله رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قُتِلَ تَحْتَ رَايَةٍ عِمِّيَّةٍ يَدْعُو لِعَصَبِيَّةٍ أَوْ يَنْصُرُ عَصَبِيَّةً فَقِتْلَتُهُ جَاهِلِيَّةٌ]. أخرجه مسلم والنسائي.

« العِمِّيَّةُ » بتشديد: بيِّن الجهالة والضلالة، وهى فِعِّيلة من العمى.

و« التَّعصيبُ » المحاماة والمدافعة عن الإنسان الذي يلزمك أمره أو تلتزمه لغرض.

و« القِتْلَةُ » بكسر القاف حالة القتل، أى فقتله قتل جاهلي.

1. (4798)- *Cündeb İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim ummiyye (gayesi İslam olmayan) bir bayrak altında bir asabiyete çağırırken veya bir asabiyete yardım ederken öldürülürse onun ölümü, cahiliye ölümü üzeredir." [Müslim, İmaret 57, (1850); Nesâî, Tahrîm, 28, (7, 123).]

4799 ٢– وعن سُراقة بن مالك الجعشمى رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: خَيْرُكُمُ الْمُدَافِعُ عَنْ عَشِيرَتِهِ مَالَمْ يَأْثَمْ]. أخرجه أبو داود.

2. (4799)- *Sürâka İbnu Mâlik el-Cu'şemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"En hayırlınız, (zulme düşerek) günah işlemedikçe aşiretini müdafaa edendir." [Ebu Davud, Edeb 121, (5120).]

4800 ٣– وعن واثلة بن الأسقع رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: مَا الْعَصَبِيَّةُ قَالَ: أَنْ تُعِينَ قَوْمَكَ عَلَى الظُّلْمِ]. أخرجه أبو داود.

3. (4800)- *Vâsile İbnu'l-Eska* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, asabiyet nedir?"

"Asabiyet, buyurdular, *zulümde kavmine yardım etmendir."* [Ebu Davud, Edeb 121, (5519).]

4801 ٤ – وعن عمرو بن أبي قرة قال: [كَانَ حُذَيْفَةُ بِالْمَدَائِنِ يَذْكُرُ أشْيَاءَ قَالَهَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لأنَاسٍ مِنْ أصْحَابِهِ في الْغَضَبِ. فَيَنْطَلِقُ نَاسٌ مِمَّنْ سَمِعَ ذلكَ مِنْ حُذَيْفَةَ فَيَأتُونَ سَلْمَانَ الْفَارِسِيَّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهمَا فَيَذْكُرُونَ ذلكَ لَهُ. فَيَقُولُ: حُذَيْفَةُ أعْلَمُ بِمَا يَقُولُ. فَيَرْجِعُونَ الى حُذَيْفَةَ فَيَقُولُونَ لَهُ: قَدْ ذَكَرْنَا قَوْلَكَ لِسَلْمَانَ، فَمَا صَدَّقَكَ وَلاَ كَذَّبَكَ. فأتَى حُذَيْفَةُ سَلْمَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهمَا: فَقَالَ: مَا يَمْنَعُكَ أنْ تُصَدِّقَنِي فِيمَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ؟ فَقَالَ سَلْمَانُ: إنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ كَانَ يَغْضَبُ فَيَقُولُ فِي الْغَضَبِ، وَيَرْضَى فَيَقُولُ فِي الرِّضَا. ثُمَّ قَالَ: يَا حُذَيْفَةُ! أمَا تَنْتَهِي حَتَّى تُوَرِّثَ رِجَالاً حُبَّ رِجَالٍ، وَرِجَالاً بُغْضَ رِجَالٍ، وَحَتَّى تُوقِعَ اخْتِلاَفاً وَفُرْقَةً؛ وَلَقَدْ عَلِمْتَ أنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ خَطَبَ فَقَالَ: اللّٰهُمَّ إنِّي أتَّخِذُ عِنْدَكَ عَهْداً أيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي سَبَبْتُهُ سَبَّةً أوْ لَعَنْتُهُ فِي غَضَبِي فَإنَّمَا أنَا مِنْ وَلَدِ آدَمَ أغْضَبُ كَمَا يَغْضَبُونَ وَإنَّمَا بَعَثْتَنِي رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ. فَاجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ صَلاَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَاللّٰهِ لَتَنْتَهِيَنَّ يَا حُذَيْفَةُ أوْ لأكْتُبَنَّ الى عُمَرَ ابْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود.

4. (4801)- *Amr İbnu Ebî Kurre* anlatıyor: "Huzeyfe (radıyallahu anh) Medâin'de iken, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın öfke halinde, ashabından bazılarına sarfettiği sözleri anlatıyordu. Huzeyfe'den bunları işitenlerden bir kısmı Selman (radıyallahu anh)'a gelip, Huzeyfe'nin anlattıklarını kendisine söylüyorlardı. Selman da onlara:

"Huzeyfe söylediğini daha iyi bilir!" diyordu. Onlar da tekrar Huzeyfe'nin yanına dönüp kendisine:

"Biz senin söylediklerini Selman'a soruk. Ne tasdik etti ne de reddetti" dediler. Bunun üzerine Huzeyfe (sebze tarlasında bulunan) Selman (radıyallahu anhümâ)'nın yanına gidip:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan işittiğim şeyler hususunda beni niye tasdik etmedin?" diye sordu. Selman da:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öfkelenir ve öfkeli iken konuşurdu. Razı olur ve rıza halinde de konuşurdu!" cevabını verdi ve sonra devamla:

"Ey Huzeyfe! dedi. Sen, kalplerde, bir kısım insanlara sevgi, bir kısım insanlara buğz hasıl edip aralarında ihtilaf ve ayrılıklara sebep olan bu konuşmalardan vazgeçsen olmaz mı! Nitekim biliyorsun ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) hutbesinde şöyle buyurmuştu: *"Allahım! Ben senin katından bir garanti talep ediyorum: Ümmetimden kimi öfkeli halimde (haksız yere) sebbetmiş veya lanet etmiş [veya vurmuş veya incitmiş] isem -ki ben de ademoğluyum, tıpkı onların öfkelenmeleri gibi öfkelenirim. Halbuki sen beni âlemlere rahmet olarak gönderdin- bu (haksız sözümü) o kimseler için kıyamet günü rahmet, [zekat, ecir, yakınlık vesilesi, tuhur] kıl. [Ta ki o vesile ile sana yaklaşsın!]"*

Ey Huzeyfe! Allah'a yemin olsun, ya bu konuşmalardan vazgeçeceksin, yahut da seni *Ömer İbnu'l-Hattab* (radıyallahu anh)'a yazıp şikâyet edeceğim!" [Ebu Davud, Sünnet 11, (4659).]

DÖRDÜNCÜ FASIL

FİTNELERİN GELDİĞİ CİHET VE FİTNELERİN ÇIKTIĞI KİMSELER

4802 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: رَأْسُ الْكُفْرِ نَحْوَ الْمَشْرِقِ، وَالْفَخْرُ وَالْخُيَلَاءُ فِي أَهْلِ الْخَيْلِ وَالإِبِلِ وَالْفَدَّادِينَ: أَهْلِ الْوَبَرِ، وَالسَّكِينَةُ فِي أَهْلِ الْغَنَمِ]. أخرجه الثلاثة.

1. (4802)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Küfrün başı doğu cihetindedir. Övünme ve çalım satma işi at, deve, sığır besleyenler, çadırda oturanlar arasındadır. Sükûnet de koyun besleyenlerdedir."

4803 ٢– وفي أخرى للبخاري قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الإِيمَانُ يَمَانٍ، وَالْفِتْنَةُ هٰهُنَا حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنُ الشَّيْطَانِ].

2. (4803)- Buhârî'nin bir diğer rivayetinde denir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İman Yemenlidir. Fitne şu tarafta, şeytanın boynuzunun doğduğu yerdedir."

4804 ٣– ولمسلم: [الإِيمَانُ يَمَانٍ، وَالْكُفْرُ قِبَلَ الْمَشْرِقِ، وَالسَّكِينَةُ فِي أَهْلِ الْغَنَمِ وَالْفَخْرُ وَالْخُيَلَاءُ فِي الْفَدَّادِينَ: أَهْلِ الْخَيْلِ وَالْوَبَرِ].

«الخُيَلَاءُ» الكبر والعجب.

و«الفَدَّادُونَ» قال أبو عبيدة هو بتشديد الدال الأولى، وهم المكثرون من الإبل، وهم جفاة أهل خيلاء.

«وأَهْلُ الْوَبَرِ» هم الأعراب الذين في البادية ومن لا يأوى الى جدار، ضد أهل المدر، وأضاف الإيمان الى اليمن لأن أصل ظهوره من مكة، والكعبة تسمى الكعبة اليمانية.

«وقَرْنُ الشَّيْطَانِ» أمته، وقيل قوّته.

3. (4804)- *Müslim*'in rivayetinde şöyledir: *"İman Yemenlidir. Küfür de şark cihetindedir. Sükûnet koyun besleyenlerin yanındadır. Övünmek ve çalım satmak feddadların, yani at besleyip çadırda kalanların yanındadır."* [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 15, Menakıb 1, Megâzî 74; Müslim, İman 85, (52); Muvatta, İsti'zan 15, (2, 920).]

AÇIKLAMA:

1- Bu üç rivayetin üçü de *Ebu Hüreyre*'den gelmektedir. Aslında bir olan hadis, bazı farklı ziyadelerle rivayet edilmiş.

2- Hadis, daha önce de geçti. İzahı gereken bir iki noktasını kısaca kaydedeceğiz;

a) *Küfrün başı şarktadır* ifadesiyle Mecusîlere ve onlardaki küfrün şiddetine işaret edilmektedir. Zîra o sıralarda Mecusîler ve onlara tabi olanlar Medine'nin doğu cihetinde idi. Bunlar eski bir imparatorluğa, muntazam bir ordu ve devlete sahip oldukları için fevkalade kibir ve gurur içinde idiler. Hele devletsiz, teşkilatsız olan, aşiret hayatı yaşayan Arapları hakir görüyorlardı. Bu haletleri, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gönderdiği mektubu yırtmaya sevketmişti. Resulullah da onlara paramparça yırtılmaları için beddua buyurmuştu. Neticede Bizans'tan sonra ikinci süper devlet olan Sasanî İmparatorluğu *Hz. Ömer* zamanında param parça olmuştu.

3- Hadiste geçen *fahr, kibr* ve *huyelâ* tabirleri kendini beğenmek, başkasını hakir görmek gibi kötü bir ruh halini ifade eden, birbirine yakın mânalar taşıyan kelimelerdir. *Feddâdîn* kelimesi *feddanın* cem'idir. Birkaç mânaya geldiği belirtilmiştir:

1) Ziraat işlerinde kullanılan öküze denmektedir.

2) *Hattâbî,* ekimde kullanılan alete feddan dendiğini belirtir. Bu durumda saban demek olur.

3) Bazı açıklamalarda deve, sığır, at gibi hayvanlara, ekim sırasında ve diğer fırsatlarda yüksek sesle bağıran kimseye feddan denmektedir. *Fedid,* şiddetli ses mânasına gelir.

4) Bazıları *Feddâdun* kelimesinin çöllerde yaşayanlar mânasına geldiğini çünkü kelimenin çöl demek olan fedted'den geldiğini ve fedtedde oturan demek olduğunu ileri sürmüştür. *İbnu Hacer,* bu te'vilin uzak olduğuna dikkat çeker.

5) *Ma'mer İbnu'l-Müsenna* ise, "Feddâdin'le iki yüz ile bin arasında devesi olan kimselerin kastedildiğini" söylemiştir.

6) Buhârî'nin bir başka rivayetinde إنَّ الْقَسْوَةَ وَغِلَظَ الْقُلُوبِ فِي الْفَدَّادِيــــن عِنْدَ أُصُولِ أَذْنَابِ الابـــــل *"Kasvet ve kalp katılığı develerin kuyruklarının dibinde bas bas bağıranlardadır"* denmektedir. Buradaki feddâdîn kelimesini, *"yüksek sesle bağıranlar"* olarak anlamak suretiyle hadis daha açık bir mâna kazanmakla kalmıyor, diğer rivayetlerde, bu kelimenin hangi mânada kullanılmış olabileceğine de ışık tutuyor.

Hattâbî der ki: "Çölde yaşayanların zemmedilmesi, çöl hayatında insanı kuşatan şartlar icabı, o insanların din işlerine ayıracak vakit bulamamaları sebebiyledir. O, gayr-ı dinî meşguliyetlerin kesâfeti kişiyi kalp katılığına atar."

4- *Ehl-i veber,* çadırda yaşayanlar demektir. Çünkü veber deve yünü mânasına gelir. Araplar çölde, kırda göçebe hayatı yaşayanlara ehl-i veber der. Buna mukabil ehl-i meder tabiri vardır. Bununla da yerleşik hayat yaşayanlar, şehirliler kastedilmiştir.

5- *Sükûnet,* diye açıkladığımız sekîne kelimesinin tuma'nîne (itminan), sükûn, vakar ve tevazu mânalarını ifade ettiği belirtilmiştir. Sükûnetin koyun besleyenlere nisbet edilmesi, onların deve besleyenlere nazaran servet ve bollukça daha geri olmalarındandır. Servet arttıkça kibir, gurur gibi mezmum hallerin insanlar üzerinde galebe çaldığı bilinen bir husustur. Böylece *Resulullah* bu beşerî zaafa dikkat çekerek servet sahiplerini uyarmayı gaye edinmiş olmalıdır.

Şunu da belirtelim ki, bazı şarihler koyun sahipleri tabiriyle Resulullah'ın Yemenlileri kastettiğini; zîra onların Mudar ve Rebîa kabilelerinin aksine koyun beslediklerini söylemiştir. Rebîa ve Mudar ise deve besicileridir. Bir *İbnu Mâce* rivayetinde *Aleyhissalâtu vesselâm, Ümmü Hani'* ye اتَّخِذِى الْغَنَمَ فَـانَّ فِـيهَا الْبَرَكَةَ "Koyun edin. Zîra onda bereket var!" tavsiyesinde bulunmuştur.

6- İkinci rivayette geçen قَرْنُ الـشَّيْطَانِ "Şeytanın boynuzu" tabirine gelince, *Hattâbî,* beğenilmeyen, kötü şeylerin şeytan boynuzu diye ifade

edildiğini belirtir. Fitnenin şeytan boynuzunun doğduğu yerde olması, fitnenin, kötülüklerin, küfrün hakim olduğu yerlerde çıkacağını ifade eder.

Karnu'ş-Şeytan tabiriyle, şeytanın ümmeti, şeytana tabi olanlar, şeytanın kuvveti gibi başka mânaların kastedildiği de belirtilmiştir. Netice itibariyle hepsi aynı mânada birleşir ve hadisten, fitnenin şeytana uyanların çok olduğu, şeytanın güçlü bulunduğu, bu sebeple kötülüklerin galebe çaldığı yerlerde çıkacağı anlaşılır.

Karnu'ş-Şeytan ile ilgili olarak klasik kitaplarımızda görmediğimiz çok farklı bir yorumu Sonsuz Nur'da görmekteyiz. Kitabın muhterem müellifi M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin konu ile ilgili yorumları şöyle:

KOMÜNİZM FİTNESİ

İbnu Ömer anlatıyor: "Allah Resûlü, birgün şark tarafına dönerek": أَلاَ اِنَّ الْفِتْنَةَ هٰهُنَا مِنْ حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنُ الشَّيْطَانِ *"Dikkat edin fitne bu taraftan, şeytan çağının yayıldığı yerden zuhûr edecektir"* buyurdular.(27)

Çok kuvvetli bir ihtimal ile bu hadisleriyle Efendimiz, günümüzde, Avrupa'nın zalim ve kâfirlerine alternatif olarak şarkta zuhûr edecek olan fitneye işaret buyurmaktadırlar.

Metinde geçen "Karn" kelimesi boynuz ma'nâsına geldiği gibi çağ ve asır ma'nâsına da gelir. Onun için bu kelimeye "boynuz" ma'nâsından ziyade "çağ" ve "asır" ma'nâlarını vermek daha muvafıktır. قَرْنُ الشَّيْطَانِ "Şeytan Çağı" demektir ki Asr-ı Saadetin mukabilidir. İnkâr-ı ulûhiyet esası üzerine kurulmuş ateist, ibahîyeci ve dünden bugüne, şeytanın, nefs-i emmare vasıtasıyla insana fısıldamaya çalıştığı bütün fenalıkların birden hayata geçirilmesi sistemi. Kapitalizmin nesebi gayr-i sahih evladı bu ürpertici sistem, günümüzde can çekişiyor olmasına rağmen hâlâ yeryüzünde, din, diyânet, mukaddesât, tarih ve hatta demokrasi düşmanlığının rakip kabul etmez şampiyonluğunu sürdürmekte ve bir korkulu rüya olmaya devam etmektedir ki; zannediyorum Allah Resûlü de bütün efradı içinde, bilhassa bu sistemin hakim olduğu döneme "Şeytan Çağı" diyor. Ve bu çağla gelen cihanşümûl krizlere karşı ümmetini uyarıyor.(28)

27– Buhârî, Fiten, 16; Müslim, Fiten, 45; Müsned, 2/50, 72.

28– M. Fethullah Gülen Hocaefendi, Sonsuz Nur, 1/116.

BEŞİNCİ FASIL

MÜSLÜMANLARIN BİRBİRLERİYLE SAVAŞLARI

4805 ١ – عن الأحنف بن قيس قال: [خَرَجْتُ أُرِيدُ هذَا الرَّجُلَ فَلَقِيَنِي أَبُو بَكْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. فَقَالَ: أَيْنَ تُرِيدُ يَا أَحْنَفُ. قُلْتُ: أُرِيدُ نُصرةَ ابْنِ عَمِّ رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَقَالَ: ارْجِعْ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إِذَا تَوَاجَهَ الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا، فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ. فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ، هذَا الْقَاتِلُ فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ؟ قَالَ: إِنَّهُ كَانَ حَرِيصاً عَلَى قَتْلِ صَاحِبِهِ. وفي رواية: أَنَّهُ قَدْ أَرَادَ قَتْلَ صَاحِبِهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (4805)- *Ahnef İbnu Kays* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Şu adamı kastederek (evden) çıkmıştım. Yolda Ebu Bekre (radıyallahu anh)'ye rastladım.

"Ey Ahnef nereye gidiyorsun?" dedi.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcaoğluna yardım etmeyi arzu ediyorum!" dedi.

"Dön! dedi. Zîra ben, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"İki Müslüman kılıçlarıyla birbirlerinin üzerine yürürlerse öldüren de ölen de ateştedir!"* (Bu söz üzerine Resul-i Ekrem'e): "Ey Allah'ın Resûlü! Katili anladık ama maktul niye ateşte?" diye sorulmuştu.

"Çünkü o da kardeşini öldürme hırsı taşıyordu!" cevabını verdi. -Bir başka rivayette ise: *"O da kardeşini öldürmek istemişti"* demiştir.- [Buhârî, Diyât 2, Fiten 10; Müslim, Fiten 14, (2888); Ebu Davud, Fiten 5, (4268); Nesâî, Tahrim 29, (7, 125).]

AÇIKLAMA:

1- Burada kastedilen vaka *Hz. Ali* ve taraftarları ile *Hz. Aişe* ve ta-

raftarları arasında cereyan eden *Cemel* vakasıdır. İlerde (4810-4812. hadisler) bu hadise müstakilen tahlil edileceği için burada açıklama yapmayacağız.

2- Hadis, iki Müslümanın birbirlerini öldürmek niyetiyle silaha sarılmalarını yasaklamaktadır. *İbnu Hacer* hadisle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Ulema der ki: "Her ikisinin de ateşte olmasının mânası şudur: "Onlar bunu hak ederler. Ancak işleri Allah'a kalmıştır. Dilerse her ikisini de cezalandırır. Sonra diğer muvahhidler gibi onları da ateşten çıkarır, dilerse her ikisini de affeder ve onlara hiçbir ceza vermez." Bazıları: "Hadis, bunu helal addedenlere hamledilir. Hadiste ne Haricîler için ne de Mu'tezile'den: "Masiyet ehli ateşte ebedî kalıcıdır" diyenler için hüccet mevcut değildir. Çünkü, hadiste geçen *"Her ikisi de ateştedir"* ibaresi, onların ateşte ebedî kalacaklarını ifade etmez" demiştir.

3- Fitneye karışmamak gerekir görüşünde olanlar, bu hadisle de ihticac etmişlerdir. Bunlar, Ashab'tan, savaşlarda *Hz.Ali*'nin yanında yer almaktan kaçanlardır: *Sa'd İbnu Ebî Vakkas, Abdullah İbnu Ömer, Muhammed İbnu Mesleme, Ebu Bekre, Üsâme, Ebu Berze el-Eslemî* vs. Bunlar özetle: "Savaştan geri durmak gerekir. O kadar ki, biri öldürmek istese, nefis müdafaası da yapılmaz" demişlerdir. Mamafih: "Fitneye girilmez, ancak birisi öldürmek isterse nefis müdafaası yapılır" diyen de olmuştur. *İbnu Hacer* Sahabe ve Tabiinin cumhurunun "Hak tarafa yardımcı olup bağî tarafa karşı mücadele vermenin vacip olduğu"na hükmetmiştir. Bunlar fitneye karışmamayı emreden bu hadisleri, savaşacak güçte olmayan veya hak sahibini teşhisten aciz kalan kimselere hamletmişlerdir. *Ehl-i Sünnet,* aralarında meydana gelen hâdiseler sebebiyle -haklı taraf bilinse dahi- Ashab'tan birini ta'n etmeyi men etmenin vacip olduğunda ittifak etmiştir. Çünkü onlar, bu harbi içtihadları sonucu yaptılar. *Resulullah*'ın haber verdiği üzere, *Allah Teala* hazretleri içtihadda yapılacak hatayı affetmiştir. Dahası, hatalı içtihad yapana da bir sevap verileceği sabittir. İçtihadında isabet eden ise iki ücret alacaktır" demiştir. Hadiste gelen mezkur vaid, meşru bir te'vile dayanmaksızın, sırf saltanat için savaşan kimselere hamledilmiştir.

Taberî der ki: "Müslümanlar arasında vukua gelen her hâdisede, evde kalarak kavgadan kaçmak ve kılıçları kırmak, vacip olsaydı ne hak ikame edilir ne de bâtıl iptal edilirdi. Dahası fasıklar, Müslümanlarla savaştığı zaman, onlar; "Bu fitnedir, biz fitnede onlarla savaşmaktan men edildik" diyerek ellerini fasıklardan çekecek olsalar, malları yağmalamak, masum kanları dökmek, iffetleri payimal etmek gibi ha-

ramları irtikaba yol bulurlardı. Bu davranış, sefihlere mani olmakla ilgili emirlere muhalif olurdu."

Hadisin Bezzar'da gelen veçhinde yer alan bir ziyade, bu hadisteki maksada vuzuh getirmektedir: اذا اقتتلتم على الدنيا فالقاتل والمقتول في النار *"Eğer dünya ile savaşırsanız ölen de öldüren de ateştedir."* Bu hususu 4780 numarada kaydedilen bir *Ebu Hüreyre* rivayeti de te'yid eder. Orada Resulullah, Müslümanların, ölenin niçin öldüğünü, öldürenin niçin öldürüldüğünü bilemeyeceğini haber verir. Bu nasıl olur? diye sorulunca: *"Herctir, ölen de öldüren de ateştedir"* buyurur. Kurtubî der ki: "Bu hadis açıkça ortaya koyuyor ki, eğer kıtal (kavga) dünyayı talep eden veya hevaya uyan taraf bilinmediği halde yapılırsa öldüren de ateştedir" ve اَلْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ *"ölen de öldüren de ateştedir"* hadisinden maksad da bu durumdur." Bu temel prensibi, sahabeler arasındaki ihtilafa tatbik eden *İbnu Hacer* der ki: "Bundandır ki, Cemel ve Sıffîn savaşlarına katılmaktan kaçınanlar, sayıca katılanlardan daha azdır. İnşaallah bunların hepsi de mütevvildir mecurdur (Allah'tan mükafaata mazhar olacaklardır). Sonradan gelenler, bunların hilafına dünya için savaşmışlardır." Nitekim Buhârî'de gelen yüce sahabe Ebu Berze el-Eslemî (radıyallahu anh)'nin bir rivayeti bunu teyid etmektedir. Der ki: "...Sizler, ey Araplar, cahiliye devrinde bildiğiniz gibi, zillet, fakirlik ve dalalet içinde idiniz. Allah sizi İslam ve Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le o halden kurtardı, bugünkü duruma geldiniz. Ne var ki şu dünya sizi ifsad etti, aranızı açtı. Şu Şam'da bulunan [Mervan] var ya, Allah'a yemin olsun sırf dünya için savaşıyor." Hadisin başka veçhinde, "O sıralarda ortaya çıkan fırkalardan hangisi hayırlı?" diye gelen bu suale Ebu Berze, "Hiçbir taraf!" mânasına gelen şu cevabı verir: اِنَّ اَحَبَّ النَّاسِ الَيَّ لَهٰذِهِ الْعِصَابَةُ الْخَمِصَةُ بُطُونُهُمْ مِنْ اَمْوَالِ النَّاسِ الْخَفِيفَةُ ظُهُورُهُمْ مِنْ دِمَائِهِمْ "Bana insanların en sevimli olanları şu gruptur: Onların karnı, halkın malından boştur, sırtları masumların kanlarının günahından azadedir."

İbnu'l-Arabî der ki: "Demirle işaret eden lanete müstehak olursa, ya onu Müslümana vuran neye müstehaktır? Kişi, ciddi veya şaka olarak, tehditle işaret etti mi lanete layık olur. Şaka ile bunu yapan da, kardeşini korkuttuğu için muaheze olunur. Ancak, ciddi olanla şaka yapanın günahları bir değildir. Yalın kılıcın teati edilmesinin yasaklanması, yakalama sırasında gafil davranılarak, kazaya sebep olma korkusundandır."

4806 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يُشِرْ أَحَدُكُمْ الى أَخِيهِ بِالسِّلاَحِ، فَإِنَّهُ لاَ يَدْرِى لَعَلَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ فِي يَدِهِ، فَيَقَعُ فِي حُفْرَةٍ مِنَ

النَّارِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

«النَّزْغ» بالغين المعجمة: الفساد.

2. (4806)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah buyurdular ki: *"Sizden kimse kardeşine silahla işarette bulunmasın. Zîra, o bilemez, belki de şeytan elinde bir fesatta bulunur da ateşten bir çukura düşer."* [Buharî, Fiten 7; Müslim, Birr 126, (2617); Tirmizî, Fiten 4, (2163).]

AÇIKLAMA:

Resulullah burada, ister ciddi ister şaka olsun yasak olan, mahzurlu olan bir neticeye götürmesi muhtemel olan davranışı men etmektedir. Hadis mutlak olduğu için, şaka kasdıyla da olsa zarara götürme ihtimali olan davranış yasaklanmaktadır. Nitekim, silah şakasıyla vukua gelen kazaları sık sık işitiriz. Silah korku veren bir nesne olduğu için, hadisten Müslümanı korkutmaktan yasaklama hükmü çıkarılmıştır. *"Ateş çukuruna düşmek"*, ateşe götürecek günaha düşmekten kinayedir. Bir başka hadiste: *"Bir kimse kardeşine bir demirle işaret etse, muhakkak melekler ona lanet eder, onu bırakıncaya kadar. İsterse anne-baba bir kardeşi olsun"* buyrulmuştur. *Resulullah* bu hususta dikkat çekmeye ehemmiyet vererek bir başka hadislerinde kınından sıyrılmış vaziyette silah teatisini de yasaklamıştır. Bu husustaki rivayetlerden biri şöyle: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir yerde, bir grupa uğradı. Kılıçlarını yalın halde birbirlerine teati ediyorlardı. *"Bundan yasaklamadım mı? Kim kılıcını sıyırmışsa tekrar kınına koysun. Sonra arkadaşına versin. [Allah bunu yapana lanet etmiştir...]* buyurdular"

4807 ٣- وعن عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ]. أخرجه الخمسة إلاّ أبا داود.

وقيل هذا محمول على من فعل ذلك من غير تأويل؛ وقيل: قاله على جهة التغليظ لا أن قتاله كفر يخرج عن الملة.

3. (4807)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müslümana sövmek fısktır, onunla çarpışmak da küfürdür." [Buharî, Fiten 8, İman 36, Edeb 44; Müslim, İman 116, (64); Tirmizî, İman 15, (2636); Nesaî, Tahrim 27, (7, 132).]

AÇIKLAMA:

1- *Sibab:* Sövmek olarak tercüme ettiğimiz bu kelime, Arapçada kişinin namusunu lekeleyecek sözler sarfetmektir. Sebb ile sibab aynı mânaya gelir ise de sibaba sövüşmek mânası veren de olmuştur. *İbrahim Harbî,* sibabı "Kişiyi ayıplamak maksadıyla kendine olan olmayan kusurları sayıp dökmek" diye açıklar. Fısk, "Allah ve Resulü'ne itaatten çıkmak" mânasına gelir. Şer'î örfte fisk, isyandan eşeddir. Ayeti kerimede وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ "**...Size küfrü, fıskı ve isyanı çirkin gösterdi...**" (Hucurat 7) buyrulmuştur.

2- Mü'minle çarpışmanın küfür olduğunu ifade eden hüküm biraz ihtilafa sebep olmuştur. Çünkü, hadisin zahirinde Haricîlerin iddiasını teyid var. Onlar *"Büyük günah işleyen kâfir olur"* iddiasındadırlar. Ehl-i Sünnet alimleri, mü'minle mukatele hâdisesini dinden çıkma mânasında küfür kabul etmezler.

★ "Resulullah'ın "küfür" olarak ifade etmesinden murad tahzirde mübalağadır" derler. Çünkü bu çeşit durumlarda kişinin dinden çıkmayacağı umumi bir kaide olarak herkesçe malum ve müsellemdir. Bunu te'yiden şefaat hadisi, ayrıca **"Allah'ın şirk dışındaki bütün günahları dilediğinden affedeceğini"** (Nisa 48) ifade eden ayeti kerime gösterilmiştir.

★ Hadisi te'vil zımnında: "Katl hâdisesinin küfre benzemesi sebebiyle Resulullah böyle buyurmuştur. Çünkü, mü'mini öldürmek kafirlerin şanıdır" da denmiştir.

★ Bazı âlimler de: "Burada maksad küfr kelimesinin lügat mânasıdır; bu da örtmektir. Çünkü Müslümanın, Müslüman üzerindeki hakkı, onun kendisine yardım etmesi, desteklemesi, eza vermekten kaçınmasıdır. Kendisini silahla öldürmeye yani silah kuşanmaya kalkınca, sanki bu hakkı örtmüş olur" denmiştir.

★ "Buradaki küfürden murad Allah'a küfürdür" diyen de olmuştur. Bunlara göre hadis, hiç te'vile yer vermeden Müslümanla mukateleyi helal addedenler hakkında varid olmuştur.

3- Hadiste mü'minin hukuku ta'zim edilmektedir. Müslime sebbeden kimseye fasık demeye cevaz da gelmiş olmaktadır.

4708 ٤ – وعن ابن عباس رضيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِى كُفَّاراً يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ]. أخرجه الترمذي، وأخرجه أبو داود والنسائي عن ابن عمر.

وزاد النسائي في رواية عن ابن مسعود: [وَلاَ يُؤْخَذُ الرَّجُلُ بِجَرِيرَةِ أَبِيهِ، وَلاَ بِجَرِيرَةِ أَخِيهِ].

قيل معنى «لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِى كُفَّاراً» أى فرقاً مختلفة يقتل بعضكم بعضاً فتشبهون الكفار يقتل بعضهم بعضاً بالعداوة. و«الجَرِيرَةُ» الذنب.

4. (4808)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Benden sonra birbirinizin boynunu vuran kâfirler olarak (dinden) dönmeyin." [Tirmizî, Fiten 28, (2194); Buhârî, Fiten, 8, Diyat 2; Ebu Davud, Sünnet 16, (4686); Müslim, İman 66, (119); Nesâî, Tahrim 28, (7, 127).]

Nesâî, İbnu Mes'ud'dan yaptığı bir rivayette şu ziyadeye yer verir: *"Kişi ne babasının ne de kardeşinin cinayetinden sorumlu tutulmaz."*

AÇIKLAMA:

Hattâbî, küfre dönme tabirini ulemanın iki suretle te'vil ettiğini belirtir:

1) *Resulullah,* hadiste küfürle, silahla örtünmeyi kastetmiş olmalı. Çünkü küfrün aslı, lügat olarak örtmektir.

2) *Hadisin mânası:* "Benden sonra birbirlerini öldürmeye kalkan fırkalara ayrılmayın. Aksi taktirde kâfirlere benzersiniz. Çünkü, kâfirler adavet sebebiyle birbirlerini öldürürler. Müslümanlar böyle değildir. Çünkü bunlar kan dökmemekle, birbirleriyle kavga yapmamakla emrolunmuşlardır" şeklindedir.

★ Hadiste, *Hz. Ebu Bekr*'in hilafeti sırasında irtidat edip, Müslümanları öldüren ehl-i riddenin kastedildiğini söyleyenler de olmuştur.

İbnu Hacer, aynı cümle için sekiz görüş ileri sürüldüğünü kaydeder:

★ Haricîler: "Bu hadis zahirî mânasında vürud etmiştir" derler.

★ Bu hüküm Müslümanın kanını helal addedenler içindir.

★ Kan hurmetini, Müslümanların hurmetini, dinin hukukunu örtenlerdir.

★ Birbirinizi öldürmekle kafirlerin fiillerini yapmış olursunuz.

★ Silah kuşananlar, silahla örtünenler kastedilmiştir.

★ Allah'ın nimetini örten (inkar eden).

★ Hadisin zahiri murad değil, öldürme fiilinden zecretme muraddır.

★ Birbirinizi tekfir etmeyin, birbirinize *"ey kâfir"* demeyin.

ALTINCI FASIL

SAHABE VE TÂBİÎN ARASINDA ÇIKAN KAVGA VE İHTİLAFLAR

❑ HZ. OSMAN'IN ŞEHİD EDİLMESİ

4809 ١- عن ابن أخي عبدالله بْنِ سَلَامٍ عن عَمِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ جاءَ الى عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عنه لَمَّا أُرِيدَ قَتْلُهُ. فقال لَهُ عُثْمَانُ: مَا جاءَ بِكَ؟ قَالَ: جِئْتُ في نُصْرَتِكَ. قَالَ: اخْرُجْ الى النَّاسِ فَاطْرُدْهُمْ عَنِّي فَإِنَّكَ خارِجاً خَيْرٌ لِي منكَ دَاخِلاً. فَخَرَجَ عبدُالله بْنُ سَلَامٍ فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ، إنَّهُ كَانَ اسْمِي في الْجَاهِلِيَّةِ فُلاناً فَسَمَّانِي رَسُولُ الله ﷺ عَبْدَ الله، وَنَزَلَ فِيَّ آيَاتٌ مِنْ كِتَابِ الله تعالى. نَزَلَ فِيَّ: وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ فَآمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ؛ وَنَزَلَ فِيَّ: قُلْ كَفَى بِاللهِ شَهِيداً بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ؛ إنَّ للهِ سَيْفاً مَغْمُوداً عَنْكُمْ، وإنَّ الْمَلَائِكَةَ قَدْ جَاوَرَتْكُمْ في بَلَدِكُمْ هذَا الَّذِي نَزَلَ فيه نَبِيُّكُمْ، فَاللهَ اللهَ في هذَا الرَّجُلِ أنْ تَقْتُلُوهُ، فَوَاللهِ إنْ قَتَلْتُمُوهُ لَتَطْرُدُنَّ جِيرَانَكُمُ الْمَلَائِكَةَ، وَلَيُسَلَّنَّ سَيْفُ اللهِ الْمَغْمُودُ عَنْكُمْ، فَلَا يُغْمَدُ الى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. فَقَالُوا: اقْتُلُوا الْيَهُودِيَّ وَاقْتُلُوا عُثْمَانَ]. أخرجه الترمذي.

1. (4809)- *Abdullah İbnu Selam*'ın kardeşioğlu, amcası (Abdullah İbnu Selam) (radıyallahu anh)'tan naklediyor.

"Hz. Osman (radıyallahu anh) öldürülmek istendiği zaman yanına geldim. Osman bana:

"Sen niye geldin?" diye sordu.

"Sana yardım edeyim diye geldim" dedim.

"Öyleyse halka çık. Onları benden uzaklaştır. Zîra sen bana hariçte

olursan, yanımda olmaktan daha faydalı olursun!" dedi. Ben de çıkıp: "Ey insanlar! Bilirsiniz, benim adım cahiliye devrinde falandı. Ama Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni Abdullah diye tesmiye buyurdu. Benim hakkımda Kitabullah'ta birkısım ayetler nazil olmuştur. Şu ayet benim hakkımda nazil olanlardan biridir: **"De ki: "Söyleyin bana, eğer bu Kur'an Allah tarafından gönderildiği halde, onu inkar ettiyseniz ve İsrailoğullarından bir şahit de Tevrat'a dayanarak onun hak kitap olduğuna şahitlik edip iman ettiği halde siz iman etmeyi büyüklüğünüze yediremezseniz, zalim olmaz mısınız? Muhakkak ki, Allah zalimler güruhuna yol göstermez"** (Ahkaf 10). Keza şu ayet de benim hakkımda nazil oldu: **"İnkar edenler "Sen Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber değilsin" diyorlar. De ki: "Sizinle benim aramızda şahid olarak Allah ile O'nun kitapları hakkında bilgi sahibi olanlar yeter"** (Ra'd 43). Allah'ın size karşı kınına konmuş bir kılıcı var. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın inmiş olduğu bu beldenizde melekler size mücavir oldular. Öyleyse bu adamı öldürmekten Allah'tan korkun! Allah'tan korkun! Allah'a yemin olsun eğer onu öldürürseniz, komşularınız olan melekleri buradan tardetmiş olacaksınız ve Allah'ın size karşı kında tuttuğu kılıcı kınından çıkartacaksınız ve artık o kıyamete kadar kınına girmeyecek!"

Bu sözlerim üzerine:

"Şu Yahudiyi öldürün! Osman'ı öldürün" diye bağrıştılar." [Tirmizî Tefsir, Ahkaf.]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Selam, İslam'a giren meşhur Yahudi alimlerinden biridir. İslam olmazdan önceki ismi *Husayn* idi. Zikrettiği ayette mevzubahis edilen şahidin *Abdulah İbnu Selam* olduğu biraz münakaşalıdır. Çünkü Ahkaf suresi, bi'l-icma Mekkîdir. Abdullah ise hicretten sonra Müslüman olmuştur. Bu durumda ayette mevzubahis olan şahid, Mekke' de Müslüman olan bir ehl-i kitaptır. Hicretten önce İslam'a girmiş ve Kur'an'ı tasdik etmiş olmalıdır. *İbnu Cerir et-Taberî* bu görüştedir. Ancak ekseriyet, ayette zikri geçen bu şahidin *Abdullah İbnu Selam* olduğunda müttefiktir. *Hasan Basrî, Mücahid, Katâde* vs. birçokları. Bunlar surenin Mekkî olduğunu, ancak mezkur ayetin Medenî olduğunu söylerler. Bu şahitle Abdullah İbnu Selam'ın kastedildiğini te'yid eden *İbnu Hibban*'da *Avf İbnu Malik, İbnu Merdûye*'de *İbnu Abbas* hadisleri mevcuttur. Netice itibariyle tercih görüş o şahidden maksadın *Abdullah İbnu Selam* olduğudur.

❑ CEMEL VAKASI

4810 ١- عن عبدالله بن زياد قال: [لَمَّا سَارَ طَلْحَةُ وَالزُّبَيرُ وعَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهم الى الْبَصْرَةِ بعَثَ عَلِيٌّ عَمَّارَ بن يَاسِرٍ وَحَسَناً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهم، فَقَدِمَا عَلَيْنَا الْكُوفَةَ فَصَعَدَا الْمِنْبَرَ، فَكَانَ الْحَسَنُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه فِي أعْلاَهُ، وَعَمَّارٌ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه أسْفَلَ مِنْهُ، فَاجْتَمَعْنَا إلَيْهِمَا. فَسَمِعْتُ عَمَّاراً يَقُولُ: إنَّ عَائِشَةَ قَدْ سَارَتْ الى الْبَصْرَةِ، إنَّهَا لَزَوْجَةُ نَبِيِّكُمْ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ، وَلَكِنَّ اللّٰهَ ابْتَلاَكُمْ لِيَعْلَمَ إيَّاهُ تُطِيعُونَ أمْ هِيَ].

أخرجه البخاري.

1. (4810)- *Abdullah İbnu Ziyad* anlatıyor: "Hz. Talha, Zübeyr ve Hz. Aişe (radıyallahu anhüm) Basra'ya yürüyünce, Hz. Ali, Ammar İbnu Yasir ve Hasan'ı (radıyallahu anhüm) gönderdi. Bu ikisi Kûfe'ye yanımıza geldiler ve minbere çıktılar. Hz. Hasan (radıyallahu anh) minberin yukarısında idi. Ammar (radıyallahu anh) da ondan aşağıda idi. Biz onların etrafında toplandık. Ammar'ın şöyle konuştuğunu işittim:

"Aişe, Basra'ya yürüdü. Muhakkak ki o, dünyada da ahirette de Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zevcesidir. Ancak Allah sizi imtihan ediyor: Kendisine mi itaat edeceksiniz, yoksa ona (Hz. Aişe'ye) mi?" [Buhârî, Fezailu'l-Ashab 30, Fiten 17.]

4811 ٢- وعن شقيق بن عبدالله قال: [كُنْتُ جَالِساً مَعَ أبِى مُوسىٰ الأشْعَرِىّ، وأبِى مَسْعُودٍ الأنْصَارِىّ، وَعَمَّارٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهم فَقَالَ أبُو مَسْعُودٍ لِعَمَّارٍ: مَا مِنْ أصْحَابِكَ مِنْ أحَدٍ إلاَّ لَوْ شِئْتُ لَقُلْتُ فيه غَيْرَكَ، وَمَا رَأيْتُ مِنْكَ شَيْئاً مُنْذُ صَحِبْتَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ أعْيَبَ عِنْدِى مِنِ اسْتِسْرَاعِكَ فِي هٰذَا الأمْرِ. فَقَالَ عَمَّارٌ: يَا أبَا مَسْعُودٍ مَا رَأيْتُ مِنْكَ وَلاَ مِنْ صَاحِبِكَ هٰذَا شَيْئاً مُنْذُ صَحِبْتُمَا رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ أعْيَبَ عِنْدِي مِنْ إبْطَائِكُمَا فِي هٰذَا الأمْرِ فَقَالَ أبُو مَسْعُودٍ: وكَانَ مُوسِراً: يَا غُلاَمُ! هَاتِ حُلَّتَيْنِ فَأعْطَى إحْدَاهُمَا أبَا مُوسىٰ، وَالأُخْرىٰ عَمَّاراً، وَقَالَ: رُوحَا فِيهِمَا الى الْجُمُعَةِ]. أخرجه البخاري.

2. (4811)- *Şakik İbnu Abdillah* anlatıyor: "Ben, Ebu Musa el-Eş'arî,

Ebu Mes'ud el-Ensârî ve Ammar (radıyallahu anhüm) ile oturuyordum. Ebu Mes'ud, Ammar'a:

"Senin arkadaşlarından herkese dilediğim takdirde bir kulp takabilirim. Ama sen hariçsin. Senin hakkında bir şey söyleyemem. Senin, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arkadaş olduğun günden beri şu işteki aceleciliğinden başka bir kusurunu görmedim!" dedi. Ammar da ona şu cevabı verdi:

"Ey Ebu Mes'ud! Ben de ne senden ne de şu arkadaşından, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arkadaş olduğunuz günden beri, ikinizin şu işteki ağırlığınızdan başka bir kusurunuzu görmüş değilim!"

Ebu Mes'ud -zengin birisiydi- şu karşılıkta bulundu: "Ey oğlum! İki hulle (takım) getir. Birini Ebu Musa'ya ver, diğerini de Ammar'a!" Ve ilave etti: "Bunların içinde ikiniz cumaya gidin." [Buhârî, Fiten 18, Fezailu'l-Ashab 30.]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste zikri geçen *Ebu Mes'ud, Ukbe İbnu Amr* olup, o gün için Kûfe'de *Hz. Ali*'nin valisi bulunuyordu.

2- Hadisin bir başka veçhi daha teferruatlı: "Belirtildiği üzere, Ammar (radıyallahu anh), *Hz.Ali* için asker toplamak üzere Kûfe'ye gelmiştir. Bu sırada yanına gelen *Ebu Musa* ile *Ebu Mes'ud el-Ensarî, Ammar*'ı heyecanlı savaş taraftarı olmakla itham ederler. Ammar da onları bu savaşta (haklı olan) Hz. Ali'yi yeterince desteklemeyip ağırdan almakla itham eder. Neticede zengin olan Ebu Mes'ud iki takım elbise getirip arkadaşlarına giydirir ve beraberce cum'a'ya giderler.

3- *İbnu Hacer, İbnu Battal*'dan hadisle ilgili olarak şu açıklamayı kaydeder: "Ebu Mes'ud zengin ve cömert birisi idi. Bir cum'a günü Ebu Mes'ud'un yanında toplanmış idiler. Ammar'a cum'aya kıyafetle katılması için bir takım hediye etmiş olmalı. Çünkü Ammar, yoldan gelmişti ve yolcu kıyafeti ve savaş teçhizatı içerisindeydi. Bu haliyle cum'a namazına katılmasına gönlü razı olmamıştır. *Ebu Musa*'nın yanında sadece ona elbise hediye etmeyi muvafık bulmadığı için, Ebu Musa'ya da bir takım hediye etmiştir."

4- Hadisten şu da anlaşılmaktadır: Savaşa katılma hususunda içtihadları farklıdır: Ammar (radıyallahu anh) ağır davranmayı mekruh addederken, diğer ikisi aceleci olmayı mekruh addetmişlerdir. Şüphesiz her iki taraf da görüşünde haklıdır. Aceleciliği mekruh addedenler Resulul-

lah'ın fitneden sakınmayı emreden hadislerini esas almış olmalıdırlar. Ammar da bağilerle savaşmayı emreden ayet-i kerimeyi esas almış olmalıdır. (Mealen): **"Mü'minlerden iki grup birbirleriyle çarpışacak olursa aralarını düzeltin. Onlardan biri diğerine karşı tecavüzünde ısrar ederse, saldıran tarafla, onlar Allah'ın hükmüne dönünceye kadar savaşın. Eğer dönerlerse siz de aralarını adaletle düzeltin ve doğruluktan ayrılmayın"** (Hucurat 9).

4812 ٣– وعن قَيْس بْنِ عَبَادٍ قَالَ: [قُلْتُ لِعَلِيٍّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: أَخْبِرْنِي عَنْ مَسِيرِكَ هذَا: أَعَهْدٌ عَهِدَهُ إِلَيْكَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَمْ رَأْىٌ رَأَيْتَهُ؟ فَقَالَ: مَا عَهِدَ الىَّ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: بِشَيْءٍ وَلَكِنَّهُ رَأْىٌ رَأَيْتُهُ]. أخرجه أبو داود.

3. (4812)- *Kays İbnu Abbad* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ali (radıyallahu anh): "Söyle bize! (Savaş için) şu yürüyüşünü Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ın bir emrini yerine getirmek üzere mi yapıyorsun, şahsî bir içtihadın olarak mı?" diye sordum.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana bu yürüyüşü yapmam için herhangi bir emirde bulunmadı. Ben bunu şahsî reyimle yapıyorum!" cevabını verdi." [Ebu Davud, Sünnet 13, (4666).]

AÇIKLAMA:

Buradaki yürüyüşten maksad, *Hz. Ali*'nin *Hz. Muaviye* ile savaşmak üzere Irak'a yaptığı veya Cemel Vakası diye meşhur, *Hz. Zübeyr*'le savaşmak üzere Basra'ya yaptığı yürüyüştür. *İbnu Sa'd*'ın Tabakat'ında anlatıldığı üzere Hz. Osman'ın şehid edilmesinin ferdasında *Hz. Ali*'ye Medine'de biat edilmişti. Medine'de bulunan bütün sahabeler *Hz. Ali*'ye biat etmiş idiler. Ancak *Hz. Talha* ile *Zübeyr*'in istemeyerek biat ettikleri söylenir. Bunlar biattan sonra Medine'den ayrılıp Mekke'ye *Hz. Aişe*'nin yanına giderler. *Hz. Aişe*'yi oradan alıp Basra'ya geçerler. Bu hal *Hz. Ali*'ye ulaşır. O da Irak'a geçer. Basra'da *Talha, Zübeyr, Aişe* (radıyallahu anhüm) ve beraberindekilerle karşılaşır ve Cemel Vakası vukua gelir: Yıl 36 hicrî, Cemadiyü'l-ahire ayı. *Hz. Talha, Zübeyr* ve başka birçokları şehit olurlar. Ölü sayısı on üç bine ulaşır. Hz. Ali on beş gün kadar Basra'da kalır. Oradan Kûfe'ye geçer. Sonra Hz. Muaviye ve beraberindekiler Şam'da *Hz. Ali*'ye kıyam ederler. Bu haber kendisine ulaşınca o da ordusuyla yürür. Sıffîn'de karşılaşırlar. Yıl: Hicrî 39 senesi, Safer ayı. Savaşla ilgili bazı açıklamalara az ilerde yer vereceğimiz için kısa kesiyoruz.

❑ HARİCİLER

4813 ١- عن زيد بن وهب الجهنى: [وَكَانَ فِي الْجَيْشِ الَّذِين كَانُوا مَعَ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه حِينَ سَارَ الى الْخَوَارِجِ فقَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: أَيُّهَا النَّاس إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: يَخْرُجُ قَوْمٌ مِن أُمَّتِى يَقْرَأُونَ الْقُرآنَ لَيْسَتْ قِرَاءَتُكُمْ الَى قِرَاءَتِهِمْ بِشَيْءٍ، وَلاَ صَلاَتُكُمْ الى صَلاَتِهِمْ بِشَيْءٍ، وَلاَ صِيَامُكُمْ الى صِيَامِهِمْ بِشَيْءٍ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ يَحْسَبُونَ أَنَّهُ لَهُمْ وَهُوَ عَلَيْهِمْ، لاَ تُجَاوِزُ صَلاَتُهُمْ تَرَاقِيَهُمْ، يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ، لَوْ يَعْلَمُ الْجَيْشُ الَّذِيـن يُصِيـبُونَهُمْ مَا قُضِيَ لَهُمْ عَلى لِسَانِ نَبِيِّهِمْ لَنَكَلُوا عَنِ الْعَمَلِ، وَآيَةُ ذلك أَنَّ فِيـهِم رَجُلاً لَهُ عَضُدٌ وَلَيْسَ لَهُ ذِرَاعٌ، عَلى عَضُدِه مِثْلُ حَلَمَةِ الثَّدْيِ، عَلَيْه شَعَرَاتٌ بِيضٌ؛ فَتَذْهَبُونَ الى مُعَاوِيَةَ وَأَهْلِ الشَّامِ وَتَتْرُكُونَ هٰؤُلاَءِ يَخْلُفُونَكُمْ فِي ذَرَارِيكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ، وَاللّهِ إِنِّى لأَرْجُو أَنْ يَكُونُوا هٰؤُلاَءِ الْقَوْمِ، فَإِنَّهُم قَدْ سَفَكُوا الدَّمَ الْحَرَام، وَأَغَارُوا فِي سَرْحِ النَّاسِ. فَسِيـرُوا عَلى اسْمِ اللّهِ تَعَـالى. قَال: فَلَمَّا الْتَقَيْنَا، وَعَلى الْخَوَارِجِ يَوْمَئذٍ عَبْدُاللّهِ بن وَهْبٍ الرَّاسِبِي. فَقَالَ لَهُمْ: أَلْقُوا الرِّمَاحَ وَسُلُّوا السُّيُوفَ مِنْ جُفُونِهَا فَإِنِّى أَخَافُ أَنْ يُنَاشِدُوكُمْ كَمَا نَاشَدُوكُمْ يَوْمَ حَرُورَاءَ. فَرَجَعُوا فَوَحَّشُوا بِرِمَاحِهِمْ وَسُلُّوا السُّيُوفَ وَشَجَرَهُمُ النَّاسُ بِرِمَاحِهِمْ، وَقُتِلُوا بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ. وَمَا أُصِيـبَ يَوْمَئذٍ مِنَ الرِّجَالِ إِلاَّ رَجُلاَن. فَقَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: الْتَمِسُوا فِيهِمُ الْمُخْدَجَ فَلَمْ يَجِدُوهُ. قَالَ فَقَامَ عَلِيٌّ بِنَفْسِه حَتَّى أَتَى أُنَاسـاً قَدْ قُتِلَ بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ. فَقَالَ: أَخِّرُوهُمْ فَوَجَدُوهُ مِمَّا يَلِي الأَرْضَ. فَكَبَّرَ وَقَالَ: صَدَقَ اللّهُ وَبَلَّغَ رَسُولُهُ. فَقَامَ إِلَيْه عَبِيـدَةُ السَّلْمَانِى فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؛ وَاللّهِ الَّذِى لاَ إِله إِلاَّ هُوَ لَسَمِعْتَ هذَا الْحَدِيثَ مِنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ: فَقَالَ إِى وَاللّهِ الَّذى لاَ إِلـه إِلاَّ هُوَ، حَتَّى اسْتَحْلَفَهُ ثَلاَثـاً وَهُوَ يَحْلِفُ لَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

1. (4813)- *Zeyd İbnu Vehb el-Cühenî* -ki bu zat, Hz. Ali (radıyallahu

anh) Haricîlerle savaşmak üzere yürüdüğü zaman beraberindeki orduda bulunuyordu- anlatıyor: "Hz. Ali dedi ki: "Ey insanlar, ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Ümmetimden bir grup çıkar. Kur'an'ı öyle okurlar ki, sizin okuyuşunuz onlarınkinin yanında bir hiç kalır. Namazınız da namazlarına göre bir hiç kalır. Orucunuz da oruçları yanında bir hiç kalır. Kur'an'ı okurlar, onu lehlerine zannederler. Halbuki o aleyhlerinedir. Namazları köprücük kemiklerinden öteye geçmez. Okun avı delip geçmesi gibi dinden hemen çıkarlar. Onlarla harb eden ordu(nun askerlerine) peygamberlerinin diliyle ne (kadar çok ücret)ler takdir edilmiş olduğunu bilselerdi (başkaca) amel yapmaktan vazgeçerlerdi. Onların alâmeti şudur: Aralarında pazusu olduğu halde kolu olmayan bir adam olacak. Pazusu üzerinde meme ucu bir çıkıntı bulacak. Bunun üzerinde de beyaz kıllar bulunacak. Sizler Muaviye ve Şamlıların üzerine gidecek, buradakileri terkedeceksiniz. Onlar da sizin (yokluğunuzdan istifade ile) çoluk-çocuğunuza ve mallarınıza sizin namınıza halef olacaklar!"

(Hz. Ali ilave etti): "O vallahi! Ben, onların bu kavim olacağını kuvvetle ümit ediyorum. Çünkü onlar haram kan döktüler. Halkın meradaki hayvanlarını gasbettiler. Öyleyse Allah adına bunlar üzerine yürüyün!"

Ravi der ki: "Haricîlerin başında *o* gün, Abdullah İbnu Vehb er-Rasibî olduğu halde, onlarla karşılaşınca Hz. Ali (radıyallahu anh) askerlerine:

"Mızraklarınızı bırakın, kılıçlarınızı kınlarından çıkarın. Çünkü ben, onların Harura günü size yaptıkları gibi yine size sulh teklif edeceklerinden korkuyorum!" dedi. Bu emir üzerine döndüler, mızraklarını bertaraf ettiler ve kılıçlarını sıyırdılar. Askerler onlara mızraklarını sapladı. Öldürüp üst üste yığdı. O gün cengâverlerden sadece iki kişi isabet alıp şehit düştü. Ali (radıyallahu anh):

"Aralarında *o* sakat herifi arayın!" emretti. Aradılar, fakat bulamadılar. Bizzat Ali kalkıp üst üste öldürülmüş insanların yanına geldi:

"Bunları geri çekin!" dedi. Sonra yere gelen cesetler arasında onu buldular. Onun bulunması üzerine Hz. Ali (radıyallahu anh) tekbir getirdi ve:

"Allah doğru söyledi, Resulü de doğru tebliğ etti" dedi. Ubeyde es-Selmânî, Hz. Ali'ye doğrulup:

"Ey mü'minlerin emîri! Kendisinden başka ilah olmayan Allah aşkına söyle. Sen bu hadisi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bizzat işittin mi?" diye sordu. Ali (radıyallahu anh):

"Kendinden başka bir ilah olmayan Allah'a yemin ederim, evet!" dedi. *Ubeyde Hz.Ali'*ye üç sefer yemin verdi. O da ona üç sefer yemin etti." [Müslim, Zekat 156, (1066).]

Sonsuz Nur'da "Din adına dinsiz bir kavim" başlığı altında sadedinde bulunduğumuz hadis ile ilgili olarak şu açıklamaları birlikte okuyalım.

DİN ADINA DİNSİZ BİR KAVİM

Birgün ganimeti taksim etmiş, orada duruyordu ki, birden, burnu basık, gözleri çukur ve elmacık kemikleri çıkık bir adam çıkageldi. Tipi tam bir Moğol tipini andırıyordu. Belki de ileride çıkacak bir topluluğu, o gün için o zat temsil ediyordu. Edebsizce Allah Resûlü'ne şöyle hitap etti: "Bu taksim adaletli olmadı, âdil ol!" Evet, belki de münafıktı, münafıktı ki, Allah Resûlü'ne böyle hitap edebiliyordu. Allah Resûlü : مَنْ يَعْدِلُ اِذَا لَمْ اَعْدِلْ لَقَدْ خِبْتُ وَخَسِرْتُ اِنْ لَمْ اَعْدِلْ "Ben de adaletli davranmazsam kim adaletli davranabilir ki? Eğer âdil olmazsam haybet ve hüsrana uğradım, demektir" buyurdu.(29) Cümledeki "Te" harflerini muhatap sîgasına göre okursak; o zaman da: "Siz, haybet ve hüsrana uğradınız, demektir" ma'nâsına gelir. Bununla Allah Resûlü şunu anlatmak istemektedir: Eğer bir peygamber âdil değilse o insanlar adaleti kimden öğrenecekler? Adaletin olmadığı bir zeminde ise insanlar, haybet ve hüsrandadır. Öyle ise siz de haybet ve hüsrandasınız demektir. Bir de, eğer ben âdil değilsem, kaybetmiş sayılırım. Halbuki Allah (cc) beni peygamber olarak gönderdi. Demek ki ben kaybetmedim.. o halde ben âdilim.

Hz. Ömer (ra), Allah Resûlü'ne karşı nasıl konuşulacağını bilmeyen bu küstaha haddini bildirmek için izin ister: "Bırak şu münafığın kellesini uçurayım" der. Ancak Allah Resûlü müsâade etmez ve orada mübarek dudaklarından gayba ait şu sözler dökülür:

"İleride bir kavim zuhur edecek. Ablak yüzlü, basık burunlu ve çekik gözleri çukuruna girmiş bu kavim, Kur'ân okuduğunda kendi okuyuşunuzu küçük görürsünüz. Ancak okudukları gırtlaklarından aşağıya inmez. Okun yaydan fırladığı gibi, dinden çıkarlar, hatta, bunlardan birinin kolunda büyükçe bir et beni vardır."(30)

Seneler hızla geçer. Sanki Allah Resûlü'nü tasdik için günler birbiriyle yarışmaktadır: Nehrivan'da Hz. Ali bütün Haricîleri kılıçtan geçirir.

29– Buhârî, Edeb, 95, Menâkıb, 25; Müslim, Zekât, 142, Müsned, 3/56.

30– Buhârî, Edeb, 95, Menâkıb, 25; Müslim, Zekât, 142, Müsned, 1/356.

Tam Allah Resûlü'nün tarif ettiği şekilde bir insan getirilir ve Hz. Ali'ye müjde verilir. Demek ki dinden çıkarak, dine karşı kavga verecek insanlar bunlardır.(31) Zayıf bir hadiste Efendimiz, Hz. Ali'ye hitaben: "Ben Kur'ân'ın tenzili için savaştım, sen de te'vili için kavga vereceksin"(32) buyurmuştur. Yani Kur'ân nazil olmaya başlayınca bütün insanlar, bana karşı koydu; ben de bunlarla mücadele ettim. Ve bir gün gelecek, Kur'ân'ı yanlış te'vil ve tefsîr edenler olacak, sen de onlara karşı kavga vereceksin. Mevsimi gelince o da olmuş, Hz. Ali (ra) Haricîlere karşı kavga vermiş; okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkan bu insanlarla mücadelede bulunmuştur. Evet, sanki bu burnu basık, elmacık kemikleri çıkık adam, Allah Resûlü'nü tasdik için yaratılmış gibiydi. Öyle ki, onun bu menfi hali, müsbet ma'nâda Allah Resûlü'nü doğruluyordu. Tabii, şeytanın bir mü'mine, musallat olmasıyla, mü'minin ona karşı verdiği kavgada onun sevap kazanmasına mukabil, şeytanın hayır adına birşey kazanmaması gibi, bu adam da o şekilde öldürülüp Allah Resûlü'nü tasdike vesile olmakla beraber, hiçbir şey elde edemeyecektir. (33)

4814 ٢– وأخرجه مسلم عن عُبيدِاللهِ بنِ أبي رَافِعٍ بنحوِهِ، وفي أوّلِهِ: [أنَّ الْحَرُورِيَّةَ لَمَّا خَرَجَتْ على عليِّ بْنِ أبِي طَالِبٍ. قَالُوا: لاَ حُكْمَ إلاَّ للهِ. فقَالَ عَلِيٌّ: كَلِمَةُ حَقٍّ أُرِيدُ بِهَا بَاطِلٌ].

« التَّرَاقِي » جمع ترقوة، وهى العظم الذي بين ثغرة النحر والعاتق.

و« الـرَّمِيَّةُ » ما يرمى من صيد أو نحوه قال الخطابي: قد أجمع علماء المسلمين على أن الخوارج على ضلالتهم فِرْقة من فرق المسلمين، ورأوا مناكحتهم، وأكل ذبائحهم، وأجازوا شهادتهم.

قال: ومعنى « يَمرُقُونَ مِنَ الدِّينِ » أى يخرجون عن طاعة الإمام المفترض طاعته وينسلخون منها.

و« نَكَلُوا عَنِ الْعَمَلِ » أى فتروا وجبنوا.

و« الآية » العلامة التي يستدل بها.

و« وحشُّوا رِمَاحَهُمْ » أى رموا بها وألقوها من أيديهم.

31– İbn Kesîr, el-Bidâye, 7/320, 321.

32– Müsned, 3/82.

33– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 109-111.

و« التَّشَاجُرُ بِالرِّمَاحِ » التطاعن بها.

و« المُخْدَجُ » الناقص.

2. (4814)- *Müslim,* (bu hadisi) Abdullah İbnu Rafi'den de aynı şekilde tahriç etmiştir. O rivayetin baş kısmında şu ziyade var: "Haruriyye, Ali İbnu Ebî Talib (radıyallahu anh)'e karşı huruc ettikleri zaman: لاَحُكْمَ إلاَّ للهِ *"Hüküm Allah'ındır"* dediler. (Bu ibare Kur'an'dan bir iktibas olması hasebiyle) Hz. Ali de: "Kendisiyle batıl murad edilen hak bir söz" dedi." [Müslim, Zekat 157, (1066).]

AÇIKLAMA:

1- Haricîler, Cemel Vakası'yla başlayan iç karışıklıkların sonunda ortaya çıkan bir fitne grubunun adıdır. Bunlar *Sıffin Savaşı*'ndan sonra, aradaki ihtilafın iki hakem tarafından Kur'an'a göre halledilmesi şeklinde bir karara varılınca, bu kararı beğenmeyerek hem *Hz. Muaviye*'ye hem de *Hz. Ali*'ye karşı gelmişlerdir. Fiilen halife *Hz.Ali* (radıyallahu anh) olması haysiyetiyle *Hz. Ali* onların üzerlerine gitmiş, itaate getirmek için onlarla savaşmıştır. *Hz. Ali*'ye karşı, siyasî bir eylem olarak ilk toplandıkları yerin adı Harura olduğu için bunlara Haruriye de denmiştir. Haricîler büyük günah işleyen kâfir olur diye ortaya attıkları bir prensiple hareket ettikleri için, zamanla kelamî bir mezhep mahiyetini de kazanmıştır.

Haricîler, bidayetten itibaren Muhakkime-i ûlâ, Ezârika, Necedat, Sufriyye, Acâride, İbâziye gibi değişik kollara ayrılmıştır. Zamanımıza kadar varlığını sürdüren kolu İbâziye'dir. Tunus'ta, Cezayir'de bunlara rastlanır. Zengibar'ın resmî mezhebinin İbâziye olduğu bilinmektedir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, *Nehrevan Savaşı*'nı anlatmaktadır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Müslümanlarla savaşacak bir fitne grubunun evsafını beyan buyurmuş, *Hz. Ali* bu vasıfları Haricîlerde görmüştür. Resulullah'ın kendisine verdiği bilgilere dayanarak, bu zümre içerisinde Zü's-Südye isminde bir kimsenin bulunması gerekeceğinde ısrar eder. Gerçekten, ölüler arasında Hz. Ali'nin "peygamberin ihbarı"na dayanarak yaptığı tasvire uygun bir adam bulununca nebevî bir mucize daha ortaya çıkar. *Hz. Ali* (radıyallahu anh) bu mucize karşısında heyecanlanır ve tekbir getirir: "Allah doğru söyledi. Resulü doğru söyledi" demesi, Allah'ın bildirmesiyle konuşan Hz. Peygamber'in sözünün doğrulandığını, te'yid gördüğünü ifade buyurmasıdır. Şarihler, Ubeyde es-

Selmânî'nin, bu hadisenin itibarını Resulullah'tan işittiğine dair Hz. Ali' ye üç kere yemin ettirmesini, bunu herkese duyurma maksadıyla yaptığını belirtirler.

3- *Hz. Ali* onların *La-hükme illa lillah* Kur'ânî cümlesini "Batıla alet edilen hak bir söz" olarak değerlendirir. Hatta Haricîler, aşırı dindarlıklarıyla da meşhurdurlar. Çok ibadetten alınları yara olan kimselerdir. Onun için hadiste *"onların namazı yanında sizinki bir hiçtir..."* cümlesine rastlanır. Ne var ki ne çok ibadet, ne Kur'an ve hadiste gelen ibarelerin slogan olarak kullanılması gidilen yolun meşruluğu için kafi değildir. Siyasi görüşü kendine muvafık olmayan, Müslümanları tekfir, halifeye isyan gibi davranışlar onları ve benzerlerini Resulullah'ın ifadesiyle هُمْ شَرُّ الْخَلْقِ وَالْخَلِيقَةِ *"İnsan ve hayvanların en şeriri"* olmaktan kurtaramıyor. Haricîlerin "Hüküm Allah'ındır" diye pek sık kullandıkları slogan, Kur'an'dan muktebestir. Birçok ayette bu mâna ifade edilmiştir (En'am 57, 62, Yusuf 40, 67, Kasas 70, 88, Gafir 42), Hz. Ali buna itiraz etmemiş, fakat söyleniş gayesinin batıl olduğunu belirtmiştir.

4- Bu hadis, mü'minler arasında cereyan edecek kıtallerin ahkâmını tesbitte esastır. Ulema bu ve diğer benzeri hadislerden sonra Sahabe'nin tatbik ettiği ahkâmdan hareketle şu esasları tespit etmiştir:

★ İmama isyan edenler önce hakka çağrılır, tehdid edilir, saldırmadıkları müddetçe saldırılmaz.

★ Saldırmaları halinde onlarla savaşılır.

★ Yaralılarına dokunulmaz. Bozguna uğradıkları takdirde, destek görmeleri melhuz değilse takip edilmezler.

★ Malları ganimet değildir yağma edilmezler.

★ Tevbe edenlerin tevbesi kabul edilir.

★ İsyan sebebiyle dinden çıkmış sayılmazlar. Ancak inkarları sebebiyle isyan etmişlerse o zaman mürted muamelesi yapılır.

★ Onlardan esir alınanlara da, esir muamelesi yapılmaz; öldürülmezler.

★ Devlete karşı isyan eden bağîlere ve Haricîlere karşı savaşmak caizdir, sevaptır, bu savaşta ölenler şehittir.

Fitnenin çeşitleri ve herbirine karşı uygulanacak ahkâm hakkında geniş bilgiyi daha önce kaydettik.

4815 ٣- وعن سويد بن غفلة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: إذَا حَدَّثْتُكُمْ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ حَدِيثاً، فَوَاللهِ لأنْ أخِرَّ مِنَ السَّمَاءِ أحَبُّ الىَّ مِنْ أقُولَ عَلَيْهِ مَا لَمْ يَقُلْ، وإذَا حَدَّثْتُكُمْ فِيمَا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ فَإنَّ الْحَرْبَ خِدْعَةٌ، وإنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: سَيَخْرُجُ قَوْمٌ فِي آخِرِ الزَّمَانِ حُدَثَاءُ الأسْنَانِ سُفَهَاءُ الأحْلاَمِ، يَقُولُونَ مِنْ خَيْرِ قَوْلِ الْبَرِيَّةِ، يَقْرَأُونَ الْقُرآنَ، لاَ يُجَاوِزُ إيمَانُهُمْ حَنَاجِرَهُمْ، يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ، فَأيْنَمَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاقْتُلُوهُمْ فَإنَّ فِي قَتْلِهِمْ أجْراً لِمَنْ قَتَلَهُمْ عِنْدَ اللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

«حُدَثَاءُ الأسْنَانِ» أى شباب لم يكبروا حتى يعرفوا الحق.

«سُفَهَاءُ الأحْلاَمِ» السفه الخفة في العقل والجهل.

«الأحلامُ» العقول.

3. (4815)- *Süveyd İbnu Gafle* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ali (radıyallahu anh) dedi ki: "Ben size Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' dan bir hadis söyleyince, Allah'a yemin olsun Aleyhisselâtu vesselâm'ın söylemediği bir şeyi söylemektense gökten atılmayı tercih ederim. Ancak benimle sizin aranızda cereyan eden şeyler hakkında konuşunca, bilesiniz harp hiledir. Zîra ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Ahirzamanda yaşça küçük, akılca kıt birtakım gençler çıkacak. Yaratılmışın en hayırlısının sözünü söylerler, Kur'ân'ı okurlar. İmanları gırtlaklarından öteye geçmez. Okun avı delip geçtiği gibi dinden çıkarlar. Onlara nerede rastlarsanız onları gebertin. Zîra, onları öldürene, kıyamet günü, Allah'ın vereceği ücret var." [Buhârî, Fezâilu'l-Kur'ân 36, Menakıb 25, İstitâbe 6; Müslim, Zekât 154, (1066); Ebu Davud, Sünnet 31, (4767); Nesâî, Tahrîm 26, (7, 119).]

AÇIKLAMA:

1- Eslâf uleması, burada yaşça genç, akılca kıt gençlerle Haricîlerin kastedildiğini anlamışlardır. Nitekim, Teysîr'in bu hadisi, Haricîlerle ilgili fitne başlığı altında kaydettiğine göre, aynı anlayışı görmek mümkün. Ancak *Resûlullah*'ın hadisleri, aynen Kur'ân gibi her devre baktığı için, kıyamete kadar gelecek zaman içinde her devir insanı, kendi zamanına

tatbik etme hakkına sahiptir. Nitekim, bizde Fitnenin Evsafı ile ilgili bahiste, günümüzün fitnelerinde gizli ve münafık güçlerin cahil gençlerimizi, İslâmî sloganlarla aldatıp istismar edeceklerine dikkat çekmiştik.

2- خير قول البرية tabirinde bazı alimler "kalb mevcuttur, قول خير البرية şeklinde olmalıdır" demiştir. "Yaratılmışın en hayırlısının sözü" demek olur. Bununla Kur'ân ve hadisin kastedildiği belirtilmiştir.

3- Kur'ân okumalarına rağmen imanlarının gırtlaklarından öteye geçmemesi Kur'ân'ı anlamadıklarına, ahkâmını hayatlarında tatbik etmediklerine, halkı aldatmak için, slogan olarak onları zikrettiklerine delalet eder. Bunlar, bir avı delip, ondan hiçbir bulaşık almadan öbür tarafa geçen ok gibi, İslâm'dan hiçbir pay kapmamış olarak dinden çıkarlar. İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de bu insanların dine giriş ve çıkışlarını "ok"un bir ava giriş çıkışına benzetmesini, oka avdan hiçbir şeyin takılmaması sebebine bağlar.

4- Hadisin Ebu Dâvud'daki bir veçhinde "Onlar Müslümanları (büyük günah işleyince kâfir olurlar diyerek) öldürürler. Fakat put ehlini bırakırlar. Eğer ben onlara yetişecek olsam, vallahi Ad kavminin ölümleriyle öldürürüm" buyurulmuştur. Ad kavminin ölümü tabiriyle, "Köklerinin kesilmesi"nin kastedildiği belirtilmiştir. Çünkü o kavim helak olmuş, arkası kesilmiştir.

Eski âlimler bu hadisi Haricîlere tatbik edip büyük günah işleyenleri kâfir addederek diye kayıtlamıştır. Ancak günümüzde benzeri davranışlara düşen kitlelerin davranışlarını aynı tabirlerle kayıtlamak gerekmez. Üstelik İslam âlemi şimdilerde ne kadar geniş. Müslümanlara musallat olacak bu heriflerin ileri sürecekleri bahaneler her köşede bir başka şey olabilir. Ama onların sonunu da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* haber vermektedir: "Âd kavminin ölümüyle ölmek." "Âd kavmi öldürülmedi, (atom bombasından hasıl olan fırtınayı hatırlatan) bir rüzgâr ile toptan helak edildi" der, şârihimiz...

4816 ٤– وعن أبى سعيد وأنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قالا: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ سَيَكُونُ فِي أُمَّتِي اخْتِلَافٌ وَفُرْقَةٌ: قَوْمٌ يُحْسِنُونَ الْقِيلَ وَيُسِيئُونَ الْفِعْلَ، يَقْرَأُونَ الْقُرآنَ لاَ يُجَاوِزُ تَرَاقِيَهُمْ، يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ. ثُمَّ لاَ يَرْجِعُونَ حَتَّى يَرْتَدَّ عَلَى فُوقِهِ. هُمْ شَرُّ الْخَلْقِ، طُوبَى لِمَنْ قَتَلَهُمْ وَقَتَلُوهُ، يَدْعُونَ الَى كِتَابِ اللّٰهِ وَلَيْسُوا مِنْهُ فِي شَيْءٍ. مَنْ قَاتَلَهُمْ كَانَ أَوْلَى بِاللّٰهِ مِنْهُمْ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ! مَا

سِيمَاهُمْ قَالَ: التَّحْلِيقُ]. أخرجه أبو داود، وللشيخين عن أبى سعيد نحوه.

4. (4816)- *Ebu Said* ve *Enes* radıyallahu anhümâ anlatıyorlar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimde ihtilâf ve ayrılıklar meydana gelecek. (Onlardan) bir grup lafıyla güzel, ameliyle kötü olacak. Bunlar Kur'ân'ı okuyacaklar, ancak köprücük kemiklerinden aşağı geçmeyecek. Bunlar, dinden tıpkı okun avı delip geçmesi gibi çıkarlar. Onlar, ok, kirişine dönmedikçe bir daha dine geri gelmezler. Bunlar mahlukatın en şeriridir. Onları öldürene ve onlar tarafından öldürülene ne mutlu! Onlar insanları Kitabullah'a çağırırlar, fakat Kitap'tan zerre kadar nasipleri yoktur."

Yanında bulunan Ashab:

"Ey Allah'ın Resûlü onların alâmeti nedir?" diye sordular da:

"Tıraş olmak!" buyurdular." [Ebu Dâvud, Sünnet 31, (4765).]

Benzer bir rivayeti *Ebu Saîdi'l-Hudrî*'den Sahiheyn kaydetmiştir. [Buhâri, Fezailu'l-Kur'ân 36, Menâkıb 25, Edep 95, İstitabe 6, 7; Müslim, Zekât 143-148, (1064); Muvatta, Kur'ân10, (1, 204, 205); Nesâî, Zekât 79, (5, 87). Tahrîm 26, (7, 119).]

4817 ٥– وفي رواية عن أنس قال: [سِيمَاهُمُ التَّحْلِيقُ وَالتَّسْبِيدُ. فَإذَا رَأَيْتُمُوهُمْ فَأَنِيمُوهُمْ].

« الفُوقَةُ وَالفُوقُ » موضع وقوع الوتر من السهم.

5. (4817)- *Hz. Enes*'ten gelen bir rivayette (Resûlullah şöyle) buyurmuştur: *"Onların alâmeti tıraş ve saçın yolunmasıdır. Onları gördüğünüz zaman öldürün."*

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, önceki hadiste geçen dalalet fırkasıyla ilgili mütemmim bilgi sunmaktadır. Dinden çıkan bu yaşça genç, aklı kıt, lafı güzel, ameli kötü gürûhun bir daha kazanılamayacağı ifade edilmektedir. Onların geri gelmesi, okun kirişine geri gelmesine bağlanmıştır. Yani olması muhal olan şeye dilimizde böylesi makamda "balık kavağa çıkınca" deyimini kullanırız. Maksad muhal olan şeyi ifade etmektir. Keza bunların okuduğu Kur'ân'dan zerre miktar bir tesir, bir iz kalmayacağı, kalplerine hiçbir şey inmeyeceği hakikatı da, okuduklarının köprücük kemiklerinden aşağı gitmeyeceği tabiriyle ifade edilmiştir. Başka rivayetlerde köprücük kemiği yerine boğaz, hançere, gırtlak gibi başka tabirler kullanılmıştır. Şarihlerimiz bu tabiri "Kıraatleri Allah'a yükselmez. Allah kabul buyurmaz" şeklinde de anlamıştır.

2- Hadis, böylesi insanlarla cihad gereğine dikkat çekmektedir. Çünkü, dinî sloganlarla, Kur'ân tilavetiyle meydana çıktıkları için mü'minler arasında tereddüt çıkabilecektir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu tereddütü yenmek ve izale etmek maksadıyla onları öldüren gazi, onlar tarafından öldürülen şehit olur mânasında olmak üzere *"Onları öldürene ve onlar tarafından öldürülene ne mutlu!"* buyurmuştur.

3- Onların alâmeti başı tıraş etmek olarak belirtilmiştir. Nevevî der ki: "Alimlerden bazıları bu hadisten hareketle başı tıraş etmenin mekruh olduğuna hükmettiler. Ancak, hadiste buna delalet yoktur, tıraş onların alâmetidir. Alâmet, bazan da mübah olur. Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm: "Onların alâmeti bir pazusu kadın memesi gibi olan siyah bir adamdır"* buyurmuştur. Malum olduğu üzere, bu haram değildir. Ayrıca *Ebu Dâvud*'un Sünen'inde Buhârî ve Müslim'in şartına uygun sahih bir rivayette انَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ رأى صَبِيّاً قَدْ حَلَقَ بَعْضَ رَأْسِهِ فَقَالَ احْلِقُوهُ كُلَّهُ اوِ اتْرُكُوهُ كُلَّهُ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* başının birkısmı tıraş edilmiş bir çocuk görmüştü: *"Ya tamamını tıraş edin ya tamamını kesmeyin"* buyurdu" denmiştir. Bu rivayet başın tıraş edilmesinin mübahlığı hususunda sarihtir, te'vile ihtimali yoktur. Ulemâ der ki: "Her durumda başın tıraş edilmesi caizdir. Kişiye yağlanması ve bakımı meşakkat getirecekse tıraş etmesi müstehab olur. Eğer meşakkat getirmiyorsa kesilmesi müstehab olur."

İkinci hadiste, tıraş olarak tercüme ettiğimiz tahlik kelimesini te'kîden tesbîd, (bazı nüshalarda tesmîd şeklindedir) kelimesi gelmiştir. Lügatte aynen deriden saçın tıraş edilmesi mânasına gelirse de Ebu Dâvud, saçın kökten yolunması diye açıklar.

4818 ٦ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَتَى رَجُلٌ رَسُولَ اللهِ ﷺ مُنْصَرَفَهُ مِنْ حُنَيْنٍ، وَفِي ثَوْبِ بِلَالٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِضَّةٌ، وَرَسُولُ اللهِ ﷺ يَقْبِضُ مِنْهَا وَيُعْطِي النَّاسَ. فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ، اعْدِلْ فَقَالَ: وَيْلَكَ فَمَنْ يَعْدِلُ إِذَا لَمْ أَعْدِلْ؟ لَقَدْ خِبْتَ وَخَسِرْتَ إِنْ لَمْ أَعْدِلْ. فَقَالَ عُمَرُ: دَعْنِي يَا رَسُولَ اللهِ أَضْرِبْ عُنُقَ هٰذَا الْمُنَافِقِ. فَقَالَ ﷺ: مَعَاذَ اللهِ أَنْ يَتَحَدَّثَ النَّاسُ أَنَّ مُحَمَّداً يَقْتُلُ أَصْحَابَهُ، وَإِنَّ هٰذَا وَأَصْحَابَهُ يَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ، يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ]. أخرجه الشيخان، واللفظ لمسلم.

6. (4818)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Huneyn dönüşünde bir adam yanına geldi. Bu sırada *Hz. Bilâl*'in eteğinde gümüş (para) vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bundan avuç avuç alıp insanlara dağıtıyordu. Gelen adam:

"Ey Muhammed! Adil ol!" dedi. Aleyhissalâtu vesselam (öfkeli olarak):

"Yazık sana! Ben de adil olmazsam kim adil olabilir? Eğer adil olmazsam zarara ve hüsrana düşerim!" buyurdular. Hz. Ömer atılıp:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bana müsaade buyurun şu münafığın kellesini uçurayım!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Halkın "Muhammed arkadaşlarını öldürüyor" diye dedikodu yapmasından Allah'a sığınırım. Bu ve arkadaşları Kur'ân okurlar (ama okudukları) hançerelerinden aşağı geçmez. Dinden, okun avı delip geçtiği gibi çıkıp giderler!" buyurdular." [Buhârî, Humus 16; Müslim, Zekât 142, (1063). Metin Müslim'inkidir.]

AÇIKLAMA:

1- Hadis birçok vecihten rivayet edilmiştir. Müslim'in Zekât bölümündeki 140-160 arasındaki hadisler bu vak'a ile alakalı. Bazı rivayetlerdeki ziyadelerden anlaşıldığına göre, hâdise, Huneyn Savaşı'ndan elde edilen ganimetin Ci'râne'de dağıtımı sırasında cereyan etmiştir ve bu itirazcının adı Zülhüveysıra'dır. Bir rivayette adam tasvir de edilir: "Gür sakallı, elmacıkları çıkık, gözleri çukur, alnı yüksek, başı traşlı." Bir rivayete göre, "Sağında ve solunda olanlara verdi. (Henüz) arkadakilere vermemişti. Arkadakilerden bir adam kalkarak: "Ey Muhammed, taksimde adil olmadın" der. *Resulullah* bu söze çok öfkelenir. Ancak: *"Vallahi, benden sonra, benden daha adil olacak birini bulamazsınız"* demekle yetinir. Sonra şu açıklamayı yapar: *"Ahirzamanda bir kavim çıkacak. Sanki bu, onlardan biridir. Onlar, Kur'an okurlar fakat okudukları köprücük kemiklerini geçmez. İslam'dan okun avdan geçtiği gibi geçip giderler. Alametleri tıraştır. Bunların arkası kesilmez; sonuncuları Mesih Deccal'le birlikte çıkar. Onlara rastladığınız zaman bilin ki, onlar halkın ve hayvanların en şerirleridir."*

2- Havazinliler, askerlerinin daha fedakârane savaşmaları düşüncesiyle mallarını ve hatta çocuk ve kadınlarını da cephe gerisine getirdiklerinden savaşta mağlup olunca Müslümanlara çok miktarda ganimet intikal etmişti; 6.000 kadın ve çocuk, 4.000 okiyye gümüş, 24.000 deve, 40.000'den fazla koyun. *Vakidî,* o gün her bir gaziye dört deve ile kırk

koyun ganimet isabet ettiğini belirtir. Ayrıca müellefe-i kulub denen kalpleri kazanılacak, şair, hatip, kabile reisi gibi nüfuzlu kimselere, durumuna göre 50'şer, 100'er deve verilmiştir.

3- Bazı rivayetlerde, *Resulullah*'tan bu adamı öldürme müsaadesi isteyen *Halid İbnu Velid*'dir. Dahası, hâdisenin Ci'rane'de değil Medine'de cereyan ettiğini ifade eden rivayet de var. *İbnu Hacer el-Askalânî*, bu rivayetlerin arasında zıtlık olmadığını, hâdisenin birkaç sefer cereyan etmiş olabileceğini söyleyerek zahirî zıtlığı te'lif eder.

4- Bu hadisler, Haricîlerle ilgili olması haysiyetiyle, bunların şerhi zımnında, Haricîlerin tekfir edilip edilmeyeceği hususuna da yer verilir. Hemen belirtelim ki, onların tekfiri hususunda ihtilaf edilmiştir. Şâfiîlerden cumhur-u ulemâya göre Haricîler tekfir edilemez. Bakillânî, onların sarih küfre düşmediğine, fakat küfre müeddi olan söz söylediklerine dikkat çekmiş ise de bu, tam bir tekfir sayılmamıştır. *Kadı İyaz*, "tekfir hususunda, ulemanın, muteber tek delili olduğunu, bunun da, onların kendi dışındaki Müslümanları tekfir etmeleri bulunduğunu, zîra bir hadiste mü'mini tekfir eden kimsenin sözünün havada kalmayıp, haksız yere tekfirde bulunan kimseye geri döneceğini bildirdiğini" söyler. Aslında bu hüküm, diğer fırâk-ı dâlle için de geçerlidir.

Ehl-i Sünnet uleması, tekfir hâdisesi, dinde çok nazik bir bahis olması sebebiyle, tekfir etme hususunda fazlaca dikkatli ve ihtiyatlı davranmışlardır. Dolayısıyla onların kestiklerinin yeneceğine, kadınlarıyla evlenilebileceğine, cenazelerine iştirak edileceğine, şehadetlerinin makbul olacağına hükmetmişler ve bu hususta icma etmişlerdir. Hz. Ali'ye : "Onlar kâfir midirler?" diye sorulmuş: "Küfürden kaçtılar!" demiştir.

"Münafık mıdırlar?" denilmiş, "Münafıklar Allah'ı pek az zikrederler. Halbuki onlar akşam sabah zikrediyorlar!" demiştir. "Onlar kimdir?" denilmiş, "Fitneye maruz kalıp, bu yüzden hakka karşı körleşen, sağırlaşan kimselerdir!" demiştir.

❑ HAKEMEYN HÂDİSESİ VE YEZİD İBNU MUAVİYE'YE BİAT VAKASI

4819 ١– عن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [دَخَلْتُ على حَفْصَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها فَقُلْتُ:
قَدْ كَانَ مِنَ النَّاسِ مَا تَرَيْنَ، وَلَمْ يُجْعَلْ لِي مِنَ الأَمْرِ شَيْءٌ. فَقَالَتْ: الْحَقِ النَّاسَ
فَهُمْ يَنْتَظِرُونَكَ، وَأَخْشَىٰ أَنْ يَكُونَ فِي احْتِبَاسِكَ عَنْهُمْ فُرْقَةٌ، فَلَمْ تَدَعْهُ حَتَّىٰ

ذَهَبَ. فَلَمَّا تَفَرَّقَ النَّاسُ خَطَبَ مُعَاوِيَةُ وَقَالَ: مَنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَتَكَلَّمَ فِي هٰذَا الأَمْرِ فَلْيُطْلِعْ لَنَا قَرْنَهُ، فَلَنَحْنُ أَحَقُّ بِهِ مِنْهُ وَمِنْ أَبِيهِ. قَالَ حَبِيبُ بْنُ مَسْلَمَةَ: فَقُلْتُ لِعَبْدِاللّٰهِ، فَهَلاَّ أَجَبْتَهُ؟ فَقَالَ: لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَقُولَ أَحَقُّ بِهٰذَا الأَمْرِ مِنْكَ مَنْ قَاتَلَكَ وَأَبَاكَ عَلَى الإِسْلاَمِ، فَخَشِيتُ أَنْ أَقُولَ كَلِمَةً تُفَرِّقُ بَيْنَ الْجَمِيعِ وَتَسْفِكُ الدَّمَ وَيُحْمَلُ عَنِّي غَيْرُ ذٰلِكَ، فَذَكَرْتُ مَا أَعَدَّ اللّٰهُ فِي الْجِنَانِ. قُلْتُ: حُفِظْتَ وَعُصِمْتَ]. أخرجه البخاري.

1. (4819)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ)'nın yanına girdim ve:

"(Ali ile Muaviye (radıyallahu anhümâ)'nin Sıffin'deki hâdiseleri sebebiyle) halka gelenleri görüyorsun. (Şimdi Harameyn ve başka yerde hayatta kalan sahabeleri toplayıp fikirlerini almak istiyorlar.) Bu hilafet ve emîrlik meselesinde bana hiçbir hak tanımadılar (bu sebeple gitmek istemiyorum, ne dersin?)" dedim.

"Katıl. Çünkü onlar seni bekliyorlar. Onlardan geri durmanı, onların bir muhalefet saymalarından korkarım!" dedi ve Abdullah, oraya gidinceye kadar Hafsa onu bırakmadı. (Hakemlerin hüküm vermesinden sonra) Hz. Muaviye bir hutbe irad etti ve (Abdullah'la babası Ömer'i kastederek) dedi ki:

"Kim bu hilafet meselesi hakkında bizimle konuşmak isterse kendini bize göstersin (meydana çıksın). Şurası muhakkak ki biz, halifeliğe ondan da babasından da ehakkız."

Habib İbnu Mesleme der ki: "Abdullah'a: "Ona cevap vermedin mi?" dedim. Abdullah cevaben:

"Bu işe senden daha ehak olan, İslam adına sana ve babana karşı (Uhud'da, Hendek'te) mücadele vermiş olan Ali (radıyallahu anh)'dir!" demek istedim. Fakat, herkesin arasına tefrika sokup, kan akıtacak ve istemediğim bir mânaya çekilecek bir kelime sarfetmekten korktum. Allah'ın (sabredene) cennette hazırladığı mükafaatları da hatırlayarak (Muaviye'ye) karşılık vermedim" demiştir. Habib İbnu Mesleme: "Bu tavrı takdir ederek: "Sen bir fitneden (inayet-i İlahî ile) korunmuş ve (ciddî) bir felaketten muhafaza edilmişsin!" dedim" der. [Buharî, Megazî, 29.]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer*'den alarak koyduğumuz parantez arası açıklamalar-

dan da anlaşılacağı üzere, *Hz. Abdullah İbnu Ömer*, Sıffîn Savaşı'nda, ihtilafın çözümü Hakemeyn'e yani biri *Hz. Ali,* diğeri de *Hz. Muaviye* (radıyallahu anhümâ) tarafından seçilecek iki hakemin tesbit edeceği ortak görüşe havale edildikten sonra, hayatta kalan sahabelerin fikirlerini almak üzere yapılan bir davete icabet edip-etmeme hususunda *Resulullah*'ın zevcelerinden ve aynı zamanda kızkardeşi bulunan Hafsa ile istişare etmiştir. Kendisi kırgın bir hava taşımakta, bu sebeple de davete icabet etmemek istemektedir. Ancak Hz. Hafsa, katılmasını tavsiye etmektedir.

Abdullah katılır. *Hz. Muâviye*'nin kulağına Abdullah'tan bir şeyler ulaşmış olmalı ki, ilk hutbesinde ta'rizkâr ve hatta tehditkar bir üslupla *Hz. Abdullah*'a laf atar. *Abdullah, Hz. Ali* lehine konuşup, bidayetten beri İslam için çalıştığını, *Hz. Muâviye* ve babası *Ebu Süfyan*'a karşı Uhud'da, Hendek'te İslam'ı korumak için savaş verdiğini, bu sebeplerle onun hilafete kendisinden ehak olduğunu söylemeyi düşünür. Fakat, fitne çıkmasın diye sükut eder. Said İbnu Mansur'un kaydettiği munkatı bir rivayette *Hz. Abdullah, Muâviye*'ye şöyle söylemek istemiştir: "Hilafete, İslam adına sana ve babana karşı savaşmış olanlar ehaktır." Ancak kan dökülmesi ve sözünün yanlış anlaşılması korkusuyla susmayı tercih eder, (radıyallahu anh).

2- Hadiste, *Hz. Abdullah*'a bu davranışı sebebiyle takdirlerini ifade eden *Habib İbnu Mesleme,* küçük sahabelerdendir. Şam'a yerleşmiştir. Babasının *Resulullah*'la sohbeti mevcuttur. Aslında *Hz. Muaviye* taraftarlarındandır. *Muaviye* (radıyallahu anh) onu, kuşatma altındaki *Hz. Osman*'a yardım etmesi için bir askerî birliğin başında Şam'dan Medine'ye göndermiş, ancak o gelmeden *Hz. Osman* şehid edilmiş olduğu için geriye, *Hz. Muâviye*'nin yanına dönmüştür. Şam'da *Hz. Muâviye* ile beraberdir. *Hz. Muâviye* onu Rumlara karşı yapılan gazvelerin başına komutan tayin etmiştir. Sıkça Rumlarla karşılaştığı için Habibu'r-Rum lakabıyla şöhret bulmuştur. Hz. Muâviye'nin hilafeti sırasında vefat etmiştir.

Habib İbnu Mesleme'nin *Hz. Abdullah*'a "Allah seni fitne ve felaketten himaye etmiş" sözü, o sırada Hz. Muâviye aleyhine sarfedeceği bir sözün mutlaka bir kavgaya sebep olacağını ifade eder. Çünkü hâdiselerin içinde, hatta yetkili bir şahsiyettir, havayı gayet iyi bilmektedir.

3- *İbnu Hacer*'in açıkladığına göre, *Hz. Muâviye,* hilafet meselesinde şu görüşte idi: "Kuvvet, re'y ve marifette üstün olanın, İslam'da öncelik, diyanet ve ibadet yönleriyle üstün olana takdim edilmesi gerekir." İşte bu görüş gereğince kendisinin hilafete ehak olduğunu ileri sürmüştür. İbnu Ömer ise aksi görüşte idi ve fitne korkusu olmadıkça mefdula biat edil-

meyeceği kanaatini taşıyordu. İşte bu sebeple sonradan *Hz. Muâviye*'ye ve daha sonra da oğlu *Yezid*'e biat etti, çocuklarına da biatlarını bozmayı yasakladı. Aynı düşünce ile, Yezid'den sonra da *Abdülmelik İbnu Mervan*'a biat etmiştir.

4820 ٢– وعن ابنِ المُسَيَّبِ قَالَ: [لَمَّا وَقَعَتِ الْفِتْنَةُ الأُولَى، يَعْنِي مَقْتَلَ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لَمْ تُبْقِ مِنْ أَصْحَابِ بَدْرٍ أَحَداً؛ ثُمَّ وَقَعَتِ الْفِتْنَةُ الثَّانِيَةُ يَعْنِي الْحَرَّةَ، فَلَمْ تُبْقِ مِنْ أَصْحَابِ الْحُدَيْبِيَةِ أَحَداً؛ ثُمَّ وَقَعَتِ الثَّالِثَةُ فَلَمْ تَرْتَفِعْ وَلِلنَّاسِ طَبَاخٌ]. أخرجه البخاري.

يقال فلان «لا طَبَاخَ لهُ» أى لا عقل له ولا خير عنده، والمراد أنها لم تبق في الناس من الصحابة أحداً.

2. (4820)- *İbnu'l-Müseyyeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İlk fitne yani Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın şehid edilmesi vukua geldiği zaman Ashab-ı Bedr'den kimseyi hayatta bırakmadı. Sonra ikinci fitne yani Harra hâdisesi vukua geldi. Bu da Hudeybiye ashabından kimseyi hayatta bırakmadı. Sonra üçüncüsü vukua geldi. O da insanlar arasında akıl ve kuvvet (sahabe) barakmadı." [Buhârî, Megazî 11.]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste üç fitneye temas edilmektedir. Bunlardan ilki *Hz. Osman*'ın şehid edilmesi hâdisesidir. Bu vak'a hicrî 35 senesinde vukua gelmiştir.

Üçüncü fitnenin hangi hâdise olduğu tasrih edilmemektedir. *Kastalânî* Irak'ta vukua gelen *Ezârika* fitnesi, *Haccac* tarafından *İbnu Zübeyr* (radıyallahu anh)'in şehid edilmesi ve Kâbe'nin yıkılmasıyla sonuçlanan hicri 74 yılındaki fitne; Mervan İbnu Muhammed'in hilafeti sırasında 130 yılında Medine'de cereyan eden Ebu Hamza el-Haricî fitnesinin kastedilmiş olabileceğinin ileri sürüldüğünü kaydeder.

İbnu Hacer, üçüncü fitnenin *Ezârika* fitnesi olduğunu söyleyen Davudî'ye itiraz eder ve katılmayış sebebini iki sebebe bağlar:

1) Hadisin ravisi *Yahya İbnu Said* burada Medine'de vukua gelen fitneleri kastedmiştir, diğerlerini değil.

2) Ezârika fitnesi ise *Yezid İbnu Muâviye*'nin vefatını müteakip vukua gelmiş; yirmi seneden fazla devam etmiştir.[34]

34- *Yezid İbnu Muâviye* hicri 64 yılında vefat etmiştir. O sıralarda ortaya çıkan Ezârika fitnesi, Haricîlerin çıkardığı bir huzursuzluktur. Bu isim, hadisenin lideri *Nafi İbnu'l-Ezrak*'tan gelir. *İbnu Hacer*'in yirmi yıldan fazla sürdüğünü belirttiği bu fitne hicrî 77'de büyük darbe yemiştir.

İbnu Hacer üçüncü fitnenin hangisi olduğunu belirleme maksadıyla İmam Malik'in Yahya İbnu Said'den kaydettiği şu açıklamaya yer verir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mescidinde iki gün namaz terkedilmiştir:

1) *Hz. Osman*'ın şehid edildiği gün,

2) Harra günü."

İmam Malik: "Üçüncüyü unuttum" demiştir. İbnu Hacer devam eder: "İbnu Abdü'l-Hakim: "Haricî Ebu Hamza'nın huruc ettiği gündür" der. Bu ise Mervan İbnu Muhammed İbnu Mervan İbni'l-Hakem'in hilafeti zamanında 130 yılında cereyan etmiştir. Bu hâdise Yahya İbnu Said'in vefatından bir müddet önce vukua gelmiştir. Ben, Dârakutni'nin Garaibu Malik nam eserinde, kendisine *Yahya İbnu Said*'den sahih bir senetle ulaşan buna benzer bir rivayete rastladım. Sonunda şöyle diyordu: *"Üçüncüsü vaki olursa insanlarda akıl ve güç bırakmaz." İbnu Ebî Hayseme*'nin tahricinde *"Şayet üçüncü vaki olsaydı"* şeklinde gelmiştir. Bu ifade, sadedinde olduğumuz hadiste üçüncü fitne hakkındaki cezme muhaliftir (yani hâdisenin henüz vukua gelmediğini beyandır). Aralarını bulmak ve te'lif etmek mümkündür. Şöyle ki: "Yahya İbnu Said bu sonuncu ifadeyi önce söylemiştir, sonra da mezkur üçüncü fitne, o daha sağ iken vaki olmuştur. Hâdiseden sonra *Yahya İbnu Said, Leys İbnu Sa'd*'ın kendisinden naklettiği ifadeyi söylemiştir."

2- Hadiste geçen Tabah kelimesi kuvvet, akıl, hayır gibi mânalara gelir. *İbnu'l-Esir,* Camiu'l-Usul'de bundan maksadın Sahabe olduğunu belirtir. Rivayetten, mezkur üç fitneden birincide Bedir Ashabı, ikincide *Hudeybiye* Ashabı, üçüncü de Ashabın geri kalanı öldürülecek gibi bir mâna anlaşılmaktadır. Fakat mâna öyle değil. O sıralarda onların kalmamış olacağı ifade edilmiştir. Yani, "Bedir Ashabı'nın tükenme sıralarında Hz. Osman katledildi, birinci fitne husule geldi; Hudeybiye Ashabı'nın tükenmesi zamanında Harra hadisesi vukua geldi, Ashab'ın tükendiği sıralarda da üçüncü fitne vukua geldi" denmektedir.

3- Burada bir noktaya dikkat çekmek isteriz: Sadedinde olduğumuz rivayet *Said İbnu'l-Müseyyeb*'ten bir nakil gözükmektedir. Yapılan açıklamalara göre bu eser *Yahya İbnu Said*'e aittir. Nitekim *Said İbnu'l-Müseyyeb* hicrî 94 yılında vefat etmiştir. Halbuki üçüncü fitne olarak yorumu yapılan hâdise hicrî 130 yılında cereyan etmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, hadisin baş kısmı *Said İbnu'l-Müseyyeb*'e aittir. Ravi *Yahya İbnu Said, Said İbnu'l-Müseyyeb*'in sözlerini naklettikten sonra kendisi şu ilavede bulunmuştur: "...Sonra üçüncü bir fitne daha vukua geldi, o da in-

sanlarda akıl ve kuvvet bırakmadı." Ne var ki bu derc'e raviler dikkat çekmemişlerdir. Yahut bu söz, Buharî, rivayetinin zahirine göre müdrec değildir. Gerçekten *Said İbnu'l-Müseyyeb*'e aittir. Bu durumda üçüncü fitne hususunda yapılan ve İbnu Hacer tarafından da benimsenmiş olan yorum yanlıştır. Üçüncü fitneyi Said İbnu'l-Müseyyeb'in ölümünden önce cereyan eden bir fitne ile izah etmek gerekecek ki bu da Davudî'nin yaptığı izahtır: Ezarika fitnesi.

❑ HAKEMEYN HÂDİSESİ VE HARİCİLER

Bu iki hadise birbirine bağlı olduğu için ikisini birlikte kısaca *Suyutî*'nin anlatımından kaydedeceğiz: "Hz. Ali'ye Osman'ın şehit edilmesinin ertesi günü, Medine'de bulunan sahabeler (radıyallahu anhüm) biat ettiler. Aşere-i Mübeşşere'den Talha ve Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'in istemeyerek biat ettikleri söylenmiştir. Bu sebeple o ikisi Mekke'de bulunan Hz. Aişe'nin yanına giderler. Üçü beraber, Hz. Osman'ın kanını talep etmek üzere Basra'ya giderler. Haber Hz. Ali'ye ulaşınca o da Irak'a hareket eder. Basra'da Talha, Zübeyr ve Hz. Aişe (radıyallahu anhüm) ve beraberindekiler ile karşılaşırlar. Cemel Vakası vukua gelir. Hicrî 36 yılında cereyan eden bu hâdisede Talha ve Zübeyr'in de aralarında yer aldığı 13.000 kişi hayatını kaybeder. Bunlardan 2.000 kadarı Hz. Ali saflarından, geri kalan da Hz. Aişe saflarındandır.

Hz. Ali, 15 gün kadar Basra'da kaldıktan sonra Kûfe'ye geçer. Bu esnada Şam'dan da Hz. Muaviye, beraberindekilerle birlikte Hz. Ali'nin üzerine yürür. Sıffin'de karşılaşırlar. Tarih hicrî 37 Safer ayı. Aralarında başlayan savaş birkaç gün neticesiz devam eder. Şamlılar Mushafları kaldırarak onun hakemliğine başvurmayı teklif ederler. Bunun, Amr İbnu'l-As tarafından teklif edilen bir harp hilesi olduğu söylenmiştir. Hz. Ali'nin askerleri Kur'an'a karşı savaşmak istemezler. Sulh talep ederler. İki hakem tayin edilir. Daha önce belirttiğimiz üzere, Hz. Ali, Ebu Musa el-Eş'arî'yi, Hz. Muaviye de Amr İbnu'l-As (radıyallahu anhüm ecmain)'ı hakem tayin eder.

Aralarında yazılı bir vesika tanzim ederek yılbaşına Ezruh'ta bir araya gelip ümmetin meselesini halletme hususunda görüş birliğine varırlar.

Herkes dağılır. Hz. Muaviye Şam'a, Hz. Ali de Kûfe'ye dönerler. Bu sırada Hz. Ali'nin saflarından, Haricîler denecek olan bir zümre ayrılır. Bunlar hakem hâdisesine karşı çıkarlar. لاَ حُكْمَ إِلاَّ لِلّٰهِ "Hüküm Allah'a aittir" derler. Harura'yı kendilerine karargâh yaparlar. Hz. Ali bunlara

İbnu Abbas'ı nasihatçi olarak gönderir. Onlarla bazı münakaşalar yapar, açıklamalarda bulunur. Bir kısmı nasihat dinler; gidilen yolun yanlış, şeriate aykırı olduğunu kabul edip rücu eder. Bir kısmı da batılda ısrar eder. Bu ısrarcılar Nehravan'a giderler, orada başkaldırırlar. Hz. Ali oraya gidip, onlarla savaşır ve -önceki rivayette (4813. hadis) açıklandığı üzere- Zü's-Südye başta olmak üzere pek çokları öldürülürler; yıl hicrî 38.

Aynı senenin Şa'ban ayında Ezruh'ta hakemlerin hükmünü dinlemek üzere toplanırlar. Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, İbnu Ömer ve diğer pekçok sahabe -4819 numaralı hadiste de açıklandığı üzere- oraya gelirler.

Amr İbnu'l-As, kurnazlık yaparak ilk önce *Ebu Musa el-Eş'arî*'yi konuşturur. Aralarındaki antlaşma gereği o, *Hz. Ali*'yi azleder. Arkadan Amr konuşur, hilafette *Hz. Muâviye*'yi sabit tutar ve ona biat eder.

Halk bu kargaşa ile ayrılır. Hz. Ali askerlerinin ihtilafına muhatap olur.

İşte bu kargaşa sırasında Haricîlerden üç kişi, ortaya atılıp: Abdurrahman *İbnu Mülcem el-Murâdî, Bürek İbnu Abdillah et-Temîmi* ve *Amr İbnu Bekr et-Temîmi.* Bunlar Mekke'de biraraya gelip, *Hz. Ali, Hz. Muâviye* ve *Hz. Amr İbnu'l-Âs* radıyallahu anhüm'ü öldürmek ve ümmeti bunların fitnesinden huzura kavuşturmak hususunda antlaşma yaparlar. *İbnu Mülcem:* "Ben Ali'yi halledeyim" der. *el-Bürek:* "Ben Muâviye'yi halledeyim" der. *Amr İbnu Bekr* de: 'Ben de Amr İbnu'l-Âs'ı halledeyim" der.

Ehl-i Sünnet ulemâsı hürmet ve sevgi ile mükellef olduğumuz Ashab-ı Kiram hazeratının aralarında cereyan eden elim vukuatı naklederken, hürmet ve muhabbeti zedeleyerek teferruata inmekten içtinab etmişler kısaca hülasa etmişlerdir."

Bu bahsin sonunda Ashab arasında cereyan eden hâdiselerin mahiyeti hakkında Bediüzzaman'ın bir yorumunu kaydedeceğiz.

❑ İBNU'Z-ZÜBEYR DEVRİ

4821 ١– عن أبى نوفل قال: [رأيت عبدالله بن الزبير رضي الله عنهما على عقبة المدينة، فجعلت قريش والناس تمر عليه، حتى مر عليه عبدالله ابن عمر رضي الله عنهما فوقف عليه. فقال: السلام عليك أبا خبيب ثلاثاً، أما والله لقد كنت أنهاك عن هذا وإن كنت ما علمت صواماً قواماً وصولاً للرحم، أما والله لأمة أنت شرها لأمة خير. فبلغ الحجاج موقف عبدالله ابن عمر وقوله. فـأرسل إليه فـأنزل عن

جذعـــه فألقى في قبور اليهود. ثمّ أرسل الى أمّة أسماء بنت أبى بكر رضي الله عنهمـا، فـأبت أن تأتيه، فـأعاد إليها الرسول لتأتينى أو لأبعثنّ إليك من يسحبك بقرونك. فـأبت فـقالت: والله لا آتى إليك حتّى تبعث من يسحبنى بقرونى فقال: أرونى سبتيّتي فـأخذ نعليه ثمّ انطلق يتوذّف حتى دخل عليها فـقال: كيف رأيتنى صنعت بعدوّ الله؟ قالت: رأيتك أفسدت عليه دنياه وأفسد عليك آخرتك. بلغنى أنّك تقول: يا ابن ذات النطاقين، أنا والله ذات النطاقين. أمّا أحدهما فكنت أرفع به طعام رسول الله ﷺ وطعام أبى من الـدوابّ، وأمّا الآخر فنطاق المرأة الّذى لا تستغنى عنه. أما إنّ رسول الله ﷺ حدّثنا أنّ في ثقيف كذّاباً ومبيراً. أمّا الكذّاب فقد رأيناه، وأمّا المبير فلا إخالك إلاّ إيّاه. فقام عنها ولم يراجعها]. أخرجه مسلم.

وزاد رزين أن الحجاج قال: [دخلت إليها لأحزنها فأحزنتنى].

و« قرون المرأة » ضفائرها.

و« التّوذف » التبختر، وقيل الإسراع.

و« السّبتيّتان » النعلان، وأصله من السبت، وهو جلود البقر المدبوغة بالقرظ يعمل منها النعال نسبت إليها. وقيل من السبت وهو حلق الشعر لأن شعر الجلود ترمى عنها ثم تعمل منها النعال.

و« المبير » المهلك.

1. (4821)- *Ebu Nevfel* anlatıyor: "Abdullah İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'i (Mekke'deki) Akabetü'l-Medine (denilen yerde) (asılmış) gördüm. Kureyş ve diğer halk onun yanına gelmeye başlamıştı. Derken Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) de geldi. Yanında durdu. "es-Selâmu aleyke ey Ebu Hubeyb!" dedi ve bu selamı üç kere tekrar etti. Sonra sözlerine devamla [üç kere de] "Vallahi seni bu işten men etmiştim (ama beni dinlemedim)" deyip şunları söyledi: "Vallahi, benim bildiğime göre sen, çok oruç tutan, çok namaz kılan, yakınlara çokca yardımcı olan bir kimseydin. Vallahi, en kötüsü sen olan bir ümmet mutlaka en hayırlı bir ümmettir!"

Haccâc'a, *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in *İbnu'z-Zübeyr* karşısındaki tavrı ve söylediği bu sözleri ulaştı. Derhal adam

göndererek İbnu'z-Zübeyr'in cesedini asılı olduğu kütükten indirtip, Yahudilerin kabirlerine attırdı. Sonra annesi Esma Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhâ)'i de bir adam gönderip çağırttı. Fakat kadıncağız gitmekten imtina etti. Haccâc ikinci bir elçi daha gönderdi ve: "Ya bana kendi rızanla gelirsin ya da, sana saç örgülerinden sürüyerek getirecek birisini gönderirim!" dedi. Esmâ yine imtina edip:

"Sen, örgülerimden tutup beni sürükleyecek birini gönderinceye kadar vallahi gelmeyeceğim!" dedi. Haccâc:

"Bana ayakkabılarımı gösterin!" dedi. Papuçlarını alıp, çalımla koşup Esmâ'nın yanına girdi.

"Allah düşmanına ne yaptığımı gördün mü?" dedi.

"Ona dünyasını berbat ettiğini, onun da senin ahiretini berbat ettiğini gördüm. Bana ulaştığına göre ona: "Ey iki kuşaklının oğlu" demişsin. Vallahi iki kuşaklı benim. Onlardan biriyle ben Resûlullah *(aleyhissalâtu uesselâm)*'ın ve Ebu Bekr'in (hicret sırasındaki) yiyeceklerini bağladım. Diğeri de, kadının belinden ayırmadığı kuşağıdır. Şunu ilave edeyim ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Sakif'te bir yalancı, bir de zalim var!"* demişti. Yalancıyı gördük. Zalime gelince; bunun da ancak sen olacağını zannediyorum!" dedi. Haccâc, hiç cevap vermeden yanından ayrıldı." [Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 229, (2545).]

Rezîn şu ilavede bulundu: "Haccâc (bilahare) demiş ki: "Ben Esmâ' nın yanına onu üzmek için girmiştim, ama o beni üzdü."

AÇIKLAMA:

1- Daha önce (4454-4455) açıkladığımız üzere Hz. Abdullah İbnu'z-Zübeyr, Hz. Muâviye radıyallahu anh'ın vefatından sonra oğlu Yezîd'e biat etmeyip Mekke'de halifeliğini ilan etmiş idi. Sadedinde olduğumuz hadis, *Haccâc*'la yaptığı savaşta, şehid düşen Abdullah'ın cesedine yapılan bed muameleyi aksettirmektedir. Haccâc, hakaret maksadıyla Akabatu'l-Medine denen mahallede [35] bir ağaca tepesi aşağı astırıp teşhîr etmiştir. *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) cesedi hürmetle karşılayıp selam vermiştir. O sırada sarfettiği sözlerden, İbnu Ömer'in, *Abdullah İbnu*

35– Akabe, lügat olarak dağ yolu demektir. Hadiste geçen Akabetu'l-Medine tabirini Medine dağ geçidi şeklinde anlamak yanlıştır. Çünkü *Hz. Abdullah İbnu'z-Zübeyr* Medine'de değil Mekke'de şehid edilmiştir. *Nevevî* de şerhinde, *Akabetu'l-Medine*'nin Mekke'de bulunan bir akabe (dağ yolu) olduğunu belirtir. Mekke dağlıktır. Şehre giriş veren yollardan birinin bu ismi taşıdığı anlaşılmaktadır. Haccac, Hz. Abdullah'ı bu yol üzerinde bir ağaca asmış olmalı.

Zübeyr'e halife olma hususunda arzu izhar edip Emevîlerle nizaya girmemesini tavsiye etmiş olduğunu anlamaktayız. Ama *İbnu'z-Zübeyr,* onu dinlememiş, sonu elemle biten bir kararda ısrar etmiştir.

2- *Abdullah İbnu Ömer*'in, *İbnu Zübeyr* hakkında ifade ettiği savvam, kavvam övgüsünü anlamamıza Taberânî'nin bir rivayeti yardımcı olur: "İbnu'z-Zübeyr bütün sene oruç tutar, bazan hiç iftar etmeden birkaç gün üst üste oruç tutardı. Geceleri de namazla ihya eder, çoğu kere vitir namazında Kur'ân'ı hatmederdi. Haccâc, bütün bu haline rağmen onu, "ümmetin en kötüsü" diyerek asmıştır. Abdullah İbnu Ömer'in: "Vallahi en kötüsü sen olan bir ümmet en hayırlı ümmettir" sözü, Haccâc'a bir cevap olmaktadır.

3- *Hz. Esmâ*'nın Zâtunnitakeyn, iki kuşaklı lakabı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından verilmiş bir lakaptı. Hicret hazırlığı sırasında, deve hazırlanırken, yol azıklarının deveye yüklenmesi anında birkısım eşyanın (yiyecek ve içeçecek malzemelerinin) bağlanması gerekmiş, şartlar icabı zaman darlığı olduğu için Esmâ (radıyallahu anhâ), zekasını kullanıp, kuşağını çıkararak ikiye bölmüş, bir yarısı ile eşyalar bağlanmış, diğer yarısını da tekrar beline bağlamıştır. Onun bu pratik zekasından memnun kalan Fahr-ı Kâinat, muhterem baldızlarına Zatunnitakeyn (iki kuşaklı) lakabını takarak iltifat buyurmuşlardır. Esmâ validenin, o fırsatta Haccâc'a bunu açıklama ihtiyacını duymasından anlıyoruz ki, Haccâc, İbnu'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'e "İbnu Zatunnitakeyn" diyerek hakaret etmiştir.

Hz. Ebu Bekri's-Sıddîk'in kızı olmaya bihakkın layık Zâtunnitakeyn Esmâ radıyallahu anha validenin cesaret ve fetâneti karşısında hayran kalmamak mümkün mü?

4- Hadis, *Abdullah İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhüma)'in o savaşta haklı olduğunu göstermektedir. İslâm uleması da bu hususta ittifak eder. Halifeliğini ilan edince kendisine biat edilmiş, Haccâc ve diğer Emevî taraftarları ona isyan edip şehit olmasına müncer olan hâdiselere sebep olmuşlardır. *Abdullah İbnu Ömer,* ona olan takdirlerini ifade etmekten çekinmemiş, Haccâc'ın kulağına gideceğine aldırmamıştır.

5- Ulemâ, hadisten hareketle, kabirdekilere selam vermenin, bunu üç kere de tekrar etmenin, ölenleri hayırlı yönleriyle yadetmenin müstehab olduğuna hükmetmiştir.

❑ HACCAC

4822 ١ – عن الزبير بن عدي قال: [دَخَلْنَا عَلَى أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَشَكَوْنَا

إلَيْهِ مَا نَلْقَى مِنَ الْحَجَّاجِ. فقَالَ: اصْبِرُوا، فإنَّهُ لاَ يَأْتِي عَلَيْكُمْ زَمَانٌ إلاَّ وَالَّذِى بَعْدَهُ شَرٌ مِنْهُ حَتَّى تَلْقَوْا رَبَّكُمْ، سَمِعْتُ هذَا مِنْ نَبِيِّكُمْ ﷺ]. أخرجه البخاري والترمذي.

1. (4822)- *Zübeyr İbnu Adiy* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'in yanına girdik. Haccâc'ın bize yaptıklarını şikayet ettik.

"Sabredin, buyurdu. Zîra öyle günlerle karşılaşacaksınız ki, her yeni gün, gidenden daha kötü olacak. Bu hal Rabbinize kavuşuncaya kadar devam edecek. Ben bunu, Resûlünüz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den işittim." [Buhârî, Fiten 6; Tirmizî, Fiten 35, (2207).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Haccâc'ın zulmünü belirtmeye ayrılmıştır. Haccâc, Emevî halifelerinden Abdülmelik İbnu Mervân ve oğlu Velid zamanında Irak ve Horasan valiliği yapmış, sert ve zalimâne muameleleri sebebiyle zalim lakabıyla meşhur olmuştur. Taiflidir ve Benî Sakîf'tendir. Bu sebeple Sakafî diye nisbeti de vardır. Hicrî 75 yılında 54 yaşında ölmüştür. Şa'bî, onun sert muamelesini belirtme sadedinde şu kıymetli bilgiyi sunar: "Hz. Ömer ve kendinden sonra gelenler, asi olan kimseyi tutup, sarığını çıkararak halka teşhir ederlerdi. Bu hal Ziyâd'a kadar devam etti. O, cinayetlere kamçı ile vurma cezası getirdi. Daha sonra *Mus'ab İbnu Zübeyr* buna sakalı traş etmeyi de ilave etti. Bişr İbnu Mervan, caninin elini çivi ile çakmaya başladı. Haccâc gelince: "Bütün bu cezalar (ciddiyetten uzak) eğlencedir!" dedi ve kılıçla öldürme cezası getirdi." Mütea-kip hadiste görüleceği üzere Haccâc'ın kılıçla ölüm cezasına mahkûm ettiklerinin sayısı 120 bini bulmuştur.

2- Hadiste her gelen günün giden günü aratacağı ifade edilmekte ve karşılaşılan menfi durumlar karşısında en çıkar yolun sabretmek olduğu belirtilmektedir. *İbnu Mes'ud*'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: أمس خير مِنَ اليَوْمِ وَاليَوْمُ خيرٌ مِن غدٍ وكذلك حتَّى تقُومَ السَّاعَةُ "Dün bugünden hayırlıdır, bugün yarından hayırlı olacak. Bu hal kıyamete kadar devam edecek."

İbnu Battâl der ki: "Bu hadis, Resûlullah'ın nübüvvetinin delillerinden biridir; bir mucizedir. Zîra, ümmetin halinin bozulacağını haber vermektedir. Bu ise gayba ait bir haldir, re'y ile bilinemez, vahiyle bilinebilir.

Hadiste her gelen günün bir öncekine nazaran kötü olacağı mutlak bir üslupla ifade edilmiştir. Halbuki zaman zaman eskiye nazaran iyi

günler yaşanmıştır. Bu hal bir tezad olarak görülmüştür. Nitekim, Ömer İbnu Abdilaziz, Haccâc'dan az sonra gelmiş ve gerçekten ümmete hayırlı günler yaşatmıştır. Onun günlerinin önceki günlerden daha kötü olduğunu söylemek mümkün değildir. Hatta onun zamanında şerrin kalmadığını bile söylemek mümkündür. Bu durumu nazar-ı dikkate alan Hasan Basrî hazretleri, hadisin hükmünü ekser ve ağleb duruma göre diye te'vil etmiştir. Haccâc'dan sonra Ömer İbnu Abdilaziz'in gelmesi sorulunca da:

"İnsanların bir nefes alması gerekir!" diye cevap vermiştir.

Temas edilen müşkile bazı alimler: "Tafdilden murad, asırların mecmuunun asırların mecmuuna tafdilidir. Zîra Haccac asrında çok sayıda Sahabe vardı. *Ömer İbnu Abdilaziz*'in asrında, onlar münkariz oldular. Sahabenin yaşadığı zaman, kendinden sonra gelen zamandan hayırlıdır. Nitekim خَيْـــرُ الْقُرُونِ قَرْنِي *"Asırların en hayırlısı benim asrımdır. Bundan sonra onu takip eden asır gelir. Onu da daha sonraki asır takip eder"* hadisi bu hususu te'yid eder. Şu hadis de bu hususta kayda değer: أَصْحَابِي أَمَنَةٌ لأُمَّتِي فَـــإذَا ذَهَبَ أَصْحَابِي اَتَى أُمَّتِي مَا يُوعَدُونَ *"Ashabım ümmetimin güvencesidir. Ashabım gitti mi vaadedilen (fitneler) ümmetimin başına gelecektir." İbnu Hacer*'in *İbnu Mesud*'dan kaydettiği bir hadiste yer alan tasrihat, mevzuyu daha açık hale getiriyor. Gelecek kötülükten murad ilmin gitmesidir: "Size artık gittikçe daha kötü olan günler gelecek. Bu hal kıyamete kadar devam edecek. Burada, yaşayışınıza gelecek sıkıntıları kasdetmiyorum, hadis bunu ifade etmez. Lakin, size her gelen gün ilim cihetiyle gidenden daha düşük olacaktır. Alimler gittimi insanlar müsavileşir, ma'rufu emretmezler, münkerden yasaklamazlar. İşte bu durumda helak olurlar." *İbnu Mes'ud*'un, bir başka tarikten şöyle dediği rivayet edilmiştir. "...Biz bereketli bir yıl yaşamıştık. Dedi ki: "Bunu kasdetmiyorum. Kasdettiğim şey ulemanın gitmesidir." Bir başka hadiste de: *"...Size daima eskisinden daha kötü günler gelecek. Ancak bu kötülükle emîrlerinizin kötülüğünü kasdetmiyorum. Fakat alimlerinizi, fakihlerinizi kastediyorum. Bunlar gidiyorlar, sizler onların yerine yenisini bulamayacaksınız. Bunlar yerine kendi reyleriyle fetva verecekler geliyor."* Bu hadisin bir başka veçhinde: *"...Ben bununla yağmurun bolluk veya darlığını kasdetmiyorum, fakat ulemanın gitmesini kastediyorum. Bunlar gidince kendi reyleriyle fetva verecek bir kavim gelecek. Bunlar İslam'ı delip helak edecekler."*

Deccal'den sonra İsa aleyhisselam'ın gelme hâdisesi de hadise zıt bulunmuştur. Ancak Kirmânî bu müşkili şöyle cevaplar: "Hadisten murad,

Hz. İsa'dan sonra gelecek zamandır veya içinde umeranın bulunacağı zaman cinsidir. Aksi takdirde, dinimizde zaruri olarak bellidir ki, masum peygamber devrinde şer yoktur."

İbnu Hacer, bu nakillerden sonra ilave eder: "Zamanlardan murad Deccal ve ondan sonrakiler gibi kıyametin büyük alâmetlerinin zuhurundan önceki zamanlar olması da muhtemeldir. Böylece, şerde üstün olan zamandan murad, *Haccâc*'dan *Deccal*'e kadar geçecek zaman olur. Hz. İsa'nın zamanı ise, ayrı bir hükme tabidir. Doğruyu Allah bilir." Mezkur zamanlarla kastedilen şey Sahabelerin devri de olabilir. Zîra, bunun muhatabı onlardır, hüküm onlara has olur. Böyle olursa, onlardan sonra gelecekler mezkur haberde kastedilmemiş olur. Ancak, Ashab bunu kendilerine mahsus olarak değil, bütün ümmeti ilgilendiren bir hüküm olarak anlamıştır. Bu anlayış sebebiyledir ki, *Hz. Enes,* kendisine Haccâc' dan şikayet edene bu tarzda cevap vermiş ve sabır tavsiye etmiştir. Onların tamamı veya çoğunluğu Tabiin'dendi.

İbnu Hibban, Sahih'inde, "Yeryüzü zulümle dolduktan sonra adaletle dolacağını ifade eden Mehdi hadislerini gözönüne alarak, Enes hadisini âmm hükmüyle almamak gerektiğini" istidlal eder. Ancak ben, sadedinde olduğumuz hadisi tefsirde işe yarayacak olan ve de İbnu Mes'ud'dan gelen bir kaydı, Darimi'nin Müsned'inde hasen senedle gelen bir rivayette buldum. Der ki: لاَ يَأتِى عَلَيْكُمْ عَامُ اِلاَّ وَهُوَ شَرٌّ مِنَ الَّذِى قَبْلَهُ اَمَّا اِنِّى لَسْتُ اَعْنِى عَامًا

"Size her yeni gelen yıl öncekinden daha kötüdür. Ancak ben bu sözümde bir tek yılı kastedmiyorum."

4823 ٢– وعن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: في ثَقِيفٍ كَذَّابٌ ومُبِيرٌ]. أخرجه الترمذي.

وقال يُقَالُ: الكَذَّاب المختار بن أبى عبيد، والمبير الحجاج بن يوسف.

2. (4823)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sakif'ten bir yalancı, bir de zalim çıkacaktır." [Tirmizî, Fiten 44, (2221).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis 4821 numarada geçen uzun bir hadisin parçasıdır. Orada gerekli izah yapıldığı için, burada iki noktaya temas edeceğiz:

1) *Mübir:* Yıkıcı, helak edici mânasına gelir ise de zalim olarak ter-

cüme ettik. Çünkü yıkma, helak etme de zalime mahsus bir haldir, zalimin vasfıdır. Üstelik bununla kastedilen şahıs da Haccâc'dır ve ümmet ona zalim demekte, onu bu vasıfla anmakta ittifak etmiştir.

2) Yalancıya gelince; onun da *Muhtar İbnu Ebî Ubeyd es-Sakafî* olduğu kabul edilmiştir. Bu herif, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra zuhur etmiş, halkı onun kanının intikamını almaya çağırmıştır. Bu işte asıl maksadının, insanların yüzünü kendine çevirmek, bu suretle emîrlik ele geçirmek olduğu anlaşılmıştır. Dünyayı talep ettiği halde, asıl maksadını başka bahanelerle gizlemeye çalışmıştır. Babası büyük sahabelerdendi. Hicret yılında doğan Muhtar'ın sohbeti yoktur, rivayeti de yoktur. *Abdullah İbnu İsmet,* hakkında: "Bu, Resulullah'ın: *"Sakif'ten bir yalancı çıkacak"* hadisiyle haber verdiği yalancıdır" demiştir. Önceleri fazilet, ilim ve hayırla meşhur idi. Bu hali Abdullah İbnu Zübeyr'i terkedinceye kadar devam etti. O andan itibaren gizlediği hali ortaya çıktı. Emîrlik talep etti ve içinde gizlediği bozuk fikirlerini, sapık inançlarını, hevâsını açığa vurdu. Böylece dine muhalif pek çok yönleri ortaya çıktı. Sahtekârlıklarını, kendisine Cebrail'in vahiy getirdiğini söyleyecek kadar ileri götürdü. Bu halini hicrî 62 yılında öldürülünceye kadar sürdürdü.

4824 ٣– وعن هِشام بْنِ حِسَانٍ قالَ: [أُحصِىَ مَا قَتَلَ الْحَجَّاجُ صبراً فَوُجِدَ مائَةَ أَلْفٍ وَعِشْرُونَ أَلْفاً]. أخرجه الترمذي.

قــوله «صبراً» المراد به كل من قتل في غير حرب ولا اختلاس كمن تضرب عنقه أو يحبس الى أن يموت أو يصلب أو نحو ذلك من هيئات القتل فهو مقتول صبراً.

3. (4824)- *Hişam İbnu Hısan* rahimehullah anlatıyor: "Haccâc'ın hükmen öldürttüğü insanların miktarı sayılmış, 120 bin kişiye ulaştığı görülmüştür." [Tirmizî, Fiten 43, (2221).]

AÇIKLAMA:

Sabran öldürme; savaş ve kavga sırasında veya hataen olmaksızın icra edilen öldürmeye denir. Buna hükmen diyebiliriz. Harp esirleri ve suçlulara uygulanan öldürme vakaları sabran öldürmedir. Sadedinde olduğumuz rivayet Haccâc'ın zulmünün büyüklüğünü göstermeye kafidir.

❑ BENÎ MERVAN

4825 ١– عن سعيد بْنِ عَمْرِو بْنِ سعيدِ بْنِ الْعَاصِ قالَ: [أَخْبَرَنِي جَدِّى قَالَ: كُنْتُ جَالِساً

مع أبي هريرة رضي الله عنه في مسجد المدينة ومعنا مروان. فقال أبو هريرة رضي الله عنه: سمعت الصادق المصدوق ﷺ يقول: هلكة أمتي على يدي أغيلمة من قريش. قال مروان: لعنة الله عليهم؛ فقال أبو هريرة: لو شئت أن أقول فلان وفلان لفعلت. قال سعيد رحمه الله: فخرجت مع جدّي الى الشام حين ملكه بنو مروان، فإذا رآهم غلماناً أحداثاً قال: عسى أن يكون هؤلاء الذين عنى أبو هريرة رضي الله عنه. فقلت: أنت أعلم]. أخرجه البخاري.

«الصادق والمصدوق» هو النبي ﷺ، صدق في قوله وما أخبر به، وصُدِّق فيما جئ به إليه من الوحي.

و«أغيلمة» تصغير غلمة.

1. (4825)- *Said İbnu Amr İbni Said İbni'l-As* anlatıyor: "Ceddim bana dedi ki: "Ben Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) ile beraber Medine mescidinde oturuyordum. Yanımızda Mervan da vardı. Bir ara Ebu Hüreyre (radıyallahu anh):

"Ben, sadık ve masduk olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle buyurduklarını işittim:

"Ümmetimin helak olması Kureyş'e mensup [aklı kıt] bir grup çocukcağızın elleriyledir!"

Mervan: "Allah onlara lanet etsin!" dedi. Ebu Hüreyre der ki:

"Eğer ben dileseydim falan falan diye onları teker teker ismen sayardım." Said rahimehullah dedi ki:

"Ben, Benî Mervan iktidar olduğu zaman dedemle birlikte Şam'a gittim. Orada onları genç oğlanlar olarak görünce:

"Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'nin kastettiği bunlar olmasın?" dedi. Ben de: "Sen daha iyi bilirsin" dedim." [Buhârî, Fiten 3, Menakıb 25.]

AÇIKLAMA:

1- Bir rivayette: "Ben Resulullah'tan iki dağarcık ilim aldım. Birini rivayet ediyorum. Diğerini de rivayet etsem boynumu vurursunuz" diyen Ebu Hüreyre'nin bu ikinci dağarcığı hakkında bir ipucu veren rivayetiyle karşı karşıyayız. Bu ve bunu açıklama sadedinde kaydedeceklerimizden

anlaşılacaktır ki Ebu Hüreyre, Aleyhissalâtu vesselâm'dan fitnelerle ilgili teferruatlı bilgiler edinmiş, fakat rivayet etmede çok ihtiyatlî davranmıştır. Bu rivayet, fitnecileri Ebu Hüreyre'nin ismen bildiğine delalet etmektedir.

2- Hadiste geçen *uğaylime, "ğılme"* kelimesinin ism-i tasğîridir. Gılme ise ğulâmın çoğuludur. Gulam, doğum-büluğ arası çocuğa denir. Şu halde, çocukcağızlar demek olur. Ancak *İbnu Hacer,* büluğa ermiş bile olsa akıl, tedbir ve diyanet yönüyle zayıf olan kimselere de sabiy (çocuk) veya guleym dendiğini, hadiste bu kelimenin bu mânada kullanıldığını belirtir. "Çünkü, der, Benî Ümeyye halifelerinden hiçbiri büluğa ermeden halife olmuş değildir. Keza işbaşına koydukları arasında da büluğa ermemiş çocuk yoktur. Öyleyse uğaylime'den murad hilafete getirilen bazılarının, fesada sebep olan evladlarıdır."

3- Hadiste geçen ümmetten murad, kıyamete kadar gelecek olan ümmet değil, sadece o asırdaki ümmettir.

Bu hadisi daha iyi anlamada, *Ebu Hüreyre*'nin bir başka merfu rivayeti *İbnu Ebî Şeybe*'de gelmiştir: "Çocukların emîrliğinden Allah'a sığınırım." Sordular: "Çocukların emîrliği de nedir?" dedi ki: "Onlara itaat edecek olsanız (dininizde) helak olursunuz, isyan edecek olsanız sizi helak ederler (yani dünyanızı mahvederler; ya canınıza kıyarlar veya malınıza yahut da her ikisine)." Yine *İbnu Ebî Şeybe, Ebu Hüreyre* ile ilgili olarak şu rivayeti kaydetmiştir: "Ebu Hüreyre çarşı pazar gezerken: اَللّٰهُمَّ لاَ تُدْرِكْنِى سَنَةَ سِتِّينَ وَلاَ اِمَارَةَ الصِّبْيَانِ *"Allahım bana ne altmış senesini ne de çocukların emirliğini gösterme"* diye dua ederdi.

İbnu Hacer der ki: "Bu rivayette, çocukların ilkinin altmış senesinde iktidar olacağına işaret vardır. Nitekim öyle de olmuştur. Zîra Yezid İbnu Muâviye o yılda hilafeti ele aldı ve altmış dört yılına kadar devam etti. Ölünce oğlu Muaviye halife oldu. Birkaç ay içinde öldü. Ebu Hüreyre'nin ihbarını Yezid'in hali te'yid eder mahiyettedir. Çünkü, büyük merkezlerdeki yaşlıları azlederek, kendi yakını olan gençleri iş başına getirip, idari kadroyu gençleştirmiştir.

4- Bu rivayet, *Ebu Zür'a*'nın *Ebu Hüreyre*'den rivayet ettiği يُهْلِكُ النَّاسَ هٰذَا الْحَىُّ مِنْ قُرَيْشٍ *"Halkı Kureyş'ten şu kabile helak edecek"* hadisini tahsis eder. Zîra burada Kureyş'in tamamı değil, bazısı kastedilmiştir. Bunlar da gençlerdir, tamamı değil. Öyleyse hadisten murad şudur: "Bu gençler, iktidar talep ederek bu yolda savaşlar yaparak halkın ahvalini bozup insanları helake atarlar, fitnelerin peşpeşe devamı suretiyle zarar-

dide olanlar çoğalır." Nitekim fiiliyat, aynen *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın haber verdiği şekilde cereyan etti. Yukarıdaki hadisin devamında لَوْ أَنَّ النَّاسَ اعْتَزَلُوهُمْ *"İnsanlar onları terkederlerse (kendileri için daha iyi olur)"* buyrulmakta. *Resulullah* o çeşit fitnelerde kenara çekilmeyi tavsiye etmiştir. *İbnu Hacer* kenara çekilmeyi "Onlara müdahale etmemek, onlarla kavgaya girişmemek, dinini fitneden kaçırmak" diye açıklar ve "Bu hadisten masiyetin alenen işlendiği yerden göç etmenin müstehab olduğu hükmü çıkarılmıştır. Çünkü bu, umumi felaketin gelmesine sebep olan fitneye düşmeye sebeptir."der. İmam Malik: "Bir yerde münker alenen işlenirse orası terkedilir" diye hükmetmiştir.

5- *İbnu Battal* demiştir ki: "Bu hadiste de zalim bile olsa sultana isyan etmemek gerektiğine delil vardır. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm,* Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'ye bunların ve babalarının ismini öğretmiştir. Fakat, -ümmetinin helaki onlar eliyle olacağını haber vermiş olmasına rağmen- onlara isyan etmelerini emretmemiştir. Çünkü isyan, helak yönüyle itaat etmeye nisbetle daha çok helak edici ve tamamen yok olmaya daha yakındır. Böylece iki fenalıktan daha hafifini iki zorluktan daha kolayını tercih etmiş olmaktadır."

İbni Hacer son olarak der ki: "Zahirde kendi evlatları olmasına rağmen Mervan'ın bu "oğlancağızlar"a lanet etmesi hayret veren bir husustur. Sanki Cenab-ı Hak Hazretleri, bunu onun diliyle icra etti. Ta ki, aleyhlerine daha şiddetli bir delil teşkil etsin; ola ki ibret alırlar." İbnu Hacer, Mervan'ın babası Hakem'in de lanette bulunduğuna dair Taberanî ve diğer kitaplarda rivayet geldiğini kaydeder.

4826 ٢ - وعن حُذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: احْصُوا لِي كَمْ يَلْفِظُ بِالإِسْلاَمِ. قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ أَتَخَافُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ مَا بَيْنَ السِّتّمائَةِ الى السَّبْعمائَةِ؟ قَالَ: إِنَّكُمْ لاَ تَدْرُونَ، لَعَلَّكُمْ أَنْ تُبْتَلُوا. قَالَ: فَابْتُلِينَا حَتَّىٰ جَعَلَ الرَّجُلُ مِنَّا لاَ يُصَلِّي إِلاَّ سِرّاً]. أخرجه الشيخان.

2. (4826)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Bana İslam telaffuz eden kaç kişi olduğunu sayıverin" buyurdular. Biz: "Ey Allah'ın Resulü! Bizim sayımız altı-yedi yüze ulaşmış olduğu halde hakkımızda korku mu taşıyorsunuz?" dedik.

"Siz bilemezsiniz, (çokluğunuza rağmen) imtihan olunabilirsiniz!" buyurdular. Gerçekten öyle (belaya maruz kalıp) imtihan olunduk ki, içimizden namazını gizlice kılanlar oldu." [Buhârî, Cihad 181; Müslim, İman 235, (149).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, nüfus sayımı ile alakalıdır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, hayatî korku mevzubahis olmadan bile sayım emrettiğini göstermektedir. Hadisin Buharî'de gelen bir veçhinde; *"sayın"* şeklinde değil اكتبوا yani "yazın!" şeklindedir. Demek ki teker teker yazıya dökülen bir sayma mevzubahistir. Hudeybiye ile ilgili rivayetlerde, oraya iştirak edenlerin sayısı 1500, 1400, 1300 kişi arasında değişmektedir. Bir Buharî rivayetinde "Muhacirlerin sekizde birini Eslem kabilesinden olanların teşkil ettiği" belirtilir. Buradan hareketle Muhacirlerin sayısını vermeye çalışan İbnu Hacer, Vâkidî'nin bir rivayetinde Eslemlilerin 100 kişi olduğunun belirtildiğini söyleyerek Muhacirlerin orada 800 kişi olduklarına hükmeder.

2- *Huzeyfe* (radıyallahu anh)'nin bahsettiği ibtila ve imtihan ne zaman oldu? Bu, alimleri muhtelif görüşler ileri sürmeye sevketmiştir:

★ *İbnu't-Tin*, bunun Hendek kazma sırasında yaşandığında cezmetmiştir.

★ *Davudî* şu ihtimali hikaye etmiştir: "Müslümanlar Hudeybiye'de iken olmuştur. Çünkü sayıları hususunda bin beş yüz mü idiler, bin dört yüz mü idiler, ihtilaf edilmişti."

★ *Huzeyfe*'nin "imtihan olunduk..." sözüyle Hz. Osman'ın hilafetinin sonlarında, *Kûfe* emîrlerinden *Velid İbnu Ukbe* gibi bazılarından vaki olan hallere işaret de olabilir. Onlar zamanında namaz te'hir edilmiş veya icap ettiği tarzda kılınmamıştır. Bu sebeple bir kısım vera sahipleri namazlarını tek başlarına ve gizlice kılmışlar, sonra da fitne korkusuyla mescidde emîrle birlikte kılmışlardır.

★ Şöyle diyenler de olmuştur: "Bu korku hali, Hz. Osman'ın sefer namazını dört kıldığı zaman olmuştur. Çünkü bazıları gizlice tek başına iki kılıyorlardı, tenkid edilir korkusuyla alenen kılamıyorlardı."

★ "Bu, Hz. Osman'ın şehid edildiği sıraya rastlar" diyen de olmuştur. Ancak İbnu Hacer, "O esnada Huzeyfe (radıyallahu anh) Medine'de değildi" der ve bunun bir vehim olduğunu söyler ve ilave eder:

★★ "Bu hadiste, Resulullah'ın istikbali ihbar nevine giren bir muci-

zesi vardır. Nitekim *Huzeyfe*'den sonra Haccâc ve diğerleri devrinde belirtilenden çok daha şiddetli korkularla dolu zamanlar yaşandı."

4827 ٣– وفي أخرى لَهُمَا عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لَيَرِدَنَّ عَلى حَوْضِى أقْوَامٌ فَيُخْتَلَجُونَ. فَأقُولُ: أصْحَابِى. فَيُقَالُ: إنَّكَ لاَ تَدْرِي مَا أحْدَثُوا بَعْدَكَ].

«فَيُخْتَلَجُونَ»: أى يُجْذَبُونَ وَيُنْتَزَعُونَ.

3. (4827)- Sahiheyn'de yine *Huzeyfe* (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayet şöyledir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Kıyamet günü, havz-ı kevserime bir kısım gruplar da gelecekler ki, onlar oradan uzaklatşırılacaklar. Ben: "Onlar benim ashabımdır!" diyeceğim. Fakat:

"Sen, onların arkandan neler işlediklerini bilmiyorsun!" denilecek." [Buhârî, Rikâk 53; Müslim, Fezail 32, (2297).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Ashab'tan bir kısmının Resulullah'tan sonra bozulacağı mânası çıkmaktadır. Kabisa: "Bunlar, Hz. Ebu Bekir zamanında irtidat edip, *Hz. Ebu Bekir*'le mukatele edip, küfür üzerine öldürülenler" demiştir. Ancak *Hattabî* der ki: "Sahabeden kimse irtidat etmemiştir. İrtidat edenler, dinde nasipleri olmayan kaba bedevîlerdir. Dolayısıyla bunlara bakarak meşhur sahabeyi ketmekmek caiz olmaz." Hattâbî, bu hükmüne, hadisin bazı vecihlerinde gelen أُصَيْحَابِي *"Ashabcıklarım"* tabirini delil göstererek: "Onların sayıca azlığına bu tabir delildir" der. Başka alimler, meseleye farklı yorumlar getirmişlerdir:

★ "Bu zahirî küfürdür. Ancak murad, kendisine icabet eden ümmet (ümmetü'l-icabe) değil, davetine muhatap olan ümmettir (ümmetu'd-da've)" diyen de olmuştur.

★ *İbnu't-Tin:* "Bunların münafıklar veya kebîre işleyenler olma ihtimali var" demiştir.

★ *Bazıları:* "Bunlar ölüm korkusu, dünyaya erme ümidiyle İslam'a giren kaba bedevîlerdir" demiştir.

★ *Davudi:* "Kebîre işleyenlerin, bid'ata düşenlerin buna dahil olması muhal değildir" demiştir.

★ *Nevevî* der ki: "Bunlar münafıklardır, mürtedlerdir" dendi. Öy-

leyse onların da mü'minlere mahsus alındaki ve abdest uzuvlarındaki nurdan beneklerle haşrolunmaları caizdir, ama sonradan nurları söndürülür."

★ Dendi ki: "Onların üzerinde alâmet bulunması gerekmez, Müslüman bilinmeleri sebebiyle onlar da çağrılır."

★ "Onlar, İslam üzere ölen kebîre ve bid'atler ashabıdır. Böyle olunca onların cehenneme gidecekleri kesinlikle söylenemez. Zîra, ceza olarak önce Havz'dan tardedilip, sonra merhamet görmeleri de caizdir."

★ Onların alın ve diğer abdest uzuvlarında nurdan parlaklıklar olması, bu alâmetleriyle Resulullah'ın onları -ister muasırı olsunlar, isterse kendisinden sonra yaşayanlardan olsunlar- bu alâmetleriyle tanıması da imkan harici değildir.

★ *İyaz* ve *el-Bâci* ve diğer bir kısım âlimler, hadisin ravisi Kabîsa' nın yukarıda kaydettiğimiz "Bunlar, Aleyhissalâtu vesselâm'dan sonra irtidat edenlerdir" şeklindeki görüşünü müreccah bulmuşlardır. Resulullah'ın onları tanımış olması, onların üzerlerinde Müslümanlara has olan alâmeti taşımalarını gerektirmez. Çünkü bu alâmet, Müslüman amelini izhar eden İlahî bir ikramdır. Mürtedin ameli ise düşmüştür. Öyleyse Resulullah'ın onları tanıması irtidatlarından önce taşıdıkları alametleri itibariyle değil, şahısları itibariyledir. Keza, bu nokta-i nazardan, onların, Aleyhissalâtu vesselâm zamanındaki münafıkların da buraya dahil olmaları uzak bir ihtimal değildir. Şefaat hadisinde de geçtiği üzere وتَبْقَى هذه الأُمَّةُ فِيهَا مُنَافِقُوهَا *"Bu ümmet, içerisinde münafıkları olduğu halde varlığını sürdürecektir."* Öyleyse bunlar bu işaretleri olmasa da ümmetle birlikte haşrolunacaklar ve fakat zatları bilinecektir. Kim onun suretini tanırsa, dünyada onu kendinden ayıran haliyle birlikte ona nida ederek belli edecektir.

Bid'a ehlinin oraya girmesine gelince: *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, kendinden sonra bid'alar işlemelerine rağmen onları, *"Ashabım"* diye ifade etmesi uzak bulundu. Bu müşkil, sohbet kelimesinin umumi mânasına hamliyle cevaplandırılmıştır.

4828 ٤ — وعن المُسَيَّبِ بْنِ رَافِعٍ قال: [لَقِيتُ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا. فَقُلْتُ: طُوبَى لَكَ، صَحِبْتَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ، وَبَايَعْتَهُ تَحْتَ الشَّجَرَةِ. فَقَالَ: يَا ابْنَ أَخِي إِنَّكَ لاَ تَدْرِي مَا أَحْدَثْنَاهُ بَعْدَهُ]. أخرجه البخاري.

وقال: قال خلف بن حوشب كانوا يستحبون أن يتمثلوا بهذه الأبيات عند الفتن:

الحَربُ أوَّلُ مَا تَكُونُ فتَيّـــةً تَسْـــعَى بِزِينَتِهَا لِكُلِّ جَهُولِ

حَتّى إذَا اشْتَعَلَتْ وَشَبَّ ضِرَامُهَا وَلَّتْ عَجُوزاً غَيرَ ذَاتِ حَلِيلِ

شَـمْطَاءَ يُنـكَرُ لَونُـهَا وتَغَيَّرتْ مَكْرُوهَةً لِلشَّـمِّ وَالتَّقْبِيـــلِ

4. (4828)- *Müseyyeb İbnu Râfi* anlatıyor: "Bera İbnu Âzib (radıyallahu anhümâ)'e rastladım. Kendisine:

"Sana ne mutlu! Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la sohbet şerefine erdin. O'na (Hudeybiye'de) ağaç altında biat ettin!" demiştim. Bana şu cevapta bulundu:

"Ey kardeşimoğlu! Biz ondan sonra ne bid'alar işledik sen bilemezsin." [Buhârî, Megâzî, 35.]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Tabiin'in Ashab'a olan gıptasını göstermekte, Resulullah'ı görmenin, Sahabi olmanın şerefini takdir ettiklerini ifade etmektedir. Sahabinin cevapta tevazu yolunu ihtiyar ederek, izhar ettiği kemali, üstelik cereyan eden birkısım dahilî hâdiseler sebebiyle, Allah'a iltica ve tazarrularını ve akibetlerinden endişelerini göstermektedir ki, bu bir başka kemalin ifadesidir.

2- Sadedinde olduğumuz hadisin sonunda, fitne zamanında okunmasının müstehap addedildiği belirtilen şiir, Buharî'de yer almaktadır. mânası şöyledir:

"Harp, başlangıçta her cahil erkeğin gözüne zinetiyle koşan genç bir kız olur.

Nihayet tutuşup, yakacaklarını yaktığı zaman,

Talibi olmayan ihtiyar bir karıya döner.

Saçları kırçıllaşmış, çirkin, koklanıp öpülmek istenmez."

İbnu Hacer, bu beytin bazı nüshalarda İmru'l-Kays'a nisbet edildiğini, ancak tahkikte Amr İbnu Ma'dikerb'e ait olduğunun anlaşıldığını belirtir.

Bu beyti sunan bir rivayette Hz. İsa'dan şu tavsiye kaydedilir:

قَالَ عِيـــسَىٰ بنُ مَريَمَ لِلحَوارِيـينَ: كَمَا تَرَكَ لَكُمُ المُلُوكُ الحِكْمَةَ فَاتْرُكُوا لَهُمُ الدُّنْيَا "*Krallar size hikmeti bıraktıkları gibi, siz de dünyayı bırakın (onlarla dünya kavgası yapmayın.)*"

❑ SAHABE VE FİTNE HAREKETLERİ

Fitne ile ilgili olan bu bölümü mütemmim iki parça ile kapatacağız:

Birincisinde fitne hâdiselerinde Sahabe'nin tutumu tahlil edilecek, fitne hâdiselerine iradî olarak girmedikleri, hâdiselerin onlar dışında bir tezgahlama olduğu gösterilecektir.

İkincisinde, fitne hâdiselerinin hikmeti açıklanmaktadır.

FİTNEDE SAHABE'NİN TUTUMU

Bilindiği üzere, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in vukua geleceğini haber verdiği fitneler, daha Sahabe devrinde çıkmaya başlamıştır. Hz. Ömer'in şehadetiyle başlayan ilk kımıldamalar, esas itibariyle el-*Fitnetü'l-Kübrâ* denen *Hz. Osman*'ın şehadetiyle şiddet ve vüs'at kazanmıştır. Pekçok Müslümanın ölümüne sebep olan Cemel, Nehrevan ve Sıffîn vakaları bu fitne hareketlerinin sebep olduğu mühim hâdiselerdir. Şüphesiz burada o hâdiselerin tarihini anlatacak değiliz. Ancak bu hâdiselerle alâkalı olarak bilinmesinde bizim için ibretler, faydalar bulunan bazı durumlar, teferruatlar var ki onlar dikkatten kaçmaktadır. Biz mühim addettiğimiz birkaç noktaya dikkat çekmeye çalışacağız.

1- FİTNE HÂDİSELERİNİ SAHABELER ÇIKARMADI

Sahabe zamanında cereyan eden hâdiseler mevzubahis olunca dikkatten kaçan mühim hususlardan biri budur. Bu nokta iyi ve net bilinmezse Sahabeler hakkında yanlış birkısım kanaatler beslemek, hatalı sözler söylemek mümkündür ve bugün Müslümanlar arasında bu çeşit durumlar, maalesef, fiilen mevcuttur. Halbuki, fitnenin çıkışı ile Ashab'ın hiçbir alâkası yoktur. Ashab dışındaki birkısım münafıklar hâdiseleri tezgahlayıp tahrik etmişler, Ashab da ister istemez kendini bu vakaların içinde bulmuştur. Şöyle ki:

Kısa zamanda, İslam'ın kaydettiği fütuhatlar, kazandığı zaferler sebebiyle, İslam'ın gittiği Mısır, İran, Suriye gibi yerlerde pekçok kimseler eski düzenlerinin bozulması sonucu menfaatlerini kaybetmişlerdi. Bunlar Müslümanlara karşı intikam hisleri ile dolu idiler. Ne var ki, açıktan açığa Müslümanlara karşı çıkmak mümkün değildi. Müslüman gözükerek ortalığı karıştırmak daha uygun bir metoddu ve öyle yaptılar.

O devirde vukua gelen hâdiselerin çıkışından gelişmesine, tahrikçilerinden karşı koyanlarına ve karşı koyuşta takip ettikleri tarz ve

metodlara varıncaya kadar bizim için ibret olabilecek yönleri var. Ashab'ın, hâdiselere alâkası bunlardan biridir. Onların, hâdiselerin çıkışından itibaren pek az hisse sahibi olduklarını, hep gayr-i iradî olarak sürüklendiklerini birkaç meseleye parmak basarak göstermeye çalışacağız:

a- Fitneyi Çıkaranlar: Söylediğimiz gibi, Ashab devrinin hâdiselerinin gerçek müsebbibleri, İslâm'ın getirdiği yeni idare sebebiyle menfaatleri haleldâr olan, İslâm'a karşı kin ve hasetle dolan kimselerdir. Bu işleri tezgahlayan baş mürettibin *Abdullah İbnu Sebe* adında bir Yahudi dönmesi olduğunu bilmek bile mesele hakkında kabaca bir bilgi verir. Onun faaliyetlerini ve fitnedeki rolünü biraz detaylı bilmek ise, mevzumuzu oldukça aydınlatır.

Abdullah İbnu Sebe kimdir? İslâm tarihinde Hz. Osman'dan bu yana akan kardeş kanlarında asıl hissenin sahibi olan bu adam bir Yahudidir. Onun attığı fitne bugün bile tesirini icra etmektedir. Hakkında şahsî yorumdan ziyade, büyük alim Taberî'nin (vefatı hicrî 311) sunduğu geniş malumattan bir parçayı aynen sunuyoruz. Der ki:

"Abdullah İbnu Sebe, San'alı bir Yahudi idi. Annesi siyah bir kadındı. Abdullah, Hz. Osman'ın hilafeti sırasında Müslüman oldu. Sonra İslâm memleketlerini dolaşarak halkı baştan çıkarmaya gayret etti. Bu faaliyetlerine Hicâz'da başladı. Sonra sırayla Basra'ya, Kûfe'ye ve oradan da Şam'a geçti. Fakat Şam ahalisi nezdinde arzularından hiçbirine muvaffak olamadı. Hatta Şamlılar onu Şam'dan sürüp çıkardılar.

İbnu Sebe, Şam'dan çıkarılınca Mısır'a geldi. Burada yerleşerek faaliyetlerine devam etti. Ora halkına söyledikleri arasında şu da vardı: "Hz. İsa'nın geri döneceğine inanıp da *Hz. Muhammed*'in döneceğini reddedenlere şaşmak gerek. Cenab-ı Hakk Kur'ân-ı Kerîm'de **"Herhalde o Kur'ân'ı senin üzerine farz kılan (Allah) seni (tekrar) dönülecek yere döndürecektir"** (Kasas 85) buyurmaktadır. Öyle ise, Hz. Muhammed geri gelmeye Hz. İsa'dan daha çok hak sahibidir."

Taberî'den naklimize burada kısa bir ara vererek hemen şunu belirtelim ki, bu âyet, hicret sırasında nazil olmuştur. Dehhâk'tan gelen rivayete göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'den Medine'ye müteveccihen hicret ederken el-Cuhfe denen, Mekke'den dört merhalelik mesafede bir mahalle geldiği zaman Mekke'den ayrılışın üzüntüsünü duyar ve Mekke'ye, doğum yerine karşı bir iştiyak duyar. Cenab-ı Hakk Resûlünü teselli için bu ayeti inzal ederek tekrar buraya geleceğini haber verir.

Şimdi tekrar Taberî'den nakle dönüyoruz:

"İbnu Sebe'nin bu sözleri kabul gördü. Böylece o, ric'at (tekrar hayata dönüş) inancını Mısır ahalisi arasına sokmuş oldu. Bu mevzuda pek çok münakaşalar oldu. İbnu Sebe başka görüşler sokmaya devam etti. Bu meyanda diyordu ki: "Şimdiye kadar bin kadar peygamber geldi geçti. Her peygamberin bir vasisi vardı. Ali de Hz. Muhammed'in vasisidir."

İbnu Sebe bu görüşünü telkin ettikten sonra şunu ileri sürdü: "Hz. Muhammed Hatemü'l-Enbiya'dır. Ali de Hatemü'l-Esfiya'dır."

İbnu Sebe bunu da telkin ettikten sonra şunu ileri sürdü: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vasîsine tecavüz ederek ümmetin işini eline alan ve Hz. Peygamber'in vasiyetini yerine getirmeyen kimseden daha zalim kim vardır?"

Bu teşvişleri de piyasaya sürdükten sonra (yakınlarına) şöyle dedi: "Hilafeti Osman haksız olarak aldı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in vasisi ise meydandadır. Öyle ise ey insanlar bu işin tashihi için kalkın, meseleyi uyandırın. Bu maksatla, umerâyı (idarecileri) kötülemekle işe başlayarak kendinizi emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerle meşgul gösterin ki, halkın alâka ve taraftarlığını kazanın ve sonra onları asıl meseleye çağırın..."

Bu şekilde yeterli sayıda adam ayarladıktan sonra dâilerini (militanlarını) her tarafa gönderdi. Gittikleri yerlerde fesat işlerini yürüten bu ajanlarla sıkı bir yazışma yaptı. Bunlar görüşlerini çok gizli bir şekilde yayıyorlardı. Dışa karşı da emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker yapıyormuş görünümünü veriyorlardı. Bunlar da kendi aralarında mektuplaşıyorlardı ve birbirlerine mektup gönderirken ajanlarının yol dağarcıklarının içerisine iyice gizliyorlardı.

Her bölgede bulunan kimseler aynı titizlik ve gizlilik içerisinde karşılıklı olarak, diğer bölgelerde bulunan adamlarıyla mektuplaşarak herbiri kendi bölgelerinde yapılanları (yeni gelişmeleri) bildiriyorlardı. Her biri mektup geldikçe, bunu bölgesindeki bütün hempalarına okuyordu.

Bu şekilde çalışmalarla propagandaları her tarafa ulaştı ve hatta Medine'ye kadar dayandı. Bunlar açıkça söylediklerinden başka şeyler peşinde koşuyorlar, gizlediklerinden başka şeyler izhar ediyorlardı. (Yapılan propagandalarla başka yerler ahalisi o kadar kargaşa ve huzursuzluk içinde gösterilmişti ki) her bölge halkı (bu haberleri duydukça): "Çok şükür, diğer yerlerdeki belalardan ve keşmekeşlerden azadeyiz, afiyetteyiz" diyorlardı. Medine'ye her taraftan bu huzursuzluk haberleri geliyordu. Onlar da bu durum karşısında: "Çok şükür, başka yerleri kasıp kavuran belalardan azadeyiz" diyerek hallerine şükrediyorlardı.

Medine'de bu durumla karşılaşan Muhammed ve Talha, Hz. Osman'a çıkarak: "Ey mü'minlerin emîri, insanların huzursuzluğu hakkında bize ulaşmış olan haberler size de geldi mi?" dediler. Hz. Osman "Hayır, ben onlardan sadece selamette oldukları hususunda haber almaktayım" dedi. Onlar, hayır diyerek kendilerine ulaşan huzursuzluk vs. haberlerini anlattılar.

Hz. Osman, onlara "Siz benim yardımcılarım ve mü'minlerin de şahidlerisiniz, ne yapmam gerekiyorsa söyleyin" der. Onlar da: "Biz sana, itimat ettiğin kimselerden bazılarını diğer bölgelere göndererek durumu tahkik ettirmeni tavsiye ederiz" dediler.

Tahkîk Heyeti: Hz. Osman, yapılan tavsiye üzerine bir tahkik heyeti teşkil ederek, başta Kûfe, Basra, Mısır, Şam olmak üzere her tarafa muhakkikleri gönderir. Taşra ahalisine hitaben şu tamimi de yollar: "Ben her yıl hacc mevsiminde valilerimle karşılaşırım. Başa geçeliden beri ümmete emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkerin hakim kılınmasına gayret ettim. Şimdiye kadar bana intikal eden bir sızlanmada haklı hakkını almıştır. Âmillerime (valilerime) intikal eden haksızlıklara da el konmuş, haklıya hakkı verilmiştir. Ne ben, ne ailem raiyyetten fazla bir hakka sahip değiliz. Herhangi bir haksızlık oldu ise, hemen terkedilecektir. Medine halkı bana, insanlardan bir kısmının haksız yere hakarete uğrayıp dövülmekte olduklarını söylediler. Kim bizim gıyâbımızda gizlice dövülmüş, hakarete uğramış ise, kim böyle bir haksızlık iddia ediyorsa, hacc mevsiminde Medine'ye gelsin, hakkını benden veya amillerimden alsın veya bağışlasın. Zîra Allah bağışlayanları mükaafatlandıracaktır." Bu mektup taşra vilayetlerde okununca herkesi ağlattı. Halk Hz. Osman'a hayır duada bulundu."

Valilerle İstişare: Hz. Osman bununla da yetinmeyip, kendileriyle istişarede bulunmak üzere valileri merkeze çağırır. Abdullah İbnu Âmir, Muâviye, Abdullah İbnu Sa'd (radıyallahu anhüm ecmain) gelirler. Bunlarla birlikte Saîd İbnu'l-Âs ve Amr'ı da istişare meclisine alır.

Yine *Taberî*'den aynen takip edelim:

"Hz. Osman (valilere): "Söyleyin, nedir bu şikayet, bu şayia, vallahi aleyhinize kabul görmesinden korkuyorum. Bunu tasdik etmek benim nazarımda zor görünse de başkaları kolay kapılır" dedi. Valiler, cevaben ona şunu söylediler: "Sana biz halktan haber getiriyoruz. Tahkikçiler de çıkardın, onlar da getirdiler. Halktan kimse bizzat temas kurarak, şifahen herhangi bir şikayette bulunmamaktadır. Hayır, Allah'a kasem olsun, (dedikoducular) doğru söylemiyorlar, dürüst hareket etmiyorlar. Biz,

bu duruma hiçbir sebep göremiyoruz. Sen, bununla alâkalı bir kimseyi getirip kesin bir tavır alacak durumda da değilsin. Ortada boş bir şayiadan başka bir şey yok. Bu şayia ile amel etmek, onu ciddiye almak doğru olmaz."

Bunun üzerine *Hz. Osman* "Öyleyse ne yapalım, bana yol gösterin" dedi. *Said İbnu'l-Âs* söz alarak: "Bu uydurma bir şeydir, gizlice uydurulup el altından yayılıyorlar. Hususî meclislerde bunlar konuşulup büyütülüyor" dedi. Hz. Osman tekrar sordu: "Buna karşı tedbir ne olmalı?" Saîd İbnu'l-Âs: "Bu kimseler araştırılmalı. Bu şayiaları çıkaranlar öldürülmeli" dedi. Abdullah İbnu Sa'd da şunu söyledi: "İnsanlara verilmesi gerekeni verince onların eda etmeleri gerekeni de onlardan al. Zîra bu, onları bırakmandan hayırlıdır." Hz. Muâviye de şunu söyledi: "Sen beni vali tayin ettin ve ben de onların işlerini üzerime aldım. Onlardan sana sadece hayır haberi geldi. İki kişi onların bölgesini daha iyi bilir." Hz. Osman ona da: "Ne yapmamız gerekir, fikrin ne?" dedi. Hz. Muâviye: "İyi muameleye devam" dedi. Hz. Osman: "Sen ne dersin ey Amr?" dedi. Amr da şu (enteresan) beyanda bulundu: "Ben görüyorum ki, sen insanlara çok yumuşak davranıyor ve ağır alıyorsun. Bu davranış Hz. Ömer'de yoktu. Ben senden önce geçen iki arkadaşının yolundan gitmeni tavsiye ederim. Şiddet gösterilmesi gereken yerde şiddet, yumuşak davranılması gereken yerde yumuşaklık göster. İnsanlara kötülükten başka bir şey yapmayanlara şiddet gerekir. Yumuşak davranış başkalarına karşı hep hayırhah olanlar içindir. Sen hiçbir ayırım yapmadan iki grup için de hep yumuşak davrandın."

Bu konuşmalardan sonra *Hz. Osman* kalkarak Allah'a hamd ve senâda bulundu: "Bana söylediklerinizin hepsini dinledim. Her meseleye girmek için kendine has bir kapısı vardır. Ortada ümmet için endişe duyduğumuz şu iş vardır. Bunun üzerine örtülen ve kendileriyle korunacağımız kapı ise, Allah'ın tayin ettiği hudud yumuşaklık, anlaşma ve uzlaşmadır" dedi.

Görüldüğü üzere, son derece sinsi ve hesaplı bir şekilde hazırlanan fitne ve huzursuzluklara Sahabeler tedbir bulmakta zorluk çekmekteler. Zîra görünürde hiçbir meşrû ve mâkul sebep yok, üzerine gidilecek açık hedef yok. Ama tek gerçek şu ki, bu gelişen hâdiselerde Ashab'ın hiçbir dahli yok.

2- SAHABELER FİTNEYE KATILMADI:

Sahabenin fitne karşısındaki tutumunu belirtmek maksadıyla na-

zar-ı dikkate arzetmemiz gereken mühim bir nokta da, çıkmış bulunan fitneye katılmaktan Ashab'ın kaçmış bulunduğu, fiilen girenlerin, daha doğru bir ifade ile girmek zorunda kalanların sayıca çok az olduğu keyfiyetidir. Bu maksadla, *İbnu Sebe*'nin *Hz. Osman* tarafından temsil edilen İslâm devletinin alacağı bütün tedbirleri bozarak Halife'nin şehid edilmesine müncer olan dalaverelerini ve teselsül eden hadiseleri atlayarak, ikinci mühim hâdise olan Cemel Vakası'na geçip onunla alakalı bazı gelişmeleri belirteceğiz.

CEMEL VAKASI: Bu hadise, bilindiği üzere, *Hz. Osman*'ın katillerinin cezalandırılması meselesinde ortaya çıkan görüş ayrılığı sebebiyle vukua gelmiştir. Bir tarafta *Hz. Ali,* bir tarafta da *Hz. Aişe* ve onun maiyetinde *Hz. Zübeyr* ve *Hz. Talha* vardır.

Hz. Osman'ın şehid edilmesinden beş gün sonra halife olan Hz. Ali, sayısı iki bini geçen ve Mısır, Kûfe ve Basra'dan gelmiş bulunan ihtilalcilerin kalabalık oluşları ile, vaka sırasında Medine halkının suskun davranışı gibi hususları nazar-ı dikkate alarak cezalandırma işinde acele davranma taraftarı değildi.

Buna karşılık, Mekke'de bulunan *Hz. Aişe* ve aralarında *Hz. Talha* ve *Hz. Zübeyr*'in de bulunduğu diğer birkısım Müslümanlar Hz. Osman'ın katillerinin hemen cezalandırılmasını istiyorlardı. İşe Basra'da başlamaya karar verdiler.

Hz. Ali, bunların niyetini ve Basra'ya hareket ettiklerini duyunca herhangi bir hâdiseye meydan vermemek, onlarla anlaşmak niyetiyle o da harekete geçerek Rebeze'ye gelir. *Hz. Aişe* ve taraftarlarının Basra'ya vardıklarını öğrenince *Kûfe*'den te'min ettiği kuvvetlerin başına geçerek Basra'ya yürür. Taberî'nin rivayetlerinden aynen takip edeceğimiz üzere her iki taraf da sulhtan başka bir şey istememektedir. Ancak araya giren gizli oyunlar burada da muvaffakiyetler elde ederek iki Müslüman kitleyi savaşa sokarlar.

"Askerler konaklayınca Hz. Ali çıktı. Öbür taraftan da Talha ve Zübeyr çıktılar. Bunlar oturup, ihtilaf ettikleri hususlarda konuştular. Sulh etmekten ve harbi terketmekten daha uygun bir şey görmediler. Birbirlerinden bu anlaşma ile ayrıldılar. Hz. Ali karargahına, Hz. Talha ve Zübeyr de kendi karargahlarına çekildiler. Her iki taraf da geceyi sulhle geçirdiler. Çoktandır, aradaki ihtilaf ve yaklaşmakta olan savaş sebebiyle böylesine huzurlu bir gece geçirmemişlerdi."

İhtilalciler Sulhten Rahatsız: Taberî, bundan sonra orduya karı-

şan İbnu Sebe ve adamlarının iki tarafı nasıl tutuşturup, harbe soktuklarını anlatır:

"...Hz. Osman hadisesini tahrik edenler de çok fena bir gece geçirdiler. Zîra başlarına gelmekte olan felaketi görmüşlerdi. Bütün gece aralarında müzakere yaptılar. Sonunda, gizlice harbi kızıştırmaya karar verdiler. İşlemeye çalıştıkları şerrin duyulmaması için çok gizli yapılmasını istediler. Alacakaranlıkta harekete geçecekler, bundan yakın komşuları bile haberdar olmayacaktı."

İbnu Sebe'nin Sözleri: Hâdiseleri takip ederken, atlanmaması, ibretle okunması gereken bir husus, Yahudi dönmesi *İbnu Sebe*'nin, daha önce, henüz iki ordu karşılaşmadan, yukarıda anlaşma vaki olmadan önce verdiği bir talimattır. Bu talimat bize, fitnecilerin, her iki tarafın da iyi niyetlerini akim bırakacak, çok önceden hazırlanmış bir tertiple her iki tarafın da ordusuna katılmış olduklarını gösterecektir. Hatta hemen hatırlatabiliriz ki, onların bu katılışı rastgele bir katılış değil, hin-i hacette, alınacak kararlara kendi istekleri istikametinde yön vermede müessir olacak şekilde, en kritik noktalarda yer alacak şekilde bir katılış, bir sızmadır. İşte *İbnu Sebe*'nin sözleri: "Ey kavm, sizin hayat ve şerefiniz insanların birbirine düşmesine bağlıdır. Öyle ise onları birbirine düşürün. Yarın bunlar karşılaştıkları vakit harbi kızıştırın. Onları başka şeylerle meşgul olmaya bırakmayın. Öyle ise kendileriyle beraber olduğunuz kimseler, sizin istemediğiniz şeyden (yani sulhtan) yüz çevirmenin ve Allah'ın Ali'yi, Zübeyr'i ve Talha'yı ve onlar gibi düşünenleri (birbirleriyle savaştırarak) meşgul etmesinin zaruri olduğunu bilsinler..." Bu talimatı alan kurmay heyeti orduya dağılarak, sulh yapılmamasının, her iki ordunun birbiriyle çarpıştırılmasının lüzumu hususunda, diğer adamlarını ikna edeceklerdir.

Fitneciler Müslümanları Vuruşturuyor: Şimdi, tekrar *Taberî*'nin Cemel Vakası'nın başlangıcı ile alâkalı açıklamalarına dönelim. Yukarıdaki fitnecilerin sabaha kadar müzakere ederek alacakaranlıkta harekete geçme kararlarını belirtmiştik. İstişareye katılan yönetici ekip, ortalık henüz karanlıkken şafakla birlikte harekete geçerler. "Mudar kabilesinden olanlar, diğer Mudarlı arkadaşlarının yanına, Rebia kabilesinden olanlar diğer Rabialı adamlarının yanına, Yemen'den olanlar da diğer Yemenli adamlarının yanına gittiler ve aniden baskına geçtiler. Basralılar harekete geçerek karşılık verdi. Bütün ordu harekete geçti. İleri gelenleri arasında, onları aniden basanlar da vardı. Zübeyr ve Talha, Mudar'dan olan ileri gelenlerle ortaya çıktılar ve sağ cenaha -ki

Rebialılardır- Abdurrahman İbnu'l-Haris'i, sol cenaha da Abdurrahman İbnu Attab İbni Esid'i gönderdiler. Kendileri de merkezde kaldılar ve "Ne olu-yor?" diye sordular. Onlar (Abdullah İbnu Sebe'nin oradaki adamları): "Kûfeliler bize gece baskını yaptı" dediler. Bunun üzerine Zübeyr ve Talha: "Anlaşıldı; Ali harbi kesme sözünde samimi değilmiş; kan dökmek, haramları helal addetmek istiyormuş; bizimle sulh meselesinde mutabık değilmiş" dediler ve Basralıların yanına geldiler.

Basralılar kendilerine saldıranları geldikleri yere geri püskürttüler. Hz. Ali ve Kûfeliler, bunların gürültüsünü işitmişti. (Fitneciler casus olarak) adamlarından birini, diledikleri şeyi (Hz. Ali'ye) haber olarak sunulmak üzere Hz. Ali'nin yakınlarına yerleştirmişlerdi. Hz. Ali gürültüyü işitince: "Ne oluyor?" diye sordu. İşte bu adam, hemen cevap verdi: "Biz ani baskın yapmadık. Ancak onlardan bir grup gece baskını yaptı. Biz de geldikleri yere geri püskürttük. Askerler hemen harekete geçtiler. Hz. Ali sağ ve sol cenah komutanlarına "Yerlerinizi alın" dedi ve ilave etti: "Anlaşıldı; Talha ve Zübeyr harbi kesme sözünde samimi değillermiş; kan dökmek, haramları helal addetmek istiyorlarmış, bizimle sulh meselesinde mutabık değillermiş."

Böylece akşamdan sulh üzerine anlaşan iki İslam ordusu birbirine girer ve her iki taraftan beşer binin üzerinde olmak üzere, tarihin on binden fazla ölüye mal olan Cemel Vakası meydana gelir.

FİTNEYE KARIŞAN SAHABELER: Fitne çıktığı zaman Ashab'tan kahir bir ekseriyet, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in fitneye karışmamayı sıkı sıkıya tavsiye eden hadislerini -ki bunlardan birkısmını geçen bahislerde kaydetmiş bulunuyoruz- hatırlayarak karışmamıştır. Esasen karışanlar da çok azdır. Bir Cemel Vakasında on bin kişi şehid oldu dendiği vakit gafletle, bunların Sahabi yani bizzat Hz. Peygamber'i görmüş bulunan kimseler olduğu zihne gelir. Halbuki meseleye, tarih ve rivayet kitaplarının verdiği bilgiler ışığında bakıldığı zaman insanı hayrette bırakan bir gerçekle karşılaşılmaktadır; o da bu savaşa katılanlar arasında, idareciler dışında pek az sayıda Sahabe'nin bulunmuş olmasıdır.

Sözü fazla uzatmadan, bu ilk devirdeki fitnelere, çok az sayıda Sahabe'nin katıldığı hususunda bizi ikna edecek bir tahkiki, değerli hocalarımızdan Talat Koçyiğit'ten aynen sunacağız. Hadiscilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar adlı kitabında der ki: "Sahabenin en fazla bulunduğu senelerde zuhur eden fitneler gözönünde bulundurulacak olursa, bu fitnelere Sahabeden hemen hemen hiç kimenin iştirak etmediği

görülür. Mesela Cemel Harbi'ne iştirak eden Sahabilerin sayısı hakkında gelen bir rivayette *eş-Şa'bî:* "Cemel'e, Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ashabından *Ali, Ammar, Talha* ve *ez-Zübeyr*'den başka hiç kimse iştirak etmemiştir. Eğer beşincisini bulurlarsa ben yalancıyım!" demektedir. Ahmed İbnu Hanbel ise, "Ehl-i Bedr"den Sıffîn Harbi'ne iştirak edenlerin yetmiş kişi olduğuna dair ileri sürülen bir haberi, Şu'be'nin nasıl yalanladığını ve Huzeyme İbnu Sabit'ten başka hiç kimsenin bu harbe katılmadığını nasıl kat'î bir ifade ile belirttiğini zikreder."

Şüphesiz, bu vakalara katılan Sahabeler, sayıca yukardaki rivayette zikredilen rakamlarla tahdid edilemez. Şa'bî'nin rivayetini nakleden Zehebî de, Şa'bî'nin kesin ifadesine "Sanki Şa'bî, burada ilk muhacirleri kastediyor" kayd-ı ihtirâzisini koyarak Sahabeden daha başka katılanların da olduğunu ima ediyor. Nitekim, yukarıda ismi geçenler dışında *Abdullah İbnu Zübeyr, Muhammed İbnu Ebi Bekr* gibi birkısım meşhurların da Cemel Vakası'na iştiraklerini muteber kitaplar te'yid eder. Şu halde, ifade edilmek istenen gerçek, on bini mütecaviz maktul arasında Sahabeden olanların tahmin edilecek kadar az olduğudur. Bunlar da hâdiseleri isteyerek çıkarmış değil, zoraki sürüklenmişler, adeta kendilerini bu vak'aların içinde bulmuşlardır.

Sahabenin Fitneye Girişmeyişinin Sebebi: Sahabeleri, bu dahilî hâdiselere girmekten alıkoyan şey, mükerrer olarak temas ettiğimiz üzere, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu husustaki uyarı ve tenbihleri idi. Birçok ısrar ve teşebbüslere rağmen bu harplere katılmama hususunda sistemli direniş gösterenlerden *Seleme tu'bnu'l-Ekva, Sa'd İbnu Ebi Vakkas, Muhammed İbnu Mesleme, Abdullah İbnu Ömer, Ebu Bekre, Ühban İbnu Sayfi* meşhurdur.

Bunlardan birkısmı: "Bu fitnelere karışmamak gerekir. Öyle ki, birisi öldürmek niyetiyle gelecek olsa, müdafa-i nefis de yapılmaz" demiştir. Hz. Osman'ın birinci görüşün kurbanı olduğunu daha önce belirtmiştik. Şimdi bazılarının tutumuyla alâkalı bir iki misal göreceğiz.

Ahnef İbnu'l-Kays'ın Ebu Bekre ile alâkalı bir rivayeti şöyle: "Ben bu adama (Hz. Ali'ye) yardım etmek için çıkmıştım, yolda Ebu Bekre'ye rastladım. Nereye gidiyorsun?" dedi. Şu adama yardım etmeye dedim. Dön dedi, zîra ben Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şunu söylediğini işittim: "İki Müslüman silahla birbirlerinin karşısına çıkacak olurlarsa katil de maktul de ateştedir..."

Ühbân ise, *Hz.Ali*'nin yardım teklifini: "Benim dostum, senin de am-

caoğlun olan Hz. Peygamber, insanlar arasında kargaşa çıkınca tahtadan bir kılıç edinmem hususunda benden söz aldı..." diyerek reddeder ve Hz. Ali de normal karşılar, ısrar etmez.

Üsâme İbnu Zeyd, "La ilahe illallah" diyen bir kimse ile ebediyyen mukatele etmeyeceği hususunda yemin eder.

Fitneden kaçanların mühimlerinden biri olan Abdullah İbnu Ömer'e iki kişi gelerek: "İnsanların yaptığını görüyorsun. Sen ki, Hz. Ömer'in oğlusun, Hz. Peygamber'in ashabındansın, seni bu savaşa katılmaktan alıkoyan şey nedir?" derler. O: "Allah bana Müslüman kardeşimin kanını haram etti" der. Onlar: "Allah: **"Fitnenin olmaması ve dinin tamamı Allah için olsun diye onlarla savaş"** (Enfal 39) demedi mi?" diye bir ayet hatırlatırlar. İbnu Ömer şu cevabı verir: "Biz savaştık, hatta fitne kalktı, dinin tamamı da Allah için oldu. Siz de fitne olsun, din de Allah'tan başkası için olsun diye harp ediyorsunuz."

Sa'd İbnu Ebî Vakkas da aynı mealde bir ifade ile fitneye girmeyişinin sebebini açıklar. *Muhammed İbnu Mesleme*'nin de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tavsiyesine uyarak tahtadan bir kılıç yaptırdığını ve *Hz. Ali*'nin davetine rağmen fitneye karışmadığını daha önce belirtmiştik.

3- ASHAB'IN KATILDIĞI FİTNELER ÜZERİNE BİRKAÇ MÜTALAA: Şurası muhakkak ki, sayıca az da olsa, arzu ve rızalarının hilafına da olsa, Ashabtan bazılar fitne hareketlerine bulaşmamışlardır. Bu durum Müslümanları Ashab hakkında birkısım yersiz düşünce ve hükümlere götürebilir. Bu ise, Ehl-i Sünnet akidesi açısından son derece mahzurludur. Gerek ferdî gerek içtimâî hiçbir amelî faydası olmayan bu hatalı değerlendirmelere düşemek için Ehl-i Sünnet alimlerinin bu meselelerle alâkalı olarak beyan ettikleri birkaç mütalaayı burada kaydetmede fayda var:

a) Ashab'tan Katılan da Katılmayan da Haklıdır: *İbnu'l-Arabî,* Ashab'tan bazıları bu dahilî harbe katılırken diğer bazılarının katılmayışını, cihadın farz-ı kifaye oluşuyla izah eder. *İbnu Hacer* de bu mealde olmak üzere şunları söyler: "Bu meselede hakikat şudur: Mezkur sahabeden herbirisi amelinin doğru olduğuna hükmetmiş olmalıdır. Kıtale bulaşanlar nezdinde, bağiler grubu ile harp etme emrini ifade eden delil vuzuh kazanmıştır ve kendisinde de bu işi yapacak kudret mevcuttur. Katılmayanlar için de, iki gruptan hangisinin bağî addedileceği hususu vuzuh kazanmamıştır. Nitekim *Huzeyme tu'bnu Sabit, Hz. Ali* tarafında

olmakla beraber savaşmamıştır. Ne zaman ki Ammar'ı savaşır gördü o da mukateleye katıldı ve "Ammar'ı bağî bir grup öldürecek" hadisini rivayet etti."

b) Fitnenin Bir Hikmeti: İbnu'l-Arabi'ye göre, "Ashab arasında cereyan eden bu savaşlarda Allah'ın güttüğü hikmetlerden biri, ehl-i te'vil ile yapılacak harbin ahkâmını öğretmektir."

c) Fitneye Karışan Sahabeler Hakkında Verilen Hüküm: "Sahabeler arasında cereyan eden vakalara temas ederken bir noktanın belirtilmesi gerekmektedir. O da, Sahabeler hakkında bu mesele ile alakalı olarak gelişigüzel söz etmemektir. Bu husus, Ehl-i Sünnet ile diğer fırkaların ayrıldığı mühim noktalardan biridir. Hariciler, Şiîler vs. bu meselede birkısım sahabeleri tekfire kadar giden ifratlara düşerler. Nevevî, Ehl-i Sünnet'in itidal üzere olan ve nasslara uygun düşen görüşünü şöyle hülasa eder: "Bil ki, Ashab arasında akan kanlar, hadiste gelen *"...ölen de öldüren de ateştedir"* tehdidine dahil değildir. Ehl-i Sünnet ve ehl-i hakk olan mezhebimizin görüşü "Ashab hakkında hüsn-i zanda bulunmak ve onların aralarında cereyan eden hâdiseler hususunda gelişigüzel söz etmekten çekinmek ve onların mukatelelerini te'vil ederek iyiye yormaktır. Şöyle ki: Onların hepsi müteevvil ve müçtehid kimselerdi. Allah'a isyan ve dünyevî bir maksatla hareket etmediler. Aksine her bir fırka, hak yolda olduğuna inanıyordu. Şurası muhakkak ki, bu içtihadlarında bir kısmı musib (isabet etmiş) bir kısmı da muhti (hataya düşmüş) idi. Hataya düşenler, bu hatalarında mazur idiler. Zîra içtihad meselesinde, müçtehide hatasından dolayı günah yoktur. Hz. Ali bu hareketlerde içtihadında musib ve haklı idi. Mevcut vaziyet karşısında verilecek hükümler şaşırtıcı idi, doğrusunu bulmak zordu. Bu sebeple Ashab kararda mütehayyir kaldı ve üç gruba ayrıldı. İki grub birbirine zıd içtihadlarla karşı karşıya gelirken, bir üçüncü grup bunlardan her ikisini de terketti, savaşlara katılmadı, doğru olanın hangisi olduğu hususunda kesin kanaat edinemediler."

İbnu Hacer, bu mücadelelerde, kimlerin muhik olduğu bilinse bile, Sahabelerden hiçbirine, bu meselelerden dolayı ta'nda bulunmamanın bir vecibe olduğunda Ehl-i Sünnet'in "ittifak ettiğini" belirttikten sonra: "Zîra onlar bu harplerde, içtihadları sebebiyle mukatele ettiler" der.

Nevevî'nin -ve veciz olarak da *İbnu Hacer*'in yukarıdaki açıklamalarında- atıfta bulunduğu "hata da yapsa müçtehidin günahkâr olmayacağı" prensibi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu hadisidir: "Bir hakim, içtihad ederek hüküm verince isabet ederse, kendisine iki se-

vap vardır; içtihad ederek verdiği hükümde hata ederse kendisine bir sevap verilir."

Öte yandan alimler, *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"İki Müslüman birbirine silah çekecek olursa, ölen de öldüren de ateştedir..."* hadisini şerhederken burada mevzubahis olan, "ölen ve öldüren"lerin -dine hizmeti gaye edinen bir te'ville değil- dünyevî bir maksat arama veya heva ve cehaletinin sevkiyle mukatelede bulunanlar olduğunu belirtirler. Sahabenin ise, sırf dinî gayretle bu mücadelelere girmiş bulunduğu her çeşit şüpheden uzak bir keyfiyettir.

SAHABELERDE ÖLÇÜ: Burada belirtilmesi gereken bir diğer mühim nokta da, amme meselelerinde zıt içtihad ve görüşleri sebebiyle birbirlerine muhalif düşen ve hatta aralarında savaş cereyan eden Ashabın, savaş dışı meselelerde birbirlerine karşı olan münasebetlerindeki ölçü ve hakkaniyettir. Onlar birbirlerini hataya düşmekle itham etmişler, ancak rencide edici, şahsî faziletlerini inkar edici sözler sarfetmemişler, hele asla tekfir cihetine gitmemişlerdir. Buna en iyi örnek, Hz. Aişe ile ona muhalefet edip Hz. Ali tarafında yer almış olan Ammar İbnu Yasir arasında geçen bazı tarizler, konuşmalardır. Hülasa edelim:

Söylediğimiz üzere *Ammar İbnu Yasir, Hz. Ali ile Hz. Aişe* arasındaki ihtilafta, *Hz. Ali*'nin haklı *Hz. Aişe*'nin haksız olduğuna inanıyordu. Bu meselede halkı ikna etmek maksadıyla mescitte yaptığı konuşma tam bir insaf örneğidir. Der ki: "Aişe Basra'ya yürüdü. Allah'a kasem olsun, o dünyada da ahirette de Peygamberimizin (aleyhisselam) zevcesidir, bunda şüphemiz yok. Ancak, Allah sizi imtihan ediyor; Kendisine mi (celle celaluhu), yoksa O'na mı (radıyallahu anhâ) itaat edeceksiniz?"

Burada, ahirette de Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcesi olduğunun kasemle te'yidi, Hz. Aişe'nin asla tekfir edilmediğini gösterir. Fakat görüşlerinde yanıldığı kesinlikle ifade edilmektedir.

Kendisine yöneltilen bu çeşitten şiddetli tenkitler karşısında *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin aksülameli de burada zikre değer. *İbnu Hacer*'in Taberânî'den naklen kaydettiğine göre, yine aynı Ammar, Cemel Vakası'nın akabinde *Hz. Aişe*'ye gelerek: "Sizin bu askerî şerefiniz Allah'ın sizinle yaptığı ahde (anlaşmaya) ne kadar aykırı" der ve bu sözleriyle Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleriyle alâkalı olarak gelmiş bulunan **"(vekar ile) evlerinizde oturun. Evvelki cahiliyet yürüyüşü gibi yürümeyin"** (Ahzâb 33) ayetine işaret eder.

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin cevabı şu olur: "Allah'a kasem olsun

sen hakkı söyledin." Ammar da "Senin lisanınla hakkında bu hükmü veren Allah'a hamd olsun" der.

İbnu Hübeyre bu konuşmayı şöyle değerlendirir: "Bu rivayetten anlıyoruz ki, Ammar doğru sözlüdür. Kezâ husumet onu, hasmının faziletlerini inkâra da sevketmemiştir. Zîra aralarında cereyan eden harbe rağmen Hz. Aişe'nin tam bir fazilete mazhar olduğuna şehadette bulunmaktadır.

SAHABELER ARASINDAKİ MUHAREBELERİN MAHİYETİ VE HİKMETİ

Bediüzzaman Hazretleri ise Mektubat'ında bu konuyla ilgili şunları söyler:

"İkinci sualinizin meali: *Hz. Ali (radıyallahu anh) zamanında başlayan muharebelerin mahiyeti nedir? Muhariplere ve harpte ölen ve öldürenlere ne nam verebiliriz?*

Elcevap: *Cemel Vak'ası denilen Hz. Ali ile Hz. Talha ve Hz. Zübeyr ve Aişe-i Sıddîka radıyallahu teala aleyhim ecmain arasında olan muharebe; adalet-i mahza ile, adalet-i izafiyenin mücadelesidir. Şöyle ki:*

Hz. Ali, adalet-i mahzayı esas edip, Şeyheyn (yani Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer) zamanındaki gibi o esas üzerine gitmek için içtihad etmiş. Muarızları ise, Şeyheyn zamanındaki safvet-i İslamiye, adalet-i mahzaya müsait idi, fakat mürur-u zamanla İslamiyetleri zaif muhtelif akvam hayat-ı içtimaiye-i İslamiyeye girdikleri için, adalet-i mahzanın tatbikatı çok müşkil olduğundan, "ehvenüşşerri ihtiyar" denilen adalet-i nisbiye esası üzerine içtihad ettiler. Münakaşa-i içtihadiye, siyasete girdiği için, muharebeyi intaç etmiştir. Madem sırf "Lillah" için ve İslamiyetin menafii için içtihad edilmiş ve içtihaddan muharebe tevellüd etmiş; elbette hem katil, hem maktul, ikisi de ehl-i cennettir, ikisi de ehl-i sevaptır diyebiliriz. Her ne kadar Hz. Ali'nin içtihadı musib ve mukabilindekilerin hata ise de, yine azaba müstehak değiller. Çünkü; içtihad eden hakkı bulsa, iki sevap var. Bulamazsa, bir nevi ibadet olan içtihad sevabı olarak bir sevap alır. Hatasından mazurdur. Bizde gayet meşhur, sözü hüccet bir zat-ı muhakkik Kürtçe demiş ki: زِ شرِ صَحابَان مَكه قَان وقيل لو راجنتين قاتل هم قتيل *Yani Sahabelerin muharebesinden kıyl ü kâl etme. Çünkü hem katil ve hem maktul ikisi de ehl-i cennettirler.*

Adalet-i mahza ile adalet-i izafiyenin izahı şudur ki: مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا *"Ayetin mâna-yı işarîsiyle: "Bir*

masumun hakkı, bütün halk için dahi iptal edilmez. Bir ferd dahi, umumun selameti için feda edilmez. Cenab-ı Hakk'ın nazar-ı merhametinde hak, haktır; küçüğüne, büyüğüne bakılmaz. Küçük, büyük için iptal edilmez. Bir cemaatin selameti için, bir ferdin rızası bulunmadan hayatı ve hakkı feda edilmez. Hamiyyet namına rızasiyle olsa, o başka meseledir."

Adalet-i izafiye ise; küllün selameti için, cüz'ü feda eder. Cemaat için, ferdin hakkını nazara almaz. Ehvenüş-şer diye bir nev'i adalet-i izafiyeyi yapmağa çalışır. Fakat, adalet-i mahza kabil-i tatbik ise, adalet-i izafiyeye gidilmez, gidilse zulümdür.

İşte İmam-ı Ali (radıyallahu anh), adalet-i mahzayı Şeyheyn zamanındaki gibi kabil-i tatbiktir deyip, hilafet-i İslamiyeyi o esas üzerine bina ediyordu. Mukabilleri ve muarızları ise, "kabil-i tatbik değil, çok müşkilatı var" diye adalet-i izafiye üzerine içtihad etmişler. Tarihin gösterdiği sair esbab ise, hakikat-i sebep değiller, bahanelerdir.

Eğer desen: Hilafet-i İslamiye noktasında İmam-ı Ali'nin fevkalade iktidarı, harikulade zekası ve yüksek likayatiyle beraber seleflerine nisbeten muvaffakiyetsizliği nedendir?

Elcevap: O mübarek zat, siyaset ve saltanattan ziyade daha çok mühim başka vazifelere layık idi. Eğer tam muvaffakiyet-i siyasiye ve tamam saltanat olsaydı, "Şah-ı Velayet" ünvan-ı manidarını bi-hakkın kazanamayacaktı. Halbuki zahirî ve siyasî hilafetin pek çok fevkinde mânevî bir saltanat kazandı ve Üstad-ı Kül hükmüne geçti. Hatta kıyamete kadar saltanat-ı mânevîsi baki kaldı.

Amma Hazret-i İmam-ı Ali'nin Vak'a-i Sıffin'de, Hazret-i Muaviye' nin taraftarlarıyla muharebesi ise, hilafet ve saltanatın muharebesidir. Yani: Hazret-i İmam-ı Ali, ahkâm-ı dini ve hakaik-i İslamiyeyi ve ahireti esas tutup, saltanatın birkısım kanunlarını ve siyasetin merhametsiz mukteziyatlarını onlara feda ediyordu. Hazret-i Muaviye ve taraftarları ise, hayat-ı içtimaiye-i İslamiyeyi, saltanat siyasetleriyle takviye etmek için azimeti bırakıp, ruhsatı iltizam ettiler, siyaset âleminde kendilerini mecbur zannedip ruhsatı tercih ettiler, hataya düştüler.

Amma Hazret-i Hasan ve Hüseyin'in Emevilere karşı mücadeleleri ise, din ve milliyet muharebesi idi. Yani: Emevîler, Devlet-i İslamiyeyi, Arap milliyeti üzerine istinad ettirip; rabıta-i İslâmiyeti, rabıta-i milliyetten geri bıraktıklarından, iki cihetle zarar verdiler.

Birisi: Milel-i saireyi rencide ederek tevhiş ettiler.

Diğeri: Unsuriyet ve milliyet esasları, adaleti ve hakkı takip etme-

diğinden zulmeder. Adalet üzerine gitmez. Çünkü; unsuriyetperver bir hakim, milletdaşını tercih eder, adalet edemez. اَلْاِسْلَامِيَّةُ جَبَّتِ الْعَصَبِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ لَا فَرْقَ بَيْنَ عَبْدٍ حَبَشِيٍّ وَسَيِّدٍ قُرَيْشِيٍّ اِذَا اَسْلَمَا *ferman-ı kat'isiyle, rabıta-i diniye yerine rabıta-i milliye ikame edilmez; edilse adalet edilmez; hakkaniyet gider.*

İşte Hazret-i Hüseyin, rabıta-i diniyeyi esas tutup, muhik olarak onlara karşı mücadele etmiş, ta makam-ı şehadeti ihraz etmiş.

Eğer denilse: Bu kadar haklı ve hakikatlı olduğu halde, neden muvaffak olmadı? Hem neden kader-i İlahî ve rahmet-i İlahiyye onların feci bir akibete uğramasına müsaade etmiş?

Elcevap: Hazret-i Hüseyin'in yakın taraftarları değil, fakat cemaatine iltihak eden sair milletlerde, yaralanmış gurur-u milliyeleri cihetiyle, Arap milletine karşı bir fikr-i intikam bulunması Hazret-i Hüseyin ve taraftarlarının safi ve parlak mesleklerine halel verip, mağlubiyetlerine sebep olmuş.

Amma kader nokta-i nazarında feci akibetin hikmeti ise, Hasan ve Hüseyin ve onların hanedanları ve nesilleri, mânevî bir saltanata namzet idiler. Dünya saltanatı ile mânevî saltanatın cem'i gayet müşkildir. Onun için onları dünyadan küstürdü, dünyanın çirkin yüzünü gösterdi. Ta, kalben dünyaya karşı alâkaları kalmasın. Onların elleri muvakkat ve surî bir saltanattan çekildi; fakat parlak ve daimî bir saltanat-ı maneviyeye tayin edildiler, adi valiler yerine, evliya aktablarına merci oldular.

Üçüncü sualiniz: O mübarek zatların başına gelen o feci gaddarane muamelenin hikmeti nedir? diyorsunuz.

Elcevap: Sabıkan beyan ettiğimiz gibi, Hazret-i Hüseyin'in muarızları olan Emevîler saltanatında, merhametsiz gadre sebebiyet verecek üç esas vardı:

Birisi: Merhametsiz siyasetin bir düsturu olan: "Hükümetin selameti ve asayişin devamı için, eşhas feda edilir."

İkincisi: Onların saltanatı, unsuriyet ve milliyete istinad ettiği için, milliyetin gaddarane bir düsturu olan: "Milletin selameti için herşey feda edilir."

Üçüncüsü: Emevîlerin, Haşimîlere karşı an'anesindeki rekabet damarı, Yezid gibi bazılarda bulunduğu için, şefkatsiz bir gadre kabiliyet göstermişti.

Dördüncü bir sebep de: Hazret-i Hüseyin'in taraftarlarında bulunuyordu ki, Emevîlerin, Arap milliyetini esas tutup, sair milletlerin efra-

dına "memalik" tabir ederek köle nazariyle bakmaları ve gurur-u milliyelerini kırmaları yüzünden, "milel-i saire" Hazret-i Hüseyin'in cemaatine intikamkârane ve müşevveş bir niyetle iltihak ettiklerinden, Emevîlerin asabiyyet-i milliyelerine fazla dokunmuş, gayet gaddarane ve merhametsizcesine meşhur faciaya sebebiyet vermişlerdir.

Mezkur dört esbab, zahirîdir. Kader noktasından bakıldığı vakit, Hazret-i Hüseyin ve akrabasına o facia sebebiyle hasıl olan netaci-i uhreviye ve saltanat-ı ruhaniye ve terakkiyat-ı mâneviye, o kadar kıymetdardır ki, o facia ile çektikleri zahmet, gayet kolay ve ucuz düşer. Nasıl ki bir nefer, bir saat işkence altında şehit edilse, öyle bir mertebeyi bulur ki, on sene başkası çalışsa ancak o mertebeyi bulur. Eğer o nefer şehid olduktan sonra ona sorulabilse, "az bir şey ile pek çok şeyler kazandım" diyecektir."

KADER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde beş fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

KADERE İMAN

İKİNCİ FASIL

KADERLE AMEL

ÜÇÜNCÜ FASIL

KADERE RIZA

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÇOCUKLARIN HÜKMÜ

BEŞİNCİ FASIL

KADERİYE FIRKASININ ZEMMİ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Kader İslam itikadının altı esasından biridir. Hayır ve şer her şeyin Allah'ın takdiri ve bilgisi tahtında cereyan ettiğini, tesadüfün olmadığını ifade eder. Ragıb, lügat açısından bu kelimenin kudret ve ilimle olan makdura delalet ettiğini söyler.

Kaza kelimesine gelince, bu da kadere yakın bir mânada kullanılmıştır. Alimler değişik ifadelerle ikisi arasındaki farkı belirtmeye çalışırlar.

★ *Kirmani*'ye göre kaderden murad, Allah'ın hükmüdür.

★ Ulema çoğunluk itibariyle, "Kaza: Allah'ın ezelde verdiği küllî icmalî hükmüdür. Kader ise, bu külliyatın tafsilatı ve cüziyyatıdır" demiştir.

★ *Ebu'l-Muzaffer İbnu's-Sem'ani* der ki: "Bu meselenin bilinmesi sırf kıyas ve akılla olmaz, Kitap ve sünnetle olur. Dolayısıyla tevkifidir. Öyleyse kim tevkiften (yani Kitap ve sünnetin açıklamasından) dışarı çıkar, şahsî yoruma kaçarsa dalalete düşer ve şaşkınlıklar deryasında boğulur. Aklını ve kalbini tatmin edecek doyurucu bir neticeye ulaşamaz. Çünkü kader, Allah'ın sırlarından biridir. O'nun ilmini alîm ve habir olan Zat-ı Zülcelal kendine mahsus kılmış kaderin önüne perdeler koymuştur. Sadece Allah tarafından bilinen hikmetler sebebiyle, kader bilgisi insanların akıl ve irfanlarından uzak tutulmuştur. Kaderi bu sebeple, ne mürsel bir peygamber ne de mukarreb bir melek bilemez. Bazı alimler: "Kaderin sırrı onlara da cennete girdikleri zaman açılır, cennete girmezden önce onlara da açılmaz" demiştir."

İbnu Hacer'den kaydettiğimiz bu açıklamaların her zaman için canlılığını muhafaza eden bir meselede bazı sorularımızı çözmede yetersiz olacağı açıktır. Bu sebeple, bu mesele üzerine, günümüz insanını aydınlatma maksadıyla kaleme alınmış Kader Nedir? adlı bir kitaptan, kaza ve

kaderin ne olduğunu açıklayan bir pasajı okuyucularımıza aynen aktarıyoruz. Eserin tamamı, bu meseleyi etraflıca tahlil etmede ve bütün meselelerde ikna edici açıklamalar sunmaktadır. Eser, halk için hazırlanmış olması sebebiyle, eski alimler tarafından yapılan açıklamaların zorluğu bunda yoktur. Her mesele misallerle zenginleştirilmiş ve kolaylaştırılmıştır.[36]

KADER VE KAZA

★ *Kader ve Kaza Ne Demektir?*

Kader ve kaza meselesi, bütün İslam alimlerinin ve felsefecilerinin fikirlerini uzun zaman meşgul etmiştir. Fıkıh ilminin hikmet ve esaslarını ortaya koyan büyük müçtehidler de bu mesele ile yakından ilgilenmişler ve kadere imanın, iman ve İslamiyet'in bir kalesi hükmünde olduğunu belirtmişlerdir. Bu zatlar ilim, irade, kudret gibi kemal sıfatlara sahip olan Allahü Azimüşşan'a iman eden her bir mü'minin, bu iman hakikatini de kabul etmesinin zaruri olduğunu ifade etmişlerdir.

Kader ve kaza, *Cenab-ı Hakk*'ın irade ve kudret sıfatlarının zaruri bir lazımıdır. Zîra şu kainatın ve içinde cereyan eden hâdiselerin tamamı bir ilme dayandığı gibi, meydana gelmeleri de bir kudretle gerçekleşmiştir. Onları bilen ve yaratmaya kudreti yeten zat, onların yokluktan varlığa çıkmalarını irade etmiştir. İşte, Hazret-i Allah'ın ilmi, kudreti, iradesi ve diğer sıfatlarıyla yarattığı bu kainat ve şu hadiseler, elbette ki bir tayin ve takdire, bir plan ve esasa dayanmaktadır. En kısa ifadesiyle, kader bu planın takdir edilmesi, kaza ise icra edilmesi, yani yerine getirilmesi demektir. Kader ve kaza daha geniş olarak şöyle tarif edilmektedir:

Kader, varlıkların ve hâdiselerin bütün halleri ve vasıflarıyla sebepleri ve şartlarıyla, haiz olacakları kuvvet ve kabiliyetleriyle, varlık âlemine gelecekleri zaman ve mekanlarıyla Cenab-ı Hak tarafından ezelde tayin buyurulması ve bir tertip ile kaydedilmesi demektir.

Kaza ise, ezelde takdir olunan her şeyin Cenab-ı Hakk'ın halk ve icadıyla vücud sahasına çıkması demektir.

Bu tariflere göre, kader ilim sıfatına, kaza ise kudret sıfatına dayanmaktadır ve kader, kazadan öncedir. Diğer taraftan, kader, kazadan daha şümullüdür. Çünkü, her kaza olunen şey kaderde vardır, fakat kaderde olan herşey kaza olmamıştır. Yani, bir şeyin varlık sahasına gelme-

36- Eser, Erzurumlu *Mehmet Kırkıncı* tarafından hazırlanmıştır. (8. baskı, *Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Neşriyatı*, Yaylacık Matbaası 1983).

si hem kaza, hem kaderdir. Yaratılmayan şeyler ise kaderdedir, fakat kaza edilmemiş, yani meydana gelmemişlerdir.

Kaderin kazadan daha geniş ve etraflı olmasının diğer bir yönünü misallerle açıklamaya çalışalım:

Bir insan, Cenab-ı Hakk'ın yasakladığı fiilleri işlerse isyankâr olur. Aynı insan Allahu Azimüşşan'ın emirlerini yerine getirirse, salih bir kul ve makbul bir insan olur. İşte, birbirine zıt olan bu iki netice de kaderdir. Yani, Cenab-ı Hakk asi ve salih olmanın yollarını ezelde böylece tayin ve takdir buyurmuştur. Buna göre, bir kimse bu iki sebepten hangisine teşebbüs eder veya bu iki yoldan hangisinde giderse onun neticesine varır. İşte, bu neticenin yaratılması kazadır ve aynı zamanda İlahî takdirin gereği olduğu için de kaderdir.

Diğer bir misal verelim: İnsanlar terakki ve refahın sebepleri olan ilim, fen ve sanatta faaliyet gösterirlerse huzur ve saadate kavuşurlar. Aksi yolda gidenlerse, cehalet ve yoksulluğun hükmü altında hayatlarını mahvederler. İşte, bu iki netice de kaderdir. Yani, Cenab-ı Hak ilerleme ve gerilemenin yollarını yukarıda ifade ettiğimiz tarzda takdir etmiştir. Bir milletin, birinci yolu seçerek ilerlemesi halinde bu netice hem kaza hem kaderdir. Aksi yolu tutarak geri kalması durumunda ise kaderi, zillet ve sefalet olacaktır. Bu ikinci halde, terakki kaza edilmemiştir.

Bu mevzuyu biraz daha açıklayalım: Siz arazinizi ağaçlandırmaya teşebbüs ederek gerekli bütün sebepleri yerine getirdiğinizde, O Mukaddir-i Hakim'in size ağaç ve meyve ihsan etmesi hem kader, hem de kazadır. Arazinize ağaç dikmediğiniz zaman kaderiniz, ağaçsız kalmaktır, lakin bu durumda kaza bahis konusu değildir. Zîra, ağaç yaratma olayı vuku bulmamıştır. Aynı şekilde, bir ailenin çocuğa sahip olması hem kader, hem kazadır. Çocukları olmaması ise kaderdir, fakat kaza değildir. İşte, bu yönden de kader kazadan daha ihatalıdır.

İnsanla ilgili kaderi ikiye ayırabiliriz. Birincisi, insanın kendi irade ve kudretiyle işlediği fiil ve amellere bağlıdır. İkincisi ise, onun irade ve kudreti dışında meydana gelen hâdise ve hallere aittir. Birincisinin meydana gelmesine, insanlar irade ve arzuları ile kendileri sebep olmaktadırlar. Şöyle ki: Cenab-ı Hakk fertlerin ve cemiyetlerin dünya ve ahiret saadetleri için takip etmeleri gereken yolu tayin ve takdir etmiştir. Bu yolda gidenler saadet ve selamete ererler; aksi halde felaket ve yoksulluğa düşerler. Çünkü, O Hakim-i Adil, saadet sebeplerine tevessül edenlere saadet, felaket sebeplerine teşebbüs edenlere de felaket takdir bu-

yurmuştur. Kur'an-ı Kerim'de, *"Bir kavmin fertlerinin kendi safvet ve ahlaklarını fesada tebdil etmedikçe, Allah'ın o kavmin nimet ve saadetini tağyir etmeyeceği"* beyan edilmektedir. Yani, herkesin, fert olsun cemiyet olsun kendi mukadderatına kendisinin sebep olduğu ifade buyurulmaktadır. İnsanın kendi kaderini tayin etmesi bu mânaya göredir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Allahu Teala dünya ve ahiret nimetlerinin birtakım sebeplerle meydana gelmesini ezelde takdir etmiş ve şarta bağlamıştır. Öyle ise, onların sebepsiz meydana gelmesini arzu etmek İlahî kanunlara zıttır. Allah'tan herhangi bir nimeti istemenin yolu, onun sebeplerini yerine getirmektir. Halık-ı Zülcelal'dan çocuk istemenin yolu evlenmek, meyve istemenin yolu ağaç dikmek olduğu gibi, cennet istemenin yolu da İlahi emirlere uymak ve yasaklardan kaçınmaktır. Bunların hepsi Allah'ın takdiridir. Bizler, kadere iman eden kimseler olarak, bu İlahî takdire boyun eğmek ve istediğimiz nimetlerin sebeplerine teşebbüs etmek durumundayız. Ağaç dikmeksizin meyve istemek gibi, ibadet etmeksizin ebedî saadet beklemek de takdire karşı gelmektir ve cezası, o nimetten mahrum kalmaktır.

İşte, bizim bilhassa üzerinde duracağımız kader, insanın kendi iradesiyle ilgili olan kısımdır. İkinci kısım olan ve insan iradesi dışında meydana gelen kaderin ise sebepleri insanlarca bilinmemektedir. "Akıl mahluktur, halıkını (yaratıcısını) ihata edemez" kaidesince, insan aklı kaderin bu ikinci kısmına ait hikmet ve sırlara vakıf olamaz. Bir insanın erkek veya kadın olması, dünyaya geldiği asır ve belde, ömür süreceği müddet, anne ve babasının kim olacağı gibi hususlar bu kısma misal olarak verilebilir. Bu ve benzeri meselelerdeki İlahî takdirin sırrını anlamaya zorlanmak insanı helake götürür. Bu sırlar ahirette, adalet gününde bütün incelikleriyle görünecektir. İşte Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) *"Kader hususunda konuşmayın. Zîra kader, Allah'ın sırrıdır (sırrullah), Allah'ın sırrını faş etmeye kalkmayın"* [37] hadis-i şerifleriyle bizi uğraş-maktan men ettiği kader, bu kısımdır. Yoksa, kaderin birinci kısmı üzerinde akaid alimleri büyük mesai sarfetmişler ve eserler yazmışlardır.

37- *Alauddin Aliyyü'l-Muttaki Hüsameddin el-Hindî,* Kenzü'l-Ummal, 1:32.

BİRİNCİ FASIL

KADERE İMAN

4829 ١ – عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ، وَحَتَّى يَعْلَمَ أَنَّ مَا أَصَابَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَهُ، وَمَا أَخْطَأَهُ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَهُ]. أخرجه الترمذي.

1. (4829)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kul, hayrıyla, şerriyle kadere inanmadıkça, kendine (hayır ve şerden) isabet edecek şeyi atlatmayacağını, (hayır ve şerden) kaçacak olan şeyi de yakalamayacağını bilmedikçe iman etmiş olmaz." [Tirmizî, Kader 10, 2145).]

4830 ٢ – وعن عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أنه قال لابنه عند الموت: [يَا بُنَيَّ إِنَّكَ لَنْ تَجِدَ طَعْمَ حَقِيقَةِ الإِيمَانِ حَتَّىٰ تَعْلَمَ أَنَّ مَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ، وَمَا أَخْطَأَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللهُ الْقَلَمَ. فَقَالَ لَهُ: اكْتُبْ. قَالَ: يَا رَبِّ وَمَا أَكْتُبُ؟ قَالَ: اكْتُبْ مَقَادِيرَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. يَا بُنَيَّ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ مَاتَ عَلَى غَيْرِ هٰذَا فَلَيْسَ مِنِّي].

أخرجه أبو داود: وهذا لفظه والترمذى.

2. (4830)- *Ubade İbnu's-Samit* (radıyallahu anh) oğluna ölümü sırasında demiştir ki: "Oğulcuğum, başına gelecek olan şeyin asla atlatılamayacağını, kaçırdıklarını da yakalayamayacağını bilmedikçe sen, imanın hakikatının tadını asla bulamazsın. Zîra ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Kalemi yarattı ve: "Kıyamete kadar olacak şeylerin miktarlarını yaz!" dedi."

Oğulcuğum, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan şunu da işittim:

"Kim bu inanç dışında olarak ölürse benden değildir."[Ebu Davud, Sünnet 17, (4700); Tirmizî, Kader 17, (2156).]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, kadere imanın farz olduğunu, hayır olsun, şer olsun her şeyin kaderle, yani Allah'ın takdiriyle olduğunu; bunların önceden yazılmış olduğunu, bunun hiçbir suretle değişmeyeceğini kabul etmedikçe kişinin mü'min sayılmayacağını ifade etmektedir.

Bu, vukua gelen her şeyin Cenab-ı Hakk tarafından önceden bilindiğini ve bu bilginin yazılmış olduğunu ifade eder. Nitekim bir ayet-i kerimede Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: **"De ki: Allah'ın bizim için yazdığından başkası başımıza gelmez. Bizim dostumuz ve gözeticimiz O'dur. Öyleyse mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler"** (Tevbe 51).

Sadedinde olduğumuz hadis, ayet-i kerimeyi daha açık hale getirmekte ve dolayısıyla rıza ve tevekküle teşvik etmektedir. Kaza ve kader bahsi, eskiden beri bazı münakaşalara menşe' olmuş, bu hususlarda müstakil te'lifler, tahliller yapılmıştır. Hattabî, kaza ve kaderle ilgili olarak şu kısa açıklamayı yapar: "İnsanlardan birçoğu zanneder ki, kaza ve kaderin Allah'tan olmasının mânası, Allah'ın takdir ve kaza buyurduğuna kulu icbar ve zorlamasıdır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Hz. Adem ve Musa münakaşa ettiler..."* hadisinin de[38] buna delil olduğu vehmine düştüler. Ama gerçek öyle değil. Bunun mânası: "Kulun yapacağı, kesbedeceği şeyleri Allah'ın önceden bildiğini, onların İlahî takdirle meydana geldiğini, hayır ve şer, her şeyin onun yaratmasıyla olduğunu ihbardır." Kader, Kadir'in fiili ile mukadder (miktarı belirlenmiş) olarak ortaya çıkan şeyin ismidir; tıpkı hedm, neşr, kabz gibi, bunlar da hadim, naşir ve kabızın fiilinden hasıl olan şeye isimdirler. Arapça'da takdirle kader aynı mânayı ifade eder.

Kaza da, bu meselede halk (yaratmak) mânasına gelir. Nitekim ayet-i kerimede فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ **"Yedi kat semavatı iki günde yarattı"** (Fussilet 12) buyrulmuştur. Durum böyle olunca mahlukat hakkın-

38- Bu hadis az ileride 4844 numarada geçecek.

daki İlahî ilmin gerisinde insanların kasıd ve irade ile yaptıkları irade ve ihtiyarı kullanarak işledikleri işler, iktisablar ve eşya ile olan mübaşeret ve münasebetler var ki, bunlar insanlar üzerinde kalmaktadır."

Hattâbî'nin açıklamasına göre, insanların iradî fiillerini, iradelerinden ayrı mütalaa etmemek gerekir; tıpkı temel ile, bunun üzerine inşa edilen bina gibi. Temelsiz bina olmayacağı gibi beşerî irade olmadan da beşerî fiil olmaz. Bunları ayırmak isteyen, binayı yıkmayı dilemiş olur. *Hz. Adem, Hz. Musa* aleyhimasselam münakaşasında, *Hz. Adem*'in kullandığı delilin mânası şudur: "Allah Teala Hazretleri, Hz. Adem'in cennette ağaçtan alıp yiyeceğini ilmiyle bilmiştir. Allah'ın Adem hakkındaki bu ilmi inkar edilip, ibtal edilmesi mümkün değildir. Bu husus, şu ayette beyan edilmiştir: وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً **"Hani Rabbin, meleklere: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" dediğinde..."** (Bakara 30) burada Cenab-ı Hak, Adem'in varlığından önce, onu arz için yaratacağını, onu cennette bırakmayacağını, oradan arza nakledeceğini haber vermektedir. *Hz. Adem*'in cennette ağaçtan alıp yemesi, Adem'in içindeki diğer mahlukata bir halife ve vali olmak üzere asıl yaratılış hedefi olan arza gönderilmesine bir sebep kılınmıştır. Münakaşada *Hz. Adem* bu mânayı hüccet olarak kullanmış ve *Hz. Musa*'nın levmedici delilini kendinden reddetmiştir. Bunun içindir ki şöyle demiştir: "Sen, benim yaratılmamdan önce Allah tarafından takdir edilen birşey sebebiyle mi beni kınıyorsun?"

İKİNCİ FASIL

KADERLE AMEL

4831 ١– عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَفِي يَدِهِ كِتَابَانِ. فَقَالَ: أَتَدْرُونَ مَا هَـــذَانِ الْكِتَابَانِ؟ فَقُلْنَا: لاَ يَا رَسُولَ اللهِ إلاَّ أَنْ تُخْبِرَنَا. فَقَالَ لِلَّذِى فِي يَدِهِ الْيُمْنَى: هذَا كِتَابٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ، فِيهِ أَسْمَاءُ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَأَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَقَبَائِلِهِمْ: ثُمَّ أُجْمِلَ عَلَى آخِرِهِمْ، فَلاَ يُزَادُ فِيهِمْ وَلاَ يُنْقَصُ مِنْهُمْ أَبَداً. وَقَالَ لِلَّذِى فِي شِمَالِهِ: هذَا كِتَابٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ، فِيهِ أَسْمَاءُ أَهْلِ النَّارِ وَأَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَقَبَائِلِهِمْ ثُمَّ أُجْمِلَ عَلَى آخِرِهِمْ فَلاَ يُزَادُ فِيهِمْ وَلاَ يُنْقَصُ مِنْهُمْ أَبَداً. فَقَالَ أَصْحَابُهُ: فَفِيمَ الْعَمَلُ يَا رَسُولَ اللهِ، إنْ كَانَ الأَمْرُ قَدْ فُرِغَ مِنْهُ؟ فَقَالَ: سَدِّدُوا وَقَارِبُوا، فَإنَّ صَاحِبَ الْجَنَّةِ يُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَإنْ عَمِلَ أَىَّ عَمَلٍ؛ وَإنَّ صَاحِبَ النَّارِ يُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ، وَإنْ عَمِلَ أَىَّ عَمَلٍ؛ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِيَدَيْهِ: فَنَبَذَهُمَا. ثُمَّ قَالَ: فَرَغَ رَبُّكُمْ مِنَ الْعِبَادِ، فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ]. أخرجه الترمذي.

« السَّدَادُ » الصواب في القول والعمل.

و« الْمُقَارَبَةُ » القصد فيهما.

1. (4831)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, elinde iki kitap olduğu halde yanımıza geldi ve:

"Bu iki kitap nedir biliyor musunuz?" buyurdular. Cevaben:

"Hayır, ey Allah'ın Resulü! bilmiyoruz. Ancak bildirmenizi istiyoruz!" dedik. Bunun üzerine sağ elindekini göstererek:

"Bu Rabbülalemin'den (gelmiş) bir kitaptır. İçerisinde cennet ehlinin isimleri mevcuttur. Hatta onların babalarının ve kabilelerinin isimleri de mevcuttur ve sonunda da icmal yapmıştır. Bunlara asla ne ilave yapılır, ne de onlardan eksiltmeye yer verilir. Hiç değişmeden ebedî olarak sabit kalır" buyurdular. Sonra sol elindekini göstererek:

"Bu da Rabbülalemin'den bir kitaptır. Bunun içinde de ateş ehlinin isimleri, onların atalarının isimleri ve kabilelerinin isimleri vardır. En sonda da icmallerini yapmıştır. Bunlara asla ne ziyade yapılır, ne de eksiltmeye yer verilir!" buyurdular. Ashabı sordu:

"Öyleyse ey Allah'ın Resulü, niye amel ediliyor? Madem ki her şey önceden olmuş bitmiş, yazılmış ve artık yazma işinden fariğ olunmuş (bir daha yapma gayreti de niye)?"

Resulullah şu cevabı verdi:

"Siz amelinizle doğruyu ve istikameti arayın! İtidali koruyun. Zîra, cennetlik olan kimsenin ameli, cennet ehlinin ameliyle sonlanır; (daha önce) ne çeşit amel yapmış olursa olsun. Keza cehennemlik olanın ameli de cehennem ehlinin ameliyle sonlanır, hangi çeşit amel ile amel etmiş olursa olsun!"

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sonra elindeki kitapları atıp, elleriyle işret ederek dedi ki:

"Rabbiniz kullardan artık fariğ oldu, bir kısmı cennetlik, bir kısmı da cehennemliktir." [Tirmizî, Kader 8, (2142).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, Cenab-ı Hakk'ın ezelden herşeyi bilmesi sebebiyle, insanların ne yapacağını önceden bilip iyi amel işleyerek cennete gidecekleri bir deftere, kötü amel işleyerek cehenneme gidecekleri de ikinci bir deftere yazdığını, ilm-i İlahînin sabit olması sebebiyle bu yazıların hiç değişmeyeceğini belirtiyor.

Ashab bu açıklama üzerine: "Madem ki herşey önceden yazılmış, bunun değişmesi de mümkün olmayacağına göre, sanki kendimize kader tayin ediyormuş gibi gayrete düşmemizin, amel işlememizin ne gereği var?" mânasında, tabii olarak herkesin içine gelen soruyu soruyorlar. Resulullah bu soruya: "Siz, sizce meçhul olan kaderdeki yazınızla amel et-

meye kalkmayın. Siz sizden isteneni yapmaya gayret edin. Allah sizi sizden istenene uyup uymadığınıza göre hesaba çekecek. Öyleyse siz ifrat ve tefrite gitmeden emredilen doğruyu işlemeye çalışın, cennetlik ve cehennemlikler, en sonunda kaderlerindeki amele muvaffak edileceklerdir. Hüküm, en son amellerine göre olacaktır. Bilmediğiniz kaderi düşünmeden, size öğretilen bu esasa uygun olarak çalışın, sonunuzun iyi amelle kapanması için gayret sarfedin!" mânasında olmak üzere *"Siz amelinizle doğruyu ve istikameti arayın, i'tidali koruyun. Zîra cennetlik olanın ameli cennet ehlinin ameliyle sonlanır.."* buyurur.

2- Bazı alimler eldeki iki kitabı "iki maddi kitap" olarak anlarken diğer bazıları bunun mecaz olduğuna hükmetmiştir. Ancak, mecaza hamletmeyi gerektiren bir suubet mevcut değildir.

4832 ٢– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنَّا في جَنَازَةٍ ببَقِيعِ الْغَرْقَدِ، فأَتَانَا رَسُولُ اللهِ ﷺ، فقَعَدَ وقَعَدْنَا حَوْلَهُ وبِيَدِهِ مِخْصَرَةٌ، فَجَعَلَ يَنْكُتُ بِهَا الأرْضَ. ثُمَّ قَالَ: مَا مِنْكُمْ مِنْ أحَدٍ إلاَّ وقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ ومَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ. فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، أفَلاَ نَتَّكِلُ على كِتَابِنَا؟ فَقَالَ: اعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ. أمَّا مَنْ كَانَ مِنْ أهْلِ السَّعَادَةِ فَسَيَصِيرُ الى عَمَلِ السَّعَادَةِ، وأمَّا مَنْ كَانَ مِنْ أهْلِ الشَّقَاءِ فَسَيَصِيرُ الى عَمَلِ الشَّقَاءِ. ثُمَّ قَرَأَ: ﴿ فَأَمَّا مَنْ أعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى ﴾ الآية]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

« المِخْصَرَةُ » كالسَّوط ونحوه مما يمسكه الإنسان بيده من عصا ونحوها.

« النَّكْتُ » ضرب الشئ بالعصا واليد ليؤثر فيه.

2. (4832)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz bir cenaze vesilesiyle Bakiu'l-Garkad'da idik. Derken yanımıza Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıkageldi ve oturdu. Biz de etrafında (halka yapıp) oturduk. Elinde bir çubuk vardı. Çubuğuyla yere birşeyler çizmeye başladı. Sonra:

"Sizden kimse yok ki, şu anda cennet veya cehennemdeki yeri yazılmamış olsun!" buyurdular. Cemaat:

"Ey Allah'ın Resulü, dedi. Öyleyse hakkımızda yazılmasına itimad edip ona dayanmayalım mı?"

"Çalışın, buyurdular. *Herkes kendisi için yaratılmış olana erecektir.*

Cennetlik olanlar, saadet(e götüren) amelde (muvaffak) olacaktır. Şekavet ehli olanlar da şekavet(e götüren) amelde (muvaffak) olacaktır!"

Sonra şu ayeti tilavet buyurdular. (Mealen): **"Kim bağışta bulunur, günahtan kaçınır ve dinin en güzelini tasdik ederse, biz de ona hayır ve kolaylık yolunu kolaylaştırırız"** (Leyl 5-7), [Buharî, Tefsir, Leyl, Cenaiz 83, Edeb 120, Kader 4, Tevhid 54; Müslim, Kader 6, (2647); Ebu Davud, Sünnet 17, (4694); Tirmizî, Kader 3, (2137) Tefsir, Leyl, (3341).]

4833 ٣– وعن جابر رضي الله عنه قال: [جاء سُرَاقَةُ بنُ مَالكِ بنِ جُعْشُمٍ رضي الله عنه فقال: يارسول الله بيِّن لنا ديننا كأنَّا خُلِقْنَا الآن. فيمَ العَمَلُ الآن؟ أفيما جفَّتْ به الأقلامُ وجرت به المقادير، أم فيما يُستقبل؟ قال: لاَ. بل فيما جفَّت به الأقلام وجرت به المقادير. قال: ففيمَ العَمَلُ؟ قال: اعْمَلُوا فكلٌّ مُيسَّرٌ لما خُلِقَ له، وكلُّ عاملٍ بعمله]. أخرجه مسلم.

3. (4833)- *Hz. Cabir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sürâka İbnu Malik İbnu Cu'şem (radıyallahu anh) gelerek sordu:

"Ey Allah'ın Resulü! Bize dinimizi açıkla. Sanki yeni yaratılmış gibiyiz. Şimdi amel ne husustadır: Kalemlerin kuruduğu, miktarların kesinleştiği şeylerde mi, yoksa istikbale ait şeylerde mi çalışacağız?"

"Hayır (istikbale ait şeylerde değil). Bilakis kalemlerin kuruduğu, miktarların cereyan ettiği (kesinleştiği hususta!" buyurdular. Sürâka tekrar:

"Öyleyse niye amel edelim (boşa zahmet çekelim)?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Çalışın! Herkes yaratıldığı şeye erecektir! Herkes, (yazıldığı) ameliyle amil olacaktır!" buyurdular." [Müslim, Kader 78, (2648).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen iki hadis, birbirini tamamlar. *İbnu Hacer*'e göre, bunlar aynı hususta farklı kimselerin sorularıdır. *Tibî, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın soruya hakimane bir üslupla cevap verdiğini belirttikten sonra, bu cevapta muhatapların, ameli terketmekten men edildiğini, kula vacip olan ibadetlerin yapılmasının emredildiğini, gayba müteallik durumlarla tasarruftan zecredildiğini; netice olarak da ne ibadetin ve ne de ibadeti terketmenin cennete veya cehenneme girmeye yegane sebep olmayacağının, bilakis bunların sadece birer alâmet olacaklarının ifade edildiğini söyler.

2- Hadisten alimler başka hükümler de çıkarmışlardır:

★ Mezarın yanında oturmak caizdir.

★ Mezarın yanında ilim konuşulabilir, mev'ize yapılabilir.

★ Ehl-i Sünnete göre, şekavet ve saadet, Cenab-ı Hakk'ın ezeldeki takdiri ile cereyan eder.

★ *Cebriye*'nin *"vukuat cebirle, kerhen olur"* iddiası yanlıştır. Çünkü, müyesser olmada (erme'de) cebir yoktur. Kişinin teysir yoluyla bir şeyi yapmasında ikrah yoktur.

★ Bu hadisten hareketle, dünyada şaki ve saidin bilinebileceğine hükmedilmiştir. Tıpkı bir kimsenin doğru sözlülükle veya aksiyle iştihârı gibi. Çünkü amel, bu hadisin zahirine göre, cezaya emaredir. Ancak, bazı rivayetler, takdirin gereği, bu zahirî amelin, bazan aksine inkılab edeceğini ifade etmektedir. Ancak esas olan şudur: Amel alâmet ve emaredir, zahire göre hükmedilir, batınî durum Allah'a bırakılır.

Hattabî der ki: "Aleyhissalâtu vesselâm vukua gelen hâdiselerin önceden yazıldığını haber verince kadere yapışıp ameli terketmek isteyenler bu takdiri kendilerine hüccet yapmak istediler. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm, burada biri diğerini iptal etmeyen iki şeyin varlığını onlara bildirdi:

1) *Batın:* Bu Rububiyyetin hükmünde ille-i mucibedir (gerekli kılan sebep)

2) *Zahir:* Kulluk hakkında alâmet-i lazimedir (gerekli alâmet). İşte bu, neticeleri bilmede bir emaredir. Ancak kesin durumu ifade etmez. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm herkesin yaratıldığı şeye müyesser olacağını (ereceğini), peşin yaptığı (acil) amelinin ileride kavuşacağı şeye delil olduğunu beyan etmiştir. Bunun benzeri rızıktır. Kesbi emretmiş olduğu halde rızkın Allah tarafından verildiği, garantilendiği ifade edilmiştir. Ecel bir başka örnektir: "Tedaviye izin verildiği halde ecelin değişmeyeceği belirtilmiştir."

NOT: Bazı alimler, Kaderiye mezhebinin kalbe atacağı şüpheden kurtulmak için şöyle muhakeme etmek gerektiğini belirtirler: "Allah bize amel etmeyi emretti ve bize, bu emre imtisal etmek vacip oldu. Allah'ın takdirleri bize gaib kılınması sebebiyle onları delil yapmak da mümkün değil. Meşietinde geçmiş şeye, amel bir alâmet kılınmıştır. Öyleyse, kim ondan yüz çevirirse dalalete düşer ve sapıtır. Çünkü kader, Allah'ın esrarından bir sırdır. Kendinden başka kimse ona muttali olamaz."

4834 ٤- وعن ابنِ مسعودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [حَدَّثَنا رَسُولُ اللهِ ﷺ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ. إنَّ خَلْقَ أَحَدِكُمْ يُجمَعُ في بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْماً ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذلِكَ. ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذلِكَ، ثُمَّ يَبْعَثُ اللهُ مَلَكاً بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ: يَكْتُبُ رِزْقَهُ، وَأَجَلَهُ، وَعَمَلَهُ، وَشَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ؛ ثُمَّ يَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ، فَوَالَّذِي لاَ إلهَ غَيْرُهُ إنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّىٰ مَا يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إلاَّ ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا، وَإنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّىٰ مَا يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إلاَّ ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا]. أخرجه الخمسة إلاّ النّسائى.

وزاد رزين: فقال: [إذَا وَقَعَتِ النُّطْفَةُ طَارَتْ في الرَّحِمِ أَرْبَعِينَ يَوْماً. ثُمَّ تَكُونُ عَلَقَةً أَرْبَعِينَ يَوْماً. ثُمَّ تَكُونُ مُضْغَةً أَرْبَعِينَ يَوْماً فَإذَا بَلَغَتْ أَنْ تُخْلَقَ نَفْساً بَعَثَ اللهُ مَلَكاً يُصَوِّرُهَا! فَيَأْتِي الْمَلَكُ بِتُرَابٍ بَيْنَ أُصْبُعَيْهِ فَيَخْلِطُهُ فِي الْمُضْغَةِ، ثُمَّ يَعْجِنُهُ، ثُمَّ يُصَوِّرُهَا كَمَا يُؤْمَرُ. فَيَقُولُ: أَذَكَرٌ أَمْ أُنْثَىٰ، أَشَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ، وَمَا عُمْرُهُ، وَمَا رِزْقُهُ، وَمَا أَثَرُهُ، وَمَا مَصَائِبُهُ؟ فَيَقُولُ اللهُ، فَيَكْتُبُ الْمَلَكُ. فَإذَا مَاتَ الْجَسَدُ دُفِنَ حَيْثُ أُخِذَ ذلِكَ التُّرَابُ ».

النُّطْفَةُ » الماءُ القليل والكثير، والمراد به هٰهُنَا المنيّ.

و« العَلَقَةُ » الدم الجامد.

و« المُضْغَةُ » القطعة اليسيرة من اللحم بقدر ما يمضع.

4. (4834)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sadık ve Masduk olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden birinin yaratılışı, annesinin karnında kırk günde cem olur. Sonra bu kadar müddette "alaka" olur. Sonra bu kadar müddette "mudga" olur. Sonra Allah bir meleği dört kelimeyle gönderir: (Bu melek) rızkını, ecelini, amelini, şaki veya said olacağını yazar, sonra ona ruh üflenir. Kendinden başka ilah olmayan Zat'a yemin olsun, sizden biri, (hayatı boyunca) cennet ehlinin ameliyle amel eder. Öyle ki, kendisiyle

cennet arasında bir ziralık mesafe kaldığı zaman ona yazısı galebe çalar ve cehennem ehlinin ameliyle amel ederek cehenneme girer. Aynı şekilde sizden biri (hayatı boyunca) cehennem ehlinin amelini işler. Kendisiyle cehennem arasında bir ziralık mesafe kalınca yazısı ona galebe çalar ve cennet ehlinin amelini işleyerek cennete girer." [Buharî, Kader 1, Bed'ü'l-Halk 6, Enbiya 1, Tevhid 28; Müslim, Kader 1, (2643); Ebu Davud, Sünnet 17, (4708); Tirmizî, Kader 4, (2138).]

Rezin şu ziyadede bulundu: "Resulullah şunu da buyurdular: *"Nutfe düştü mü, kırk gün rahimde uçar. Sonra kırk günde alaka olur. Sonra kırk günde mudga olur. Bir nefis olarak yaratılma safhasına gelince, Allah onu tasvir edecek (şekillendirecek) bir melek gönderir. Melek iki parmağının arasında toprak olduğu halde gelir. Onu mudgaya karıştırır. Sonra onu yoğurur, sonra da emredildiği üzere onu tasvir eder."*

4835 ٥– وعن عامر بن واثلة قال: [سَمِعْتُ عَبْدَاللّهِ بنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ يَقُولُ: الشَّقِىُّ في بَطْنِ أُمِّهِ، وَالسَّعِيدُ مَنْ وُعِظَ بِغَيْرِهِ. فَأَتَى رَجُلاً مِنْ أَصْحَابِ النَّبىِّ ﷺ يُقَالُ لَهُ حُذَيْفَةُ: فَحَدَّثَهُ بِقَوْلِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ. فَقَالَ: كَيْفَ شَقِىَ رَجُلٌ بِغَيْرِ عَمَلٍ؟ قَالَ: أَتَعْجَبُ مِنْ ذلِكَ؟ فَإِنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ ثِنْتَانِ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً بَعَثَ اللّهُ إِلَيْهَا مَلَكاً فَصَوَّرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجِلْدَهَا وَلَحْمَهَا وَعِظَامَهَا. ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ أَذَكَرٌ أَمْ أُنْثىٰ؟ فَيَقْضِى رَبُّكَ مَا شَاءَ، وَيَكْتُبُ الْمَلَكُ. ثُمَّ يَقُولُ: يَا رَبِّ أَجَلُهُ فَيَقْضِي رَبُّكَ مَا شَاءَ، وَيَكْتُبُ المَلَكُ ثُمَّ يَقُولُ: يَا رَبِّ رِزْقُهُ فَيَقْضِي رَبُّكَ مَا شَاءَ، وَيَكْتُبُ الْمَلَكُ. ثُمَّ يَخْرُجُ الْمَلَكُ بِالصَّحِيفَةِ فِي يَدِهِ فَلاَ يَزِيدُ عَلَى ذلِكَ شَيْئاً وَلاَ يَنْقُصُ]. أخرجه مسلم.

5. (4835)- *Amr İbnu Vasıla* anlatıyor: "Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'u dinledim. Demişti ki: "Şakî, annesinin karnında iken şakî olandır. Said de başkasından ibret alandır." (Bunu işittikten sonra) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından Huzeyfe denen zata uğradı ve İbnu Mes'ud'un söylediğini anlattı ve sordu:

"Kişi amelsiz nasıl şakî olur?" Huzeyfe (radıyallahu anh):

"Buna hayret mi ediyorsun? Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim:

"Nutfenin (rahme düşmesinden sonra) kırk iki gece geçti mi, Allah ona bir melek gönderir (ve onun vasıtasıyla) nutfeyi şekillendirir; işitmesini, görmesini, derisini, etini, kemiğini yaratır. Sonra melek sorar:

"Ey Rabim! Bu erkek mi, dişi mi?" Rabbin dilediğini hükmeder, melek de yazar. Sonra sorar:

"Ey Rabbim! Eceli nedir?" Rabbin dilediğini hükmeder, melek de yazar. Tekrar sorar:

"Ey Rabbim! Rızkı nedir?" Rabbin dilediğini hükmeder, melek de yazar. Sonra melek elinde sahife olduğu halde çıkar. Artık buna ne bir şey ilave eder ne de eksiltir." [Müslim, Kader 3, (2645).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir vasıf olarak *İbnu Mes'ud*'un zikrettiği *es-Sadıku'l-Masdûk:* Doğru sözlü ve sözünde tasdike mazhar olan mânasına gelir. Tîbî, sâdıkı: "Hak sözü haber veren" diye açar. Masduk'u da: "Sözünde tasdik gören" veya "Allah'ın vaadini tasdik ettiği kimse" diye açıklar.

2- Yaratılışın anne rahminde cemolması, farklı şekillerde yorumlanmıştır. *İbnu'l-Esir,* en-Nihaye'de buradaki "cemolma"yı nutfenin rahimde kalması olarak anlamanın caiz olduğunu söyler ve: "Yani, nutfe, kırk gün kalır, orada tasvir'e (şekillemeye) hazırlanmak üzere tahammur eder (mayalanır), bundan sonra yaratılır"der. *İbnu Mes'ud* rivayetinde Rezin'den yapılan ilavede, sanki hadis metni gibi kaydedilen "meninin rahimde kırk gün uçması" ifadesini -bazı ilavelerle- kaydeden *İbnu'l-Esir,* bunun *İbnu Mes'ud*'a izafe edilen bir yorum olduğunu belirtir. Yani, *İbnu Mes'ud* hadisi şöyle yorumlamış olmalı: انّ النطفة اذا وقعت في الرحم فاراد الله ان يخلق فيها بشرا طارت في جسم المرأة تحت كل ظفر وشعر ثم تمكث اربعين ليلة ثم تنزل دما في الرحم فذلك جمعها. "Nutfe, rahme düştü mü, Allah ondan bir insan yaratmak isteyince, nutfe kadının bedeninde, herbir tırnağın, saçın altına varıncaya kadar kırk gün uçar. Sonra kırk gece durur. Sonra rahme kan olarak iner. İşte bu, onun cemolmasıdır."

İbnu Hacer "işte bu onun cemolmasıdır" ibaresinin İbnu Mes'ud'a ait olmayıp, hadisi ondan rivayet edenlerden A'meş gibi birine ait olabileceğini tahmini olarak söyler ve *İbnu'l-Esir*'in bunu *İbnu Mes'ud'un* kelamının tetimmesi zannederek dercetmiş olabileceğini şahsî zannı olarak kaydeder ve te'yid edici bazı notlar düşer; *İbnu Mes'ud*'dan gelen birkısım rivayetlerde bu ziyadenin yer almadığını belirtir.

Tîbî, hadisi anlamada sahabiden gelen bu yorumu esas almak gerektiğini, "çünkü onların, işittiklerini tefsirde daha bilgili, hadisleri tefsir etmeye daha çok hak sahibi olduklarını, kendilerinden rivayet edilenin de kabule evla olduğunu" belirtir. İbnu Hacer, bu yoruma itiraz etmez. Ancak bir başka merfu rivayetin bu tefsire muhalefet ettiğini söyleyerek, aynen katılmamak gerektiğini ima eder. Malik İbnu Huveyris'ten gelen bu rivayette ezcümle: "Allah, bir kul yaratmak isteyince, erkek kadınla cima yaptı mı, erkeğin suyu, kadının herbir damarında ve uzvunda uçar. Yedinci gün olunca Allah onu cemeder..." denmektedir.

Şu halde bu hadise göre cemolma hâdisesi yedinci günde başlamış olmaktadır.[39]

3- Rahime meleğin inme müddeti ile alâkalı rakamlar da farklı gelmiştir:

★ Bazan kırk gün denir, mutlak bırakılır.

★ Bazan kırk iki.

★ Bazan kırk üç.

★ Bazan kırk beş,

★ Bazan kırk küsur gibi farklı müddetler zikredilmiştir. *Kadı İyaz* bu farklılıkları iki suretle cemeder:

1) Bu hadisler, kesin olarak kırkın ilk yarısının sonları ve ikinci yarının başı demeye müsait değil, kırk deyip mutlak bırakmaya daha muvafık. Ancak kırkın ikinci yarısının başlarının kastedilmiş olması muhtemeldir.

39- Bugünün tıbbı, cemolma tabirini *derlenme-toparlanma* olarak ifade etmektedir. Mevzuun mütehassısı *Prof. Dr. Alpaslan Özyazıcı,* Hücreden İnsana adlı *(6. Baskı, 1979, Yeni Asya Yayınları)* kitabında, ceninin ana rahminde geçirdiği safhaları resimlerle anlatırken, bu ilk insan rüşeyminin 6,5 veya 7. günde rahim duvarına yerleştiğini belirtir: *"6,5 veya 7. günde ise bu cisim rahim duvarına gömülmeye başlar"* der (s. 6). Müellif, hadiste gelen 40'ıncı günle ilgili açıklamaların da bugünkü ilmî tahkike uygunluğunu teyid eder ve şöyle der: *"Buraya kadar anlattığımız, ilk 40 gün, hadiste nutfe* safhası *olarak ifade edilmiştir. Bu zamana kadar, ekser organların ilk emareleri belirdiğinden Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in buyurduğu derlenip toparlanır tabiri gerçekle tam bir uyum arzetmektedir."*(s.33).

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadiste, "meninin, kadının her bir damarında ve uzvunda uçtuğu"na dair ifadedeki, hal-i hazır tıbbî açıklamalara aykırılık, ya İbnu Hacer'in dikkat çektiği ravilerden gelen şahsî bir yorum gözüyle ele alınacak veya -zahir manayı kabulde müşkilat olma hallerinde alimlerin başvurduğu te'ville - maksud manayı arama" cihetine giderek muvafık yeni yorumlara gitmek gerekecektir. Tıbbın bu bahislere, zaman içinde, yeni buudlar ve zengin yorumlar getirebileceği de ihtimalden uzak tutulmadan rivayete mülayim yaklaşılmalıdır.

2) Ziyade rakamlardaki farklılıklar, bu müddet ceninden cenine değişebilir ihtimaliyle de izah edilmiştir. *İbnu Hacer* der ki: "Hadislerin mahreçleri (sahabî raviler) farklı olsaydı bu ikinci telif güzeldi. Ne var ki mahreçler müttehid. Hepsi Huzeyfe'nin İbnu Esid'e raci: Bu onun, kırk'a zaid olan küsuratı tam zabtedemediğine delalet eder."

4- Hadislerde meleğin bazan batna, bazan rahme inmesi mevzubahistir. Şarihler, bunda ihtilaf olmadığını, batnla da rahmin kastedildiğini, zîra rahmin batnın içinde bulunduğunu belirtirler. Çocuğun yaratılışı ile ilgili bir ayette onun üç karanlık içinde olduğu zikredilmiştir: يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ خَلْقاً مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلاَثٍ **"Annelerinizin karnında sizi üç karanlık içinde bir yaratılıştan diğerine çevirerek yaratıyor..."** (Zümer 6). Buradaki üç karanlıktan maksad, çocuğun iç içe bulunduğu üç ayrı muhittir. Bunlar içten dışa şöyledir:

1) Çocuğun içinde bulunduğu meşîme (içi su dolu torba.)

2) *Meşîmenin* içinde yer aldığı rahim.

3) Rahmin içinde yer aldığı *karın*. Bunlar iç içe üç ayrı karanlık teşkil etmektedir.

5- Ceninin teşekkülünde nutfeden sonra alaka safhası gelmekte ve hadis bu safhanın da kırk gün devam ettiğini belirtmektedir. Zayıf olduğu belirtilen bir rivayette nutfe herhangi bir değişikliğe uğramadan kırk gün rahimde kalmaktadır. Ancak, şarihler sübûtu farzedilmesi halinde alaka denen safhanın tam olarak henüz teşekkül etmemiş olmasına hamledilmesi gerekeceğini belirterek, ifadeyi ihtiyatla karşılarlar. Yani: "Alaka vasfını kırk günü tamamlamadan almaz demektir" derler. Öyleyse meni rahme düşer düşmez istihaleye başlar. Kırk gün sonunda alaka olur. Alakayı şarihler dem yani "kan"la açıklarlar. Yani meni kana dönüşünce alaka vaziyetini almış olmalı. Halbuki Kur'ânî bir tabir olan alaka kelimesinin maddesi, onu daha geniş bir muhtevada anlamamıza imkan verecek mahiyettedir. Alaka, lügat açısından asmak, asılmak, takılmak gibi manalar ifade eden bir asıldan gelir. Dilimizde muallak kelimesi havada asılı olan şeyi ifade eder. Tâlik etmek; asmak, ilgi kurmak gibi manada kullanılır. Şu halde, mûtad olarak *"kan pıhtısı", "bir damla kan"* şeklinde anlaşılmış ve dilimize öyle aktarılmış olan bu Kur'ânî tabiri anne rahmine inen meninin, anne yumurtasıyla birleştikten sonra geçirdiği istihale ile ilk insan rüşeymi olarak rahmin cidarına asılıp kalması şeklinde anlamamız da mümkündür. Nitekim *İbnu Hacer* bu safhaya alaka denmiş olmasını iki sebeple açıklayarak: "Alaka, sert camid

kandır. Böyle tesmiyesi, içinde ihtiva ettiği rutubet ve bir de geçtiği yere takılıp kalması sebebiyledir" der.

Şu halde alaka, tıpkı toprağa atılan bir tohumun uygun şartlarda çimlenip, kök atarak toprağa tutunması gibi, yumurtayla birleşen meninin rahmin cidarında izn-i İlahî ile kök atıp asılma halinin adıdır. Bir başka ifadeyle, insan tekevvününde bu yerleşme, kök atma vetiresini Rabbimiz alaka (asılma) safhası olarak ifade buyurmuştur. Şu halde tabirin, sadece alışılagelen "kan pıhtısı" şeklindeki tercümesindeki mana eksikliğini bilmek gerekmektedir. Ancak bu ilk insan rüşeymi, şeklen hiçbir hareketi olmayan bir kan damlasını andırmaktadır. Nitekim *İbnu Abbas*'ın taze kan manasına دم عبيط dediği belirtilir. İbni Kesir, bu alakanın kırmızı renkli ve uzunca (müstatil) olduğunu söyler.

Vefat tarihi miladî 1448 olan *İbnu Hacer*, Buharî Şerhinde tabiplerin bir husustaki ittifakını, *Tabip Ali İbnu'l-Mühezzib el-Hamevi*'den naklen kaydeder. "Ceninin ana rahmindeki yaratılışı, kırk gün içerisinde kadına nazaran öncelikle erkeklerde -mizaçlarının harareti ve kuvvetleri sebebiyle- uzuvları taayyün edip belirecek bir safhaya ulaşmakta, sonra tekrar azaların kendisinden tekevvün etmiş bulunduğu meni kıvamına dönüp, şekil ve tasviri en alıcı bir hale gelmekte, bundan sonra kırk günlük alaka safhasına geçmektedir. Alaka ise camid bir kan parçasıdır. والعلقة قطعة دم جامدة Bu ifade, alakanın sadece "kan pıhtısı" olarak anlaşılmasında geçmiş devir tabiplerinin de katkısı olduğunu gösterir. Tabiplerin, birkısım temel görüşlerinin, tıbbî bir an'ane halinde eski Yunan'a dayandığını kitabımızın Tıbla ilgili bölümünde göstermiştik.

Alakanın *"camid (cansız) bir kan parçası"* şeklindeki etıbba tarifini herhangi bir tenkide tabi tutmadan kaydeden şarihimiz, açıklamasının bidayetlerinde, tabiplerden bir başka nakil daha kaydeder ve fakat hadisin zahirine aykırı bulduğu için, arkadan tenkidini hemen kaydeder. Kendisini dinleyelim: "Teşrih (anatomi) ehlinden çoğunun zu'muna göre "erkeğin menisinin çocuk üzerinde, (anne yumurtasını dölleme) akdi dışında hiçbir tesiri yoktur. Çocuk hayız kanından tekevvün etmektedir." Halbuki sadedinde olduğumuz hadisler, bu iddianın batıl olduğunu ortaya kor."[40]

40- İfadenin aslı aynen şöyledir:

وزعم كثير من اهل التشريح ان مني الرجل لا اثر له في الولد الا في عقده وأنه انما يتكون من دم الحيض واحاديث الباب تبطل ذلك

Demek istediğimiz şudur: Kur'anî *alaka* tabirinin *kan pıhtısı* olarak tefsir edilip tabire dökülmesinde kadim Yunan tıbbının bu meseledeki anlayışının payı vardır. O zamanın şartlarında, din alimleri, ihtisaslarının dışında kalan böyle meselelerde gerekli açıklamaları -günümüzde olduğu gibi- ihtisas ehlinden nakletmeyi esas almışlardır. Bu nevi bir sahaya giren yorumları red ve tenkid işinde de araştırma ve dirayetten ziyade, rivayet esas alınıyordu. İmdi, şarihler rivayetlerde alakanın açıklanmasına temas eden bir sarahata rastlamayınca, etıbbanın bununla ilgili açıklamasını sevap ve hatasıyla nesilden nesile aynen tekrar etmeyi an'aneleştirmişlerdir. Şu halde bu çeşit meselelerde, zamanla ortaya çıkabilecek dikkat çekici bir aksaklık, Kur'an'dan veya hadisten bilinmemelidir.

Yeri gelmişken bir kere daha tekrar edelim: Eşya ilmine dayalı Kur' an ve hadis metinlerinin açıklamalarında, her devrin eşya hakkındaki bilgisinin rengini görmemiz mümkündür. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın اَللّٰهُمَّ اَرِنِى حَقَائِقَ الاَشْيَاءِ كَمَا هِىَ *"Rabbim eşyanın hakikatlarını gerçeğiyle bana göster"* niyazının işareti de ifade eder ki, eşya hakkındaki beşer ilmi çoğu kere izafidir, devirden devire değişir, gitgide kemale erer, tamamlanır. Bu durum, bize eşyaya temas eden dinî metinlerin geçmişte yapılmış yorumlarını ihtiyatla karşılamak gereğini ifade ettiği gibi, o çeşit metinleri bugün yeni baştan açıklarken günümüzün ilmini iyi bilmemiz gereğine de dikkat çeker ve bilhassa iyice kesinleşmemiş, henüz nazariye kokan kevnî bilgileri, dinî kaynaklarımızı yorumlarken kullanmada son derece dikkatli olunması gerektiğini de ders verir.

Bu kısa istidrattan sonra, *İbnu Hacer*'in Etibba'dan kaydettiği açıklamanın devamını kaydediyoruz: "Dediler ki: "Ceninin hareketi, yaratıldığı bu müddet içerisinde zayıftır. Sonra aynı müddet içerisinde mudga olur. Mudga küçük bir et parçasıdır. Üçüncü kırk olan bu mudga safhasında cenin hareket eder." *Tabib Ali İbnu'l-Mühezzib* devamla der ki: "Ulema, ruh üflenme hadisesinin dördüncü aydan sonra olduğunda ittifak ederler." eş-Şeyh Şemsüddin İbnu'l-Kayyim zikreder ki: "Rahmin iç kısmı sünger gibi serttir. Ona meniyi kabul etme hassası verilmiştir; tıpkı susamış toprağın suyu talebi gibi. O tabiatı icabı meniye müştak ve onun talibidir. Bu sebeple meniyi tutar ve üzerine sarınır, kaydırıp atmaz. Bilakis, havanın onu ifsad edip bozmaması için onu kucaklar vaziyetini alır. Allah da rahim meleğine, kırk günde döllemesi ve olgunlaştırması iznini verir. İşte bu ilk kırk günde yaratılışı cem olur." Dediler ki: "Rahm, meniyi sarıp, onu dışarı atmadı mı, meni kendi etrafında döner ve altıncı günün sonuna doğru şiddet peyda eder. Bu esnada onda üç nok-

ta belirir: Bunlar kalp, dimağ ve ciğerin yerleridir. Sonra bu üç nokta arasında üç gün içerisinde beş çizgi meydana gelir. Sonra (bidayetten) on beşinci günün sonuna kadar ona demeviyet nüfuz eder ve üç uzuv belirgin hale gelir, sonra on iki gün (içinde) nihayetine kadar omurilik rutubeti uzanır. Sonra dokuz günde, baş iki omuzdan, kollar kaburgalardan, karın yanlardan ayrılır. Sona bu ayrılmalar, dört günde hissen görülecek şekilde tamamlanır ve böylece kırk gün tamam olur. Bu hal, Aleyhissalâtu vesselâm'ın: *"Kırk günde yaratılışı cemolur"* hadisinin manasıdır." Bu açıklamada hadiste mücmel olan hususlar tafsil edilmiştir. Bu açıklamada: *"Bu kadar müdette de alaka olur"* kavline aykırılık yoktur. Zira, alaka, her ne kadar kan parçası ise de, bu ikinci kırkta meni suretinden çıkar ve tedrici olarak birkısım hatlar gizlice belirmeye başlar. Sonra kırk günde sertleşir ve bu yaratış, yavaş yavaş artarak bir et parçası halini alır. (Bundaki değişmeler) hissen görülecek hale gelir, artık kapalılık kalmaz. Üçüncü kırkı tamamlanıp dördüncü kırka girilince, bu sahih hadiste geldiği üzere ruh üflenir. Bu durum vahiyden başka bir yolla bilinemez. Hatta bazı büyük tabipler ve felsefede hazık olanlar: "Bu, tevehhüm ve pek uzak bir zanla bilinebilir" demişlerdir.

Alimler, ceninde beliren bu üç noktadan hangisinin ilk olduğunda ihtilaf etmiştir: Çoğunluk: *"Kalp noktası"* demiştir. Bazıları: "İlk yaratılan göbektir. Çünkü onun gıda almaya ihtiyacı, kuvvelerinin âletlerine olan ihtiyaçtan daha fazladır. Cenin gıdasını göbekten alır, cenin üzerindeki perdeler, göbekte, sanki birbirine bağlı gibidir; ortalarında göbek yer alır. Cenin oradan nefes alır, oradan gıda temin eder, oradan büyür" demiştir. Kalbin ilk ortaya çıkan uzuv olduğunu iddia edenler, "Çünkü derler, kalp esastır, garizî hareketin menbaıdır." Dimağı söyleyenler de: "Çünkü, demişlerdir, bütün hislerin toplandığı merkez orasıdır, oradan intişar ederler." *"Ciğer"* diyenler, büyümenin ve bedene kıvam veren gıdalamanın ciğerden olduğunu söylerler. Bu sonuncu görüşü tercih edenlere göre, bu tabii nizamın da muktezası olmalıdır. Çünkü ilk matlub olan şey büyümedir. Bu esnada ceninin ne hisse ne de iradî harekete ihtiyacı vardır. Zîra bu esnada o bir nebat durumundadır, onun his ve irade kuvvesi, cenine nefsin taallukundan (yani ruhun üflemesinden) sonra gelir. Öyleyse önce ciğer, sonra kalp, sonra da dimağ teşekkül eder."

6- *Meleğin cenine inmesi* meselesine gelince; bazı rivayetlerde meleğin hangi melek olduğu belli değil ise de, Rebîa İbnu Külsûm'un rivayetinde rahme müekkel melek diye tasrih edilmiştir. A'meşten gelen bir rivayete göre: *"Nutfe rahimde istikrar bulduktan sonra melek onu avucuna alarak:*

"Ey Rabbim! Kız mı oğlan mı?" diye sorar..." Hadiste ziyade yer alır: *"Meleğe: "Ümmü'l-Kitab'a git, zîra sen onda bu nutfenin (hayat) kıssasını bulacaksın" denilir. O da gider ve aradıklarını bulur."* Buradaki Ümmü'l-Kitap'tan maksad *Levh-i Mahfuz* da denilen Cenab-ı Hakk'ın kader defteri olmalıdır.

Meleğin yazdığı hususlar muhtelif hadislerde bazı farklılıklar arzeder. Hepsini nazar-ı dikkate alacak olursak:

★ Cinsiyeti: Erkek mi kız mı?

★ Akibeti: Şakî mi, said mi?

★ Rızkı: Az mı, çok mu; helal mi, haram mı?

★ Eceli: Uzun mu, kısa mı; tam mı, eksik mi?

★ Ameli: Salih mi, fasit mi; eseri, musibeti?

★ Yaratılışı: Düşük mü, tam mı olacak?

★ Sayısı: Tek mi ikiz mi?

★ Huyu: İyi ahlaklı mı, kötü ahlaklı mı?

★ Mekanı: Yatağı (nerede)?

★ Sağlığı: Sakat mı, sağlıklı mı?

Meleklerin kişiyle ilgili bu bilgileri yazma keyfiyeti, mutad, bilinen yazma tarzında tasvir edilmiştir. Zîra, Müslim'in bir rivayetinde ثم تطوى الصحيفة فلا يزداد فيها ولا ينقص *"Sonra sahife dürülür (kıyamete kadar) bir daha açılmaz"* buyrulmuştur.

Ebu Bekr İbnu'l-Arabî'nin hadisten çıkardığı bir inceliği burada kaydetmede fayda var. Der ki: "Bunları meleğin yazmasındaki hikmet, bunların neshe mahv ve isbata kabil olmasıdır. Eğer bunları Allah yazmış olsaydı değişmezdi."

Terbiye ile, beşerî ve iradî müdahale ile insan üzerinde iyiye ve kötüye tesir hasıl etme meselesi muvâcehesinde İbnu'l-Arabî'nin bu yorumu ufuk açıcıdır.

7- Ruh üfleme meselesinde alimler, üflemeyi "lügat olarak nefesin üfleyenin karnından çıkıp üflenene girmesi" olarak tarif ettikten sonra bunun meleğe nisbetini: "Onun, bunu Allah'ın emriyle yapmasıdır" diyerek; Allah'a nisbetini de: "Allah'ın ol demesiyle o şeyin olması" diyerek açıklarlar. Bazı alimler bu iki mânayı şöyle birleştirmişlerdir: "Kitabet işi iki sefer olmuştur: Birincisi semada, ikincisi anne karnında. Bunların birinin sahifeye, diğerinin çocuğun alnına olması muhtemeldir."

8- Hadiste *zira'* tabiriyle ölüme yakınlık ifade edilmiştir. Böylece tevbenin kabul edilmeyeceği ana kadar, kişinin hali değişebilir denmektedir. Öyleyse, son andaki durum gaybî olduğu için daha önceki ameliyle kesin hükme varmak caiz değildir.

Hadiste hep iyi amel işleyenle, hep kötü amel işleyen mevzubahis edilmiş, ikisini birlikte yapan zikredilmemiştir. Çünkü hadisten gaye, mükelleflerin ahvalini beyan değil, en son amele göre hükmedileceğini beyandır.

9- HADİSTEN ÇIKAN BAZI FEVAİD:

★ İyi veya kötü, bütün ameller, sadece emarelerdir. Kesin hüküm için yeterli değildir.

★ Sonuçtaki durum, kaza ve kaderin belirlediği şeye göredir.

★ Doğru bir şey söylenirken, dinleyeni ikna için te'kiden yemin caizdir.

★ Mebde ve meadın, insanı ilgilendiren saadet ve şekavet halinin bilinmesine işaret vardır.

★ Said bilinen, bazan şakî olur; şakî bilinen de bazan said olur. Buradaki said ve şakî olma durumu zahirî amellere göredir. Allah'ın ilmindeki şakîlik ve saidlik değişmez.

★ İtibar, sonuçlaradır.

★ *İbnu Ebî Cemre* der ki: "Bu hadis, iyi amel işleyen insanların ucbunu kırmaktadır. Çünkü nasıl bir sonla ömürlerini kapayacaklarını bilemezler."

★ *Hadis:* **"Erkek olsun, kadın olsun mü'min olanlara, hayır amel işleyenlere (dünyada) temiz bir hayat yaşatırız. (Ahirette ise) onlara amellerinin daha iyi karşılığını vereceğiz"** (Nahl 97) mealindeki âmm mâna taşıyan ayetleri, "iyi amel üzere ölenler" kaydı ile tahsis etmiş olmaktadır.

★ Hadis, ömrü boyu saadet ameli işleyip de son anda hayatını şekavet ameliyle hitama erdiren kimsenin Allah nezdinde, ömrü boyunca şaki olduğunu ifade eder. Aksi de, aksi.

10- Bu meselede Hanefilerle Eş'ariler îhtilaf etmiştir. Eş'arîler bu ve benzeri hadisle ameli esas almıştır. Hanefiler ise, يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُ **"Allah dilediğini yok eder, dilediğini sabit bırakır"** (Ra'd 39) şeklindeki ayetleri esas almıştır. Gerçek şu ki, aradaki niza lafzidir. Allah'ın il-

minde geçmiş olan ne değişir ne tebdile uğrar. Değişme ve tebdilin caiz olduğu husus, kişinin insanlarca görülen amellerindedir. Bunun hafaza meleklerinin ilmiyle ilgili olması da akla uzak değildir. Böylece onların ilimlerinde de mahv ve isbat vaki olabilir; tıpkı ömürde uzama kısalma gibi. Ama Allah'ın ilminde olana gelince; bunda mahv ve isbat olmaz.

★ Alimler, ba'su ba'de'l-mevtin sıdkına bu hadiste delil bulurlar. Şöyle ki: Bir damla adi sudan (مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ) insanı safha safha yaratıp kemale erdiren Zat-ı Zülcelal, ölüp toprak olduktan sonra yeniden diriltip ruh üflemeye ziyadesiyle muktedirdir.

★ Hadis, amellerin biri geçmişte biri gelecekte iki suretle takdir edildiğini ifade eder: Geçmişteki Allah'ın ilmindekidir, gelecekteki anne karnında cenin halindekidir, bu , nesh kabul eder. Sadedinde olduğumuz hadis bu takdiri mevzubahis eder. Allah nezdindeki takdir, 4851 numaralı hadiste geleceği üzere, arz ve semavatın yaratılışından elli bin yıl önce gerçekleştirilmiştir. Bu, *"ilm-i İlahîye muvafık olarak levh-i mahfuza yazılma hâdisesi"* diye açıklanmıştır .

★ Bazı alimler, hadisle istidlal ederek dört aydan sonra düşen çocuklara namaz kılınacağına hükmetmiştir. Çünkü ona ruh üflenmiştir. Şafiî'nin kavl-i kadimi budur. *Ahmed İbnu Hanbel* ve İshak'tan meşhur olan görüş de budur. Ancak *Ahmed İbnu Hanbel,* "dört ay on gün" der. Ona göre, ruh, dört aydan sonraki bu on gün içinde üflenir. Böyle olunca namaz kılınır. Şafiîlere göre racih görüş, düşükte ruh olmalıdır, düşüğün ağlaması, kımıldaması, nefes alıp-vermesi ruha delildir. Bu alâmetler görülür, sonra ortadan kalkarsa düşüğe namaz kılınır. Şafiî'nin kavl-i cedidi de böyledir. Bu hükmün aslı şu hadise dayanır: اِذَا اسْتَهَلَّ الصَّبِىُّ وَرِثَ وَصُلِّيَ عَلَيْهِ "Çocuk doğunca ağlar (sonra ölürse) varis olur ve namazı kılınır."

Bu hadisin sıhhati hususunda muhaddisler münakaşa etmiş iseler de, fukaha amelde esas tutmuş ve: "Çocuk yüz yirmi günlük oldu mu yıkanır, kefenlenir ve namaz kılınmadan defnedilir. Bu müddetten önce düşmüşse yıkama ve kefenleme meşru değildir" demiştir.

★ Hadisten hareketle, ceninin tahlik denen uzuvlarının belirgin duruma gelme halinin üçüncü kırktan sonra olacağına hükmedilmiştir: "Çocuğun hilkatinin (yani insan şeklini almasının) hamileliğin 81'inci gününden önce olmayacağı" söylenmiştir. Bu müddet, üçüncü kırkın başıdır. Ancak bazı durumlarda bu halin, üçüncü kırkın sonlarında tebeyyün ettiği olmuştur.

★ Hadiste, saadet ve şekavetin, bazan ömürsüz ve amelsiz vaki olabileceği de görülmüştür.

★ Hadiste kanaatkârlığa kuvvetle teşvik edilirken, hırstan da şiddetle zecredilmektedir. Zîra rızkın takdiri önceden yapılmış ise, bunun talebi için yırtınmak gereksizdir. Meşru dairede meşru şekilde talep edilmelidir. Rızık talebi için ibadetin terki, aile efradının terbiye ve sohbetinin ihmali meşru değildir. Dinimiz kesbi yani rızk için çalışmayı meşru kılmıştır. Çünkü o, dünya hayatında cari olan hikmetin gerektirdiği sebeplerden biridir.

★ Ameller cennet veya cehenneme girmede sebeptir. Bu hükme, لَنْ يُدْخِلَ احداً مِنْكُمُ الجنةَ عَمَلُهُ *"Sizden hiçbirini ameli cennete sokmayacaktır"* hadisi muhalif değildir. Çünkü, ulemanın açıkladığı üzere, amel cennete girmeye sebep ise de, orada elde edilecek mertebeler amellere göredir.

★ Hadis, hiç kimsenin dünyada iken uhrevî halini bilemeyeceğini; mesela şakînin ind-i İlahî'de şakî olarak yazıldığının bilinemeyeceğini de ifade etmektedir. Ancak emarelerle zann-ı galib ifade edilebilir. Hakkında hayır ve salah hususunda halkta şüyû bulan şöhret de bu zann-ı galibi takviye eder. Resulullah'ın *"Sizler Allah'ın yeryüzündeki şahitlerisiniz"* hadisleri, hayır üzere tanınan ve o hali bozmadan ölen kimsenin akibetinin iyi olacağına zann-ı galib hasıl eden bir emare kabul edilmiştir.

★ Kötü neticeye uğramamak için Allah'a istiaze etmeye teşvik de mevcuttur. Selef ve halef büyükleri hadisin bu dersiyle hakkıyla amel etmişler, kötü bir sonuçla hayatlarını kapamamak için Allah'a hep istiaze etmişlerdir. *Abdu'l-Hak* merhum, Kitabu'l-Akibe'de şu rahatlatıcı açıklamayı yapar: "Kötü son (sui'l-hatime) batını istikamet, zahiri salah üzere olana vaki olmaz. Bu içi fesad veya hilelerle dolu olan kimselere vaki olur. Büyük günahlarda ısrar edip, bunlarda cüretkârlık gösterenlerde de çokça vaki olur. Böylelerine ölüm aniden gelir. Bu sadve anında şeytan ona musallat olur ve kötü sonuca sebebiyet verir. Allah bu durumdan ehl-i imanı muhafaza buyursun. Amin."

Alimler, bunun da belirtilen evsaftaki herkese değil, çoğunluğa geleceğini belirtirler.

★ Hadis, Allah'ın kudretini meşiet-i İlahî dışında hiçbir sebebin mecbur edemiyeceğini de ifade etmektedir. Çünkü, Cenab-ı Hak çocuk için cimayı bir illet kılmamıştır. Çünkü cima olduğu halde çocuk olmayabilmektedir. Öyleyse Allah dilerse cimayı çocuğun olmasına bir sebep ve illet kılmaktadır.

★ Kesif şeyler, latif hilafına, tekamül için uzun müddete muhtaçtır. Bu sebeple ceninin insan şeklini almasına kadar geçen tavırlar uzundur. Halbuki ruh üflemesi kısa zamanda olmaktadır. Bunu hariçte de görmekteyiz. Cenab-ı Hak arzı yaratınca önce semaya yönelip, onu tanzim etmiş; arzı, kesafeti sebebiyle semaya yapışık bırakmış, sonra ikisi birbirinden ayrılmıştır. Adem'i su ve topraktan yaratıp şekilleyince, bir müddet bırakmış, bilahare ruh üflemiştir.

★ Hadis, Allah'ın külliyatı bildiği gibi cüz'iyatı da bildiğine delildir. Zira, Allah'ın, dünyaya gelecek kimsenin her meselesine mufassalan ilgi gösterdiğini ifade etmektedir.

★ Allah var olan herşeyin yaratıcısı ve mukaddiri mânasında müriddir (olmasını isteyeni); burada mürid, *"herşeyi seviyor, herşeyden razı"* manasına değildir.

★ Hayır ve şerlerin tamamı, Allah'ın takdiriyle ve icadiyle meydana gelmektedir. Kaderîler ve Cebrîler bu hükme muhalefet ederler. Kaderiye: *"Kulun fiili kendindendir, yaratıcısı kendisidir"* demiştir. Bunların birkısmı hayır ve şer arasında fark görüp: "Hayrı Allah yaratır" demiş ve şerrin yaratılmasını Allah'tan nefyetmiştir. Bu söz meşhur olmakla beraber, Mutezilî alimlerden hangisinin söylediği de belli değildir. Bu iddia esas itibariyle Mecusîlerin telakisidir. Cebriye'ye mensup olanlar: "Herşey Allah'ın fiilidir. Mahlukun cereyan eden şeylerde hiçbir tesiri yoktur" demişlerdir. Ehl-i Sünnet, orta bir yol tutmuş; birkısmı: "Fiilin aslını Allah yaratır. Kulun ortaya konanda (makdur) müessir olmayan bir kudreti vardır" derken, bir kısmı: "Kulun, fiilde kesb denen bir tesiri vardır" demiş uzun uzadıya deliller serdetmişlerdir. Burada teferruata girmeyeceğiz.

★ Hadis akdârın yani İlahî takdirlerin galib ve değişmez olduğunu, akibetin gaib bulunduğunu, hiç kimsenin zevahirle aldanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Bundandır ki, dinimiz, diyanette sebat ve hüsn-i hatime için dua etmeyi teşri etmiştir. Hatta Ashab, Resulullah'ın kaderle ilgili tebligatından sonra: "Bu yazılmış olan kaderimize dayanıp güvensek (bir de amel meşakkatine girmesek?)" mealinde soru tevcih etmiş, Resulullah da: *"Çalışın! Herkes kendisi için yazılana müyesser olacaktır"* buyurmuştur.

Muhtelif rivayetleri değerlendiren şarihler, çoğunluk itibariyle iyi amel yapanların cennete kötü amel işleyenlerin de cehenneme gideceğini, son anda durumlarının tersine dönmeyeceğini, ancak az da olsa, son anda değişme hallerinin olacağını; Resulullah'ın kötü akıbetle korkutup

her an dikkate, tevbeye, duaya sevketmek için bu azınlıktaki durumu da hatırlattığını belirtmişlerdir.

İbnu Hacer'in rivayetine göre, "Ömer İbnu Abdilaziz: "Hayatı boyu iyi amel işleyen kimsenin, kötü akibetle cehenneme gidebileceği"ni beyan eden hadisi işitince, istiğrab etmiş ve "Ömrü boyu itaat eden bir kulun sonunda cennete girmemesi nasıl sahih olur?" demiştir. İbnu Mulakkin, Ömer İbnu Abdilaziz'in böyle bir söz sarfetmesini ihtiyatla karşılamış, rivayetin sıhhatinden şüpheye düşmüştür.

4836 ٦– وعن ابْنِ مسعودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَامَ فِينَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَقَاماً. فقَالَ: لاَ يَعْدِي شَيءٌ شَيْئاً. فقَالَ أعْرَابِيٌّ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ، مَا بَالُ الابِلِ يَأتِيهَا الْبَعِيرُ الأجْرَبُ الْحَشَفَةُ بِذَنْبِهِ فَيُجْرِبُهَا كُلَّهَا. فَقَالَ ﷺ: فَمَنْ أجْرَبَ الأوَّلَ؟ لاَ عَدْوَىٰ وَلاَ صَفَرَ. إنَّ اللّٰهَ خَلَقَ كُلَّ نَفْسٍ وَكَتَبَ حَيَاتَهَا وَمَوْتَهَا وَرِزْقَهَا وَمَصَائِبَهَا]. أخرجه الترمذي.

6. (4836)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün) aramızda doğrulup:

"(Hastalık nev'inden) hiçbir şey hiçbir şeye sirayet etmez!" buyurmuşlardı ki bir bedevi:

"Ey Allah'ın Resulü! Nasıl olur? Bir deve sürüsüne, kuyruğu ile haşefesini uyuzlamış bir deve gelince hepsini uyuzlu yapar!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Pekâla, birincisini kim uyuzladı? Ne sirayet, ne safer (inancınızda hakikat) vardır. Şurası muhakkak ki, Allah her nefsi yaratmış, onun hayatını, ölümünü, rızkını ve uğrayacağı musibetlerini yazmıştır." [Tirmizî, Kader 9, (2144).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah,* bu hadislerinde hastalıkların bir canlıdan diğer bir canlıya sirayet etme (bulaşma) hadisesini reddetmektedir. Halbuki sirayeti te'yid ve bu maksatla karantina denen tedbiri emrettiği de vakidir. Aradaki tearuzu alimler şöyle giderir: "Cahiliye Arapları, hastalığın kendi kendine sirayet ettiği inancında idiler. Resulullah, hadiste görüldüğü üzere, bu inancı reddederek hastalığı indirenin, canlıları hasta edenin Cenab-ı Hak olduğunu, onun izni ve iradesiyle hastalığın geldiğini ve başkasına bulaştığını tebliğ etmiştir."

2- Haşefe, hitanın (yani sünnet edilen mahallin) dış kısmıdır. Bazı lügatcilere göre, cinsiyet uzvunun baş kısmıdır. Şu halde, hadiste cinsiyet uzvu uyuzlu deve mevzubahistir. Hadisin Teysir'deki veçhine göre, deve kuyruğu vasıtasıyla haşefesini uyuzlamakta, sonra bu diğer develere sirayet etmektedir. Hadisin Tirmizî'deki veçhi biraz farklıdır. Kuyruğu ile manasına gelen بذنت yerine "ağıla soktuğumuzda" manasına gelen ندبنه kelimesi yer alır. Manada dikkat çeken bir değişme mevzubahis değildir.

3- *Resulullah* cahiliye inancını yıkmak ve sirayetin Allah'ın bilgisi tahtında cereyan ettiği hususunda, muhatabını ikna için: *"Birincisini kim uyuzladı?"* sorusunu sorar. Doğru ya, sirayet hadisesinin başlaması için bir bidayete ihtiyaç var. Her şeyi yaratan Allah değil mi?

4- Hadiste inkar edilen bir husus da saferdir. Safer nedir? Bunun farklı yorumları var:

★ Buharî "Karında bir hastalık" diye açıklar.

★ *Ebu Ubeyde Ma'mer İbnu'l-Müsenna,* Garibu'l-Hadis'inde: "Karında bulunan bir yılan olup hayvan ve insanlara musallat olur. Araplar bunun uyuzdan daha bulaşıcı olduğuna inanır" demiştir. Bu durumda hadis, bu sirayet hâdisesini de reddetmiş olmaktadır.

★ Bazı rivayetlere göre *safer* karında bulunan bir kurtcuktur. Kaburgayı veya ciğeri ısırıp insanın ölümüne sebep olmaktadır.

★ Bazılarınca safer, yılandır. Nefyedilen de "Yılan ısırınca ölüme sebep olduğu"na dair inançtır. Böylece, Şarî, ölüm hâdisesinin ecelle vukua geldiğini tesbit etmekte, aksi inancı reddetmiş olmaktadır.

★ Bazılarınca saferden maksad *Safer* ayıdır. Çünkü Araplar Safer ayını haram bilir, Muharrem ayını helal addederlerdi. İslam onların bu inancını reddetmiştir. *Resulullah* bu maksadla "Safer ayı yoktur (yani haram değildir)" demiştir.

4837 ٧– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا أَرَادَ اللهُ تَعالى بِعَبْدٍ خَيراً استَعْمَلَهُ. قِيلَ: كَيْفَ يَسْتَعْمِلُهُ؟ قَالَ: يُوَفِّقُهُ لِعَمَلٍ صَالِحٍ قَبْلَ المَوْتِ]. أخرجه الترمذي.

7- (4837)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Allah Teâla hazretleri bir kulun hayrını diledi mi onu isti'mal eder!" buyurmuştu. Kendisine: "Onu nasıl istimal eder?" diye soruldu.

" Ölümden önce salih amel işlemede muvaffak kılar!" buyurdu." [Tirmizî, Kader 8, (2134).]

AÇIKLAMA:

1- Bir başka rivayette hadis şöyle devam eder: ثم يقبضه عليه *"....Sonra kişiyi bu hayır amel üzerine kabzeder."*

2- Kişi niyeti, iyi bir davranışı gibi rıza-yı Bariyi celbedecek bir fiille, hakkında Allah'ın hayır murad etmesine istihkak kazandı mı **"kişiyle kalbi arasına giren"** (Enfal 24) Hak Teala onu hayra yönlendirmekte, hayır ameller yapmaya muvaffak etmekte, o bu hal üzere iken ruhunu kabzetmektedir. İyaz merhumun لَنْ يُدْخِلَ احَداً مِنكُمُ الْجَنَّةَ عَمَلُهُ *"Sizden hiçbirini ameli cennete sokmayacaktır. Cennete Allah'ın rahmetiyle gireceksiniz"* hadisini açıklarken kaydettiği şu mülahazalar, sadedinde olduğumuz hadisi aydınlatır: "Allah'ın taate hidayeti, (imkan, sağlık, şuur vs. vererek) amelde bulunmasına yardımı Allah'ın rahmetindendir. Hayır işleyen kimse, bunlara kendi ameliyle müstehak olmaz. Bunlar hep Allah'ın fazlı ve rahmetiyledir."

İbnu'l-Cevzî der ki: "Bundan dört cevap ortaya çıkar:

1) Amel için tevfik (yardım), Allah'ın rahmetindendir. Eğer Allah'ın sebkat eden rahmeti olmazsa, kurtuluşa sebep olan iman ve taat hasıl olmaz:

2) Kölenin hasıl ettiği menfaatler efendisine aittir. Öyleyse, onun ameline efendisi hak sahibi olur, kendisi değil. Öyleyse efendi ona, ameline ücret olarak her ne verirse, bu onun fazlındandır.

3) Bazı hadislerde, cennete girişin kendisi Allah'ın rahmetiyledir, derecelerin elde edilmesi amellerledir.

4) Taatle ilgili ameller kısa bir zaman (mesela 50-100 yıllık dünya hayatını) işgal eder. Halbuki sevap (ebedî olarak) tükenmeyecektir. Öyleyse mahdud bir amel için verilen tükenmez ücret amelin karşılığı değil, fazl-ı İlâhîdir."

4838 ٨ــ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الـرَّجُلَ لَيَعْمَلُ الزَّمَنَ الـطَّوِيلَ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ، ثُمَّ يُخْتَمُ لَهُ عَمَلُهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الـنَّارِ، وَإنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ الزَّمَنَ الطَّوِيلَ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ، حَتَّى يُخْتَمُ لَهُ عَمَلُهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ]. أخرجه مسلم.

8. (4838)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişi vardır, uzun müddet cennet ehlinin amelini işler, sonra da ameli cehennem ehlinin ameliyle hitam bulur. Yine kişi vardır, uzun müddet cehennem ehlinin ameliyle amel eder de sonunda cennet ehlinin ameliyle hitam bulur." [Müslim, Kader 11, (2651).]

AÇIKLAMA: 4834. hadiste geçti.

4839 ٩– وعن ابنِ عَمرو بنِ العَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إنَّ اللهَ خَلَقَ خَلْقَهُ في ظُلْمَةٍ، ثُمَّ أَلْقَى عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ. فَمَنْ أَصَابَهُ مِنْ ذلِكَ النُّورِ اهْتَدَى، وَمَنْ أَخْطَأَهُ ضَلَّ. فلِذلِكَ أَقُولُ: جَفَّ الْقَلَمُ عَلَى عِلْمِ اللهِ تَعالى]. أخرجه الترمذي.

9. (4839)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah (cin ve ins dahil) mahlukatını bir karanlık içinde yarattı. Sonra üzerlerine kendi nurundan serpti. Bu nur, kimlere isabet ettiyse hidayeti buldular, kimlere de isabet etmediyse sapıttılar. Bu sebeple diyorum ki: "Kalem, Allah Teala'nın ilmi hususunda kurumuştur." [Tirmizî, İmam 18, (2644).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen ve karanlıkta yaratıldığı belirtilen mahlukatla sakaleyn de denen cinler ve insanlar kastedilmiştir. Çünkü meleklerin nurdan yaratıldığı tasrih edilmiştir.

2- Cin ve insin zulmette yaratılması demek, onların kötülükleri emreden ve alçaltıcı şehvetler, saptırıcı hevalarla mecbul olan nefsin karanlığında bulunması demektir.

3- İlahî nurdan isabet eden kimse, cennetin yolunu bulmakta, kim de bu İlahî nurdan nasip alamazsa hak yoldan dışarı çıkmaktadır.

4- Hadisin sonunda "Allah'ın ezelde bilip hükmettiği şey, artık değişmez, değiştirilmez" mânasında olmak üzere: *"Allah'ın ilmi hususunda kalem kurumuştur"* buyrulmuştur. Resulullah'ın bu son cümlesi şöyle de yorumlanmıştır: "İman, tâat, küfür ve masiyetle ilgili olarak ezelde cereyan eden yazma işinin değişmezliği sebebiyle ben "Kalem kurudu" diyorum."

ÜÇÜNCÜ FASIL

KADERE RIZA

4840 ١ – عن سعد بنِ أبي وقّاصٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ رِضَاهُ بِمَا قَضىٰ اللّهُ تعَالى، وَمِنْ شَقَاوَةِ ابنِ آدمَ تَرْكُهُ اسْتِخَارَةَ اللّهِ تعَالى، وَمِنْ شَقَاوَةِ ابْنِ آدَمَ سَخَطُهُ بِمَا قضىٰ اللّهُ تَعالى]. أخرجه الترمذي.

1.(4840)- *Sa'd İbnu Ebi Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ademoğlunun saadet (sebepleri)nden biri de Allah Teala'nın hükmettiğine rıza göstermesidir. Şekavet (sebepleri)nden biri de Allah Teala'ya istihareyi terketmesidir. Keza şekavet (sebepleri)nden bir diğeri de Allah'ın hükmettiğine razı olmamasıdır." [Tirmizî, Kader 15, (2152).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Tirmizi'deki aslında *"...Allah'ın "kendisi için" hükmettiğine rıza göstermesidir"* şeklinde "kendisi için" ziyadesi vardır. Böyle olunca mâna: "Ademoğlunun Allah'a istiharede bulunup, sonra da istiharede, hakkında hükmedilene razı olması ademoğlunun saadetindendir" şeklinde daha muvafık düşer.

İstihare, hayır talep etmek demektir. Ancak burada, yapılacak bir iş için, hayırlı olup olmadığı hususunda Cenab-ı Hak'tan bir işaret talep etmektir. Daha önce açıkladığımız üzere bunun belli bir adabı vardır. Resulullah istiharede bulunmaya ehemmiyet verip buna teşvik etmiştir:

2- Hadiste Allah'ın kazasına rıza, saadet alâmeti olarak değerlendirilmiştir. *Tîbî* bunu iki sebebe bağlar.

★ "Biri: Kazaya rıza kişiyi ibadet için boş bırakır. Zîra kişi, kazaya

razı olmazsa, gam içinde kalır ve kalbi cereyan eden hadiselerle devamlı meşgul olur: "Bu niye oldu, o niye olmadı" der durur.

★ Diğeri: Kazaya razı olan kimse, kazaya razı olmayan kimseye Allah'tan gelecek gazaptan kurtulur. Kulun rızasızlığı, Allah'ın kendine takdirinden başka bir şeyi zikrederek: "Şöyle olsaydı, bu daha iyi, daha uygun olacaktı" der. Halbuki o işin iyi veya kötü olduğu kendisine tebeyyün etmiş değildir." Tîbî açıklamasına şöyle devam eder: "Eğer dersen ki: "(Ademoğlunun saadetinin Allah'ın kazasına rızada olduğunu söyledikten sonra buna mukabil olarak da): "Ademoğlunun şekaveti Allah'tan istihareyi terketmesidir" demiştir. Bu iksinin arasında mütekabillik nerededir?" Cevaben deriz ki: İstiharede dahi tevekkül ve tevfiz var. Kişi istihareye uydu mu işini tamamiyle Allah'a tefviz etmiş olmaktadır. (Şu halde bunun terki, kazaya rızanın terki demektir.)"

4841 ٢– عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ، وَفِي كُلٍّ خَيْرٌ. احْرِصْ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ، وَاسْتَعِنْ بِاللهِ وَلاَ تَعْجِزْ، وَإِنْ أَصَابَكَ شَيْءٌ فَلاَ تَقُلْ: لَوْ أَنِّي فَعَلْتُ لَكَانَ كَذَا وَكَذَا، وَلَكِنْ قُلْ: قَدَّرَ اللهُ، وَمَا شَاءَ فَعَلَ. فَإِنَّ لَوْ تَفْتَحُ عَمَلَ الشَّيْطَانِ]. أخرجه مسلم.

2. (4841)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kuvvetli mü'min, Allah nazarında zayıf mü'minden daha sevgili ve daha hayırlıdır. Aslında her ikisinde de bir hayır vardır. Sana faydalı olan şeye karşı gayret göster. Allah'tan yardım dile, acz izhar etme. Bir musibet başına gelirse: "Eğer şöyle yapsaydım bu başıma gelmezdi!" deme. "Allah takdir etmiştir. Onun dilediği olur!" de! Zira "eğer" kelimesi şeytan işine kapı açar." [Müslim, Kader 34, (2664).]

AÇIKLAMA:

1- *Nevevî,* "Kuvvetli mü'min" tabirindeki kuvvetten muradın "nefsin azimet ve niyeti ve ahiret hususundaki düşüncesi" olduğunu söyler ve devam eder: "Bu vasıfta olan bir kimse cihadda cesaretle düşmana karşı ileri atılır ve onu karşılamada ve peşine düşmede daha hızlı davranır, emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münkere daha kararlıdır ve bütün bu amellerinde daha sabırlı ve metanetlidir. Namaz, oruç ve diğer ibadet ve zikirlere daha rağbetli ve onlara devamda daha şevkli ve musır olur."

2- "Her ikisinde de hayır vardır" sözüyle, zayıf olanda da kuvvetli olanda da hayır bulunduğu te'yid edilmiş oluyor. Zîra ikisi de imanda müşterektirler, her ne kadar ibadette biri zayıf olsa da.

3- "Faydalı olana gayret göster"den maksad, ibadete karşı hırslı ol demektir. Faydalı denince Allah nazarında faydalı olan kastedilmiştir. Allah'tan talep edilecek yardım da bununla ilgili olmalıdır. Ne ibatette ne de ibadet için yardım talep etme hususlarında tembellik göstermemeli, acz izhar edilmemelidir" (Nevevî).

4- *Kadı İyaz*'ın nakline göre, ulema: "Eğer şöyle yapsaydım bu başıma gelmezdi" demekten nehyin, buna kesinlikle inanıp: "Onu yapsaydım bu başıma gelmeyecekti" diye cezmen söyleyen kimse hakkında olduğunu söylemiştir. İlaveten: "Onu yapsaydım bu değil, Allah'ın dileyeceği bir başka şey başıma gelirdi" diyene, yasak olmayacağını belirtirler. Böyle bir yasaktan maksat, "eğer.." şeklindeki ifadede kaderi tenkid manası bulunduğu içindir.

Kadı İyaz der ki: "Buna göre, hadisteki nehiy zahiri üzeredir ve umumi bir nehiydir. Üstelik bu nehiy tenzihîdir. Buna, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Zîra "eğer" kelimesi şeytan işine kapı açar"* sözü delalet eder. Bunun manası "şeytan, kadere çatmayı kalbe atar ve vesvese verir" demektir."

Nevevî der ki: "Mazi sigası ile eğer (=lev) kelimesinin kullanılışı hadiste sıkça gelmiştir. Zahir olan şu ki, bunu kullanmaktan nehiy boş şeylerle ilgili olarak kullanmalarıdır. Bu da tahrimî değil, tenzihî bir nehiydir. Ama kişi ibadet hususundaki taksiratından üzüntülerini ifade zımnında söylemişse bunda bir beis yoktur. Hadiste gelen "eğer"li benzer ifadelerin çoğu bu manaya hamledilmiştir."

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÇOCUKLARIN HÜKMÜ

4842 ١– عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالتْ: [تُوُفِّىَ صَبِيٌّ. فَقُلْتُ: طُوبى لَهُ، عُصْفُورٌ مِنْ عَصَافِيرِ الْجَنَّةِ. فـقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَوَلاَ تَدْرِينَ أَنَّ اللهَ خَلَقَ الْجَنَّةَ وَخَلَقَ النَّارَ، فَخَلَقَ لِهٰذِهِ أَهْلاً، ولِهٰذِهِ أَهْلاً]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

1. (4842)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir çocuk ölmüştü. Ben:

"Ne mutlu ona! Cennet kuşlarından bir kuş oldu!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sen Allah'ın cenneti de cehennemi de yarattığını, beriki için de öteki için de ahali yarattığını bilmiyor musun?" buyurdular." [Müslim, Kader 30, (2662); Nesaî, Cenaiz 58, (4, 57); Ebu Davud, Sünnet 18, (4713).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, büluğa ermeden vefat eden Müslüman çocukların ahiretteki durumu hakkında bir hüküm getirmektedir: Cennetlik mi, cehennemlik mi olcakları Allah'ın meşietine bağlıdır. Bir sonraki hadiste müşrik çocuklarının durumu hakkındaki münakaşayı genişçe kaydedeceğiz. Burada şunu belirtelim ki, Müslüman çocuklarıyla ilgili hüküm de münakaşa edilmiştir. Çünkü sadedinde olduğumuz hadis, "cennetliktir!" hükmüne ihtiyat getirmektedir. Bu sahih hadisi esas alanlar, bu meselede ihtiyatı tercih etmiş olurlar. Ancak mevzuya temas eden tek hadis bu değildir. Alimlerin büyük çoğunlukla hükme esas ittihaz ettikleri bir Ebu Hüreyre hadisine göre, mü'min çocukları cennetliktir. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ مَاتَ وَلَهُ ثَلاَثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْثَ كَانَ لَهُ حِجَاباً مِنَ النَّارِ اَوْ دَخَلَ الْجَنَّةَ *"Kimin*

büluğa ermezden önce üç çocuğu vefat ederse bunlar o *kimseye ateşe karşı bir perde olurlar. Yahut* o *kimse cennete girer." Kurtubî*, bazılarının "Müslüman çocukların cennete gidecekleri hususunda ulemânın ihtilafı yoktur, icma ederler" dediğini kaydeder. Ancak Nevevî, bu meselede, kaydetmiş olduğumuz *Ebu Hüreyre* rivayetine itibar edenlerin icmaından bahsedilebileceğini belirtir.

Sadedinde olduğumuz *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) hadisini esas alanlar bu hususta tevakkufu tercih etmişlerdir. Nevevî, bunlara şu cevabı verir: "Resulullah'ın Hz. Aişe'yi o hükümden men etmesi belki bu meselede delilsiz kesin hükme gitmiş olmasındandır veya, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Müslüman çocukların cennetlik olduklarını bilmezden önce bu müdahaleyi yapmıştır." Maziri: "İhtilaf peygamber çocuklarının dışında kalanlar hakkındadır" demiştir. Müsned-i Ahmed'de gelen bir rivayette اِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَاَوْلاَدَهُمْ في الْجَنَّةِ وَاِنَّ الْمُشْرِكِينَ وَاَوْلاَدَهُمْ فـي الـنَّارِ ثُمَّ قَرَأَ وَالَّذِيـــــنَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ *"Müslümanların çocukları cennetliktir, müşrikler ve çocukları cehennemliktir."* Sonra şu ayeti okudu. (Mealen): **"İman edip de zürriyetleri de kendilerine tabi olanlar (var ya), biz onların nesillerini de kendilerine kattık"** (Tur 2).

4843 ٢– وَعن ابنِ عبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَـا قـال: [سُئِلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنْ أولاَدِ الْمُشْرِكِينَ. فقَالَ: اللّٰهُ إذْ خَلَقَهُمْ أعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

2. (4843)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan müşriklerin çocukları hakkında sorulmuştu.

"Allah onları yarattığı zaman ne yapacaklarını iyi biliyordu!" buyurdular." [Buhârî, Kader 3, Cenaiz 93; Müslim, Kader 28, (2660); Ebu Davud, Sünnet 18, (4711); Nesâî, Cenaiz 60, (4, 59).]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen iki hadisten birincisi, Müslüman çocukların cennete gideceği hususunda tevakkuf etmeyi, kesin hükme gitmeyi ders verirken, ikinci hadis de müşrik çocuklar hakkında aynı şekilde kesin hükümden kaçınmaya irşad etmektedir.

Çocukların, yani büluğa ermeden ölenlerin durumları hakkında ihtilaf edilmiştir. Mesele üzerine birçok rivayetler var. Alimler rivayetlerdeki farklılıklar yüzünden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

1) *Hammad İbnu Seleme, Hammad İbnu Zeyd, İbnu'l-Mübarek, İshak İbnu Rahuye* hazeratı, çocuklar hakkında: "Allah'ın meşietindedir. Dilerse cennete koyacak, dilerse cehenneme" diye hükmederler ve bu mevzuda gelen nasslardan bu hükmü çıkarırlar. Bilhassa müşrik çocukları hakkında *Şafiî* hazretlerinin de böyle hükmettiğini, Beyhakî, el-İ'tikad'ında kaydetmiştir. İbnu Abdilberr: "İmam-ı Malik'ten bu hususta sarih bir hüküm intikal etmedi ise de, onun nokta-i nazarından çıkarılacak hüküm de böyledir. Ancak ashabı, Müslüman çocukların cennete, kâfir çocuklarının meşiet-i İlahiye'de olduğunu sarih olarak beyan etmiştir" der.

Bu görüş sahiplerinin delili: *"Allah onların ne yapacağını daha iyi biliyor"* hadisidir.

2) İkinci görüşe göre, "Çocuklar babalarına tabidir, Müslümanların çocukları cennette, kâfirlerin çocukları cehennemde olacaktır." Bu görüş, Haricîlerden Ezarika'nın görüşüdür. Bunların delili şu ayettir: رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّاراً **"Nuh: "Ey Rabbim! dedi. Yeryüzünde kafirlerden tek bir kişi bırakma!"** (Nuh 26). Ancak bu ayetin Nuh kavmiyle ilgili olduğu söylenerek karşı çıkılmış. Hz. Nuh'un bu bedduayı, Cenab-ı Hakk'ın ona: **"Kavminden, (hal-i hazır) inananlar dışında kimse sana iman etmeyecektir"** (Hud 36) diye vaki olan vahyinden sonra yaptığı belirtilmiştir. هُمْ مِنْ آبَائِهِمْ أَوْ مِنْهُمْ *"Onlar babalarındandır veya onlardandır"* şeklindeki hadis, harbîlerle ilgili ahkâm zımnında varid olmuştur. Bu görüşe karşı çıkanlar, müşrik çocukların cehennemde olacağını tasrih eden ve *Hz. Aişe*'den gelen bir rivayetin zayıf olduğunu belirtirler.

3) Üçüncü görüşe göre, çocuklar cennetle cehennem arasında orta bir yerde, bir berzahtadırlar. Çünkü, onların cennete girmesini sağlayacak amelleri mevcut olmadığı gibi, cehenneme girmelerine sebep olacak da günahları yoktur.

4) Cennet ehlinin hizmetçileri olacaklar. Bazı kaynaklarda gelen zayıf bir hadise göre *Aleyhissalâtu vesselâm:* أَوْلَادُ الْمُشْرِكِينَ خَدَمُ أَهْلِ الْجَنَّةِ *"Müşriklerin çocukları cennet ehlinin hizmetçileridir"* buyurmuştur.

5) Beşinci görüşe göre, toprak olurlar. Bu görüş Sümame İbnu Eşres'ten mervidir.

6) Bu görüşe göre ateştedirler. *İyaz*, bunu *Ahmed İbnu Hanbel*'e nisbet etmiş ise de, *İbnu Teymiyye, İyaz*'ın burada hata ettiğini, bu görüşün *Ahmed İbnu Hanbel*'e ait olmayıp, ashabından birine ait olduğunu söyler.

7) Yedincisine göre çocuklar ahirette imtihan olunacaklar: Kendilerine

ateş yükseltilecek, kim içine girerse, o soğuk ve selametli olacak, imtina eden ise azaba duçar olacak. Bazı sahih rivayetler, mecnunlar ve fetret devrinde ölenler hakkında imtihan olduğunu belirtmiştir. Beyhakî, el-İ'tikad'ında bu görüşün sahih görüş olduğunu söylemiş ise de, "Ahiret teklif yeri değildir. Orada ne amel ne imtihan hiçbir şey yoktur" denilerek tenkid edilmiştir. Ancak bu tenkidcilere de: "Bu hal, cennet ve cehennemde istikrar peyda ettikten sonrası için camidir, amma Arasat'ta, buna bir mani yoktur. Nitekim ayette يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ **"Her hakikatın bütün çıplaklığıyla ortaya çıktığı gün onlar secdeye çağrılırlar. Fakat güçleri yetmez"** (Kalem 42) buyrulmuştur" diyerek cevap verilmiş ve bir Sahiheyn hadisi gösterilmiştir: اَنَّ النَّاسَ يُؤْمَرُونَ بِالسُّجُودِ فَيَصِيرُ ظَهْرُ الْمُنَافِقِ طَبَقاً فَلَا يَسْتَطِيعُ اَنْ يَسْجُدَ *"(Kıyamet günü) insanlara secde etmeleri emredilir. Münafığın sırtı o zaman yekpare bir tabakaya döner ve secdeye güç yetiremez."*

8) Çocuklar cennetliktir. Nevevî der ki: "Muhakkak ulemânın seçtiği sahih mezhep budur. Bunlar şu ayeti delil kılmışlardır: وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولاً **"Biz bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz."** (İsra 15).

9) Tevakkuf: Hiçbir hükümde bulunmamak.

Buhârî, müşrik çocuklarının durumu üzerine söylenenler hakkında açtığı babda üç hadis kaydeder: Birincisinde tevakkuf ifade edilmiştir; ikincisinde cennette olacakları görüşünü müreccah kılan bir hadis kaydedilir; üçüncü hadiste ise cennetlik olacaklarını tasrih eden bir hüküm mevcuttur.[41] Şarihler bunda hem üç ayrı görüşe delil ve hem de Buhari'nin tercihini görürler: Ona göre esas olan kafir çocuklarının cennetlik olduğudur.

4844 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَحَاجَّ آدَمُ وَمُوسَىٰ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ. فَقَالَ لَهُ مُوسَىٰ: أَنْتَ الَّذِى أَخْرَجْتَ النَّاسَ مِنَ الْجَنَّةِ بِذَنْبِكَ وَأَشْقَيْتَهُمْ. فَقَالَ آدَمُ لِمُوسَىٰ: أَنْتَ الَّذِى اصْطَفَاكَ اللهُ بِرِسَالَاتِهِ وَبِكَلَامِهِ، أَتَلُومُنِي عَلَى أَمْرٍ كَتَبَهُ اللهُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِي؟ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَحَجَّ آدَمُ مُوسَىٰ].

41- Bu üç hadisten birincisi 4843'te kaydettiğimiz hadistir. İkincisi "Resulullah'a müşrik çocuk-larından sorulmuştu: **"Ne yapacaklarını Allah iyi bilir"** diye cevap verdi" mealindeki *Ebu Hüreyre* hadisi, üçüncüsü de her çocuğun (İslam) fıtratı üzerine yaratıldığını beyan eden hadistir.

أخرجه الستة إلا النسائي.

« المحاجة » المجادلة والمُخاصمة.

3. (4844)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hz. Adem ve Musa aleyhimasselam münakaşa ettiler. Musa, Adem'e:

"İşlediğin günahla insanları cennetten çıkaran ve onları şekavete (bedbahtlığa) atan sensin değil mi!" dedi. Adem de Musa'ya:

"Sen, Allah'ın risalet vermek suretiyle seçtiği ve hususi kelamına mazhar kıldığı kimse ol da, daha yaratılmamdan [kırk yıl] önce Allah'ın ba-na yazdığı bir işten dolayı beni ayıplamaya kalk (bu olacak şey değil)!" diye cevap verdi." Resulullah devamla dedi ki:

"Hz. Adem Musa'yı ilzam etti!" [Buhârî, Kader 11, Enbiya 31, Tefsir, Ta-ha 1, 3, Tevhid 37; Müslim, Kader 13, (2652); Muvatta, Kader 1, (2, 898); Ebu Davud, Sünnet 17, (4701); Tirmizî, Kader 2, (2135).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette mevzubahis olan münakaşa hâdisesinin zamanı ve yeri hususunda farklı mütalaalar ileri sürülmüştür:

★ Bazı alimler: "İstikbale matuftur. Yani ahirette cereyan edecektir. Vukua geleceği kesin olduğu için mazi sigasıyla vürud etmiştir" demiştir.

★ Bazı alimler, dünyada ve *Hz. Musa* devrinde cereyan ettiğini, Cenab-ı Hak, *Hz. Musa*'nın Adem aleyhisselam'ı görme talebi üzerine, onu dirilterek karşılaştırmış olabileceğini söylemiştir.

★ Bazı alimler, bu iki peygamberin berzah aleminde karşılaşmış olabileceklerini söylemiştir. Bu durumda Hz. Musa'nın vefatından sonra ruhları semada karşılaşmış olmalıdır.

★ *İbnu'l-Cevzî,* bunun bir darb-ı mesel olabileceği ihtimali üzerinde de durmuştur. Bu durumda mâna şudur: "Eğer onlar karşılaşsalardı, aralarında böyle bir tartışma geçecekti. Bu temsilde Hz. Musa'nın zikredilmiş olması, ağır tekliflerle gönderilen ilk peygamber olması sebebiyledir."

Haberin izhar ettiği müşkilatı gözönüne alan *İbnu'l-Cevzî* der ki: "Bu haber, sahih bir hadisle sabit olması sebebiyle, mahiyetine muttali olunamasa bile, inanılması gereken hususlardandır. Mânasının hakikatını kavrayamamış olsak bile kabul etmemiz gereken meselelerin ilki bu değildir. Kabirdeki azab ve nimetle ilgili haber bunlardan bir diğeridir.

Herhangi bir meselenin izahını yapmakta müşkilat çekecek olsak geriye teslim olmak kalır." İbnu Abdilberr der ki: "Buna göre bu çeşit meselelerde teslim esastır. Tahkik etmek için üzerinde durulmaz. Zîra bu çeşit meselelerde bize pek az bir ilim verilmiştir."

2- Sadedinde olduğumuz rivayette, *Hz. Adem*'in kaderinin yaratılmazdan önce yazıldığı mevzubahistir. Bir başka rivayette 40 yıl önce sarahati vardır. *İbnu't-Tîn:* "Kırk yıldan murad, her ayet-i kerimede geçen **"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"** (إِنِّى جَاعِلٌ فِى الْأَرْضِ خَلِيفَةً Bakara 30) ifadesi ile *Hz. Adem*'e ruhun üflenmesi arasında geçen müddettir." Bazıları: "Bu müddetin başlangıcı levhalara yazılma zamanıdır. Sonu da Hz. Adem'in yaratılma zamanıdır" demiştir. *İbnu'l-Cevzî* der ki: "Allah'ın kadim olan ilmi, ma'lumatın tamamını mahlukatın hiçbiri yaratılmazdan önce kuşatmış idi. Ancak bunları farklı zamanlarda yazdı. Nitekim Sahih-i Müslim'de gelmiştir ki: "Allah miktarları, arz ve semavatı yaratmazdan elli bin yıl önce takdir etmiştir." Öyleyse, bilhassa Hz. Adem'in kıssasının, yaratılışından kırk yıl önce yazılmış olması caizdir. Bu miktar, ona ruh üflenmezden önce toprak olarak bekleme müddeti de olabilir, bu da caizdir. Nitekim yine Sahih-i Müslim'de geldiğine göre, Hz. Adem'in toprak halinde şekillenmesi ile ona ruhun üflenmesine kadar kırk yıl müddet geçmiştir. Bu hal, bir küll olarak miktarların semavat ve arzın yaratılışından elli bin yıl önce yazılmış olmasına muhalefet etmez."

Mâzirî de şunu söyler: "Zahir o ki: Bundan murad Allah bunu, Hz. Adem'in yaratılışından kırk yıl önce yazmış olmasıdır. Fakat bundan şunun kastedilmiş olması muhtemeldir; "Allah bunu meleklere izhar etti veya bu tarihi izafe ettiği bir fiilde bulundu. Aksi takdirde Allah'ın meşieti ve takdiri kadimdir." En doğrusu da şudur: Hz. Adem'in "Allah bunu, beni yaratmazdan önce bana takdir buyurdu" şeklindeki sözü ile "Tevrat'ta bunu yazdı" demeyi kastetmiş olmasıdır. Çünkü bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "فَكَمْ تَجِدُ فِى التَّوْرَاةِ انّه كَتَبَ عَلَىَّ الْعَمَلَ الَّذِى عَمِلْتَهُ قَبْلَ انْ اخْلَقَ قَالَ بِارْبَعِينَ سَنَةً"*Hz. Adem, Musa'ya sordu: "O yaptığın işin üzerime yazılması işinin, Tevrat'ta yaratılmamdan kaç yıl önce vuku bulduğunu gördün?" Hz. Musa: "Kırk yıl!" diye cevap verdi."*

Nevevî der ki: "Onun takdirinden murad Levh-i Mahfuz'a veya Tevrat'a veya Elvah'a yazılmasıdır. Kaderin kendisinin kastedilmesi caiz değildir. Çünkü o, ezelîdir. Hak Teala hazretleri, vukua gelecek hadiseleri ezelden beri murad etmiştir."

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ *Kadı İyaz* der ki: "Hadiste, Ehl-i Sünnet'in "Hz. Adem'in çıkarıldığı cennet, müttakilere vaadedilmiş olan ve ahirette girecekleri ebediyet cennetidir" iddiasına hüccet var. Mu'tezile ve başka bazıları ise, o cennetin başka bir cennet olduğunu iddia ederler. Onlardan bazıları daha da ileri gidip, o cennetin yeryüzünde olduğunu ifade etmiştir.

★ Hadis, hakkın ortaya çıkması için yapılacak münazarada delil ve hüccetler getirmenin, bunların açıklık kazanması için tevbih ve ta'rizde bulunmanın meşru olduğunu; levmin, bilen ve anlayan kimseye kendisinde bu hallerin bulunmadığı kimselere nisbetle daha ağır geldiğini göstermektedir.

★ Kişi kendinden büyükle, evlad babasıyla münazara edebilmektedir. Ancak bunun meşru olması için, münazarada hakkın ortaya çıkması veya ilmin artması veya meselenin inceliklerine vukufiyet kazanılması gayesi güdülmelidir.

★ Ehl-i Sünet için kaderin varlığı ve kulların fiillerinin yaratılması gibi hususlara hüccet mevcuttur.

★ Kişinin normalde hoş karşılanmayacak bazı davranışları, öfke ve üzüntü gibi bazı hallerinde hoş karşılanabilir. Bilhassa, öfkeli ve hiddetli bir tabiata sahip olanlar daha çok müsamaha ile karşılanır. Nitekim hadiste münazara esnasında inkarcılık hali galebe çalmış olan *Hz. Musa*'ya, Hz. Adem aleyhisselam, babası olmasına rağmen, sadece ismiyle hitap etmiş, ona bu halin dışında yer vermeyeceği şeylerle hitap etmiş, bununla birlikte Hz. Musa'nın faziletini ikrar etmiş, sonra münazarasına devam edip, onun şüphesini bertaraf edecek kendi hüccetlerini beyan etmiştir.

4845 ٤ – وعن عُمر بنِ الخطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَالَ مُوسىٰ: يَا رَبِّ أَرِنَا آدَمَ الَّذِى أَخْرَجَنَا وَنَفْسَهُ مِنَ الْجَنَّةِ، فَأَرَاهُ اللهُ أَبَاهُ آدمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ فَقَالَ: أَنْتَ أَبُونَا آدَمُ؟ فَقَالَ: نَعَمْ. فَقَالَ: أَنْتَ الَّذِى نَفَخَ اللهُ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ، وَعَلَّمَكَ الأَسْمَاءَ كُلَّهَا، وَأَمَرَ الْمَلاَئِكَةَ فَسَجَدُوا لَكَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَمَا حَمَلَكَ عَلَى أَنْ أَخْرَجْتَنَا وَنَفْسَكَ مِنَ الْجَنَّةِ؟ فَقَالَ آدَمُ: وَمَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: أَنَا مُوسى. قَالَ: أَنْتَ الَّذِى اصْطَفَاكَ اللهُ بِرِسَالاَتِهِ، أَنْتَ نَبِيُّ بَنِى إِسْرَائِيلَ الَّذِى كَلَّمَكَ اللهُ مِنْ وَرَاءِ

الْحجَاب، ولَمْ يجعل بينَكَ وبينَهُ رسُولاً منْ خَلْقه؟ قَالَ: نعمْ. قَالَ: فَمَا وجَدْتَ أنَّ ذلكَ كَانَ في كتَاب الله قَبْلَ أنْ أُخلَقَ؟ قَالَ: بلَى. قَالَ: فيمَ تَلُومنِى؟ في شيْءٍ سَبَقَ منَ الله الْقضَاءُ قَبْلي. قَالَ ﷺ عنْدَ ذلكَ: فَحجَّ آدَمُ مُوسَى، فَحجَّ آدمُ مُوسَى، فَحجَّ آدَمُ مُوسَى علَيْهِمَا السَّلاَمُ]. أخرجه أبو داود.

4. (4845)- *Ömer İbnu'l-Hattab* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Musa aleyhisselam: "Ey Rabbim! bizi ve kendisini cennetten çıkaran Adem'i bize bir göster!" diye niyazda bulundu. Hak Teala ve Tekaddes hazretleri de babası Adem aleyhisselam'ı ona gösterdi. Bunun üzerine Hz. Musa:

"Sen babamız Adem misin?" dedi. Adem: "Evet!" deyince:

"Yani sen, Allah'ın kendi ruhundan üflediği kimsesin. Sana bütün isimleri öğretti, meleklere emretti ve onlar da sana secde ettiler öyle değil mi?" diye sordu. Adem yine: "Evet!" dedi. Hz. Musa sormaya devam etti:

"Öyleyse sen niye bizi ve kendini cennetten çıkardın?"

Bu soru üzerine Hz. Adem:

"Sen kimsin?" dedi. O: "Ben Musa'yım!" deyince:

"Yani sen, Allah'ın risalet vererek mümtaz kıldığı kimsesin. Sen Benî İsrail'in peygamberi, perde gerisinde Allah'ın konuştuğu kimsesin. Allah seninle kendi arasına mahlukatından bir elçi de koymadı değil mi?" dedi. Hz. Musa "Evet!" deyine; Hz. Adem:

"Öyleyse sen, (bu söylediğin şeyin) ben yaratılmazdan önce Allah'ın (kader) kitabında yazılmış olduğunu görmedin mi?" dedi. Hz. Musa "Evet!" deyince:

"Öyleyse Allah'ın kazası (hükmü) benden önce cereyan etmiş bir şey hakkında beni niye levmediyorsun?" dedi."

Aleyhissalâtu vesselâm, devamla:

"Hz. Adem, Musa'yı ilzam etti. Hz. Adem Musa'yı ilzam etti. Hz. Adem, Musa aleyhimesselam'ı ilzam etti" buyurdular." [Ebu Davud, Sünnet, 17, (4702).]

AÇIKLAMA, önceki hadislerde geçti.

BEŞİNCİ FASIL

KADERİYYE'NİN ZAMMİ

4846 ١ــ عن حُذيفــة رَضِيَ اللهُ عنْهُ قــال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لِكُلِّ أُمَّةٍ مَجُوسٌ، وَمَجُوسُ هذهِ الأُمَّةِ الَّذيـنَ يَقُولُونَ أَنْ لاَ قَدَرَ فَمَنْ مَاتَ مِنْهُمْ فَلاَ تَشْهَدُوا جَنَازَتَهُ، وَمَنْ مَرِضَ مِنْهُمْ فَلاَ تَعُودُوهُ؟ وَهُمْ شِيــعَةُ الدَّجَّالِ، وَحَقٌّ عَلَى اللهِ أَنْ يُلْحِقَهُمْ بِالدَّجَّالِ]. أخرجه أبو داود.

1. (4846)- *Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Her ümmetin Mecusileri vardır. Bu ümmetin Mecusileri "kader yoktur!" diyenlerdir. Bunlardan kim ölürse cenazelerinde hazır bulunmayın. Onlardan kim hastalanırsa ona ziyarette bulunmayın. Onlar Deccal bölüğüdür. Onları Deccal'e ilhak etmek Allah üzerine bir haktır." [Ebu Davud, Sünnet 17, (4692).]

AÇIKLAMA:

1- *Bagavî*, Şerhu's-Sünne'sinde kader meselesini şöyle özetler: "Kadere iman farzdır. Bu, kulların hayır ve şer bütün fiillerini Allah'ın yarattığına, bunları yaratmazdan önce Levh-i Mahfuz'da yazdığına, her şeyin O'nun kazası ve kaderiyle, irade ve meşietiyle olduğuna; ancak iman ve taate razı olduğuna ve bunlara sevap vaadettiğine, küfre ve masiyete razı olmadığına ve bunlar için ikab vaadettiğine inanmaktır. Kader, Allah'ın sırlarından bir sırdır. Buna ne mukarreb bir melek, ne de mürsel bir peygamber muttali olmamıştır. Bu meseleye akıl yoluyla gidip araştırma yapmak caiz değildir. Gerekli olan, bütün mahlukatı Allah'ın yaratıp onları iki gruba ayırdığına inanmaktır; bu gruplardan birini cen-

net için yaratmıştır ki, bu, fazlındandır, bir grubu da cehennem için yaratmıştır, bu da onun adaletindendir."

2- Kaderiye fırkası Mecusilere benzetilmiştir. *Hattabi*'ye göre bunun sebebi, onların iki asıl meselesindeki sözlerinin Mecusilerin sözlerine benzemesidir. Çünkü onlar hayrı nurun fiilinden, şerri de zulmetin (karanlığın) fiilinden bilirler. Kaderiyeciler de hayrı Allah'a, şerri de O'nun gayrına izafe ederler. Halbuki hayrı da şerri de yaratan Allah'tır. O'nun meşieti olmadan ne hayır ne de şer meydana gelir. Allah hikmetiyle şerri şer olarak yaratmıştır, tıpkı hayrı da hayır olarak yarattığı gibi, zira her ikisi de halk ve icad cihetiyle Allah'a; fiil ve kesb cihetiyle de failine muzaftır.

Hadis, ittisal yönüyle munkatı' bulunmuş, zayıf olduğuna dikkat çekilmiştir, mevzu diyen de olmuştur.

4847 ٢ – وَلَهُ في رواية عن ابْنِ عُمَرَ مَرْفُوعاً: [الْقَدَرِيَّةُ مَجُوسُ هٰذِهِ الأُمَّةِ، إنْ مَرِضُوا فَلاَ تَعُودُوهُمْ، وَإنْ مَاتُوا فَلاَ تَشْهَدُوهُمْ].

2. (4847)- *Ebu Davud*'un İbnu Ömer'den gelen merfu bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur:

"Kaderiye fırkası, bu ümmetin Mecusileridir. Eğer hastalanırlarsa ziyaret etmeyin, ölürlerse cenazelerine katılmayın." [Ebu Davud, Sünnet 17, (4691).]

4848 ٣ – وَلَهُ أيْضاً في روايةٍ عَنْهُ مَرْفوعاً: [لاَ تُجَالِسُوا أهْلَ الْقَدَرِ، وَلاَ تُفَاتِحُوهُمْ بِالْكَلاَمِ].

3. (4848)- Yine *Ebu Davud*'da İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den gelen merfu bir rivayette:

"Kader ehli ile düşüp kalkmayın, onlara dava açmayın" buyurulmuştur. [Ebu Davud, Sünnet 17, (4720).]

AÇIKLAMA:

1- Teysir, bu hadisin *İbnu Ömer* rivayeti olduğunu söylüyor. Ancak, *Ebu Davud*'da hadis *Hz. Ömer*'den rivayet edilmektedir.

2- *"Onlara dava açmayın"* demek, "İhtilaflarınızın çözümü için onların hakimlerine başvurmayın" demektir. Bazı alimler de: "İtikadla ilgili meselelerde onlarla münakaşa ve münazara başlatmayın. Ta ki içinize yersiz şekler girmesin. Çünkü onlar haksız mücadelede münazara ve güç sahibi kimselerdir (size yersiz şek atabilirler)" diye anlamışlardır. Ancak

رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ **"Rabbimiz, kavmimizle bizim aramızda hak ile sen hüküm ver. Hakkı açığa çıkaranların en hayırlısı sensin"** (A'raf 89) ayetini esas alan alimler, önceki te'vilin daha münasip olduğunu söylerler. Mamafih, o ibareyi "Onlara ilk selamı siz vermeyin" şeklinde anlayanlar da olmuştur.

4849 ٤ – وعن ابنِ عبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: صِنفَانِ مِنْ أُمَّتِي لَيْسَ لَهُمْ فِي الإِسْلَامِ نَصِيبٌ: الْمُرْجِئَةُ، وَالْقَدَرِيَّةُ]. أخرجه الترمذي.

« القَدَرِيَّةُ » الذين يقولون: الخير من الله، والشر من الإنسان، وأن الله لا يريد أفعال العصاة.

و« الْمُرْجِئَةُ » الذين يقولون لا يضر مع الإيمان معصية، وهم أضداد القدرية، فإن من مذهبهم تخليد صاحب الكبيرة في النار إذا لم يتب منها وإن كان مؤمنا. وكلاهما مخالف لأهل السنة والجماعة.

4. (4849)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ümmetimde iki sınıf vardır ki, onların İslam'dan nasipleri yoktur: Mürcie ve Kaderiye." [Tirmizî, Kader 13, (2150).]

AÇIKLAMA:

Mürcie, fırak-ı dalleden biridir. Temel görüşlerini "İman olunca günahın bir zararı yoktur; tıpkı küfür oldukça, taatin faydası olmadığı gibi" diyerek ifade etmişlerdir. Gerçi küfür olduktan sonra amelin, taatin faydası yoktur, bu doğru. Ancak buna kıyasla *"İman olunca günah zarar etmez"* şeklinde çıkarılan hüküm batıldır. Böyle bir iddiayı benimsemek her çeşit haramın helal sayılması demek olan ibahe'ye kapı açar. Bu düşüncedeki bir insan, "Ben mü'minim günah zarar vermez" diyerek her aklına gelen haramı işleyebilir. Bu düşünce Kaderiye düşüncesinin tam zıddında yer alır. Onlar: "Büyük günah işleyen kimse bu günahtan tevbe etmeden ölürse ebediyen cehennemde kalır" derken, bunlar "büyük de olsa günahın insana, -imanı olduğu takdirde- zarar vermeyeceğini" iddia etmişlerdir.

Görüldüğü üzere batıl mezhepler ifrat ve tefrit arasında bocalamaktadır. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, orta yolu tercih eder.

2- Bu fırkaya *Mürcie* denmiş olmasının sebebi hususunda ihtilaf edilmiştir:

★ Bazılarına göre: Bu fırka, *Hz. Osman* (radıyallahu anh)'ın şehadeti üzerine Müslümanlar arasında çıkan gruplaşmalardan doğmuştur. Şöyle ki: Medine'de Müslümanlar:

1- *Hz. Osman*'ı mazlum bilip onun intikamının alınmasını isteyenler.

2- *Hz. Ali*'yi hilafete layık görenler, olmak üzere başlıca iki gruba ayrılmışlardır.

Bunlar dışında üçüncü bir grup, her iki tarafla da münasebetlerini devam ettiriyordu. Bu gruba mensup olanlar aradaki ihtilafta bir taraf tutmuyorlar, hükmü Allah'a bırakıyorlardı. Geriye bırakma manasına gelen irca'dan, bunlara Mürcie denmiştir.

★ Bir başka tahmine göre, *Hz. Ali*'nin hilafette birinci sıradan dördüncü sıraya düşmesine onlar sebep olduğu için, onlara Mürcie denmiştir. Bu manada Mürcie, Şia'nın zıddıdır.

★ Bir başka açıklamaya göre, bunlar büyük günah işleyenler hakkındaki hükmü kıyamete bıraktıkları için bunlara Mürcie denmiştir. Yani onlara göre günah işleyen cennetlik mi cehennemlik mi bu dünyada bilinemez, hükümlerini ahirete bırakmak gerekir.

★ Bir başka izaha göre, Mürcie, ümit vermek mânasına gelen ircadan gelmektedir. Yani onlar, *"iman sahibine büyük günah zarar vermez"* diyerek böylelerine ahirette cennete gitme hususunda ümit verdikleri için kendilerine Mürcie denmiştir.

★ Son bir tahmine göre, bunlar ameli imandan te'hir ettikleri, yani imana çok ehemmiyet verip, ameli imandan ayırarak onun değerini ve ehemmiyetini çok gerilerde bıraktıkları için bunlara *te'hir* eden manasında Mürcie denmiştir.

Bütün bu Mürciî iddialar Kur'an ve sünneti esas alan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in görüşüne aykırıdır.

4850 ٥ـ وعن نافعٍ قال: [جَاءَ رَجُلٌ الى ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما فقال: إنَّ فُلاناً يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلاَمَ، لِرَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ. فقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: إنَّهُ بَلَغَنِى أَنَّهُ قَدْ أَحْدَثَ التَّكْذِيبَ بِالْقَدَرِ، فَإنْ كَانَ قَدْ أَحْدَثَ فَلاَ تَقْرَأْ مِنّي عَلَيْهِ السَّلاَمَ، فَإنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: يَكُونُ فِي هذِهِ الأُمَّةِ خَسْفٌ أَوْ مَسْخٌ، وَذلِكَ فِي الْمُكَذِّبِينَ بِالْقَدَرِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (4850)- *Nafi* rahimehullah anlatıyor: "Bir adam İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e gelerek:

"Falan kimse sana selam ediyor!" diyerek, Şamlı birisinden selam getirdi. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ):

"Bana ulaştığına göre, o kimse kaderi inkar ediyormuş. Eğer o böyle bir bid'a fikre saplandı ise, sakın ona benden selam söyleme! Zîra ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim:

"Bu ümmette hasf (yere batırma), mesh (suret değişmesi) [ve kazf= (taş yağması)] olacak. Bu musibetler kaderi inkar edenlere gelecek." [Ebu Davud, Sünnet 7, (4613); Tirmizî,Kader 7, (2153, 2154).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Davud*'un bir rivayetinde, İbnu Ömer'e selam gönderen Şamlı zatın, İbnu Ömer'le mektuplaşan tanış birisi olduğu belirtilir. İbnu Ömer ona şöyle yazmıştır: "Kulağıma geldiğine göre sen kader hakkında (rastgele) konuşuyormuşsun. Bundan böyle sakın benimle mektuplaşmaya yeltenme. Zîra ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Ümmetim içinden kaderi inkar eden kimseler çıkacak!"* dediğini işittim."

Hadiste musibetler sayılırken bazı rivayetlerde "veya" mânasına gelen "ev" denmiştir. Alimler umumiyetle, bunu "ve" mânasına anlamışlardır.

2- Bid'ayı çeşitli vesilelerle açıkladık. Tekrar etmek gerekirse: Dinde olmadığı halde sonradan ihdas edilip, dine sokulan şeydir. Kamus'ta: "Din tamamlanmış olduktan sonra onda ihdas edilen şeydir" dendikten sonra şu açıklama yapılır: "Bid'at küfürden küçük, fıskdan büyüktür. İlim ve amel gerektiren bir delile muhalefet eden bir bid'at "küfür"dür. Zahiren amel gerektiren bir delile muhalefet eden bid'a ise küfür değil, fakat dalalettir."

Cüncânî, et-Ta'rifat'da: "Sünnete muhalif olan fiildir. Buna bid'at denmesi, bunu söyleyen kimse, dinde örneği olmayan bir şeyi ibda (ihdas) etmesindendir" der.

3- Taş yağması diye tercüme ettiğimiz kazftan murad, Lut kavminin maruz kaldığı çeşitten bir beladır.

4851 ٦– وعن ابنِ عَمرِو بنِ العَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كَتَبَ اللهُ مَقَادِيرَ الْخَلاَئِقِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمٰـوَاتِ وَالأَرْضَ بِخَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ وَعَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ]. أخرجه مسلم والترمذي.

6. (4851)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah mahlukatın miktarlarını, semavat ve arzı yaratmazdan elli bin sene evvel, arşı da su üzerinde iken yazdı." [Müslim, Kader 16, (2653); Tirmizî, Kader 18, (2157).]

4852 ٧– وعن أبو عزة قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إذَا قَضَى اللّٰهُ تَعالى لِعَبْدٍ أنْ يَمُوتَ بِأرْضٍ جَعَلَ لَهُ إلَيْهَا أوْ قَالَ بِهَا حَاجَةً]. أخرجه الترمذي.

7. (4852)- *Ebu Azze* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah bir kulunun bir memlekette ölmesini takdir etti mi, onu oraya* -veya *orada bulunan bir şeye* dedi- *muhtaç kılar."* [Tirmizî, Kader 11, (2148).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kişinin nerede öleceğinin bilinemeyeceğini takrir etmektedir. Kaderinde nerede ölmek varsa, Allah onu o memlekete muhtaç kılmakta veya oraya bir ihtiyaç hasıl etmekte; bu hacetini görmek üzere oraya giden kimse, eceline orada kavuşmakta ve vefat etmektedir. Bu hususu ifade eden ayette Rab Teala : وَمَاتَدْرِى نَفْسٌ بِأىِّ أرْضٍ تَمُوتُ **"Hiç kimse nerede öleceğini bilmez"** (Lokman 34) buyurmaktadır.

4853 ٨– وعن مالك: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّهُ قِيلَ لإيَاسٍ: مَا رَأيُكَ في الْقَدَرِ؟. فَقَالَ: رَأْيُ ابْنَتِي. يُرِيدُ لاَ يَعْلَمُ سِرَّهُ إلاَّ اللّٰهُ. وَكَانَ يُضْرَبُ بِهِ الْمَثَلُ في الْفَهْمِ، وَسَألَهُ رَجُلٌ عَنِ الْقَدَرِ فَقَالَ: ألَسْتَ تُؤْمِنُ بِهِ؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ: فَحَسْبُكَ، حَدَّثَني عَلِيُّ بنُ حُسَيْنٍ عَنْ أبِيهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ مِنْ حُسْنِ إسْلاَمِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لاَ يَعْنِيهِ، وبَلَغَهُ أيْضاً أنَّهُ قِيلَ لِلُقْمَانَ: مَا بَلَغَ بِكَ مَا تَرَى؟ قَالَ أدَاءُ الأمَانَةِ، وَصِدْقُ الْحَدِيثِ، وَتَرْكِى مَا لاَ يَعْنِينِي]. أخرجه رزين.

8. (4853)- *İmam Malik*'e ulaştığına göre, İyas İbnu Muaviye'ye,

"Kader hakkında fikrin nedir?" diye sorulmuş da o şu cevabı vermiştir:

"(Benim fikrim) kızımın fikridir!" Bu sözle, onun sırrını ancak Allah'ın bildiğini söylemek istemiştir. İyas, anlayışta darb-ı mesel olmuştu. (Bir gün) bir adam ona kader hakkında sordu:

"Kadere inanmıyor musun?" dedi. Adam:

"Elbette inanıyorum!" deyince:

"Bu kadarı sana yeter! (Fazlası senin için mâlâyanidir). Zîra Ali İbnu Hüseyin, babası (Hz. Ali İbnu Ebi Talib) (radıyallahu anhümâ)'dan bana nakletti ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuşlardır:

"Kişinin mâlâyani şeyleri terketmesi, onun Müslümanlığının güzelliğindendir!"

Yine ona ulaştığına göre Lokman'a: "Sende gördüğümüz (bu fazilet)in sebebi nedir?" diye sorulunca şu cevabı vermiştir:

"Emaneti eda, doğru söz ve beni ilgilendirmeyen şeyleri terketmem!" Rezin tahric etmiştir. (Rivayette geçen *"Kişinin mâlâyaniyi terketmesi İslam'ının güzelliğindendir"* şeklindeki Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sözü şu kaynaklarda geçer: [Muvatta, Hüsnü Hulk 3, (2, 903); Tirmizî, Zühd 11, (2318, 2319); İbnu Mace, Fiten 12, (2976); Rivayetin sonundaki "Yine ona ulaştığına göre Lokman'a..." kısmı da, Muvatta'da gelmiştir (Kelam 17, 2, 990).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, *Hz. Lokman*'ın zikri geçmektedir. Kur'anda zikri geçen bu zatın şahsiyeti, milliyeti, peygamber midir, değil midir, hangi devirde yaşamıştır gibi pekçok yönü ihtilaflıdır. Bazısını *Zürkanî*'den aynen kaydediyoruz. Der ki: "Lokman'ın Habeşi olduğu, Nubi olduğu söylenmiştir. Çoğunluk der ki: "Lokman salih bir kimseydi. Kendisine hikmet verilmiştir, peygamber değildi." Katade: "Lokman hikmetle nübüvvet arasında muhayyer bırakıldı. O hikmeti tercih etti. Sebebi sorulunca: "Peygamberlik yükünü taşımaktan acze düşerim diye korktum" cevabını verdi" der.

Süheylî der ki: "Babasının ismi Anka İbnu Şirvan'dır: "Başkası: "O, Lokman İbnu Baura İbni Nasır İbni Azer'dir. Hz. İbrahim'in kardeşinin oğlu" der. Vehb, Mübtede'de, "Onun Hz. Eyub'un kızkardeşinin oğlu olduğu"nu zikretmiştir. "Teyzesinin oğlu" da denmiştir. Gerçek olanı, onun *Hz. Davud aleyhisselam*'ın muasırı olmasıdır. Denir ki: "Lokman (nebi olarak) gönderilmezden önce fetva verirdi." Hz. İbrahim'in muasırı olduğu da söylenmiştir. "Bin sene yaşamıştır" diyen galata düşmüştür, zira Lokman İbnu Ad'la iltibas etmiştir."

KANAAT BÖLÜMÜ

★ KANAATİN MEDHİ VE ONA TEŞVİK
★ TOKGÖZLÜLÜK ★ AZA KANAAT
★ DİLENCİLİĞİN ZEMMİ ★ İHSANI KABUL

❑ KANAATİN MEDHİ VE ONA TEŞVİK

4854 ١- عن عُبيدالله بن محصن الخطمي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ آمِناً فِي سِرْبِهِ، مُعَافىً فِي بَدَنِهِ، عِنْدَهُ قُوتُ يَوْمِهِ، فَكَأَنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا بِحَذَافِيرِهَا]. أخرجه الترمذي.

قوله «آمِناً فِي سِرْبِهِ» أي في نفسه.

و«الْحَذَافِيرُ» أعالي الشيء ونواحيه، واحدها حذفار يقال أعطاه الدنيا بحذافيرها: أى بأسرها.

1. (4854)- *Ubeydullah İbnu Mihsan el-Hutamî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden kim nefsinden emin, bedeni sıhhatli ve günlük yiyeceği de mevcut ise sanki dünyalar onun olmuştur." [Tirmizî, Zühd 34, (2347); İbnu Mace, Zühd 9, (4141).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen سرب kelimesi, meşhur şekliyle *sirb* diye okunmuştur. Bu durumda *nefis* demek olur. Serb diye de rivayet edilmiştir. Bu durumda meslek manasında olur. Ayrıca sereb şeklinde de rivayet edilmiştir ki, bu durumda beyt (ev, aile) manasına gelir. Yani kişinin can, iş ve aile emniyetlerini ifade eder.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayat denen dünya yaşayışının "gün" denen bölümlerden meydana geldiğini, ecel gizli olması hasebiyle , ömrü bir günlük kesit halinde değerlendirmek gerektiğini, bu bir

günlük kesitin mes'udane olması için başlıca üç şartın aranması gerektiğini belirtiyor. Bu üç şart şunlardır:

1- Can (veya meslek veya mesken) emniyeti.

2- Sağlık.

3- Günlük gıda (sabah ve akşam yiyeceği)

Bunlardan birinin eksikliğini, diğerlerinin fazlalığı ile telafi edemiyeceğimizi düşünürsek, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu hadislerindeki hikmetin büyüklüğünü anlarız. Sözgelimi, çok zenginiz ama sağlığımız yok veya can emniyetimiz yok. O zenginlik ne işe yarar? Sağlığımız, zenginliğimiz yerinde, fakat can emniyetimiz yok; her an ölüm ve düşman tehlikesi içinde hayatımız zehir olur. Devlet ve içtimâî nizamın gayesi, fertlere mal, can ve ırz emniyetini, çalışma (meslek) sulhünü sağlamaktır.

Bu şartlardan birinin eksik olduğu yerlerde ve zamanlarda hayat tatsızdır, insanlar mutsuzdur. *Münâvî:* "Hadis, fakrı gınaya efdal bulanlara hüccettir" der.

4855 ٢– وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيْسَ لابْنِ آدَمَ حَقٌّ فِي سِوَى هٰذِهِ الْخِصَالِ: بَيْتٌ يَسْكُنُهُ، وَثَوْبٌ يُوَارِي بِهِ عَوْرَتَهُ، وَجِلْفُ الْخُبْزِ وَالْمَاءِ].

أخرجه الترمذي.

«الجِلْفُ» الخبز وحده لا إدام معه، وقيل هو الخبز الغليظ اليابس.

2. (4855)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ademoğlunun şu üç şey dışında (temel) hakkı yoktur. İkamet edeceği bir ev, avretini örteceği bir elbise, katıksız bir ekmek ve su." [Tirmizî, Zühd 30, (2342).]

AÇIKLAMA:

1- Alimler, hadiste geçen *hisâl* (şey) ile, kazanmak için peşinden koşması gereken temel ihtiyaçlarının kastedildiğini belirtir. Bunlar: İkamet edeceği mesken, avretini örteceği giyecek ve kuru ekmek ile sudur. Mesken ve giyeceğin de sade ve asgarî ölçüde olacağı açıktır. Çünkü, gıda kuru ekmek ile ifade edilmiştir. *Resulullah* gıdayı ifade ederken kuru ekmek veya katıksız ekmek mânasına gelen cilf kelimesini kullanmakla, bu zaruri maddelerin asgarî ölçülerini ifade etmiş olmaktadır.

Nitekim mesken veya ev deyince gecekondudan villaya kadar çok farklı mertebeleri var; giyecek de öyle. Şu halde hak olarak ifade edilen nisab, hayatın devamını konforsuz olarak sağlayacak asgarî miktardır.

Münavi, bazı alimlerin şu mütalaasını kaydeder: "Dünyadan mal edinmek maksadıyla mesken, giyecek, binecek gibi şeylerden, bu miktardan fazlasına sahip olan kimse, bu fazlalığı, ona kendisinden daha fazla muhtaç olan Allah'ın diğer kullarına karşı yasaklamış olur." el-Kâdi der ki: "Resulullah, hak ile, Allah'ın kişiye -ahirette bir mükafaat veya suali olmadan- vermesi gereken şeyi kasteder. Bundan dolayı kişiye ahirette mükâfaat veya mücazaat yoktur. Çünkü bunlar, nefsin yaşayabilmek için mutlaka muhtaç olduğu şeylerdir. Bu zikredilen miktardan fazlası sorumluluğu olan nasiblerdir."

Hakkı açıklama zımnında şöyle de söylenmiştir: "Onunla, insanın müstehak olduğu şey kastedildi. Çünkü insan, o miktara muhtaçtır ve hayatının devamı ona bağlıdır. Maldan gerçek mânada kastedilen de o (hak olan) miktardır. Zemahşerî der ki: "Mesken, giyecek, yiyecek ve içecek, insana zaruri olan ana unsurlardır."

4856 ٣ـ وعن فُضَالَةَ بنِ عُبَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: طُوبى لِمَنْ هُدِىَ لِلإِسْلاَمِ وَكَانَ عَيْشُهُ كَفَافاً وَقَنِعَ]. أخرجه الترمذي.

3. (4856)- *Fadale İbnu Ubeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İslam hidayeti nasip edilen ve yeterli miktarda maişeti olup, buna kanaat edene ne mutlu!" [Tirmizî, Zühd 35, (2350).]

AÇIKLAMA:

Yeterli miktar diye tercüme ettiğimiz kefaf'ı en-Nihoye'de İbnu'l-Esir şöyle açıklar: "Bu, kendisine muhtaç olunan miktarı karşılayıp, artmayan şeydir. Bir başka ifadeyle asgarî ölçüde ihtiyaca yeten miktardır. Kefaf miktarda tereffüh, tefahur yoktur."

Şu halde hadis, İslamî hidayetle müşerref olduktan sonra muhanete muhtaç kılmayacak en az miktarda maddî ihtiyaçlarını temin edebilen kimseyi tebrik etmekte, *"ne mutlu ona"* demektedir. Çünkü fazlasının hesabı var, o fazlalığın şevkiyle şımarma, harama kaçma, *"hakkını verememe"* tehlikesi var.

4857 ٤ـ وعن أبي سعيد الخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَأَلَ نَاسٌ مِنَ الأَنْصَارِ رَسُولَ اللهِ

ﷺ فَأَعْطَاهُمْ مَا سَأَلُوهُ ثُمَّ سَأَلُوهُ، فَأَعْطَاهُمْ مَا سَأَلُوهُ. ثُمَّ سَأَلُوهُ فَأَعْطَاهُمْ مَا سَأَلُوهُ. حَتَّى إذَا نَفِدَ مَا عِنْدَهُ قَالَ: مَا يَكُونُ عِنْدِي مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ أَدَّخِرَهُ عَنْكُمْ، وَمَنْ يَسْتَعْفِفْ يُعِفَّهُ اللهُ، وَمَنْ يَسْتَغْنِ يُغْنِهِ اللهُ، وَمَنْ يَتَصَبَّرْ يُصَبِّرْهُ اللهُ، وَمَا أُعْطِيَ أَحَدٌ عَطَاءً هُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَوْسَعُ مِنَ الصَّبْرِ]. أخرجه الستة.

وزاد رزين رحمه الله تعالى: [وَقَدْ أَفْلَحَ مَنْ أَسْلَمَ وَرُزِقَ كَفَافاً وَقَنَّعَهُ اللهُ بِمَا آتَاهُ].

قُلْتُ: زيادة رزين أخرجها مسلم والترمذي من رواية ابن عمرو بن العاص والله أعلم.

«الكَفَافُ» الّذي لا يفضل عن الحاجة ولا ينقص.

4. (4857)- *Ebu Saidi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensar (radıyallahu anhüm)'dan bazı kimseler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bir şeyler talep ettiler. Aleyhissalâtu vesselâm da istediklerini verdi. Sonra tekrar istediler, o yine istediklerini verdi. Sonra yine istediler, o isteklerini yine verdi. Yanında mevcut olan şey bitmişti; şöyle buyurdular:

"Yanımda bir mal olsa, bunu sizden ayrı olarak (kendim için) biriktirecek değilim. Kim iffetli davranır (istemezse), Allah onu iffetli kılar. Kim istiğna gösterirse Allah da onu gani kılar. Kim sabırlı davranırsa Allah ona sabır verir. Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ihsanda bulunulmamıştır." [Buharî, Zekat 50, Rikak 20; Müslim, Zekat 124, (1053); Muvatta, Sadaka 7 , (2, 997); Ebu Davud, Zekat 28, (1644); Tirmizî, Birr 77, (2025); Nesaî, Zekat 85, (5, 95).]

Rezin rahimehullah şu ziyadede bulunmuştur: "İslam'a girip, yeterli miktarla rızıklandırılan ve verdiği bu miktara Allah'ın kanaat etmeyi nasip ettiği kimse kurtuluşa ermiştir."

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın gani kılması, kalp zenginliği vermesidir. Zîra bir hadiste إنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ *"Hakiki zenginlik kalp zenginliğidir, (gözütokluktur)"* buyrulmuştur.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD

★ Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sehavetini ve Allah'ın, isteyenlere verme husususundaki emrini infazını göstermektedir. Hatta bir kere değil, üst üste isteyene ikinci, üçüncü sefer verdiğini de görmekteyiz.

★ Hadiste isteyene özür beyan etmenin, iffetli olmasını tavsiye etmenin cevazı da gözükmektedir.

★ Sabretmek, istememek evla olmakla beraber, ihtiyaç durumunda istemenin caiz olduğu hükmü de çıkarılmıştır.

★ Sabır, insana verilen en hayırlı ihsan ve en bol sermayedir. *İbnu'l-Cevzî* demiştir ki: "İffetli olmak için halini halktan gizlemek ve onlara karşı istiğna izhar etmek gerektiği için, iffet sahibi batında Allah için muamelede bulunuyor demektir. Böylece, bu husustaki sıdkı nisbetinde maddî ve mânevî kâra mazhar olur. Resulullah sabrı, ihsanların en hayırlısı olarak ifade buyurdu. Çünkü o, nefsi, sevdiği şeylerden alıkoyar ve peşin yapılması hoşuna gitmeyen şeyleri yapmaya mecbur kılar. Halbuki, herkes yaptığı bu şeyleri terketse veya işlese ahirette eza ile karşılaşacaktı."

★ Allah'ın müstağni kılması, ya maddî olarak rızık vermesi şeklinde, yahut da kalbine kanaat atması şeklinde tecelli eder.

4858 ٥- وعن أبي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَا بْنَ آدَمَ إِنَّكَ إِنْ تَبْذُلِ الْفَضْلَ خَيْرٌ لَكَ، وَإِنْ تُمْسِكْهُ شَرٌّ لَكَ، وَلاَ تُلاَمُ عَلَى كَفَافٍ، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى]. أخرجه مسلم والترمذي.

«الْيَدُ الْعُلْيَا» هي المعطي لأنها بالحقيقة تعلو على يد السائل صورة ومعنى.

5. (4858)- *Ebu Ümame* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resululllah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ey ademoğlu! Eğer fazla malını Allah yolunda harcarsan bu senin için daha hayırlıdır. Kendine saklarsan senin için zararlıdır. Kefaf (yeterli miktar) sebebiyle levm edilmezsin. (Harcamaya), bakımları üzerinde olanlardan başla. Üstteki el (yani veren), alttaki elden (yani alandan) daha hayırlıdır." [Müslim, Zekat 97, (1036); Tirmizî, Zühd 32, (2344).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resulullah*, İslam'ın ideal ahlakını tebliğ buyurmaktadır; ihtiyacı normal görecek kefaf miktarla yetinmek ve fazlasını Allah yolunda, O'nun rızası için harcamaktır. Kişi böylece, uhrevî mesuliyetten kurtulmaktan başka, onun sevabına mazhar olacaktır.

2- Kefaf miktarla yetinen, levm edilmez. Çünkü hayatının devamı için gerekli olan mesken, libas, yiyecek ve içecek için hesap sorulmayacaktır. Kefafı taşan istihlak ve mülkiyet, hesaba bais olacaktır.

3- Kişi malını harcarken, önce bakmakla mükellef olduğu yakınlarına öncelik vermelidir. Kendi yakınları ihtiyaç içinde iken, sevap düşüncesiyle yabancılara harcamak, tasaddukta bulunmak caiz değildir. *Resulullah,* kişinin ailesine harcadıklarının da sadaka olduğunu beyan buyurmuştur.

4- Hadis, "veren el alan elden üstün" demekle, "zenginlik fakirlikten üstündür" diyenlere delil olmaktadır.

4859 ٦ – وعن عُمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ أَنَّكُمْ تَتَوَكَّلُونَ عَلى اللهِ حَقَّ تَوَكُّلِهِ لَرَزَقَكُمْ كَمَا يَرْزُقُ الطَّيْرَ، تَغْدُو خِمَاصاً وَتَرُوحُ بِطَاناً]. أخرجه الترمذي.

« الخِماصُ » الجياع الخاليات البطون من الغذاء.

و« البِطَانُ » الشباع الممتلئات البطون.

6. (4859)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Siz Allah'a hakkıyla tevekkül edebilseydiniz, sizleri de, kuşları rızıklandırdığı gibi rızıklandırırdı: Sabahleyin aç çıkar, akşama tok dönerdiniz." [Tirmizî, Zühd 33, (2345) .]

❑ TOKGÖZLÜLÜK

4860 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ، وَلَكِنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

« العَرضُ » ما يتموله الانسان ويقتنيه من المال وغيره.

1. (4860)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Zenginlik mal çokluğuyla değildir. Bilakis zenginlik göz tokluğuyladır." [Buhârî, Rikak 15; Müslim, Zekat 120, (1051); Tirmizî, Zühd 40, (2374).]

AÇIKLAMA:

1- Göz tokluğu diye tercüme ettiğimiz ibarenin aslı غِنَى النَّفْسِ dir, yani nefis zenginliği, Bazı hadislerde غِنَى الْقَلْبِ kalp zenginliği şeklinde gelmiştir. Dilimizde bunu en güzel ifade eden tabir göz tokluğu tabiridir. Bunun zıddı da aç gözlülüktür.

2- Hadisin İbnu Hibban'da gelen bir veçhi şöyle: "Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (bir defasında) bana:

"Ey Ebu Zerr! Zanneder misin ki mal çokluğu zenginliktir?" buyurdular. Ben: "Evet!" dedim. Tekrar:

"Mal azlığının da fakirlik olduğunu mu sanırsın?" buyurdular. Ben yine: "Evet! Ey Allah'ın Resulü!" dedim. Bunun üzerine:

"Şurası muhakkak ki gerçek zenginlik kalp zenginliğidir, gerçek fakirlik de kalp fakirliğidir!" buyurdular.

İbnu Battal der ki: "Hadisin mânası şudur: "Zenginliğin hakikatı mal çokluğu değil. Çünkü Allah'ın bol mal verdiği pekçok kimse, kendisine verilene kanaat etmez, daha da artırmak için gayret sarfeder; haram mı, helal mi nereden geldiğine aldırmaz. Hırsındaki şiddete bakınca fakir zannedersin. Ancak zenginliğin hakikati ise nefis zeginliği, göz tokluğudur. Gözü tok olan da, kendisine verilenle müstağni olan, ona kanaat getiren, rıza gösteren, artırmak için hırsa kaçmayan, talepte ısrarlı olmayandır. İşte bu zengin gibidir." Kurtubî der ki: "Hadisin mânası: "Faydalı veya büyük veya memduh olan zenginlik nefis zenginliğidir. Şöyle ki: Kişinin nefsi müstağni oldu mu tamahkârlığı bırakır, izzet ve büyüklük kazanır. Böyle bir kimsenin elde ettiği itibar, saygı, şeref ve övgü, hırsı sebebiyle aç gözlü olan bir kimsenin elde ettiği zenginlikten fazladır. Çünkü hırs onu, cimriliği ve düşüklüğü sebebiyle rezil işlere, hasis ve adi fiillere atar. Halktan onu kınayanlar çoğalır, insanlar nazarında itibarı düşer, herkesten daha hakir, daha zelil duruma düşer. Hülasa, nefis zenginliği ile muttasıf olan kimse, Allah'ın kendine verdiği rızka kanaatkârdır, ihtiyaç dışı olan şeyleri artırmak için hırs etmez, talepte ısrarlı olmaz; istemek, dilenmek alçaklığını göstermez, bilakis Allah'ın verdiği nasibine razı olur. Sanki ebedî bir zenginliğe kavuşmuş gibidir. Aç gözlülükle muttasıf olan kimse, öbürünün zıddınadır. Herşeyden önce Allah'ın verdiğine razı değildir, durmaksızın habire bir arayış ve talep içindedir. Onun gayesi mal elde etmektir, haram-helal nasıl geldiği pek mühim değil, yeter ki kazansın. Bu hırs içinde kaybedecek olursa çok üzülür, adeta yıkılır. O sanki mal yönüyle fakirdir. Çünkü kendisine verilene istiğna göstermez ve sanki zengin değildir.

Şurası da var: Tokgözlülük, Allah'ın indindeki mükafaatın daha hayırlı ve ebedî olduğunu bilerek Allah Teala'nın hükmüne rıza ve emrine teslim olmaktan neş'et eder. Bu kimse hırs ve talepten yüz çevirmiştir."

Tîbî der ki: "Hadiste tokgözlülükle ilmî ve amelî kemalatın husûlü-

nün murad edilmiş olması da mümkündür. Öyleyse akil kişi, vaktini kemalatı tahsilden ibaret hakiki zenginliği kazanma yolunda harcamalıdır. Mal toplamak için değil; zîra bu fakrı artırmaktan öte bir işe yaramaz."

İbnu Hacer der ki: "Nefs zenginliği, kalp zenginliğiyle, bütün işlerinde Allah'a karşı fakrını idrakle hasıl olur. Böylece, yakin kesbeder ki bütün ihtiyaçları gören, maddî ve manevî zenginlikleri veren O'dur. Bunları alan ve engelleyen de O'dur. Bu yakine eren kimse, Allah'ın kazasına razı olur, nimetlerine şükreder. Sırrı ortaya çıkınca O'na iltica eder. Kalbin, Rabbine duyduğu iftikârdan Rabbi dışındakilere karşı istiğna (tokgözlülük) neş'et eder."

4861 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذي تَرُدُّهُ اللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ، وَالتَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ، وَلَكِنِ الْمِسْكِينُ الَّذي لاَ يَجِدُ غِنًى يُغْنِيهِ وَلاَ يُفْطَنُ بِهِ فَيُتَصَدَّقَ عَلَيْهِ، وَلاَ يَقُومُ فَيَسْأَلُ النَّاسَ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

2. (4861)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"(Hakiki) fakir, kapı kapı dolaşırken verilen bir iki lokmanın veya bir iki hurmanın geri çevirdiği kimse değildir. Fakat gerçek fakir, ihtiyacını giderecek bir şey bulamayan ve halini anlayıp kendisine tasaddukta bulunacak biri çıkmayan, (buna rağmen) kalkıp halktan birşey istemeyen kimsedir." [Buhârî, Zekat, 53, Tefsir, Bakara 48; Müslim, Zekat 102, (1039); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 7, (2, 923); Ebu Davud, Zekat 23, (1631, 1632); Nesaî, Zekat 76, (5, 85).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Kur'an-ı Kerimde, kendisine zekat verilecekler bahsinde (Tevbe 60) zikri geçen *miskini* açıklamaktadır. *Miskin* kelimesi kısaca fakir demektir. Bu kelimenin örfî mânası izafîdir, herkesçe kabul edilmiş kesin bir ölçüsü ve tarifi yoktur. Öyleyse, şerî ölçünün belirtilmesi gerekmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm, sadedinde olduğumuz hadiste bu meseleyi ele almakta, kapı kapı dolaşanların hakiki fakir olmadıklarını belirtmekte, insanlara halini açamayan gerçek fakirlerin araştırılması gereğine irşad buyurmaktadır. Bazı alimler, kapı kapı dolaşanların şerî manada miskin olmadığını söyler ve "Çünkü derler, böyle birisi yiyeceğini tahsile muktedirdir." Öyleyse hadis, muzdar kalmadıkça, kapı kapı dolaşanları zemmetmektedir. *Tîbî,* hadisten "Bu kimselerin zekata müstehak olmaları gerektiği" hükmünü çıkarır. Ancak bazı alimler: "Murad,

onların müstehak olmalarını nefyetmek değil, gerçek fakirliğin bu bilinen fakirliğin dışında olduğunu ve onların zekata müstehak olduklarını takrirdir" demiştir. Hadisle ilgili olarak Nevevî de şunları söyler: Hadisin mânası şudur: "Sadakaya ehakk ve ona muhtaç olan kâmil mânadaki fakir miskin, kapıları dolaşanlar değildir. Hadis böylelerinden fakirliği nefyetmiyor, kâmil mânada fakirliği reddediyor."

Ayet-i kerimede *Cenab-ı Hak* da gerçek fakirleri, iffetinden insanlara açamayan ihtiyaç sahipleri olarak tanıtır: لا يسئلون الناس الحافا **"Sadakalar kendilerini Allah yolunda hizmete adamış fakirler içindir ki, onlar yeryüzünde dolaşıp hayatlarını kazanmaya fırsat bulamazlar. Onların hallerini bilmeyen kimse, istemekten çekindikleri için, onları zengin sanır. Ey Habibim, sen onları yüzlerinden tanırsın. Yoksa onlar insanlardan ısrarla birşey istemezler..."** (Bakara 173.)

Şu halde ayet ve hadis, gerçek mânada fakirlik için iki şart beyan etmiş olmaktadır;

1) Zengin olmamak,

2) İffet sebebiyle ihtiyacını kimseye açmadığı için zengin zannıyla halk tarafından fakirliği bilinmemek.

Başta *Şafiî* bir kısım alimler, bu delilden hareketle, fakir ve miskin arasında bir fark görürler ve derler ki: "Fakirin hali miskinden daha kötüdür. Miskin, birşeyleri olan fakat kendisine kafi gelmeyen kimsedir. Fakir ise, hiçbir şeyi olmayan kimsedir." Bu açıklamaya şu ayetten de deil gösterilmiştir: أما السفينة فكانت لمساكين يعملون في البحر **"Gemiye gelince o, denizden çalışan miskinlere aitti"** (Kehf 79). Ayette, içinde çalıştıkları gemileri olduğu halde, birkısım insanlar miskin diye yadedilmiştir.

Ebu Hanife ve diğer birkısım alimlere göre tam tersine miskin, fakire nazaran durumu daha kötü olan kimsedir. Bunların delili, او مسكينا ذا متربة **"veya toprağa atılmış bir miskine"** (Beled16) ayetidir. Bunlara göre miskin, toprağa çıplaklık sebebiyle atılmıştır.

İbnu'l-Kasım ve *Ashab-ı Malik:* "Fakir ve miskinin aralarında bir fark yoktur, ikisi de halen birbirlerine müsavidir" demiştir. Böyle hükmedenlere göre: "Meskenet (miskinlik) fakrın ayrılmaz vasfıdır ama, zillet ve alçaklık mânasına gelmez. Zîra, öyle miskin vardır ki, nefis zenginliği sebebiyle büyük krallardan daha izzetlidir. Öyleyse miskinin ma-

nası, dünyevî ihtiyaçlarını teminde aciz kimse demektir. Aciz kimse, ihtiyaçlarını temine kalkmaz, yerinde sakin kalır."[42]

★ AZA RIZA

4862 ١ – عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إذا نظر أحدكم الى من فضل عليه في المال والخلق فلينظر الى من هو أسفل منه، فذلك أجدر أن لا تزدروا نعمة الله عليكم]. أخرجه الشيخان والترمذي.

وزاد رزين في رواية: قال عون بن عبدالله بن عتبة رحمه الله: كنت أصحب الأغنياء، فما كان أحد أكثر همّا منّي؛ كنت أرى دابة خيراً من دابتي، وثوباً خيراً من ثوبي. فلما سمعت هذا الحديث صحبت الفقراء فاسترحت.

«الازدراء» الاحتقار والعيب والانتقاص.

1. (4862)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden biri, mal ve yaratılışça kendisinden üstün olana bakınca, nazarını bir de kendisinden aşağıda olana çevirsin. Böyle yapmak, Allah'ın üzerinizdeki nimetini küçük görmemeniz için gereklidir." [Buhârî, Rikak 30; Müslim, Zühd 8, (2963); Tirmizî, Kıyamet 59, (2515).]

Rezin bir rivayette şu ziyadede bulundu: "Avn İbnu Abdillah İbnu Utbe rahimehullah dedi ki: "Ben zenginlerle düşüp kalkıyordum. O zaman benden daha heveslisi yoktu. Bir binek görsem benimkinden daha iyi görürdüm; bir elbiseye baksam, benimkinden daha iyi olduğuna hükmederdim. Ne zaman ki bu hadisi işittim, fakirlerle düşüp kalktım ve rahata erdim."

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Müslümanda bulunması gereken mühim bir edebi dile getirmektedir. Daima kendimizden aşağıda olana bakmak. Kendimizden aşağı deyince, sadece mal-mülk yönüyle aşağı olanlar anlaşılmamalıdır. Nitekim, hadiste halk tabiri de geçmektedir; yaratılış diye tercüme ettik. Alimler bunu suretce (yani dış görünüşce) diye açıkladıkları gibi, evlad,

42- Böylece miskin kelimesinin "oturup duran" demek olan sakin kelimesinden geldiği ifade edilmektedir.

iyal, yakınlar, akrabalar gibi dünya hayatının zinetine girebilecek herşey diye de anlamışlardır.

Sadedinde olduğumuz hadis mânasında olmak üzere, Resulullah bir başka rivayette: أَقِلُّوا الدُّخُولَ عَلَى الأَغْنِيَاءِ فَإِنَّهُ أَحْرَى أَنْ لاَ تَزْدَرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ *"Zenginlerle az düşüp kalkın. Zîra böyle yapmanız, Allah'ın (size olan) nimetini küçük görmemenize yardımcı olur"* buyurmuştur.

Bazı alimler şöyle demiştir: "Bu hadiste mühim bir hastalığın ilacı var; zîra bir kimse, kendinden üstün kimseye bakınca, bu halin onda hased uyandırmayacağından emin olamaz. Bu haset hastalığının ilacı da kendinden aşağıda olana bakmasıdır. Baktığı takdirde kendi haline şükretmeye tevessül eder." Mevzumuzu bütünleyecek bir başka hadis de şöyle: *"İki haslet var ki, bunlar kimde bulunursa Allah onu şükredici ve sabredici olarak yazar. Kim dünya işlerinde durumu kendisinden düşük olana bakarsa, kendisindeki ona olan üstünlük sebebiyle Allah'a hamdeder. Kim de, dinî meselelerde kendinden üstün olanlara bakarsa ona uyar. Kim de dünya işlerinde kendinden üstün olana bakarsa, elinde olmayanlar için esef eder, üzülür ve böylece şükredici ve sabredici olarak yazılmaz."*

❑ DİLENCİLİĞİN ZEMMİ

4863 ١ – عن ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَزَالُ الْمَسْأَلَةُ بِأَحَدِكُمْ حَتَّى يَلْقَىٰ اللّٰهَ وَلَيْسَ بِوَجْهِهِ مُزْعَةُ لَحْمٍ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

«المُزعةُ» القطعة من اللحم صغيرة كالتفة من الشيء.

1. (4863)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden biri dilenmeye devam ettiği takdirde yüzünde bir parça et kalmamış halde Allah'a kavuşur." [Buhârî, Zekât 52; Müslim, Zekat 103, (1040); Nesâî, Zekât 83, (5, 94).]

4864 ٢ – وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: المَسَائِلُ كُدُوحٌ يَكْدَحُ بِهَا الرَّجُلُ وَجْهَهُ، فَمَنْ شَاءَ أَبْقَىٰ عَلَى وَجْهِهِ، وَمَنْ شَاءَ تَرَكَهُ. إلاَّ أَنْ يَسْأَلَ الرَّجُلُ ذَا سُلْطَانٍ فِي أَمْرٍ لاَ يَجِدُ مِنْهُ بُداً]. أخرجه أصحاب السنن.

«الكُدُوحُ» الخموش.

و«سُؤَالُ السُّلْطَانِ» قيل أراد به أن يطلب حقه من بيت المال.

2. (4864)- *Semüre İbnu Cündeb* radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İstemeler bir nevi cırmalamalardır. Kişi onlarla yüzünü cırmalamış olur. Öyle ise, dileyen (hayasını koruyup) yüz suyunu devam ettirsin, dileyen de bunu terketsin. Şu var ki, kişi, zaruri olan (şeyleri) iktidar sahibinden istemelidir." [Ebu Davud, Zekat 26, (1639); Tirmizî, Zekat 38, (681); Nesâî, Zekat 92, (5, 100).]

4865 ٣– وعن عائذ بن عمرو قال: [سأل رجل رسول الله ﷺ فأعطاه فلمّا وضع رِجله على أُسكفّة الباب قال ﷺ: لو تعلمون ما في المسألة ما مشى أحد إلى أحد يسأله شيئاً]. أخرجه النسائي.

3. (4865)- *Aiz İbnu Amr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan birşeyler istedi. Aleyhissalâtu vesselâm da verdi. Adam dönmek üzere ayağını kapının eşiğine basar basmaz, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Dilenmede olan (kötülükleri) bilseydiniz kimse kimseye birşey istemek için asla gitmezdi!" buyurdular." [Nesâî, Zekat 83, (5, 94, 95).]

4866 ٤– وعن الزبير رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لأن يأخذ أحدكم أحبله ثمّ يأتي الجبل فيأتي بحزمة من حطب على ظهره فيبيعها، خير له من أن يسأل النّاس، أعطوه أو منعوه]. أخرجه البخاري.

4. (4866)- *Hz. Zübeyr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kişinin iplerini alıp dağa gitmesi, oradan sırtında bir deste odun getirip satması, onun için, insanlara gidip dilenmesinden daha hayırlıdır. İnsanlar istediğini verseler de vermeseler de." [Buhârî, Zekat 50, Büyû' 15.]

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz dilenme meselesine de yer vermiş, onunla ilgili bazı teferruatı teşri etmiştir. Zaruret haline gelen bir durumda, insanlara halini açmak meşru kılınmış ise de, dilenmeyi kazanç vasıtası veya meslek haline getirmeyi haram kılmıştır. Yukarıda kaydedilen hadisler bu hususu ifade etmektedir. Bu mevzuda müteakiben gelecek başka hadisler de mevcuttur. Alimlerimiz من سأل النّاس تكثّرا فإنّما يسأل جمرا *"Kim, insanlara*

(mal) artırmak için talepte bulunursa ateş talep etmiş olur" hadisine dayanarak ihtiyacını görecek miktar dışında istemeyi haram addetmiştir.

2- *Hattabî'*ye göre, dilencinin, kıyamet günü yüzünün eti ve derisi dökülmüş olarak hesap vermeye gelmesi, onun itibarını, değerini, mevkiini kaybederek, iyice düşüp alçaldığını ifade eder. Hattâbî devamla der ki: "Veya dilencinin azabı, yüzüne tatbik edilecektir; bu sebeple yüzünün eti dökülecektir. Çünkü, ceza prensip olarak cinayetin işlendiği azaya uygulanır. Dilenci de, dilenmek suretiyle yüzünü alçaltıp zelil etmiştir. Veya dilenci, yüzü tamamen kemik olduğu halde ba's olunur. Böylece bu hal ona, kendisini tanıtan bir alâmet olur."

İbnu Ebî Cemre, yüzden etin dökülmesini, "Kişide hiçbir güzellik kalmaz, çünkü yüz güzelliği yüzde mevcut etle tahakkuk eder" der.

Mühelleb, zahirî mânayı esas almak ister. Ona göre, burdaki sır şudur: "Kıyamet günü, güneş yaklaşacaktır, eğer kişi yüzünde et olmaksızın gelirse, güneş ona daha çok eziyet verir. Hadisle, zengin olduğu halde malını artırmak düşüncesiyle dilenene sadakanın helal olmadığı murad edilmiştir. Amma, muzdar kalıp isteyen kimseye herhangi bir ikab yoktur, onun istemesi mübahtır."

3- 4866 numarada kaydedilen *Hz. Zübeyr* (radıyallahu anh), rivayetinde *Aleyhissalâtu vesselâm,* "kişinin rızkını temin için dilenmektense, nefsini en meşakkatli işte yormasının daha hayırlı olacağını" ifade etmektedir. Bu da şeriat-ı garramız nazarında dilenmenin ne kadar çirkin olduğunu ifadeye kafidir. Kişi isteyince, istemenin zilletini çektiği gibi, verilmeyince de reddedilmenin zilletini çeker, bu esnada sarfedilecek kınamalar haysiyet kırıcı hakaretler de caba. Kendisinden istenen kimse her isteyene vermeye kalksa, zamanla o da darlığa düşer. İstemek meşru, her isteyene vermek vacib olsa, bedava geçime alışan insanlar çoğalır, iktisadî hayat bozulur. Bu sebeple dinimiz istemeyi çok dar kayıtlarla meşru kılmış, kazanmaya gücü yetene dilenmeyi haram etmiştir.

4867 ٥– وعن ثَوْبَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ يَتَكَفَّلُ لِي أَنْ لاَ يَسْأَلَ النَّاسَ شَيْئاً وَأَتَكَفَّلُ لَهُ بِالْجَنَّةِ. فَقَالَ ثَوْبَانُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَا. فَكَانَ لاَ يَسْأَلُ أَحَداً شَيْئاً]. أخرجه أبو داود والنسائي.

5. (4867)- Sevban (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir gün):

"Cenneti garanti etmem mukabilinde, insanlardan hiçbir şey istememeyi kim garanti edecek?" buyurdular. Sevban (radıyallahu anh) atılıp:

"Ben, (Ey Allah'ın Resulü!)" dedi. Sevban (bundan böyle) hiç kimseden birşey istemezdi." [Ebu Davud, Zekat 27, (1643); Nesâî, Zekat 86, (5, 96).]

AÇIKLAMA:

Burada *istemek* kelimesi, dilenmeden daha geniş bir mânada kullanılmıştır. Çünkü hiçbir şey istememek talep edilmektedir. Nitekim, Ashab'tan gelen rivayetler, onların Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu nevi tavsiyelerini, söylediğimiz manada anladıklarını te'yid etmektedir. Zîra Ebu Davud'un aynı babtaki bir başka rivayetinde فَلَقَدْ كَانَ بَعْضُ اولٰئِكَ النَّفَرِ يَسْقُطُ سَوْطُهُ فَمَا يَسْأَلُ اَحَداً اَنْ يُنَاوِلَهُ اِيَّاهُ "(Bu hadisi işitenlerden bazıları vardı ki, yere kamçısı düşse "şunu bana ver!" demez (bineğinden inip kendisi alır)dı" denmektedir. Nevevî: "Bu hadiste, istemek denebilen bir şey ne kadar basit de olsa ondan kaçınmaya teşvik var" der. Ancak alimler, nefse ölüm getirecek bir darlık karşısında talebin meşru olduğuna hükmederler. Çünkü derler, "Zaruretler haramı mübah kılar." Hatta bazıları: "Böyle bir durumda istemez ve ölürse, asi olarak ölmüş olur" demiştir.

4868 ٦ – وعن معاوية رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ تُلْحِفُوا فِـي الْمَسْأَلَةِ، فَوَاللهِ لاَ يَسْأَلُنِي أَحَدٌ مِنكُمْ شَيْئاً فَتُخْرِجَ لَهُ مَسْأَلَتُهُ شَيْئاً وَأَنَا لَهُ كَارِهٌ فَيُبَارَكُ لَهُ فِيمَا أَعْطَيْتُهُ]. أخرجه مسلم والنسائي.

« الإِلْحَافُ » الإلحاح في المسألة والإكثار منها.

6. (4868)- *Hz. Muaviye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İstemede ısrar etmeyin. Vallahi, kim benden bir şey ister, ben ona vermek arzu etmediğim halde, ısrarı (sebebiyle) bir şey kopartırsa, verdiğim o şeyin bereketini görmez." [Müslim, Zekat 99, (1038); Nesâî, Zekat 88, (5, 97, 98).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* normalde yasaklanmış olan istemeyle, mecbur kalındığı taktirde istemenin mühim bir edebini öğretmektedir: Israr etmemek... Sadedinde olduğumuz hadiste ilhafla ifade edilen bu hali ısrar etmek diye tercüme ettik. Ancak bir kısım dilencilerin bu husustaki halini ifade için sırnaşmak kelimesi de kullanılabilir.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Nesâî'de gelen bir başka hadislerinde ilhafın ne olduğunu açıklar; "Ebu Saidu'l-Hudrî anlatıyor: "Annem beni Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gönderdi. Yani ondan ciddi bir ihtiyacımız için birşeyler isteyecektim. Yanına varıp oturdum (ihtiyacımı söyleyemedim). Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana yöneldi ve (niyetimi anlamışcasına):

"Kim (başkasına ihtiyaç arzından) istiğna ederse, Allah onu müstağni kılar. Kim iffetini korumak isterse Allah onun iffetini korur. Kim (azla) yetinmek isterse Allah ona kifayet verir. Kim bir okiyye değerinde malı olduğu halde başkasından isterse "ilhaf"ta bulunmuş olur" buyurdular. Ben (kendi kendime): "Bakûte adındaki devem bir okiyye (=40 dirhem)den daha değerli!" deyip geri döndüm ve *Aleyhissalâtu vesselâm*' dan istekte bulunmadım."

Şu hade, bu rivayete göre, ulemanın ısrar diye açıkladığı ilhaf, 40 dirheme tekabül eden bir malı olduğu halde dilenmektir. 4870 numaralı hadis bu miktarın altın cinsinden olduğunu tasrih edecektir. *Ebu Said* rivayeti, ayrıca Ashab'ın, bu kırk dirheme sahip olmaktan ne anladığını da göstermektedir: Bundan maksad 40 dirhemlik nakid para değil, bu değerde, paraya tahvil edilebilecek bir maldır. Sözgelimi bir devesi olmak, bağı bahçesi olmak gibi.

4869 ٧– وعن ابنِ الفَراسِي: [أَنَّ أَبَاهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ، أَسْأَلُ؟ قَالَ: لاَ. وَإِنْ كُنْتَ لاَ بُدَّ فاسْأَل الصَّالِحِينَ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

7. (4869)- *İbnu'l-Firâsî*'nin anlattığına göre, babası (radıyallahu anh): "Ey Allah'ın Resulü! (ihtiyacımı başkasından) isteyeyim mi?" diye sormuş, Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Hayır, isteme! Ancak istemek zorunda kalmışsan, bari salihlerden iste!" buyurmuşlardır. [Ebu Davud, Zekat 28, (1646); Nesâî, Zekat 84, (5, 95).]

AÇIKLAMA:

Burada salih, ihtiyacı görmeye muktedir olan demektir. Hayırlı kimse mânasına da gelir. Salihler, isteyeni boş çevirmezler ve gönül rızası ile verirler. Ayrıca salihlerin ihsanı helal maldandır, kıymetli, haysiyetlidir, rencide edici değildir. Salih olan Allah rızası için verir, minnet etmez, hayır duada bulunur.

4870 ٨– وعن ابنِ مسعودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ سَأَلَ النَّاسَ وَلَهُ

مَا يُغْنِيهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَسْأَلَتُهُ فِي وَجْهِهِ خُمُوشٌ أَوْ خُدُوشٌ أَوْ كُدُوحٌ قِيلَ: وَمَا يُغْنِيهِ؟ قَالَ: خَمْسُونَ دِرْهَماً أَوْ قِيمَتُهَا مِنَ الذَّهَبِ]. أخرجه أصْحَابُ السُّنَنِ.

8. (4870)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, kendisini müstağni kılacak miktarda malı olduğu halde isterse, kıyamet günü, istediği şey suratında bir tırmalama veya soyulma veya ısırma yarası olarak gelir!" Yanında bulunanlar:

"Kişiyi müstağni kılan (miktar) nedir?" diye sordular.

"Kırk dirhem altın veya o kıymette bir başka şey!" buyurdular." [Ebu Davud, Zekat 23, (1626); Tirmizî, Zekat 22, (650); Nesâî, Zekât 87, (5, 97); İbnu Mace, Zekat 26, (1840).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste dilenciliğin cezası olarak kıyamet günü suratta hasıl olacak yaralar *humuş, huduş* ve *küduh* kelimeleriyle ifade edilmiştir. Bunlar bir bakıma müterâdif kelimelerdir. Mânayı te'yiden üçü de söylenmiştir. Bazı alimler, kelimeler arasında mâna farkı olduğunu söylemiştir. Buna göre az isteyen, çok isteyen ve aşırı isteyen herbirinin mertebesine göre yara farklıdır, tercümede tırmalama, soyma, ısırma diye bu derecelemeyi belirtmeye çalıştık.

2- Hadiste zenginliğin ölçüsüne temas edilmekte ise de, *İmam Malik* ve *Şafii* rahimehumallah: "Zenginliğin malum bir sınırı, tarifi yoktur, insanların haline itibar edilir" demişlerdir. Kişi kazanabiliyorsa, *Şafii*'ye göre, tek dirhemle de zengindir. Çalışmaktan aciz kimse, iyali de çoksa, bin dirhemi de olsa fakirdir. Alimlerden bir kısmı, bu hadise dayanarak 50 dirhemi olan kimsenin zengin sayılacağına ve sadakanın ona haram olacağına hükmetmiştir *(Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed, İshak). Ebu Hanife* ve ashabı sadakayı haram kılan miktarın 200 dirhem olduğunu söylemişlerdir. Bu onlara göre aynı zamanda zekatı farz kılan nisabtır.

4871 ٩ــ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ سَأَلَ النَّاسَ تَكَثُّراً، فَإِنَّمَا يَسْأَلُ جَمْراً فَلْيَسْتَقِلَّ أَوْ لِيَسْتَكْثِرْ]. أخرجه مسلم.

9. (4871)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim (malını artırmak için) insanlardan dilenirse, o mutlak surette ateş talep etmiş olur. Öyleyse ister azla yetinsin isterse çoğaltmayı istesin, (artık kendisi bilir)!" [Müslim, Zekat 105, (1041).]

4872 ١٠– وعن قبيصة بن مخارق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [تَحَمَّلْتُ حَمَالَةً فَلَقِيتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَسْأَلُهُ فِيهَا. فَقَالَ: أَقِمْ حَتَّىٰ تَأْتِينَا الصَّدَقَةُ فَنَأْمُرَ لَكَ مِنْهَا. ثُمَّ قَالَ: يَا قَبِيصَةُ، إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لاَ تَحِلُّ إِلاَّ لأَحَدِ ثَلاثَةٍ: رَجُلٌ تَحَمَّلَ حَمَالَةً، فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّىٰ يُصِيبَهَا. ثُمَّ يُمْسِكُ، وَرَجُلٌ أَصَابَتْهُ جَائِحَةٌ فَاجْتَاحَتْ مَالَهُ فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّىٰ يُصِيبَ قِوَاماً مِنْ عَيْشٍ، أَوْ قَالَ سِدَاداً مِنْ عَيْشٍ؛ وَرَجُلٌ أَصَابَتْهُ فَاقَةٌ، حَتَّىٰ يَقُولَ ثَلاَثَةٌ مِنْ ذَوِي الْحِجَى مِنْ قَوْمِهِ: لَقَدْ أَصَابَتْ فُلاَناً فَاقَةٌ، فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّىٰ يُصِيبَ قِوَاماً مِنْ عَيْشٍ، أَوْ قَالَ سِدَاداً مِنْ عَيْشٍ، فَمَا سِوَاهُنَّ مِنَ الْمَسْأَلَةِ يَا قَبِيصَةُ سُحْتٌ، يَأْكُلُهُ صَاحِبُهُ سُحْتاً]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

«الحَمَالَةُ» بفتح الحاء أن يقع حرب بين قومين فتقع بينهم قتلى فيلتزم رجل أن يؤدي ديات القتلى من عنده طلباً للصلح واتقاء الفتنة.

و«الجائحَةُ» الآفة التي تعرض للإنسان فتستأصل ماله وتدعه محتاجاً الى الناس.

و«القِوَامُ» ما يقوم به أمر الإنسان من ماله ونحوه.

و«السِّدَادُ» بكسر السين ما يكفي.

و«السُّحْتُ» الحرام، سمي به لأنه يسحت البركة، أي يذهبها، أو لأنه يهلك آكله.

10. (4872)- *Kabisa İbnu Muharik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sulh için diyet (hamâle) ödemeyi kabullenmiştim. Bu hususta yardım istemek için Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı aradım ve karşılaştık. (Meseleyi açınca):

"Bekle, bize sadaka malı gelecek. O zaman ondan sana da verilmesini emrederim" buyurdular. Sonra da:

"Ey Kabisa! İstemek, üç kişi dışında hiç kimseye helal olmaz:

★ *Sulh diyeti (hamale) kabullenen kimse. Buna, gereken miktarı buluncaya kadar, istemesi helaldir. Ama o miktara ulaşınca, artık istemez.*

★ *Afete uğrayıp malını kaybeden kimse. Buna da maişetini temin edecek miktarı elde edinceye kadar istemesi helaldir.*

★ *Fakirliğe uğrayan adam. Eğer kavminden üç kişi, "Falancaya fakirlik isabet etti" diye ittifak ederlerse, geçimine yetecek miktarı elde edinceye kadar istemesi helaldir. Bunlar dışında istemek, ey Kabisa haramdır."*
[Müslim, Zekat 109, (1044); Ebu Davud, Zekat 26, (1640); Nesâî, Zekat 86), (5, 96, 97).]

AÇIKLAMA:

1- *Hamale,* aralarında çıkan iki kabilenin veya kimselerin arasını bulup sulhü temin etmek için bir tarafa ödenecek meblağa denir. Şu halde hadiste Kabisa (radıyallahu anh) böyle bir vazifeyi üzerine almış ve yüksek meblağ sebebiyle borçlu duruma düşmüştür. Bu durumda olan kimse başkasından para isteyebilir.

2- Hadiste, dilenmesi caiz olan bir kimse fakirliğe uğrayan adamdır. Ancak bunun fakirleştiğine dair, kendi kavminden aklı başında üç kişinin şehadeti şart koşulmaktadır. Nevevî bu şehadet meselesiyle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Resulullah, şahidin kavminden olmasını şart koştu. Çünkü onlar, adamın iç halini, mal durumunu, gizli olan ibadet durumunu bilecek ehl-i hibredirler. Bu söylenenleri arkadaşlık sebebiyle yakından tanıyanlar bilebilir. Akıl şartı zikredilmiştir. Çünkü şahitte teyakkuz (uyanıklık) gerekli bir vasıftır, gaflet sahibinin şehadeti makbul olmaz.

Şahidin üç olması şartına gelince: Bu hususta ashabımızdan (Şafiilerden) bazısı der ki: "Fakra düşmüş olmanın sübûtunda beyyine budur." Böyle düşünenler, hadisin zahirini esas alarak, bu meselede az sayıda şahidin kabul edilmeyeceğini söylemiştir. Ancak cumhur, zina hariç diğer şahidliklerde olduğu gibi, bu meselede de iki adil kimsenin yeterli olacağını söylemiş, hadiste geçen "üç"ü, istihbaba hamletmiştir. Bu şart ayrıca, kendisinin malı olduğu bilinen kimseye hamledilmiş; dolayısıyle, zengin kimsenin malından telef olduğu, fakirleştiği husustaki şahsî beyanının makbul olmayacağına hükmedilmiştir. Malı olmadığı bilinen kimse için beyyine yani şehadet şart değildir, kendi beyanı esas alınır."

Şu halde, hadiste zikredilen bu üç hal dışında dilenmek haramdır.

4873 ١١– وعن أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أَتَى رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ يَسْأَلُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: أَمَا فِي بَيْتِكَ شَيْءٌ؟ قَالَ: بَلَىٰ؛ حِلْسٌ نَلْبَسُ بَعْضَهُ وَنَبْسُطُ بَعْضَهُ، وَقَعْبٌ نَشْرَبُ فِيهِ الْمَاءَ. فَقَالَ: ائْتِنِي بِهِمَا. فَأَتَاهُ بِهِمَا. فَأَخَذَهُمَا ﷺ بِيَدِهِ، وَقَالَ: مَنْ

يَشْتَرِي هذَيْنِ؟ قَالَ رَجُلٌ: أنَا آخُذُهُمَا بِدِرْهَمٍ. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ يَزِيدُ عَلى دِرْهَمٍ مَرَّتَيْنِ أوْ ثَلاثاً. قَالَ رَجُلٌ: أنَا آخُذُهُمَا بِدِرْهَمَيْنِ. فَأعْطَاهُمَا إيَّاهُ، وَأخَذَ الدِّرْهَمَيْنِ فَأعْطَاهُمَا لِلأنْصَارِيِّ، وَقَالَ: اشْتَرِ بِأحَدِهِمَا طَعَاماً فَانْبِذْهُ الى أهْلِكَ، وَاشْتَرِ بِالآخَرِ قَدُوماً فَأتِنِي بِهِ. فَأتَاهُ بِهِ فَشَدَّ فِيهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ عُوداً بِيَدِهِ. ثُمَّ قَالَ لَهُ: اذْهَبْ فَاحْتَطِبْ وَبِعْ، وَلاَ أرَيَنَّكَ خَمْسَةَ عَشَرَ يَوْماً. فَفَعَلَ ثُمَّ جَاءَ، وَقَدْ أصَابَ عَشَرَةَ دَرَاهِمَ فَاشْتَرى بِبَعْضِهَا ثَوْباً وَبِبَعْضِهَا طَعَاماً فَقَالَ لَهُ ﷺ: هذَا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أنْ تَجِئَ الْمَسْألَةُ نُكْتَةً فِي وَجْهِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، إنَّ الْمَسْألَةَ لاَ تَصْلُحُ إلاَّ لِذِي فَقْرٍ مُدْقِعٍ، أوْ لِذِي غُرْمٍ مُقْطِعٍ، أوْ لِذِي دَمٍ مُوجِعٍ]. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه، والترمذي باختصار.

11. (4873)- *Hz.Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensârî bir zat gelip Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan birşeyler istemişti.

"Evinde hiçbir şey yok mu?" buyurdular. Adam:

"Evet, dedi. Bir çulumuz var. Bir kısmıyla örtünüp, birkısmını da yaygı olarak yere seriyoruz! Bir de su içtiğimiz kabımız var."

"Onları bana getir!" diye emrettiler. Adam gidip getirdi. *Aleyhissalâtu vesselâm* eşyaları eline alıp:

"Şunları satın alacak yok mu?" buyurdular. Bir adam:

"Ben bir dirheme satın alıyorum" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bir dirhemden fazla veren yok mu?" dedi ve iki üç sefer tekrarlayarak (açık artırmaya çıkardı). Orada bulunan bir adam:

"Ben onlara iki dirhem veriyorum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm eşyaları ona sattı. İki dirhemi alıp Ensariye verdi ve:

"Bunun biriyle ailen için yiyecek al, ailene ver. Diğeriyle de bir balta al bana getir!" buyurdular. Adam gidip bir balta alıp getirdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ona eliyle bir saplık geçirdi. Sonra:

"Git, odun eyle, sat ve on beş gün bana gözükme!" buyurdu. Adam aynen böyle yaptı, sonra yanına geldi. Bu esnada on dirhem kazanmış, bunun bir kısmıyla giyecek, bir kısmıyla da yiyecek satın almıştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bak, bu senin için, kıyamet günü alnında dilenme lekesiyle gelmenden daha hayırlıdır!" buyurdu ve sözlerine şöyle devam etti:

"Dilenmek, sersefil, fakra düşmüş veya rüsvay edici borca batmış veya elem verici kana bulaşmış inanlar dışında, kimseye caiz değildir." [Ebu Davud, Zekat 26, (1641); Tirmizî, Büyû 10, (1218); İbnu Mace, Ticârât 25, (2198).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *elem verici kan* tabiriyle katil ve yakınları kastedilmiştir. Çünkü diyet ödeyerek sulha bağlanan kan meselesinde, katilin ödeyecek yeterli miktarda parası olmadığı taktirde, katil ve yakınları sıkıntı ve elem içerisinde kalır. Resulullah bu durumda katil tarafın dilenerek de olsa, malum meblağı temin etmeye ruhsat tanımıştır.

Hadis, fukaralık probleminin çözümünde en müessir, en muteber yolu da göstermiştir: En zaruri eşyalardan bile olsa ucuz-pahalı satıp basit bir sermaye teşkil edip, bu parayı meşru olan bir iş, bir ticarete maya yapmak. Bu tarzda hiçbir kimseye minnet mevcut değildir. Kişi ailesi içerisinde daha sade, maddî teçhizattan daha mahrum bir vaziyette yaşayabilir. Başkasına borç pahasına lüks hayatı Resulullah tavsiye etmemektedir. Zahmetli bile olsa çalışarak kazanmak, minnetli yaşamaktan pek çok evladır.

4874 ١٢– وعن حبشي بن جنادة السلولي رضيَ اللهُ عنه قال: [أَتَى أَعْرَابِيٌّ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَهُوَ وَاقِفٌ بِعرفةَ فَأَخَذَ بِطَرَفِ رِدَائِه، وَسَأَلَهُ إِيَّاهُ. فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ. فَذَهَبَ بِهِ مَعَه. فَعِنْدَ ذَلِكَ حُرِّمَتِ الْمَسْأَلَةُ. فَقَالَ ﷺ: إِنَّ الصَّدَقَةَ لاَ تَحِلُّ لِغَنِيٍّ، وَلِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ، وَلاَ تَحِلُّ إِلاَّ لِذِي فَقْرٍ مُدْقِعٍ، أَوْ غُرْمٍ مُفْظِعٍ، أَوْ دَمٍ مُوجِعٍ، وَمَنْ سَأَلَ النَّاسَ لِيُثْرِيَ بِهِ مَالَهُ كَانَ خُمُوشاً فِي وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَرَضْفاً يَأْكُلُهُ مِنْ جَهَنَّمَ. فَمَنْ شَاءَ فَلْيُقِلَّ، وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْثِرْ]. أخرجه الترمذي.

وزاد رزين رحمه الله: «وَإِنِّي لأُعْطِي الرَّجُلَ الْعَطِيَّةَ فَيَنْطَلِقُ بِهَا تَحْتَ إِبْطِهِ أَوْ جَاعِلُهَا فِي بَطْنِهِ وَمَا هِيَ إِلاَّ نَارٌ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: فَلِمَ تُعْطِي يَا رَسُولَ اللهِ مَا هُوَ نَارٌ. فَقَالَ: أَبَى اللهُ لِيَ الْبُخْلَ وَأَبَوْا إِلاَّ مَسْأَلَتِي. قَالُوا: وَمَا الْغِنَى الَّذِي لاَ يَنْبَغِي مَعَهُ الْمَسْأَلَةُ؟ قَالَ قَدْرُ مَا يُغَدِّيهِ أَوْ يُعَشِّيهِ».

«المِرَّة» بكسر الميم: الشدة والقوة.

و«السَّوِىّ» التام الخلق السليم من الآفات.

و«الفَقْرُ المُدْقِعُ» هو الذي يلصق صاحبه بالدقعاء، وهى التراب لشدته، وقيل هو سوء احتمال الفقر.

و«الغُرْمُ» أداء ما تكفلت به.

و«المُفظِعُ» الشديد الشنيع.

و«الدَّمُ المُوجِعُ» أن يتحمل إنسان دية فيسعى فيها يؤدّيها الى أولياء المقتول، وإن لم يؤدها قتل المتحمل عنه وهو نسيبه أو حميمه فيوجعه قتله.

و«الرَّضْفُ» جمع رضفة، وهى الحجارة المحماة.

12. (4874)- *Habeşî İbnu Cünâde es-Selûlî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Arafat'ta vakfede iken bir bedevi gelerek ridasının bir ucundan tutup, ondan bunu istedi. Aleyhissalâtu vesselâm da onu ona verdi. Adam ridayı beraberinde alıp gitti. Tam o sırada dilenmek haram kılındı. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sadaka zengine helal değildir; sağlığı yerinde güç kuvvet sahibine de helal değildir. O, sersefil edici, fakre düşen, haysiyeti kırıcı borca giren, eleme boğan kana bulaşan kimseler dışında hiç kimseye helal değildir. Öyleyse, kim malını artırmak için insanlara el açarsa, bu, kıyamet günü suratında cırmalama yaralarına ve cehennemde yiyeceği kızgın taşlara dönüşür. Öyleyse (buyursun) dileyen azla yetinsin, dileyen de çoğaltmaya çalışsın." [Tirmizî, Zekat 23, (653).]

Rezin merhum şu ziyadede bulunmuştur: *"Ben, bir adama ihsanda bulunurum. Adam da onu koltuğunun altına koyarak alıp gider veya yiyip midesine indirir. Halbuki bu, (eğer layık değilse) o adam için ateşten başka bir şey değildir.*

Resulullah'ın bu sözü üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resulü! Öyleyse ateş olan bir şeyi niye veriyorsunuz?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah benim cimri olmamı kabul etmedi, insanlar da benden istememeyi kabul etmedi!" cevabını verdi. Orada bulunanlar:

"Dilenmeyi haram kılan zenginlik nedir?" diye sordular. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sabah veya akşam yetecek kadar yiyecektir!"* buyurdular."

4875 ١٣– وعن ابنِ مَسْعودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ نَزَلَتْ بِه فَاقَةٌ فَأَنْزَلَهَا بِالـنَّاسِ لَمْ تُسَدَّ فَاقَتُه، وَمَنْ نَزَلَتْ بِه فَاقَةٌ فَأَنْزَلَها بِاللهِ فَيُوشِكُ اللهُ لَه بِرِزْقٍ عَاجِلٍ أَوْ آجِلٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

13. (4875)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim kendisine gelen bir fakirliği hemen halka intikal ettirirse (yani onlara açarak dilenmeye kalkarsa), onun fakirliğinin önüne geçilmez. Kime de fakirlik gelir, o da bunu Allah'a açarsa, Allah ona er veya geç rızkıyla imdat eder." [Tirmizî, Zühd 18, (2327); Ebu Davud, Zekat 28, (1645).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* herhangi bir sebeple maddî sıkıntıya düşen, fakr u zarurete maruz kalan kimsenin, insanlara şekvâ etmeyip Allah'a yönelmesini tavsiye etmektedir. *Tîbî,* hadiste, "İçine düştüğü fakirliğin giderilmesinde insanlardan dilenmeyi esas alan" kimsenin kastedildiğini söyler.

Hadisin Ebu Davud'daki veçhinde وَمَنْ أَنْزَلَهَا بِاللهِ أَوْشَكَ اللهُ لَهُ بِالـغِنَى إمّا بِمَوْتٍ عَاجِلٍ أَوْ غِنًى عَاجِلٍ *"Kim fakrını Allah'a açarsa, Allah'ın ona acil bir ölüm veya acil bir zenginlikle imdat etmesi yakındır"* buyrulmuştur. Şarihler, *acil bir ölümden* yakınlardan zengin birinin ölümüyle mirasa konması diye yorum çıkarmışlardır.

4876 ١٤– وعن ابنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: شَرُّ النَّاسِ الَّذى يَسْأَلُ بِوَجْهِ اللهِ وَلاَ يُعْطَى بِه. وَقَالَ: لاَ تَسْأَلُوا بِوَجْهِ اللهِ إلاَّ مِنْهُ]. أخرجه رزين.

14. (4876)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İnsanların en şerlisi, "Allah rızası için" diyerek dilenip de, istediği verilmeyen kimsedir."

İbnu Abbas derdi ki: "Allah rızası için" diyerek istekte bulunmayın. Bu tabiri sadece Allah'tan isterken kullanın."[Rezin tahric etti. Hadis Suyutî'nin elCamiu's-Sagîr'inde mevcuttur. (Feyzu'l-Kadir şerhi 4, 159); Nesâî'de de, hadisin birinci kısmı, uzun bir rivayetin bir parçası olarak geçer. (Zekat 74, (5, 83-84).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, belirtilen iki kaynakta farklı şekilerde harekelenmiş ve mana da biraz farklı şekillerde tevcih edilmiştir.

el-Camiu's-Sagir'de şöyle: شَرُّ النَّاسِ الَّذى يُسْألُ بِاللّٰهِ ثُمَّ لاَ يُعْطِى "*İnsanların en şerlisi, kendisinden "Allah adına" denilerek istenir de buna rağmen vermeyen kimsedir.*" Şarih *Münavî*, manayı belirttiğimiz şekilde tevcih eder.

Nesâî'de ise şöyle وَأُخْبِرُكُمْ بِشَرِّ النَّاسِ... الَّذي يَسْأَلُ بِاللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَلاَ يُعْطِى بِهِ "*Size insanların en şerlisini haber veriyorum.. "Allah adına" diyerek ister, fakat "Allah adına" diyerek istenince vermez.*" Şarih Sindî: "Bu kimse iki çirkinliği birleştirmiştir. Biri: Allah'ın adını vererek istemesidir, diğeri de Allah'ın adını vererek isteyene vermemesidir" demek suretiyle, hadiste ortaya çıkan iki mühim edebe dikkat çeker.

1) İstemelerde *"Allah adına"*, *"Allah aşkına"*, *"Allah rızası için"* gibi tabirlerden kaçınma gereği.

2) Bu gibi tabirler kullanılarak talepte bulunulduğu takdirde, imkan nisbetinde isteneni yerine getirme gereği.

4877 ١٥– وعن علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ سَمِعَ رَجُلاً يَسْأَلُ النَّاسَ يَوْمَ عَرَفَةَ. فَقَالَ: أَفِي هٰذَا الْيَوْمِ وَفِي هٰذَا الْمَكَانِ تَسْأَلُ مِنْ غَيْرِ اللّٰهِ؟ وَخَفَقَهُ بِالدِّرَّةِ]. أخرجه رزين.

15. (4877)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'den anlatıldığına göre, arafe günü (dilenerek) insanlardan (sadaka) isteyen bir adam görür ve:

"Yani şu günde, şu yerde Allah'tan başkasından mı istiyorsun?" der ve adama çubuğunu vurur. [Rezin tahric etmiştir.]

4878 ١٦– وعن عُمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [تَعَلَّمُوا أَيُّهَا النَّاسُ انَّ الطَّمَعَ فَقْرٌ، وإِنَّ الْيَأْسَ غِنىً، وإِنَّ الْمَرْءَ إِذَا أَيِسَ مِنْ شَيْءٍ اسْتَغْنَى عَنْهُ]. أخرجه رزين.

16. (4878)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) şöyle hitap etmiştir:

"Ey insanlar! Bilin ki tamahkârlık fakirliktir, yeis (tamahkâr olmamak) zenginliktir. Kişi bir şeye tamah göstermezse ondan müstağni olur."

Rezin tahric etmiştir.

❑ İHSANI KABUL ETMEK

4879 ١– عن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ عُمَرَ قَالَ: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُعْطِينِي الْعَطَاءَ،

فـأقول: أعطه من هو أفقر إليه مني، فيقول: خذه، وما جاءك من هذا المال وأنت غير مشرف ولاَ سائل فخذه فتموله، فـإن شئت فكله، وإن شئت فتصدق به، وما لاَ فلا تتبعه نفسك. قال سالم: فلأجل ذلك كان عبد الله لاَ يسأل أحداً شيئاً ولا يرد شيئاً أعطيه]. أخرجه الشيخان والنسائي.

والمراد بقول: «وأنت غير مشرف» أى غير طامع فيه ولا طالب له.

وقوله: «وما لاَ فلا تتبعه نفسك» أي ومالا يكون على هذه الصفة بل أثرته نفسك ومالت إليه فاتركه.

1. (4879)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babası) Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh) dedi ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (zaman zaman) bana ihsanda bulunuyordu. (Her seferinde ben):

"(Ey Allah'ın Resûlü!) bunu, buna benden daha muhtaç olan birine verseniz!" diyordum. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Al bunu! Bu maldan, sen istemediğin ve gelmesini bekler durumda olmadığın halde gelen birşey olursa onu al ve temellük et (yani kendi malın kıl, malın olduktan sonra) dilersen ye, dilersen sadaka olarak bağışla. (Bu vasıfta) olmayan mala nefsini bağlama!" buyurdular.

(Hadisi İbnu Ömer'den rivayet eden) Salim der ki: "Bu (hadis) sebebiyle Abdullah, kimseden bir şey istemezdi, (kendiliğinden) gelen bir şey olursa onu da reddetmezdi." [Buhârî, Ahkam 17, Zekat 51; Müslim, Zekat 110, (1045); Nesâî, Zekat 94, (5, 105).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, yapılacak ihsanları kabul edip etmemesi hususunda mü'minlere bazı ölçüler verme gayesini gütmektedir. Hadisin Buhari'deki bir veçhi, mevzuyu daha iyi anlamamıza imkan tanıyacak bazı ziyadeleri havidir. Şöyle ki: "[Hz.Ömer'in memurlarından olan] Abdullah İbnu's-Sa'dî'nin anlattığına göre, Hz. Ömer halife iken, yanına gelmiştir. Hz. Ömer ona:

"Bana anlatıldığına göre, sen bazı devlet işlerini üzerine alıp yaptığın halde, mukabilinde verilen ücreti kabul etmiyormuşsun, bu doğru mu?" diye sorar. "Evet!" cevabını alınca, Hz. Ömer:

"Bundan maksadın ne?" diye tekrar sorar. Abdullah İbnu's-Sa'dî:

"Benim atlarım, kölelerim var. Hayır üzereyim (ihtiyacım yok). Ben

ücretimin Müslümanlara sadaka olmasını arzu ediyorum!" der. Bu açıklama üzerine Hz. Ömer şunu söyler:

"Öyle yapma. Ben de (Resulullah zamanında) senin düşündüğünü düşünmüştüm. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* [beni amil olarak istihdam ediyor, mukabilinde ücret olarak bana] bir ihsanda bulunuyordu. Ben kendisine "[Ey Allah'ın Resulü!] Onu ona benden daha muhtaç olanlara verin!" diyordum. Bir seferinde yine bana mal vermişti. Ben yine:

"Onu, ona benden daha muhtaç olana verin!" dedim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"Bunu al, kendi malın yap. Sonra da tasadduk et. Sen bu mala muntazır değilken ve istemiş de değilken gelmişse al, böyle değilse ona gönlünü bağlama" buyurdular" der.

Aynı meseleye temas eden başka rivayetlerde *Hz. Ömer*'in Abdullah *İbnu's-Sa'di*'ye 1000 dinar gönderdiği, *Abdullah*'ın bu parayı: "Benim ihtiyacım yok" diyerek iade ettiği, bunun üzerine *Hz. Ömer*'in mezkur açıklamayı yaptığı vs. şeklinde bazı kıymetli teferruata da rastlanmaktadır.

İbnu Battal, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, *Hz. Ömer*'e bu meselede tutulacak yolun en güzelini gösterdiğini belirtir: "Çünkü der, her ne kadar, kendisine verilen ihsan için, ona kendinden daha muhtaç olanı kendi nefsine tercih etmesi sevap gerektiren bir amel ise de, onu alıp, bizzat tasadduk etmek üzere mübaşeret etmesi, sonra da vermesi sevapça daha üstündür. Bu hadis, nefislerde mala karşı mevcut cimrilik sebebiyle, herhangi bir şeyi kendi malı yaptıktan sonra tasadduk etmenin faziletinin büyüklüğüne delildir."

2- *Nevevî*, der ki: "Hadiste, dilenme yasaklanmaktadır. Ulema, zaruret olmadıkça dilenmenin yasak olduğu hususunda ittifak etmiştir. Kesbe muktedir olan kimse hakkında ihtilaf edilmiştir. Ancak esahh olan, tahrimdir. Ancak bazı alimler üç şart altında mübahtır demiştir. Mezkur şartlar şunlardır:

★ Nefsini zelil etmemelidir.

★ İsterken ısrar etmemelidir.

★ Sadaka istediği kimseye herhangi bir eziyete sebep olmamalıdır.

Bu şartlardan biri yerine gelmezse, dilenmek bilittifak haramdır."

3- *"Bu vasıfta olmayan mala nefsini bağlama"* ibaresini, alimler: "Mal sana kendiliğinden gelmezse, talibi olma, terket onu" diye anlarlar. Bu ibareden çıkabilecek "îsardan, yani daha muhtacı kendine tercihten

de men" gibi bir mânanın maksud olmadığını; çünkü alınıp mübaşeret edildikten sonra kendi eliyle tasaddukta bulunmasının daha fazla ücrete vesile olacağına işaret buyrulduğunu da ayrıca belirtirler.

4- *Nevevî,* hadiste *Hz.Ömer*'le ilgili olarak zühd, îsâr ve faziletinin beyanı gibi birkısım menkibelerin bulunduğuna da dikkat çeker. Aynı mümtaz vasıflar *Abdullah İbnu's-Sa'dî* hakkında da söylenebilir.

4880 ٢ – وعن عمرو بن تغلب قال: [أُتِيَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِمَالٍ أَوْ شَيْءٍ فَقَسَّمَهُ فَأَعْطَى رِجَالاً وَتَرَكَ آخَرِينَ. فَبَلَغَهُ أَنَّ الَّذِينَ تَرَكَهُمْ عَتَبُوا عَلَيْهِ. فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ. أَمَّا بَعْدُ، فَوَ اللهِ إِنِّي لأُعْطِي الرَّجُلَ، وَأَدَعُ الرَّجُلَ، وَالَّذِي أَدَعُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الَّذِي أُعْطِي، وَلَكِنِّي أُعْطِي أَقْوَاماً لِمَا أَرَى فِي قُلُوبِهِمْ مِنَ الْجَزَعِ وَالْهَلَعِ، وَأَكِلُ أَقْوَاماً الَى مَا جَعَلَ اللهُ فِي قُلُوبِهِمْ مِنَ الْغِنَى وَالْخَيْرِ: مِنْهُمْ عَمْرُو بْنُ تَغْلَبَ. قَالَ عَمْرٌو: فَوَاللهِ مَا أُحِبُّ أَنَّ لِي بِكَلِمَةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ حُمْرَ النَّعَمِ]. أخرجه البخاري.

«الْهَلَعُ» شدة الجزع والخوف.

2. (4880)- *Amr İbnu Tağlib* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir mal -veya bir şey- getirilmişti. Hemen onu taksim edip dağıttı. (Ancak, bunu yaparken) bir kısmına verdi, bir kısmına vermedi. Kendilerine verilmemiş olan kimselerin, sonradan hakkında dedikodu yaptıkları kulağına geldi. Bunun üzerine, (uygun bir fırsatta, halka hitap etmek üzere doğruldu). Allah'a hamd ve sena ettikten sonra:

"Sadede gelince; vallahi ben, birine verip diğerine vermediğim olur (bu doğrudur, ancak) vermediğim, nazarımda, verdiğimden daha çok sevgiye mazhardır. Ben birkısım insanlara, kalplerinde gördüğüm sabırsızlık ve hırs sebebiyle veririm; birkısmını da, Allah Teala'nın kalplerine koymuş bulunduğu zenginlik ve hayra havale eder (ve onlara bir şey vermem). İşte bunlardan biri Amr İbnu Tağlib'dir!" buyurdular. Amr devamla der ki: "Vallahi, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (hakkımda telaffuz buyurduğu) bu kelamına bedel kırmızı develerim olsaydı bu kadar sevinmezdim." [Buhârî, Cum'a 29, Humus 19, Tevhid 49.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bazı kereler mal dağıtımını birkısım siyasî mülahazalarla yaptığını göstermektedir. Bu

mülahazalara galebe çalan niyet onların kalplerini kazanmak, İslam'a ısındırmaktır. Nitekim hadisin bir veçhinde: إني أعطي قومـــــا أخاف ظلعهم وجزعهم *"Ben birkısımlarına, kalplerinin eğilmesinden ve sabırsızlığından korkarak veririm.."* şeklinde gelmiştir. Bu çeşit kimselere müellefe-i kulub (= kalpleri kazanılanlar) denmiştir.

2- Hadiste insanın fitrat ve mahiyetiyle ilgili kıymetli açıklama var: "İnsan kalbi sabırsızlık ve tamahkârlıkla yoğrulmuştur. *İbnu Battal,* alimlerin, hadiste Allah Teala'nın insanı sabır-sabırsızlık, cimrilik-cömertlik ahlakları üzerine yarattığının delilini bulduklarını belirttikten sonra der ki: "Allah Teala hazretleri namazlarına devam eden musallileri istisna kılmış, onların, namazın tekerrür etmesiyle sabırsızlık edip sızlanmayacaklarını, mallarından Allah'ın hakkını vermekte cimrilik göstermeyeceklerini belirtmiştir. Zîra onlar, bu emirleri sevap umarak yaparlar ve böylece ahiret için çok kârlı bir ticarette bulunduklarına inanırlar.[43] İşte bundan anlaşılır ki, kim ahlâkındaki sıkılık ve cimrilik, fakirlikten sızlanma ve Allah'ın takdirine sabırsızlık göstermesine rağmen, kendisinin güç kuvvet sahibi olduğunu iddia ederse, bu kimse ne alim ne de abiddir. Zîra, kendi menfaatini celb ve zararlarını defetmeye gücü yettiğini iddia eden kimse, iftira etmiş, (yalan söylemiş) olur."

3- Hadis, dünyadaki rızkın, rızka mazhar olan kişinin ahiretteki derecesiyle orantılı olmadığını ifade etmektedir. Çünkü, dünyada herhangi bir rızkın verilip verilmemesi, dünyevî siyasete bağlıdır. Nitekim, hadiste de görüldüğü üzere, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* vermediği takdirde sabırsızlık ve hırsın galebe çalmasından korktuğu kimselere vermiş; sabrına, tahammülüne ve ahiret sevabına kanaat edeceğine inandığı kimselere vermemiştir.

4- Hadis, insanın fitratında ihsana karşı sevgi, ihsansızlığa karşı da buğz olduğunu; verilmeyince Allah'ın korudukları dışında kalan insanların çabuk aksülamel göstereceklerini de ifade etmektedir.

5- Hadis, bazı durumlarda ihsanda bulunmamış olmasının, bundan mahrum edilen kimse için hayırlı olduğunu göstermektedir. Nitekim, ayet-i kerimede, Rabbimiz Teala hazretleri وعسى أن تكرهوا شيئـــا وهو خير لكم **"Bir şeyden hoşlanmadığınız olur, ama o sizin için hayırlıdır..."** (Bakara 216) buyurmuştur. Bundandır ki, yüce sahabi, Resulullah'ın bir kelamının, kendi nazarında kırmızı develerden hayırlı olduğunu beyan etmiştir.

43- Burada Meâric suresinin 19-27. ayetlerine atıf yapmaktadır.

6- Hadiste gözüken mühim bir hüküm, sabırsızlığından korkulan veya ihsan sebebiyle taate geleceği ümit edilen kimsenin bu yolla kalbinin kazanılmasının caiz olduğudur.

7- Sadedinde olduğumuz hadiste temas edilen insan fıtratıyla ilgili hususlara Mearic suresinde de temas edilmiştir. (Mealen): **"Muhakkak ki insan hırslı ve sabırsız yaratılmıştır. Ona bir kötülük dokunduğunda feryad eder. Bir hayır eriştiğinde ise cimrilik eder. Ancak namazlarını kılanlar müstesnadır. Onlar namazlarında devamlıdırlar. Mallarında isteyen ve istemeyen yoksullar için belli bir hak vardır. Onlar hesap gününe iman ederler. Onlar Rablerinin azabından korkarlar."**(Mearic 19-27).

KAZA (DAVA) VE HÜKÜM BÖLÜMÜ

(Bu bölümde on fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

KAZANIN KERAHETİ

İKİNCİ FASIL

ADİL VE ZALİM HAKİM

ÜÇÜNCÜ FASIL

MÜÇTEHİDİN SEVABI

DÖRDÜNCÜ FASIL

RÜŞVET HAKKINDA

BEŞİNCİ FASIL

KAZANIN ÂDABI

ALTINCI FASIL

HÜKMÜN KEYFİYETİ

YEDİNCİ FASIL

İDDİALAR VE BEYYİNELER YEMİNİN ŞEKLİ

SEKİZİNCİ FASIL

ADALET VE ŞEHADET

★ EHL-İ KİTAB'IN ŞEHADETİ

DOKUZUNCU FASIL

HAPİS VE MÜLAZEMET

ONUNCU FASIL

RESULULLAH'IN HÜKMETTİĞİ KAZALAR

UMUMÎ AÇIKLAMA

Kazâ (veya kadâ), dilimize girmiş bir kelimedir. Aynı kökten kaziyye, kadı, kudât gibi başka kelimeler de dilimize girmiş durumdadır. Asıl itibariyle bir şeyi muhkem ve sağlam yapmak ve bitirmek mânasına gelir ise de; hüküm, icra, ilzam... mânalarına da gelir. Kur'ân'da geçen فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ **"Yedi göğün yaratılmasını iki günde tamamladı"** (Fussilet 12); وَقَضَيْنَا اِلٰى بَنِي اِسْرَائِيلَ **"İsrailoğullarına Tevrat'ta şöyle hükmettik"** (İsra 4) وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا **"Rabbin şunu da hükmetti: Ondan başkasına ibadet etmeyin..."** (İsra 23) gibi ayetler, kazâ kelimesinin farklı mânalarına örnektir. Hukukî bir tabir olarak hükmü tenfiz mânasına da kullanılmıştır. Hâkim'e, hükmü delillere dayanarak muhkem şekilde verdiği ve sonra da icra ettiği için kâdı denmiştir. *Kazâ,* şer'î bir ıstılah olarak *iki ve daha çok sayıdaki hasım arasındaki husumeti Allah Teâla'nın hükmüyle fasletmek (çözmek)* mânasına gelir.

Bu bahis, bugünkü tabiriyle muhakeme ve bununla ilgili meselelere yer verir. Dinî kitaplar bu meselelere *kitâbu'l-kazâ, kitâbu'l-akdiye, kitâbu'l-ahkâm* gibi farklı başlıklar altında yer verirler. Hepsi aynı mânaya gelir. Bu sahanın günümüzde usûl-i muhakemât birkısım meseleleri edebu'l-kâdı adını taşıyan bazı kitaplarda müstakillen ele alınmıştır.

BİRİNCİ FASIL

KAZANIN KERAHETİ

4881 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ: مَنْ جُعِلَ قَاضِياً بَيْنَ النَّاسِ فَقَدْ ذُبِحَ بِغَيْرِ سِكِّينٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

ومعناه: مَنْ طَلَبَ الْقَضَاءَ وَحرص عليه فقد تعرض للذبائح فليحذره.

وقوله: «بغيرِ سكينٍ» كناية عما يخاف عليه من هلاك دينه دون بدنه، والمراد به أن ما ذبح بغير سكين يكون ذبحه تعذيباً، فضرب به المثل ليكون أبلغ في التحذير من الوقوع فيه، وأشد في التوقي منه.

1. (4881)- *Hz. Ebu Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim insanlar arasında kâdı tayin edilmiş ise, bıçaksız boğazlanmış demektir." [Ebu Dâvud, Akdiye 1, (3571, 3572); Tirmizî, Ahkâm 1, (1325).]

AÇIKLAMA:

İbnu Salâh'ın açıklamasıyla, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadiste, kadılık mesleğinin zorluğuna ve mesûliyetinin ağırlığına işaret buyurmaktadır. Kesilmekten murad, mânevîdir. Çünkü kadı, dürüst olursa dünya azabına, dürüst olmazsa ahiret azabına maruzdur ve iki sıkıntı arasındadır." Hattâbî'nin yorumu biraz daha farklı: "Burada bıçakla kesilme mevzubahis edilmemiştir; tâ ki, korkulan şeyden muradın dinî helak olduğu, bedenî helak olmadığı bilinmiş olsun. Bu, hadisin bir veçhidir. Diğer veçhi ise şudur: Bıçakla kesmede kesilen şeye bir rahatlık vardır. Ama boğma, yakma vs. suretlerle öldürme işinde eziyet çok fazladır. Böylece, çok daha müessir bir metodla kadılıktan tahzirde bulunulmuş olmaktadır."

İbnu Hacer, el-Telhîs'de der ki: "İnsanlardan birkısmı kadılık arzusuyla fitneye düşmüş ve hadisi, siyakından ilk akla gelen normal mânasının dışına çıkarıp "bıçaksız kesilme" ile kadılıktaki rıfka işaret etmiştir." Eğer bıçakla kesilseydi bu daha meşakkatli olurdu" demiştir. Ancak bu te'vilin fasid olduğu açıktır." Sübülü's-Selâm'da şöyle denmiştir: "Hadiste, kadılığı deruhte etmekten ve o mesleğe girmekten tahzîre delil var. Sanki şöyle denmektedir: "Kim kazâ (kadılık) işini üzerine alırsa, nefsini boğaz-lanmaya mâruz bırakmıştır. Öyleyse ondan sakınsın, kaçınsın. Çünkü, bile bile veya cehâletle hüküm verdi mi cehennemliktir."

Nefsini boğazlamasından murat onu helâkete atmaktır. Yani, "Kadılığı, üzerine almakla nefsini helâka atmıştır" demektir. Ayrıca "bıçaksız kesilme"den bahsetmiştir; tâ ki, buradaki boğazlamadan maksadın, çoğunlukla bıçakla yapılan damarların kesilmesi olmayıp, bilakis uhrevî azapla nefsin helâk edilmesi olduğu bildirilmiş olsun."

4882 ٢– وعن بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلْقُضَاةُ ثَلاثَةٌ: وَاحِدٌ فِي الْجَنَّةِ، وَاثْنَانِ فِي النَّارِ. فَأَمَّا الَّذِي فِي الْجَنَّةِ فَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَّ فَقَضَىٰ بِهِ، وَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَّ وَجَارَ فِي الْحُكْمِ فَهُوَ فِي النَّارِ، وَرَجُلٌ قَضَى لِلنَّاسِ عَلَى جَهْلٍ فَهُوَ فِي النَّارِ]. أخرجه أبو داود.

2. (4882)- *Büreyde* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kadı üçtür: Biri cennetlik, ikisi cehennemliktir. Cennetlik olan, hakkı bilip öyle hükmedendir. Hakkı bilip hükmünde (bile bile) adaletsiz davranan cehennemliktir. Halka câhilâne hükümde bulunan da cehennemliktir." [Ebu Dâvud, Akdiye 2, (3573).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hakkı bilen ve hakla amel eden kadının cehennemden kurtulabileceğini belirtir. Diğerleri ise kutulamayacaktır. Şu halde burada esas, sadece bilmek değil, onunla *amel*'dir. Zîra hakkı bilip de onunla amel etmeyenin, aynen cehaletle hükmeden gibi cehennemlik olduğu belirtilmiştir.

Hadiste mühim bir husus şudur: Cehaletle hükmedenin hükmü hakka muvafık olsa da cehennemliktir. Hadisin zâhiri bunu ifade etmektedir. Çünkü mutlak gelmiştir. Böylece hadis, cehaletle hükmetmekten

veya hakkı bildiği halde haksız hükmetmekten şiddetle tahzîrde bulunmuş olmaktadır.

Hatîb Şerbînî: "Hükmü infaz edilecek kadı birinci kadıdır, diğer iki sinin hükümlerine itibar edilmez" demiştir.

4883 ٣– وعن عبدالله بنِ مَوْهَبٍ: [أنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَ لابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما: اذْهَبْ فَاقْضِ بيْنَ النَّاسِ. قَالَ: أوَ تُعْفِيني يَا أميرَ المُؤْمنينَ؟ فقَالَ: وَمَا تَكْرَهُ مِنْ ذلكَ، وَقَدْ كَانَ أبُوكَ قَاضِياً. قَالَ: لأنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ كَانَ قَاضِياً فَقَضَى بِالْعَدْلِ فَبِالْحَرِيِّ أنْ يَنْقَلِبَ مِنْهُ كَفَافاً فَمَا أرْجُو بَعْدَ ذلكَ]. أخرجه الترمذي.

يقال فلان «بالحريّ» أن يكرم: أي هو أهل لذلك وحقيق به.

3. (4883)- *Abdullah İbnu Mevhib* anlatıyor: "Osman İbnu Affan, İbnu Ömer radıyallahu anhüm'e: "Git insanlar arasında hükmet!" dedi. Abdullah:

"Ey mü'minlerin emîri, beni bu vazifeden affetmez misiniz?" diye ricada bulundu. Hz. Osman radıyallahu anh:

"Bundan niye kaçıyorsun? Senin baban da kadı idi" diye ısrar etmek istedi. Ancak Abdullah dedi ki: "Doğru da, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın:

"Kim kadı olur ve adâletle hükmederse, bu kimse başabaş (sevap ve günahı eşit) ayrılmaya liyakat kazanmıştır" dediğini işittim. Artı (Resûlullah'ın bu sözünden) sonra ne ümid edebilirim?" [Hz. Osman bunun üzerine İbnu Ömer'e teklifte bulunmadı.]" [Tirmizî, Ahkâm 1, (1322).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer'in *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan yaptığı rivayete göre, kişi iyi niyetle hareket ederek, hakkı bulma hususunda gayret edip hükme varsa, ne sevap ne ikab başabaş kurtaracaktır. Bu durumda kazanılan ne? İnanan insan amelinin sevap getirmesini ister. Kadılıkta bu yoksa niye kadılık yapsın ki? İbnu Ömer bunu belirterek kadılık vazifesini kabul etmiyor. Hz. Osman da ısrar etmiyor, radıyallahu anhüm.

Hadis, et-Tergîb'te biraz farkla rivayet edilmiştir. "Osman İbnu Affân, İbnu Ömer radıyallahu anhüm'e:

"Git kadı ol!" diye emreder. İbnu Ömer:

"Beni bundan affetmez misiniz ey emîre'l-mü'minîn?" der.

"Git insanlar arasında hükmet!" diye emri yeniler Hz. Osman. İbnu Ömer tekrar eder: "Ey emîre'l-mü'minîn! Beni affedin?"

Hz. Osman: "Kararım kesindir, gidip kadılık yapacaksın!" der. *İbnu Ömer:*

"Acele etmeyin. Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Kim Allah'a sığınırsa, bir sığınağa girmiş demektir"* dediğini işittim!" der. Hz. Osman, "Evet!" deyince, İbnu Ömer: "Ben kadı olmaktan Allah'a sığınırım!" der. Hz. Osman sorar:

"Seni bundan engelleyen nedir, baban da kadı idi."

"Çünkü der İbnu Ömer, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü işittim:

"Kim cehaletle hükmederse cehennemliktir. Kim de kadı olup zulm ile hükmederse o da cehennemliktir. Kim de kadı olur ve hakla -veya adaletle- hükmederse başabaş kurtulmayı talep eder."

Öyleyse bu sözden sonra (kadılıktan) ne bekleyebilirim?"

İKİNCİ FASIL

ÂDİL VE ZÂLİM HÂKİM

4884 ١– عن أنس رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: مَنِ ابْتَغَى الْقَضَاءَ وَسَأَلَ فِيهِ شُفَعَاءَ وُكِلَ الى نَفْسِهِ، وَمَنْ أُكْرِهَ عَلَيْهِ أَنْزَلَ اللهُ إِلَيْهِ مَلَكاً يُسَدِّدُهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1- (4884)- *Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim kadılık talep eder ve bunun gerçekleşmesinde şefaatçilere baş vurursa (iş) kendisine yıkılır (Allah'ın yardımı olmaz). Kime de o iş zorla verilirse, Allah onu doğruya sevkedecek bir melek gönderir." [Ebu Dâvud, Akdiye 3, (3578); Tirmizî, 1, (1323, 1324).]

4885 ٢– وعن أبي هريرة رضي الله عنه: [أَنَّ رَسُولَ الله ﷺ قَالَ: مَنْ طَلَبَ قَضَاءَ الْمُسْلِمِينَ حَتَّى يَنَالَهُ ثُمَّ غَلَبَ عَدْلُهُ جَوْرَهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ. وَإِنْ غَلَبَ جَوْرُهُ عَدْلَهُ فَلَهُ النَّارُ]. أخرجه أبو داود.

2. (4885)- *Ebu Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim Müslümanların kadılık hizmetini talep edip elde etse, sonra adaleti zulmüne galebe çalsa cennete girer. Zulmü adaletine galebe çalsa, ateş onundur". [Ebu Dâvud, Akdiye 2, (3575).]

4886 ٣– وعن ابن أبي أوفى رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: اللهُ تَعَالَى مَعَ الْقَاضِي مَا لَمْ يَجُرْ، فَإِذَا جَارَ تَخَلَّى عَنْهُ وَلَزِمَهُ الشَّيْطَانُ]. أخرجه الترمذي.

3. (4886)- *[Abdullah] İbnu Ebî Evfa* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kadı zulmetmedikçe, Allah Teâla hazretleri onunla birliktedir (yardımcısıdır). Zulme yer verdiği zaman onu terkeder, artık şeytan onunla beraber olur." [Tirmizî, Ahkâm 4, (1330).]

AÇIKLAMA:

1- Bu üç hadis, kadılıkta adaletli olmaya teşvik etmektedir. Adaletin gerçekleşmesinde, mühim amillerden biri, hâkimin liyâkatine binaen, aranan kişi olmasına bağlıdır. Kendi talebi ile ve hele şefaatçilerin yardımıyla kadılık elde eden kimse, adaleti tam bir bîtaraflıkla yürütemeyeceği için, *Resûlullah* bunu takbih etmektedir. Kadı, o işin talibi olmamalı, sultan tarafından aranmalıdır. Aranma işi, layık olduğuna dair şöhret kazanmış olmasına bağlı olduğu için, burada kadılık arzulayanların liyaketliliğine hazırlanmalarına zımmî bir teşvikten de bahsedilebilir.

Adil olan kadıya Allah'ın melek göndererek yardımcısı olması, yüce bir şereftir. Zalim olan, bilerek insanların haklarını payimal eden kadıya şeytanın arkadaşlık edip, zulme teşvikte yardımcı olması büyük bir hüsrandır, ebedî cehenneme gitmesine vesiledir.

2- 4885 numaları *Ebu Hüreyre* hadisi ile az yukarıda 4883 numarada kaydedilen *Abdullah İbnu Mevhib* hadisi arasında tearuz görülmektedir. Zîra birinde adil kadıya cennet vaadedilirken, diğerinde kefâf yani başabaş kurtulur, ne sevap ne de günah vaadedilmektedir. Önceki hadis adalet müessesesinin hassasiyetine, ehemmiyetine, sorumluluğunun büyüklüğüne dikkat çekmeye matuftur. Sonuncu hadis ise, adil olmanın adaletle hükmetmenin mükâfaatının büyüklüğüne dikkat çekmeye matuftur diye te'lif edilebilir. Nitekim, müteakiben kaydedilecek *Amr İbnu'l-Âs* radıyallahu anh hadisi (4887), iyi niyetle hükmeden kadıya hakkı bulamasa bile mükâfaat vaadetmekte, hatasından dolayı sorumluluğun olmadığını belirtmektedir. Normalde bu mâna esastır. Aksi takdirde adalet mekanizmasının işlememesi veya o müessesenin uhrevî mesuliyetten korkusu olmayan kimselerin elinde kalması gerekir. Dinimiz buna fetva vermez. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, 4897 numaları hadiste göreceğimiz üzere, zahire, delile göre hükmetmeyi prensip edinmiş, sahte delillerle lehinde hüküm istihsal etmeyi ateşten parça koparmak olarak tavsif etmiştir. Hadiste: *"Ola ki biriniz, diğerine nazaran getireceği delili ile daha ikna edici olur. Ben de işittiğime dayanarak lehine hükmederim..."* denmekle zahire göre hükmetmek, nefsü'l-emri aramamak teşri edilmiş olmaktadır. Öyleyse, kadı, hakkı bulmak arzusu ile zâhire göre hükme-dince kararından dolayı sorumlu olmamalıdır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

MÜÇTEHİDİN SEVABI

4887 ١ – عن عَمْرو بنِ العَاص رَضِيَ اللهُ عَنْه قَال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا اجْتَهَدَ الْحَاكِمُ فَأَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِنِ اجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

1. (4887)- *Amr İbnu'l-Âs* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah buyurdular ki:

"Hâkim içtihad eder ve isabet ederse kendisine iki ücret (sevap) verilir. Eğer içtihad eder ve hata edese ona bir ücret vardır." [Buhârî, İ'tisâm 21; Müslim, Akdiye 15, (1716); Ebu Dâvud, Akdiye 2, (3574); Tirmizî, Ahkâm 2, (1326); Nesâî, Kazâ 3, (8, 224).)

AÇIKLAMA:

1- Alimler bu hadisten, alim kimsenin âdabına uygun şekilde içtihad yaptıktan sonra, isabet edemeyip, hataya düştüğü için hükümünün veya fetvasının reddedilmiş olmasından günaha girmeyeceği hükmünü çıkarmışlardır. "Bilakis, derler, eğer iyi niyetle bütün gayretini ortaya koymuşsa ücrete mazhar olur, eğer isabet etmişse ecri katlanır. Ancak hakkında ilmi bulunmayan bir meselede cüret edip, ileri atılır, hüküm veya fetva vermeye kalkarsa günahkâr olur."

İbnu'l-Münzir der ki: "Hâkim, içtihadı bildiği halde içtihad ederek hata yaparsa ücrete mazhar olur. Ama alim olmazsa ücret almaz." İbnu'l-Münzir, bu hükmü verirken 4882 numarada kaydettiğimiz Büreyde hadisine dayanır. Orada: *"Kadı üçtür"* dendikten sonra, *"Haksız yere hükmeden kadı cehennemliktir, câhilâne hükümde bulunan da cehennemliktir"* buyrulmuştur.

Hattâbî, kadı'nın hata yapsa bile ücrete mazhar olma şartını açıkla-

ma sadedinde şöyle der: "Müçtehid, içtihad için şart olan vasıfları nefsinde cem'etmiş ise, (içtihadın usulünü, kıyasın çeşitlerini vs. biliyorsa) ücrete mazhar olur. Böylesi müçtehid hatasından mâzurdur. Ama mütekellif (yani içtihad için gerekli evsafı nefsinde cem'etmeden yersiz bir cüretle içtihada tevessül etmiş biri) ise onun sorumluluğundan korkulur. Ayrıca, âlim kimseye ücret verilmesi, hakkı aramada gayret sarfetmenin ibadet olmasındandır. Bu hüküm isabet etme haline bağlıdır. Ama isabet etmezse, hatalı hükmüne ücret yoktur, fakat günahından eksiltilir." *Hattâbî*'nin bu sözünden onun, hadiste geçen *"...ona bir ücret vardır"* ibaresini, günahın eksiltilmesini ifade eden bir mecaz kabul ettiği anlaşılmaktadır.

2- Hadiste geçen isabet etmekten murad, *nefsü'l-emirdeki Allah'ın hükmüne tesadüf*tür. Hata etmekten murad da, müçtehidin "hak, şu cihettedir" diye verdiği hükmün nefsü'l-emirdekinin hilafına tesadüf etmiş olmasıdır.

3- İsabet edene verilen iki ücretten biri içtihad ücreti, diğeri de isabet ücretidir. İsabet edemeyen ise sadece içtihad ücreti alır. 4897 numarada içtihadda hata meselesine temas edilecektir.

Muhtasar-ı Şerhi's-Sünne'de denir ki: "Müçtehid olmayanın kaza (hüküm verme) işine girmemesi gerekir. İmamın böyle olmayanı kaza işlerine tayin etmesi de caiz olmaz."

Devamla müçtehid hakkında şu bilgi verilir: "Müçtehid, şu beş ilmi nefsinden cem'eden kimsedir:

★ *Kitabullah ilmi,*

★ *Resûlullah'ın sünnetinin ilmi,*

★ *Selef ulemâsının icma ve ihtilaflarına ait ilim,*

★ *Lügat ilmi,*

★ *Kıyas ilmi...*

Kıyas: Kur'ân, sünnet veya icmada sarih olarak görülemeyen bir meselenin Kur'ân ve sünnetten hükmünün çıkarılması yoludur. Bu sebeple kitap ilmi olarak, Kur'ân'ın nasihini, mensuhunu, mücmel ve müfesserini, hâs ve âmm olanını, muhkem ve müteşâbihini, kerahet ve tahrimini, mübâh ve mendubunu bilmek gerekir. Sünnet ilmi olarak da bu sayılanların bilinmesi gerekir. İlaveten sünnetin sahihini, zayıfını, müsned ve mürselini, sünnetin Kur'ân'a karşı, Kur'ân'ın sünnete karşı durumu nedir bilmek gerekir. Sözgelimi zâhiri Kur'ân'a muvafık düşmeyen bir hadisle karşılaşınca ne yapacaktır? Çünkü temel prensip şudur: Sünnet, Kur'ân'ı beyan eder, ona muhalefet etmez. Müçtehidin, sünnette varid

olan şer'î ahkâmı, kısas, ahbâr ve mevâizden ayrı olarak bilmesi gerekir.

Keza müçtehid lügat ilminden bütün Arapçayı olmasa da, Kur'ân ve sün-nette gelen ahkâmla ilgili lügatı bilmesi gerekir.

Keza müçtehid, sahâbe ve tâbiînin ahkâmla ilgili akvâlini (sözlerini) ve ümmetin gelip geçen fakihlerinin fetvalarını çoğunluk itibariyle bilmelidir ki, vereceği bir hüküm onların akvâline muhalif düşmesin; böylece icmayı delmeyeceğinden emin olunur.

Şu halde sayılan bu ilim çeşitlerini bilen kimse müçtehidtir. Bilmediği takdirde ona düşen (önceki müçtehidleri) taklid etmektir.

Burada katılmakta zorluk çekilecek bir husus, taklid etme tavsiyesidir. Çünkü taklid, mevcut bir hükme uymaktır. Halbuki, asıl meselemiz, yeni çıkan bir meselenin hükmünü araştırmaktır. Bu durumda neyi, kimi taklid edeceğiz? Belki şöyle söylemek daha uygun düşecektir: İçtihad için gerekli şartları haiz olmayanlar, eslâfın içtihad edip hükme bağladığı meselelerde yeniden içtihada gitmeyip taklidi esas almalı, yeni meselelerde de ehliyetli olanlar söz söylemelidir. Ehliyetli olmayıp da hevesli olanlar, önce kendilerini yetiştirerek gerekli şartları nefislerinde cem ettikten sonra, mesele çözümüne tevessül etmelidir; dinle oynanmaz."

4- Mevzu ile ilgili olarak, ulemânın bir münakaşasına da burada temas edeceğiz: Her müçtehid hakka isabet eder mi, yoksa sadece biri mi isabet eder? Bu meselede Hanefî ve Şâfiî ulemâya göre bir mesele hakkında muhtelif hükümler veren ulemadan yalnız biri hakka isabet etmiştir. Diğerleri hata etmiştir. Ancak mâzur oldukları için günahkâr sayılmazlar. Yukarıda belirtildiği üzere hatalı hükme varanlar birer ecir alırlar.

Diğer birkısım ulemaya göre, her müçtehid hakka isabet eder; aralarında farklılıklar olsa da. *Mâzirî*, her iki görüşü temsil eden ulemanın sadedinde olduğumuz aynı hadise dayandıklarını söyler. "Sadece biri hakka isabet eder" görüşünü benimseyenler buna dayanır. "Çünkü derler, eğer herkes hakka isabet etseydi, onlardan birine hata ıtlak olunmazdı. Zîra bir tek halde iki zıt cem olmaz, muhaldir." Herkes hakka isabet eder diyenler, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"herkesin ücre-te mazhar olacağı"*nı söylemesini delil yaparlar. "Eğer isabet olmasaydı ücret de olmazdı" diye istidlâl ederler ve hadisteki hata ıtlakını, nassdan gâfil olarak veya içtihada gidilmesi câiz olmayan kat'iyyât ve icmaya muhalif olan hususlarda içtihadda bulunanla izah ederler. Zîra böyle birisi, içtihadında hata edecek olsa, vardığı hüküm ve verdiği fetva nesholur, icma ile içtihad etse bile. İşte hata ıtlakı bunun hakkında sahih olur.

Ama "nass veya icma bulunmayan bir meselede içtihadda bulunan kimseye hata ıtlak olunmaz..." tahlilini bu şekilde derinleştiren Mâzirî sözlerini şöyle noktalar: "Her iki tarafta da hak vardır diyenler, fukaha ve mütekellimînin ekseriyetini teşkil eder. Her birinden bu meselede ihtilaf rivayet edilmiş de olsa Eimme-i Erbaa (dört imam) da bu görüştedir."

İbnu Hacer der ki: "Şâfiî merhumdan maruf olan, birinci görüştür. *Kurtubî*, el-Müfhim'de der ki: "Mezkûr hükmün, iki hasım arasında hükmeden hâkime mahsus olması daha uygundur. Zira burada, tek bir meselede iki kısmın niza ettikleri muayyen bir hak mevzubahistir, (bu hak iki olamaz). Bu hakkı iki taraftan biri lehine hükmetti mi diğerinin hakkı kesinlikle ibtal olur. İşte burada hakkın biri batıl olur ve hâkim gerçeği bilemez. Burada ayrı hükme gidilmiş olsa, birinin isabet edeceği, diğerinin hata edeceği, münakaşa gerektirmeyen bir husustur. Her müçtehidin musib (doğruyu bulmuş) olması hasebiyle, musib birdir şeklindeki ihtilafın, hakkın delalet yoluyla kendilerinden çıkarıldığı meselelere has olması uygunluk arzetmektedir. *İbnu'l-Arabî* der ki: "Bu hadiste alimlerin, etrafında dönüp yakalayamadıkları ziyade bir faide görüyorum. O da şudur: "Kâsır (kişide kalan) amelin ücreti tek bir amiledir. Ama müteaddi (başkasına sirayet eden) amele mukabil ücret kat kattır. Çünkü kendi nefsinde ücret gördüğü gibi, aynı cinsten ona müteallik olan başkalarının ücreti de kendine müncer olur. Böylece hakka hükmetti ve hakkı sahibine verdi mi ona hem içtihad ücreti gelir, hem de hakka müstehak olanın ücreti gelir. İki hasımdan biri hüccet beyanında daha açıkgöz çıkarak, haksız olduğu halde onun lehinde hükmetse hâkime sadece içtihad ücreti gelir."

İbnu Hacer der ki: "Bu sözü şöyle tamamlamak uygundur: "Hâkim, hakkı, haksız olan tarafa verecek olsa, onu kasten yapmadığı için muâheze olunmaz. Lehine hükmolunan kimsenin günahı kendinde kalır, hâkime geçmez. Şurası açıktır ki, bu durum, liyakatli kimsenin, hakkı bulmak için samimiyetle bütün gücünü harcamış olma şartına bağlıdır. Aksi taktirde, bu şartları ihlal etti mi hâkime de vebal gelir."

Son olarak tekrar edelim ki: "İslâm uleması şu hususta icma etmiştir: "Sadedinde olduğumuz hadis, hüküm vermeye ehliyetli müçtehid hakkındadır. Böyle bir hâkim, içtihadda bulunur da isabet ederse, biri içtihadına, biri de isabetine mukabil olmak üzere kendisine iki ecir verilir. Hata ederse yalnız içtihadına mukabil bir ecir verilir."

İçtihada ehil olmayan kimsenin hüküm vermesi hiçbir surette helal değildir. Bu kimse içtihadla verdiği hükümden dolayı sevap değil, günah

kazanır. Verdiği hüküm hakkı bulsa da bulmasa da, hiçbir değeri yoktur. İnfaz edilmez. Verdiği hüküm isabetli bile olsa şer'î bir esasa değil, tesadüfe dayandığı için Allah'a asi olmuştur, dini hafife almıştır. Binaenaleyh günahkârdır. Bir mü'mini böylesi cinayetlerden Allah korusun.

4888 ٢- وعن يَحْيى بن سَعيدٍ قال: [كَتَبَ أبُو الدَّرْدَاءِ الى سَلْمَانَ الْفَارِسِيّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهـمـا: أنْ هَلُمَّ الى الأرْضِ الْمُقَدَّسَةِ. فَكَتَبَ إلَيْهِ سَلْمَانُ: إنَّ الأرْضَ لاَ تُقَدِّسُ أحَداً إنَّمَا يُقَدِّسُ الإنْسَانَ عَمَلُهُ، وَقَدْ بَلَغَنِي أنَّكَ جُعِلْتَ طَبِيبـاً تُدَاوِي. فَإنْ كُنْتَ تُبْرِئُ فَنِعِمَّا لَكَ، وَإنْ كُنْتَ مُتَطَبِّباً فَاحْذَرْ أنْ تَقْتُلَ فَتَدْخُلَ النَّارَ. فَكَانَ أبُو الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللّهُ عنه إذَا قَضَىٰ بَيْنَ اثْنَيْنِ ثُمَّ أدْبرَا عَنْهُ نَظَرَ إلَيْهِمَا وَقَالَ: مُتَطَبِّبٌ وَاللّهِ ارْجِعَا الَيَّ فَأعِيدا عَلَيَّ قِصَّتَكُمَا]. أخرجه مالك.

« كَنَّى بِالـطِّبِّ هُنَا » عن القضاء لأن منزلة القاضي من الخصوم، وفصل الحكم بينهم بمنزلة الطبيب من إصلاح البدن.

و« الْمُتَطبب » هو الَّذِي يتعانى الطب ولا يجيد معرفته.

2. (4888)- *Yahya İbnu Saîd* anlatıyor: "Ebu'd-Derdâ, Selman-ı Fârisî radıyallahı anhüma'ya:

"Arz-ı Mukaddese'ye gel!" diye yazmıştı. Selman ona şöyle cevap yazdı:

"Arz kimseyi takdis etmez. İnsanı mukaddes kılan şey amelidir. Bana ulaştığına göre, sen orada tabîb kılınmışsın ve hastaları tedavi ediyormuşsun. Eğer tedavi edebiliyorsan ne mutlu sana. Eğer mütetabbib isen, insanları öldürüp cehennemlik olmaktan sakın!"

Ebu'd-Derdâ radıyallahu anh iki kişi arasında hükmedince, onlar yanından ayrıldıkları vakit onlara bakar ve:

"Vallahi mütetabbibdir. Bana geri dönün. Kıssanızı bana iade edin (meselenizi iyice tetkik edeyim)!" derdi." [Muvatta, Vasiyyet 7, (2, 769).]

AÇIKLAMA:

1- Şârih Zürkânî, hadiste geçen tabîb kelimesini kadı olarak anlar ve hadisi: "Bana ulaştığına göre sen orada kadı nasbedilmişsin" şeklinde mânalandırır. Ebu'd-Derdâ'nın Şam'a kadı tayin edilmiş olduğunu ve ora-

da kadılık vazifesini ilk alan kimsenin o olduğunu belirtir. Ebu'd-Derdâ'nın tabîb şeklinde isimlendirilmesini mânevî hastalıkları tedavi etmesiyle izah eder.

2- *Mütetabbib*, tabib olmadığı halde tedaviye yeltenen demektir; sahte tabib de denebilir. Burada kadılıkta yetersiz mânasında anlamak gerekecek. Nitekim hadisin sonunda, kendisine dava arzeden iki kişi arasında hükmetmesi mevzubahis olmakta ve onlara; "hükümden sonra geri dönün, kıssanızı yeniden anlatın (daha iyi araştırayım)" dediği mevzubahis olmaktadır. Bu sözler tabib kelimesinin kadı mânasında kullanıldığına delil olmaktadır.

DÖRDÜNCÜ FASIL

RÜŞVET HAKKINDA

4889 ١– عن أبي هريرة وابن عَمْرو بنِ الْعَاصِ رَضِيَ الله عَنْهم قـالا: [لَعَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الرَّاشي وَالْمُرْتَشِي في الْحُكْمِ]. أخرجه أبو داود عن ابنِ عَمْرو وحده، والترمذي عنهما.

« الرَّاشِي » معطي الرشوة لينال بها باطلا أو يتوصل بها الى ظلم، فأما معطيها ليتوصل بها الى الحق، أو يدفع الظلم بها عن نفسه فغير داخل في هذا الوعيد.

و« المرتشي » آخذها فهي عليه حرام سواء أبطل بها حقاً أو دفع بها باطلاً.

1. (4889)- *Ebu Hüreyre, İbnu Amr İbni'l-Âs* radıyallahu anhüm anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hükümde rüşvet alan ve rüşvet veren [ve aracılık eden] kimseyi lanetlemiştir." [Tirmizî, Ahkâm 9, (1336); Ebu Dâvud da bu hadisi sadece İbnu Ömer radıyallahu anh'tan tahric etmiştir (Akdiye 4, (3580).]

AÇIKLAMA:

Rüşvet lügat açısından, müdâhene (yağcılık) ile gayeye ulaşmak mânasına gelir. Kelime dilimize girmiştir. Öncelikle devlet kapısında olmak üzere, gayeye ulaşmak için yetkiliye gayr-ı meşru olarak verilen paraya denir. Râşi, rüşvet veren, *mürteşî* de rüşvet alan demektir. Bazı rivayetlerde *râiş* de zikredilmiştir ki, bu işte aracılık yapan demektir.

İslâm'ın üzerinde titrediği adalet müessesesini yerle bir edecek en mühim âmil olan rüşvet, hadiste de görüldüğü gibi şiddetle yasaklanmıştır. Kişinin, gasbedilen hakkını almak için başka yol kalmadığı taktirde veya maruz kaldığı zulmü defetmek için verdiği rüşvetin haram kısma dahil olmadığı söylenmiştir. Mirkât'da rüşvet şöyle tarif edilmiştir: "Rüşvet: Bir hakkın iptali veya bir bâtılın hak kılınması için verilen şeydir."

Mevzu üzerinde daha önce genişçe durulduğu için burada teferruata girmeyeceğiz.

4890 ٢ – وعن معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ الى اليَمَنِ فَلَمَّا سِرْتُ أُرْسِلَ في أَثَرِي فَرُدِدْتُ. فقَال أتَدْرِي لِمَ بَعَثْتُ إلَيْكَ؟ قال: لاَ تُصِيبَنَّ شَيْئاً بِغَيْرِ إذْنِي فإنَّهُ غُلُولٌ، وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يومَ القِيَامَةِ، لِهذَا دَعَوْتُكَ فَامْضِ لِعَمَلِكَ]. أخرجه الترمذي.

2. (4890)- *Muâz İbnu Cebel* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni Yemen'e göndermişti. (Hareket edip) yürüdüğüm zaman arkamdan birini göndererek geri çağırdı. (Yanına varınca):

"Sana niye adam gönderip (geri çağırdığımı) biliyor musun?" buyurdular ve ilave ettiler:

"Benim iznim olmadan hiçbir şey almayacaksın. Zîra bu gulûldür (hırsızlık). Kim gulûl yaparsa, aldığı şeyle kıyamet günü (Allah'ın huzuruna gelir). İşte bu (hususu tenbih etmek için) seni çağırdım, artık işine gidebilirsin." [Tirmizî, Ahkâm 8, (1335)].

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Muâz'ı tam yola çıktığı sırada tekrar geri çağırtarak rüşvetle ilgili hatırlatmada bulunuyor. Bu davranış, rüşvet meselesinin zihinde canlı kalması gayesini gütmelidir. Öyle ki, bu hususu, yaptığı başkaca tenbihler, nasihatler meyanında söyleseydi, *Hz. Muâz* bu kadar canlı şekilde hatırlayamaz, zaman içinde unutabilirdi. Fakat bu tarzla meselenin tebliği, onun hafızasında canlı olarak kalmasında müessir olmuştur.

2- Hadisin son kısmı, âyet-i kerimeden muktebesdir: **"Kim emânete hıyanet ederse kıyamet gününde hıyanetinin günahıyla birlikte Allah'ın huzuruna gelir..."** (Âl-i İmran 161).

BEŞİNCİ FASIL

KADILIK ÂDÂBI

4891 ١- عن عليّ رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [بَعَثَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ الى اليَمَنِ قَاضِيـاً وَأنَا حَدِيثُ السِّنِّ لاَ عِلْمَ لِي بِالْقَضَاءِ. فـقَالَ: إنَّ اللهَ سَيَهْدِي قَلْبَكَ وَيُثَبِّتُ لِسَانَكَ فإذا جَلَسَ بين يَدَيْكَ الْخصْمَانِ فَلاَ تَقْضِيَنَّ حتَّى تَسْمَعَ كَلاَمَ الآخَرِ كَمَا سَمِعْتَ كَلاَمَ الأوّلِ، فَـإنَّهُ أحْرَى أنْ يَتَبَيَّنَ لَكَ الْقَضَاءُ. قَالَ: فَمَا زِلْتُ قَاضِيـاً وَمَا شَكَكْتُ في قَضَاءٍ بَعْدُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (4891)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni Yemen'e kadı olarak gönderdi. O sıralarda henüz yaşım küçüktü, kazayı (hüküm vermeyi) bilmiyordum (Beni takviye için):

"(Sen tereddüt etme, git! Bu vazife için) Allah kalbine hidayet koyacak ve delili de sâbit kılacak. Yanına iki hasım geldiği vakit, birinciyi dinlediğin gibi, diğerini de dinlemeden sakın hüküm verme. Böyle yapman (daha isabetli) karar vermen için gereklidir!" buyurdular.

Hz. Ali devamla der ki: "Ondan sonra hep kadılık yaptım. Henüz, bir kerecik olsun hükümde tereddüde düşmedim." [Ebu Dâvud, Akdiye 6, (3582); Tirmizî, Ahkâm 5, (1331); İbnu Mâce, Ahkâm 1, (2310).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde, muhâkemenin en mühim şartlarından birini beyan etmektedir: Şikayet eden kadar da, şikayet edileni dinlemek. Hadisteki birinciden maksat şikayetçidir, diğeri de maznûndur yani şikayete uğrayan. Şimdilerde davacı, davalı kelimeleriyle ifade etmekteyiz.

2- *Hattâbî* der ki: " Hadiste, hâkimin gâib hakkında hükmedemeyeceğine delil vardır. Şöyle ki: "Aleyhissalâtu vesselâm, hâkimi, huzuruna gelmiş bulunan iki hasmı da dinlemezden önce hüküm vermekten men ederse, huzuruna gelmemiş bile olan gâib hakkında hüküm vermekten yasaklaması evladır. Bu yasağın gerekçesi açıktır: "Gâibin yanında, iddiayı iptal edecek bir hüccet bulunabilir." *Şâfiî*'ye göre, namaz kısaltma mesafesinde yer alan gâib hakkında hüküm caiz olduğu için, bazı âlimler, Hattâbî'nin burada "gâib"le hüküm mahallinde bulunmayan kimseyi kasdetmiş olabileceğini söylemiştir.

Şevkânî, "Kadı her iki tarafın delillerini dinlemeden hükme gidecek olursa, o hükmün infaz edilmeyeceğini, davanın usûlünce yeniden görülmesi gerekeceğini, mağdur tarafın bir başka kadıya giderek dava açma hakkına sahip olacağını" belirtir. *İbnu Ebî Leyla* ve *Ebu Hanîfe* de "gaib üzerine mutlak olarak hüküm verilemez" demişlerdir. "Ancak derler, delillerin ikamesinden sonra suçlu kaçar veya gizlenirse hâkim üç sefer ona nida eder, gelmezse, hüküm aleyhine infaz edilir." *İbnu Battâl, Mâlik, Şâfiî, Leys, Ebu Ubeyd* ve bir cemaatin, gaibe hükmetmeye cevaz verdiğini söylemiştir. Ahmed İbnu Hanbel'den gelen bir rivayete göre, o da câiz görmüştür.

3- Hadis, İbnu Mâce'de biraz teferruatlı olarak şöyle rivayet edilmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni Yemen'e gönderdi. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, ben daha genç olduğum halde onlar arasında kazaya (davalarını görmeye) gönderiyorsunuz. Ben kazanın ne olduğunu (nasıl yapılacağını) bilmiyorum" dedim. Bunun üzerine eliyle göğsüme vurdu, sonra: *"Allahım, kalbine hidayet, diline sebat ver"* diye dua etti. Ondan sonra iki kişinin arasında hükmederken hiç şekke düşmedim."

Hz. Ali'nin, Kur'ân ve sünneti iyi bilen birisi olmasına rağmen ""bilmiyorum" demesi, o sırada onun kaza âdâbıyla ilgili tecrübesinin yokluğunu ifade eder.

4892 ٢– وعن ابن الزُّبير رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَضَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أنَّ الْخَصْمَيْنِ يَقْعُدَانِ بين يَدَيِ الْحَاكِمِ]. أخرجه أبو داود.

2. (4892)- *İbnu'z-Zübeyr* radıyallahu anhüma dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, iki hasmın da kadı'nın önüne oturmasına hükmetmiştir." [Ebu Dâvud, Akdiye 8, (3588).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hasımlardan birinin gayr-ı müslim olmadığı müddetçe, da-

valı olsun davacı olsun, hâkimin önünde eşit seviyede oturmalarının teşrî edildiğine delildir. Biri gayr-i müslim olma halinde Müslüman daha yükseğe oturur.

4893 ٣- وعن أبي بكرة رضي الله عنه: [أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى ابْنِهِ عَبْدِ اللهِ وَهُوَ قَاضٍ بِسِجِسْتَانَ: أَنْ لاَ تَحْكُمْ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَأَنْتَ غَضْبَانُ فَإِنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ يَحْكُمْ أَحَدٌ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانُ]. أخرجه الخمسة.

3. (4893)- *Ebu Bekre* radıyallahu anh'ın anlattığına göre, Sicistan'da kadılık yapan oğlu Abdullah'a şöyle yazmıştır: "İki kişi arasında, öfkeli olduğun zaman hüküm verme. Zîra, ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Kimse, öfkeli iken iki kişi arasında hüküm vermesin."* [Buhârî, Ahkâm 13; Müslim, Akdiye 16, (1717); Tirmizî, Ahkâm 7, (1334); Ebu Dâvud, Akdiye 9, (3589); Nesâî, Kudât 17, (8, 337, 238).]

AÇIKLAMA:

Kadılık adabıyla ilgili bir prensip, öfkeli iken hüküm vermemektir. İslâm âlimleri bunu umumî bir prensip olarak benimsemişlerdir. Sebep olarak da gadab halinin, hâkimi bîtaraf ve hakkıyla hükmetmekten alıkoyabileceğini gösterirler. *İbnu Dakîkı-l İd,* fukahânın "bu mânada olan diğer hallerde de kadının hükmetmemesi gerektiği"ni söylediklerini belirtir. Aşırı açlık ve susuzluk, uyuklama hâlinin galebesi gibi, nazarı, verilecek hükümden dağıtacak bütün haller. Hadiste, sadece öfke halinin zikredilmiş olması, onun, hükme tesir edecek mezkur hallerin en müessiri, en şiddetlisi, mukavemeti nefse en zor olanı olması sebebiyledir.

İmam Şâfiî, el-Ümm'de: "Hâkimin aç veya yorgun veya kalbi bir şeylerle meşgul iken hüküm vermesinden hoşlanmam. Çünkü bu haller kalbi tağyir eder" demiştir.

Cumhur: "Hâkim muhâlefet edip öfkeli halde hükmedecek olsa, hakkı bulması halinde câiz ise de, kerâhetten hâlî değildir" diye hükmetmiştir. Nitekim *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Zübeyr*'in komşusuyla olan sulama ihtilafında, komşusunun davranışına öfkelenen *Resûlullah,* o halde iken *Zübeyr* lehine hükmetmiş ise de, âlimler, bu hâdisenin, öfkeli halde hükmetmenin meşruiyyetine delil olmayacağı, çünkü Resûlullah'tan başka kimsenin "ismet" imtiyazına sahip olmadığına hükmetmiştir. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, öfke halinde de, rıza halinde olduğu gibi hakkı söyleyeceği, başka nasslarda beyan edilmiştir. Ondan başka kimse böyle bir garantiye sahip değildir.

Ayrıca hadiste gadab hali mutlak gelmiştir ve sebebi de zikredilmemiştir. Bu sebeple alimler, gadab az veya çok, ne miktarda olursa olsun, sebebi de ne olursa olsun, o halde hükmün kerahetine hükmetmişlerdir. Bu cumhurun görüşüdür. *İmamu'l-Harameyn* ve *Bagavî*, "Öfke Allah için olursa" diye bir istisna koyarak, bu halde mekruh olmayacağını söylemiştir.

Bu hususta ulemanın farklı değerlendirmeleri mevcut ise de teferruata girmeyeceğiz.

4894 ٤ – وعن عوْف بنِ مالكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَاضَى رَسُولُ اللهِ ﷺ بينَ رَجُلَيْنِ. فَلَمَّا أدبرا قَالَ الْمَقْضِيُّ عَلَيْهِ: حَسْبِيَ اللهُ ونِعمَ الْوَكِيلُ. فَقَالَ ﷺ: إنَّ اللهَ يَلُومُ علَى الْعَجْزِ، ولَكِنْ عَلَيْكَ بِالْكَيْسِ. فَإذَا غَلَبَكَ أمْرٌ فَقُلْ: حَسْبِيَ اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ]. أخرجه أبو داود.

4. (4894)- *Avf İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki kişi arasında bir hükümde bulunmuştu. Hasımlar ayrıldıkları vakit, aleyhine hükmedilen kimse:

"Hasbiyallahu ve ni'mel-vekil (Allah bana yeterlidir, O ne iyi vekildir)!" dedi. (Bu sözü işiten) Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah Teala Hazretleri aczi levmediyor (kötülüyor). Fakat sana akıllılık düşer. Ama bir şey sana galebe çalacak olursa o *zaman "hasbiyallahu ve ni'mel-vekil" de!"* buyurdular." [Ebu Davud, Akdiye 28, (3624).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, ihtilafa düşen iki şahıs hakkında Aleyhissalâtu vesselâm hüküm vermiş, bu hüküm birinin lehine diğerinin aleyhine olmuştur. Aleyhine hükmedilen kimse, burada hakkının yendiği kanaatindedir. Bu sebeple *"hasbiyallahu ve ni'mel-vekil,* yani *Allah bana yeter, o ne iyi vekildir (işimi O'na bırakıyorum)"* demiştir.

Resulullah'ın müdahalesinde alimler şu mânayı görürler: "Allah, aczi yani işini gevşek tutmayı, (sözgelimi mahkeme önünde kendini müdafaa edecek delilleri ibraz etmemeyi, kendini delilsiz bırakacak şekilde tedbirsiz hareket etmiş olmayı; alış-verişi senede sepete bağlamamayı, şahid işini ihmal etmeyi vs.) sevmez."

Keys, burada *"acz"*ın zıddıdır. Öyleyse Aleyhissalâtu vesselâm'ın: "Sana keys (akıllılık) düşer" sözü, şu mânayı ifade etmektedir: "Gevşek,

ihmalkâr olma, uyanık ol, gözünü dört aç, işlerini sıkı takip et, esbaba yapışmayı unutma; insanların iyi niyetine güvenip zevahire mürâcatı terketme. Zîra Allah bu çeşit kusurları sevmez. Allah uyanık ve müteyakkız olmayı takdir ve tahmid etmektedir."

Fethu'l-Vedud'da şu açıklama yapılmıştır: "Keys, işlerde teyakkuz (uyanıklık) ve tedbire tevessül, erbabı gözeterek maslahatı arama, sonuç hususunda fikri kullanmaktır", yani "Sana, muamelende müteyakkız olman gerekirdi. Şimdi hasmın galebe çalınca hasbiyallahu ve nime'l-vekil diyorsun. Zamanında müteyakkız olmadan, senin yaptığın gibi, iş işten geçtikten sonra hasbiyallahu ve ni'me'l-vekil denmesi aczdir, uygun değildir" demektir."

Aliyyu'l-Kârî: "Hadiste hükme bağlanan husus belki de bir borçtu. Adam delilsiz olarak ödeyince, Resulullah adamı, şahidsiz olarak ödediği için, itab etmiştir" der.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), muamelelerinde gevşek ve tedbirsizliği sebebiyle haksızlığa uğrayan kimseyi itab etmiş olmasına rağmen, tedbirsizin gafletinden istifade ile hileye başvuran kimsenin fiiline bir meşruiyet kazandırmaz. Onun uhrevî mesuliyetinde bir eksiklik hasıl etmez. Müslüman, her işinde müteyakkız olmalıdır. Fakat gafilin gafletinden istifade ile haksızlığa da tevessül etmemelidir.

4895 ٥ـ وعن عمرو وعليّ وغيرهما رَضِيَ اللهُ عَنْهم أنهم قالوا: [يَقْضِي الْقَاضِي وَالْحَاكِمُ في الْمَسْجِدِ فإذَا أتَى عَلى حَدّ أُقِيمَ خَارِجَ الْمَسْجِدِ]. أخرجه البخاري ترجمة.

5. (4895)- *Hz. Ömer, Hz. Ali* ve diğer bir kısım Ashab (radıyallahu anhüm) demişlerdir ki: "Kadı ve hâkim mescidde hüküm verebilir. Şayet bir haddle ilgili hüküm vermişlerse, bunun icrası mescidin dışında yapılır." [Buhârî, bab başlığı olarak kaydetmiştir. Ahkâm 19.]

AÇIKLAMA:

Bu mâna, Buhârî'de bab başlığı olarak yer almıştır. "Mâna" diyoruz, çünkü bab başlığındaki elfaz, bu mânayı ifade etse de, farklıdır. *İbnu Hacer*'in açıkladığına göre, bu meselede, yani mescidde muhakeme yapma işinde esas olan, mescidde bulunanları rahatsız edecek bir şeyin olmamasıdır. Eğer öyle bir durum mevzubahis olursa, bunun mescidde cereyanı caiz olmaz. Nitekim, muhakemenin hadd tatbiki kısmı, hariçte icra edilecek; mescid, kirlenmelere karşı korunacaktır.

Hz. Ali ve *Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ) ile ilgili rivayetler başka kaynaklarda mevsul olarak gelmiştir. Rivayetlerde, kendilerine intikal eden hadd davalarında, her ikisinin de haddin tatbiki için, mücrimlerin mescidden dışarı çıkarılmalarını emrettikleri görülür.

ALTINCI FASIL

HÜKMÜN KEYFİYETİ

4896 ١ – عن الحارث بن عمرو بن أخي المغيرة بن شعبة يرفعه الى معاذ رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [لَمَا بعثه رَسُولُ اللهِ ﷺ الى اليمن قال له: كَيْفَ تَقْضِى إذَا عَرَضَ لَكَ قَضَاءٌ؟ قَالَ: أقْضِي بكتابِ اللهِ. قَالَ: فإنْ لَمْ تَجِدْ؟ قَالَ: أقْضِي بِسُنَّةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: فإنْ لَمْ تَجِدْ فِي سُنَّةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَلاَ فِي كِتَابِ اللهِ؟ قَالَ: قُلْتُ أجْتَهِدُ بِرَأْيِي وَلاَ آلُو. قَالَ: فَضَرَبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ صَدْرِي، وَقَالَ: الْحَمْدُ للهِ الَّذِي وَفَّقَ رَسُولَ اللهِ ﷺ لِمَا يُرْضِي رَسُولَ اللهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« لا آلو » أى لا أقصر.

1. (4896)- *Haris İbnu Amr İbni Ahi'l-Muğîre İbni Şu'be, Muaz* (radıyallahu anh)'dan naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Muaz'ı Yemen'e gönderdiği zaman kendisine sorar: *"Sana bir dava geldiği vakit nasıl hükmedeceksin?"*

"Allah'ın kitabıyla hükmedeceğim" der Muaz.

"(Meseleyi Kitabullah'ta) bulamazsan?"

"Resulullah'ın sünnetiyle hükmedeceğim!"

"Ne Kitabullah'ta ve ne de Resulullah'ın sünnetinde bulamazsan?"

"Kendi re'yimle ictihad edeceğim, (hüküm vermekten) geri durmayacağım."

Hz. Muaz der ki: "Bu cevabım üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (memnun kaldı), göğsüme eliyle vurup:

"Allah'ın elçisinin elçisini, Allah'ın elçisini memnun edecek usulde

muvaffak kılan Allah'a hamdolsun!" buyurdular." [Ebu Davud, Akdiye 11, (3592, 3593); Tirmizî, Ahkâm 3, (1327, 1328).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, senet yönüyle bazı arızalara maruz ise de, ifade ettiği hüküm yönüyle bütün fukahaca *telakki-i bi'l-kabule* mazhar olmuş, mana yönünden sıhhatinde şüpheye düşülmemiştir. Mükerrer olarak belirttiğimiz gibi, bir kere daha belirtmede fayda var: Hadis uleması, bir hadisi zayıf diye damgalarken, zahirî şartlara göre bu hükmün verildiği, o rivayetin nefsü'l-emirde sahih olabileceğini söylemiştir. Bu sebeple, bilhassa Hanefî ulema, bir hadis münferid bile olsa, fukahanın ittifakla ameli sebebiyle ona *"hükmen mütevatir"* demekten çekinmemiştir. Sadedinde olduğumuz hadis buna bir misal olabilir: Senet yönüyle zayıf da olsa, İslam fukahası, hükmüyle amel etmede müttefiktir. Hadisi tenkidde ileri giden *İbnu'l-Cevzî* de bununla bütün fukahanın amel ettiğini, mânasının sahih olduğunu söyler. Şunu da belirtelim ki, sadedinde olduğumuz hadisin, *Hz. Ömer, İbnu Mes'ud, Zeyd İbnu Sabit, İbnu Abbas* gibi sahabenin büyüklerinden mevkuf şahidleri mevcuttur. Beyhakî, Sünen'inde bu hadisi tahric ettikten sonra, takviye maksadıyla bunları kaydetmiştir.

2- *İctihad:* "Kitab ve sünnete kıyas ederek hüküm aramada alimin bütün gayretini sarfetmesi" olarak tarif edilmiştir. Hattâbî, "içtihad"la verilecek hükmü, kıyas yoluyla, Kitab ve sünnetin mânasına göndermenin kastedildiğini, Kitab ve sünnetten bir asla dayanmadan, kalbe doğan veya hatıra gelen şahsî re'yin kastedilmediğini" belirtir. Hattâbî devamla, "Bu hadiste kıyasın sabit ve bu yolla hüküm vermenin vacib olduğunun görüldüğünü" söyler.

4897 ٢– وعن أمّ سلمة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [سَمِعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ جَلَبَةَ خَصْمٍ بِبَابِ حُجْرَتِهِ فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ: إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ، وإِنَّهُ يَأْتِينِي الْخَصْمُ، وَلَعَلَّ بَعْضَهُمْ أَنْ يَكُونَ أَبْلَغَ مِن بَعْضٍ فَأَحْسَبُ أَنَّهُ صَادِقٌ فَأَقْضِي لَهُ، فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِحَقِّ مُسْلِمٍ فإِنَّمَا هِيَ قِطْعَةٌ مِنَ النَّارِ، فَلْيَحْمِلْهَا أَوْ لِيَذَرْهَا]. أخرجه الستة.

2. (4897)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, odasının kapısında bir münakaşa işitmişti. Yanlarına çıkıp:

"Ben bir beşerim. Bana ihtilaflılar gelir. Bunlardan biri, diğerine

nazaran daha belagatlı (ikna edici) olur. Ben de onun doğru söylediğini zanneder, lehine hükmederim. Ancak kime bir Müslümanın hakkını vermiş isem, bunun ateşten bir parça olduğunu bilsin. O ateşi ister yüklensin, ister terketsin (kendisi bilir)" buyurdular."

4898 ٣– وفي رواية للشيخين: [إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ، وإِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ، وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ، أَنْ يَكُونَ أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ فَأَقْضِي لَهُ بِنَحْوِ مَا أَسْمَعُ. فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِشَيْءٍ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ فإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ].

ومعنى «أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ» أي أقوم بها منه وأقدر عليها، من اللحن بفتح الحاء وهو الفطنة.

3. (4898)- Sahiheyn'in bir rivayetinde hadis şöyledir: *"Ben de sizin gibi bir insanım. Siz davalarınızın halli için bana geliyorsunuz. Bazınızın hüccet yönüyle, diğer bazısından daha ikna edici olması, böylece benim, işittiğime dayanarak onun lehine hükmetmem mümkündür. Kimin lehine, kardeşinin hakkından bir şey hükmetmişsem (bilsin ki), onun için cehennemden bir ateş parçası kesmiş oluyorum."* [Buharî, Şehadat 27, Mezalim 16, Hiyel 9, Ahkam 20, 29, 31; Müslim, Akdiye 5, (1713); Muvatta, Akdiye 1, (2, 719); Ebu Davud, Akdiye 7, (3583, 3584); Tirmizî, Ahkam 11, (1339); Nesâî, Kudat 13, (8, 233).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, açıkgözlük, hile gibi yollara başvurarak, ihtilaflı meselede haksız bir surette lehine karar çıkartmanın haram olduğu belirtilmektedir.

2- Hadiste geçen "Müslüman", "kardeş" gibi ifadeler, bu haksızlığı gayr-ı müslime karşı yapmanın caiz olacağı mânasına gelmez. *İbnu Hacer,* "bu meselede Müslüman, zımmî, muâhid, mürted hepsinin eşit olduğunu" belirtir. Beşerî hukukun gasbına dinimiz hiçbir surette müsaade etmez. Mahkemede hile haramsa, bu kime karşı işlenirse işlensin aynı şekilde haramdır. İmam Şafii bu hadisi zikrettikten sonra: "Zîra, hâkimin hükmü ne haramı helal, ne de helali haram kılar" demiştir.

3- Hadis, hâkimlerin zahire, delile göre hükmedeceğini, böyle hükmedince haksız bir hüküm de verse sorumlu olmayacağını belirtir. Ancak, hakkı bulma hususunda gereken gayret gösterilecektir. Bu husus daha geniş olarak açıklandı (4887. hadis).

4- Hadisin bir veçhinde, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Kimin lehine kardeşinin hakkından bir şeye hükmetmişsem (bilsin ki), onun için cehennemden bir parça kesmiş oluyorum. Artık dileyen alsın, dileyen terketsin"* sözünden sonra şu ziyade gelmiştir: "Muhakeme olan her iki adam da ağladılar ve her biri: "Hakkım senin olsun" dediler. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Madem böyle yapıyorsunuz, öyleyse (ihtilaf ettiğiniz malı) taksim edin, hakkı arayın!"* buyurdular. Onlar da hisselerini aldılar ve helallaştılar."

5- Hadisin bazı vecihlerinde, bunun bir miras ve eskimiş mallar ihtilafı olduğu tasrih edilmiştir.

6- Hadisin bazı vecihlerinde gelen *"O, ateşi ister yüklensin, ister terketsin, (kendisi bilir)"* şeklindeki ifade, muhatabı muhayyer bırakmak için değil, tehdid için söylenmiştir.

7- BAZI FEVAİD:

Yukarıda kaydettiklerimizden başka, hadisten çıkarılan bazı hükümler şunlardır:

★ Bir kimse bir hak iddia etse, delil yokluğu sebebiyle hâkim müddea aleyhe yemin ettirse ve lehine hükmetse; bu, adamı batında tebrie etmez. İddia sahibi sonradan delil getirse, iddiası dinlenir; önceki hüküm iptal edilir.

★ Bir kimse hile yollarından biriyle, batıl bir iş için hileye tevessül etse ve zahirde hak onun olsa ve lehine hükmedilse, batında onu alması kendisine helal olmaz. Verilen hükümle, günah üstünden kalkmaz. Sadece *Ebu Hanife*: "Hâkimin hükmü, malların helal olmasını sağlamazsa da, ferçleri helal kılar, kararda zikri geçen batını helal kılar" demiştir. Bu, hadis ve icmaya muhalif bulunmuştur.

★ *Resulullah*, vahiy gelmeyen hususlarda şahsî re'yi ile ictihad ederdi. Bu husus münakaşalı ise de bu hadis, ictihad-ı nebevî hususunda açıktır.

★ *Resulullah*, zahire göre verdiği hükmünde, içtihadı O'nu, bazan batındaki gerçek duruma uymayan hükme götürmüştür. Ancak, ismeti sebebiyle bu hata üzerinde istikrar hasıl olmamıştır.

Resulullah'ın mutlak olarak hata yapmayacağını söyleyenler derler ki: "Eğer Aleyhissalâtu vesselâm'ın hükmünde hatanın vukuu caiz olsaydı, mükelleflere hatayı emretmesi gerekirdi. Zîra bütün hükümlerine

uyma hususunda emir sabittir. Nitekim Allah Teala Hazretleri (mealen): **"Hayır! Rabbine and olsun ki, onlar aralarındaki anlaşmazlıklar için senin hükmüne müracaat edip, sonra da verdiğin hükme, gönüllerinde hiçbir şüphe ve sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle razı olup uymadıkça, hakkıyla iman etmiş olmazlar"** (Nisa 65) buyurmuştur. Ayrıca, icma, hatadan ma'sumdur. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, rütbesinin yüceliği sebebiyle masumiyete evladır."

Birinci mütalaaya şöyle cevap verilir: Eğer mesele, hata vukuunu gerektirirse, onda bir mazhar yoktur. Çünkü hata mukallidler hakkında da mevcuttur. Zîra onlar, müftüye ve hâkime, hata etmeleri caiz bile olsa, ittiba etmekle emrolunmuşlardır.

İkinci noktanın cevabı şöyledir: Mülazemet (beraberlik) merduttur. Çünkü icmanın varlığı farzedilse, bu, dayanağını *Resulullah*'tan gelen rivayetten alır. Böylece, icmanın kendine değil, *Resulullah*'a ittiba edilmiş olur.

4899 ٤ – وعن الأشْعث بن قيس: [أنَّه اشْتَرَى رَقيقاً من الْخُمُسِ من عَبْدِالله بعشْرِين أَلْفاً فَأرْسَلَ إلَيه عَبْدُالله في ثَمَنِهِمْ. فقَالَ: إنَّمَا أخَذْتُهُمْ بعَشْرَةِ آلافٍ. قَال عَبْدُالله: فَاخْتَرْ رَجُلاً يَكُونُ بين وبينَك. فقَال الأشْعَثُ: كُن أنْتَ بيني وبيْن نَفْسِكَ. فقَالَ عَبْدُالله: سَمعْتُ رَسُولَ الله ﷺ يَقُولُ: إذَا اخْتَلَفَ الْبَيِّعَانِ ولَيْس بيْنَهُمَا بيِّنَةٌ، فَهُوَ مَا يَقُولُ ربُّ السِّلْعَةِ أوْ يَتَتَارَكَانِ]. أخرجه أبو داود، وأخرجه النسائي منه المسند فقط.

4. (4899)- *Eş'as İbnu Kays*'ın anlattığına göre, Humus'tan bir köleyi Abdullah'tan yirmi bin (dirhem)e satın almış ve Abdullah kölenin bedelini almak üzere kenisine bir adam göndermiştir. Adam gelince: Eş'as:

"Ben onu on bine satın aldım" dedi. Abdullah da:

"Öyleyse seninle benim arama (hakem olacak) bir kimse tayin et!" dedi. Eş'as: "Benimle kendi aranda sen hakem ol!" dedi. Bunun üzerine Abdullah:

Ben *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Alış-veriş yapan iki kişi ihtilafa düşerlerse ve aralarında da delil yoksa, mal sahibinin söylediği esas alınır veya (alış-verişi) terkederler"* dediğini işittim" dedi. [Ebu Davud, Büyû 74, (3511); Nesâî, Büyû 82, (7, 302, 303), Nesâî'de sadece müsned (Resulullah'a ait) kısım kaydedilmiştir.]

AÇIKLAMA:

Hattâbî bu meselede ulemanın ihtilaf ettiğini belirtir:

★ *Malik* ve *Şafiî* rahimehümallah: "Satıcıya: "Malı söylediğin fiyata sattığına dair yemin et!" denir. Satan yemin ederse müşteriye: "Ya satıcının söylediği fiyata malı alırsın, ya da söylediğin fiyata sattığına dair yemin edersin!" denir. Eğer yemin ederse, mal, satana iade edilir. Şafiî'ye göre, malın mevcut olması ile telef olmuş bulunması arasında fark yoktur, hüküm böyledir. Çünkü her ikisi de yemin etmiş birbirinin söylediği fiyatları reddetmiştir" demişlerdir. *Muhammed İbnu'l-Hasen* de bu görüştedir.

★ *Nehâî, Sevrî, Evzâî, Ebu Hanife* ve *Ebu Yusuf:* "İstihlâktan sonra, yemin edince müşterinin sözü esas alınır. İmam Malik de, iki rivayetten en meşhurunda, bunların, "İstihlaktan sonra" sözlerine yakın bir şey söylemiştir. Onların bu hükme, bazı rivayetlerde *"Mal kaim olduğu halde alış-veriş yapanlar ihtilaf ederlerse, satıcının sözü muteber olur veya alış-verişi terkederler"* şeklinde gelen beyana dayandığı belirtilmiştir. Ulema: "Malikin malın kıyamını şart koşması, malın istihlaki halinde hükmün farklı olacağına delildir" demiştir.

YEDİNCİ FASIL

DÂVÂLAR VE BEYYİNELER

4900 ١– عن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلْبَيِّنَةُ عَلى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ على الْمُدَّعَى عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذي.

1. (4900)- *İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana dedi ki: *"Beyyine davacı üzerine, yemin de davalı üzerine düşer."* [Tirmizî, Ahkâm 12, (1341).]

4901 ٢– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ امرأتَيْنِ كَانَتَا تَخرزَانِ في بَيْتٍ فَخرجَتْ إحْدَاهُمَا وَقَدْ أُنفذَ بإشْفَافي كَفِّهَا، فادَّعَتْ عَلى الأخرى، فَرُفِعَ ذلكَ الى ابْنِ عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما فقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْ يُعْطَى النَّاسُ بدَعْوَاهُمْ لادَّعَى رِجَالٌ دِمَاءَ قَوْمٍ وَأموَالَهمْ، وَلَكنَّ البَيِّنَةَ عَلى الْمُدَّعِي، وَالْيَمِينُ عَلى مَنْ أنْكَرَ. ذَكِّرُوهَا بِاللهِ، وَاقْرَءُوا عَلَيْهَا: إنَّ الَّذين يَشترُونَ بعَهْدِ اللهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمناً قَليلاً الآيَةَ فذَكَّرُوهَا فَاعْتَرَفَتْ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخاري.

2. (4901)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "İki kadın bir odada deri dikiyorlardı. Bunlardan biri avucuna bîz batırılmış olarak dışarı çıktı. Bunu diğerinin yaptığını iddia etti. Dava İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a götürüldü. *İbnu Abbas* dedi ki:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuşlardı: *"Eğer insanlara sırf iddialarıyla (delil olmadan) talep ettikleri verilseydi, insanlar başkalarının kan ve mallarını istemeye kalkarlardı. Ancak iddia sahibine beyyine gerekmektedir. İddiayı inkar edene de yemin gerekmektedir. (Bu kadına) Allah'ı (yalan yere yemin etmenin günahını) hatırlatın. Ona şu aye-*

ti okuyun: **"Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir pahaya değişenler, işte bunlar için ahirette hiçbir nasib yoktur"** (Al-i İmran 77).

Kadına bu hatırlatıldı. Bunun üzerine kadın suçunu itiraf etti." [Buhârî, Tefsir, Al-i İmran 3, Rükûn 6; Müslim, Akdiye 2, (1711); Ebu Davud, Akdiye 23, (3619); Tirmizî, Ahkâm 13, (1343); Nesâî, Kudât 35, (8, 248).]

4902 ٣– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَضَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِيَمِينٍ وَشَاهِدٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

3. (4902)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (iddia sahibi iki şahid bulamazsa) bir yemin ve bir şahid(in yeterli olacağın)a hükmetmiştir." [Müslim, Akdiye 3, (1712); Ebu Davud, Akdiye 21, (3608).]

AÇIKLAMA:

1- İslam şeriatı, ilk iki hadisten anlaşılacağı üzere, davacıya, iddiasına beyyineyi şart koşmuştur. Davalıya da yemin etmeyi şart koşmuştur. Beyyine, iddiayı isbatlayıcı delil ve hüccet demektir. Normalde davacı (müddeî) hakkında beyyine, belli şartları taşıyan iki şahittir. İddia sahibinin beyyinesi yoksa, davalıya (müddea aleyh) yemin teklif edilir.

2-Üçüncü rivayet (4902) dava sahibi iki şahid bulamaz da tek şahid bulursa, bir şahid yerine de yeminin yeterli olacağı görüşünü takrir etmektedir. Ancak bu mesele ulema arasında ihtilaflıdır: *Ebu Hanife, Şa'bi, Evzâî, Leys* ve *İmam Malik*'in ashabından Endülüslü olanlar, bir şahid ve yeminle hiçbir surette hüküm verilemeyeceğini, iki şahidin şart olduğunu söylemişlerdir. Ancak, diğer üç imam ve cumhur, bir şahidle davacının yemininin malla ilgili davalarda yeterli olacağına hükmetmiştir. Mala girmeyen davalarda yemin ve şahidin kabul edilmeyeceğinde hepsi ittifak eder.

4903 ٤– وعن عبدالله بن عُبَيْدِ الله بْنِ أبِي مُلَيْكَةَ: [أنَّ بَنِي صُهَيْبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: ادَّعَوْا عِنْدَ مَرْوَانَ بَيْتَيْنِ وَحُجْرَةً، أعْطَاهَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ صُهَيْباً رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَقَالَ مَرْوَانُ: مَنْ يَشْهَدُ لَكُمْ بِذَلِكَ؟ فَقَالُوا: ابْنُ عُمَرَ. فَدَعَاهُ فَشَهِدَ أنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ أعْطَى صُهَيْباً بَيْتَيْنِ وَحُجْرَةً. فَقَضَى مَرْوَانُ بِشَهَادَتِهِ لَهُمْ]. أخرجه البخاري.

4. (4903)- *Abdullah İbnu Ubeydillah İbni Ebî Müleyke* anlatıyor: "Benî Süheyb (radıyallahu anh), Mervan nezdinde, iki ev ve bir odanın

kendilerine ait olduğunu, bunları (babaları) Süheyb'e Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın verdiğini iddia ettiler. Mervan: "Söylediğiniz şeye şahidiniz var mı?" dedi. Onlar: "İbnu Ömer!" dediler. Mervan İbnu Ömer'i çağırdı. O, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Süheyb (radıyallahu anh)'e iki ev ve bir oda verdiğini söyledi. Mervan sadece onun şehadetiyle onlar lehine hükmetti." [Buhârî, Hibe 30.]

AÇIKLAMA:

Burada tek şahidle davanın sübut bulması ve hüküm verilmesine örnek var. Bazı müteahhir alimler, "İddia sahiplerine yemin de ettirilmiştir" te'vilini yapmıştır. Ancak rivayette bunu te'yid eden bir açıklık yok. Bu rivayete dayanan bir kısım müteahhir ulema: "Sıdkına karine bulunduğu takdirde tek şahid de yeterlidir" demiştir. Seleften Şureyh de böyle hükmetmiştir.

Ebu Davud, Sünen'inde "Hakim, şahidin sıdkını bilirse, tek şahidle hükmetmesi caizdir" diye açtığı bir babta, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şahideteyn (iki şahid) tesmiye ettiği Huzeyme İbnu Sabit Kıssasını kaydeder. Ancak ulema, bu durumun Resulullah'a has bir vak'a olduğunda ittifak etmiştir. *İbnu't-Tin,* bu rivayete şöyle bir yorum getirir: "Muhtemelen Mervan, bunu Allah'ın malından, nazarında ihsana müstehak olana bağış şeklinde vermiştir. Eğer Aleyhissalâtu vesselâm vermiş idiyse, böylece bu bağış infaz edilmiş oldu, yok vermemiş idiyse, kendisi bu bağışı yapmış oldu." *İbnu't-Tîn* demek ister ki, tek şahidle dava hükme bağlanmaz. Öyleyse bu rivayetin te'vili gerekir. İbnu't-Tîn ayrıca, bu hâdisenin fey'le ilgili olduğunu, (insanlar arasında bir dava olmadığını) belirtir. Ömer İbnu Şeybe'nin Ahbar-ı Medine'de zikrettiğine göre, Süheyb'in evi Ümmü Seleme'ye aitti. Süheyb'e bağışladı. Belki de bunu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emriyle yaptı veya mecaz yoluyla Ümmü Seleme'ye nisbet etti. Ev hakikatte Resulullah'ın idi. Onu Süheyb'e bağışladı veya o, dava mevzuu olan evden başka bir evdir.

4904 ٥– وعن أبي مُوسىٰ رَضِيَ اللهُ عنه: [أَنَّ رَجُلَيْنِ ادَّعَيَا بَعِيراً على عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَبَعَثَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا شَاهِدَيْنِ، فَقَسَمَهُ ﷺ بينهما نِصْفَيْنِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

5. (4904) - *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında iki kişi bir deve hakkında iddiada bulundular. Her biri, iki tane şahid getirdi. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu ves-*

selâm) deveyi ikiye bölerek aralarında taksim etti." [Ebu Davud, Akdiye 22, (3613, 3614, 3615); Nesâî, Kudat 34, (8, 248).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Davud*'un bir rivayetinde her ikisinin de beyyinesi olmayan iki kişinin bir deve -veya hayvan- hakkında iddiada bulunduklarını, bu durumda da hayvanı aralarında taksim ettiğini kaydeder. İbnu Raslan, iki rivayetin de aynı hadiseye parmak basmış olabileceğini, zira her iki tarafın birbirine zıt olan beyyine ibraz etmesiyle, beyyinelerin birbirlerini hükümden düşürerek sanki yok hükmüne getireceğini belirtir.

2- Ulema şöyle bir durumda ihtilaf eder: Bir şey bir adamın elindedir. Bunun hakkında iki kişi iddiada bulunur ve her biri kendinin olduğunu söyler ve her ikisi de beyyine ikame eder.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Rahuye* derler ki: "Aralarında kur'a çekilir, kime çıkarsa o alır."

★ *Şafiî* kavl-i kadiminde Ahmed gibi hükmetmişse de, kavl-i cedidinde, "Bu hususta iki görüş var demiştir. Birine göre ikiye bölünerek aralarında taksim edilir. *Ashab-ı re'y* ve *Süfyan-ı Sevrî* de buna hükmeder. Diğer kavle göre; kur'a çekilir, kime çıkarsa "şahidleri hakka şehadet etti" diye yemin eder ve böylece mal ona hükmedilir."

★ *İmam Malik:* "Ben malı onlardan birine hükmetmem. Eğer mal bir başkasının elinde ise" demiştir. Ondan rivayete göre: "Mal, onlardan hangisinin şahidleri daha adi, selahet cihetiyle daha meşhur ise ona aittir" demiştir.

★ *Evzâî:* "Beyyine cihetiyle hangisi daha çok ise o alır" demiştir.

★ *Şâbi*'nin: "Mal aralarında şahidlerin hisselerine göredir" dediği hikaye edilmiştir (Hattabi'den). Müteakip hadis, her iki tarafın da beyyinesi bulunmama durumuyla ilgilidir. Oradaki açıklamalar bu söyleneni tamamlayacak mahiyettedir.

4905 ٦ــ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [عَرَضَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَـى قَوْمٍ الْيَمِينَ فَسَارَعُوا إِلَيْهَا فَأَمَرَ أَنْ يُسْهِمَ بَيْنَهُمْ فِي الْيَمِينِ، أَيُّهُمْ يَحْلِفُ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

6. (4905)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir mal hususunda ihtilaf eden, fakat beyyineleri olmayan) bir kavme yemin teklif etti. (İki taraf da) birden yemin etmeye koştu. Bunun üzerine (önce) yemin (edecek tarafın tesbiti için)

kur'a çekilmesini emretti." [Buhârî, Şehâdât 24; Ebu Davud, Akdiye 22, (3616, 3617, 3618).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, mefhumu hususunda şarih ve fakihlerin ihtilaf ettiği hadislerdendir. Bir açıklamaya göre, -önceki hadisin açıklamasında da geçtiği üzere- ihtilaf halinde iki taraf da beyyine ibraz edemezse, her iki tarafa da yemin teklif edilir. Her iki taraf da haklılığı hususunda yemin etmek isterse "hangisi öncelikle yemin etmelidir" hususu mevzubahis olacaktır. Sadedinde olduğumuz hadis, bu noktada prensip getirmektedir: Önce yemin edecek taraf, hâkimin arzusu ile değil, kur'a ile tesbit edilmelidir.

Diğer bir açıklamaya göre, yemine iştirak şu suretle olur: İki taraf, ellerinde bulunmayan bir mal hususunda niza eder ve ikisi de lehinde bir beyyine getiremezse, aralarında kur'a çekilir. Kur'a kime çıkarsa o yemin eder ve mala hak kazanır. Bu manayı te'yid eden bir rivayeti, *Ebu Davud* ve Nesâî'de *Ebu Râfi Ebu Hüreyre*'den nakletmiştir: "Her ikisinin de beyyinesi olmadığı halde iki kişi bir mal hususunda ihtilaf ettiler. Resulullah: استهما على اليمين ما كان احبا ذلك او كرها *Dava sahipleri memnun olsalar da olmasalar da yemin (hakkı) hususunda kur'a çekin"* buyurur."

Hadisi bu mânada anlayan Hattâbî der ki: "İstiham'ın buradaki manası kur'a çekmektir. Resulullah şunu kastediyor: "İhtilaf sahibi her iki taraf kur'a çeksinler. Kur'a kimin lehine çıkarsa yemin eder ve iddia ettiği şeyi alır." Hattâbî bir deve üzerine çıkan bir ihtilafın, Hz. Ali tarafından yapılan buna benzer bir çözümünü kaydeder.

Ebu Davud'dan kaydettiğimiz hadis hakkında Kirmânî'nin yorumu şöyle: "Kur'a çekme işi, ihtilaf edenlerin, malı haketmeye götüren sebeplerde eşit olma halinde olur. Mesela: "Mal her iki tarafın da elindedir ve taraflar tamamına sahip olmak isterler, her ikisi de yemin edip almak ister. İşte böyle bir durumda aralarında kur'a çekilir, hangisine çıkarsa o yemin eder ve mala sahip olur."

Şerhu'l-Mişkat'ta aynı hadis için şu yorum yapılmıştır: "Meselenin şekli şöyledir: İki kişi üçüncü bir şahsın elinde bulunan bir mal hususunda iddialaşırlar ve her ikisinin de beyyinesi olmazsa veya her ikisinin de beyyinesi olursa, üçüncü şahıs da: "Ben (bu mal bunlara mı, başka birine mi ait) bilmiyorum" derse, bunlar hakkında verilecek hüküm iki iddiacı arasında kur'a çekmektir. Kur'a hangisine çıkarsa o yemin eder ve mala sahip olur. Hz. Ali de böyle hükmetmiştir."

Şâfiî'ye göre bu durumda mal, üçüncü şahsın elinde bırakılır.

Ebu Hanife'ye göre, iki dava sahibi arasında mal ikiye bölünür.

İbnu'l-Melek der ki: "Ahmed ve akvalinin birinde ve sonuncusunda Şafiî, Hz. Ali gibi hükmetmiştir. Keza Ebu Hanife de öyle hükmetmiş ve: "Her ikisine, yemin ettirilerek yarımşar verilir" demiş, bir başka kavlinde de: "Üçüncü şahsın elinde bırakılır" demiştir."

Mesele hususunda ihtilafı gösterme saddedinde Beyhaki'nin yorumunu da kaydetmek isteriz. Der ki: "Kadı, taraflara yemin ettirmek isteyince, önce hangisinin yemin edeceğini tesbit için kur'a çeker. Böylece önce biri sonra diğeri yemin eder. Eğer ikincisi, birincisinin yemininden sonra yemin etmezse, malın tamamını birinciye hükmeder. Eğer ikinci de yemin ederse, ikisi de yeminde eşit olurlar ve böylece mal ikisi arasında yarımşar bölünür, tıpkı yeminden önce olduğu gibi."

4906 ٧– وعن أبي غطفان بن طريف قال: [اخْتَصَمَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَابْنُ مُطِيعٍ الى مَرْوَانَ فِي دَارٍ كَانَتْ بَيْنَهُمَا، فَقَضَى مَرْوَانُ عَلى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ بِالْيَمِينِ عَلى الْمِنبَرِ فَقَالَ زَيْدٌ أَحْلِفُ لَهُ مَكَانِي هذَا. فَقَالَ مَرْوَانُ، لاَ، إلاَّ عِنْدَ مَقَاطِعِ الْحُقُوقِ. فَجَعَلَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ يَحْلِفُ إنَّ حَقَّهُ لَحَقٌّ، وَأَبى أَنْ يَحْلِفَ عَلى الْمِنْبَرِ، فَجَعَلَ مَرْوَانُ يَعْجَبُ مِنْ ذلِكَ]. أخرجه مالك.

7. (4906)- *Ebu Gatafan İbnu Tarif el Mürrî* anlatıyor: "Zeyd İbnu Sabit ve İbnu Mutî aralarındaki bir ev sebebiyle (Medine valisi) Mervan'a dava açtılar. Mervan, minberde yemin etmesi şartıyla, evin Zeyd İbnu Sabit'e ait olduğuna hükmetti. Zeyd:

"Ben onun için şu yerimde yemin ederim!" dedi. Mervan da:

"Hayır! Hukukun kesinleştiği yerde yemin edeceksin!" dedi. Bunun üzerine Zeyd "Hakkım haktır" diye yemin etmeye başladı ve minberde yemin etmekten imtina etti.

Mervan bu duruma hayret etti." [Muvatta, Akdiye 12, (2, 728).]

AÇIKLAMA:

1- *Zürkânî*, yeminin, Mescid-i Nebevî'nin minberinin yanında yapılmasının istendiği; "minberde" sözünden maksadın "minberin yanında" demek olduğunu belirtir.

2- *İmam Malik,* minberin yanında yemin etme an'anesinin mevcudiyetini gözönüne alarak, "Zeyd İbnu Sabit (radıyallahu anh)'in imtinasını, onun sabru'l-yemini mekruh addetmesiyle" izah eder. *Sabru'l-yemin:* Kişinin yemine zorlanması, yemin edinceye kadar hapsedilmesidir. Şu halde Zeyd (radıyallahu anh), yemine zor, icbar karışmaması, kendiliğinden olması görüşündedir. Zorlamanın karışacağı yemini mekruh addetmektedir.

3- *Mervan*'ın taccübü, *Zeyd*'in davranışı sebebiyledir. Çünkü *Zeyd,* bu yeminin mekanla ilgili bir tağliz yemini olduğunu bildiği halde, buna yanaşmayışına Mervan hayret etmiştir. Tağliz suretiyle yemin, zaman, mekan ve bazı elfazı mahsusa ilavesi suretiyle yapılır. Şöyle ki: "Hüküm eğer Mekke-i Mükerreme'de verilecek ise yemin, Makam-ı İbrahim ile Beytu'l-Haram arasında yapılır. Ve eğer Medine-i Münevvere'de ise yemin, Resulullah'ın minberi yanında yapılır. Bir başka beldede ise o beldenin camiinde ikindiden sonra yapılır. Allah'ın isimlerinin bazılarının ilavesiyle veya Kur'an üzerine yapılan yeminler de bu nev'e girer.

4- *İmam Şafiî, Hz. Ömer*'in bir adamla aralarında çıkan ihtilafta minberin yanında yemin ettiğini belirtir. İlaveten: "Bize göre, minber üzerinde yemin, ihtilaf edilmeyen bir husustur. Bu husustaki görüşümüz hep aynı kalmıştır" der.

5- Hadisin Muvatta'daki aslında *İmam Malik*'in bir açıklaması var: "Ben, bir dinarın dörtte birinden daha az bir şey için -ki bu üç dirhem yapar- minberde yemin ettirilmesini uygun görmem."

Şafiî hazretleri: "Yirmi dinar ve daha fazla değerde olan şeyler için minberde yemin ettirilir, daha az şey için ettirilmez" der.

Zürkânî der ki: Cumhur, kan ve çok miktardaki mal için mekan şartı ile tağliz suretinde yemin yaptırılır, daha az bir şey için yaptırılmaz diye hükmetmiştir. Ancak azın, çoğun hududu nedir? Bu hususta alimler ihtilaf etmişlerdir.

❑ YEMİNİN ŞEKLİ:

4907 ١ — عن ابن عبّاس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ لِرَجُلٍ حَلَّفَهُ: احْلِفْ بِاللّهِ الَّذِي لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ مَالَهُ عِنْدَكَ شَيْءٌ، يَعْنِي لِلْمُدَّعِي]. أخرجه أبو داود.

1. (4907)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* yemin teklif ettiği bir adama:

"Kendinden başka ilah bulunmayan Allah'ın adıyla, o kimsenin yani

dava sahibinin senin yanında malı olmadığına yemin et!" buyurdu." [Ebu Davud, Akdiye 24, (3620).]

AÇIKLAMA:

Yeminin nasıl edileceği hâkim tarafından ilgiliye öğretilmelidir. İslamî yeminin, Allah üzerine yapılması esastır. Namus ve şeref üzerine yemin yapılmaz.

SEKİZİNCİ FASIL

ADALET VE ŞEHADET

4908 ١– عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جدّه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَجُوزُ شَهَادَةُ خَائِنٍ وَلاَ خَائِنَةٍ، وَلاَ زَانٍ وَلاَ زَانِيَةٍ، وَلاَ ذِي غِمْرٍ عَلَى أَخِيهِ]. أخرجه أبو داود.

وللترمذي، عن عائشة بعد قوله، خائنة: ولا مجلودٍ حداً، وَلا مُجرّبٍ شَهَادَةٍ وَلاَ القَانِعِ لأهلِ البَيْتِ، وَلاَ ظَنِينٍ(١) في ولاَءٍ وَلاَ قَرَابَةٍ.

قال الفزارى: «القَانِعُ» التابع.

والمراد «بالخائنِ» الخيانة في الدين والمال والأمانة فإن من ضيّع شيئاً من أوامر الله أو ركب شيئاً من منهياته لا يكون عدلاً.

و«القانع» التابع مثل الأجير والوكيل تردّ شهادته للتهمة في جر النّفعِ الى نفسه، لأن التابع لأهل البيت ينتفع بما يصير إليهم.

1. (4908)- *Amr İbnu Şuayb an ebihi an ceddihi* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hain erkek ve haine kadının, zani erkek ve zaniye kadının, kardeşine kin taşıyan kimsenin şehadeti caiz değildir."[Ebu Davud, Akdiye 16, (3600, 3601) İbnu Mace, Ahkam 30, (2366).]

Tirmizî'de *Hz Aişe*'den yapılan bir rivayette, haine kelimesinden sonra şu ziyade vardır: *"Hadd-i kazf'la celde tatbik edilenin, şehadette (yalanı) tecrübe edilmiş olanın, ev halkına hizmet edenin, kendisini nisbet*

---

(١) المتهم في دينه.

ettiği mevla ve akrabaları hususlarında müttehem olan (gerçek nesebini gizleyen)in." [Tirmizî, Şehâdât 1, (2299).]

AÇIKLAMA:

1- İslam'da herkes şahidlik yapamaz. Şahid olabilmek için adalet sahibi olmak gerekir. Bu vasfı taşımayan kimsenin şahitliği makbul değildir. Sadedinde olduğumuz hadis, kimlerin şahidliği kabul edilmiyorsa bunları belirtmektedir:

★ Hain kelimesinden öncelikle insanlara karşı, emanetlerde hiyanetle tanınmış kimseler anlaşılmıştır. el-Kâdı, hadisin daha umumi bir çerçevede anlaşılarak Allah'ın emanetine riayetkâr olmayanla, insanların emanetlerine riayetkâr olmayanların da aynı şekilde kastedilmiş olma ihtimalinin varlığına dikkat çeker.

★ Zaniler.

Haddle celde uygulananlar... Bununla öncelikle hadd-i kazf (iftira) anlaşılmıştır. *Ebu Hanife* de bu mânada anlamıştır: "Hadd-i kazf suçuyla celde tatbik edilenden ebediyen şehadet makbul olmaz, tevbe bile etse" der. *el-Kâdî:* "Diğer haddlerden ayrı olarak celde uygulananın zikredilmesi, bunun cinayetinin büyüklüğünden dolayıdır. Celde haddi tabiri, gayr-ı muhsan zaniyi, iftira edeni ve şarap içeni de içine alır" der.

Ebu Hanife: "Celde uygulananın, tevbe bile etse, şehadeti makbul değil" demiş ise de, ulemanın racih görüşü, tevbe eden kimsenin şehadeti makbul olacağı istikametindedir.

★ Kardeşine karşı kin sahibi olanın şehadeti.

★ Şehadette yalancılık yapmakla tanınmış olan kimse.

★ Ev halkına ücret ve sair yollardan biriyle hizmet eden, tabi olan. Böyle birinin menfaatlendiği yere karşı bîtaraf olamayacağı kabul edilir ve bu sebeple şehadeti reddedilir. Oğlu lehine babanın, baba lehine oğlunun veya alacaklı kimse, müflisin bir başkasında alacağı var diye şehadet edecek olsa, bunlar makbul değildir.

★ Kendisini nisbette yalan ithamıyla tanınan, yani: "Ben falancanın azadlısıyım!" dese, fakat o kimseye nisbeti sahih olmasa, fasık addedilir, şehadeti de reddedilir. Yalandan akrabalı iddiası da aynı hükme girer.

4909 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَجُوزُ شَهَادَةُ بَدَوِيٍّ عَلَى ذِي قَرْيَةٍ]. أخرجه أبو داود.

وإنما كره شهادة البدوي لما فيه من الجفاء في الدين، والجهالة بأحكام الشريعة، ولعدم ضبطه الشهادة في الغالب على وجهها لقلة معرفته بشروطها، وإليه ذهب مالك. والناس على خلافه.

2. (4909)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bedevinin, köylü aleyhindeki şehadeti caiz değildir." [Ebu Davud, Akdiye 17, (3602); İbnu Mace, Ahkâm 30, (2367).]

AÇIKLAMA:

Bedevi, çöllerde çadırda yaşayanlara denir. Bunlar göçebe hayatı sürer, belli bir yerleşim yerleri yoktur.

Bedevinin şehadetinin makbul olmayışı, onların dinî bakımdan eksikliklerinin fazlalığındandır. Onlar şer'î ahkâmı da yeterince bilmezler, çoğu hallerde şehadeti usulüne uygun yapamazlar da. Bu gibi sebeplerle onların şehadeti makbul addedilmemiştir. Ahmed İbnu Hanbel hadisle ameli esas almıştır. *İmam Malik* ve *Ebu Ubeyd* de bu görüştedir. Ancak cumhur, bedevinin de şehadetinin makbul olacağına hükmeder. İbnu Raslan: "Bu hadisi, bedevilerden adaleti bilinmeyene hamlettiler. Zaten galib durumda onların adaleti bilinmez" der.

4910 ٣– وعن أيمن بن خُرَيْم بن فاتك قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عُدِلَتْ شَهَادَةُ الزُّورِ إِشْرَاكاً بِاللهِ تَعَالى. ثُمَّ قَرَأَ: فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ حُنَفَاءَ لِلهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي؛ إلا أن أبا داود قال عن خريم بن فاتك، وخريم صحابي؛ وأما ابنه أيمن فقال الترمذي: لا نعرف له سماعاً من النبي ﷺ.

3. (4910)- *Eymen İbnu Hureym İbni Fatik* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Yalan şehadet Allah'a şirkle bir tutulmuştur!" buyurdular ve şu ayeti okudular. (Mealen): **"...Putlara tapmak gibi bir pislikten ve yalan sözden de kaçının."** (Hacc 30). [Tirmizî, Şehâdât 3, (2300, 2301); Ebu Davud, Akdiye 15, (3599); İbnu Mace, Ahkâm 32, (2372).]

AÇIKLAMA:

Hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm,* yalan şehadeti, günah itibariyle şir-

ke emsal tutmuştur. Çünkü şirk de Allah hakkında bir yalandan ibarettir; söylenmesi caiz olmayan şeyi Allah'a nisbettir. Aynı şekilde yalancı şahitlik de kula caiz olmayan bir şeyi söylemektir. Öyleyse her ikisi de, gerçekte olmayan şeylerin iddiasıdır.

. *Tîbî* der ki: "Resulullah yalan sözü şirke müsavi kıldı. Çünkü şirk de yalan sınıfına girer. Zîra müşrik, putun ibadete müstehak olduğunu zanneder."

4911 ٤ – وعن زيد بن خالد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ الشُّهَدَاءِ؟ الَّذِي يَأْتِي بِشَهَادَتِهِ قَبْلَ أَنْ يُسْأَلَهَا]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والترمذي.

قال مالك: هُوَ الَّذِى يُخْبِرُ بِالشَّهادَةِ الَّتِي لاَ يَعْلَمُ بِهَا الَّذِي هِيَ لَهُ، فَيأْتِي بِهَا الإِمَامَ فَيَقْضِي لَهُ بِهَا.

4. (4911)- *Zeyd İbnu Halid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Size şahidlerin en hayırlısını haber vermeyeyim mi: O kendisine taleb edilmezden önce şehadet etmeye gelendir." [Müslim, Akdiye 19, (1719); Muvatta, Akdiye 3, (2, 720); Ebu Davud, Akdiye 13, (3596); Tirmizî, Şehâdât 1, (2296).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, şahidlik taleb edilmeden, kendiliğinden gidip şahitlikte bulunmayı takdir etmektedir. Ancak daha önce de geçtiği üzere bazı hadisler, taleb edilmeden şahitlikte bulunanları kötüler. Bir hadis şöyle: *"Asırların en hayırlısı benim asrımdır. Sonra onu takib eden asırdakiler, sonra da onu takib eden asırdakiler gelir. Sonra da bir kavim gelir ki onlar şahidlik taleb edilmeden şehadette bulunurlar."*

Aradaki zıtlık (tearuz) şöyle giderilmiştir. Nevevî der ki: "Bu hadiste iki te'vil var: En sahihi, en meşhur olanı İmam Malik ve Ashab-ı Şafiî tarafından yapılan te'vildir. Buna göre, bir kimsenin nezdinde, bir insanın hakkını ilgilendiren bir şehadet mevcuttur. Fakat hak sahibi onun şahid olduğunu bilmemektedir. İşte bu kimse o adama gidip kendisi için şahid olduğunu haber verir, nezdindeki emaneti eda etmiş olur.

İkinci te'vile göre, bu övülen şehadet, insan hukukuyla değil, hisbe şehadetiyle ilgilidir: Talâk, köle azadı, vakıf, ammeye yönelik vasiyetler, hudud gibi meselelere giren şehadetlerdir. Bu çeşitten bir şey bilen kimsenin, bildiğini gidip kadıya söylemesi, haber vermesi, şahidlik yapması vacibtir.

Üçüncü bir te'vile göre, bundan, talepden önce değil, sonra şehadeti eda hususunda mecaz ve mübâlağa maksuddur. Nitekim: "Cömert, istemeden veren kimsedir" sözünden, istenince hemen çarçabuk vermek kastedilir."

4912 ٥– وعن خزيمة بن ثابت رضيَ الله عنه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ ابْتَاعَ فَرَساً مِنْ أعْرَابِيٍّ فَاسْتَتْبَعَهُ النَّبِيُّ ﷺ الى مَنْزِلِه لِيَقْضِيَهُ ثَمَنَ فَرَسِه. فَأَسْرَعَ ﷺ المَشْيَ وَأَبْطأَ الأعْرَابِيّ، وَطَفِقَ رِجَالٌ يَعْتَرِضُونَ الأعْرَابِيَّ، فَسَاوَمُوهُ بالْفَرَسِ، وَلاَ يَشْعُرُونَ أنَّ النبيَّ ﷺ قَد ابْتَاعَهُ. فَنَادَى الأعْرَابِيُّ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: إنْ كُنْتَ مُبْتَاعاً هذَا الْفَرَس وإلاَّ بِعْتُهُ. فَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ حِينَ سَمِعَ نِدَاءَ الأعْرَابِيِّ فَقَالَ أوَلَيْسَ قَد ابْتَعْتُهُ مِنْكَ. فَقَالَ الأعْرَابِيُّ: وَاللهِ مَا بِعْتُكَه. فَقَالَ ﷺ بَلْ قَد ابْتَعْتُهُ مِنْكَ. فَطَفِقَ الأعْرَابِيُّ يَقُولُ: هَلُمَّ شَهِيداً. فَقَالَ خُزَيْمَةُ: أنَا أشْهَدُ أنَّكَ بَايَعْتَهُ. فَأقْبَلَ ﷺ عَلى خُزَيْمَةَ فَقَالَ: بِمَ تَشْهَدُ؟ قَالَ: بِتَصْدِيقِكَ يَا رَسُولَ اللهِ، فَجَعَلَ شَهَادَةَ خُزَيْمَةَ بِشَهَادَةِ رَجُلَيْنِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وزاد رزيـن: [فَقَالَ الأعْرَابِيُّ: أهذَا رَسُولُ اللهِ؟ فَقَالَ أبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه: كَفَىٰ بِكَ جَهْلاً أنْ لاَ تَعْرِفَ نَبِيَّكَ، صَدَقَ اللهُ: الأعْرَابُ أشَدُّ كُفْراً وَنِفَاقاً وَأجْدَرُ أنْ لاَ يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أنْزَلَ اللهُ عَلى رَسُولِه، فَاعْتَرَفَ الأعْرَابِيُّ بالْبَيْعِ].

5. (4912)- *Huzeyme İbnu Sabit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir bedeviden bir at satın almıştı. Aleyhissalâtu vesselâm, onu eve kadar getirivermesini ve orada parasını almasını söyledi. Bu sırada kendisi hızlı hızlı yürüdü; bedevi ise ağır ağır yürüyordu. (Aralarında epeyce bir mesafe hasıl oldu. Bu sırada) bazı kimseler bedeviye gelip at üzerinde pazarlık yapmaya başladılar. Onu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın satın almış olduğunu kimse bilmiyordu. Bedevî, Aleyhissalâtu vesselâm'a seslenip:

"Şu atı alacaksan al, değilse sattım!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bedevinin bu sözünü işitince adama yönelip: *"Ben onu zaten senden satın aldım ya!"* buyurdular. Ama bedevi:

"(Bu ne demek?) Vallahi ben onu sana satmadım!" dedi. Aleyhis-

salâtu vesselâm: *"Bilakis! Ben onu senden aldım"* dedi. Bunun üzerine bedevi:

"Bir şahit getir!" demeye başladı. Hemen Huzeyme alınıp:

"Ben şehadet ederim, siz onu satın aldınız!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, Huzeyme'ye gelerek: *"Ne ile şehadet ediyorsun?"* diye sordu. Huzeyme:

"Sana olan tasdikim ile, Ey Allah'ın Resulü!" dedi. bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huzeyme'nin şehadetini iki kişinin şehadeti yerine koydu." [Ebu Davud, Akdiye 20, (3607); Nesâî, Büyu 91, (7, 302).]

Rezîn şu ziyadeyi ilave etti: "Bedevi: "Bu, Resulullah mı?" dedi. Ebu Hüreyre kendisine: "Peygamberini tanımaman cahillik olarak sana yeter. Allah Teala Hazretleri doğru söyledi: **"Bedeviler küfür ve nifak yönünden daha şiddetli ve Allah'ın Resulü'ne indirdiği emir ve yasakları bilmemeye daha müsaitdirler"** (Tevbe 97). Bedevi bunun üzerine atı sattığını itiraf etti."

AÇIKLAMA:

1- Hâdise İbnu Sa'd'da daha teferruatlı olarak anlatılmaktadır. Buna göre Resulullah'ın satın aldığı atın adı Mürteciz'dir. Satan bedevi de Benî Mürre kabilesinden Sevâ İbnu Kavs el-Muharibî'dir, Seva İbnu'l-Haris de denmiştir. Anlatıldığı üzere eve kadar atı götürüp, parasını evde alacak olan Sevâ, ağır ağır yürürken, yolda atı almak isteyenler çıkar ve kendisine daha fazla fiyat teklif ederler. Bunun üzerine, Resulullah'a olan satışını inkar cihetine gider.

2- Bir rivayette *Resulullah Huzeyme*'ye:

"Sen alış-veriş esnasında bizim yanımızda değildin. Seni şehadet etmeye sevkeden şey nedir?" diye sorar. *Huzeyme:* "Ben sizin getirdiğiniz (risaleti) tasdik ettim, bildim ki, haktan başka bir şey söylemezsin!" der. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Huzeyme kimin lehinde veya aleyhinde şehadette bulunursa, bu ona yeter,* (iki şahid değerindedir)" buyurur.

3- Bu hâdise son derece hikmetlidir. Zîra, Resulullah'ın vefatından sonra, Huzeyme (radıyallahu anh), bu vasfıyla mühim bir rol oynamıştır. Kur'an'ın cem'i bahsinde geçtiği üzere *Zeyd İbnu Sabit* başkanlığındaki Kur'an'ı tedvin heyeti, ezberlerindeki ayetlere ikişer yazılı şahid istiyorlardı. Son inenlerden iki ayeti yazılı olarak sadece Huzeyme getirmiş idi. "İki şahid" ünvanı hatırlanarak itirazsız kabul edildi.

Bazı yorumcular: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ondan daha üstün, daha efdalleri varken bunlarınkini değil de, Huzeyme'nin şehadetini iki şahidlik kabul etmesi, bir muhassıs sebepten dolayıdır. O sebep de, orada Resulullah'ın lehine şehadet hususunda onun hemen ortaya atılmasıdır" demiştir. *Hülefa-yı Raşidîn,* Huzeyme'yi o vasıf üzere kabul etmişlerdir. Huzeyme, aslında haklıdır. Bazı rivayetlerde ifade ettiği gibi, Resulullah'ı gaybî ve son derece mühim meselelerde ne demiş ise aynen kabul eden bir kimsenin, böyle basit bir meselede yalan söyleyeceğine ihtimal veremez. Aksini düşünmek kişiyi tezada atar. Resulullah yine de, şehadet müessesesinin gerekliliği açısından, Huzeyme'nin şehadetini takdir buyurmuştur. Resulullah'ın sıdkı ve şahsî bilgisi açısından başka bir şahide ihtiyacı yoktur, ama buna rağmen Huzeyme'nin şehadeti onu te'kid etmiş oldu.

❑ EHL-İ KİTABIN ŞEHADETİ:

4913 ١ـ عن ابن عبّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ كَيْفَ تَسْألُونَ أهْلَ الْكِتَابِ، وَكِتَابُكُمْ الّذى أُنْزِلَ على نَبِيِّكُمْ، أحْدَثُ الْكُتُبِ بِاللهِ تَقْرءُونَهُ مَحضاً لَمْ يُشَبْ، وَقَدْ حَدّثَكُمُ اللهُ أنّ أهلَ الْكِتَابِ بَدّلُوا كِتابَ اللهِ وَغَيّرُوهُ، وَكَتَبُوا بِأيْدِيهِمُ الْكِتَابَ، وَقَالُوا: هُوَ مِنْ عِنْدِ اللهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَناً قَلِيلاً؟ ألاَ يَنْهَاكُمْ مَا جَاءَكُمْ مِنَ الْعِلْمِ عَنْ مَسْألَتِهِمْ؟ وَلاَ واللهِ مَا رَأيْنَا مِنْهُمْ رَجُلاً قَطُّ يَسْألُكُمْ عَنِ الّذى أُنْزِلَ عَلَيْكُمْ]. أخرجه البخاري.

1. (4913)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) şöyle hitab etmiştir: "Ey Müslümanlar! Peygamberiniz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e indirilen kitap, Allah'ın en yeni kitabı ve içine hiçbir şey karışmamış olduğu halde, onu okuyup durduğunuz halde, nasıl olur da Ehl-i Kitab'a (şer'î) birşey sormaktasınız? Halbuki Allah Teala Hazretleri, Ehl-i Kitab'ın Allah'ın kitabını değiştirip elleriyle yeni bir kitap yazdıklarını, sonra da az bir menfaatı satın almak için: "Bu, Allah katındandır" dediklerini haber vermektedir. Bilesiniz, size gelen ilim, onlara soru sormanızı men etmektedir. Hayır! Vallahi onlardan bir kişinin bile sizen inen kitaptan sizlere bir şey sorduğunu görmüyoruz." [Buhârî, İ'tisam 25, Şehâdât 29, Tevhid 42.]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), bu hitabetinde, Müslümanların

Ehl-i Kitap karşısındaki tavrını belirlemektedir. Sizler onlardan dinî hususta bir şey sormayın, onların kitabının tağyir ve tebdil edildiğini Kur'ân haber vermiştir. Üstelik sizin okumakta olduğunuz kitap ter u tâze, yeni, içerisinde hiçbir karışıklık, tağyir mevzubahis değil vs.

Aslında bu mânada *Resulullah*'ın tavsiyeleri var. Aleyhissalâtu vesselâm da Ehl-i Kitab'a dinî hususlarda başvurmayı yasaklamıştır. Buharî'nin kısmen bab başlığı olarak Sahih'ine aldığı bir Ahmed İbnu Hanbel hadisi şöyle: "Hz. Ömer bir gün, Ehl-i Kitap'tan ele geçirdiği bir kitapla Resulullah'a geldi (ve içerisinden bir yer) okudu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öfkelendi ve: *"Ben size kitabı saf, temiz olarak getirdim. Onlara hiçbir şey sormayın. Ola ki doğru söylerler, siz yalanlarsınız, (hata etmiş olursunuz). Yahut bir batıl getirirler, tasdik etmiş olursunuz. Nefsimi elinde tutan Zat'a yemin olsun, eğer Hz. Musa aleyhisselam şimdi sağ olsaydı onun bana uyması gerekirdi"* dedi.

Bu hadis değişik vecihlerde rivayet edilmiştir. Şarihler bu yasağın, nass gelmeyen hususlarla ilgili olduğunu, çünkü şeriatımızın tek başına yeterli bulunduğunu söylerler. Eğer nass yoksa, kıyas ve istidlal var. Bu yola başvurularak sormaktan müstağni olunmalıdır. Şarihler, şeriatımızın tasdik ettiği, geçmiş ümmetlerle ilgili hususlardan sormanın bu yasağa girmediğini de belirtirler. Ayette geçen: فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ **"Senden önceki kitabı okuyanlara sor!"**(Yunus 94) emri, onlardan iman edenlerle ilgili, yasak da onlardan inanmayanlara sormakla ilgili. Yasağın tevhid ve risalet-i Muhammediye ve benzeri meseleler üzerine sorulacak sorularla ilgili olması da ihtimalden uzak değildir.

2- Hadisin bir başka veçhesi, Ehl-i Kitab'ın şehadetiyle ilgilidir. Alimler, onların şahidliğinin kabul edilmeyeceği hususunda bunu delil kılmışlardır.

Küffârın şehadeti makbul mü, değil mi? Bu hususta üç görüş var:

1) Cumhurun görüşü mutlak olarak reddedilmesine kani.

2) Tabiinden bazıları, Müslümanlar aleyhine olmayan şehadetlerinin mutlak kabulüne hükmetmiştir. Bu Kûfilerin görüşüdür: "Birbirleri hakkındaki şehadetleri kabul edilir" demişlerdir. Bu, iki rivayetten birinde *Ahmed İbnu Hanbel*'in de görüşüdür, ancak bazı ashabı reddetmiştir. *Ahmed,* sefer halini istisna tutmuş, "Seferde Ehl-i Kitabın şehadeti caizdir" demiştir. *Hasan Basri, İbnu Ebî Leyla, Leys, İshak:* "Bir dinde olanın bir başka dinde olana şehadeti makbul olmaz, birbirlerine şehadeti makbuldür. Çünkü bir ayette فَاَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ "Biz

Hıristiyanız diyenlerden de ahid almıştık. Onlar da kendilerine ihtar edilen hakikatlerden nasiplerini unuttular. Bu yüzden aralarına, kıyamete kadar devam edecek bir düşmanlık ve kin saldık.." (Maide 14) buyrulmuştur."

Cumhur, başta ...مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ **"Bir de sizden iki mü'min erkeği şahid tutun. Eğer iki erkek şahid bulunmazsa, o zaman şahidliğine güvendiğiniz kimselerden bir erkek ve iki kadın şahid tutun..."** (Bakara 282) ayeti olmak üzere başka ayet ve hadislere dayanır.

3- Hadiste, Ehl-i Kitab'ın, kitaplarını tağyirle ilgili şu ayeti-i kerimeye işaret edilmektedir: (Mealen): **"Yazıklar olsun o kimselere ki, az bir dünya menfaati uğruna kendi elleriyle ayetler yazıp, sonra da: "Bu, Allah katındandır" derler. O elleriyle yazdıkları yüzünden, onlara yazıklar olsun! O kazandıkları yüzünden onlara yazıklar olsun"** (Bakara 79).

4914 ٢- وعن الشعبي: [أَنَّ رَجُلاً مِنَ الْمُسْلِمِينَ حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ بِدَقُوقَاءَ. وَلَمْ يَجِدْ أَحَداً مِنَ الْمُسْلِمِينَ يُشْهِدُهُ عَلَى وَصِيَّتِهِ. فَأَشْهَدَ رَجُلَيْنِ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ عَلَى وَصِيَّتِهِ. فَقَدِمَا الْكُوفَةَ. فَأَتَيَا أَبَا مُوسَى الأَشْعَرِيَّ فَأَخْبَرَاهُ، وَقَدِمَا بِتَرِكَتِهِ وَوَصِيَّتِهِ. فَقَالَ أَبُو مُوسَى: هذَا أَمْرٌ لَمْ يَكُنْ بَعْدَ الَّذِي كَانَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ: فَأَحْلَفَهُمَا بَعْدَ الْعَصْرِ بِاللهِ، إِنَّهُمَا مَا خَانَا، وَلاَ كَذَبَا، وَلاَ بَدَّلاَ، وَلاَ كَتَمَا، وَلاَ غَيَّرَا، وَإِنَّهَا لَوَصِيَّةُ الرَّجُلِ وَتَرِكَتُهُ. فَأَمْضَى شَهَادَتَهُمَا]. أخرجه أبو داود.

2. (4914)- *Şa'bî* anlatıyor: "Müslümanlardan birine, Dakûka'da ölüm geldi. Vasiyetine şahidlik edecek hiçbir Müslüman bulamadı. Bunun üzerine Ehl-i Kitap'tan iki kişiyi vasiyetine şahid kıldı. Bunlar Kûfe'ye geldiler. Ebu Musa el-Eş'arî'yi bulup durumu haber verdiler. Bunlar ölenin tereke ve vasiyetini beraberlerinde getirmişlerdi. Ebu Musa (radıyallahu anh) onlara:

"Bu hâdise, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinden sonra hiç görülmeyen bir hâdisedir" dedi. İkindi namazından sonra onlara, ihanet etmedikleri, yalan söylemedikleri, vasiyeti tebdil etmedikleri, gizlemedikleri, değiştirmedikleri, söylediklerinin o adamın vasiyeti, getirdiklerinin de terikesi olduğuna dair yemin ettirdi. Sonra şehadetlerini(n gereğini yerine getirip) uygulamaya koydu." [Ebu Davud, Akdiye 19, (3605).]

AÇIKLAMA:

1- *Dakûka, Bağdat* ile *Erbil* arasında bir yer adıdır.

2- *Ebu Davud el-Eş'arî* hazretleri, Resulullah devrinde cereyan eden es-Sehmî vakı'asına işaret etmiştir. Şu halde buna benzer bir hâdisenin es-Sehmî vak'asından sonra cereyan etmediğini ifade etmektedir. Ona benzeyen bu son vak'a, Dakûka'da bir Müslümanın vefat etmesi, onun vasiyetine iki Hıristiyanın şehadet etmesi hadisesidir.

3- *Ebu Musa el-Eş'arî*'nin, yemini ikindi vaktinden sonra yaptırması, yeminin, zaman seçilerek tağliz suretinde yapılmasının caiz olduğuna delil kılınmıştır.

4- *Hattâbî* der ki: "Bu hadiste, ehl-i zimmenin, bilhassa sefer sırasında, Müslümanın vasiyeti hususunda şehadetinin makbul olacağına delil mevcuttur." Benzer görüşün *Şureyh, İbrahim Nehâî, Evzâî* tarafından da benimsendiği rivayet edilmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* der ki: "Ehl-i zimmenin şehadeti sadece böyle bir durumda zarurete binaen makbuldür."

★ *İmam Şafiî:* "Ehl-i zimmenin şehadeti hiçbir surette makbul değildir; ne kâfir, ne de Müslüman" demiştir. Bu, Malik'in de sözüdür.

★ Ahmed İbnu Hanbel şunu da der: "Ehl-i Kitab'ın birbirlerine olan şehadeti de makbul değildir.

★ Ashab-ı rey: "Onların birbirlerine şehadeti caizdir, küfrün hepsi bir millettir" demiştir.

★ *Şa'bî, İbnu Ebî Leyla* ve *İshak İbnu Rahuye* : "Yahudinin Yahudiye şehadeti caizdir. Hıristiyana ve Mecusiye şehadeti caiz değildir. Çünkü onlar farklı farklı dinlerdir. Bir din mensubunun, başka bir din mensubuna şehadeti caiz değildir" demişlerdir. Aynı görüşte olduğu söylenen Zührî ise: "Bu hüküm, onların aralarında birbirlerine karşı besledikleri kinden dolayıdır ki, bu kini Cenab-ı Hak Kur'an'da haber vermektedir" demiştir.

DOKUZUNCU FASIL

HAPİS VE TAKİP

4915 ١- عن بهز بن حكيم عن جده: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ حَبَسَ رَجُلاً فِـي تُهْمَةٍ ثُمَّ خَلَّى سَبِيلَهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (4915)- *Behz İbnu Hakîm an ceddihi* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adamı bir töhmet sebebiyle hapsetti, sonra da serbest bıraktı." [Ebu Davud, Akdiye 29, (3630); Tirmizî, Diyat 21, (1417); Nesâî, Sarık 2, (8, 67).]

4916 ٢- وعنه أيضاً عن أبيه عن جده: [أنَّ أخَاهُ أوْ عَمَّهُ قَامَ الى رَسولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ يَخْطُبُ. فقَالَ: جِيرَانِي، بِمَ أُخِذُوا؟ فأعْرَضَ عَنْهُ مَرَّتَيْنِ. ثُمَّ ذَكَرَ شَيْئاً فَقَالَ ﷺ: خَلُّوا لَهُ عَنْ جِيرَانِهِ]. أخرجه أبو داود.

2. (4916)- Yine *Behz İbnu Hakîm* aynı tarikten naklediyor: "Kardeşi veya amcası, hutbe vermekte olan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a doğrulup: "Komşularım (ve kavmim, ashabın tarafından) niçin tutulup hapsedildiler?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm (cevap vermeyip) yüzünü çevirdi. [Adam aynı sözü tekrar edince] ikinci sefer yüzünü çevirdi. Sonra adam (saygıyı taşan) bir şey söyledi. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bunun komşularını salıverin!"* buyurdu." [Ebu Davud, Akdiye 29, (3631).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin Abdurrezzak'ta gelen veçhi daha açık: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ravinin kavminden bazı kimseleri bir töhmet sebebiyle alıp hapseder. Kavminden bir adam, hutbe vermekte olan Aleyhis-

---

44- Adam şöyle demiştir: *"Halk diyor ki: Siz şerri yasaklıyorsunuz, fakat kendiniz yapıyorsunuz."*

salâtu vesselâm'a gelip: "Ey Muhammed! Komşularımı niye hapsediyorsun?" diye sorar. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* belki de onun sinirli bir halde olduğunu anlamış olmasından olacak, cevap vermez. Adam ısrar edip, ithamkâr bir üslub kullanmaya başlar. Ravi, bu durumu görünce, onun sözünün Aleyhissalâtu vesselâm'ın kulağına ulaşmaması için, ikisinin arasına girip bir şeyler söylemeye çalışır. Der ki: "Duyar da, kavmim aleyhine beddua ediverir de kavmim bir daha felah bulmaz korkusuyla, aralarında kelam sokmaya çalıştım. Ancak çok geçmeden Resulullah onun söylediğini anladı ve: *"Demek öyle mi diyorlar, eğer ben öyle yapmazsam bunun vebali banadır onlara değil"*(45) der ve ilave eder: *"Bunun komşularını serbest bırakın!"*

Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "hapis cezası verdiğini" de ifade etmektedir.

45- Adam şöyle demiştir: "Halk diyor ki: *"Siz şerri yasaklıyorsunuz, fakat kendiniz yapıyorsunuz."*

ONUNCU FASIL

RESÛLULLAH'IN HÜKME BAĞLADIĞI DÂVÂLAR

4917 ١ – عن ابن الزبير رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [خَاصَمَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ الزُّبَيْرَ رَضِيَ اللهُ عَنْه الى رَسُولِ اللهِ ﷺ في شَرَجِ الحَـرَّةِ الّتِي يَسْقُونَ بِهَا النَّخْلَ. فَـقَالَ ﷺ لِلزُّبَيْرِ: اسْقِ يَا زُبَيْرُ. ثُمَّ أَرْسِلِ الْمَاءَ الـى جَارِكَ. فَغَضِبَ الأَنْصَارِيُّ، وَقَالَ: أَنْ كَانَ ابْنَ عَمَّتِكَ؟ فَتَلَوَّنَ وَجْهُهُ ﷺ ثُمَّ قَالَ: يَا زُبَيْرُ اسْقِ ثُمَّ احْبِسِ الْمَاءَ حَتَّى يَرْجِعَ الـى الْجَدْرِ: فَقَالَ الزُّبَيْرُ: واللهِ إنّي لأَحْسِبُ هذه الآيَةَ نَزَلَتْ في ذلكَ: ﴿ فَلاَ وَرَبِّكَ لاَ يُؤْمِنُونَ حَتّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ﴾ الآيَةَ]. أخرجه الخمسة.

« الحَرَّةُ » الأرض ذات الحجارة السود.

و« الشِّرَاجُ » جمع شرجة، وهو مسيل الماء من الجبال الى السهل.

و« الجِدارُ والجَدْرُ» الحائط. وقيل الجدر أصل الجدار ويروي بالدال المهملة وبالمعجمة، وهو مبلغ تمام الشرب.

1. (4917)- *İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ensar'dan bir erkek, hurma ağaçlarını suladıkları Harre'nin su arkı yüzünden Zübeyr (radıyallahu anh)'le ihtilafa düşüp Resulullah'ın huzurunda murafaa oldular. Resulullah (ihtilaflarını dinledikten sonra) Zübeyr'e:

"Ey Zübeyr (önce) sen sula, suyu sonra da komşuna sal!" buyurdular. Ensarî bu hükme kızdı ve: "Böyle hükmetmen, o senin halaoğlun olmasındandır!" dedi. Resulullah bu söze çok kızdı, yüzü renk renk oldu ve: *"Ey Zübeyr! Önce sen sula, sonra duvara ulaşıncaya kadar da suyu tut!"* dedi. Zübeyr dedi ki: "Vallahi öyle zannediyorum ki şu ayet bu

hâdise ile ilgili olarak indi. (Mealen): **"Hayır öyle değil! Rabbine and olsun ki, onlar aralarında kimi oraya kimi buraya çektikleri (kavga ettikleri) şeylerde seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden yürekleri hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar"** (Nisa 65). [Buhârî, Şirb 6, 7, 8, Sulh 12, Tefsir, Nisa 12; Müslim, Fezail 129, (2357); Ebu Davud, Akdiye 31, (3637); Tirmizî, Ahkâm 26, (1363); Nesâî, Kudat 26, (8, 245).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste ismi zikredilmeyen ensarînin kim olduğu biraz ihtilaflıdır: *Sa'lebe İbnu Hatib, Sabit İbnu Kays İbni Şemmas...* Önceki olması daha kuvvetli ihtimal. İtirazcılığı sebebiyle, münafık olabileceğini söyleyen olmuştur. Ancak bu davranışın kasıtsız olarak vukua geldiği, nifakın mevzubahis olmadığı ifade edilmiştir. Nitekim *Hâtib İbnu Ebî Beltea, Mistah* ve Hamnâ'dan da nifaka nisbet edilmeyen nahoş sözler sadır olmuştur.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* önceki hükmünde, Zübeyr'e hakkını tam kullanmaya değil, sulhü temin için biraz fedakarlığa dayanan bir kullanmaya hükmetmiştir. Ancak adamın cehalet ve anlayışsızlığı sebebiyle, ikinci emrinde sulama hakkını tam kullanmayı emrediyor. Duvarın dibine ulaşıncaya kadar suyun oyalanması.

Hadiste geçen جَدْر kelimesi cidar demektir. Bununla duvarın dibi veya ağacın kökü anlaşılmıştır. Ağacın kökü'nün kastedildiğini söyleyenler, bazı rivayetlerde kelimenin جـذر imlasıyla gelmesini gösterirler. Cezr, kök demektir. Ancak cedr kelimesi ile hurma ağaçlarından birini diğerinden ayıran ve suyu engellemek üzere vaz'edilen sedlerin kastedildiği de söylenmiştir. Bu durumda *Resulullah Zübeyr*'e her çukura sedlerin seviyesine çıkıncaya kadar su salmayı emretmiş olmalıdır. Vak'aya uygun gelen bir diğer açıklamaya göre, bu kelime ile hurma ağaçlarından herbirinin dibine açılan sulama çukurları kastedilmiş, binaenaleyh *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu çukurlar tamamiyle doluncaya kadar suyu tutmasını emretmiştir. Başka te'viller de var. Hepsi netice itibariyle aynı mânaya ulaşır ve suyun baş tarafında olana, yeterince ihtiyacını görecek kadar kullanma ruhsatının tanındığını gösterir.

3- Ayetin iniş sebebi ihtilaflıdır. Bu rivayette Hz. Zübeyr, kendisiyle ilgili olarak indiğini cezmetmeksizin ifade etmektedir. Ancak ayetin, Zübeyr'in mezkur hadisesiyle ilgili olarak indiği hususunda cezmeden ri-

vayetler de var. Ancak Mücahid ve Şa'bi'ye göre bu ayet az yukarıdaki ayetin inmesine sebep olan kimse hakkında inmiştir. O ayette şöyle buyrulur (Mealen): **"Sana indirilen kitaba ve senden önce indirilen kitaplara iman ettiklerini iddia eden o kimseleri görmedin mi ki onlar, tagutu reddetmekle emrolundukları halde, tagutun hükmüne müracaat etmek isterler. Şeytan da onları, haktan pek uzak bir sapıklıkla saptırmak ister"** (Nisa 60).

Bu ayetin nüzul sebebi, bir münafıkla bir Yahudi arasında cereyan eden bir ihtilaftır. Şöyle ki: Bu iki kimse arasında bir ihtilaf çıkınca, Yahudi, münafığı Resulullah'ın huzurunda mürafaa olmaya çağırır. Sebebi Aleyhissalâtu vesselâm'ın rüşvet almayacağına, âdilane hükmedeceğine olan inancıdır. Münafık da -rüşvet kabul edeceklerini bildiği için- Yahudiyi kendi hâkimleri önünde mürafaa olmaya davet eder. Bazı rivayetler o sırada Yahudi hakimin *Ka'b İbnu'l-Eşref* -veya henüz Müslüman olmayan *Ebu Berze el-Eslemî*- olduğunu belirtir. Münafık: "Ka'b İbnu'l-Eşref'e gidelim" derse de, Yahudi ağır basar ve Aleyhissalâtu vesselâm'a gelirler. Efendimiz Yahudiyi haklı çıkarır. Öbürü kabul etmez ve: "Bir de Ömer'e gidelim" der. Hz. Ömer'e gelip durumu anlatırlar. Hz. Ömer "Bekleyin hükmümü vereyim" diyerek içeri gidip kılıncını getirir ve "Resulullah'ın hükmüne razı olmayana benim hükmüm budur" diyerek herifin kellesini uçuruverir. İşte bu hâdise bir taraftan *Ömer İbnu'l-Hattab*'ın "Ömeru'l-Faruk" diye tesmiyesine vesile olurken, diğer taraftan da sadedinde olduğumuz ayetin nüzulune sebep olur.

Şarihlerin bazıları, bu iki vak'anın aynı zamanda vukua gelmiş olabileceğini söyleyerek arada ihtilaf olmadığını belirtirler.

Zübeyr'le ihtilafa giren ensarînin Kays isminde biri olduğu da, gelen rivayetler arasında.

4918 ٢– وعن ثعلبة بن أبي مالك رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَضَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فِي سَيْلِ مَهْزُورٍ وَمُذَيْنِبِ الّذِى يَقْتَسُونَ مَاءَهُ، فَقَضَىٰ ﷺ أَنّ المَاءَ الى الْكَعْبَيْنِ لاَ يَحْبِس الأَعْلَى عَنِ الأَسْفَلِ]. أخرجه مالك وأبو داود، ولم يذكر أبو داود مذينيب.

« مَهْزُور » بتقديم الزاى على الواو: وادى بنى قريظة والحجاز، وبتقديم الراء على الزاى: موضع سوق المدينة.

و« مُذَيْنِب » اسم موضع بالمدينة.

2. (4918)- *Sa'lebe İbnu Ebî Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Kureyş'ten bir adamın Benî Kureyza'da bir payı vardı. Suyunu paylaştıkları Mehzur ve Müzeynib vadisinin suyu hususunda ihtilafa düşerek Aleyhissalâtu vesselâm'a müracaat ettiler. Resulullah aralarında: *"Su hakkı topuklara kadardır. Üstteki alttakine bundan fazlasına mani olmaz"* diye hükmetti." [Muvatta, Akdiye 28, (2, 744); Ebu Davud, Akdiye 31, (3638); İbnu Mace, Ruhun 20, (2481).]

AÇIKLAMA:

1- *Mehzur,* Hicaz'da bulunan, Benî Kureyza vadisidir. Ancak: "Bu Medine vadilerinden biridir", "Medine çarşısının yeridir" gibi başka görüşler de ileri sürülmüştür. *İbnu'l-Esir ve el-Münzirî* imlayı biraz farklı tutarak: "Mehruz, Medine çarşısının yeridir" demişlerdir. Müzeynib de Medine'de bir vadidir. Bunlardan yağmur zamanlarında sel akmakta ve halk bu sular hususunda tenafüse (rekabete) düşmektedir.

2- Hadisteki "üstteki" tabirinden maksad, suyun kaynağı cihetinde olandır.

Şu halde mâna şöyle olur: "Suyun kaynağına yakın olan kimse, topuğuna kadar olan miktardan fazlasını tutamaz, aşağı tarafta olana salar."

3- Hadisin hükmünde bazı ihtilaflar olmuştur. Şöyle ki: "İbnu Vehb, Mutarrıf, İbnu'l-Mâceşûn gibi bir kısım Malikî alim hadisi şöyle anlamıştır: "Üstteki bağın sahibi, bütün suyu bahçesine çevirir. Bahçede biriken suyun seviyesi, içindeki insanın topuklarına ulaşacak seviyeye çıkınca suyu artık bırakır, sonraki komşusu kullanır."

İbnu Vehb'ten bir başka rivayete göre: "Önceki bağın sahibi, bahçesi suya kanıncaya kadar suyu kullanır -ki bu miktar topuğa kadar yükselecek olan sudur- sonra komşusuna salar."

İbnu Malik: "Önceki bağın sahibi, sudan cedvelinin istiab ettiği miktarda alıp bahçesini kanıncaya kadar sular, sulama işi bitince hepsini komşuya salar" diye hükmetmiştir.

Şöyle diyen de olmuştur: "Sel suyu ile ekini sulayan kimse, su ayakkabı bağına kadar yükseldi mi sulamayı durdurur. Ama hurma vesair ağaç gibi kökü olan bir şey sulandı mı, bu durumda topuklara kadar su yükselmelidir." Ekin olsun, başka bir şey olsun, sulama işinin, su topuğa yükselince durdurulması gerekir. Çünkü bunun sulamada en ideal seviye olduğu da umumiyetle benimsenen görüştür.

Arazinin meyilli olması halinde, sulayanın itminan bulmasına kadar suyu kullanma hakkının olacağı anlaşılmaktadır.

4919 ٣– وعن حرام بن سعد بن محيصة: [أَنَّ نَاقَةً لِلْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ دَخَلَتْ حَائِطاً لِرَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ فَأَفْسَدَتْ فِيهِ، فَقَضَىٰ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَنَّ عَلَى أَهْلِ الأَمْوَالِ حِفْظَهَا بِالنَّهَارِ، وَعَلَى أَهْلِ الْمَوَاشِي حِفْظَهَا بِاللَّيْلِ] أخرجه مالك وأبو داود.

3. (4919)- *Haram İbnu Sa'd İbnu Muhaysa* anlatıyor: "Bera İbnu Âzib (radıyallahu anh)'e ait bir at, Ensar'dan bir zatın bahçesine girdi ve zarar meydana getirdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bunun üzerine: *"Mal sahibinin, malını gündüzleyin; hayvan (mevaşi) sahibinin de hayvanını geceleyin muhafaza etmesine hükmetti."* [Muvatta, Akdiye 37, (2, 747, 748); Ebu Davud, Büyû 92, (3569, 3570); İbnu Mace, Ahkâm 13, (2332).]

AÇIKLAMA:

Bağavî'nin Şerhu's-Sünne'de açıkladığına göre, bu hadisi esas alan ulemâ, bir hayvan, gündüzleyin bir başkasının emvaline zarar verirse, hayvan sahibinin tazmin etmeyeceğine, zîra emvalini gündüzleyin koruma işi o emval sahibine ait olduğuna hükmetmiştir. Ama hayvan geceleyin zarar vermişse, sahibi onu tazmin eder. Çünkü, örfen mal sahibi gündüzleyin malını korur, hayvan sahipleri de hayvanlarını geceleyin muhafaza ederler. Öyleyse kim bu adete muhalif davranırsa, muhafaza kaidesinden dışarı çıkmış olur. Yine de bu hüküm hayvan sahibinin hayvanla beraber olmama haline bağlıdır. Eğer beraber olursa hayvanın verdiği telefi tazmin eder. Bu esnada hayvana binmiş olması veya yedmiş olması ve hatta oturmuş, ayakta durmuş olması farketmez. Keza hayvanın, zararı ağzıyla veya ön veya arka ayağıyla vermesi de farketmez.

İmam Malik ve *Şafii* böyle hükmetmişlerdir. Ancak *Ebu Hanife* merhumun ashabı: "Hayvanın sahibi, beraber değil idiyse, ona tazmin gerekmez; gece de olsa, gündüz de" diye hükmetmişlerdir.

4920 ٤– وعن رافع بن خديج رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ زَرَعَ فِي أَرْضِ قَوْمٍ بِغَيْرِ إِذْنِهِمْ فَلَيْسَ لَهُ مِنَ الزَّرْعِ شَيْءٌ وَلَهُ نَفَقَتُهُ]. أخرجه الترمذي.

4. (4920)- *Râfi İbnu Hadic* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim başkasının tarlasına onların izni olmadan ekim yaparsa,

ektiğinde hiçbir hakka sahip olamaz, ona sadece nafakası verilir."[Tirmizî, Ahkâm 29, (1366); Ebu Davud, Büyû 33, (3403); İbnu Mace, Rühûn 13, (2466).]

AÇIKLAMA:

Sahibinin izni olmadan bir tarlanın ekilmesi bir nevi gasbdır. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, gasben ekilen bir tarlanın hükmünü belirtmektedir. Ekin, tarla sahibine aittir. Tarla sahibi masrafını ekene verir.

Tirmizî, bu hadisle Ahmed ibnu Hanbel ve İshak'ın amel ettiğini belirtir.

İbnu Raslan, Şerhu's-Sünen'de der ki: "Bununla, -Tirmizî'nin de belirttiği üzere- Ahmed, "Bir başkasının tarlasına bir tohum ekse, sonra tarla sahibi tarlasını talep etse bu talep iki suretten biriyle olur:

★ Tarla sahibi bunu ya ekinin hasadından sonra yapar.

★ Yahud da, ekin daha hasad edilmeden tarlada iken yapar.

Şayet, hak sahibi tarlasını ekinin hasadından sonra geri alacak olsa, ekin gasıbın olur. Bu hususta hilaf bilmiyoruz. Ekin gasıbın olur dedik, zîra onun malı nema bulmuştur. Ancak, tarlanın teslim anına kadar ki (kira) ücretini, arzın eksilme tazminatını ödemesi ve tarlada husule gelen çukurları düzlemesi gerekir.

Ama, tarla sahibi, tarlayı gasıbtan ekin daha tarladan iken geri alacak olsa, tarla sahibi, gasıbı ekini sökmeye zorlayamaz, böyle bir hakkı yoktur. *İmam Malik,* tarla sahibini, gasıba ücretini vererek ekine sahip olmakla, (önceki şartlarla) ekini gasıba bırakma arasında muhayyer bıraktı. *Ebu Ubeyd*'in hükmü de böyle. *İmam Şafiî* ve fukahanın ekserisi şöyle demiştir: "Tarla sahibi, gasıbı ekini sökmeye mecbur etme hakkına sahiptir. Onlar da bu hükme giderken *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: لَيْسَ لِعِرْقٍ ظَالِمٍ حَقٌّ *"Zulmen dikene hak yoktur"* hadisine dayanırlar. Bunlara göre, ekin her halukârda tohum sahibinin olur. Tohum sahibi tarlanın kirasını öder.

Birinci görüş sahiplerinin dayandığı delillerden biri Ahmed İbnu Hanbel ve Ebu Davud'un şu rivayetidir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Züheyr'in tarlasında bir ekin görmüştü. Hoşuna gitti ve: *"Züheyr'in ekini ne iyi!"* dedi. "Ekin Züheyr'in değil" dediler. *"Ama tarla Züheyr'in değil mi?"* buyurdular. "Evet, tarla onun ama ekin falanın" dediler. *"Ekininizi alın, ona nafakasını verin"* emrettiler." Bu hadis, ekinin tarlaya tabi olduğuna delalet eder.

Fıkıh kitaplarında, bu mesele üzerinde bazı münakaşalar mevcuttur.

4921 ٥– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [اخْتَصَمَ رَجُلاَنِ الى رَسولِ اللهِ ﷺ في حَرِيمِ نَخْلَةٍ، فَأمَرَ بِهَا فَــذُرِعَتْ، فَوُجِدَتْ سَبْعَةَ أذْرُعٍ، أوْ خَمْسَةَ أذْرُعٍ، فَقَضَىٰ بِذَلِكَ]. أخرجه أبو داود.

5. (4921)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İki kişi, bir hurma ağacının harimi hususunda ihtilaf ederek Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a başvurdular. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ağacın ölçülmesini emir buyurdular. Yedi veya beş zira' olduğu tesbit edildi. Aleyhissalâtu vesselâm (harimin) o kadar olmasına hükmetti." [Ebu Davud, Akdiye 31, (3640).]

AÇIKLAMA:

Harim, lügatçilere göre, himayesi gereken her yere verilen isimdir. Kuyunun harimi deyince, etrafında kuyu için korunması gereken yerdir. Burası kuyunun hukukundan sayılır, işgal edilemez. Evin de harimi vardır. Bununla eve izafe edilen kısım kastedilir.

Sadedinde olduğumuz hadiste, hurma ağacının harimi mevzubahis edilmektedir. *Resulullah* ağaca tabi kısmı, onun boyu ile mütenasib olarak hesaplamıştır: Kaç arşın boyda ise o kadar miktar etrafı harim addedilecek ve boş bırakılacaktır.

Alimler buradan hareketle her ağacın harimini hesaplarında boyunu esas almışlardır. Kaç zira' yüksekliğe sahipse o miktar harimi olacaktır.

KATL BÖLÜMÜ

(Bu bölüm dört fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

KATİLDEN NEHY

İKİNCİ FASIL

KATLİN MÜBAH OLDUĞU YERLER

ÜÇÜNCÜ FASIL

KENDİNİ ÖLDÜRENİN HÜKMÜ

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÖLDÜRÜLMESİ CAİZ OLAN VE OLMAYAN HAYVANLAR

★ KÖPEĞİN ÖLDÜRÜLMESİ

★ KARINCA VS'NİN ÖLDÜRÜLMESİ

BİRİNCİ FASIL

KATİLDEN NEHY

4922 ١ – عن سعيد بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَزَالُ الْمُؤْمِنُ في فُسْحَةٍ مِنْ دِينِهِ مَالَمْ يُصِبْ دَماً حَرَاماً. قَالَ وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: إنَّ مِنْ وَرْطَاتِ الأُمُورِ الّتِي لاَ مَخْرَجَ لِمَنْ أوْقَعَ نَفْسَهُ فِيهَا سَفْكَ الدَّمِ الْحَرَامِ بِغَيْرِ حِلِّهِ]. أخرجه البخاري.

« الوَرْطَاتُ » جمع ورطة: وهى الهلاك.

1. (4922)- *Said İbnu'l-As* (radıyallahu anh) hazretleri İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den naklen anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mü'min, haram kana bulaşmadıkça dininde genişlik içindedir."*

Said İbnu'l-As der ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) (Resulullah' ın sözünden sonra şunu) söylediler: "Kişi, nefsini bulaştırdığı taktirde, kurtuluşu olmayan çok ciddi amellerden biri, haksız yere haram kan dökmesidir." [Buhârî, Diyât 1.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, haksız yere kan dökme cinayetinin büyüklüğünü ihbar etmektedir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, haram kan akıtmadıkça mü'minin genişliğe mazhar olduğunu belirtiyor. Bu genişlikten maksad, tevbe ettiği taktirde affedilme şansıdır. Haksız yere kan dökmeyen bir mü'min, başkaca günahlarından tevbe ettiği taktirde affedildiğini ümid edebilir. Ancak, haksız yere kan döken, cana kıyan kimse bu genişliği kaybetmektedir.

Buhârî'de bu hadisin evvelinde şöyle bir rivayet kaydedilmiştir:

"İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah nazarında en büyük günah hangisidir?" diyerek sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Allah seni yaratmış olduğu halde ona bir ortak koşmandır!" buyurdular. Adam tekrar: "Sonra hangi günah gelir?" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Sonra beraberinde seninle yemek yemesinden korktuğun için çocuğunu öldürmendir" buyurdular. Adam tekrar: "Bundan sonra hangisi gelir?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sonra komşunun zevcesiyle zina yapman" buyurdular. Aziz ve celil olan Allah Teala Hazretleri, bu hükmü te'yiden şu ayeti inzal buyurdular:

"Onlar Allah'ın yanısıra başkalarını da ilah edinip onlara kulluk etmezler. Allah'ın haram ettiği bir cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Kim bu günahları işlerse cezasını görür. O kimse kıyamet günü kat kat azaba uğrar. Hor ve hakir olarak o azabın içinde ebediyyen kalır" (Furkan 68-69).

2- Hadiste geçen *varatat*, "varta"nın cem'idir. *Varta:* Helak mânasına gelir. Kurtuluş imkanı olmayan şey için söylenir. Asıl itibariyle hiçbir çıkış yolu olmayan derin yer mânasına gelir. Nitekim, hadisin devamında "çıkışı olmayan" diye açıklama da getirilmiştir.

Haksız yere adam öldüren kimsenin, bu günahtan yapacağı tevbenin makbul olmayacağına dair yaygın bir kanaat mevcuttur. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), böyle bir katile *"Sen bir bardak soğuk su iç, artık cennete gidemezsin"* demiştir.

Tirmizî, *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den: زَوَالُ الـــدُّنْيَا كُلِّهَا أَهْوَنُ عَلَـى اللّٰهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ *"Dünyanın tamamının zeval bulması, Allah nazarında bir Müslümanın haksız yere öldürülmesinden daha hafiftir"* hadisini kaydeder. Bu mânayı te'yid eden hadisler çoktur. Bir kısmını müteakiben göreceğiz. Bir ayet-i kerimede de şöyle buyrulmuştur: **"...Kim, bir cana kıymamış veya yeryüzünde fesat çıkarmamış birisini öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de birisinin hayatını kurtarırsa, bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur..."** (Maide 32).

İnsan ve bahusus mü'min kanının Allah indinde ne kadar kıymetli ve bunlara karşı işlenen cinayetin ne kadar büyük bir helak (varta) olduğunu anlamaya Rabbülalemin'in bu kelamları kafi ise de, *İbnu'l-Arabi*'nin şu sözünü de kaydediyoruz: "Haksız yere hayvan öldürmenin

yasağı ve bununla ilgili tehdid sabittir. Öyleyse bir insanın öldürülmesi nasıl olur? Hele bu Müslümansa? Müttaki ve salih ise?"

İslâm alimleri, "kâtil için tevbe var mıdır?" meselesinde münakaşa ederler. *İbnu Abbas* örneğinde olduğu üzere, tevbe olmayacağına hükmedenler olmuştur. Ancak, *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* ulemâsı, çoğunluk itibariyle, "Kâtilin durumu Allah'a kalmıştır, dilerse affeder" diye hükmetmiştir. Onlar bu hükme giderken, Ashabın, Furkan suresinde -yukarıda kaydettiğimiz ayet üzerine- *"Kâtile cehennem vacib olmuştur (tevbesi yoktur)"* diye hükmettikleri bir sırada, **"Allah kendisine şirk koşmayı mağfiret etmez. Bunun dışındaki günahları dilediğinden mağfiret eder..."** (Nisa 48) mealindeki ayetin inzal buyrulmasını te'yid eden rivayeti esas almıştır. Bu hükmü te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Bunlardan biri daha önce geçtiği üzere, doksan dokuz kişiyi öldürdükten sonra günahından tevbe imkanı arayan İsrailî zatın affıyla ilgili kıssadır.

4923 ٢– وعن معاوية بن أبي سفيان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ ذَنْبٍ عَسىٰ اللهُ أَنْ يَغْفِرَهُ إِلاَّ الرَّجلَ يَقْتُلُ الْمُؤْمِنَ مُتَعَمِّداً، أَوِ الرَّجُلَ يَمُوتُ كَافِراً]. أخرجه النسائي.

2. (4923)- *Muaviye İbnu Ebi Süfyan* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Her günahı Allah'ın mağfiret buyurması muhtemeldir. Ancak bilerek mü'mini öldüren veya kâfir olarak ölen kimse hariç..." [Nesâî, Tahrim 1, (7, 81).

4924 ٣– وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: قَتْلُ الْمُؤْمِنِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللهِ مِنْ زَوَالِ الدُّنْيَا]. أخرجه النسائي.

3. (4924)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mü'minin öldürülmesi, Allah katında dünyanın zevalinden daha büyük (bir hâdise)dir." [Nesâî, Tahrim 2, (7, 83).]

4925 ٤– وعن أبي الحكم البجلي قال: [سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ وَأَبَا سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَذْكُرَانِ عَنْ رَسُولِ اللهِ أَنَّهُ قَالَ: لَوْ أَنَّ أَهْلَ السَّمَاءِ وَأَهْلَ الأَرْضِ اشْتَرَكُوا فِي دَمِ مُؤْمِنٍ لأَكَبَّهُمُ اللهُ تَعالَى فِي النَّارِ]. أخرجه الترمذي.

4. (4925)- *Ebu'l-Hakem el-Becelî* anlatıyor: "Ebu Hüreyre ve Ebu Said (radıyallahu anhümâ)'i dinledim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini müzâkere ediyorlardı:

"Eğer sema ve arz ehli bir mü'minin kanına (haksız yere dökmede) iştirak etselerdi, Allah her ikisini birden cehenneme atardı." [Tirmizî, Diyat 8, (1398).]

AÇIKLAMA:

Hadis-i şerif, sema ehli yani melekler dahi haksız yere kan dökümüne tevessül etmiş olsalar, onların da cezalandırılacaklarını ifade etmektedir. Onlar, asi olmayacaklarına göre, maksad, insan kanının hurmetine, ehemmiyetine dikkat çekmektir.

4926 ٥ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: الإِيمَانُ قَيْدُ الفَتْكِ، لاَ يَفْتِكُ مُؤْمِنٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (4926)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İman, ihanetle öldürmeye bağdır, mü'min ihanet suretiyle öldürülmez." [Ebu Davud, Cihad 169, (2769).]

AÇIKLAMA:

Fetk: en-Nihaye'nin açıklamasına göre: "Kişinin [emandan sonra] gafil halde olan arkadaşına ansızın gelip onu öldürmesidir." Bu sebeple ihanet suretiyle öldürme diye çevirdik. İşte iman, mü'mini böyle bir davranıştan alıkoyduğu için *"bağ"* olarak ifade edilmiştir. Çünkü bağ, engelleyicidir, mani olucudur. İman da gadre manidir. *Ka'bu'l-Eşref* ve *Ebu'l-Hukayk* gibi bazı kâfirlerin bu suretle öldürülmesi, "Onların öldürülmeleri bu yasaktan önceye aittir veya onların öldürülmesi için hususi müsaade vahyedilmiştir. Çünkü onlar İslam'a karşı gadr ve ihanet içinde idiler" diye açıklanmıştır.

4927 ٦ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَيْسَ مِنْ نَفْسٍ تُقْتَلُ ظُلْماً إلاَّ كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ الأَوَّلِ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا، لأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ سَنَّ القَتْلَ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود. «الكفل» الحظ والنصيب.

6. (4927)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yeryüzünde haksız yere öldürülen bir insan yoktur ki kâtilin günahından bir misli Hz. Adem'in ilk oğluna (Kabil'e) gitmemiş olsun. Çünkü o, haksız öldürme yolunu ilk açandır." [Buhârî, Diyât 2, Enbiya 1, İ'tisam 15; Müslim, Kasâme 27, (1677); Tirmizî, İlm 14, (2675); Nesâî, Tahrim 1, (7, 82).]

AÇIKLAMA:

Hadis, haksız yere cana kıymaktan nehiy mevzuunda ziyadesiyle açık ise de, hadiste temas edilen *Hz. Adem*'in iki oğlu meselesi ile ilgili bazı teferruatı bu vesile ile kaydedeceğiz. Sunacağımız kıymetli bilgileri *İbnu Hacer el Askalanî*'nin Fethu'l-Bârî adlı Buhârî Şerhinden alıyoruz. Buna göre:

1- Hz. Adem'in ilk oğlundan murad ulemânın ekseriyetine göre Kabil'dir. Ancak aksini söyleyenler de mevcuttur. Mesela *el-Kadı Cemâlü'd-Din İbnu Vasıl,* Tarih'inde demiştir ki: "Hz. Adem'in öldürülen oğlunun ismi Kabil'dir. Kabil ismi de kurbanın kabul edilmesinden iştikak etmiştir." Ancak onun ismine قابن (Kabin) de denmiştir. Kaf harfinden sonra uzatma elifi olmadan Kabin (قبن) diyen de olmuştur. Taberî, İbnu Abbas'tan tahric ederek şunu kaydeder. "Bu iki oğlanın durumu şudur: "Onlar zamanında kendilerine tasadduk edilecek fakir kimse yoktu. Kişi Allah'a yakınlık maksadıyla kurban sunardı. Sunulan bu kurban Allah tarafından kabul edilince bir ateş iner ve onu yakardı, kabul edilmemişse yakmazdı." Hasan Basri'den de şunu kaydeder: "Habil-Kabil kıssasında geçen iki kardeş, Hz. Adem'in sulbünden değillerdi. Benî İsrail'den iki kardeş idi." Mücâhid'den İbnu Ebi Nüceyh'in rivayetine göre der ki: "Onlar, Hz. Adem'in sulbünden öz evladları idi." İşte meşhur olan görüş budur. Bu görüşü, sadedinde olduğumuz sahih hadis, oğulu, ilk olmakla tavsif etmek suretiyle te'yid eder. Yani Hz. Adem'in doğan ilk oğlu. Denir ki: "Hz. Adem'in cennette, ondan ve ikiz eşinden başka çocuğu doğmadı. Bu cennette doğmuş olmakla kardeşi Habil'e karşı: "Biz cennet çocuklarıyız, siz ise yeryüzü çocuklarısınız" diye iftihar etmeye, böbürlenmeye kalktı." *İbnu İshak* bu hâdiseyi el-Mübtede adlı eserde zikretti.

Yine *Hasan Basrî*'den rivayet edildiğine göre, demiştir ki: "Bana zikredildiğine göre, öldürüldüğü zaman yirmi yaşında idi. Kardeşi Habil ise yirmi beş yaşında idi."

Habil ismi Hibetullah'tan gelir.

Habil öldürülünce, Hz. Adem çok üzüldü. Bundan sonra Şîs doğdu, mânası Atiyetullah (Allah'ın ihsanı) demektir. Hz. Adem'in zürriyeti ondan intişar etti.

es-Sa'lebî der ki: "Kur'an-ı Kerim'i iyi bilen alimlerin zikrine göre, Hz. Havva, Hz. Adem'e yirmi batında kırk çocuk doğurmuştur. Bunların ilki Kabil ve kız kardeşi İklîma idi. Sonuncusu da Abdu'l-Muğîs ve Emetu'l-Muğîs idi. Hz. Adem, çocuk ve torunları kırk bine ulaşıncaya kadar ölmedi. Sonra hepsi helak oldu ve Tufan'dan sonra sadece Nuh'un zürriyeti baki kaldı. Bu da Şîs neslindendi. Allah Teala Hazretleri şöyle buyurmuştur: وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ *"Biz dünyada yalnız onun neslini devam ettirdik"* (Saffat 77).

Gemide *Hz. Nuh*'la birlikte seksen kişi vardı. Bunlara Kur'an-ı Kerim'de وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلاَّ قَلِيلٌ **"Zaten onun yanında pek az iman eden vardı"** (Hud 40) ayetiyle işaret edilmiştir. Bununla beraber, yeryüzünde sadece Nuh'un nesli baki kaldı. Çoğalıp yeryüzünü doldurdular."

2- Kabil'in kardeşini öldürüş tarzı ve öldürdüğü yerle ilgili bazı rivayetler de mevcuttur. Buna göre, taşla başını ezmiştir. Hâdise Sevr dağında, Akabetu Harra'da, "Hind"de, "Basra"da büyük mescidin yerinde cereyan etmiştir.

4928 ٧– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَجِيءُ الرَّجُلُ آخذاً بِيَدِ الرَّجُلِ، فَيَقُولُ: يَا رَبِّ هـذَا قَتَلَنِي. فَيَقُولُ اللهُ: لِمَ قَتَلْتَهُ؟ فَيَقُولُ: لِتَكُونَ الْعِزَّةُ لَكَ. فَيَقُولُ: فَـإِنَّهَا لِي، وَيَجِيءُ الرَّجُلُ آخِذاً بِيَدِ الرَّجُلِ، فَيَقُولُ: يَا رَبِّ إِنَّ هذَا قَتَلَنِي. فَيَقُولُ اللهُ لِمَ قَتَلْتَهُ؟ فَيَقُولُ: لِتَكُونَ الْعِزَّةُ لِفُلاَنٍ. فَيَقُولُ: إِنَّهَا لَيْسَتْ لِفُلاَنٍ. فَيَبُوءُ بِإِثْمِهِ].

أخرجه النسائي.

7. (4928)- Yine *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"(Kıyamet günü) bir adam bir başkasının elinden tutmuş olarak gelir ve:*

"Ey Rabbim! Bu, beni öldürdü!" der. Aziz ve celil olan Allah da:

"Onu niye öldürdün?" diye sorar. Adam:

"İzzet senin için olsun diye öldürdüm!" der. Rab Teâla:

"İzzet benim içindir!" buyurur. Bir başka adam da bir başkasının elinden tutmuş olarak gelir ve:

"Ey Rabbim! Bu, beni öldürdü!" der. Aziz ve Celil olan Allah:

"Onu niye öldürdün?" diye sorar. Adam:

"İzzet falancanın olsun diye öldürdüm!" der. Rab Teala:

"İzzet falancanın değildir!" buyurur. Adam (öbürünün) günahıyla döner." [Nesâî, Tahrim 2, (7, 84).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kıyamet günü, kâtilin Allah huzurunda nasıl muhakeme edileceğini anlatmaktadır. Bu muhakemede îla-yı kelimetullah için öldürülen kurtulacak, fakat gayr-ı meşru bir maksadla öldüren, öldürdüğü kimsenin de günahını yüklenerek hesap yerinden ayrılacaktır. *"Günahı ile döner"* ifadesinde geçen "günahı" ibaresi maktulün günahı mânasını ifade ettiği gibi, kâtil kendi günahı ile birlikte döner mânasına da gelir. Yani kâtil, uhdesine terettüp eden sabit bir günahla huzurdan ayrılır demektir.

4929 ٨– وعن المقداد بن الأسود رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَرَأَيْتَ إِنْ لَقِيتُ رَجُلاً مِنَ الْكُفَّارِ فَاقْتَتَلْنَا فَضَرَبَ إِحْدَى يَدَىَّ بِالسَّيْفِ فَقَطَعَهَا. ثُمَّ لاَذَ مِنِّي بِشَجَرَةٍ. فَقَالَ: أَسْلَمْتُ للهِ، أَأَقْتُلُهُ بَعْدَ أَنْ قَالَهَا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ تَقْتُلْهُ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّهُ قَطَعَ إِحْدَى يَدَيَّ، ثُمَّ قَالَ ذلِكَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ تَقْتُلْهُ، فإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ، وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِي قَالَ] أخرجه الشيخان وأبو داود.

« لاَذَ » أي التجأ واحتمى.

وقوله: « فإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ » أي في إباحة الدم لأن الكافر قبل أن يسلم مباح الدم فإذا أسلم فقتله أحد كان قاتله مباح الدم بحق القصاص.

8. (4929)- *Mikdad İbnu'l-Esved* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre şöyle demiştir:

"Ey Allah'ın Resulü! Ben küffardan bir adama rastlasam ve aramızda mukatele çıksa. O kılıcıyla vurup elimin birini kesip atsa. Sonra adam (sıkışıp) bana karşı bir ağaca sığınsa ve:

"Allah için Müslüman oldum!" dese, bu sözünden sonra ben onu öldü-rebilir miyim?" Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Hayır! Sakın onu öldürme" buyurdu. Ben ısrar ettim:

"Ama ey Allah'ın Resulü! O benim bir elimi kesti ve sonra Müslüman olduğunu söyledi" dedim. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Hayır! Sakın onu öldürme, eğer öldürürsen, o adam, sen onu öldürmezden önceki senin makamındadır ve sen de, onun söylediği kelimeyi söylemezden önceki durumunda olursun!" buyurdular." [Buharî, Diyat 1, Megazî 11; Müslim, İman 155, (95); Ebu Davud, Cihad 104, (2644).]

AÇIKLAMA:

Şarihler, hadisten savaş sırasında Müslüman olduğunu ilan eden kimsenin kanının artık haram olacağı hükmünü çıkarırlar. Böyle bir durumda, Müslüman kimse, karşısındakini öldürdüğü taktirde kâfir olur hükmü çıkarılmamıştır. *Hattâbi* şöyle der: "Hadisin mânası şudur: "(Muharib) kâfirin Müslüman olmazdan önce, dini sebebiyle, kanı mübahtır. Müslüman olunca, tıpkı Müslüman gibi kanı haram olur. Bundan sonra, onu bir Müslüman öldürecek olursa, kısas hakkı suretiyle öldüren Müslümanın kanı mübah olur, tıpkı kâfirin kanının din sebebiyle mübah olması gibi. Kanının helal olmasından murad, onun küfre dahil edilmesi değildir. Hadisten, Müslüman olan kâfiri öldüren, kâfir olduğu için kanı helal olmuştur hükmünü çıkarmak büyük günah işleyen mü'minlerin kâfir olduğunu söyleyen Hariciler gibi hükmetmek olur. Hülasa, hadisin ifadesinde me'hazın ihtilafına rağmen menzilenin birliği gözükmektedir: Birinci menzileye göre: Öldürdüğün kimse, kanının haram oluşu yönüyle senin gibidir; ikinci menzileye göre: Kanın heder olması yönüyle sen de onun gibisin."

Bazı alimler: "Hadiste, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kelamın batını değil, zahiri ile caydırıcı bir gaye gütmüştür, öldürenin kâfir olacağını murad etmemiştir" demişlerdir.

Mühelleb de şöyle der: "Hadisin mânası şudur: "Sen onu bilerek öldürmeye kasdetmekle günahkâr oldun, tıpkı onun seni öldürmeye kasdetmekle günahkâr olması gibi, böylece ikiniz de isyan halinde birleşmiş oluyorsunuz."

Hadisle ilgili başka yorumlar da yapılmıştır:

4930 ٩– وعن حارثة بن مضرب قال: [أَمَرَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِقَتْلِ فُرَاتِ ابْنِ حَيَّانَ، وَكَانَ عَيْناً لأَبِي سُفْيَانَ وَحَلِيفاً لِرَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ فَمَرَّ بِحَلْقَةٍ مِنَ الأَنْصَارِ. فَقَالَ: إِنِّى مُسْلِمٌ. فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ، إِنَّهُ يَقُولُ إِنِّى مُسْلِمٌ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّ مِنْكُمْ رِجَالاً نَكِلُهُمْ الى إِيمَانِهِمْ؛ مِنْهُمْ فُرَاتُ بْنُ حَيَّانَ]. أخرجه أبو داود.

9. (4930)- *Hârise İbnu Mudarrıb* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Furat İbnu Hayyan'ın öldürülmesini emretti. Bu adam Ebu Süfyân'ın casusu ve aynı zamanda Ensar'dan bir zatın halifi (müttefiki) idi. Derken o, Ensar'dan müteşekkil bir halkaya uğradı ve: "Ben Müslümanım!" dedi. Bunun üzerine:

"Ey Allah'ın Resûlü! Furat İbnu Hayyan "Ben Müslümanım" diyor!" denildi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Sizden bir kısım erkekler var. Kendilerini (dilleriyle itiraf ettikleri) imanlarına havale ediyor (söylediklerini tasdik ediyor)uz. İşte onlardan biri de Furat İbnu Hayyan'dır" buyurdular." [Ebu Davud, Cihad 109, (2652).]

AÇIKLAMA:

1- *Furat İbnu Hayyan* (radıyallahu anh) Ashab'tandır. Ebu Süfyan'ın casusu olduğu halde imanı ikrah ettiği için Resulullah öldürtmemiştir.

2- Hadisin *Ahmed İbnu Hanbel*'de gelen veçhi Furat'ın zımmî olduğunu da tasrih eder.

3- Hadisten hareketle alimler, "Zımmî casusun öldürülmesinin" cevazına hükmederler.

İbnu Hacer: "Harbî olan kâfirin öldürülmesinin cevazında ittifak vardır, muâhid ve zımmî casusun öldürülmesi hususunda ihtilaf vardır" der ve açıklar:

★ *Malik* ve *Evzâî:* "Casusluğu sebebiyle akdini bozmuş olur" der ve öldürülmesinin cevazına hükmeder.

★ Şafiiler nezdinde ihtilaf edilmişse de: "Eğer casusluk yapmayacağı ahit yapılırken şart koşulmuşsa, casusluk yapmakla ahdini bilittifak bozar" denmiştir.

İKİNCİ FASIL

KATLİN MÜBAH OLDUĞU YERLER

4931 ١ – عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أنْ لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ وَأنِّي رَسُولُ اللهِ إلاَّ بإحْدى ثَلاثٍ: الثَّيِّبِ الزَّانِي، والنَّفْسِ بِالنَّفْسِ، وَالتَّارِكِ لِدِينِهِ الْمُفَارِقِ لِلْجمَاعَةِ]. أخرجه الخمسة.

1. (4931)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim de Allah'ın Resulü bulunduğuma şehadet eden kimsenin kanı, üç hal dışında helal değildir:

★ *Zina yapan dul.*

★ *Cana can kısas.*

★ *Dinden çıkıp cemaatten ayrılan."* [Buharî, Diyat 6; Müslim, Kasâme 25, (1676); Ebu Davud;, Hudud 1, (4352); Tirmizî, Diyat 10, (1402); Nesâî, Tahrim 5, (7, 90, 91), Kasâme 5, (8, 13).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kelime-i şehadetle Müslüman olduğunu beyan eden bir kimsenin kanının haram olduğunu belirtmekte, buna istisna teşkil eden üç durumu açıklamaktadır. Bu üç durumdan biri kesinleşince mü'min de olsa kanı helal olmaktadır.

1- Dul, yani evlendikten sonra boşanmış olan kimsenin zina yapması. Nesâî'nin rivayetinde bu husus رَجُلٌ زَنَى بَعْدَ اِحْصَانِهِ فَعَلَيْهِ رجم *"Muhsan olan kimsenin zina etmesi, buna recm cezası gerekir"* şeklinde daha açık olarak ifade edilir. *Muhsan,* evliliği tadan kimsedir. Şu halde böyle birisinin zina yapması, recmedilerek öldürülmesini gerektirir. Henüz

bekar olup, evlenmemiş kimsenin (kadın veya erkek) zinası recmi gerektirmez.

2- *Cana can kısastan* maksad, bir kimseyi bile bile haksız yere öldüren kimsenin de kısas edilerek öldürülmesidir. Kasden olmayan veya müdafa-i nefis gibi meşru bir mazeretle cana kıyan kimseye kısas gerekmez.

3- *Dinden çıkan*, irtidat eden demektir. Müslüman olduğu halde Hıristiyan veya Yahudi olan veya bütün dinleri reddedip ilhada düşen kimsenin İslam'a göre hayat hakkı yoktur. Onun hapsedilip, İslam'a dönmesi teklif edilir. İkna yolları araştırılır. Israr ederse öldürülür.

Hadiste geçen cemaatten maksad, Müslümanlar cemaatidir. Cemaatı terketmek, irtidat etmek demektir. Bu, irtidattan ayrı ikinci bir vasıf değildir. Bir başka ifade ile, irtidat eden bir kimse, Müslüman cemiyetini terketip bir başka cemaate iltihak etse de etmese de hüküm değişmez. İslam'dan çıkmakla cemaati de terketmiş olur. İsterse Müslümanlarla beraber yaşamaya, ailesinden hiç ayrılmamaya azmetmiş olsun. Aksi taktirde Resulullah dördüncü bir şık daha söylerdi.

İbnu Dakîku'l-Îd der ki: "Dinden çıkma, erkek Müslümanın kanını mübah kılan bir cürümdür, bu hususta ulema icma etmiştir. Kadın hakkında ihtilaf edilmiştir. Ancak cumhur, sadedinde olduğumuz hadise dayanarak kadınla erkek arasında ayırım yapmamayı esas almıştır. Çünkü derler, zinada aralarında eşitlik mevcuttur, irtidatta da eşitlik olmalıdır."

İbnu Dakîku'l-Îd hadisle ilgili olarak şunu da söyler: "Hadiste geçen "cemaatten ayrılan" tabirinden şu hüküm de çıkmaktadır: "Bundan murad icma ehline muhalefettir." Böylece, "İcmaya muhalefet eden kâfir olur" diyenlerin görüşü, hadisten destek bulur.

Bu görüş, bazı alimlere nisbet edilmiştir ve bu zayıf da değildir. Çünkü icmaya göre meseleler bazan şeriat sahibinden tevatürle habere dayanır -ki namazın farziyyeti böyledir- bazan da tevatüre dayanmaz. Önceki kısmı inkar eden, icmaya muhalefeti için olmasa da tevatüre muhalefeti için tekfir edilir. Ancak ikinci kısım icmaya muhalif olan tekfir edilmez."

İcmayı inkar edenin tekfiri hususunda şu görüş de ileri sürülmüştür: "Dinin bir vacibi olduğu zarureten bilinen şeyin inkarı diye kayıtlamak gerekir; beş vakit namaz gibi."

Bazıları: "Vacib olduğu tevatürle bilinen şeyin inkarı küfrü gerektirir" demiş, misal olarak âlemin hudusu meselesini göstermiştir. İyaz ve başkaları "âlemin kıdemini iddia edenin tekfir edileceğine icma edildiğini" naklederler.

Mevzu üzerine kelamcıların bazı tahlilleri ve ihtilafları mevzubahis ise da, aktarmayı gereksiz görüyoruz.

4932 ٢– وعن مخارق قال: [جَاءَ رَجُلٌ الى رَسولِ الله ﷺ فقَالَ: يَا رَسُولَ الله، الرَّجلُ يأتينى ليأخُذ مَالي؟ قَالَ: ذَكِّرْهُ بالله. فقَالَ: فإنْ لَمْ يذَّكَّرْ؟ قَالَ: فَاستَعِنْ عَلَيْهِ بِمَنْ حَوْلَكَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ. قَالَ: فإنْ لَمْ يَكُنْ حَوْلي أحَدٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ؟ قَالَ: فَاسْتَعِنْ عَلَيْهِ بالسُّلْطَانِ قَالَ: فَإنْ نَأى السُّلْطَانُ عَنِّي؟ قَالَ: قَاتِلْ دُونَ مَالِكَ حَتّى تَكُونَ مِنْ شُهَدَاءِ الآخِرَةِ أوْ تَمْنَعَ مَالَكَ]. أخرجه النسائي.

2. (4932)- *Muhârik* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! Bir adam gelip malımı almaya kalkarsa (ne yapayım)?" dedi.

"Ona Allah'ı hatırlat!" cevabını verdi. Adam tekrar:

"Hatırlamazsa! ne yapayım?)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Etrafındaki Müslümanlardan yardım talep et!" buyurdu. Adam:

"Etrafımda hiç Müslüman yoksa ne yapayım?" dedi.

"Öyleyse sultandan yardım iste!" buyurdu. Adam:

"Sultan benden uzaksa?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bir ahiret şehidi oluncaya veya malını koruyuncaya kadar malın için mücadele et!" buyurdular." [Nesâî, Tahrim 21, (7, 113).]

AÇIKLAMA:

Nesâî'nin bir başka rivayetinde, soru sahibinin: "Allah'ı hatırlamaz (yani Allah'ı hatırlatmamla hırsızlıktan vazgeçip çekip gitmezse?)" şeklindeki sorusunu üç kere tekrar eder. Resulullah her üçünde de: *"Allah'ı hatırlat!"* diye üç kere cevap verir. Hadis: *"Eğer öldürülürsen cennete gidersin, öldürürsen cehenneme gider"* diye noktalanır.

4933 ٣– وعن جندب رَضيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: حَدُّ السَّاحِرِ ضَرْبةٌ بالسَّيْفِ]. أخرجه الترمذي.

3. (4933)- *Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sihirbaza tatbik edilecek hadd cezası kılıçla vurmaktır."* [Tirmizî, Hudud 27, (1460).]

AÇIKLAMA:

1- "Sihirbazın cezası, öldürülmesidir" diyenler bu hadisle hükmetmişlerdir. Ancak hadis hüküm çıkarılacak sıhhatte değildir, zayıftır. Ayrıca bazı rivayetlerde حَدُّ السَّاحِرِ ضَرْبَةٌ بِالسَّيْفِ yani "Sihirbaza uygulanacak hadd cezası kılıçla dövülmesidir" şeklinde gelmiştir. "Kılıç vurma", boynunu vurma mânası taşısa da "kılıçla dövmek" bu mânaya gelmez. Tirmizî, İmam Malik'in bu hadisle amel ettiğini belirtir.

2- *Nevevî* der ki: "Sihir yapmak haramdır ve bi'l-icma büyük günahlardandır. Bazan küfürdür, bazan küfür değilse de büyük bir masiyettir. Sihir amelinde küfrü gerektiren bir söz ve fiil olursa küfürdür, yoksa küfür değildir. Öğrenilmesi de öğretilmesi de haramdır. Sihirbaz bize (Şafiilere) göre öldürülmez, tevbe ederse tevbesi kabul edilir. İmam Malik der ki: "Sihirbaz, sihri sebebiyle kâfir olur, tevbe teklif edilmez, tevbesi kabul edilmez, katline hükmedilir." Mesele zındığın tevbesinin kabul edilip edilmeyeceğine dair yapılan ihtilafa bağlıdır. Çünkü sihirbaz, ona göre kâfirdir. Bize göre kâfir değildir. Münafık ve zındığın tevbesi kabul edilir. *Kadı İyaz* der ki: "Ahmed İbnu Hanbel de Malik'in görüşüyle hükmetti. Bu görüş sahabe ve tabiine mensup bir cemaatten de mervidir. Ashabımız der ki: "Sihirbaz, sihriyle bir kimseyi öldürecek olsa ve o adamın, kendi yaptığı sihir sebebiyle öldüğünü itiraf edecek olsa ve çoğunlukla sihir sebebiyle öldüğü söylenecek olsa, ona kısas uygulanması gerekir. Sihirle ölse fakat sihri bazan öldürse, bazan da öldürmese sihirbaza kısas gerekmez, diyet ve keffaret gerekir. Diyet de kendi malından alınır, akilesinden alınmaz. Çünkü caninin itirafıyla sabit olan ceza sebebiyle akile borçlandırılmaz. Ashabımız der ki: "Sihirle ölüm meselesi, beyyine ile değil, sihirbazın itirafıyla kesinlik kazanır."

4934 ٤ – وعن عبدالرّحمن بن سعد بن زرارة: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ حَفْصَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ قَتَلَتْ جَارِيَةً لَهَا سَحَرَتْهَا وَقَدْ كَانَتْ دَبَّرَتْهَا]. أخرجه مالك.

4. (4934)- *Abdurrahman İbnu Sa'd İbnu Zürare*'nin anlattığına göre, kendisine, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ)'nın müdebber kıldığı bir cariyesi, kendisine sihir yaptığı için, sihri sebebiyle öldürmüştür." [Muvatta Ukul 14, (2, 871).]

AÇIKLAMA:

1- *Müdebber kılmak:* "Ben öldükten sonra hürsün" diyerek, hürriye-

tini ölümüne bağlamaktır. Bu suretle azad edilen, sahibinin ölümüyle hür olur.

2- Rivayetin Muvatta'daki aslında, *Hafsa* (radıyallahu anhâ)'nın sihirbazın öldürülmesini emrettiği ve emri üzerine öldürüldüğü tasrih edilmiştir. Teysir, üslubu biraz farklı kaydetmiş.

İmam Malik, hadisi kaydettikten sonra ilave eder: "Başkasına sihir yapan ve kendisine sihir yapılmayan sihirbazın misali, Allah Teala'nın, kitabında söylediği şu kimseye benzer: **"...Andolsun onlar muhakkak biliyorlardı ki, onu (sihri) satın alan (ona revaç veren) kimsenin ahiretten hiçbir nasibi yoktur. Onlar kendilerini cidden ne kötü şey mukabilinde sattıklarını bilmiş olsalardı"**(Bakara 102). Ben, bunu kendiliğinden yapan kimsenin öldürülmesi gereğine hükmediyorum."

İmam Malik sihir yaptırana değil, yapana ceza verilmesini teklif etmektedir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

KENDİNİ ÖLDÜRENİN HÜKMÜ

4935 ١ـ عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قـال: [قَالَ رَسُـولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَرَدّى مِنْ جَبَلٍ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَهُوَ في نَارِ جَهَنّمَ يَتَرَدّى فِيهَا خَالِداً مُخَلّداً فِيهَا أبَداً، وَمَنْ تَحَسّى سُمّاً فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَسُمُّهُ في يَدِهِ يَتَحَسّاهُ في نَارِ جَهَنّمَ خَالِداً مُخَلّداً فِيـهَا أبَداً، وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِحَدِيدَةٍ، فَحَدِيـدَتُهُ في يَدِهِ يَتَوَجّأُ بِهَا في بَطْنِهِ فِـي نَارِ جَهَنّمَ خَالِداً مُخَلّداً فِيهَا أبَداً]. أخرجه الخمسة.

«يَتَوَجّأُ» أى يضرب نفسه بها.

1. (4935)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim kendisini dağdan atarak intihar ederse o cehennemlik olur. Orada ebedî olarak kendini dağdan atar. Kim zehir içerek intihar ederse, cehennem ateşinin içinde elinde zehir olduğu halde ebedî olarak ondan içer. Kim de kendisine demir saplayarak intihar ederse, cehennemde ebedî olarak o demiri karnına saplar." [Buhârî, Tıbb 56; Müslim, İman 175, (109); Tirmizî, Tıbb 7, (2044, 2045); Nesâî, Cenâiz 68, (4, 66, 67); Ebu Davud, Tıbb 11, (3872).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin zahirine göre, şu veya bu şekilde intihar ederek canına kıyanlar, ebedî olarak cehennemde kalacaktır. Ehl-i Sünnet ulemasından İmam Malik merhumun, hadisin zahirini esas alarak: *"Müntehirin tevbesi kabul olmaz, dolayısıyla, namazı da kılınmaz"* dediği nakledilmiştir.

Günah işleyenlerin ebedî cehennemde olacağına hükmeden Mu'tezile ve diğer fırka mensupları da hadisin zahirini esas alarak müntehirin ebedî olarak cehennemde kalacağına hükmetmiştir.

Ancak *Ehl-i Sünnet*'in meseleye yaklaşımı farklıdır. Onlar müntehirin ebedî cehennemlik olacağı hususunu mutlak kabul etmezler, bazı kayıtlarla tahdid ederler. Nitekim hadisin bazı vecihlerinde خَالِداً مُخَلَّداً ziyadesi mevcut değildir. Ehl-i Sünnet, ayrıca tevhid ehlinin günahları sebebiyle azaba maruz kalmakla birlikte cehennemde ebedî kalmayıp ondan çıkarılacağını mühim bir esas olarak kabul eder. Bu hususu te'yid eden sahih rivayetler var. Ehl-i Sünnet, sadedinde olduğumuz hadisi, istihlâle hamleder. Yani: *"Kim intihar etmenin helal olduğuna itikad ederek canına kıyarsa o ebedî cehennemliktir"* der. Çünkü böyle bir inançla haramı helal addettiği için kâfir olmuştur. Kâfir ise ebedî cehennemliktir.

★ Ehl-i Sünnetten şöyle diyen de olmuştur: "Bu hadis, zecr ve tağliz makamında gelmiştir, zahiri murad değildir."

★ Şöyle de denmiştir: "İntiharın gerçek cezası budur, ancak Allah mü'minlerin ehl-i tevhid olmalarına ikram olarak, tevhidlerinin hatırı için onları cehennemden çıkaracak, ebedî olarak orada bırakmayacaktır."

★ Bazı alimler, *"Allah dilerse" takdiriyle, "Allah dilerse ebedî olarak cehennemde kalıcıdırlar"* şeklinde anlarlar.

★ Bazıları: "Ebediyet"ten murad, devamın hakikatı değil, uzun müddettir" demiştir. Buna göre mâna: *"...Uzun müddet cehennemde"* olur.

2- *"Ceza amel cinsinden olur"* kaidesine binaen müntehir ne suretle canına kıymışsa, o şekilde azaba maruz kalmaktadır. Zehir içerek intihar eden, hep zehir içer şeklinde; kendini dağdan atarak intihar eden, hep dağdan atılarak; kendini (hançer, bıçak gibi kesici olan) demir bir şeyle öldüren de yine o şey vücuduna saplanarak ceza görecektir.

3- Cumhur-u ulemaya göre, müntehirin namazı kılınır. Hanefilerden Ebu Yusuf "Kılınmaz" demiştir. *Ömer İbnu Abdilaziz* ve Evzaî ise "mekruhtur" derler.

4936 ٢– وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [شَهِدْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ خَيْبَرَ. فقَالَ لِرَجُلٍ مِمَّنْ يَدَّعِي الإِسْلاَمَ: هٰـذَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ. فَلَمَّا حَضَرَ الْقِتَالَ قَاتَلَ قِتَالاً شَدِيـداً وَأَصَابَتْهُ جَرَاحٌ؛ فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ الَّذِى قُلْتَ آنِفـاً إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النّارِ قَدْ قَاتَلَ قِتَالاً شَدِيداً وَقَدْ مَاتَ فَقَالَ ﷺ: الى النّارِ. فَكَادَ بَعْضُ الْمُسْلِمِينَ أَنْ يَرْتَابَ فَبَيْنَمَا هُمْ عَـلى ذلِكَ إِذْ قِيلَ لَهُ: إِنَّهُ لَمْ يَمُتْ وَلَكِنْ بِهِ جِرَاحَةٌ شَدِيـدَةٌ. فَلَمّا كَانَ مِنَ اللّيْلِ لَمْ يَصْبِرْ

عَلى الْجِرَاحِ، فَأَخَذَ ذُبَابَ سَيْفِهِ فَتَحَامَلَ عَلَيْهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَأُخْبِرَ بِذلِكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ. فَقَالَ: اللهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنِّي عَبْدُاللهِ وَرَسُولُهُ. ثُمَّ أَمَرَ بِلاَلاً فَنَادَى فِي النَّاسِ إِنَّهُ لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلاَّ نَفْسٌ مُسْلِمَةٌ، وَإِنَّ اللهَ لَيُؤَيِّدُ هذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ]. أخرجه الشيخان.

2. (4936)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Hayber Gazvesi'nde hazır bulunduk. Müslüman olduğunu söyleyen bir adam için de, Efendimiz:

"Bu, ateş ehlindendir!" buyurdular. Savaş başlayınca çok şiddetli şekilde savaştı ve yara aldı. Ashabtan bazısı: "Ey Allah'ın Resulü dedi, az önce ateş ehlinden dediğiniz kimse, çok şiddetli şekilde kahramanca savaştı ve de öldü!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yine:

"Cehenneme (gitmiştir)" buyurdular. Bu cevap üzerine Müslümanlardan bazıları nerdeyse şüpheye düşecekti. Askerler bu halde iken, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "O asker henüz ölmemiş, ancak ağır şekilde yaralanmış!" dediler. Gece olunca, adam yaraya dayanamadı. Kılıncının keskin tarafını alıp üzerine yüklendi ve intihar etti. Durum Aleyhissalâtu vesselâm'a haber verildi. Bunun üzerine:

"Allahu ekber!" buyurdular ve devam ettiler: *"Şehadet ederim ki, ben Allah'ın kulu ve Resulüyüm!"*

Sonra Hz. Bilal (radıyallahu anh)'e halk içinde şöyle ilan etmesini emrettiler:

"Cennete sadece Müslüman nefisler girecek. Şurası muhakak ki, (İslam'ın lehine olan ameller kişinin imanına delil değildir), Allah bu dini, facir bir kimse ile de güçlendirir." [Buhârî, Cihad 182, Megâzî 38, Kader 5; Müslim, İman 173, (111).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis muhtelif tariklerle gelmiştir. Bazılarından hâdisenin Uhud Savaşı sırasında geçtiği, bazılarında ise *Hayber Seferi* sırasında geçtiği ifade edilmiştir. Şarihlerden bazıları aradaki tearuzu, "İki ayrı hâdise mevzubahis olabilir" diye te'lif etmiştir.

Vakidî'nin Megâzî'si, hâdisenin Uhud'da cereyan ettiğini, hâdise kahramanın adının Kuzman olduğunu belirtir. Ona göre, "Kuzman, Uhud'dan geri kalır. Kadınlar bunu (savaş kaçkını diye) alaya alırlar. Bunun üzeri-

ne ilerler ve ön safta yer alır; ilk oku atar, sonra kılıncını çeker ve acaib kahramanlıklar izhar eder. Müslümanlar dağılınca kılıcın kınını kırar ve "Ölüm, kaçmaktan daha iyi!" diye bağırarak ileri atılır. Bu esnada kendisine uğrayan Katade İbnu'n-Nu'man: "Şehidlik sana mübarek olsun!" diye tebrikte bulunur. Kuzman ise:

"Vallahi ben bir din için savaşmadım, kavmimin itibarı için savaştım!" diye mukabele eder ve yaranın ızdırabına dayanamayarak intihar eder."

4937 ٣– وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أُخْبِرَ النَّبِيُّ ﷺ بِرَجُلٍ قَتَلَ نَفْسَهُ. فَقَالَ لاَ أُصَلِّي عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (4937)- *Cabir İbnu Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, intihar eden bir kimse haber verilmişti.

"Ben üzerine namaz kılmıyorum!" buyurdular." [Ebu Davud, Cenaiz 51, (3185).]

AÇIKLAMA:

4935 numaralı hadisin açıklamasında da belirttiğimiz gibi, Ehl-i Sünnet alimlerinden bazıları müntehire cenaze namazı kılınmayacağına hükmetmiştir. Ancak ulemanın ekseriyeti, kılınacağına kaildir. *Resulullah*'ın "kılmam" sözünü, başkalarını intihardan zecretme maksadına hamleder.

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÖLÜRÜLMESİ CAİZ OLAN VE OLMAYAN HAYVANLAR

4938 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: خَمْسٌ مِنَ الدَّوَابِّ كُلُّهُنَّ فَاسِقٌ، يُقْتَلْنَ فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ: الْغُرَابُ، وَالْحِدَأَةُ، وَالْعَقْرَبُ، وَالْفَأْرَةُ، وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ]. أخرجه الستة.

ولمسلم في رواية قالت: أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بقتل خمسِ فَوَاسِقَ في الْحِلِّ وَالْحَرَمِ، وأبدل أبو داود في رواية له عن أبي هريرة، مكان الغراب: الحية.

« وقيلَ هذه » الحيوانات خمس فواسق على سبيل الاستعارة لخبثها.

1. (4938)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Hayvanlardan beş tanesi vardır ki bunların herbiri fasıktır (zararlıdır). Harem bölgesinde olsun, Hill (denen Harem dışı) bölgesinde olsun bunlar öldürülür: Karga, çaylak, akrep, sıçan, kelb-i akur (yırtıcılar)." [Buharî, Bed'u'l-Halk 16, Cezau's-Sayd 7; Müslim, Hacc 66-67, (1198); Muvatta, Hacc 90, (1, 357); Tirmizî, Hacc 21, (837); Nesâî, Hacc 113, (5, 208).]

Müslim'in bir rivayetinde *Hz. Aişe* şöyle demiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beş fasığın hill'de ve Harem'de öldürülmesini emretti." *Ebu Davud, Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir rivayetinde, karga yerine "yılan" demiştir.

AÇIKLAMA:

1- Harem: Hacc bahsinde etraflıca açıklandığı ve hududu da belirtildiği üzere[46] sınırı *Hz. İbrahim* tarafından çizilen ve bir kısım yasakların

46- Teferruat ve bu bölgelerin kroklsi 4. ciltte 231. sayfalar görülebilir.

cari olduğu bölgedir. Hıll de Harem'le mikad mahalleri arasında kalan yerlerdir.

2- Öldürülmesi mübah kılınan hayvanlara fasık denmektedir. Lügatte fasık, çıkan mânasına gelir. Yani kulluktan çıkan, emir dinlemeyip dışına çıkan insana fasık denir. Hayvanlara da fasık denmesi, diğerlerinin umumi adetinden (insanlara faydalı olmak) çıkmalarından ileri gelir. Hanefîlerle Malikîlere göre, bu hayvanlar, eziyete sebep olup zarar verdikleri için fasık diye adlandırılmış ve öldürülmeleri tecviz edilmiştir. Şafiî hazretlerine göre, etleri yenilmediği ve diğer hayvanların hükmünden çıkarılarak öldürülmeleri caiz kılındığı için bunlara fasık denmiştir. Sayılan bu zararlı hayvanları, ihramlı bir kimse de öldürebilir, fidye gerekmez.

3- *Kelb-i Akur*'u bazı alimler kuduz köpek diye anlamıştır. Bazıları bununla saldırgan olan bütün hayvanları anlamıştır. Kurt, aslan, kaplan, pars gibi. Bunlar saldırınca yaralar, hatta öldürürler. İnsana saldırmayan tilki ve sırtlana kelb-i akur denmez.

Cumhur-u ulemâ "Diğer zararlı hayvanlar da bu hayvanların hükmüne tabidir, öldürülmeleri caizdir" der.

Hanefîler: "Öldürülmesi caiz olan hayvanlar, yalnız hadiste isimleri zikredilenlerdir" demiştir. Ancak bazı hadislerde yılan da zikredildiği için, onu da dahil ederler. Ayrıca kurdun hükmünü köpeğe, keza insana saldıran vahşileri de aynı hükme idhal etmişlerdir.

Ne var ki, Aynî bu görüşe itiraz ederek: "Hadis-i şerifte sadece beş hayvanın öldürülmesine cevaz verildiğini, diğer hayvanların bu beş neve dahil olmadığını, aksi takdirde "beş" diye sınırlamanın bir mâna ifade etmeyeceğini" söylemiştir.

Kadı İyaz der ki: "Cumhur-u ulemanın kavlinden anlaşıldığına göre, hadisten murad, zikri geçen hayvanların kendileridir."*İmam Malik* ve *Ebu Hanife*'nin kavilleri de böyledir.

4939 ٢ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسولِ اللّهِ ﷺ بِمِنىً إذْ نَزَلَتْ عَلَيْهِ: وَالْمُرْسَلاَتِ، وَإنَّهُ لَيَتْلُوهَا، وَإنِّى لأَتَلَقَّاهَا مِنْ فِيهِ، وإنَّ فَاهُ لَرَطبٌ بِهَا، إذْ وَثَبَتْ عَلَيْنَا حَيَّةٌ. فَـقَالَ: اقْتُلُوهَا. فَابْتَدَرْنَاهَا لِنَقْتُلَهَا. فَسَبَقَتْنَا فَـقَالَ: وُقِيَتْ شَرَّكُمْ كَمَا وُقِيتُمْ شَرَّهَا]. أخرجه الشيخان والنسائي.

2. (4939)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte Mina'da iken, Velmürselat suresi nazil oldu. *Aleyhissalâtu vesselâm* onu okuyordu. Ben onu, kendi ağızlarından öğrendim. Mübarek ağızları henüz surenin rutubetini taşırken, üzerimize bir yılan sıçradı. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öldürün şunu!" buyurdular. Hemen öldürmek üzere atıldık. Fakat yılan önce davranıp kaçtı. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Şerrinden korundu, tıpkı siz de onun şerrinden korunduğunuz gibi!" buyurdular." [Buhârî, Cezâus-Sayd 7, Bed'ü'l-Halk 14, Tefsir, Mürselât 1; Müslim, Selam 137, (2234); Nesâî, Hacc 114, (5, 208, 209).]

4940 ٣– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ، عَلى الْمِنْبَرِ يَقُولُ: اقْتُلُوا الْحَيَّاتِ، وَاقْتُلُوا ذَا الطُّفْيَتَيْنِ وَالأَبْتَرَ، فإنَّهُمَا يَطْمِسَانِ الْبَصَرَ وَيُسْقِطَانِ الْحَبَلَ قالَ عَبْدُاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْه: فَبَيْنَا أنَا أُطَارِدُ حَيَّةً لأَقْتُلَهَا فَنَادَانِي أبُو لُبَابَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه: لاَ تَقْتُلْهَا. فَقُلْتُ: إنّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أمَرَ بِقَتْلِ الْحَيَّاتِ. فَقَالَ: إنّهُ نَهىٰ بَعْدَ ذلِكَ عَنْ ذَوَاتِ الْبُيُوتِ، وَهِيَ الْعَوَامِرُ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

شبه الخطين الأسودين على ظهر الحية بالطفيتين.

و« الطُّفيةُ » بضم الطاء خوصة المقل. وقيل الطفية الحية. فالمراد على هذا: واقتلوا كل حية ما كان له ولد وما لا ولد له وهو الأبتر.

و« العَوَامِرُ » الحيات التي تكون في البيت، سميت بذلك لطول أعمارها.

3. (4940)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı minber üzerinde şöyle söylerken dinledim:

"Yılanları öldürün. İki çizgili ve ebteri (engerek) de öldürün. Çünkü bunlar, gözleri kapar (kör eder) ve hamilelerde düşük yaparlar."

Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) der ki: "(Bir gün) ben öldürmek için bir yılan kovalarken, Ebu Lübabe (radıyallahu anh) bana: "Öldürme onu!" diye nida etti. "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yılanların öldürülmelerini emir buyurdular!" dedim. O:

"Ama daha sonra ev yılanlarının öldürülmelerini yasakladı!" dedi. Bunlar (ömürleri uzun olduğu için) avamir denen ev yılanları idi." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 14, Megazî 11; Müslim, Selam 128, (2233); Muvatta, İsti'zan 31, (2, 975, 976); Ebu Davud, Edeb 174, (5252, 5253, 5254, 5255); Tirmizî, Ahkâm 2, (1483).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, yılanların öldürülmesi ile ilgili umumi emri tahsis etmekte ve ev yılanlarını istisna kılmaktadır. Hadisin zahirine göre evlerde rastlanan yılanlar öldürülmemelidir.

★ *İmam Malik*, hadiste sadece Medine evlerinde yaşayan yılanların kastedildiğini, Medine dışındaki evlerde yaşayan yılanların bu istisnaya dahil olmadığını söylemiştir.

★ Bazı alimler: "Sadece şehirlerdeki evler maksuddur, diğer evler buraya dahil değildir" demiştir.

Alimler, sahralarda olsun, şehirlerde olsun, ev dışında rastlanan yılanların öldürülmesi gereğinde ihtilaf etmemiştir. *Tirmizî*'nin *İbnu'l-Mübarek*'ten kaydettiği bir rivayete göre, öldürülmesi yasak olan ev yılanı, gümüş (gibi açık renkli ve parlak)tır, incedir ve yürürken kıvrılmaz, dik yürür.

2- Hadiste, ev yılanını tarifte kullanılan avamir tavsifinin Zührî tarafından ilave edilen bir derç olduğunu şarihler belirtir. Lügatçiler, avamir'in ömür kelimesinden geldiğini, evde uzun müddet kalmaları sebebiyle bunlara ummar dendiğini, cemî olarak avamir geldiğini belirtirler. Ummar, evde yaşayan cinlerin ismidir.

3- Bazı rivayetlerde ev yılanlarının, kaçmaları için inzar ettikten sonra kaçmazlarsa öldürüleceği belirtilmiştir. Ancak bu yılanlar çizgili ise ve ebter çeşidinden ise bunların inzar edilmeden (ürkütülmeden, ani olarak) öldürüleceği belirtilmiştir.

Kurtubî, bu hadislerdeki emrin vücub ifade etmeyip irşadî olduğunu, zararı kesin olan şeyi defetmek gerektiğini belirtir.

4- Ebter, dilimizde engerek denen, kuyruğu kısa zehirli yılandır. Bunlar, yılanların en tehlikeli ve en zararlı takımını teşkil etmektedir.

İki çizgili diye ifade ettiğimiz zû-tufyeteyn, sırtında iki siyah çizgi bulunan yılandır. Bu da engerek gibi zehirli ve muzır yılanlardandır.

Bu iki yılanın gözlerinde, insan gözünü kör edecek bir hassa bulunduğu mücerred bakma ile gözleri kör edeceği kabul edilir. Onların, öncelikle gözleri sokacaklarının kastedilmiş olabileceği de söylenmiştir.

Habel, anne karnındaki cenin demektir. Mezkur yılanlara bakınca, onlardaki zehirleyici hassa sebebiyle veya onlara bakmaktan hasıl olan korku sebebiyle bazı kimselerde çocuk düşürmelerin meydana geldiği söylenmiştir.

4941 ٤ – وعن أبي المسيب قال: [دَخَلْتُ على أبي سَعِيد فَوجَدْتُهُ يُصلِّي، فَجلَسْتُ أنْتَظِرهُ، فَسَمِعْتُ تَحريكاً في عَرَاجِينَ في نَاحيَةِ الْبَيْت، فَالْتَفَتُ فَإذَا حَيَّةٌ فَوَثَبْتُ لأقْتُلهَا فَأشَارَ إليّ أنْ أجْلس فَجَلَسْتُ، فَلمّا انْصَرَفَ فَأشَارَ الى بَيْتٍ في الدّارِ. فقَالَ: أتَرَى هَذَا الْبَيْتَ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ. فقَالَ: كَانَ فيه فَتى منّا قَرِيبُ عَهْدٍ بعرس. فَخَرَجْنَا مع رَسُولِ اللهِ ﷺ الى الخَنْدَق، فَكَانَ الْفَتَى يَسْتَأذِنُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بأنْصَافِ النّهَارِ لِيَرْجِعَ الى أهْله، فاسْتَأذَنَهُ يَوماً. فقَالَ لَهُ ﷺ: خُذْ عَلَيْكَ سلاحَكَ، فإنّي أخْشَى عَلَيْكَ قُرَيْظَةَ. فأخَذَ الرَّجُلُ سلاحَهُ، فَأتَى أهْلَهُ، فإذَا امْرأتُهُ بَيْنَ البَابَيْنِ قَائمَةٌ. فَأهْوَى إلَيْهَا بالرُّمحِ لِيَطْعُنَهَا به، وأصَابَتْهُ غَيْرَةٌ. فَقَالَتْ لَهُ: اكْفُفْ عَلَيْكَ رُمْحَكَ، وَادْخُلِ الْبَيْتَ حَتّى تَنْظُرَ مَا الّذي أخْرَجَني. فَدَخَلَ الْبَيْتَ فإذَا حَيّةٌ عَظيمَةٌ مُنْطَوِيَةٌ عَلَى الْفِرَاشِ، فَأهْوَى إلَيْهَا بالرُّمحِ فَانْتَظَمَهَا بِهِ. ثُمَّ خَرَجَ فَرَكَزَهُ في الدّارِ فَاضْطَرَبَتْ عَلَيْهِ، فَمَا نَدْرِي أيُّهُمَا كَانَ أسْرَعَ مَوْتاً، الْحَيّةُ أوِ الْفَتَى؟ قَالَ: فَجِئْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ فَذَكَرْنَا لَهُ ذلكَ، وَقُلْنَا ادْعُ اللهَ أنْ يُحْيِيَهُ. فَقَالَ: اسْتَغْفِرُوا لِصَاحِبِكُمْ. ثُمَّ قَالَ: إنَّ بالْمَدِينَةِ جِنّاً قَدْ أسْلَمُوا. فَإذَا رَأيْتُمْ مِنْهُمْ شَيْئاً فَآذِنُوهُ ثَلاثَةَ أيّامٍ، فَإنْ بَدَا لَكُمْ بَعْدَ ذلكَ فَاقْتُلُوهُ، فَإنّمَا هُوَ شَيْطَانٌ]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والترمذي.

ومعنى «فآذِنُوه» هو أن يقول له: أنت في حرج إن عدت إلينا فلا تلمنا أن نضيق عليك بالطرد والتتبع.

4. (4941)- *Ebu 'l-Müseyyeb* anlatıyor: "(Bir gün) Ebu Said (radıyallahu anh)'in yanına girmiştim, namaz kılıyor buldum. Onu beklemek üzere oturdum. Derken evin bir köşesinde tavanı örten hurma dalları arasında bir kıpırtı gördüm. Oraya bakınca bir yılan olduğunu gördüm. Öldürmek üzere atıldım. Ebu Said oturmam için işaret etti. Tekrar yerime oturdum. Namazdan çıkınca bana evde bir oda gösterdi ve: "Bu odayı görüyor musun?" diye sordu. Ben: "Evet!" deyince devam etti:

"Onda, bizden evlenmesi yakın bir genç vardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Hendek (harbin)e gittik. Genç, gün ortasında,

ehline uğramak için Aleyhissalâtu vesselâm'dan izin istiyordu. Bir gün ondan yine izin istedi. Aleyhissalâtu vesselâm ona:

"Silahını beraberinde al, ben Kureyza'dan sana bir zarar gelir diye korkuyorum!" buyurdular. Adam silahını aldı. Ailesine geldi. Hanımı iki kapı arasında ayakta duruyordu. Elindeki mızrağı ile, dürtmek üzere kadına eğildi. Adama kıskançlık gelmişti. Kadın ona:

"Mızrağını geri çek! Hele eve gir, beni dışarı çıkaran şeyi bir gör!" dedi. Adam içeri daldı. Bir de ne görsün: Yatağın üzerine çöreklenmiş iri bir yılan! Mızrağıyla ona yöneldi ve yılana sapladı. Sonra çıkıp, süngüyü avluya dikti. Derken yılan üzerine atıldı. Bilemiyoruz, hangisi evvel öldü; yılan mı, genç mi? Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip, bu durumu anlattık ve: "Dua edin, Allah ona tekrar hayat versin!" dedik. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Arkadaşınız için istiğfar ediverin!" buyurdular. Sonra şu açıklamada bulundular:

"Medine'de Müslüman olan cinler var. Onlardan birini görürseniz, kendisine üç gün ihtarda bulunun. Eğer bundan sonra yine de görünürse onu öldürün. Çünkü o bir şeytandır." [Müslim, Selam 139, (2236); Muvatta, İsti'zan 33, (2, 976, 977); Ebu Davud, Edeb 174, (5256, 5257); Tirmizî, Ahkâm 2, (1484); (Bazı Tirmizî nüshalarında Sayd bölümünde (17. babta) gelmiştir.]

AÇIKLAMA:

Bazı şarihler, bu ve benzeri rivayetlere dayanarak Medine'deki yılanların hemen öldürülme cihetine gidilmemesi, önce ihtar edip, kaçmasına imkan hazırlanması gerektiğini, ihtara rağmen kaçmazlarsa öldürüleceğini söylemiştir. Sair yerlerde ve evlerde rastlanan yılanları ise, ihtar etmeden öldürmek mendubtur. Zîra bu babta sahih surette gelen birçok rivayet mevcuttur. Bu görüş sahipleri, Medine'de rastlanan yılanların ihtar edildikten sonra öldürülmeleri gereğine şu gerekçeyi zikrederler. Hadis, yılan şeklindeki bir cin taifesinin Medine'de Müslüman olduğunu beyan buyurmuştur.

Diğer bazı alimler, nehyin amm oluşundan hareketle, nerede olursa olsun, evlerde yaşayan yılanların ihtar edilmeden öldürülemeyeceğini söylemiştir. Kırlarda rastlanan yılanlar, bunlara göre de ihtarsız öldürülebilir. *İmam Malik,* mescidlerde rastlanan yılanların da ihtarsız öldürüleceğini söylemiştir. Tirmizî, yılana yapılacak ihtarın mahiyeti ile ilgili olarak, Resulullah'ın şu sözünü nakleder:

"Senden, Süleyman İbnu Davud ve (gemiye sokarken) Hz. Nuh'un aldığı söz hakkı için bize eziyet vermemeni (ve bize görünmemeni) diliyorum." Ulema bu inzar (korkutma, ihtar) işinin üç gün mü; üst üste üç kere mi olacağında ihtilaf etmiştir. Cumhur üç gün demekte ittifak eder. İhtar şöyle yapılmalıdır. انشدكن بالعهد الذى أخذه عليكن نوح وسليمان عليهما السلام أن لا تبدون ولا تؤذونا "Nevevî'nin kaydına göre ulemâ şöyle demiştir: "İhtara rağmen gitmezse, anlaşılır ki, o yılan "ev yılanlarından " değildir, cinlerden Müslüman olanlardan da değildir, o bir şeytandır, ona hürmet etmek gerekmez. Allah, öylelerine, insanlara karşı intikam güderek galebe etme hassası vermemiştir. Müslüman olanlarla, ev yılanları aksine intikam alıcıdırlar."

4942 ٥– وعن ابن أبي ليلى عن أبيه قال: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ عَنْ حَيَّاتِ الْبُيُوتِ. فَقَالَ: إذَا رَأَيْتُمْ مِنْهُنَّ شَيْئاً في مَسَاكِنِكُمْ. فَقُولُوا لَهُ: نَنْشُدُ عَلَيْكَ الْعَهْدَ الّذى أَخَذَ عَلَيْكُمْ نُوحٌ، وَنَنْشُدُكَ الْعَهْدَ الّذى أَخَذَ عَلَيْكُمْ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ لاَ تُؤْذُونَا وَلاَ تَتَرَاءَوْا لَنَا فإنْ عُدْنَ فَاقْتُلُوهُنَّ]. أخرجه أبو داود والترمذي

5. (4942)- *İbnu Ebî Leyla* babasından anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ev yılanlarından sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Evlerinizde onlardan birini görecek olursanız, ona:

"Size Hz. Nuh'un (gemiye sokarken) aldığı söz hakkı için ve de Hz. Süleyman İbnu Davud'un sizden aldığı söz hakkı için bize zarar vermemenizi ve bize görünmemenizi taleb ediyorum" deyin. Eğer tekrar dönerlerse öldürün." [Tirmizî, Ahkâm 2, (1485); Ebu Davud, Edeb 174, (5260).]

4943 ٦– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اقْتُلُوا الحَيَّاتِ كُلَّهُنَّ، فَمَنْ خَافَ ثَأْرَهُنَّ فَلَيْسَ مِنِّي].

وفي رواية: «اقْتُلُوا الْكِبَارَ إلاَّ الجَانَّ الأَبْيَضَ الّذِى كَأَنَّهُ قَضِيبُ فِضَّةٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

6. (4943)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Yılanların hepsini öldürün. Kim yılan(ın intikam alacağın)dan korkarsa, benden değildir."

Bir rivayette şöyle buyrulmuştur: *"Gümüş çubuk gibi olan uzun yılan hariç, bütün yılanları öldürün."* [Ebu Davud, Edeb 174, (5249, 5261); Nesâî, Cihad 48, (6, 51).]

4944 ٧– وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [قالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ تَرَكَ الْحَيّاتِ مَخَافَةَ طَلَبِهِنَّ فَلَيْسَ مِنّا. مَا سَالَمْنَاهُنَّ مُنْذُ حَارَبْنَاهُنَّ]. أخرجه أبو داود.

7. (4944)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, yılanı (intikam) arar diye (öldürmez) bırakırsa bizden değildir. Biz onlarla harbettiğimiz günden beri onlarla sulh yapmadık." [Ebu Davud, Edeb 174, (5250).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de geçtiği üzere, yılanın kindar olduğuna intikam alacağına inanılmaktadır. Aleyhissalâtu vesselâm bu hadislerde, yılanın kin tutacağından, intikam alacağından korkarak, onların öldürülmemelerini caiz bulmuyor. Esasen, ölen yılanın intikam alması mevzubahis olmadığı için, kastedilen, yılanın arkadaşlarının intikam alacağı inancıdır. *Aliyyu'l-Kârî,* cahiliye devrinde: "Yılanları öldürmeyin, eğer öldürecek olursanız, onun eşi gelir, intikam almak için sizi sokar" dendiğini; Aleyhissalâtu vesselâm'ın bu cahiliye inancını nehyettiğini belirtir.

Önceki hadiste, ev yılanlarına dokunulmaması, onları inzar ettikten sonra öldürülmesi emredilmiştir. Oradaki açıklamalar görülmelidir.

2- Hadiste temas edilen, yılanla insan arasındaki muharebe fıtrî ve cibillî durumdur. Zîra gerek insan ve gerekse yılan, birbirlerini öldürme fıtratı üzere yaratılmışlardır. Ancak bazıları: "Bundan murad, yılanla Hz. Adem arasındaki düşmanlıktır" demiştir. Rivayetlere göre, İblis cennete girmek diler, fakat cennetin bekçisi salmaz, mani olur. Fakat yılan onu ağzına alır ve ağzından içeri sokar. Cennete bu yolla giren İblis, Hz. Adem'le Havva'ya vesvese vererek, yasak ağaçtan yemelerine ve cennetten kovulmalarına sebep olur. Bu kötü akibete yılan sebep olduğu için insanoğlu ile yılan cinsi arasında adavet başlamıştır.

3- "Bizden değil" sözüyle *Resulullah* tekfiri kastetmemiştir. "Bizim sünnetimizi almamıştır, yolumuzdan gitmemektedir" demiş olmalıdır.

4945 ٨– وعن العبّاس رَضِيَ اللّهُ عَنْه: [أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللّهِ! إنّا نُرِيدُ أَنْ نَكْنُسَ زَمْزَمَ

وَإنّ فِيهَا مِن هذهِ الْحَيّاتِ الصّغارِ؟ فَأمَرَهُ بِقَتْلِهِنّ]. أخرجه أبو داود.

8. (4945)- *Hz. Abbas* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre: "Ey Allah'ın Resûlü demiştir, biz zemzem kuyusunu temizlemek istiyoruz. Fakat içinde şu küçük yılanlar var."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), yılanları öldürmesini emretmiştir. [Ebu Davud, Edeb 174, (5251).]

4946 ٩– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قال رَسولُ اللهِ ﷺ لِلْوزَغِ: الْفُوَيْسِقُ، ولَمْ أسْمعْهُ أمَرَ بِقَتْلِه]. أخرجه الشيخان والنسائي.

9. (4946)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* keler için fuveysık (fâsıkcık) dedi ama, "öldürün!" diye emrettiğini işitmedim." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 14, Cezâu's-Sayd 7; Müslim, Selam 145, (2239); Nesâî, Hacc 115, (5, 209).]

4947 ١٠– وعن سعيد بن أبي وقّاص رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنّ النّبيّ ﷺ أمَرَ بِقَتْلِ الْوَزَغِ، وَسَمّاهُ فُوَيْسِقاً]. أخرجه مسلم وأبو داود.

10. (4947)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kelerin öldürülmesini emretti ve onu fuveysika diye isimlendirdi." [Müslim, Selam 144, (2238); Ebu Davud, Edeb 176, (5262).]

4948 ١١– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَتَلَ وزَغَةً فـي أوّلِ ضَرْبَةٍ كُتِبَ لَهُ مِائَةُ حَسَنَةٍ؛ وَفي الثّانِيَةِ دُونَ ذلكَ، وفـي الثّالثَةِ دُونَ ذلكَ].

أخرجه مسلم، وهذا لفظه، وأبو داود والترمذي.

11. (4948)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim keleri ilk darbede öldürürse ona · yüz sevap yazılır. İkinci vuruşta öldürürse daha az kazanır. Üçüncü vuruşta ise bundan da az sevap kazanır." [Müslim, Selam 147 (2240); Metin Müslim'den alınmadır. Ebu davud, Edeb 175, (5263, 5264); Tirmizî, Ahkâm 1, (1482). Bazı Tirmizî tertibinde Sayd bölümünde 13. babta.]

AÇIKLAMA:

Vezeğa, Ahterî'de keler olarak açıklanır. *Keler,* bir nevi kertenkeledir.

Resulullah fuveysika diye tavsif ederek, insanlara eziyet veren haşerata dahil etmiştir. Fuveysika, fasıkcık demektir. Resulullah haşeratın ekserisinden ayrı olarak, zarar verenlere fasık demiştir. Ulemâ, kelerin bu grupta olduğunda ittifak eder. Bir vuruşta öldürülmesinden maksad eziyet verilmemesi içindir. Zîra hayvan ikinci darbeyi almadan yaralı olarak kaçabilir.

Kertenkelenin öldürülmesi ile ilgili beyanlar, tabiatı icabı onun insanlara zarar verici olmasındandır. Bu mânayı te'yid eden başka rivayetler mevcuttur: Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetine göre, "Hz. İbrahim *(aleyhissalâtu vesselâm)* ateşe atıldığı zaman bütün hayvanlar ateşi söndürmeye çalıştığı halde, kertenkele ateşi üfürmüş, iyice yandırmaya çalışmıştır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sebeple kertenkelenin öldürülmesini emretmiştir." Keza, *Hz. Aişe,* "Beytü'l-Makdis yandığı zaman da kertenkelenin ateşi üfürdüğünü" rivayet etmiştir.

★ KÖPEKLER

4949 ١ــ عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [أَمَرَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِقَتْلِ الْكِلاَبِ إلاَّ كَلْبَ صَيْدٍ، أَوْ كَلْبَ غَنَمٍ أَوْ مَاشِيَةٍ. فَقِيلَ لاِبْنِ عُمَرَ: إنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: أَوْ كَلْبَ زَرْعٍ. فَقَالَ: إنَّ لأَبِى هُرَيْرَةَ زَرْعاً. قَالَ: كُنَّا نَنْبَعِثُ بِالْمَدِينَةِ وَأَطْرَافِهَا فَلاَ نَدَعُ كَلْباً إلاَّ قَتَلْنَاهُ، حَتَّى إنَّا لَنَقْتُلُ كَلْبَ الْمَرْأَةِ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ يَتْبَعُهَا]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

1. (4949)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* av veya koyun veya çoban köpeği hariç diğer bütün köpeklerin öldürülmesini emretti."

İbnu Ömer (radıyallahu anhüma)'e: "Ebu Hüreyre, "Veya ekin köpeğini de diyor!" denilmişti, bunun üzerine: "Onun ekini var da ondan!" cevabını verdi ve ilave etti:

"Biz Medine ve civarına gider, tek köpek bırakmaz, hepsini öldürürdük. Hatta biz, çölden gelmiş kadına refakat eden arkadaş köpeği bile öldürdük." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 14; Müslim, Musakât 45, (1570); Muvatta, İsti'zân 14, (2, 969); Tirmizî, Sayd 4, (1488); Nesâî, Sayd 9, (7, 184.]

AÇIKLAMA:

1- Köpeklerin öldürülüp öldürülmemesi ile ilgili birçok hadis rivayet edilmiş, bu sebeple mesele hakkında ulemânın farklı mütalaaları olmuştur. Bunları müteakiben özetlemeye çalışacağız.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste açıklanması gereken mühim bir nokta, *İbnu Ömer*'in *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) hakkında sarfettiği: "Onun ekini var da ondan" sözüdür. Bu ifade biraz açıklanmaya muhtaç. Çünkü yanlış anlaşılmaya müsait bir görünüş arzetmektedir.

İbnu Ömer'in, *Ebu Hüreyre* hakkındaki bu sözü, ulemanın ittifakla ifade ettikleri üzere Ebu Hüreyre'nin ziyadesini gevşetmek, hafife almak gayesini gütmemektedir. Nitekim o hüküm, yani Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ekin bekleyen köpeği de öldürmekten istisna kıldığını ifade eden ziyadeyi, *İbnu Mugaffel, Süfyan İbnu Ebî Züheyr* ve *İbnu Hakem* de zikretmişlerdir. Bu ziyadeyi başkaları rivayet etmemiş olsa, bi'l-farz sadece *Ebu Hüreyre* rivayet etmiş olsa bile, yine de hadisin sıhhatine bir noksan gelmezdi. Çünkü sahabinin rivayeti makbuldür. Kaldı ki, *İbnu Ömer*'in bu sözüyle: "Ebu Hüreyre çiftçidir, çiftçilikle ilgili teferruatı herkesten iyi bilir, o bu hususta dikkatlidir" demek istediği belirtilmiştir.

4950 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قَال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ أَهْلِ بَيْتٍ يَرْتَبِطُونَ كَلْباً إلاَّ نَقَصَ مِنْ عَمَلِهِمْ كُلَّ يَوْمٍ قِيرَاطٌ إلاَّ كَلْبَ صَيْدٍ أَوْ حَرْثٍ أَوْ غَنَمٍ]. أخرجه رزين.

2. (4950)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Köpek besleyen bir aile yoktur ki, her gün rızıklarından iki kırât eksilmemiş olsun. Bundan av veya bekçi veya koyun köpeği hariç (bunları besleyenlerin rızkında eksilme olmaz)." [Bunu Rezin tahriç etti.]

AÇIKLAMA:

1- Köpeklerle ilgili gelen hadislerden birkaçı:

★ *İbnu Mugaffel* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* köpekleri öldürmeyi emretmiştir. Sonra: *"Köpekler onları ne ilgilendirir"* buyurdu ve av köpeği ile çoban köpeği hakkında ruhsat verdi."

★ *Hz. Cabir İbnu Abdillah* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize köpekleri öldürmeyi emrettiler. (Bunun üzerine biz) çölden gelen kadına refakat eden köpeğe varıncaya kadar (bütün köpekleri) öldürdük. Sonra *(aleyhissalâtu vesselâm)* köpekleri öldürmeyi yasakladı ve: *"Halis siyahını (ve gözlerinin üstünde iki nokta gibi beyazı olan) iki noktalısını öldürün, zîra o şeytandır!"* buyurdular.

★ *İbnu Ömer* anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, köpeklerin öldürülmesini emrettiler ve onların öldürülmesi için Medine'nin etrafına haber saldılar.

★★ Bu rivayetleri gözönüne alan *Ahmed İbnu Hanbel* ile bazı Şafiî alimler, halis, siyah köpeğin avcılıkta kullanılmasını uygun görmemişler ve Cabir (radıyallahu anh) hadisinin zahirini esas alarak: "Zîra siyah köpek şeytandır; helal olan av, şeytanın değil, köpeğin avladığıdır" demişlerdir. Fakat alimlerin ekseriyeti yani cumhur, siyah köpekle diğerleri arasında fark olmayacağına hükmetmiştir. Hadiste ona şeytan denmesi, onların köpek olmadığını belirtmeye matuf değildir. Bundandır ki, beyaz gibi, siyah köpeğin de ağzını soktuğu kabın yıkanması gerekir. İmam Â-zam, İmam Malik ve İmam Şafiî rahimehümullah'ın mezhepleri böyledir.

Alimler, siyah köpeğin şeytan olarak ifade edilmesinde zahirin maksud olmadığına, Kur'an-ı Kerim'de -mesela Nas suresinde- kötülüğü galebe çalan insanlara şeytan denmiş olmasını delil gösterirler. Allah böylelerine şeytan demiş ama öldürülmelerini emretmemiştir.

★★ *İbnu Abdilberr*'e göre, zararlı olmadıkça hiçbir köpek öldürülmez. "Çünkü der Aleyhissalâtu vesselâm canlıları silaha hedef yapmayı nehyetmiştir. Üstelik köpeğe su vermenin faziletiyle ilgili hadis mevcuttur. Hadiste: *"Her ciğer sahibine su vermenin ecri vardır"* buyrulmuştur." İbnu Abdilberr, kanaatine fiilî durumu da şahid gösterir: "Her tarafta bunca alim ve dine aykırı işlere göz yummayan uyanık kimseler olduğu halde köpekleri öldürme adeti yoktur. Ben, Müslümanların hiçbir fakihinin, köpek beslemeyi adaleti cerheden, şahidliğe mani olan bir hal saydığını görmedim. Sadece Şâfiî mezhebi ihtiyaç yokken köpek beslemeyi haram saymıştır" der.

Hangi çeşitten olursa olsun "köpek sulama"nın ecrinden bahseden hadise gelince:

"Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Fahişe bir kadın, bir kuyu başında susuzluktan dilini çıkarmış soluyan ve ölümle pençeleşen bir köpeğe rastladı. Hemen ayakkabısını çıkararak başörtüsüne bağlayıp hayvana su çıkardı. Bu sebeple kadının günahları affolundu."

★ **KARINCA**

4951 ١– عن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ قَتْلِ أَرْبَعٍ مِنَ

الدَّوَابِّ: النَّمْلَةِ، وَالنَّحْلَةِ، وَالْهُدْهُدِ، وَالصُّرَدِ]. أخرجه أبو داود.

1. (4951)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dört hayvanın öldürülmesini yasakladı: "Karınca, arı, hüdhüd, surad (sarı ve yeşil renkli ağaçkakan kuşu)." [Ebu Davud, Edeb 176, (5267).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste dört hayvanın öldürülmesi yasaklanmaktadır:

★ Karınca,

★ Arı,

★ Hüdhüd,

★ Surad.

★★ *ed-Demîrî,* karınca ile ilgili olarak der ki: "Şerhu's-Sünne'de Begavî'nin ve Hattâbî'nin de dediği gibi bundan maksad Süleymânî denen iri karıncadır. *Zerre* de denilen küçük karıncanın öldürülmesi caizdir. *İbnu Ebî Zeyd,* eziyet veren bütün karıncaların öldürülmesinin caiz olduğunu söylemiştir." Hattâbî, bu karıncaların insanlara pek az zarar ve eziyet verdiğini belirtir.

★★ Surad hakkında en-Nihaye'de: "Başı ve gagası iri olan bir kuştur, tüyleri de büyüktür, yarısı beyaz, yarısı siyahtır" denmiştir. Ancak Ahterî'de sarı ve yeşil bir kuş olduğu, bazı lügatlerde ağaçkakan olduğu belirtilir. *Hattâbî*'ye göre bunun öldürülmesinin yasaklanması, etinin tahriminden gelir. "Çünkü der, bir hayvanın öldürülmesi yasaklandı ise, bu ona hürmet için veya onda bulunan bir zarar sebebiyle değilse, etinin haram kılınması sebebiyledir. Nitekim, *Aleyhissalâtu vesselâm* eti yenilmeyen hayvanın öldürülmesini yasaklamıştır." Alimler, surad kuşu ile cahiliye Arabının teşâümde bulunduğunu ses ve şahsıyla uğursuzluk çıkardığını belirtir. Bazıları: "Onların surad kuşundan hoşlanmamaları ismi sebebiyledir. Çünkü tasridden gelir, tasrid ise taklil (azaltma) demektir" demişlerdir.

★★ Arının öldürülme yasağını Hattâbî, onun faydalı bir hayvan olmasıyla izah eder ve "bal ve mum" imal ettiklerini hatırlatır.

★★ *Hüdhüd*ün öldürülmesinin yasaklanması da, tıpkı surad kuşu hakkında söylendiği gibi "Etinin tahrimi ile ilgilidir" denmiştir. Ayrıca, onun pis koktuğu, dolayısıyle cellâle (pislik yiyen hayvan) durumunda olduğu belirtilmiştir.

Biz, alimlerimizin yorumlarına şunu ilave etmek isteriz: Bizce sebebi bilinir veya bilinmez. Esas olan, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yasaklamasıdır. O'nun her yasağında -tıpkı her emrinde olduğu gibi- nice hikmetler, maslahatlar var. Bunların cüz'î bir kısmını bilsek de pek çok kısmını bilemeyebiliriz. Zamanla bilemediğimiz hikmetler peyder pey zuhur edebilir, anlaşılacak hale gelebilir. Nitekim günümüzde, tabiatta mevcut hassas bir dengeden bahsedilmektedir. İnsanoğlu rastgele tasarrufları ve müdahaleleriyle bu dengeyi bozmakta ve sonradan büyük zararlara maruz kalmaktadır.

Öldürülmesi yasaklanan hayvanların bu dengede mühim bir rol sahibi oldukları söylenebilir. Kasır aklımız ve sınırlı bilgimizi, sönük beşerî yorumlarımızı esas alarak nebevî tahdid ve yasakları küçük görme gafletine düşülmemelidir.

2- *Resulullah*'ın öldürülmesini yasakladığı hayvanlar meyanında kurbağa da geçer.

KISAS BÖLÜMÜ

(Bu bölüm dört fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

AMDEN KATLETME

★ HATA VE AMDEN HATA

★ BABA VE EVLAD ARASINDA KISAS

★ BİR KİMSE SEBEBİYLE CEMAATE KISAS, KÖLE SEBEBİYLE HÜR OLANA KISAS

★ KÂFİR SEBEBİYLE MÜSLÜMANA KISAS

★ DELİ VE SARHOŞA KISAS

★ AKRABALARIN CİNAYETİ

★ ZANİYİ BEYYİNESİZ ÖLDÜREN

★ AĞIR BİR CİSİMLE ÖLDÜREN

★ İLAÇ VE ZEHİRLE ÖLDÜRME

★ HAYVAN, KUYU VE MADEN SEBEBİYLE ÖLME

İKİNCİ FASIL

İNSAN UZUVLARIYLA İLGİLİ KISAS

★ DİŞ

★ KULAK, TOKAT

ÜÇÜNCÜ FASIL

KISASIN YERİNE GETİRİLMESİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

AFFETME HAKKINDA

UMUMÎ AÇIKLAMA

Kısas, asıl itibariyle, müsavat mânasını müş'ir olup bir şeyin izine tabi olmak, onun mislini getirmek demektir. İslam hukuk tabiri olarak, -bazı suçlarda- işlenen cürmün aynıyla cezasını vermek demektir. Bu, şahsa karşı işlenen suçlarda verilen cezadır. Katilin, maktul mukabilinde öldürülmesi, yahud mecruhun (yaralanan kimsenin) telef olan uzvuna mukabil, carihin (yaralayanın) aynı uzvunu telef etmektir. İslam ceza hukukunda temel espri الجزاء من جنس العمل "ceza, işlenen amel cinsindendir." Şahsa karşı işlenen cezalarda tatbik imkânı oldukça, bu prensibe uyulur: Öldüren öldürülür, diş kıranın dişi kırılır, göz çıkaranın gözü çıkarılır.

Kur'an-ı Kerim şöyle der. (Mealen): **"Ey iman edenler! Maktuller hakkında size kısas (misilleme) yazıldı (farz edildi). Hür, hür ile; köle, köle ile; dişi dişi ile (kısas olunur). Fakat kimin (hangi katilin) lehinde maktûlün kardeşi (velisi) tarafından cüz'î bir şey affolunursa (hemen kısas düşer). Artık örfe uymak (şeriatin ve aklın iyi gördüğünü yapmak, borcu) ona (maktulün velisine) güzellikle ödemek (lazımdır). Bu Rabbinizden bir hafifletmedir. O halde, kim bu (afüvvden ve ödemeden) sonra (katile veya taraflarına muhaseme ve) tecavüzde bulunursa onun için pek acıklı bir azab vardır. Ey salim akıl sahipleri, kısasta sizin için (umumi) bir hayat vardır. Ta ki (katlden) sakınasınız"** (Bakara 178-179.]

Bu ayet, kısası emretmekle birlikte, kısasa mukabil, diyet ödeme kolaylığı da getirmektedir. Diyet işi, maktul tarafının rızasına bırakılmıştır. Maktul tarafının diyet alması halinde katile karşı düşmanlığı bırakması, intikam peşine düşmemesi, tecavüz etmemesi emredilmektedir.

Bir diğer ayette, kısas hükmünün eksikliğine dikkat çekildiği gibi, bazı başka teferruat da belirtilir: **"Biz onda (Tevrat'ta) onların**

üzerine (şunu da) yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılıktır. Hülasa bütün) yaralar birbirine kısastır. Fakat kim bunu (bu hakkını) sadaka olarak bağışlarsa o, kendisine (günahına) keffaret, (onun mağfiret edilmesine vesile)dir. Kim Allah'ın indirdiği (ahkâm) ile hükmetmezse onlar zalimlerin ta kendileridir" (Maide 45).

Kısas, zulme uğrayan tarafın intikam hislerini söndüren bir ceza çeşididir. Bu sebeple mücrim kısasla cezalandırıldığı takdirde, araya girecek ve teselsül edecek düşmanlıklar derhal sona erer. Üstelik, öldürdüğü takdirde öldürüleceğini, göz çıkardığı takdirde gözünün çıkarılacağını bilen herkes kendini bu çeşit cinayetlere karşı firenler. Bu hal cemiyet hayatında cinayetlerin fevkalâde azalmasını sağlar. Bu sebeple ayet-i kerimede (mealen); *"Kısasta sizin için hayat vardır"* buyrulmuştur.

Kısaslar nefse ve azaya aid olmak üzere iki kısımdır: Birine "kısas finnefs", diğerine *"kısas fi'l-etraf"* denir. Müteakiben görüleceği üzere (4959-4962), bir kişinin ölümüne bir grup iştirak etmiş olsa, o grubun bütün ferdlerinin kısasla öldürülmesinin İslam hukukunda esas kılınması kişiyi, akibeti meçhul anarşik eylemlere katılmaktan da alıkoyar, cemaat psikolojisinin sevkiyle cinayete iştirakten önler, anarşiye büyük ölçüde sed çeker.

Anarşi girdabında boğulma noktasına gelen memleketimizde, ayet-i kerîmenin hayatbahş sesini bir başka kulakla dinlemeliyiz: *"Kısasta sizin için hayat var!"*

BİRİNCİ FASIL

ÂMMDEN KATLETME

4952 ١– عن أبي شريح رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قُتِلَ عَمْداً بِغَيْرِ حَقٍّ فَلِوَلِيِّهِ أَنْ يَخْتَارَ إِحْدَى ثَلاَثٍ: إِمَّا أَنْ يَقْتَصَّ، وَإِمَّا أَنْ يَعْفُوَ، وَإِمَّا أَنْ يَأْخُذَ الدِّيَةَ، فَإِذَا أَرَادَ الرَّابِعَةَ فَخُذُوا عَلى يَدِهِ ثُمَّ تَلاَ: فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ]. أخرجه أبو داود.

1. (4952)- *Ebu Şüreyh* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim haksız yere, âmden (bile bile) öldürülürse velisi şu üç şeyden birini tercihte muhayyerdir:

Ya kısas ister.

Ya affeder.

Yahut diyet alır.

Eğer dördüncü bir şey istemeye kalkarsa elinden tutun (mani olun)!"

Sonra *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, şu ayeti tilavet buyurdu. (Mealen): **"Kim bundan sonra tecavüz ederse ona elim bir azab vardır"** (Bakara 179)." [Ebu Davud, Diyat 3, (4496), 4, (4504); Tirmizî, Diyat 13, (1406).]

4953 ٢– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَتَلَ رَجُلاً مُؤْمناً فَهُوَ قَوَدٌ بِهِ. فَمَنْ حَالَ دُونَهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَغَضَبُهُ، وَلاَ يَقْبَلُ اللهُ مِنْهُ صَرْفاً وَلاَ عَدْلاً]. أخرجه رزين.

«الصَّرْفُ» النفلُ. و«العَدْلُ» الفرض.

2. (4953)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim mü'min bir kimseyi (âmden) öldürürse, katil bu sebeple kısas olunur. Kim bu kısasa mani olursa Allah'ın lanet ve gadabı onun üzerine olsun. Allah onun ne farz ve ne nafile hiçbir hayrını kabul etmez." [Rezin tahric etmiştir. Bu mânada rivayet Sünenler'in bir kısmında gelmiştir. Ebu Davud, Diyat 17, (4539, 4540, 4541); Nesâî, Kasame 29, (8, 40).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen kaved, yedmek mânasına gelen bir asıldan gelir ise de kısas demektir. Ancak çoğunlukla kısas finnefs için kullanılır. Bu da, katilin kısas mahalline boynuna ip takılarak getirilmesinden dolayıdır.

2- Hadiste kısasa şu veya bu şekilde mani olan kimseye Resulullah, Allah'ın lanet ve gadabını dilemekte, farz ve nafile nevinden hiçbir hayrının makbul olmayacağını bildirmektedir. Böylece adaletin yerine gelmesini engellemenin büyük vebal olduğuna dikkat çekmektedir. Aleyhissalâtu vesselâm bir başka hadislerinde: مِنْ شَرِّ النَّاسِ مَنْزِلَةً عِنْدَ اللّٰهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَبْدٌ أَذْهَبَ آخِرَتَهُ بِدُنْيَا غَيْرِهِ *"Kıyamet günü, Allah yanında insanların en şerlisi, başkasının dünyası için ahiretini heba eden kuldur"* buyurmuştur.

3- Hadiste geçen adli ulemâ "farz" diye anlamış, sarfa da "nafile" demiştir. Mamafih sarfa "tevbe", adle de "fidye" diyen alim de vardır.

4- Önceki hadiste geçen "dördüncü şey"den murad, mesela affettikten sonra kısas veya diyet istemesi, veya diyet talebinden sonra tekrar kısas istemesi gibi şeylerdir.

3- Neylü'l-Evtar'da denir ki: "Affa terğîb sahih hadisler ve ayet-i kerimelerle sübut bulmuştur. Affın meşruiyyeti hususunda ihtilaf mevcut değildir. Ancak, mazlum için evla olan hangisidir? Kendisine zulmedeni affetmesi mi, yoksa affı terketmesi mi bu hususta ihtilaf edilmiştir."

★ HATA VE ÂMDEN HATA

4954 ١ – عن ابن عبّاس رَضِيَ اللّٰهُ عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ قُتِلَ فِي عِمِّيًّا أَوْ رِمِّيًّا تَكُونُ بَيْنَهُمْ بِحَجَرٍ أَوْ بِسَوْطٍ أَوْ ضَرْبٍ بِالْعَصَا فَهُوَ خَطَأٌ وَعَقْلُهُ الْخَطَأُ، وَمَنْ قَتَلَ عَمْداً فَهُوَ قَوَدٌ، وَمَنْ حَالَ دُونَهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللّٰهِ وَغَضَبُهُ، وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهُ صَرْفٌ وَلاَ

عَدْلٌ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

«الـعِمِّيَّا» بكسر العين وتشديد الميم المكسورة والقصر مصدر، ومعناه أن يوجد بينهم قتيل يعمى أمره ولا يتبين قاتله، فحكمه حكم قتيل الخطأ تجب فيه الدية.

1. (4954)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim, aralarında taş atışması veya kamçı veya sopa darbı gibi durumlarda mübhem şekilde öldürülürse (bunun hükmü) hataen öldürme hükmüne tabidir, diyeti de hata diyetidir. Kim bu diyetin yerine getirilmesine mani olursa Allah'ın lanet ve gadabı üzerine olsun. Onun hiçbir farz ve nafile hayrı kabul edilmeyecektir." [Ebu Davud, Diyat 17, (4539, 4540), 28, (4591); Nesâî, Kasâme 29, (8, 40).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste birbirlerine taş atan veya sopa sallayan, kamçı vuran iki tarafın kavgası sırasında kim tarafından öldürüldüğü, ne suretle öldüğü bilinemeyen bir maktulün görülmesi durumunda verilecek hüküm belirtilmektedir: Resulullah bunun hükmü, âmden katl değil, hataen katldir demektedir.

Ulemâ, bu kişinin diyetini kim ödeyecek meselesinde ihtilaf etmiştir:

★ *İmam Mâlik:* "Bununla niza edenler" der.

★ *Ahmed İbnu Hanbel:* "Diyeti, diğerlerinin akilelerinedir. Ancak, muayyen bir adam üzerinde iddiada bulunacak olurlarsa, kasâmeye başvurulur" demiştir. İshak da bu görüştedir.

★ *İbnu Ebî Leylâ* ve *Ebu Yusuf:* "Bunun diyeti aralarında kavga yapan her iki grubun akilelerinedir" der.

★ *Evzâî:* "Çarpışan her iki grubadır. Ancak bu gruplar dışından beyyine getirip: "Falan öldürdü" diye isbatlarsa, bu durumda *o* kimseye kısas gerekir" demiştir.

★ *Şafiî:* "Bir şahıs veya bir grup hakkında "Bu (veya bunlar) öldürdü" diye iddia edecek olurlarsa kasâme gerekir, aksi takdirde ne diyet ne de kısas gerekir" demiştir.

★ *Ebu Hanîfe*: "Öldürülenin sahipleri başka birinin üzerinde iddiada bulunmazlarsa, ölünün bulunduğu kabilenin akilesinedir" demiştir.

4955 ٢ – وعن وائل بن حجر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [جَاءَ رَجُلٌ الى رسولِ الله ﷺ يَقُودُ آخَرَ بنِسْعَةٍ. فقَالَ: يـا رَسولَ الله هذا قَتَلَ أخي؟ فـقَالَ رسولُ الله ﷺ أقَتَلْتَهُ؟ فقَال: إنَّهُ لَوْ لَمْ يَعتَرِفْ أقَمْتُ عليه الْبَيِّنَةَ. فـقَالَ: نعم، قَتَلْتُهُ. قَالَ: كَيْفَ قَتَلْتَهُ؟ قَالَ: كُنْتُ أنَا وَهُوَ نَخْتَبِطُ مِنْ شَجَرةٍ فَسَبَّنِي وَأغْضَبَنِي فضربتُهُ بِالْفَأْسِ علـــى قَرْنِهِ فَقَتَلْتُهُ].

أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

وزاد أبـو داود: « وَلَمْ أُرِدْ قَتْلَهُ. فـقَالَ لَهُ رَسُولُ الله ﷺ: هَلْ لَكَ مِنْ شَيْءٍ تُؤَدِّيهِ عَنْ نَفْسِكَ؟ قَالَ: مَالِــي مِنْ مَالٍ إلاَّ كِسَائِي وَفَأْسِي فقَالَ: أتَرَى قَوْمَكَ يَشْتَرُونَكَ؟ قَالَ: أنَا أهْوَنُ علــى قَوْمِي مِن ذلكَ. فرمَى إلَيْهِ الـــنَّبِيُّ ﷺ بنسعته وقَالَ: دُونَكَ صَاحِبَكَ، فَانْطَلَقَ به الـــرَّجُلُ، فَلَمَّا وَلَّى. قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: إنْ قَتَلَهُ فَهُوَ مِثْلُهُ. فَرَجَعَ إلَيْهِ، فـقَالَ: يَا رَسُولَ الله؟ بَلَغَنِي أنَّكَ قُلْتَ إنْ قَتَلَهُ فَهُوَ مِثْلُهُ، وَمَا أخَذْتُهُ إلاَّ بِأمْرِكَ. فـــقَالَ ﷺ: أمَا تُرِيدُ أنْ يَبُوءَ بِإثْمِهِ وَإثْمِ صَاحِبِكَ. قَالَ: بَلَى يَا نَبِيَّ الله، قَالَ: فَإنَّ ذلكَ كَذلكَ. قَالَ: فَرَمَى بِنِسْعَتِهِ وَخَلَّى سَبِيلَهُ ».

« النَّسعةُ » سير يضفر على شبه الأعنّة، تشدّ به الرحال.

وقـوله: « إنْ قَتَلَهُ فَهُوَ مِثْلُهُ » يحتمل وجهين: أحدهما أنه لم ير لصاحب الدم أن يقتله لأنه ادعى أن قتله كان خطأ أو كان شبه عمد فأورث شبهة في نفي القود؛ والثاني أنه إن أراد أنه مثله في حكم البواء فصارا متساويين لافضل للمقتصّ حيث استوفى حقه من المقتص منه.

2. (4955)- *Vail İbnu Hucr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *Aleyhissalâtu vesselâm*'a bir adam geldi, bir başkasını kayışla bağlamış getiriyordu.

"Ey Allah'ın Resulü! Bu, kardeşimi öldürdü!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Doğru mu, kardeşini mi öldürdün?" diye sordu. Getiren adam:

"Şayet itiraf etmezse, aleyhine beyyine getirebilirim!" dedi. Öbürü:

"Evet kardeşini öldürdüm!" diye itiraf etti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Nasıl öldürdün?" diye sordu. Adam açıkladı:

"O ve ben bir ağaçtan yaprak çırpıyorduk, bana küfredip beni kızdırdı, ben de baltayla başına vurup öldürdüm."[Müslim, Kasâme 32, (1680); Ebu Davud, Diyat 3, (4499, 4500, 4501); Nesâî, Kasame 5, (8, 13-18).]

Ebu Davud şu ziyadede bulundu: "Ben onu öldürmeyi düşünmemiştim."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Kendinden ödeyeceğin bir şeyin var mı?" diye sordu. Adam:

"Benim şu elbise ve baltamdan başka bir şeyim yok!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ne dersin, kavmin seni satın alır mı (fidyeni öder mi)?" buyurdu. Adam:

"Ben kavmim nazarında o kadar kıymetli değilim ki!" dedi. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)* kayıştan ipi getiren adama attı ve "Al adamını!" buyurdu. Adam onu alıp oradan ayrıldı. Onlar dönünce *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Eğer onu öldürürse, o da onun mislidir" buyurdular. Adam geri gelip:

"Ey Allah'ın Resûlü! "Eğer onu öldürürse o da onun mislidir" dediğiniz bana ulaştı. Oysa ben onu sizin emriniz üzerine aldım" dedi. *Aleyhissalâtu vesselâm*:

"Sen onun hem kendi günahı ve hem de (öldürdüğü) arkadaşının günahıyla dönmesini istemiyor musun?" buyurdu. Adam:

"Evet ey Allah'ın Resûlü!" deyince Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bu iş böyledir!" buyurdu. Bunun üzerine adam kayışı atıp, adamı serbest bıraktı." [Müslim, Kasame 32, (1680); Ebu Davud, Diyat 3, (4999, 4500, 4501); Nesâî, Kasâme 5, (8, 13-18).]

AÇIKLAMA:

1- Nis'a, deriden örülen ipe denir. Dilimizde buna kayış deriz.

2- Hadis, *Ebu Davud*'da muhtelif vecihlerde kaydedilmiştir. Tarikler arasında bazı ziyadeler mevcut. Bir veçhinde *Resulullah* katilin affını taleb eder. Ölenin velisi kabul etmez. Diyet teklif eder, veli onu da kabul etmez. Dördüncü sefer: "Eğer onu affedersen o kendi günahı ve öldürdüğü kimsenin günahı ile öbür dünyaya gider ve cehennemlik olur" der. Velî, bu söz üzerine adamı affeder ve kölenin ipini bırakır. Ravi: "Ben onun ipini sürüyerek geri döndüğünü gördüm!" der.

3- Hadiste, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın öldürme hâdisesini tahkik ettiğini, ne suretle vukua geldiğini araştırdığını görmekteyiz.

4- Sindî şu açıklamayı sunar: "Dendi ki: "Katil, kendi eski günahlarına ilaveten öldürme günahını da boynuna yüklenerek döner. Eğer katil suçuna mukabil öldürülürse, bu öldürmeden dolayı yüklendiği günaha keffaret olur."

Nevevî de şöyle der: "Mânası: "Katil, maktulün günahını yüklenir, velinin de günahını yüklenir. Çünkü kardeşini öldürerek onu da zarara uğratmıştır. Bu, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*a hassaten bu adamla ilgili olarak vahyedilmiş olabilir. Mamafih mânanın şöyle olma ihtimali de var: "Katili affin, senin ve öldürülen kardeşinin günahlarının düşmesine sebep olabilir. Bu günahlardan murad onların eski günahlarıdır, bunların katilin günahıyla bir ilgisi yoktur. Böylece "döner"in manası, "düşer" olur. Bu lafzı ona mecazi olarak ıtlak etmiştir."

Dönme kelimesinin ifade edebileceği başka ihtimallere de yer veren Sindî der ki: "İkisinin günahıyla dönmesi"nin mânası şu da olabilir: "Her ikisinin de günahının ortadan kalkmış olmasıyla dönmesidir. Muhtemeldir ki, Allah Teala hazretleri, velinin katili affetmesi sebebiyle razı oldu da hem veliyi hem de maktulü mağfiret buyurdu. Böylece katil, o ikisi mağfiretle günahtan arınmış oldukları halde döner."

5- "Eğer onu öldürürse o da onun mislidir" sözü iki mânaya muhtemeldir.

1) Onu, kana veli olan kimsenin öldürmesini uygun görmemiştir. Çünkü, katil hataen veya şibh-i amd suretiyle öldürdüğünü iddia etmektedir. Bu durum kısasın kalkmasına yeterli bir şüphedir. Fıkıhta kaidedir: Şüphe hali haddlerin tatbikatını düşürür.

2) Dönme halinde, velinin katilin durumunda olduğu da murad edilmiş olabilir. Böylece her ikisi birbirlerine eşit olurlar. Şöyle ki: "Kısas yapan veli, kısasla katilden hakkını alınca, katile bir üstünlüğü kalmaz.

6- Hattâbî der ki: "Hadiste şu hükümler var:

★ Veli kısas yapmak veya diyet almak hususunda muhayyerdir.

★ Amden öldürmenin diyeti, caninin malından alınır.

★ İmam, kısas kesinleştikten sonra, kana veli olan kimse nezdinde affetmesi için katil lehine şefaatte bulunur.

★ Katilin kaçmasından korkulduğu takdirde bağlanması mübahtır.

★ İp ve bağ altında getirilen kimsenin ikrarı caizdir.

★ Katil affedilirse ta'zir gerekmez. Ancak İmam Malik'in "Afdan sonra yüz sopa vurulur, bir yıl da hapsedilir" dediği hikâye edilmiştir."

4956 ٣– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَتَلَ رَجُلٌ رَجُلاً عَلى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَرُفِعَ الى النَّبِيِّ ﷺ فَدَفَعَهُ الى وَلِيِّ الْمَقْتُولِ. فَقَالَ الْقَاتِلُ: يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا أَرَدْتُ قَتْلَهُ. فَقَالَ ﷺ لِلْوَلِيِّ: أَمَا إِنَّهُ إِنْ كَانَ صَادِقاً فَقَتَلْتَهُ دَخَلْتَ النَّارَ فَخَلَّى سَبِيلَهُ، وَكَانَ مَكْتُوفاً بِنِسْعَةٍ فَخَرَجَ يَجُرُّ نِسْعَتَهُ، فَسُمِّيَ ذَا النِّسْعَةِ]. أخرجه أصحاب السنن.

3. (4956)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bir adam bir adamı öldürmüştü. Hâdise *Aleyhissalâtu vesselâm*'a geldi. (Meseleyi tahkikten sonra) katili, maktulün velisine teslim etti. Katil:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben onu öldürmeyi kasdetmemiştim (kazaen öldürdüm)! " dedi. Aleyhissalâtu vesselâm veliye:

"Eğer bu sözünde sadık ise ve doğruyu söylüyorsa, bu durumda onu öldürdüğün takdirde ateşe gidersin!" buyurdu. Bunun üzerine veli, adamı salıverdi. Adam bir kayışla bağlı idi, kayışını sürüyerek uzaklaştı. Bundan sonra kendisine zu'n-nis'a (kayışlı) adı takıldı." [Tirmizî, Diyât 13, (1407); Ebu Davud, Diyat 3, (4493); Nesâî, Kasâme 5, (8, 13).]

AÇIKLAMA için önceki hadise bakılsın.

★ BABA VE EVLAD ARASINDA KISAS

4957 ١– عن سراقة بن مالك رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، قال: [حَضَرْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يُقِيدُ الأَبَ مِنِ ابْنِهِ وَلاَ يُقِيدُ الإِبْنَ مِنْ أَبِيهِ]. أخرجه الترمذي.

1. (4957)- *Süraka İbnu Malik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, oğlu sebebiyle babaya kısas uyguladığına, fakat oğluna, babası sebebiyle, kısas uygulamadığına şahid oldum."[Tirmizî, Diyat 9, (1399).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin zayıflığına dikkat çeken *Tirmizî,* ulemanın bu hadisin aksiyle amel ettiğini belirtir: "Baba oğlunu öldürse, babaya bu yüzden kısas uygulanmaz; kazıfta bulunsa, hadd-i kazf tatbik edilmez."

2- Bazı alimler, babayı öldürmesine rağmen oğlana kısas tatbik edilmemesini: "Oğlu deli veya henüz büluğa ermemiş bir çocuk olabilir" diye

te'vil etmişlerdir. Bazısı da: "Bu, İslam'ın bidayetteki hükmü olabilir, sonradan neshedilmiştir" diye te'vil etmiştir. Mamafih şöyle diyen de olmuştur: "Bunun hikmeti şudur: Baba çocuğun vücuduna sebep olmuştur, onun yok olmasına da sebep olması caiz değildir."

4958 ٢– وعن أبي رمثة قال: [انْطَلَقْتُ مَعَ أَبِي نَحْوَ النَّبِيِّ ﷺ: ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لأَبِي: ابْنُكَ هذَا؟ قَالَ: ابْنِي وَرَبِّ الْكَعْبَةِ. فَقَالَ: حَقّاً؟ قَالَ: أَشْهَدُ بِهِ. فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ حَلِفِهِ وَمِنْ قُرْبِ شَبَهِي مِنْ أَبِي. ثُمَّ قَالَ: أَلاَ إِنَّهُ لاَ يَجْنِي عَلَيْكَ وَلاَ تَجْنِي وَقَرَأَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (4958)- *Ebu Rimse* anlatıyor: "Babamla birlikte Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gittik. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* babama:

"Bu, oğlun mu?" diye sordu. Babam:

"Ka'be'nin Rabbine yemin olsun oğlum!" dedi. Resulullah tekrar:

"Hakikaten mi?" buyurdular. Babam: "Şehadet ederim oğlumdur!" deyince, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, babamın yemini ve benim babama benzerliğimin fazlalığı sebebiyle tebessüm buyurdular ve sonra:

"Bilesin! O senin cinayetinle sorumlu tutulamaz. Sen de onun cinayetinden sorumlu olmazsın" buyurdular ve şu ayeti tilavet ettiler. (Mealen): **"Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez"** (Enam 164). [Ebu Davud, Diyat 2, (4495); Nesâî, Kasâme 39, (8, 53).]

AÇIKLAMA:

1- Şarihler babanın ısrarla: *"Bu oğlumdur"* diye yemin ve şehadette bulunmasında bir cahiliye müessesesinin dile getirildiğini belirtirler: Cahiliye devrinde baba ve evlat birbirlerinin cinayetinden sorumlu idiler. Burada baba, cahiliye sorumluluğunu dile getirmekte: "Ben oğlumun, oğlum da benim cinayetlerimden sorumludur, bu hususta şahid olun" demek istemektedir.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Ebu Rimse* ile babası arasında pek aşikâr olan benzerliğe rağmen, babasının "o benim oğlumdur" diye yemin etmesine tebessüm buyurmuştur.

3- *Resulullah,* herkesin cinayetinden hasıl olacak sorumluluk ve günahın kendisinde kalıp diğerine sirayet etmeyeceğini Kur'andan da şahid getirerek ifade buyurmuştur. Ancak Sindî, bazı sorumlulukların sirayet

edeceğini, hadiste öncelikle günahın kastedilmiş olması gerektiğini belirtir ve diyeti misal verir, "Onun ödenmesi her ikisine de vacib olur" der.

★ CEMAATE BİR KİŞİ SEBEBİYLE, HÜR'E DE KÖLE SEBEBİYLE KISAS

4959 ١ – عن ابن عمر رَضِيَ اللّهُ عَنْهما: [أَنَّ غُلَامًا قُتِلَ غِيلَةً. فَقَالَ عُمَرُ: لَوِ اشْتَرَكَ فِيهِ أَهْلُ صَنْعَاءَ لَقَتَلْتُهُمْ بِهِ].

1. (4959)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir oğlan, hile (suikast) suretiyle öldürülmüştü. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Bunun öldürülmesine San'a ahalisi iştirak etmiş olsaydı, bu tek kişi yüzünden bütün San'a ahalisini öldürürdüm!" dedi."

4960 ٢ – وفي رواية: [أَنَّ أَرْبَعَةً قَتَلُوا صَبِيًّا وَذَكَرَ نَحْوَهُ]. أخرجه البخاري.

2. (4960)- Bir başka rivayet: "Dört kişi bir çocuğu öldürmüştü, Hz. Ömer dedi ki..." diye başlar, yukarıdaki gibi devam eder. [Buharî, Diyat 21; Muvatta, Ukul 13, (2, 871).]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen rivayette bir kimsenin haksız yere öldürülmesine iştirak edenlerin eşit olarak o cinayetin suçuna iştirak edecekleri ifade edilmektedir. Rivayetin aslında uzun bir hikâyesi var. Ancak *İmam Buhârî,* hikâyeyi atarak fıkha müteallik kısmını almış. İbretli olacağı için hikâye kısmını özetlemek istiyoruz: Bir kadının kocası gurbete gider ve gelmez, haber alınmaz olur. Kadının yanında kocanın önceki karısından kalma Asil isminde bir oğlu var. Kadın bir ara bir dost (kırık) edinir. Asil'i aralarında ayak bağı görmeye başlarlar ve öldürmeye karar verirler. Çocuğun öldürülmesine kadın, kırığı, hizmetçisi ve bir başka erkek daha iştirak ederler. Asil parça parça edilerek, parçaları bir dağarcığa doldurulup, köyün kenarında metruk bir kör kuyuya atılır. Sonra hâdise ortaya çıkar, işe devlet el koyar. Tahkik edilir. Önce kadının kırığı olmak üzere hepsi suçlarını itiraf ederler. Hâdiseyi tahkik eden Ya'la İbnu Ümeyye durumu Hz. Ömer'e yazar. Hz. Ömer dördünün de katledilmesi talimatını verir. Talimatında, sadedinde olduğumuz cümle yer alır: "Allah'a kasem olsun, eğer çocuğun öldürülmesine San'a ahalisinin tamamı iştirak etmiş olsaydı hepsini öldürürdüm."

4961 ٣ – وعن مالك: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَتَلَ نَفَرًا خَمْسَةً، أَوْ سَبْعَةً بِرَجُلٍ

وَاحِدٍ، قَتَلُوهُ غِيلَةً وَقَالَ: لَوْ تَمَالأَ عَلَيْهِ أَهْلُ صَنْعَاءَ لَقَتَلْتُهُمْ جَمِيعاً].

3. (4961)- *İmam Malik* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), tek bir kişi için beş veya yedi kişiyi öldürttü. Bunlar hile ile birini öldürmüşlerdi. Hz. Ömer talimatında şunu da ilave etmişti: "Bu tek kişinin öldürülmesine bütün San'a halkı katılmış olsaydı, hepsinin öldürülmesine hükmederdim." [Muvatta, Ukûl 13, (2, 871).]

AÇIKLAMA:

Bu ikinci rivayet hüküm itibariyle öncekinin aynıdır. Üstelik hâdise San'a'da geçmektedir. Aynı hâdisenin farklı bir veçhi gibi gözükmektedir. Ancak önceki hâdisede bir çocuğu dört kişinin öldürmesi mevzubahis olduğu halde, burada bir adamı beş veya yedi kişinin öldürmesi mevzubahistir. *İbnu Hacer,* bu rivayetlerde iki ayrı vak'anın anlatıldığını belirtir. Bu ikinci hâdisede, bir adamın cariyesi ile içki âlemi yapan yedi kişinin efendiyi öldürmeleri; cinayetlerini itirafları, *Hz. Ömer*'e vak'anın bildirilmesi, *Hz. Ömer*'in cevabî yazısı ve bu yazıda, yukarıda kaydedilen hükmü mevzubahistir. *İbnu Hacer,* rivayetlerdeki farklılıklara bakarak, *Hz. Ömer* zamanında bu nevi vak'aların tekerrürü ve *Hz. Ömer*'in bu şekilde hükmettiği hususunda cezmeder.

4962 ٤ – وعن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ قَتَلَ عَبْدَهُ قَتَلْنَاهُ، وَمَنْ جَدَعَ عَبْدَهُ جَدَعْنَاهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

وزاد النسائي: [وَمَنْ خَصَى عَبْدَهُ خَصَيْنَاهُ].

قال الخطابي، ومعناه: من فعل بعبده ذلك بعد عتقه إياه.

4. (4962)- *Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim kölesini öldürürse, biz de onu öldürürüz. Kim de kölesini (burnunu, kulağını keserek) sakatlarsa, biz de onun (burnunu, kulağını keserek) sakatlarız." [Ebu Davud, Diyat 7, (4515 , 4516, 4517, 4518); Tirmizî, Diyat 18, (1414); Nesâî, Kasâme 9, (8, 21).]

Nesâî'nin rivayetinde şu ziyade var: "Kim kölesini iğdiş ederse, biz de onu iğdiş ederiz."

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, efendi ile kölesi arasında birbirlerine

karşı işleyecekleri cinayetlerin cezasında eşitlik olacağını ifade etmektedir. Ancak fukaha bu meselede ittifak etmemiştir. Bu hadisle fetva veren olmuşsa da, çoğunluk, başka delilleri de gözönüne alarak, bu hadise uymayan hükümlere gitmişlerdir.

Nitekim *Tirmizî*, hadisi kaydettikten sonra şu açıklamayı dermeyan eder. "Tabiin'den bazı ilim ehli bu hadise göre hükmetmiştir: İbrahim Nehâî bunlardandır. Bazıları da: "Köle ile hür arasında gerek nefiste, gerekse daha aşağı meselelerde kıyas yoktur" diye hükmeder. Hasan Basrî ve Atâ İbnu Rebah bunlardandır. Ahmed ve İshak da bu görüştedir." Bazıları da şöyle demiştir: "Efendi kölesini öldürürse, bu sebeple efendi öldürülmez, başkasının kölesini öldüren bir hür öldürülür." Süfyan Sevrî de bu görüştedir."

Bazı alimler, "Efendinin kölesi mukabilinde öldürülmeyeceği hususunda, *İbrahim Nehâî* dışında bütün alimlerin icma ettiğini" kaydeder. Kölesi mukabilinde efendisinin öldürülmeyeceği görüşünde olanlar bu hadisi te'vil etmişlerdir. "Bu, kölesini öldürmeye tevessül edilmemesi için bir zecr, bir caydırmadır. Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm: "Bir kimse içki içerse celde uygulayın, tekrar yaparsa yine celde uygulayın, dördüncü veya beşinci sefer yine içerse artık onu öldürün"* buyurmuştur. Ama kendisine dördüncü veya beşinci sefer içki içen getirildiği zaman öldürmemiştir.

Bazı alimler hadis hakkında şöyle bir te'vilde bulunmuştur: "Resulullah'ın bu hükmü, önce köle iken, sonradan kölelikten kurtularak hür olmada efendisi ile eşitlenen kimse hakkında varid olmuştur."

Bazıları da şöyle te'vil etmiştir: "Sadedinde olduğumuz hadis الحرّ بالحرّ والعبد بالعبد **"Hür, hür ile; köle köle ile... kısasdır"** (Bakara 178) ayeti ile neshedilmiştir."

Ebu Hanife'nin ashabı: "Hür, başkasının kölesini öldürürse öldürülür, kendi kölesini öldürürse öldürülmez" diye hükmetmiştir.

İmam Şafiî ve *İmam Malik:* "Hür, köle sebebiyle öldürülmez, başkasının kölesi de olsa" demişlerdir.

İbrahim Nehâî ve *Süfyan-ı Sevrî* ise: "Kendininki dahi olsa, hür köle sebebiyle öldürülür" diye hükmetmişlerdir.

2- Sakatlamak diye çevirdiğimiz "ced" kelimesi, insanın burun, kulak dudak gibi uzuvlarını kesmek mânasına gelir. Bu kelime, öncelikle ve hususi olarak burnun kesilmesini ifade eder. Fakat diğer uzuvların kesilmesini ifade için de kullanılmıştır. Tercümede bu umumi mânayı ifade etmek için sakatlama kelimesini kullanmayı tercih ettik.

Şarihler, ulemanın: "Hür kimsenin herhangi bir uzvu, kölenin herhangi bir uzvu sebebiyle kesilemez" diye hükmettiğini; hadisin de korkutma ve caydırma için varid olduğu veya mensuk bulunduğu şeklinde te'vil ettiğini belirtirler.

★ KÂFİR SEBEBİYLE MÜSLÜMANA KISAS

4963 ١ – وعن أبي جحيفة رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قُلْتُ لِعَلِيٍّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ سَوْدَاءَ فِي بَيْضَاءَ لَيْسَ فِي كِتَابِ اللّهِ؟ قَالَ: لاَ، وَالّذِى فَلَقَ الْجَنَّةَ وَبَرَأَ النسمَةَ مَا عَلِمْتُهُ إلاَّ فَهْماً يُعْطِيهِ اللّهُ رَجُلاً فِي الْقُرآنِ، وَمَا فِي هذِهِ الصَّحِيفَةِ. قُلْتُ: وَمَا فِي هذِهِ الصَّحِيفَةِ؟ قَالَ الْعَقْلُ وَفَكَاكُ الأسِيرِ، وَأنْ لاَ يُقْتَلَ مُسْلِمٌ بِكَافِرٍ]. أخرجه البخاري والترمذي والنسائي.

1. (4963)- *Ebu Cuheyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye: "Ey mü'minlerin emîri! Yanınızda, Kur'an'da bulunmayan yazılı bir şey var mı?" diye sormuştum. Şöyle cevap verdi:

"Hayır! Daneyi yar(ıp ondan filizi çıkar)an ve insanı yaratan Zata kasem olsun! Bildiğim şeyler, Allah'ın, Kur'an'da olanı anlamak üzere kişiye verdiği anlayış ve bir de şu sahifede bulunanlardır.

"Pekiyi bu sahifede ne var?" dedim.

"Diyet(le ilgili ahkâm), esirlerin hürriyete kavuşturulması (ile ilgili tavsiye ve teşvik), kâfir mukabilinde Müslümanın öldürülmeyeceği!" cevabını verdi." [Buhârî, Diyat 31, İlm 39, Cihad 171; Tirmizî, Diyat 16, (1412); Nesâî, Kasâme 12, (8, 23).]

AÇIKLAMA:

1- *el-Kâdî* der ki: "Hz. Ali'ye bu soruyu Şiîlerin bir iddiası sebebiyle sormuştur: Onların iddiasına göre, Ehl-i Beyt ve bahusus Hz. Ali (radıyallahu anh) nezdinde Resulullah'ın onlara hususi olarak öğretip başkalarından gizlediği bir kısım vahiyler vardı."

Bu iddiaların yaygınlığı sebebiyle bu kimselerin Hz. Ali'ye Ebu Cuhfe Vehb İbnu Abdillah el-Âmirî'nin dışında Kays İbnu Ubade, el-Eşter en-Nehâî de sormuştur. Yanında Kur'an'dan başka hususi bir vahiy metni olmadığı beyanına dair rivayetler ise başka zatlar tarafından da rivayet edilmiştir. Mesela Tarık İbnu Şihab der ki: "Hz. Ali minberde şöyle der-

ken kendisini dinledim "Vallahi, yanımızda Kitabullah ve şu sahifeden başka size okuyacağımız herhangi bir kitap yok."

2- *Hz. Ali*'nin verdiği cevap ve hususen mezkur sahifenin muhtevasıyla ilgili açıklamalar, senetten senede bir kısım farklılıklar ihtiva eder. Nesâî'nin farklı bir rivayeti müteakiben gelecek. Buhârî ve Müslim'in bir rivayetinde: "Medine haramdır" hükmü; Müslim'in bir rivayetinde: "Allah, Allah'tan başkasının adına kesene lanet etti." Ahmed İbnu Hanbel'in rivayetinde "Sadakanın taksimi" gibi ziyadeler mevcuttur. *İbnu Hacer:* "Bunların hepsi o sahifede mevcud idi. Ravilerden her biri hatırlayabildiğini rivayet etti" diyerek arada bir tearuz olmadığını belirtir.

3- Sahife'den murad, yazılı kâğıttır.

4- Akl, burada diyet demektir. Diyete akl denmesi, diyet olarak deve verilip, maktulün evinin avlusuna "akl"larla bağlandığı içindir. Akl burada ip demektir. *İbnu Mace*'nin rivayetinde akl yerine diyat kelimesi gelmiştir. Şu halde mezkur sahifede diyetle ilgili ahkâm; çeşitleri, miktarları, ödeniş tarzı vs. yazılmış olmalı.

5- Hadiste kâfiri öldüren Müslümana kısas tatbik edilmeyeceği ifade edilmektedir. Ancak daha önce de dikkat çekildiği üzere, bu meselede fukaha ihtilaf eder. İbnu Hacer'in kaydına göre:

★ *Şafiî, Malik* ve *Ahmed*'in de dahil olduğu cumhur bunu esas almış, "kâfir sebebiyle Müslüman öldürülmez" demiştir. Ancak İmam Malik'in, yol kesenler ve bunlar durumunda olanlar hakkında sarfettiği: "Hile ile öldüren öldürülür, maktul zımmî bile olsa" sözüne göre, kâfire mukabil Müslümanlar da öldürülmektedir.

★ *Hanefilere* göre, Müslüman haksız yere öldürmüş ise, zımmî sebebiyle öldürülür; fakat müste'min (eman verilmiş olan) sebebiyle öldürülmez.

★ *Şa'bî* ve *Nehâî*'ye göre, "Nasrani ve Yahudiye mukabil öldürülür, fakat Mecusiye mukabil öldürülmez."

Mesele hakkındaki münakaşa ve karşılıklı ileri sürülen deliller konuyu uzatacağı için kaydetmeyeceğiz.

4964 ٢– وعن قيس بن عباد قال: [انْطَلَقْتُ أنَا وَالأشْتَرُ النَّخَعِيُّ الى عَلِيِّ ابن أبي طَالِبٍ. فَقُلْنَا لَهُ: هَلْ عَهِدَ إلَيْكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ شَيْئاً لَمْ يَعْهَدْهُ الى النَّاسِ عَامَّةً. قَالَ: لاَ، إلاَّ مَافي هذَا فَأخْرَجَ كِتَاباً مِنْ قِرَابِ سَيْفِهِ. قَالَ: فـإذَا فِيـهِ: الْمُؤْمِنُونَ

تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ، وَهُمْ يَدٌ عَلَى مَنْ سِوَاهُمْ، وَيَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ. أَلاَ لاَ يُقْتَلُ مُؤْمِنٌ بِكَافِرٍ، وَلاَ ذُو عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ. مَنْ أَحْدَثَ حَدَثاً فَعَلَى نَفْسِهِ، وَمَنْ أَحْدَثَ حَدَثاً أَوْ آوَى مُحْدِثاً فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللّهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (4964)- *Kays İbnu Ubad* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ve el-Eşter en-Nehâî, Hz. Ali (radıyallahu anhümâ)'nin yanına gittik. Kendisine:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bütün insanlara şamil olmayan hususi bir talimde bulundu mu?" dedik. Bize:

"Hayır! ama şu sahifede bulunanlar var!" dedi ve kılıncının kabzasından bir sahife çıkardı. İçerisinde şunlar vardı: *"Mü'minlerin kanı eşittir. Onlar kendilerinden başkalarına karşı tek bir el gibidirler. Onlar içlerinden en adilerinin verdiği emana uyarlar. Haberiniz olsun: Mü'min, kâfir mukabilinde öldürülmez; ahd (antlaşma) sahibi de anlaşma müddeti esnasında (küfrü sebebiyle) öldürülmez. Kim bir cinayet işlerse sorumluluğu kendine aittir (başkasını ilzam etmez). Kim bir cinayet işler veya caniyi himaye ederse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzerine olsun!"* [Ebu Davud, Diyat 11, (4530); Nesâî, Kasâme 8, (8, 19).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste Müslümanların kanının eşit olduğu belirtilmektedir. Yani şerefi, mevki ve makamı olanlarla, makamsız olanlar; zengin ve fakir olanlar; kadın, erkek olanlar; hanedan sahibi olanlarla asalete sahip olmayanlar; büyükler, küçükler; Arap ve acem olanlar; alim veya cahil olanlar arasında fark yoktur. Kim kime karşı cinayet işlerse aynı şekilde kısas yapılır, katil yerine bir başkası öldürülmez... demektir.

2- *"Müslümanlar bir el gibidir"* demek, "birbirleriyle dayanışma ve yardımlaşma içindedirler. Başka din mensuplarına karşı birbirlerini yalnız bırakmazlar" demektir.

3- *"En adilerinin verdiği emana uyarlar"* demek: "Herhangi bir Müslüman bir kâfire eman verse, artık o kâfir, bütün mü'minlere haram olmuştur. Onun malı, canı, ırzı korunmaya mazhardır. Bu emanı, köle gibi en düşük durumda olan, hiçbir vasfı bulunmayan bir Müslüman da vermiş olsa muteberdir" demektir.

4- *"Ahd (anlaşma) sahibi öldürülmez"* ibaresi makabline atıf yapılınca, ibare şöyle de anlaşılmıştır: "Mü'min, harbî kâfir sebebiyle öldürülmez; ahd sahibi de, ahdi boyunca harbî kâfir sebebiyle öldürülmez."

5- Kişinin cinayeti kendini ilgilendirir, günah kendine aittir. Kişi başkasının cürmü sebebiyle muahaze olunmaz. Ancak bu hüküm, kişinin nefsine ve malına terettüp eden cezalarda makbuldür, fakat hata sebebiyle terettüp eden birkısım maddî cezalar akileye terettüp edebilmektedir.

6- *Resulullah*'ın caniyi himaye edenlere laneti dikkat çekicidir. Şarihler bunu: "Caniyi, hasmına karşı koruyup, kısas uygulanmasına mani olan kimse" diye açıklarlar.

★ DELİ VE SARHOŞLARA KISAS

4965 ١– عن يحيى بن سعيد: [أَنَّ مَرْوَانَ كَتَبَ الى مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِى سُفْيَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهمَا: أَنَّهُ أُتِيَ إِلَيْهِ بِمَجْنُونٍ قَدْ قَتَلَ رَجُلاً فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَنِ اعْقِلْهُ، وَلاَ تَقِدْ مِنْهُ، فإِنَّهُ لَيْسَ عَلى مَجْنُونٍ قَوَدٌ]. أخرجه مالك.

1. (4965)- *Yahya İbnu Said* anlatıyor: "Mervan, Hz. Muaviye İbnu Ebî Süfyan (radıyallahu anhüma)'a: "Kendisine bir adamı öldürmüş olan bir deliyi getirdiklerini" yazarak hükmünü sormuştu, şu cevabı aldı:

"Onu hapset, kısas yapma, çünkü deliye kısas yoktur." [Muvatta, Ukul 3, (2, 851).]

AÇIKLAMA:

Hz. Muaviye'den meseleyi soran *Mervan İbnu'l-Hakem* Medine valisi idi. *Hz. Muaviye* halife olarak Şam'da ikamet ediyordu. Hz. Muaviye, Mervan'ın sorusuna "Kalem üç kişiden kaldırılmıştır: "...iyileşinceye kadar deliden..." hadisine dayarak deliye kısas uygulamasını yasaklamıştır.

İmam Malik hadise şu açıklamayı ekler: "Bir çocukla bir büyük, bir kimseyi birlikte amden öldürecek olsalar, bu durumda büyük, kısasen öldürülür, çocuğa da diyetin yarısı ödetilir. Keza bir hürle bir köle birlikte bir köleyi öldürseler, köle öldürülür, hür üzerine de kölenin kıymetinin yarısını ödemek terettüp eder." *Zürkânî*: "Köle müsavat sebebiyle öldürülür, hür ise müsavat olmadığı için öldürülmez, fakat diyeti aşsa bile kıymetinin yarısını öder" der.

4966 ٢– وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ مَرْوَانَ كَتَبَ الى مُعَاوِيَةَ: أَنَّهُ أُتِيَ بِسَكْرَانٍ قَدْ قَتَلَ. فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَنِ اقْتُلْهُ بِهِ].

2. (4966)- *İmam Malik*'e ulaştığına göre, Mervan, *Hz. Muaviye*

(radıyallahu anhüm)'ye yazarak: "Kendisine adam öldüren bir sarhoş getirildiğini" bildirir ve hükmünü sorar. *Hz. Muaviye:* "Onu öldür (kısas uygula)!" cevabını verir." [Muvatta, Ukul 15, (2, 872).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî der ki: "Sarhoş, cinayetinden sorumludur. Aksi takdirde herkes sarhoş olur ve birbirlerini öldürür, malları tahrip ederler, sonra da sarhoşluk yüzünden akıllarının olmadığını söyleyerek mazeret beyan etmeye kalkarlar. İşte böyle bir durum ortaya çıkmasın diye şer-i şerif sarhoşluğu mazeret kabul etmemiştir. Sarhoşla deli arasında fark var. Zîra sarhoş kendi iradesiyle kendini sarhoş etti. Dolayısıyla bu halinde kasıt vardır. Halbuki delide kasıt yoktur."

4967 ٣– وعن علي رَضِيَ اللهُ عنه: [أَنَّ يَهُودِيَّةً كَانَتْ تَشْتِمُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَتَقَعُ فِيهِ فَخَنَقَهَا رَجُلٌ حَتَّى مَاتَتْ. فَأَبْطَلَ النَّبِيُّ ﷺ دَمَهَا]. أخرجه أبو داود.

3. (4967)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir Yahudi kadın Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şetimde bulunuyor, hakaretler ediyordu. Bir adam onu boğarak öldürdü. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadının kanını batıl kıldı." [Ebu Davud, Hudud 2, (4362).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a şetmeden (söğüp sayan) kimsenin öldürüleceğini ifade eder. *İbnu'l-Münzir,* sarih olarak "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şetmedenin öldürülmesi gerektiği hususunda" ulemanın ittifak ettiğini nakleder. *Hattâbî:* "Böyle biri Müslüman ise, katlinin vacib olduğu hususunda muhalefet eden bir alim bilmiyorum" der. *İbnu Battal:* "Resulullah'a sebbeden (söven, küfreden) kimse hakkında ulema ihtilaf etti" der ve devamla şunları kaydeder: "Bu kimse, Yahudi gibi ahd ve zımmet sahibi ise (yani İslam memleketinde yaşama ruhsatı almış kimse ise) İbnu 'l-Kasım'ın Malik'ten nakline göre, *Aleyhissalâtu vesselâm*'a sebbi sebebiyle, Müslüman olmayan, öldürülür. Müslüman sebbetmişse, tevbe teklifi yapılmadan öldürülür" der. İbnu'l-Münzir: "Leys, Şafiî, Ahmed ve İshak'tan Yahudi ve diğerleri hakkında benzer görüş" nakleder. Evzâî ve Malik'ten, Müslüman hakkında: "Bu bir nevi irtidattır, tevbe teklif edilir" dedikleri rivayet edilir. Kûfilerin de: "Sebbeden kimse zımmî ise ma'zur addedilir, Müslümansa bu, irtidattır" dediği nakledilmiştir.

Kadı İyaz: "Aleyhissalâtu vesselâm'a sebbeden zımmîye ceza verilmeyişinin, bu hususta sarahat olmayışı sebebiyle mi, yoksa onların kalbini kazanmak mülahazasıyla mı olduğunda ihtilaf edildiğini" söyler ve devamla der ki: "Bazı Malikîlerin, "Resulullah, kendisine "ölüm senin üzerine olsun!" diyen Yahudileri öldürmedi. Çünkü bu hususta Yahudilerin böyle söylediğine dair bir beyyine ibraz edilmedi, bunu Yahudiler de ikrar etmediler. *Aleyhissalâtu vesselâm* (vahye dayanan) kendi bilgisiyle de onlara hükmetmezdi" dediğini nakleder. Şu da şöylenmiştir: "Yahudiler, şetimlerini açıkça ifade etmeyip, dillerini bükerek kelime oyunu yaptıkları için onları öldürmekten vazgeçti." Bazı alimler de: "Bu sözleri küfre hamledilmez, bu bir ölüm temennisidir, mutlaka vaki olacak bir şeyi dileyerek, beddua etmektir. Nitekim bu yüzden, onlara selamlarına mukabele sadedinde: "Size de olsun!" demekle yetinmiştir. Mânası: "Ölüm size de bize de gelicidir, onu talep etmenin bir mânası yoktur" şeklinde bir açıklamada bulunmuşlardır.

4968 ٤ – وعن ابن عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ أعْمَى قَتَلَ أُمَّ وَلَدٍ لَهُ، وَكَانَتْ تَشْتُمُ النَّبِيَّ ﷺ. فَأَهْدَرَ النَّبِيُّ ﷺ دَمَهَا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

4. (4968)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Âma yani gözleri kör bir zat, ümmü veled olan cariyesini, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şetmettiği için öldürdü. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* cariyenin kanını heder addetti." [Ebu Davud, Hudud 2, (4361); Nesâî, Tahrim 16, (7, 107, 108).]

AÇIKLAMA:

1- Hâdise *Ebu Davud*'da teferruatlı olarak anlatılmaktadır. Buraya vak'a ve buna terettüp eden hüküm kaydedilmiş: Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şetmeden bir cariyeyi âma olan efendisi, şetmi sebebiyle öldürmüştür. Ertesi günü duruma muttali olan Aleyhissalâtu vesselâm "Cariyenin kanı hederdir" buyurmuştur. Yani öldüren kimseye ne kısas, ne diyet ne de tazir hiçbir ceza gerekmemektedir.

2- Şarihler, âmanın beyanının doğruluğu hususunda, "Resulullah vahiy almış olabilir" diyerek mesele hakkında tahkik yapılmayışının sebebini belirttiler. Çünkü, normalde bu çeşit cinayetlerde caninin beyanına itibar edilmeyip, tahkik edilmesi gerekir.

3- *Sindî* hadiste: "Zımmî, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında dilini tutmayıp hakaret edecek, iftira ve şetme yer verecek olursa,

zımmet hakkını kaybedeceği ve öldürülmesinin helal olacağı hususunda delil vardır" der.

Sebbeden kimse Müslümanlardan biri ise, öldürüleceğinde ihtilaf yoksa da, zımmînin sebbine terettüp edecek hükümde ihtilaf edilmiştir. Önceki hadiste daha geniş yer verdiğimiz üzere:

★ Şafiî hazretleri: "Öldürülür, zımmet (himaye) kaldırılır" der.

★ *Ebu Hanife* merhum: "Öldürülmez, onun şirki bundan da büyük bir cinayetidir" demiştir.

★ *İmam Malik* rahimehullah: "Yahudi ve Nasârâ'dan şetmedenler öldürülür, Müslüman olan istisnadır" demiştir.

★ AKRABALARIN CİNAYETİ

4969 ١ – عن ثعلبة بن زهدم اليربوعي قال: [جَاءَ نَاسٌ مِنَ الأَنْصَارِ فَقَالُوا: يَارسُولَ اللهِ هٰـؤُلاَءِ بَنُو ثَعْلَبَةَ بنِ يَربُوعٍ قَتَلُوا فُلاناً في الْجَاهِلِيَّةِ. فَـقَالَ وَهَتَفَ بِصَوْتِهِ: أَلاَ لاَ تَجْنِي نَفْسٌ عَلى أُخْرَى]. أخرجه النسائي.

1. (4969)- *Sa'lebe İbnu Zehdem el-Yerbûî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensârdan bir grup insan gelip:

"Ey Allah'ın Resulü! Şunlar Benî Sa'lebe İbnu Yerbû'dur. Cahiliye devrinde falan kimseyi öldürdüler!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm sesini yükselterek:

"Bir kimse diğerinin cinayetinden sorumlu olmaz" buyurdular." [Nesâî, Kasâme 39, (8, 53).]

AÇIKLAMA:

Dikkat edilirse, hadiste eski bir cahiliye anlayışı iptal edilmektedir. Şöyle ki: Ensârdan bir grup, cahiliye devrinde, Benî Sa'lebe İbnu Yerbû kabilesine mensup bir kimse tarafından işlenmiş olan bir cinayeti, Benî Sa'lebe'nin tamamı işlemiş gibi göstermişler ve "Falanı bunlar öldürdüler" şeklinde ifade etmişlerdir. Aslında bu ifade cahiliye devrinde cari olan hukuk sisteminin dile getirilmesi idi. Kabile içerisinde ferdin müstakil bir sorumluluğu yoktu. Bütün kabile efradı müşterek bir sorumluluğa sahip idi. Bu sebeple bir kimsenin işlediği cinayet, caninin mensup olduğu kabile tarafından işlenmiş bir cinayet kabul ediliyordu. Keza o cinayet, tek bir ferde veya onun ailesine karşı bir cinayet olmayıp,

bizzat kabilesinin kendine, bütün efradına karşı işlenmiş bir cinayet oluyordu. Bu anlayışın, tabii neticesi olarak, cani tarafın cezalandırılması için bizzat caninin öldürülmesi gerekmezdi, onun mensub olduğu kabileden herhangi bir ferdin öldürülmesi de intikam için yeterli olabilirdi.

Her hususta "şahsi sorumluluğu", kanun hakimiyetini tesis etmeyi esas alan İslam dini, وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرى **"Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez"** (En'am 164) ayetiyle eski sistemi kaldırmıştır. Bu, aslında İslam'ın getirdiği mühim inkılablardan biridir. Artık ferd, kabilenin bir parçası, buğday yığınında bir dane olarak kıymet taşıyan bir cüz değil, ayrı bir şahsiyettir; Allah ve şeriat karşısında müstakil bir sorumluluğu olan kimsedir.

4970 ٢– وعن طارق المحاربي: [أَنَّ رَجُلاً قَالَ: يَا رَسُولَ اللّٰه: إِنَّ هٰـؤُلاَءِ بَنُو ثَعْلَبَةَ الَّذِينَ قَتَلُوا فُلاَنـاً فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَخُذْ لَنَا بِثَأْرِنَا. فَرَفَـعَ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ وَهُوَ يَقُولُ: لاَ تَجْنِي أُمٌّ عَلَى وَلَدٍ مَرَّتَيْنِ]. أخرجه النسائي.

2. (4970)- *Tarık el-Muharibî* anlatıyor: "Bir adam (gelerek):

"Ey Allah'ın Resulü! Şunlar, cahiliye devrinde falancayı öldüren Benî Sa'lebe kabilesidir. Onlardan intikamımızı alıver!" dedi. Bu söz üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ellerini öylesine kaldırdı ki, koltuk altlarının beyazlığını gördüm. Şöyle diyordu: *"Anne çocuğu adına cinayet işlemez (cinayeti kendi adınadır)!"* Resulullah bu sözü iki kere tekrar ettiler." [Nesâî, Kasâme 39, (8, 55).]

AÇIKLAMA önceki hadiste geçti.

★ DELİL OLMADAN ZANİYİ ÖLDÜREN

4971 ١– عن سعيد بن المسيب: [أَنَّ رَجُلاً مِنْ أَهْلِ الشَّامِ وَجَدَ رَجُلاً مَعَ امْرَأَتِهِ فَـقَتَلَهُ وَقَتَلَهَا، فَـأَشْكَلَ عَلَى مُعَاوِيَةَ الْحُكْمُ فِيـهِ فَكَتَبَ الَى أَبِي مُوسىٰ لِيَسْـأَلَ لَهُ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُم. فَـقَالَ لَهُ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: هٰذَا شَيْءٌ مَا وَقَعَ بِأَرْضِي، عَزَمْتُ عَلَيْكَ لَتُخْبِرَنِّي فَـقَالَ لَهُ أَبُو مُوسىٰ: إِنَّ مُعَاوِيَةَ كَتَبَ الَيَّ بِهِ أَنْ أَسْأَلَكَ فِيـهِ فَـقَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: أَنَا أَبُو الْحَسَنِ، إِنْ لَمْ يَأْتِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَلْيُعْطَ بِرُمَّتِهِ]. أخرجه مالك.

« الرُّمَّةُ » الحبل، والمراد به الحبل الذي يقاد به الجاني.

1. (4971)- *Said İbnu'l-Müseyyeb* merhum anlatıyor: "Şam ehlinden bir kimse, hanımının yanında bir erkek yakalamıştı. Erkeği de kadını da öldürdü. Muaviye (radıyallahu anh), katil hakkında hüküm vermekte zorluk içinde kaldı. Meseleyi *Ali İbnu Ebî Talib*'e sorması için Ebu Musa (radıyallahu anhümâ)'ya yazdı.

Hz. Ali (radıyallahu anh): "Bu benim diyarımda (Irak'ta) vaki olmayan bir hâdisedir, hükmünü bana sizin söylemenizi istiyorum!" dedi. Ebu Musa (radıyallahu anh) da:

"Bu hususta sana sormam için bana Muaviye (radıyallahu anh) yazmıştı" dedi. Hz. Ali (radıyallahu anh):

"Ben Ebu'l-Hasan'ım! Eğer katil dört şahid getiremezse ipiyle (maktul tarafa) verilir (kısas yapılır)" buyurdu." [Muvatta, Akdiye 18, (2, 737).]

AÇIKLAMA:

1- Burada İslam'ın mühim bir prensibi gözükmektedir: Delile dayanmayan hiçbir iddia kabul edilmez. Mağdur taraf iddiada bulunarak şikayetini kadıya yapar, delilini ibraz eder. Kadı tahkik eder. Eğer iddia edilen suç, deliller muvacehesinde sübut bulursa, kadı hükmünü verir.

Halbuki hadiste anlatılan hâdisede erkek böyle yapmamıştır. Kendi görgüsünü esas alarak kendisi ölüme hükmetmiş ve bu hükmü infaz etmiştir. İslam dini böyle bir muhakeme ve infaz usulünü meşru addetseydi, çok suistimaller olurdu.

Hz. Ali, şer-i şerife uygun olarak: "Katilin ipi maktul tarafa verilir" diye hükmetmiştir. Maksad kısastır. İpinin verilmesi tabiri, bu çeşit durumlarda katilin bağlanıp, ipinin ucunun maktul tarafına bu suretle teslim edilmesini ifade eder. Katili teslim alan mağdur taraf onu dilerse affeder, dilerse öldürür, dilerse diyet alır.

İbnu Abdilberr der ki: "Fakihler cemaati şahid olmadan zaniyi öldüren katile kısas tatbik edileceğine hükmetmiştir. Zîra Allah Teala Hazretleri, Müslümanların kanını mutlak şekilde haram kılmıştır. Bu durumda kim bir Müslüman öldürüp, sonra da "öldürülmesi vacib olmuştu" diyecek olursa, iddiasını delillerle isbatlamadığı takdirde, sözü kabul edilmez. İsbatlarsa kısastan kurtulur; aksi takdirde kısas uygulanır." İbnu Abdilberr diğer hukuk davalarında da "hakkın sübut bulabilmesi için, iddia sahibinin delil getirmesinin şart olduğunu" belirtir. Abdürrezzak'ın bir rivayetinde geldiğine göre, "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sorar:

"Bir adam, hanımıyla bir erkek yakalarsa onu öldürebilir mi?" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah'ın (Kur'an'da) zikrettiği beyyineyi (yani dört erkek şahidi) bulmadıkça hayır!" diye cevap verirler."

Bu hususta, kıskançlığı ile meşhur *Sa'd İbnu Ubade*'nin, Resulullah'a tevcih ettiği sorusu da meşhurdur:

"Ben hanımımla bir erkek yakalasam, dört şahid getirmek için, onları imhal mi edeceğim?" Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm) "Evet!"* cevabını verir.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste şu hükümler gözükmektedir:

★ Sultanın gıyabında hadd tatbik edilemez.

★ Şahidler olmadan suç sabit olmaz.

★ Sadece iddia ile kan dökülemez; döken, suçlu duruma düşer.

3- *Hz. Muaviye*'nin meseleyi *Hz. Ali* (radıyallahu anhümâ)'den doğrudan sormayışı, aralarındaki ihtilaf sebebiyledir. Ama, görüldüğü üzere siyasî kırgınlık, *Hz. Ali*'nin fıkıh yönünü, ilmini, dirayetini takdir etmekten *Hz. Muaviye*'yi alıkoymamıştır. Allah her ikisinden de razı olsun.

★ AGIR BİR CİSİMLE ÖLDÜRMENİN HÜKMÜ

4972 ١– عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ يَهُودِياً قَتَلَ جَارِيَةً عَلَى أَوْضَاحٍ لَهَا بِحَجَرٍ. فَجِيءَ بِهَا الى النبى ﷺ وَبِهَا رَمَقٌ. قِيلَ لَهَا: أَقَتَلَكِ فُلاَنٌ؟ فَأَشَارَتْ بِرَأْسِهَا أَنْ لاَ. ثُمَّ قِيلَ لَهَا، أَقَتَلَكِ فُلاَنٌ؟ فَأَشَارَتْ بِرَأْسِهَا أَنْ لاَ. ثُمَّ سَأَلَهَا الثَّالِثَةَ فَقَالَتْ: نَعَمْ؛ وَأَشَارَتْ بِرَأْسِهَا، فَقَتَلَهُ ﷺ بِحَجَرَيْنِ رَضَخَ رَأْسَهُ بَيْنَهُمَا]. أخرجه الخمسة.

وعند بعضهم: [أَنَّ الْيَهُودِيَّ الَّذِي قَتَلَهَا لَمَّا أُخِذَ أَقَرَّ وَاعْتَرَفَ].

«الأَوضَاحُ» الحلي من البقرة.

1. (4972)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir Yahudi, gümüş takıları için bir cariyeyi taşla öldürmüştü. Cariye *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirildi. Henüz canını teslim etmemişti. Kadıncağıza (birkısım isimler sayılarak): "Seni falanca mı öldürdü?" diye soruldu. Başıyla: "Hayır!" diye işaret etti. "Seni falan mı öldürdü?" diye bir başka isim zikredildi. Kadıncağız yine: "Hayır!" mânasında başıyla işaret etti. Üçüncü kere sordu. Bu sefer: "Evet!" dedi ve başıyla işaret etti.

Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm,* adamı (yakalattı, adam suçunu itiraf etti) o da iki taşla öldürdü, başını iki taş arasında ezdi." [Buhârî, Diyat 7, 4, 5, 12, 13, Husumat 1, Vesaya 5; Müslim, Kasame 15, (1672); Ebu Davud, Diyat 10, (4527, 4528, 4529), 14, (4538); Tirmizî, Diyat 6, (1394); Nesâî, Kasame 11, (8, 22).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten bazı hükümler çıkarılmıştır.

★ Kadını öldüren erkek öldürülür. "Bu hususta icma var" denmiştir.

★ Âmden adam öldüren kimse kısasla öldürülür. Onun bu öldürülüşü, maktulü öldürdüğü tarzda olur: Kılıçla öldürmüşse, o da kılıçla öldürülür. Taş veya sopa veya bir başka şey ile öldürmüş ise aynı şeyle öldürülür. Zîra hadiste, Yahudinin, kızcağızı başını ezmek suretiyle öldürdüğü için, onun da başı ezilmek suretiyle öldürülmüştür.

★ Kısas, sadece kesici aletlerle öldürene değil, ağır bir şeyle vurmak suretiyle öldürene de uygulanmalıdır. Şafii, Malik, Ahmed ve cemahiru'l-ulema böyle hükmetmiştir.

Ebu Hanife ise: "Demir, taş ve tahtadan kesici bir aletle veya insan öldürmede kullanıldığı bilinen mancınıkla veya ateşe atma gibi yollardan biriyle icra edilen öldürme hâdiselerinde kısas uygulanır, diğer vasıtalarla öldürmelerde kısas yoktur" der.

★ İLAÇ VE ZEHİRLE ÖLDÜRME

4973 ١ – عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَطَبَّبَ، وَلاَ يُعْلَمُ مِنْهُ طَبٌّ، فَهُوَ ضَامِنٌ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (4973)- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim sahte doktorluk yapar ve kendisinden tedavi olunmazsa bu kimse (sebep olacağı neticeyi) tazmin eder." [Ebu Davud, Dyiat 25, (4586); Nesâî, Kasâme 38, (8, 52-53); İbnu Mace, Tıbb 16, (3466).]

AÇIKLAMA:

Tıbbı bilmeden insanları tedaviye yeltenmek, dinimizce yasaklanmıştır. Hadiste görüldüğü üzere bu çeşit mütetabbibler sebep olacakları kazadan sorumlu tutulmuşlardır. Meydana gelen cinayetin tazmin edilmesi, akileleri üzerinedir.

Hattâbî, hastayı öldüren böyle bir kimsenin diyete zamin olacağı hükmüne muhalefet eden fakih bilmediğini belirttikten sonra: "Kısas düşer, çünkü tedavi işine hastanın rızasıyla başvurmuştur" der ve "doktorun sebep olacağı cinayetin tazmini, doktorun akilesine terettüp edeceği hususunun, bütün fakihlerin müşterek görüşü olduğuna" dikkat çeker.

4974 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ امْرَأَةً مِنَ الْيَهُودِ. أَهْدَتْ لِلنَّبِيِّ ﷺ شَاةً مَسْمُومَةً فَمَا عَرَضَ لَهَا ﷺ]. أخرجه أبو داود.

2. (4974)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yahudilerden bir kadın *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a zehir katılmış bir koyun hediye etti, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* (bidayette) kadına dokunmadı." [Ebu Davud, Diyat 6, (4509).]

AÇIKLAMA:

Rivayette temas edilen hâdise Hayber'de cereyan etmiştir. Rivayetler, kadının akıllıca davranıp, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın koyunun kol kısmını sevdiğini işittiği için, oraya daha çok zehir koyduğunu belirtir.

Resulullah, zehirli lokmayı alır, ancak vahyen zehirli olduğu bildirilir, yutmadan tükürür. Durumu sofradaki Ashab'a duyurur ama, bu esnada lokmasını yutmuş olan Bişr İbnu Berâ zehirin tesiriyle ölür. Bazı rivayetler ise, Bişr (radıyallahu anh)'in derhal vefat ettiğini ifade ederken, bazıları da zehirin hasıl ettiği sancılarla zaman içinde vefat ettiğini ifade eder. Sadedinde olduğumuz rivayet bilahare vefat ettiğine müş'irdir. Çünkü hadisin sonunda, *Resulullah*'ın, zehir yediren kadına dokunmadığını ifade etmektedir. Şarihler bunu, "Zehirleme hadisesinden hemen sonra cezalandırma cihetine gitmedi. Bişr zehrin tesiriyle vefat edince, bilahare kadını yakalatıp, kısasen öldürttü" diye açıklarlar.

Hz. Enes, bir rivayetinde, bu zehirin tesirini Resulullah üzerinde zaman zaman gördüğünü, küçük dili üzerinde bu sebeple siyahlık bile peyda olduğunu belirtir.

Hz. Cabir'in rivayetine göre, hâdiseden sonra *Aleyhissalâtu vesselâm* kadını çağırarak bu işi niye yaptığını sorar. Kadın şöyle cevapta bulunur:

"Kendi kendime dedim: "Eğer Muhammed gerçek peygamber ise, (Allah kendisine haber verir ve) zehirden zarar görmez; değilse ölür, ondan kurtuluruz!"

Resulullah bu cevap üzerine kadını affeder ve ceza vermez. Bera ölünce cezalandırır.

Kadının tecziyesi işi rivayetlerde ihtilaflıdır. Kadı İyaz, rivayetlerdeki farklılıkları şöyle telif eder: "Resulullah kadını, zehirleme hâdisesine muttali olur olmaz öldürmedi. Hatta, "Bunu öldür!" diyenlere: *"Hayır!"* dedi. *Bişr İbnu'l-Bera* vefat edince, kadını Bişr'in velilerine teslim etti. Onlar kısasen öldürdüler. Böylece "öldürmedi" diyen rivayetler de, "öldürdü" diyen rivayetler de sahih olmuş olur."

★ HAYVAN, KUYU VE MADEN SEBEBİYLE ÖLME

Bu hadisle ilgili اَلْعَجْمَاءُ جُبَارٌ hadisi Zekatla ilgili bölümde geçti. (6. cilt 2030 numaralı hadis.)

İKİNCİ FASIL

İNSAN UZUVLARIYLA İLGİLİ KISAS

★ **DİŞ**

4975 ١- عن عمران بن حصين رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [عضَّ رَجُلٌ يَدَ رَجُلٍ فنَزَعَها مِنْ فِيهِ، فَوَقَعَتْ ثَنِيَّتَاهُ. فَاخْتَصَمَا الى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ: فقَالَ: يَعَضُّ أحَدُكُمْ يَدَ أخِيهِ كَمَا يَعَضُّ الْفَحْلُ؟ لاَدِيَةَ لَكَ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

وزاد الترمذي: « فَأنْزَلَ اللّٰهُ تعالى: وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ ».

وزاد مسلم في أخرى: « فقَالَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا تَأمُرُنِي؟ تَأمُرُنِي أنْ آمُرَهُ أنْ يَدَعَ يَدَهُ في فِيكَ تَقْضَمُهَا كَمَا يَقْضِمُ الْفَحْلُ؟ ادْفَعْ يَدَكَ حتّى يَقْضَمَهَا ثُمّ انْزَعْهَا ».

1. (4975)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam bir adamın elini ısırmıştı. Eli ısırılan, öbürünün ağzından elini (hızla) çekti. Bu yüzden ısıranın iki dişi döküldü. Bunun üzerine ihtilaf edip Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nezdinde dava açtılar.

"Biriniz diğerinin elini erkek deve gibi ısırmaya mı kalktı? Bunun için sana diyet yok!" buyurdular. [Buhârî, Diyat 18; Müslim, Kasame 19, (1673); Tirmizî, Diyat 20, (1416); Nesâî, Kasâme 17, (8, 28, 29).]

Müslim'in bir diğer rivayetinde şu ziyade gelmiştir. "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Bana ne emrediyorsun? Elini ağzına koymasını söyleyeyim de onu boğa gibi dişleyesin öyle mi? Ver elini de ısırsın, sonra çık!"* buyurdular."

AÇIKLAMA:

Seniyye, ön dişlere denir.

İmam Âzam'la İmam Şafiî başta bir çok fukaha sadedinde olduğumuz hadisi esas alarak, eli ısırılan kimse elini çekerek ısıranın dişlerini sökecek olsa diyet gerekmeyeceğine hükmetmiştir. *İmam Malik,* diyet gerektiğine kaildir. *İmam Malik*'in görüşü, "yavaş çekme imkanı olduğu halde hızla çekme durumuyla ilgilidir" diye te'vil edilmiştir.

4976 ٢- وعن أنس بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ الرُّبَيِّعَ عَمَّتَهُ كَسَرَتْ ثَنِيَّةَ جَارِيَةٍ، فَطَلَبُوا إِلَيْهَا الْعَفْوَ فَأَبَوا. فَعَرَضُوا الأَرْشَ فَأَبَوْا. فَأَتُوا رَسولَ اللهِ ﷺ فَأَبَوْا إِلاَّ الْقِصَاصَ. فَأَمَرَ ﷺ بِالْقِصَاصِ. فَقَالَ أَنَسُ بْنُ النَّضْرِ: أَتُكْسَرُ ثَنِيَّةُ الرُّبَيِّعِ؟ لاَ، وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لاَ تُكْسَرُ ثَنِيَّتُهَا. فَقَالَ ﷺ: يَا أَنَسُ، كِتَابُ اللهِ الْقِصَاصُ. فَرَضِيَ الْقَوْمُ فَعَفَوْا. فَقَالَ ﷺ: إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللهِ مَنْ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لأَبَرَّهُ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

2. (4976)- *Hz. Enes İbnu Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Halası Rübeyyi', bir genç kızın ön dişini kırmıştı. Ondan affetmesini talep ettiler, kabul etmediler; diyet teklif ettiler, bunu da kabul etmediler. Resulullah Aleyhissalâtu vesselâm'a gittilerse de, kız tarafı kısas talebinde direndiler. Aleyhissalâtu vesselâm bunun üzerine kısas emretti.

Enes İbnu'n-Nadr: "Rübeyyi'in dişi kırılır mı? Hayır! Seni hak ile gönderen Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, onun dişi kırılmaz!" dedi. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ey Enes! Kısas Allah'ın kitabıdır (emridir)" buyurdular. Bunun üzerine kız tarafı razı olup, affettiler.

Aleyhissalâtu vesselâm (Enes İbnu'n-Nadr'ı takdir ederek):

"Allah'ın öyle kulları var ki, (bir iş için) Allah'a yemin etse, Allah onu boş çevirmeyip dilediğini yerine getirerek yemininde hanis kılmaz" buyurdular." [Buhârî, Diyat 19, Sulh 8, Tefsir, Bakara 23, Tefsir, Maide 6; Müslim, Kasâme 24, (1675); Ebu Davud, Diyat 39, (4595); Nesâî, Kasâme 16, (8, 27).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis şu fevaidi ihtiva etmektedir:

★ Kişinin, olacağını zannettiği şeye yemin etmesi caizdir.

★ Böyle bir durumda, dilediği yerine gelen hakkında sena etmek -fitneden emin olunursa- caizdir.

★ Kısasın affı için şefaat müstehabtır.

★ Kısası affetmek de müstehabtır.

★ Kısas veya diyette muhayyerlik, hakk ödeyecek olana değil, hakk alacak olanadır.

★ Diş ve yaralamalarda, kadınlar arasında kısas sabittir.

★ Diyet hususunda sulh caridir.

★ Diş kırma fiilinde de kısas caridir. Ancak bunun yeri, mislinin icrası mümkün olan hallerdir. Şöyle ki: Kırılan zabtedilmiştir, aynı miktar, eğe ile caninin dişinden koparılabilecektir.

★ *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Enes İbnu'n-Nadr*'ı övmek suretiyle onun Allah nezdinde, yeminini yerine getirerek mahcubiyetten kurtaracak bir makamı olduğunu ifade etmiştir. Böylece dişi kırılan kız tarafının kalbine, sulh etmeleri hususunda Cenab-ı Hak ilham atmış olmaktadır. Onların sulha yanaşıp, affetmek suretiyle dişte kısasa gitmemeleri bir lutf-u İlâhî olmaktadır ve buna da Enes İbnu'n-Nadr'ın yemini müessir olmuştur.

★ KULAK

4977 ١ – عن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنهما: [أنّ غُلاماً لأُنَاسٍ فُقَرَاء قَطَعَ أُذُنَ غُلامٍ لأنَاسٍ أغْنيَاء فأتَى أهلُهُ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ فقَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ: إنّا أُنَاسٌ فُقَرَاءُ. فَلَمْ يَجْعَلْ عَلَيْهِ شَيْئاً]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (4977)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Fakirlere ait bir oğlan çocuğu, zenginlere ait bir oğlan çocuğunun kulağını kopardı. Oğlanın ailesi Aleyhissalâtu vesselâm'a gelip: "Ey Allah'ın Resûlü! Bizler fakirleriz!" dediler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cani tarafa bir ceza takdir etmedi." [Ebu Davud, Diyat 27, (4590); Nesâî, Kasâme 14, (8, 26).]

AÇIKLAMA:

Gulam kelimesi hem köle mânasına gelir, hem de oğlan çocuğu. *Hattâbî,* burada geçen cinayet sahibi gulamın hür olduğuna hükmeder ve der ki:

"Gulam hür idi, cinayeti de hataen işlemişti, akilesi de fakir kimselerdi. Esasen böyle durumlarda akileden genişlik ve imkan sahipleri yardımcı olur, fakirin bir ödemede bulunması gerekmez. Sanki, hadiste geçen kulağı koparan gulam hürdür. Çünkü köle olsaydı, ailesinin fakir-

liklerini söylerek özür beyan etmelerinin bir mânası olmazdı. Zîra akile, ne amden işlenen, ne itiraf edilen cinayetlerin diyetini yüklenmediği gibi, kölenin işlediği cinayetin diyetini de yüklenmez. Bu, alimlerden çoğunun görüşüdür. Amma köle gulam, bir köleye veya hürre karşı cinayet işlese, ehl-i ilmin ekseriyetine göre, cinayeti rakabesindedir."

★ TOKAT

4978 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ رَجُلاً وَقَعَ في أَبٍ كَانَ لَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَلَطَمَهُ الْعَبَّاسُ رَضِيَ اللهُ عَنْه، فَجَاءَ قَوْمُهُ، فَقَالُوا: لَنَلْطِمَنَّهُ كَمَا لَطَمَهُ، فَلَبِسُوا السِّلاَحَ. فَبَلَغَ ذٰلِكَ رَسُولَ اللهِ ﷺ، فَصَعِدَ الْمِنبَرَ. وَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! أَيُّ أَهْلِ الأَرْضِ تَعْلَمُونَ أَكْرَمَ عَلَى اللهِ؟ فَقَالُوا: أَنْتَ. فَقَالَ: إِنَّ الْعَبَّاسَ مِنِّي وَأَنَا مِنْهُ، لاَ تَسُبُّوا أَمْوَاتَنَا فَتُؤْذُوا أَحْيَاءَنَا. فَجَاءَ الْقَوْمُ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ غَضَبِكَ، فَاسْتَغْفِرْ لَنَا]. أخرجه النسائي.

1. (4978)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Bir adam, cahiliye devrinde yaşamış bir atamıza sövmüştü. (Babam) Abbas (radıyallahu anh) ona bir tokat aşketti. Bunun üzerine adamın yakınları gelerek:

"O nasıl tokat aşkettiyse mutlaka biz de ona tokat vuracağız!" dediler ve silahlarını kuşandılar. Bu durum Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaştı. Hemen gelip minbere çıktı ve: "Ey insanlar! Yeryüzü ahalisinden kimin Allah katında en mükerrem olduğunu biliyorsunuz?" buyurdular. Hepsi birlikte:

"Siz ey Allah'ın Resûlü!" cevabını verdiler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Bilesiniz! Abbas bendendir, ben de ondanım! Ölülerimize sövmeyin, aksi halde dirilerimizi üzersiniz!" buyurdular. Bunun üzerine halk gelip:

"Ey Allah'ın Resulü! Senin gadabından Allah'a sığınırız, bizim için mağfiret dileyiverin!" dediler." [Nesaî, Kasame 21, (8, 33).]

AÇIKLAMA:

Sindî der ki: "(Hadiste görüldüğü üzere) sövmek eza vericidir. Bir kimse sövmek suretiyle bir hâdiseyi başlatır ve bu sebeple bazı nahoş durumlara maruz kalırsa, karşılaştığı bu eza sebebiyle kısas taleb etmemesi gerekir. Çünkü o hal, başına amelinin cezası olarak gelmiştir." Yine Sindî der ki: "Hadiste, imamın maslahat görmesi halinde kısasın affedilmesini taleb edebileceğine delil vardır."

ÜÇÜNCÜ FASIL

KISASIN YERİNE GETİRİLMESİ

4979 ١ - عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: أعَفُّ النَّاسِ قِتْلَةً أهْلُ الإيمانِ]. أخرجه أبو داود.

1. (4979)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Öldürme tarzında insanların en ölçülüsü, iman sahipleridir." [Ebu Davud, Cihad 120, (2666); İbnu Mace, Diyat 30, (2681, 2682).]

AÇIKLAMA:

Hadis, insan olsun hayvan olsun, öldürme hususunda, en ziyade şefkat ve merhamet duygularıyla hareket ederek onlara en ölçülü davranacak olanların mü'minler olduğunu ifade etmektedir. Kur'an'da ve sünnette Allah'ın mahlukatına tasarruf tarzı hususunda tahdidler, kayıtlar konmuştur. Mü'minler bu kayıtlara uyar, haddi aşarak haram edilen, yasaklanan tarzlara tevessül etmez. Mesela müsle yasaktır, bir canlıyı hedef yapmak yasaktır, ateşle yakarak öldürmek yasaktır, işkence etmek yasaktır. Bu yasaklar bütün insanlıkça müşterek değerler olarak benimsense bile, bunları kemal mertebede tatbik edecek olanlar iman sahipleridir. Çünkü onlar mahlukata başıboş, tesadüfen zuhur etmiş gayesiz eşyalar gözüyle bakmaz. Allah'ın mahluku olduğunu, san'atı olduğunu, insanlar üzerinde hepsinin hukuku olduğunu, en ziyade hukukun hayvan ve insanlara karşı olduğunu idrak eder, merhamet ve şefkat duygularıyla onlara bakar. Kâfirde ise eşyaya karşı, onu hürmete, saygıya sevkedecek temel bir nokta-i nazar bulunmadığı için onlara, talan edilecek ganimet gözüyle bakar.

Hadis, bu nokta-i nazar farklılıklarını dile getirmektedir.

4980 ٢– وعن عبدالله بن زيد الأنصارى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ النُّهْبَى وَالْمُثْلَى]. أخرجه البخاري.

2. (4980)- *Abdullah İbnu Zeyd el-Ensarî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müsle (denen göz çıkarmak, burun, dudak, kulak kesmek, karın deşmek gibi tecavüzler)den, yağmacılıktan men etti." [Buharî, Mezalim 30, Zebâih 25.]

AÇIKLAMA:

Yağmalama diye tercüme ettiğimiz nühbâ: Başkasının malını cehren, rızası hilâfına arsızlıkla almaktır. Resûlullah hadiste bunu yasaklamaktadır.

Müsle ise hayvanın veya insanın uzuvlarını kesmektir. Onlar, canlı iken de cansız iken de bu tecavüz yapılabilir. *Resûlullah*, bunu da yasaklamıştır.

Cezası icabı ölüme mahkûm edilse de bu çeşit eziyet ve hakaret verici saldırıları dinimiz yasaklamıştır.

4981 ٣– وعن أبي فراس عن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [رَأَيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يُقِصُّ مِنْ نَفْسِهِ]. أخرجه النسائي.

3. (4981)- *Ebu Firas, Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'den naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, (başkasının lehine olarak) kendi nefsine kısas uyguluyordu." [Nesâî, Kasâme 23, (8, 34).]

AÇIKLAMA:

Resulullah, adalete verdiği ehemmiyetin bir delili olarak kendisine kısas uygulamıştır. Hz. Ömer bu sözleriyle, Resulullah'ın: "Kimin bende hakkı varsa gelsin alsın, kime haksız olarak vurmuşsam gelsin vursun" mânasında zaman zaman yaptığı talepleri kasdetmiş olmalıdır. Bu hususta *Ebu Davud*'un kaydettiği bir örnek şöyle: "Ebu Said anlatıyor: "Resulullah bir taksim yapıyordu. Bir adam ilerleyerek geldi ve üzerine eğilip bakmaya başladı. Aleyhissalâtu vesselâm elindeki bir hurma dalını yüzüne dürterek "çekil" dedi. Dal yüzünü kanattı. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Gel (aynı şeyi bana yaparak) kısasta bulun!" dedi ise de, adam: "Hayır affettim ey Allah'ın Resulü" dedi."

Hz. Ebu Bekr ve *Hz. Ömer*'in de, nefislerinde kısas tatbik ettiklerine dair rivayetler gelmiştir. İslam, idarecilere teşriî ma'suniyet tanımaz.

DÖRDÜNCÜ FASIL

AFFETME HAKKINDA

4982 ١– عن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قـال: [مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ رُفِعَ إلَيْهِ شَيْءٌ فيهِ قِصَاصٌ إلاَّ أَمَرَ فيهِ بِالْعَفْوِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (4982)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*'ı, kendisine her ne zaman kısas bulunan bir dava getirildiğinde, mutlaka her seferinde affetmeyi emrediyor gördüm."[Ebu Davud, Diyat 3, (4497); Nesâî, Kasâme 27, (8, 37, 38).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, kısasa giren davalarda, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın daima affetmeyi tavsiye ve teşvik ettiğini göstermektedir. Kısas cezası ferdin maddî ve manevî mağduriyetini telafi etmeyi hedef edinmektedir. Dolayısıyle mazlum ve mağdur taraf affetmek suretiyle bu mağduriyetini manen telafi etmiş, "affetmiş olma"nın şerefiyle mânevî doyuma ermiş olabilir. Nitekim başlangıçta da belirtildiği üzere kısas cezası, hakim tarafından hükme bağlandıktan, yani suç sübût bulup ceza kesinleştikten sonra, mağdur taraf üç şıktan birini tercih edecektir:

1- *Kısas yapmak:* "Cana can, göze göz, yaraya yara şeklinde caniye, cinayetine denk bir ceza vermek.

2- *Diyet:* Can, göz, el vs. her bir uzvun, şeriatçe tesbit edilen maddî bedelinin ödenmesi.

3- *Affetmek:* Ne kısas, ne diyet talep etmeden, caniyi bağışlamak.

Resulullah, kısas davalarında bu üçüncüyü tavsiye etmekte, buna teşvik etmektedir. Şevkânî der ki: "Affa teşvik ve terğîb sahih hadisler ve Kur'an-ı Kerim'in nasslarıyla sabittir. Hülasa affın meşruiyyeti husu-

sunda herhangi bir ihtilaf mevzubahis değildir. İhtilaf, mazlum için hangisi evladır: Zalimi affetmek mi, affı terketmek mi hususundadır." Nitekim ayette: فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ "**...Fakat kim kendi hakkını bağışlarsa, bu onun günahlarına bir kefaret olur ve suçlunun cezası düşer...**" (Maide 45) buyrulmuştur. Bir başka ayette de mealen şöyle buyrulmuştur: "**Kötülüğün karşılığı, ona denk bir cezadır. Fakat kim affeder ve barışı tercih ederse onun mükafaatı Allah'a aittir. Şüphesiz ki O zalimleri sevmez**" (Şûra 40).

4983 ٢ – وعن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَاءَ رَجُلٌ الى رَسُولِ اللهِ ﷺ بِرَجُلٍ فقَالَ: إنَّ هـٰذَا قَتَلَ أخِي. قَالَ: اذْهَبْ فَاقْتُلْهُ كَمَا قَتَلَ أخَاكَ فقَالَ لَهُ الـرَّجُلُ: اتَّقِ اللهَ واعْفُ عَنِّي. فإنَّهُ أعْظَمُ لأجْرِكَ وَخَيْرٌ لَكَ ولأخِيـكَ يَوْمَ القِيَامَةِ فَخَلَّى عَنْهُ. فأُخْبِرَ النَّبِيُّ ﷺ فَسَأَلَهُ فـأخْبَرَهُ بِمَا قَالَ لَهُ. قَالَ فـأعْتِقْهُ، أمَّا إنَّهُ كَانَ خَيْراً لَهُ مِمَّا هُوَ صَانِعٌ بِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، يَقُولُ: يَا رَبِّ سَلْ هذَا فِيمَ قَتَلَنِي ؟]. أخرجه النسائي.

2. (4983)- *Hz. Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adam getirip:

"Bu adam kardeşimi öldürdü!" diye şikayette bulundu. Resulullah da:

"Git sen de onu öldür, tıpkı kardeşini öldürdüğü gibi!" buyurdular. Adamcağız şikayetçiye:

"Allah'tan kork, beni affet! Çünkü af senin için büyük bir ücrete sebeptir. Senin için de, kardeşin için de kıyamet günü daha hayırlıdır!" dedi. Adam da onu salıverdi. Durum *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verildi. Resulullah (onu çağırtıp) sordu. Adam (caninin) kendisine söylediklerini haber verdi.

(Ravi devamla) der ki: "(Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*): *"Onu azat et! Aslında onu azat etmen, onun için, kıyamet günü onun sana yapacağından daha hayırlıydı. O gün: "Ey Rabbim diyecek, şuna sor bakalım, beni niye öldürmüştü?"* [Nesâî, Kasâme 6, (8, 18).]

AÇIKLAMA:

Hadisin son kısmı Nesâî'deki aslından biraz farklı. Asla göre, Resulullah adamı affı sebebiyle azarlar ve: *"Bu, (onu öldürmen), onun sana kıyamet günü yapacağından daha hayırlıydı: "Ey Rabbim! Buna sor! Beni niye öldürmüştü?" diyecek"* buyurur. Nesâî, bu hadisi 4955 numara-

da kaydettiğimiz Vail İbnu Hucr hadisinin arkasından kaydeder. Vail hadisinde "aff"a teşvik var, burada ise, af sebebiyle ayıplama. Sindî meseleye şöyle bir açıklama getirir: "Bu hüküm, kayışlı adamla ilgili hükümden ayrı bir hükümdür. Muhtemelen, Aleyhissalâtu vesselâm, vahiy yoluyla bu katil hakkındaki katlin, önceki vak'adaki katil hakkındaki katlden hayırlı olacağını öğrenmiştir. Doğruyu Allah bilir."

4984 ٣- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: عَلَى الْمُقْتَتِلِينَ أَنْ يَنْحَجِزُوا الأَوْلَى فَالأَولى، وإنْ كَانَتْ امْرَأَةً]. أخرجه أبو داود والنسائي. وعنده: الأول فالأول.

«الْمُقْتَتِلِينَ» بفتح التائين. وبيان ذلك أن يقتل رجل له ورثة رجال ونساء، فأيهم عفا وإن كان امرأة سقط القود واستحقوا الدية، وأراد بالأولى فالأولى الأقرب فالأقرب.

3. (4984)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Maktulün kısas talep eden velilerine, (katillerden) birini affederek kısastan kaçınmaları gerekir. Kadın dahi olsa, en yakın olan başlasın." [Ebu Davud, Diyat 16, (4538); Nesâî, Kasâme 29, (8, 39).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, kısasın düşmesi için, maktulün varislerine diyet talep etmelerini tavsiye ediyor. Varislerden sadece bir tanesi, kısas talebinden vazgeçip diyet talep edecek olsa, kısas düşecek ve hepsinin diyet talebine razı olması gerekecektir. Diyet talebine razı olacak kimse varislerden bir kadın bile olsa, kısas düşeceği için, teşvik edilmektedir.

Hattâbî, hadiste geçen muktetelîn tabirinin, burada şu mânada olma ihtimaline dikkat çeker: "Maktul taraf kısas taleb eder, katil taraf bundan kaçınır, bu yüzden aralarında harp çıkar. Bu durumda savaşmak zorunda kalan maktul taraf muktetelîndir." *Resulullah* bu halde savaşan maktul velilerine diyete razı olmalarını tavsiye etmiş olmalıdır.

Maksudun hasıl olmasında en müessir tarzın affeden veya diyet talep edenin, maktulün en yakınlarından birinin olmasıdır. Onun için *Aleyhissalâtu vesselâm,* en yakını buna teşvik etmiştir. Bu yakın, kadın bile olsa, istenen neticeyi hasıl edecektir. Evzâî ve İbnu Şübrüme gibi bazı alimler: "Kadın, kanı affedemez" demiş ise de cumhur, "Kadının kan husustundaki affi da caizdir" demiştir.

İÇİNDEKİLER